DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13739

Davyd-Haradok Memorial Book

Sefer zikaron Daṿid-Horodoḳ



THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS



MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman



Original publication data

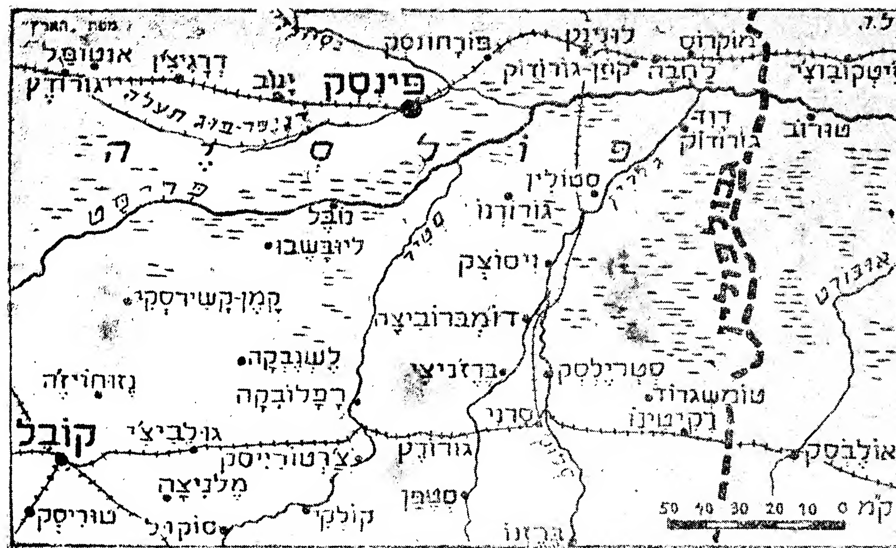
TITLE	Sefer zikaron Dayid-Horodok [ha-ma'arekhet: Yitshak 'Idan (Zeldin) ve-aherim]
IMPRINT	880-02 [Tel-Aviv? 1957?]
DESCRIPT	487 p. ill. 25 cm.
SUBJECT	Jews -- Belarus -- Davyd-Haradok. Davyd-Haradok (Belarus) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Belarus -- Davyd-Haradok.
ADD'L NAME	Eidan, Yitshak.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

ועד יוצאי דויד הורודוק
תל־אביב

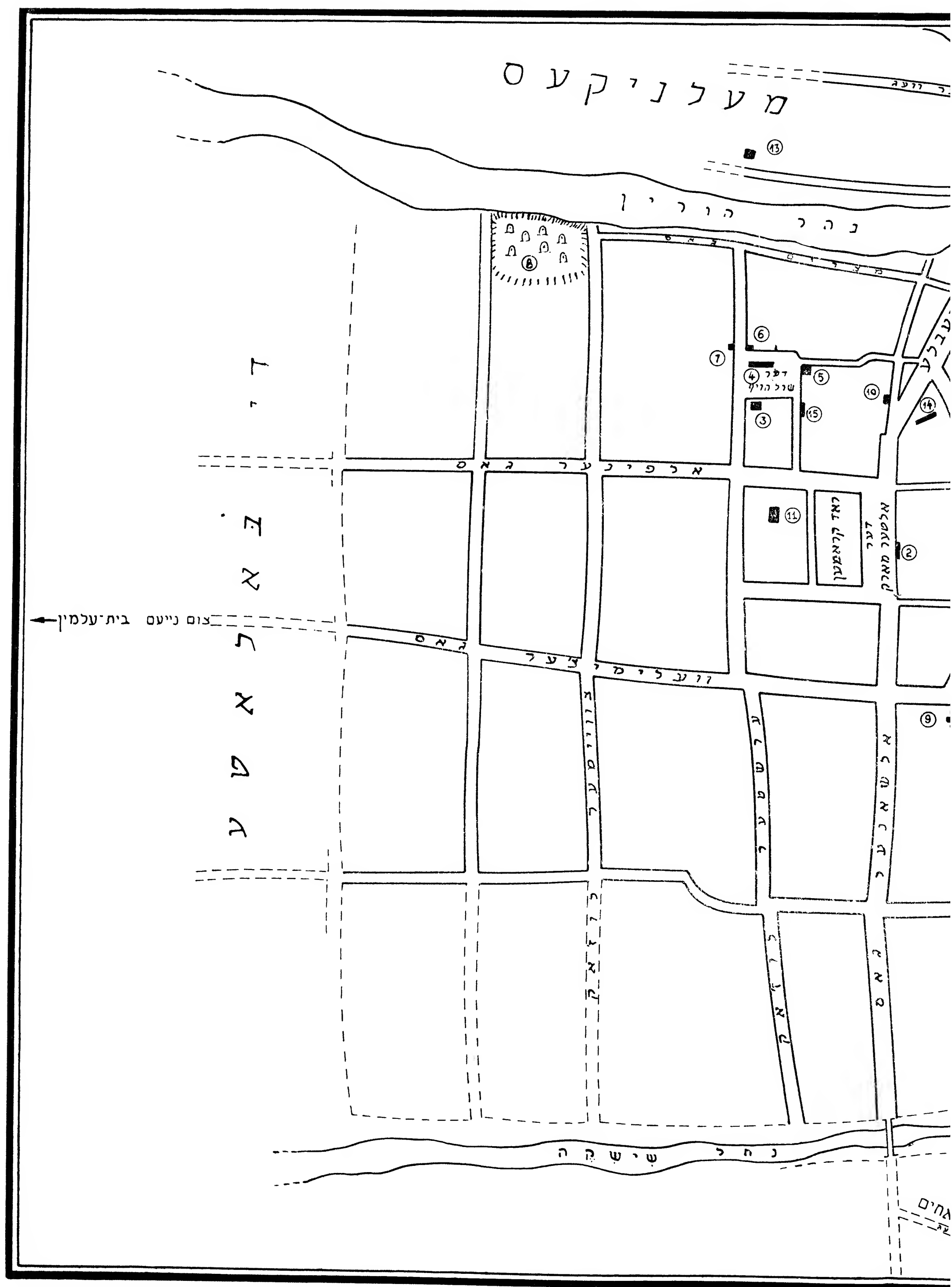
מפת האזור



פינסק
קובל
סטולין
גורודנו
ויסוצק
דומברוביצה
קמין-קשירסקי
רפלובקה
טוריסק
סטפן
קולקי
מלניצה
סרני
סטרילסק
טומשגרוד
רקיטנו
אולבסק
טורוב
דוד גורודוק
ק"מ 0 10 20 30 40 50



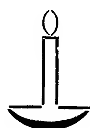
דָוִד - הורודוק
דוד - האראראק
מקרא;
① בית העיריה • שטאט-ראט
② בית המשפט • געריכט׳ס-הויז
③ בית הכנסת הגדול • די קאלטע-שול
④ בית המדרש • גרויסער בית-מדרש
⑤ בית הכנסת דחסידים • סטאלינער-שטיבל
⑥ בית המדרש של „נגידים" • „נגידישער" בית-מדרש
⑦ בית המדרש של הרב • דעם רב׳ס בית-מדרש
⑧ בית העלמין הישן • אלטער בית-עלמין
⑨ בית הספר העברי „תרבות" • העברייאישע שולע „תרבות"
⑩ בית ספר עממי פולני • פוילישע פאלק׳ס-שולע
⑪ כנסיה פרבוסלבית • דער קלויסטער
⑫ כנסיה קטולית • דער קאסציאל
⑬ תחנת הכח • עלעקטרישע סטאציע
⑭ מכבי אש • פייערלעשער געביידע
⑮ בית המרחץ • די באד
שרטט: געצייכנט: יעקב בן אהרן סלומינסקי
תל-אביב 25.1.1957
דער ניי׳ער מארק
די שישקע
דער האָרין
מאכנ׳ס ברעג
דער האריין
א



מעלניקעס
נהר הורין
צום נייעם בית-עלמין
נחל שישקה

ספר זכרון

דויד-הורודוק



הוצאת
ארגון יוצאי דויד-הורודוק בישראל

המערכת:

יצחק עידן (זלדין), **יוסף ליפשיץ**, **אריה להב** (לחובסקי),
חיים קשטן, **חיים קלוז'ני**, **יעקב מור** (קופל מורבצ'יק)

PRINTED IN ISRAEL

נדפס בבית הספר למקצועות
הדפוס "עמל", תל־אביב, ישראל

עם הספר

מי יתן ראשי מים
ועיני מקור דמעה,
ואבכה יומם ולילה
את חללי בת עַמִי.

ירמיהו ח׳ 23

...וכל עוד בי ידפק לבי
וכל עוד לא אדע על מה ולמה
עוללת כל אשר עוללת —
לשכוח לא אוכל,
לשכוח לא ארצה!..

דוד שמעוני

(תש״ד)

„...ויקב הדם את התהום
„ויזנק דם רצח
„דם יונק ושב על כתנתך
„ולא ימח לנצח, לנצח..."
(ח. נ. ביאליק — „על השחיטה")

„...ונהפך השמש לכתם דמכם הנקי,
„אות קין על מצח העולם, אות כשלון
„לזרוע אלהים השבורה..."
(ח. נ. ביאליק — „ידעתי בליל ערפל")

מבוא

בספר זה שלפנינו הננו מתיחדים עם זכרם הקדוש של בני עירנו היקרים, אשר הושמדו בצורה כה איומה ומחרידה ואשר אין מלים בפי אנוש עלי אדמות לכנותה בשם.

*

יהי הספר אבן מצבת קודש, מצבת נצח לחיים שנקטפו ללא רחם ויחד עם זה ישמש נא אות קין בל ימחה על מצח בני השטן, אשר כחיות טרף שפכו דם זקן וטף, עולל ויונק ולא חמלו.

*

נסינו להקים ולשזר פרקים מחיי העיירה, חיי עמל ויצירה, חיי חומר ורוח, חיים תוססים לכל צורותיהם ותקופותיהם.

הדורות הבאים ימצאו בספר הזה, כבכל ספרי הזכרון לקרבנות השואה, עדות וראי למה שהיה בתפוצות באירופה לפני החורבן הגדול.

אין הספר המונח לפנינו, מתיימר לשקף את כל צורות החיים המגוונים של חיי היהודים בדויד־הורודוק העיר וזה שיש בו — הוא מעט מזעיר מהמציאות המקורית.

עיירתנו איננה בבחינת יוצאת מהכלל במקוריותה משאר העיירות שבפולין הטרום־מלחמתית, אולם בשביל ילידי העיר ותושביה היא מהוה מקור לא אכזב לחויות בלתי נשכחות, לזכרונות וסיפורים על שהיה ואיננו עוד.

*

כדאי להדגיש במיוחד, כי עיירתנו היא אחת הקהילות המעטות, אשר ראשי מרצחיה ומשמידיה מתוך אנשי המקום הנוצריים (הבילורוסים—„הורודצ׳וקים") נתפסו אחרי המלחמה ונכלאו מאחורי בריח וסורג הודות למאמצים ומסירות הנפש של בן עירנו אהרן (ארצ׳יק) בן דב מורבצ׳יק.

*

עברו כבר 15 שנה מיום הרצח ההמוני בעיירתנו — הוא יום י"ז באב תשי"א — והפצע לא הגליד ולא יגליד לעולם.

הדבר היחידי שיכולנו לעשות לזכר הקדושים הוא להציב המצבה הזאת.

תעמוד המצבה ותשלח שאגתה עד לב השמים לדורי דורות.

*

ספר זכרון זה, הוא פרי עבודה קולקטיבית של בני־עירנו במדינת ישראל ובתפוצות הגולה, שנשארו לפליטה.

כל מה שכתוב בו, הוא פרי עטם של אנשי העם, אשר לא היו ואינם מתיימרים להיות סופרים בישראל; בזה אנו רואים את ערכו המיוחד של הספר, אשר הפשטות והבלתי־אמצעיות מאפיינים אותו.

יבואו על הברכה כל אלה בארץ ובחוץ־לארץ, אשר סייעו בידי המערכת בכתיבת חומר, באיסוף תמונות ובהקדשת זמנם, מרצם והונם להוצאת הספר הזה.

המערכת

* * *

את תודתנו והכרתנו אנו מביעים בזה לכל אלה, שנתנו ידם ועזרו לנו בהוצאת ספר ההנצחה לקדושי דויד־הורודוק וסביבתה:

— לועד הנשים הצעירות, יוצאות דויד הורודוק בדיטרויט ולבת־עירנו חנה שפילברג לבית גרנדיר, שחלק רב לה בפעולות הועד הנ״ל;

— לועד יוצאי דויד־הורודוק בניו־יורק ולמר יעקב קיטאי, שפעל ועשה רבות באיסוף חומר וכספים;

— לחברינו יצחק זלדין־עידן, יוסף ליפשיץ וליעקב מור (קופל מורבצ׳יק), שהשתתפו בכתיבה, בעריכה בתרגום ובהגהה;

— לכל אלה, שמסרו מזמנם וממרצם למען הצלחת ספר הזכרון.

יהי ספר זה לעיון וללימוד לפרט ולכלל, למשפחת דויד־הורודוק האבלה והדוויה.

יעמוד מפעל ספר הקדושים למצבת־עד ולזכרון לדור אחרון.

ועד יוצאי דויד־הורודוק והסביבה בישראל

תולדות דוד-הורודוק

הקדמה

לקחתי על עצמי תפקיד רב אחריות, לסקור סקירה היסטורית את תולדות עירנו דוד־הורודוק, הן מבחינה כללית והן, ובעיקר, מבחינת האוכלוסיה היהודית. אין אני מתיימר להיות היסטוריון ואף לא סופר. אינני בטוח, איפוא, עד כמה יעלה בידי לתת סקירה נאמנה, על תולדות העיר.

בעבודתי המוגשת בזה, השתמשתי במסמכים וחומר של „ייווא בלעטער״ „געשיכטע פון ליטווישן יידנטום לפ. א. ברשדסקי״, „התישבות היהודים בליטא ופולין בימי קדם ועד המאה ה־18״ לי. שיפר, וכן בקובץ „1000 יאָר פינסק״.

לדאבוננו, מנותקים אנו מן הארכיונים ומהחומר ההיסטורי שהיו יכולים לתת לנו תמונה מדויקת ובהירה של העיר. את תולדות עירנו ב־70—80 השנים האחרונות רשמתי מפי זקני העיר, על סמך זכרונותי האישיים וכן מפי כל מי שיכול היה לתרום תרומת־מה לצורך עבודתי זאת.

השתדלתי, ככל האפשר, למסור רק עובדות, אירועים ותאריכים. כאמור, מעיקה עלי ההרגשה שעבודתי — אולי — איננה ממצה ייתכן שמאורעות בעלי חשיבות לא באו על תיאורם המלא. ייתכן, שאי־אלו מומנטים הייתי צריך לתאר בהרחבה, ולעומתם אחרים — לקצר, ועל החסר עם בני העיר והקוראים — הסליחה.

ניגשתי לעבודתי זאת בדחילו ורחימו. הניעו אותי לכך הרצון והחובה, להנציח את עירנו. זאת העיר, בה חיו במשך מאות בשנים, אבות־אבותינו, הקימו בית ומשפחה, גיבשו מנהגים והרגלים, ראו בה חיי שלוה וצער — ולבסוף ניספו באופן כה טראגי. יחד עם הרוב המכריע של יהודי אירופה, עלה הכורת ההיטלריסטי גם על יהודי דויד־הורודוק!

בל אחטא ב„לוקאל־פטריוטיזם״ אם אעיז ואומר שעירנו נבדלה מכל הערים והעיירות שבסביבה. עיר, שתושביה היו יראי־שמים, ואף־על־פי־כן, לא ידעו פנטיזם מהו. טבעי, איפוא, שתנועת ההשכלה, שקמה במאה הקודמת — חדרה במוקדם לדויד־הורודוק.

השכלה יהודית וכללית היתה מעיקר דאגותיה של העיר, שהקימה, כבר אז, את ה„חדר המתוקן״ ודאגה לחבר מורים מעולה.

מותר להעלות על נס, שהעיירה, גם בהווי הימים ההם, לא התביישה בעבודה ועמל כפיים. הבושה היתה מנת חלקם של „עמי הארצות״. העיר היתה, רובה ככולה, חדורה רוח ציונית והנוער שלה — פעיל ותוסס, לומד, חולם ולוחם. היו בה בעירנו מוסדות תרבות לרוב, ספריות, פעולות תרבות ענפות וכמיהה לדעת.

בית־הספר — מן המעולים בבתי־ספר של „תרבות״. ומה תימה שבעיר זו דיברו תינוקות של בית רבן — בינם לבין עצמם, עם הוריהם ואף עם המשרתת הנוצריה — עברית רהוטה.

דואב הלב לספר על כל העבר, בדעתי שכל זה היה ואיננו עוד!

תהיה, איפוא, עבודתי זאת תרומה צנועה והשתתפות־מה בהצבת מצבת זכרון לעירנו ולקדושיה.

מי יתן וכל היקר שהיה בעירנו, יעלה נבטים של תחיה וחפץ חיים לאודים המוצלים — למען בנין הארץ.

אין בידינו ידיעות מהימנות על זמן ייסודה של עירנו, גם לא ידוע לנו, בדיוק, מתי ובאיזו מסיבות התהווה בה היישוב היהודי. אשתדל במעט החומר שברשותי, וגם לפי מצבה הגיאוגרפי ולפי שמה, לקבוע תאריך קרוב לאמת.

דוד־הורודוק נמצאת בלבה של פולסיה — ליד הנהר הורין (כ־10 קילומטר לפני השפך אל הפריפט). אורך ההורין — 570 ק״מ ומאחד הוא את וולין עם פולסיה. הודות לתחבורה זו היו וולין ופולסיה קשורים — עם אוקראינה מזה ועם ליטה מזה.

דפדוף בתולדות פולסיה, יקרב אותנו במידה מסויימת, לקביעת תאריך יסודה של דוד־הורודוק.

ידיעה ראשונה, שנבחנה היסטורית, על פולסיה מקורה בשנת 988 לספירת הנוצרים. בכרוניקה של סוזדאלער פעריעסלאוו, בתאריך הנ״ל, מוזכרת חלוקת רוסיה בין בניו של ולדימיר הגדול. לפי אותו מקור, מקבל אחד מבניו, הוא סוויאטופולק — את פינסק, טורב ודרויה. בשנת 1005, נוסד בטורב מרכז הכנסיות וכל הערים מסביב לה, לרבות פינסק, היו כפופות לביסקופיה הטורבית.

בעת ההיא סבלו ערי רוסיה מהתנפלויות הטטרים ותגרת ידם. באחת ההתנפלויות האלה, בשנת 1185, כמעט נחרבה טורב — מכל מקום — שוב לא חזרה אל „זוהרה״ הקודם.

בשנת 1240 החריבו הטטרים את כל הסביבה, אשר על הגדה הימנית של ההורין והפריפט. התושבים נסו בבהלה אל העבר השני של הנהר ובמיוחד לפינסק, מקום שם נמצא הנסיך הצ׳רניגובי מיכאיל עם שארית צבאו וכן נסיכי וולין.

הטטרים נשארו זמן ממושך בפולסיה — ולפי המשוער — הם שהקימו אז את דוד־הורודוק. על שפת הנהר יצרו הר ששימש להם מבצר. בשנים שלאחר כן, נבנתה על אותו הר כנסיה פרבוסלאוית.



מראה הנהר „הורין״ בדויד־הורודוק
דער טייך „האָרין״ אין דאוויד־האָראָדאָק

בחפירות ארכיאולוגיות שנחפרו על־ידי הפולנים בשנות 1936־37, נתגלו במעמקי ההר כלים וקברים. דבר זה מאמת את ההשערה שההר היה מלאכותי, מעשה בני־אדם.

אודות השם דוד־הורודוק, מהלכות אגדות שונות וכך, אומרת האחת שהעיר נושאת את שמו של אחד מבני הנסיך. אגדה שנייה — הנפוצה בקרב האוכלוסיה הפולנית — מספרת על Ovidius, שהוגלה על־ידי שלטון רומי לסביבות הים השחור ומת בעיר הזאת ומכאן השם דוד (שיבוש של השם Ovidius). לפי סברה, המתקבלת על הדעת, נוסדה דוד־הורודוק בסוף המאה ה־11 או בראשית המאה ה־12 ע״י הטטרים. אגב, עד היום ניכר אצל ההורודצ׳וקים סימני הגזע הטטרי. הם נבדלים מהאוכלוסיה הנוצרית האחרת בחוטמם הטטרי הרחב, בצבע פניהם השחום ובמבנה גופם.

בפעם הראשונה מוזכרת העיר בשמה של היום במאה ה־14. בטרקטט בין הצלבנים וויטוס שליטה העצמאי של ליטא, מוזכר בפירוש שפינסק, דוד־הורודוק ולודמיר (ולדימיר וולינסק) עוברים מידי וויטוס לידי הנסיך הסטרדובי זיגיסמונד קיסטוטוויץ. ומכאן ההוכחה שדוד־הורודוק נחשבה אז לעיר חשובה. העיר היתה שייכת לנסיכות הפינסקאית שאליה השתייכה פולסיה כולה.

במאה ה־15 עוברת דוד־הורודוק לרשות הנסיך יורי סמיונוביץ אולשנסקי, ממלא מקומו של הנסיך הליטאי — מלך פולין קאזימיר יגללו. את מקומו של יורי יורש איון סמיונוביץ ואחרי מותו של זה, עוברת הנסיכות הפינסקאית לזמן קצר, למלכות פולין. משנת 1427 עד 1495 מושלת בנסיכות הפינסקאית הנסיכה מריה, יחד עם בנה ווסילי, את מקומו של ווסילי, אחרי מותו, ירשו אחותו אילנה ובעלה פיודור.

בשנת 1521 מת הנסיך פיודור והנסיכות הפינסקאית עברה לידי המלך זיגיסמונד הראשון. ב־8 באוקטובר 1523 מוסר אותו מלך בידי אשתו בונא ספורצא את סביבת פינסק, קלצק, דוד־הורודוק ורוהטשוב. התפתחות חשובה חלה בתקופת שלטונה של בונא ספורצא. היא הביאה אנשי אדמה מפולין על מנת ליישבם על הקרקעות הפנויות, העבירה ניקוז הנהרות וחפרה תעלות. הטילה מס מיוחד על תושבי פינסק — 12 דייגים נקבעו לשם תחבורה קבועה בין פינסק, נובל ודוד־הורודוק. בשנת 1556 עוזבת המלכה בונא ספורצא את פולין ועם עזיבתה, מסתיים שלטונה של הנסיכות הפינסקאית. זיגיסמונד אוגוסט — מלך פולין ומושל ליטא, מקבל לידיו את הסביבה ומבטל את נסיכות פינסק. הנסיכות הפינסקאית מהוה מעתה אחוד עם סביבת כומסק, ז׳ביה, וברודיצה — כל זה, מהווה את הנסיכות הליטאית.

בשנת 1569 חל מפנה ביחסים בין פולין לליטא. באותה שנה הוחלט בסיים הלובליני לייסד אוניה פוליטית בין פולין וליטא. להחלטה הזאת היתה השפעה מכרעת בחדירת הרוח הפולנית לסביבת ליטה כולה. התרבות הפולנית ובעיקר הקלר הקאטולי — החלו לחדור לאותה סביבה. תפקידם היה כפול: להדביק בפולוניזציה את הסביבה הרוסית, ויחד עם זאת לקרבה לדת הרומית־קאטולית.

בתמיכתו של זיגיסמונד השלישי — מלך פולין, מפתח הקלר פעילות מוגברת, מבלי להרתע מפני שום אמצעים. החרבת כנסיות פרבוסלאויות ומנזרים ורדיפת המאמינים הפרבוסלאויים — כל זה, כדי לשכנע את הפרבוסלאוים שבמשטר הקיים אין צפויה שלוה לבלתי משתייכים לכנסיה הרומית־קאטולית.

בד בבד עם הנגישות ננקטו גם אמצעי פיתוי על מנת למשוך את הפרבוסלאוים לחיק הקאטוליציזם. לשם כך נוסדה ה„אוניה הכנסיתית״ — כגשר בין הכנסיה הפרבוסלאוית והקאטולית.

לכאורה, ניתנה לכנסיה הפרבוסלאוית פריבילגיה מסויימת: השאירו את שפתה ואחדים ממנהגיה, לעומת זאת שררו ב„אוניה״ רוב המנהגים הקאטוליים ואחרון־אחרון חשוב — כראש הכנסיה הוכר האפיפיור.

המלחמה בין שתי הכנסיות התנהלה בחריפות רבה ורישומה נשאר זמן רב בשני חלקי האוכלוסיה.

כדוגמא בולטת לצורת המלחמה הזאת, יכולה לשמש העובדה שבמקום בית־הקברות הפרבוסלאוי הוקם שוק עם דוכני מסחר.

ונשאלת השאלה: מיהו זה שהרשה להקים שוק זה?

מסתבר שהשלטון הקאטולי הוא זה שהרשה חילול בית־הקברות והדבר נעשה כדי לבטל את קנינה של הכנסיה הפרבוסלאוית ועל־ידי כך למחוק את רישומה ולבטל את השפעתה.

כאשר הגיע לדוד־הורודוק הכומר יוכניביץ, ניגש מיד לתיקון העוול שנעשה לכנסיה הפרבוסלאווית — באמצע השוק בנה כנסיה פרבוסלאוית הקיימת, בתור כזאת, עד היום הזה.

רישומה של המלחמה בין שתי הכנסיות ניכר היה עד הזמן האחרון. אחרי מלחמת העולם הראשונה, כאשר דוד־הורודוק עברה לידי השלטון הפולני, החלו שוב להופיע ה„אונאטים", אם כי זמן רב בתקופת הצארים, מקומם לא הכירם בסביבה.

מעמדם של הכמרים הפרבוסלאויים התחיל להתרופף, הן מבחינת השפעתם על ההמונים והן מבחינת מעמדם הכלכלי כבעלי אחוזות.

בחשאי, התחילה שוב הכנסיה הקאטולית במלחמה נגד הכנסיה הפרבוסלאוית. המלחמה הזאת היתה, ודאי, מקבלת צורה חריפה יותר, אלמלא החשש של הפולנים שהיא תנוצל על־ידי התעמולה הקומוניסטית. כי זאת לזכור: דוד־הורודוק נמצאה במרחק של לא יותר מ־30 קילומטר מהגבול הפולני־סוביטי.

למרות החשש הנ"ל, כאשר נשרפה הכנסיה הפרבוסלאוית בשנת 1936, שוב לא הרשו השלטונות הפולניים להקימה מחדש.



שרפת הכנסיה על ההר
דער קלויסטער אויפן בארג ברענט

כדאי לציין שב„מלחמת קודש" זאת, תמכו היהודים — בחשאי — בפולנים.

בתקופת האוניה הלובלינית חלו שינויים גדולים בפולסיה בחיים הפוליטיים, הדתיים והכלכליים.

בשנת 1648 התחוללו מאורעות דמים שלא פסחו גם על פולסיה.

מרד הקוזאקים, בהנהגתו של בוגדן חמילניצקי, השאיר אותות דמים בסביבה הזאת.

הממלכה הפולנית מעולם לא השתלטה כליל על גבולותיה הדרום־מזרחיים. הסיבות לכך הן שונות ובין האחרות, אופיה ומדיניותה של השליאכטה בשטח הקולוניזציה במקומות אלה.

לסביבה הזאת היו מגיעים המונים שנאלצו לנטוש את ביתם בגלל רדיפות פוליטיות, דתיות או סוציאליות. כמו כן גם אלה שחיפשו פרנסות קלות או סתם פושעים ועבריינים.

הקוזאקים המתמרדים לא נשארו בודדים במלחמתם, אליהם הצטרפו המוני אכרים מדוכאים שרצו להשתחרר מעול השליאכטה שנואת נפשם.

מרד זה הקיף מיד גם את פולסיה. מרד הקוזאקים רשום באותיות דמים בהיסטוריה היהודית. גזירות ת״ח ות״ט, שנים של חורבן והרס ליהדות מזרח־אירופה.

אין ידיעות ברורות איך יצאה דוד־הורודוק מהחורבן, אולם יש הוכחות שקהילת דוד־הורודוק, יחד עם קהילות אחרות שבסביבה, נאלצה לקבל הלואה בשביל שיקום מוסדות העיר שנהרסו.

לעומת זאת ישנן הוכחות על השתתפות של נוצרים, — אזרחי דוד־הורודוק, במרד הקוזאקים.

בספר תולדות פינסק מסופר, שלהרס הגדול גרמה התנפלות הקוזאקים והטטרים בהשתתפות הנוצרים מדוד־הורודוק וטורב. ההתנפלות הזאת, החריבה כמעט כליל את הישוב היהודי בפינסק.

בשנת 1707 הופיעו בפולסיה השוודים. התחילו לבנות גשרים מעל הנהרות והפסיקו זאת מיד, כי משום קשרי תחבורה קשים ולא נוחים, לא נשארו הרבה זמן במקום ועזבו את הסביבה.

לפי שמספרים זקני העיר, הופיע פעם בדוד־הורודוק פטרול מורכב 3 חיילים שוודיים. החיילים נכנסו למבשלת יין שרף והתחילו ב„שתיה כדת״ מתוך חביות ה„יי״ש הגדולות״. אחד מהם, שהיה שתוי „עד דלא ידע״ — נפל לתוך החבית — וטבע...

האוכלוסיה, מתוך חשש לנקמת השוודים, נאלצה להתחבא ביערות במשך שלשה חדשים. אולם חששותיהם היו לשוא, כי השוודים לא הופיעו יותר, הם עזבו בכלל את פולסיה.

בשנת 1793 חלה החלוקה השנייה של פולין, ודוד־הורודוק נשארת בתחום הרוסי עד שנת 1920. משנת 1920 עד 1939 שייכת העיר לפולין. ב־19 בספטמבר נכנס הצבא האדום ומחזיק בעיר עד יולי 1941, אז נכבשת דוד־הורודוק על־ידי חיילות היטלר.

בשנת 1944 עוברת העיר שוב לידי רוסיה.

האוכלוסיה הנוצרית

הזכרנו כבר שהאוכלוסיה הנוצרית של דוד־הורודוק, המכונה „הורודצ׳וקים״ היוותה „יוצא מן הכלל״ של האוכלוסיה הנוצרית בפולסיה כולה.

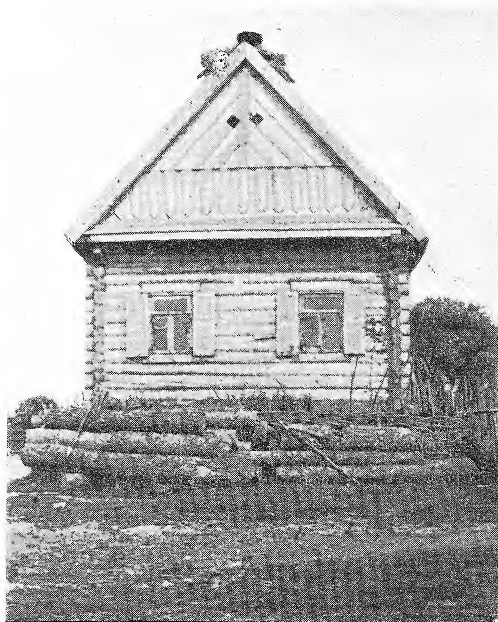
הטיפוס הכללי של איש פולסיה — ה„פולשוק״, הנהו לפי אופיו, מתון, אדיש ונוטה למצב־רוח של פסימיות. לעומתו, ה„הורודצ׳וק״ — אמיץ, בעל אופי מלחמתי, מבנה גופו — איתן. יוצא מן הכלל — מבחינה זאת — היו הנוצרים של אולפין — הכפר השכן, שמוצאם, כנראה, מהליטוינים, שלא נתבוללו בתוך האוכלוסיה של הסביבה.

הזלזול והשנאה של ה„הורודצ׳וקים״ אל איכרי הסביבה, לא היתה פחותה מאשר אל היהודים.

ראוי לציין שלא היו נהוגים אצלם „נשואי תערובת״ עם הסביבה האחרת, והם התחתנו רק בינם לבין עצמם. הם קיימו קשרי מסחר ונסעו לשם כך בארץ כולה, אולם החתונות היו מתקיימות רק בדוד־הורודוק. משום כך לא נתבוללו ומהווים את הצאצאים הישירים של מייסדי דוד־הורודוק ובעורקיהם נוזל דם קוזאקים־טאטארים. מוצאם הקוזאקי־טאטארי ניכר היה גם באורח חייהם. הם לא היו עובדי־אדמה וגם לא היתה להם נטיה לכך. בגנים שלהם טיפלו נשותיהם ותוצרתם היתה מיועדת לצרכי ביתם בלבד. במקרה של יבול למעלה מן הרגיל, היו הנשים מוכרות את עודף התוצרת בשוק והכסף היה שייך להן.

בעיקר, היו מעונינים לקנות ולקיים שדות־מרעה לסוסים שהחזיקו לצרכי עבודת־בית ולשם הובלת עצים מהיערות הסמוכים. בדרך כלל, פרט לאחוז קטן של סוחרים ובעלי מקצוע

מובהקים, לא היתה ל„הורודצ׳וקים״ התעסקות קבועה. הם עסקו בכל הבא אל היד. רובם הגדול עסק בעבודות והחליף אותן בהתאם לעונות השנה.



בית של נוצרי בירכתי העיר
א פויעריש־הויז אויפן „באַלאַטאַ״

עסקו בדייג, היו בעלי־מקצוע מעולים ביערנות. בחורף עסקו בהכנת קליעפקע שפאלן ושליפרס. באביב — בהובלה אל החוף חומרי־עץ שהוכנו על ידם ועובדו ביערות הסמוכים. הם היו בקיאים בהובלת ספינות־קיטור, בארלינות, רפסודות, שהיו מביאים עד גדנסק מצד אחד ועד קצה הדניפר מהצד השני. בשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם השניה, כשהעבודה ביערות פחתה, היו נוהגים להשכיר את עצמם לסביבות רחוקות יותר.

מצויים היו בדוד־הורודוק מתווכים שקשרים להם עם סוחרי יערות ועם אנשי־ים ואלה המתווכים היו ממציאים לסוחרים הנ״ל את העובדים הדרושים להם. היו ביניהם גם בנאים, טיחים, צבעים, בוני ספינות מכל גודל וסנדלרים. כן היו מצויים ביניהם סוחרים מוכשרים.

הרוב הגדול של ה„הורודצ׳וקים״, היה נוסע באביב לירידים לשם מכירת חמרי־זריעה, בקיץ היה נוסע על פני כל הארץ ומוכר גלידה, בסתיו — דומדמניות, פטריות ומגפיים. בחורף היה יושב בית ועוסק בסנדלרות. כדאי לציין שהם נהגו, ככל האפשר, להמנע מתיווך ומתווכים: לצרכי הסנדלרות, היו מעבדים בעצמם את חומר הגלם, ובמקרה הגרוע ביותר, קנו אותו ממקור ראשון. את תוצרתם היו מביאים לירידים בכל רחבי פולין למכירה. כך נהגו גם במסחר הבשר והנקניק. הם היו עוברים את כפרי הסביבה, קונים בשר, מעבדים אותו לנקניק ומוכרים אותו. חנויות לממכר נקניק היו ל„הורודצ׳וקים״ בכל תחנות הרכבת הגדולות בערי פולין.

יש לומר שהיה זה טיפוס בעל תכונות ספציפיות מובהקות. למרות הנדידה ברחבי רוסיה לפני מלחמת העולם הראשונה, וברחבי פולין בין שתי מלחמות העולם — לא נתבוללו. ובכל מקום

אפשר היה להבחין בהם בנקל, על פי לבושם המיוחד, שפתם ואורח חייהם. בזמן שלטון הצארים ברוסיה, ניתן להם מעמד של עירוניים — משצ׳ני בלע״ז — מעמד יותר גבוה ומכובד ממעמד האיכרים והם ראו בזה יסוד לגאווה. הם היו נאמנים ומסורים לרוסיה הצארית ונטו למונרכיזם.

אחרי כשלון מהפכת 1905 כאשר נוסדה ברוסיה „המאה השחורה״ — ארגון ריאקציוני־טירוריסטי, שתפקידו היה לעמוד לימין הצאר ונגד המהפכנים — הוקם בדוד־הורודוק ארגון חזק ופעיל של אותה „המאה השחורה״. אנשי הארגון הזה ניסו פעם אף לערוך פרעות ביהודים, אולם הודות לעמידתה התקיפה של האוכלוסיה היהודית ובפרט הודות לנוער ולהגנה היהודית וכן הודות למפקד המשטרה אווצ׳נקוב, שהתקים מהיהודים, נסתיים נסיון זה בפצועים יהודים אחדים בלבד. ארגון ה„מאה השחורה״ בדוד־הורודוק התקיים עד שנת 1917.

חיבתם למונרכיה ולצאר לא פגה, גם אחרי מהפכת 1917. תמונת הצאר קישטה עוד הרבה בתים, את הפיכת קרנסקי קבלו בקרירות רבה ואל המהפכה הבולשביסטית התייחסו באיבה מוחלטת ובהזדמנות הראשונה ארגנו התנגדות מזוינת לצבא האדום. (הפעם, גם היהודים עזרו להם ושילמו מחיר יקר. אך בפרשה זאת — בפרק אחר בספר). במוסדות השלטון הבולשביסטי היתה האוכלוסיה הנוצרית של דוד־הורודוק רשומה כאלמנט אנטי־קומוניסטי מובהק. במשך 20 שנות שלטון הפולנים (1920—1939) התחזק מעמדם של ה„הורודצ׳וקים״, אולם זה לא הביא אותם להתבוללות.

למרות שהשלטונות לא הרשו להם להקים בתי־ספר רוסיים וילדיהם היו נאלצים ללמוד בבתי־ספר פולניים, שמרו הם על שפתם — שפת רוסיה הלבנה ואמונתם הפרבוסלאוית. את האלף־בית הרוסי היו ילדיהם לומדים בבית.

כאשר נכנסו הבולשביקים, ב־19 בספטמבר 1939, לפולין, פגשו אותם ה„הורודצ׳וקים״ בעיניים מזרות איבה. רק מעטים מהם הצטרפו למפלגה הקומוניסטית ורובם לא השתתפו כלל בחיים הפוליטיים.

כניסת הצבא האדום היתה להם לאכזבה מרה, שכן הם נכספו למשטר היטלריסטי. ככל אשר התגבר השלטון הבולשביסטי בעיר, כן גדלה שנאתם אל השלטון הזה. הם לא חדלו לצפות לבואם של הנאצים. את שנאתם לבולשביקים הפגינו בבחירות שהתקיימו בנובמבר 1939 ברוסיה הלבנה המערבית לאספה הלאומית שהיתה צריכה להחליט על סיפוחה אל רוסיה הלבנה המזרחית.

אל תוך הקלפיות הכניסו פתקים בהם היה כתוב: „מוות לקומוניסטים ויהודים״, „יחי היטלר״ וכד׳. לא פעם איימו על היהודים להפרע מהם „כשיבוא היטלר״. למרבה האסון היתה להם האפשרות לקיים את איומיהם: כאשר בראשית יולי 1941 עזבו הבולשביקים את דוד־הורודוק ולעיר נכנסו קלגסי היטלר, היו ה„הורודצ׳וקים״ הראשונים באירופה, שיחד עם הגרמנים העבירו את ה„אקציה״ הראשונה נגד היהודים, בה נרצחו כל הגברים שבעיר. במשך כל זמן הכיבוש הגרמני שירתו ה„הורודצ׳וקים״ את השלטון הנאצי ונהנו מאמון מוחלט מצדו.

בשנת 1944 שחרר הצבא האדום את דוד־הורודוק מהכיבוש ההיטלריסטי. לא נמצאה בעיר נפש חיה מבין היהודים. כן לא נמצאו מנהיגי האוכלוסיה הנוצרית משום שאלה עזבו את העיר יחד עם הצבא הגרמני.

הישוב היהודי בדוד־הורודוק

קשה לקבוע בדיוק מתי נוסד הישוב בדוד־הורודוק. לא נשארו כל מיסמכים היסטוריים שהיו יכולים להבהיר את השאלה. גם פנקס הקהילה, אילו היה, לא היה בו כדי מתן תשובה נכונה, משום שהוא מקיף רק 200 שנה ואילו הידיעות הקיימות מביאות אותנו הרחק מלפני תאריך זה.

כדי לקבוע אומדן לייסוד קהילה יהודית בסביבותינו, עלינו להסתמך על תולדות היהודים בליטא ולעקוב אחרי יסודם של ישובים יהודיים.

ב„סקירה ההיסטורית לתולדות יהודי ליטא" לס. א. ברשדסקי שהוצא בשנת 1883 בפטרבורג וכן ב„תולדות יהודי פולין עד המאה ה־18" לד"ר י. שיפר, שהוצא ב־1914 במוסקבה, מוזכר שהשנים 1500—1550 היו שנים של גידול הישוב היהודי בליטא. בעת ההיא נוסדו הרבה ישובים חדשים וכן גדלו אלה הקיימים מכבר. האמיגרציה היהודית לליטא זרמה בכיוון ממערב למזרח. לפיכך קמו היישובים הראשונים בחלקה המערבי של ליטא. ברור, איפוא, שלמשל גרודנה, בריסק, לוצק וולדימיר־וולינסק קדמו לייסוד דוד־הורודוק, לונינייץ, סטולין וכו'. כדאי לציין שהקהילה בוולדימיר־וולינסק נוסדה בשנת 1388 ודוד־הורודוק, יחד עם וולדימיר־וולינסק עברו, בערך בעת ההיא, לנסיכות הסטרודובית. לא מן הנמנע, איפוא, שכבר אז היתה קיימת בדוד־הורודוק קהילה יהודית. זרם האימיגרציה לליטא גבר בראשית המאה ה־16, בעטים של רדיפות היהודים בגרמניה.

וכך היו קמים הישובים החדשים בליטא: סביב כל ישוב גדול, היו קמות עיירות קטנות, וכך חדרו היהודים יותר ויותר אל עומקה של ליטא. לדעת ההיסטוריונים היהודיים, אפשר לקבוע, לפי הלוח הגיאוגרפי, איזה מן הישובים עתיק יותר. בחלקה המערבי של ליטא הישובים הם עתיקים יותר מאלה שבחלק המזרחי. לפי נקודת השקפה זאת, אין לחשוב שקהילה יהודית מאורגנת בדוד־הורודוק קדמה לקהילה יהודית בפינסק.

בפינסק נוסדה קהילה יהודית מאורגנת בשנת 1506. מכאן שקהילה כזאת נוסדה בדוד־הורודוק יותר מאוחר. אין זה מן הנמנע שיהודים בודדים חיו בדוד־הורודוק קודם לכן.

בעת ההיא עברו יהודים ברחבי הארץ לשם מסחר. כמו כן החזיקו בחכירה: אחוזות, מונופולין למכירת יי"ש, מכירת מלח, בתי־מוזגים ופונדקים וכן עסקו בגביית מסים לאוצר המלוכה. ייתכן, איפוא, שבדוד־הורודוק שהתקימה — כנראה — עוד משנת 1190, גרו יהודים הרבה זמן לפני שנוסדה שם קהילה יהודית מאורגנת.

הידיעה ההיסטורית, המוסמכת, על קהילת דוד־הורודוק היא משנת 1667. בשנה זו קיבלה קהילת פינסק מכנסית להישון הלואה לצרכיה היא ולצרכי הקהילות השכנות. בערבויות שניתנו, מוזכרת גם קהילת דוד־הורודוק. היה זה אחרי מרד בוגדן חמלניצקי שהחריב את הישוב היהודי במזרח אירופה. הפליטים החלו לשוב לבתיהם החרבים. העוני והמצוקה היו גדולים. צריך היה להקים הכל מחדש ואמצעים כספיים — אין. צריך היה, איפוא, להזקק לעזרת השכנים הנוצרים, ואלה נענו לבקשת העזרה על־ידי הלואה — לאו דוקא מטעמים הומניטריים, אלא פשוט, מטעמי עסק. הם לקחו בתור ערבונות את בתי המוזגים, את המרחצאות ואף את בית־הקברות. קרה, לא אחת, שבעד אי תשלום רבית בזמן, החריבו את בית־המדרש, או שלא נתנו לקבור את המת. מלבד זאת הגן החוק על המלווים ברבית ובעד אי תשלום חוב, היו מטילים קנסות כבדים ואף עונש מוות אפשר היה להטיל.

בפנקסים של בתי־המשפט בליטא רשומים הרבה פסקי דין מוות שהוצאו על יחידים, חברות ואפילו על יישובי יהודים שלמים. זה מוכיח מה גדול היה העוני של היישובים היהודיים בעת ההיא. האמת היא שפסקי דין מוות אלה נשארו על הנייר, כי מפסק הדין עד הוצאתו אל הפועל — רב היה המרחק.

הממלכה הפולנית־ליטאית היתה אכולה אנרכיה, מוסדותיה המבצעים היו משותקים והתנגדות להם היתה תופעה יום־יומית. גם יהודים היו במתנגדים למוסדות הביצוע, אולם אלה היו יחידים ואילו את חובות הקהילות, היו מוכרחים לפרוע.

על רקע זה היו חיכוכים וחילוקי דעות רציניים בין הקהילות הקטנות לבין הגדולות. אי־אפשר היה להגיע להסכם על גודל הסכום שכל אחת מן הקהילות צריכה לשלם. הקהילות

התדיינו ביניהן לפני ועד ארבע הארצות — ואף לפני בתי־דין ממשלתיים.

המצב הזה השתנה שינוי רב עם מרד הקוזאקים. כבודו של שלטון הממשלה המרכזי ירד פלאים המצוקה והעוני בעירות הקטנות לא זו בלבד שמנעו בעד התושבים לשלם את מסיהם, אלא שאפילו לא היה בכחם לבנות מחדש את קהילותיהם ההרוסות. ואכן, אז התחיל המאבק של הקהילות הקטנות נגד הגדולות, במטרה להשתחרר מאפוטרופסותם.

בסביבת פינסק החלו במאבק הקהילות: דוד־הורודוק, סטולין, קלצק, טורב, כומסק, ודרוהיצין. המאבק היה ממושך וקשה, משום שלצידם של הקהילות הגדולות עמד השלטון המרכזי, שהיה מעונין בגביית המס במרוכז. מיניסטר המלחמה הליטאי ציווה להעמיד לרשות הקהילות הגדולות עזרת הצבא בגביית המס מהקהילות הקטנות. אפס, הצבא לא היה יכול לעזור, ואף לא בתי־הדין הרבניים. וזה משום חולשתו של השלטון המרכזי, משום הנטיות הספרטיסטיות של השליאכטה, ובעיקר — משום החלטת הסיים הורשאי בשנת 1764, לבטל את המס הכללי של יהודים ולהחליפו במס אישי, 2 זהוצים לגולגולת. (המס הוטל החל בתינוק בן שנה אחת).

כך, איפוא, הפסידו הקהילות הגדולות במאבק והקהילות הקטנות רכשו עצמאות.

לרגל הנהגת שיטת מס הגולגולת נתקיים בפולין־ליטא מפקד האוכלוסיה היהודית, הנותן לנו מספרים מאלפים על האוכלוסיה היהודית בעת ההיא.

ואלה תוצאות המפקד שהתקיים בשנת 1766:

דוד־הורודוק	408 נפשות
טורב	316 „
הורודנה	109 „
סטולין	408 „
ינוב	422 „
דרוהיצין	510 „

(מספרים אלה אינם כוללים ילדים עד גיל שנה אחת, שכידוע היו „פטורים ממס").

למספרים המובאים לעיל יש, כמובן, להתיחס בהסתייגות־מה, שכן — יש לחשוב שאין הם משקפים נאמנה את גודל האוכלוסיה היהודית: היות והמפקד נערך למטרת גביית מס, הרי מטעמים מובנים, או שהיהודים מסרו מספרים יותר קטנים או שהשלטונות מסרו מספרים יותר גדולים. כהוכחה לכך יכול לשמש המפקד השני שהתקיים בשנת 1784 והנותן לנו תמונה לגמרי אחרת:

דוד־הורודוק	386 נפשות
טורב	319 „
הורודנה	47 „
סטולין	207 „
ינוב	261 „
דרוהיצין	248 „

לא מתקבל על הדעת שבמשך 18 שנה, בין מפקד למפקד, ירד מספר היהודים בכל עיירות פולין הנזכרות. לעומת זאת, זה מסתבר יותר בעובדה שהמלוכה הפולנית היתה על סף השקיעה ופקידיה עשו את מלאכתם רמיה.

השנים האחרונות של שלטון פולין היו, בכלל, שנים קשות ליהודי ליטא: השלטון המרכזי — חלש ומושחת, המסים — גדולים, השליאכטה המקומית שלטה, למעשה, כל אחד מהם, על פי רצונו ושיטתו. הקהילות היהודיות מסוכסכות ביניהן וההתחרות בין הסוחרים גדולה.

כל זה הביא לידי התרוששות ההמונים ולמצוקה גדולה.

בעת ההיא אירעו 2 מאורעות, בעלי השפעה גדולה על חיי יהודי ליטא: המאורע האחד —

בעל אופי כללי־פוליטי: בשנת 1793 נתקיימה החלוקה השנייה של פולין והסביבה כולה סופחה לרוסיה. הדבר הביא לשינויים גדולים בחיים הכלכליים והתרבותיים של יהודי ליטא.

המאורע האחר היה בעל אופי פנימי ובעל משמעות יהודית־דתית: קמה התנועה החסידית. תנועה זאת התחילה להתפתח בסוף המאה ה־18 והקיפה המונים רחבים.

התנועה החסידית קמה על רקע המצוקה של המוני היהודים, וכן של הריאקציה הפנימית היהודית.

היתה זאת מחאה נגד פרנס הקהילה התקיף, המכביד עולו, ונגד הרבנים.

התורה החדשה מצאה מסילות אל לב היהודי הכפרי העני, החוכר והסוחר הזעיר.

לתנועת החסידות לא היה בדוד־הורודוק הד עמוק. לא השפיעה גם קרבת המקום לפינסק, מקום שם כיהן ר׳ לוי יצחק מברדיצ׳ב זמן מה כרבה של העיר, וכן ר׳ אהרן הגדול המפורסם זצ״ל.

בפינסק התלקחה המלחמה הגדולה בין חסידים למתנגדים. דוד־הורודוק לא לקחה חבל במלחמה הזאת.

סטולין, ושלובין ודומברוביץ באו לעזרת החסידים במלחמתם נגד הרב ר. אביגדור, ראש המתנגדים. הם אסרו על ר׳ אביגדור לבקר בקהילותיהם. דוד־הורודוק — לא אסרה עליו את ביקוריו בקהילתה.

מתברר שדוד־הורודוק היתה תחת השפעת הגאון מוילנא, מי שעמד בראש המלחמה נגד החסידות. עד השנים האחרונות היו נוהגים בבתים רבים בדוד־הורודוק לקיים את יום־השנה למותו של הגאון מוילנה, ותמונתו קישטה בתים רבים.

בכלל, היתה ניכרת בדוד־הורודוק השפעת יהדות ליטא. רבנים היו מובאים רק מליטא. בחורי דוד־הורודוק למדו בישיבות שבליטא. תנועת ההשכלה ויותר מאוחר — הציונות — חדרו מליטא. דוד־הורודוק קיבלה את התורות החדשות, מוקדם יותר מכל עיירות פולסיה. על דוד־הורודוק פסחה, איפוא, אחת המלחמות המרות, היא המלחמה בין החסידים והמתנגדים, אשר גרמה מרירות רבה ליהדות ליטא. לעומת זאת היתה בדוד־הורודוק המלחמה סביב הרבנים — חריפה יותר מאשר בכל עיירות הסביבה.

אין ללמוד מזאת שבדוד־הורודוק, בכלל, לא היו חסידים. היו וגם היו. בין 5 בתי־המדרש שבעיר — היה אחד שייך לחסידים. מספר החסידים היה, באופן יחסי, לא גדול, והשפעתם — מועטה.

המבנה המשקי של הישוב היהודי בדוד־הורודוק

אין בידינו ידיעות ברורות על המבנה המשקי והכלכלי של היישוב היהודי בדוד־הורודוק בשנים הראשונות לייסודו.

עלינו, איפוא, להשתמש בחומר ומיסמכים של העיירות השכנות וכן בידיעות על המבנה הכלכלי־משקי של יהדות ליטא בכלל.

עלינו לזכור, ששלטונות ליטא פתחו את השערים לאמיגרציה יהודית מגרמניה — לא מתוך טעמים הומניים, אלא משום שראו באמיגרציה הזאת, אלמנט המחיה ומפעיל את החיים המשקיים המפגרים של הארץ.

משום כך ניתנו ליהודים זכויות גדולות. היהודים נחשבו לבני־חורין (ולא „עבדי המלך") ובעלי זכויות שוות לאלה של השליאכטה ובעלי האחוזות. בעד רצח, או פציעת יהודי — נענש הרוצח בעונש מוות. את תפילותיהם ערכו באין מפריע. בשבת לא הוזמן יהודי לבית־המשפט, וכן לא גבו מיהודי חובות בשבת. המסחר היה פתוח לפניהם, ומותר היה להם לנוע בכל רחבי ליטא.

על זכויותיהם הנרחבות בשטח חייהם היהודיים־פנימיים, הוזכר כבר מקודם.

בליטא של אז לא עסקו השלטונות עצמם בגביית מס. דבר זה נמסר לסוכנים ומובן שהיהודים היו סוכני המס.

כמעט בכל הערים והעיירות, קיבלו היהודים את הסוכנות לגביית מסים, את המונופולין לממכר סיטונאי וקמעונאי של יי״ש, שיכר, וכיוצא באלה — המונופולין על המלח, בתי מוזגים ופונדקים, טחנות קמח ובית המכס. את תשלום המכס היה חייב כל סוחר לשלם עוד בטרם מכר את סחורתו. „מיטא״ — היה שם המס. את הסחורה היו הסוחרים נאלצים להוביל בדרכים, בהם היו קיימים בתי המכס. אלה היו בתקופה ההיא פרנסות היהודים, ויש לשער שגם יהודי דוד־הורודוק התפרנסו מאלה הפרנסות. נוסף לזה עסקו, כנראה, יהודי דוד־הורודוק גם בסחר העצים לבנין ספינות, אשלג וזפת — כל אלה, החמרים שהיו מצויים בסביבה בשפע רב.

יהודים עסקו גם בעבודת אדמה ובגידול בקר. מנהג היה בידי יהודים, עד הזמן האחרון, להחזיק פרה אחת ויותר כן עסקו בהחזקת גני פרי וירק.

בעטיין של הגבלות השלטון וכן בגלל השקפות דתיות, כביכול, לא עסקו יהודים במלאכה ומשלח יד. אחרי מרד הקוזאקים, כשחלקים שלמים של הארץ נחרבו והורגש מחסור בבעלי־מלאכה, הורשו היהודים, על־ידי המלך יאן־קאזימיר בשנת 1669, להתארגן ב„צכים״. ורק אז החלו היהודים, שהתרוששו על־ידי מרד הקוזאקים, ללמוד מלאכה. יש לציין שרמת המחיה היתה נמוכה מאוד. הלבוש היה דל ומגפיים נעלו רק בשבתות ובחורף ואילו, בימות הקיץ — התהלכו יחפים. בימי בוץ — לבשו גרביים בלבד.

בשר היה מאכל של שבת בלבד, וגם זה לא תמיד.



בית יהודי בירכתי העיר
א יידיש־הויז אויפן „באַלאָטאַ״

2. המסחר במאה ה־19 עד מלחמת העולם הראשונה

אחרי מלחמת נפוליאון, חלה הטבה במצב הכלכלי ובהתפתחותה של פולסיה. רוסיה יצאה מן המלחמה כמנצחת ונהפכה למעצמה גדולה באירופה. היא התחילה מחדש לבנות את הארץ

ובמיוחד את רוסיה הדרומית. באוקראינה החלה תנועת בנייה גדולה, בנין מושבות חדשות, צי ימי בים־השחור ובנין מסילות־ברזל.

פולסיה שימשה מקור קרוב ביותר לחמרי גלם אלה. מסחר ענף העץ התפתח עם אוקראינה. וזה, כמובן, השפיע גם על דוד־הורודוק שנמצאה על־יד הנהר הורין ובמרכז של יערות וחומרי עץ. במחצית השנייה של המאה ה־19 התחיל להתגבש מעמד של סוחרים בחמרי יער ועצים וכן „אנשי מים". סוחרי היערות בדוד־הורודוק, מלבד מתי מספר, לא היו עשירים מופלגים, אולם, בכל זאת, הם ו„אנשי המים" היוו מעמד סוחרים די ניכר. המסחר ביערות לא היה דבר של מה בכך. דרושה היתה בקיאות רבה וידיעה מקצועית. בקניית החומר הגלמי מן היער נחוצה היתה ידיעה בהערכת האיכות, חישוב הוצאות העיבוד, הובלה וכו׳.

אנשי המים היו מכונים „בארלינשצ׳קים", על שום היותם עוסקים ב„בארלינות" — מעין ספינות מפרש. הבארלינה — שימשה אמצעי תחבורה על המים. בזמנים קדומים השתמשו בספינות, רחבות וכבדות — ב„אידאק" בלע"ז. היתה זו תחבורה לא נוחה ובמחצית המאה ה־19 הוצאה מכלל שימוש ואז החלו להשתמש ב„בארקות" ובארלינות. הבארקה היתה, לרוב, פתוחה ובנינה היה: 19—15 סאזשנים האורך — 8—7 ארשין הרוחב ו־18—24 וירשוק העומק. כח קיבולה היה, לערך 5000־4 פוד, דהיינו, 80 טון. בבארקה השתמשו, בעיקר, להובלת עצי הסקה ולוחות. הבארלינה היתה מכוסה. גודלה 20—17 סאזשנים האורך, 3 סאזשנים הרוחב ו־2 ארשין העומק. היתה בנויה 2—3 תאים, בהם הובילו סחורות שונות. צוות העובדים בבארלינה היה, לערך 18 ובראשה „אטאמאן" („ראש" — „רב־חובל").*

באביב היו מטעינים עצי הסקה וכל חומר עצים אחר, ומפליגים עם הזרם עד קיוב, ובאחרונה אף עד יקטרינוסלב. הנסיעה מדוד־הורודוק עד קיוב, בתנאים נורמליים של מזג אויר וכו׳, נמשכה שבועיים ימים.

בקיץ עבדו הבארלינות על־יד חופי הדניפר בהעברת משא מכל מין, מנקודה אחת לשניה בסתיו היו מטעינים באוקראינה העשירה צרכי מזון או מלח ויוצאים — נגד הזרם — בדרכם חזרה לדוד־הורודוק. נסיעה כזאת ארכה עד 40 יום. קרה לא אחת, שהחורף הקדים לבוא ואז היו נאלצים להשאר בדרך. מובן מאליו שבמקרה כזה, מן הנמנע היה לחשוב על רווחים.

בדרך כלל, היה מסחר זה, לא מן הקלים. 8—9 חדשים בשנה היו מנותקים מן הבית, תלויים במזג האויר, מצב המים בנהרות וכו׳. גם מסחר זה דרש בקיאות וידיעה מקצועית רבה.

עד מלחמת העולם הראשונה, היה מסחר זה מקור פרנסה חשוב לתושבי העיירות שעל חופי הנהרות. המסחר היה מסועף, עם מתווכים, סוכנים, סוכנויות ומחסנים.

הסוחרים הגדולים היו בעצמם קונים את הסחורה ומוכרים אותה, עד היד האחרונה. הסוחרים הזעירים היו מוצאים את פרנסתם מההובלה. כדאי כאן להזכיר את משפחת ברגמן מדוד־הורודוק, שניהלה, בסוף המאה ה־19, עסקים גדולים. לברגמנים היו הרבה בארלינות, ונוסף לזה היו מדי פעם בפעם, שוכרים בארלינות אצל אחרים לשם העברת סחורותיהם.

היו להם מחסנים בהרבה נקודות, ובאחרונה אף רכשו לעצמם ספינת קיטור בשם „מונטיפיורי". סוכניהם, שהיו מפוזרים בדרכים בין פינסק ליקטרינוסלב, היו קונים ומוכרים עבורם, משיגים פועלים וצרכי מזון לפועלים. בודקים את מחירי התבואה, הסוכר, המלח וכד׳. כן היו משיגים ידיעות על המצב בשוק העצים באוקראינה. היתה זאת „פירמה" גדולה ומסועפת, שניהלה עסקים נרחבים ונהנתה מאמון ואשראי בלתי מוגבלים.

המסחר הקשור בהובלה על פני המים, יצר בדוד־הורודוק תעשיית ספינות וזו התעשיה היתה מקור של פרנסה בכבוד ליהודים ונוצרים כאחד.

* סאזשן — 3 ארשין. ארשין — 16 וורשוק, ארשין — 71 ס"מ.

מעמד „אנשי המים" וסוחרי העצים הביא להתפתחות העיר ובעיקר — של הנוער.

ההורים השתדלו לתת לבניהם ובנותיהם לא רק חינוך יהודי, אלא גם חינוך חילוני כללי, דבר שהיה נחוץ לעסקיהם.

הודות למסחר הימי ומסחר העצים המפותח בפולסיה בכלל ובדוד־הורודוק בפרט — קם בראשית המאה ה־19 ישוב יהודי חדש — בנירטשה.

נירטשה נמצאה ליד שפך הנהר הורין לפריפט ומרוחקת רק 12 קילומטר מדוד־הורודוק.

תחבורת המים בין דוד־הורודוק ואוקראינה, פינסק ואוקראינה, פינסק ודוד־הורודוק וכן קשר המים חזרה — עברה את הנקודה הזאת ששמה נירטשה. בעת ההיא כשהחלו להתפתח קשרי מסחר בין פולסיה ואוקראינה ותחבורת המים — היחידה והזולה ביותר — הפכה נירטשה, מבחינה מסחרית, לנקודה חשובה מאוד, ונתנה למספר משפחות ניכר, פרנסה ברווחה.

אחרי מפלת נפוליאון בשנת 1812, כשרוסיה התחילה להתאושש מנגעי המלחמה, החלה עבודה קדחתנית של בנין ופיתוח והמסחר התחיל לפרוח — בעת ההיא נוסד הישוב היהודי בנירטשה.

היה זה ישוב מיוחד במינו — הוא התחיל ממשפחה אחת — משפחת יוסל מורבטשיק. במשך, כמעט, 100 שנה גדל הישוב והגיע — בזמן השיא, ואחריו מיד — הירידה והחיסול — למספר של 100 נפשות. היו אלה בנים ובנות, חתנים וכלות, נינים ונכדים של אותו יוסל מורבטשיק.

אנשי משפחת מורבטשיק ניהלו אורח חיים מיוחד במינו — ספק איכרים, ספק סוחרים. קיומם היה על גננות (על־ידי עבודה עצמית), עבודת דיג, גידול בקר ומסחר ביערות וחמרי עץ. הם היו מעבירים אל חופי הנהר עצי הסקה ומוכרים אותם לידי חברות של ספינות־קיטור — או שהיו שולחים, על־ידי ספינות־המשא, עצי הסקה לקיוב. היו מספקים צרכי מזון לפועלים בספינות־הקיטור, הרפסודות והבארלינות שעברו את נירטשה. כן היו מספקים צרכי מזון לנוסעי ספינות־קיטור להסעת אנשים. תושבי נירטשה היוו טיפוס בריא של איש העם. הודות לקשר היומיומי עם דוד־הורודוק לא נשארו כפריים חסרי דעת ועמי הארצות. את ילדיהם לימדו תורה על־ידי „מלמדים" מובחרים שהביאום מן החוץ.

האדמה, שעליה ישבו ואותה עיבדו, היתה בבעלותו של הנסיך רדזיביל, ובעבורה שילמו לנסיך דמי חכירה.

כאמור, התקיים הישוב בנירטשה 100 שנה בקירוב. בשנת 1906, חוסל הישוב, ותושביו כולם עברו לגור בדוד־הורודוק. וזו הסיבה לחיסולו: הנסיך רדזיביל בחר את מקום הישוב בנירטשה לבנין מנסרה, — מהיותו בטוח, שבצומת דרכים חשוב זה, יעשה חיל בעסקיו.

המאמצים הגדולים וההשתדלויות הבלתי רגילות להעביר את רוע הגזירה — עלו בתוהו. הודעת הנישול, ע"י הנסיך, היתה מוחלטת. וכך נאלצו הם — במרירות לב — להפרד מעם המקום, בו חיו, עבדו והתפרנסו בכבוד במשך 100 שנה.

בתחלה ראו את הדבר כטראגדיה — להתחיל מחדש לבנות את חייהם, קיומם ופרנסתם. במשך הזמן התרגלו — ואף היו מרוצים מחילופי המקום, שכן — הסתדרו במקומם החדש. מכספי הפיצויים שקיבלו מהנסיך, בנו בתים והשתזרו בחיי הישוב.

אגב, אלמלא נושלו על־ידי הנסיך רדזוביל היו נאלצים לעזוב את המקום עם פרוץ מלחמת העולם בשנת 1914 ואזי — גם פיצויים לא היו מקבלים. הנסיך, לעומת זאת, עשה מקח טעות — המנסרה לא התפתחה, העסקים לא הצליחו והוא נאלץ לחסל שם את עסקיו.

מקום חשוב בחיים הכלכליים של דוד־הורודוק תפסה החנוונות. האוכלוסיה הנוצרית הגדולה, שהיתה מורכבת מסוחרים ופועלים — נזקקה, בכל קניותיה, לחנויות ודוכני היהודים. האוכלוסיה הכפרית הגדולה, שימשה גם היא לקוח חשוב. ואכן, במשך הזמן, התפתח מעמד חנוונים ניכר.

פרט למתי מספר, לא היו החנוונים היהודים „עשירים מופלגים". ההתחרות ביניהם עשתה את שלה ובלי עזרת בנקים ומוסדות אשראי — ודאי לא היו מחזיקים מעמד. וכך — התפרנסו בכבוד.

משפחות רבות בדוד־הורודוק התפרנסו ממסחר הבשר. תנאים מסייעים לכך: סביבה גדולה של כפריים, שדות מרעה ושפע של בקר. קצבי דוד־הורודוק, היו קונים את הבקר, לתצרוכת האוכלוסיה המקומית וכן בשביל יצוא (בעיקר לורשה). היו ביניהם סוחרי בקר גדולים, שהיו עוברים באוקראינה, ובמיוחד בסביבת פולטאווה, קונים בקר ומעבירים משלוחים משלוחים לורשה. מעניין, שמשלוחים אלה, ומלויהם, עשו את כל הדרך ברגל. היה זה מסחר, הקשור בסיכון, בגלל היעדר יציבות מחירים ואלה היו נקבעים על פי הכלל הידוע של „היצע וביקוש" בשוק הבקר בורשה.

לא אחת קרה, שהריווח ממחצית הטרנספורט כיסה, בקושי, את הגירעון של המחצית השניה שנמכרה למחרת היום.

הרוב הגדול של הקצבים, לא עסק במסחר והוציא את לחמו בזיעת אפיים. 3—4 ימים בשבוע עברו על פני הכפרים לשם קניות. העברת הבקר מן הכפרים, גם היא היתה כרוכה בקשיים. לא פעם הוכרזה הפרה כ„טריפה" והדבר כרוך היה בנזק כספי. כן סבלו הקצבים מהתחרות בינם לבין עצמם.

מסחר הבשר הכניס במחזור כסף רב ועזר בהרבה לפיתוח הסביבה, ובעיקר למעמד האיכרים. כן עזר מסחר זה לפיתוח תעשיית בורסקאות לשם עיבוד הכמויות הגדולות של עורות.

מהעורות המעובדים סופקו על־ידי סנדלרי המקום מגפיים לתושבי הסביבה כולה. וכן גם לתעשיה של סבון ונרות שהופקו מחלב הבקר.

מסחר הדגים בדוד־הורודוק, שימש מקור פרנסה לדייגים הנוצרים וכן לסוחרי הדגים, היהודים. כדאי לציין, שסוחרי הדגים לא עסקו במכירתם במקום — זה נעשה על־ידי הדייגים הנוצרים עצמם. הסוחרים היהודים קנו את העודפים מעל לתצרוכת המקומית ושלחום לורשה. היה זה מסחר, לא מן הקלים אולם נתן לעוסקים בו שפע של פרנסה, ואפילו עושר.

מלבד תחבורת המים, היה עיקר התחבורה על־ידי סוסים — כך, התחבורה הבין־עירונית ואף הבין־ארצית.

בפולין, ואחר כך, גם ברוסיה היתה תחבורה זאת מקור פרנסה יהודית בעיקר.

יהודים חכרו מאת השלטון את הסוכנויות לקשרי דואר וכן היו להם אורוות סוסים פרטיות לשם השכרה.

העגלון היהודי היה בשעתו מקור האינפורמציה היחידי על הנעשה בעולם ובקרב יישובי היהודים. בנסיעותיהם הרבות נפגשו העגלונים בפונדקים באנשים שונים, הנוסעים לירידים, והעבירו חדשות מהכא להתם ומהתם להכא. חדשות וידיעות על עיר ועיירה, רבניה וסוחריה — ולא אחת היה העגלון משדך שידוכים ומזווג זיווגים...

בדוד־הורודוק היה מספר העגלונים רב למדי, שכן מכאן נסעו בעגלות על פני כל הארץ: לפינסק, מינסק, וילנא, ברודי ואודיסא. כמו בכל העיירות, כן גם בדוד־הורודוק, היו העגלונים מאורגנים ב„קומפניה" ועבדו בשותפות.

יחד עם עגלוני פולסיה, כולם, הם השתתפו בתענית, עליו גזרו, בשנת 1888 כשנפתחה מסילת־הברזל בפולסיה.

ראוי להדגיש, שהתפתחות מסילת־הברזל פסחה עד היום הזה, על דוד־הורודוק. עד היום אין לדוד־הורודוק קשר רכבת. תחנת הרכבת, הקרובה ביותר היתה בלכווה — מרחק 25 ק"מ, מצד אחד של העיר, בהורין — סטולין — מרחק 35 קילומטר מן העיר — מצד שני.

בשנת 1898 התארגנו 5 עגלונים, בקבוצה, וקנו ספינת־קיטור קטנה בשם „וויון", שהיתה מהלכת בין דוד־הורודוק ונירטשה ומביאה נוסעים, מדוד־הורודוק, לספינת־קיטור הגדולה שמהלכה בין פינסק לקיוב. רוב העגלונים התייחסו באי־אמון ל„עסק" הזה ולא הצטרפו לשותפות.

בשנים הראשונות היו העגלונים, בעלי ספינת־הקטור, עובדים בחורף עם סוסים. קמעא, קמעא, התפתח העסק — הם קנו עוד ספינת־קיטור שמהלכה סטולין וגורין והשליכו, על־ידי כך, את מקצוע העגלונות מאחורי גוום. מאוחר יותר, הצטרפו אל השותפות יהודים מפינסק והוסדרה תחבורת־ספינות פינסק—דוד־הורודוק. תחבורת הספינות, ובעליהן, לא נפגעו בהרבה על־ידי מלחמת העולם הראשונה. לאחר שדוד־הורודוק סופחה לפולין, הצליחו בעלי הספינות לקבל חזרה את ספינותיהם, שנשארו בנהרות רוסיה.

אחרי המלחמה, ולאחר שאוקראינה נסגרה, על־ידי הגבול הסוויטי־פולני החדש, הצטמקו אפשרויות ההתפתחות, ונשארו רק קווי התחבורה של דוד־הורודוק—סטולין ודוד־הורודוק—פינסק. אפס, גם 2 קווי־תחבורה אלה, היה בהם כדי להבטיח אמצעי קיום ל„פאראכאדצ׳יקים" — הם, בעלי הספינות.



מקום עגינת אניות הקיטור בדויד־הורודוק
דער „פריסטאן" פון די „פאראכאָדן" אין דאוויד־האָראָדאק

אחרי מלחמת העולם הראשונה, כשהחלה תחבורת האוטובוסים, התארגנה קבוצה יותר גדולה של עגלונים, קנו אוטובוס והפעילו קו־תחבורה דוד־הורודוק—גורין אולם הפעם, לא הצליח הנסיון — והסיבות לכך הן: א) אמורטיזציה גדולה, בעטין של דרכי פולסיה המשובשות. ב) המס־ים הגדולים שהוטלו על־ידי השלטונות.

העגלונים בדוד־הורודוק היו מאורגנים היטב, מחולקים בשתי קבוצות: האחת, שעבדה בעיר, בעיקר בהובלת הסחורות, לחנויות ומחסנים — שהיו מגיעות בספינות הקיטור. הקבוצה השנייה, בנסיעות לתחנת הרכבת בלכווה וסטולין. בחורף — בנסיעות לפינסק. שתי הקבוצות עבדו בשותפות וחילקו ביניהן את הרווחים בסוף כל שבוע.

היתה זאת פרנסה לא קלה, אך קיימה בכבוד את רובם. אחדים מהם אף נחשבו לאנשים אמידים.

בעלי מלאכה

היו בדוד־הורודוק בעלי־מלאכה עצמאיים רבים למדי. לא היו מקצועות ספציפיים לעיר הזאת. אולם, היותה עיר בת עשרת אלפים נפש, בקירוב, וכן הסביבה הכפרית הגדולה, איפשרו לבעלי־מלאכה רבים קיום בכבוד מעבודה למען האוכלוסיה המקומית ולזו של הסביבה.

ואלה היו בעלי המקצוע העיקריים בדוד־הורודוק: חייטים, מחולקים לשני סוגים: הסוג האחד, אלה העובדים לפי הזמנות, למען האוכלוסיה הנוצרית, או תפירת בגדים מוכנים לשם מכירתם בירידים, בעיר ובסביבה הכפרית הקרובה. הסוג האחר: אלה העובדים עבודה משובחת יותר, למען האוכלוסיה היהודית.

סנדלרים שעבדו בעיקר, למען האוכלוסיה היהודית, ובחלק — למען האוכלוסיה הנוצרית. האוכלוסיה הנוצרית היתה, בדרך כלל, מזמינה מגפיים אצל הסנדלרים הנוצרים, שאת תוצרתם היו מוכרים, חלקה בעיר ורובה בכל הארץ.

נפחים ומסגרים, אשר עיקר עבודתם היתה למען הכפריים, היו מייצרים מחרשות, גרזנים ומיני מלאכת מסגרות־בנייה בעיר. רובם הגדול של בעלי המלאכה, היו עסוקים בעבודת בנייה: בנאים, טייחים, נגרים, זגגים, צבעים וכיוצא באלה עבודות. יהודים היו עוסקים גם בעבודות בניין ספינות. — אף כי מקצוע זה, היה בעיקר, בידי נוצרים. היו גם, שבידיהם שתי אומנויות: אחת, לשימוש בעונת החורף, ואחת בקיץ.

המקצועות שמנינו לעיל — הם לערך, המקצועות כולם, שהיו נפוצים עד למלחמת עולם הראשונה.

בין בעלי המלאכה, היו שכבות שונות: אלה, מבוססים למדי ואלה — שקיומם בדוחק. הרוב הגדול — קיומם הצנוע מובטח ואורח חיים — שליו ובעל־ביתי.

הכפרים מסביב לדוד־הורודוק

דוד־הורודוק היתה מוקפת כפרים רבים, בהם התגוררו יהודים עד מלחמת העולם הראשונה. היהודים — קיומם על המלאכה והמסחר עם האוכלוסיה הכפרית שבסביבה.

אין בידינו נתונים על ראשית קיומם של הכפרים האלה. רק על שניים בלבד, יש ידיעות היסטוריות מסוימות: הכפר אולשן, שנוסד על־ידי הנסיך יורי אולשנסקי, שמשל בפינסק בשנים 1492—1447, והכפר אולפין, הנושא את שמו של בעל אחוזות ליטאי, שמשל בפולסיה בשנת 1341.

יהודים החלו להתיישב בכפרים אלה אחרי שחרור האכרים. בדרך כלל, ניהלו היהודים הכפריים אורח חיים צנוע למדי, ולא היה שונה בהרבה מאורח החיים של האוכלוסיה הכפרית כולה. עיקר דאגתם של היהודים היתה לקיום צרכיהם הדתיים וחנוך ילדיהם. אף בהיות מספר המשפחות היהודיות מועט ביותר — השתדלו להחזיק „מלמד" לילדיהם. אחדים שלחו את בניהם ללמוד בעיר.

זמן־מה לפני מלחמת העולם הראשונה, החל להתמעט מספר היהודים בכפרים. הנוער נמשך אל העיר ולא רצה להשאר בכפר. מלחמת העולם זירזה את תהליך עזיבת הכפר והעברה אל העיר. חוסלו אז היישובים היהודיים בכפרים: נירטשה, חוורסק, האלאץ, ליאדץ, ביקויסק, אורלי הגדולה ווילימיץ.

יישובים יהודיים נשארו: באולשן, רובלה, כורומסק, אורלי הקטנה, סמיהוסטיץ, טולמטשוב, לודקה, טרבליץ, אזדמיץ, מלישוב, קורוטשיץ, קולק, וכרפון. מובן שמספר היהודים, בהשוואה לזה של לפני המלחמה — הוקטן בהרבה. כמעט ולא נשתנה מספר היהודים בכפרים: אולפין, שנחשב כבר כפרבר של דוד־הורודוק. בכפר רובליה, היתה האוכלוסיה היהודית דומה, במספרה,

לאוכלוסיה של עיירה קטנה. סמוך לפני מלחמת העולם היו שם 60 משפחות. לשם סיפוק הצרכים הדתיים, היה בכפר רב ושני בתי־מדרש.

היה שם נוער ציוני מפותח, הסתדרות „החלוץ" חזקה. ואכן, התקיים הכינוס הכל־ארצי של „החלוץ" בפולסיה — באותה רובליה.

הנוער, לא ראה עתיד ברובליה והחלה עזיבת המקום. רובם הגדול עלה לארץ־ישראל והודות לכך, יש עתה בארץ מספר ניכר, באופן יחסי, של יהודים, עולי רובליה.

* * *

תיאור המבנה הכלכלי של דוד־הורודוק — עד מלחמת העולם הראשונה מוכיח שהעיר לא הצטיינה בעשירים מופלגים בין הסוחרים וכן לא בעניים מרודים בין בעלי־המלאכה.

בדרך כלל לא היתה רמת החיים בעת ההיא גבוהה, והתביעות — לא גדולות. החיים זרמו בשקט יחסי והתנהלו בדפוסים קבועים.

בקיץ, היתה העיר שקטה ושלוה: הרוב הגדול של האוכלוסיה הנוצרית — עסוק בעבודת נהר האכרים עסוקים בשדה, הסוחרים היהודים — על פני הנהרות, בעלי המלאכה עבדו בכפר. אכן, חרוצים היו התושבים ושלווה העיר. לעת סתיו החלו החיים שוקקים — התחילו הירידים. האכר היה מביא העירה את עודף תוצרתו ובתמורתו היה עושה קניות לקראת החורף.

הגיעו הספינות מאוקראינה עמוסות קמח, מלח וכיוצא באלה, מיצרכי מזון למכירה בעיר וסביבתה.

נתכנסו סוחרי היערות ואנשי המים לגמר חשבונות השנה החולפת ולשם סדור עסקים חדשים.

האוכלוסיה הנוצרית, העירונית, דתכנסה גם היא, לשם קניות החורף. וזאת לדעת: החורף שימש עונת החתונות בין הנוצרים, וכל זה הביא לתנועת מסחר מוגברת ולהתפתחות אינטנסיבית.

היה החורף נורמלי ודרכי היבשה והמים מסודרים — פרח מסחר היערות, הוא המסחר שהיווה מקור פרנסה חשוב לתושבי העיר.

כך חיתה העיר, חיים נורמליים במשך רבות בשנים — עד אשר פרצה מלחמת העולם הראשונה. ואז זועזעו היסודות — זועזעו דפוסי חיים שהיו קיימים במשך רבות בשנים.

דוד-הורודוק בשנות מלחמת העולם הראשונה

הגיוס שהקיף חלקי אוכלוסיה גדולים, המשפחות שנפרדו, חוקי המלחמה והפקעת מספר גדול של סוסים ועגלות לצרכי מלחמה. כל זה הביא למצב של דכאון.

אף כי „מומחים" בעיר ניבאו שהמלחמה תאריך חודשיים—שלושה חדשים בלבד — לא הפיגו „הנבואות" את העגמה והדכאון, שכן מאז ימי חמלניצקי — לא ידעה העיר מלחמה מהי. מלחמת השבדים פסחה על דוד־הורודוק, חיילות נפוליאון לא הגיעו אל העיר, מלחמת רוסיה־טורקיה — רק שמעה בלבד הגיע והוא הדין ביחס למלחמת רוסיה־יפן.

בזמן הראשון, עם צאת המגוייסים, לא הורגש בהרבה צוק המלחמה. אותותיה ניתנו רק כשהרוסים התחילו לנחול מפלות בחזית גליציה — רק אז, כל מוראות־מלחמה הזאת נתנו אותותיהם. גזירה יצאה מעם המפקד העליון ניקולאי ניקולאיביץ, שיהודי מחוז סובלק, לובלין וחלם, חייבים תוך 24 שעות לעזוב את בתיהם. בדוד־הורודוק והלאה מזה, נראו פליטים יהודים, קרועים ובלויים, מזי רעב. פליטים, חסרי ישע. — מחרידים את הנפש. יהודי דוד־הורודוק כוננו מיד ועד לעזרה. יהודי העיר כולם, קיבלו את הפליטים בזרועות פתוחות ובלב יהודי רחום. האכילום, הלבישום, וסדרו אותם בבתי־כנסת ובתים פרטיים.

באותו זמן, החלו לעבור את העיר גרמנים, פליטי האווקואציה ע"י שלטונות הצבא ממחוז

וולין. פליטים אלה, הגיעו לדוד־הורודוק בעגלות משלהם, מכאן הועברו בספינות על הנהר, עמוק יותר אל פנים רוסיה, בזמן שחיכו לספינות, התגוללו בעיר, על יד חופי הנהר, והדבר הביא מחלות אפידמיות וסיכן גם את תושבי דוד־הורודוק.

כן הגיעו פליטים מבריסק ופינסק. גם יהודי דוד־הורודוק החלו לחשוב על עזיבה. הרב מסלונים ז״ל ואתו עוד משפחות אחדות יצאו את העיר רבים קנו מאת הגרמנים המגורשים, סוסים ועגלות והתכוננו לדרך. בו בזמן שלעיר הגיעו פליטים מפינסק, לקחו יהודים מדוד־הורודוק את מקל הנדודים ופניהם, דוקא — לפינסק. מטרתם היתה להישאר תחת שלטון הגרמנים ועל ידי כך — להינצל מגיוס לצבא.

החזית התקרבה יותר ויותר — הפניקה גדלה. בעיר הופיעו הקוזאקים. פעמוני הכנסי׳ה הורדו והוטמנו, שלא יפלו בידי הגרמנים. בלילה נשמעו יריות תותחים. אולם, הגרמנים, שכבשו את פינסק ב־16 בספטמבר 1915 — נשארו שם ולא התקדמו. עבר חודש ימים והחזית לא התקרבה אל העיר. התחילו גשמי הסתיו ואתם הביצות, ומובן היה שבמשך החורף, שוב לא תתקרב החזית. — קמעא, קמעא, החלו להתרגל ולהתאים את עצמם למצב. השפעה מסוימת על הסתגלות למצב, היתה גם לבשורות הלא טובות שהגיעו מהיהודים שעזבו את העיר. אז מכרו את הסוסים והעגלות שקנו מידי הגרמנים.

הנשארים החלו להתרגל לקירבת החזית. נוכחות גדודי צבא בעיר היוותה מקור חדש לפרנסה, העסקים עם הצבא היו טובים והמצב הכלכלי שופר.

מצב זה, נמשך למעלה משנה — עד, אשר פרצה מהפכת קרנסקי בשנת 1917.

אף בדוד־הורודוק הנידחת, המרוחקת מהמרכז, הורגש משב הרוח המרענן מפטרבורג הרחוקה מפה אל פה, בחשאי ובפעימת לב, התפשטה השמועה שהמשטר הצארי, השנוא ברוסיה, עוד מעט קט ויעבור מן העולם. יהודים התפללו בחשאי, להתאמתות השמועות. פשטה שמועה שהנסיכים ברוסיה הרעילו את רספוטין, והנה מתלחשים שבחצר המלך — מהומה. מצפים לבשורות, אולם קשה להאמין שחלום של דורות עומד להתגשם. הייתכן, שהצאריזם, שנעץ את צפרניו, עמוק בתוך המציאות במשך מאות בשנים — מט לנפול? האין זה חלום שוא?... אך הנה מביאה העתונות הרוסית הבלתי מצונזרת(!) ידיעה מרעישה: הצאר ניקולאי ויתר על כסא המלוכה לטובת בנו. עוד הידיעה בעתון — לנגד העיניים, אבל הלב אינו מאמין, שאכן אמת הידיעה — עד שמאורע רב־ערך הפיג את הספק: קצין משטרת המחוז — מיופה־כח הצאר, אובטשיניקוב — קרע, לעיני הבריות, הנאספים בשוק, את הכתפיות מעל מעיל השרד שלו.

קשה לתאר את השמחה, שאפפה את תושבי רוסיה כולה, ועוד יותר את היהודים שנשמו לרווחה. היהודים היו לאזרחים שווי־זכויות. רוסיה הגדולה פתחה את שעריה ומוסדותיה לפני כל האזרחים כולם.

„ירחי הדבש״ הראשונים של המהפכה הרוסית בשנת 1917 — נתנו יסוד להאמין, שאנחנו עומדים לפני תקופה חדשה של שויון, אחווה וידידות בין עמים וארצות. היה יסוד להאמין, שתחת כנפי חסותה של המהפכה, יוכלו המיעוטים הלאומיים ברוסיה הגדולה לחיות ולהתפתח — כלכלית ותרבותית.

ההתלהבות היתה עצומה, השמחה — גדולה. וכך הגיעו בדוד־הורודוק לחג הפועלים הבין־לאומי — חג האחד במאי.

האחד במאי 1917 בדוד־הורודוק

ההכנות לקראת החג — במלוא התנופה נוסדה ועדה משותפת — יהודית־נוצרית. ועדה זאת, שיגרה משלחת אל גדוד ההוסארים שחנה בקרבת העיר — להזמינם להשתתף, על תזמורתם, בחגיגות.

התזמורת היתה צריכה לנגן, לפי התכנית, את „התקוה" ו„המרסיליזה". תוי נגינה לשני ההימנונים, לא היו בידי התזמורת, אולם לעזרתה בא „הכליזמר", וולוול קרפל הי"ד, שחיבר תוים ל„התקוה" ואילו בעזרת מהפכנים משנת 1905 — חוברו התוים ל„מרסיליזה". בנגינת התזמורת קשה היה למצוא דמיון למרסיליזה, הכוונה, על כל פנים, היתה טובה והכל „הבינו" שהיתה זאת „נגינת" המרסיליזה...

ביום האחד במאי — היתה שורה אווירת חג אמיתית והכל השתתפו בחגיגה.

התהלוכה כיוונה צעדיה אל בית היראה של הנוצרים. יהודים שבזמנים עברו, היו עוברים את ההר, עליו עמד בית היראה — לא בלי פחד בלב — נכנסו עתה פנימה ודגל האדום בידיהם.

ושם ניצח על הצרמוניה מישא טוקין, מהפכן ידוע, שזה עתה שוחרר מבית־הכלא, בו צריך היה לרצות עונש של 15 שנה, בעוון הריגת גיסו במצב של שכרות (בהוללות חתונה).

בצאת קהל המפגינים מבית היראה, אירעה תקלה של מה בכך: איכרה ישישה, שעמדה על גשר בית היראה החלה לצווח: „לשמחה, מה זו עושה?" עוד תתחננו לפני אבא הצאר, שיבוא וישליט סדר!"...

הזקנה גורשה מהמקום והתהלוכה המשיכה דרכה.

מבית היראה שמו דמפגינים פניהם לבית־הכנסת, להבדיל. את ההפגנה פגש הרב רבינסקי ז"ל בספרי תורה, והזמין את הגנרל והקצינים לבוא לבית־הכנסת.

אחרי נגינת „המרסיליזה" ו„התקוה", השמיע דרב דרשה „מעניני דיומא". הרב הבטיח, בשם האוכלוסיה היהודית, להלחם, יחד עם העם הרוסי כולו, עד הנצחון הסופי על האויב החיצוני. הרב הוסיף שהנוער היהודי, אשר עד כה התחמק משרות צבאי — יתגייס, מעתה, בהתנדבות ומתוך רצון. (אכן, למחרת יצאה קבוצת בחורים, בסך ועם דגלים אדומים, למוזיר, על מנת להתגייס לצבא).

אחרי תהלוכת הרחוב, נתקיימה קבלת פני הקצינים. הוכנה ארוחת צהרים ולאחריה נתקיימו ריקודים לצללי התזמורת הצבאית.



מורי ביה"ס הראשון „תרבות" בדויד־הורודוק 1918—1917

יושבים: (מימין לשמאל) 1. 2. יוסף ביגון

עומדים: 1. יהודה כשתן, 2. אברהם דורצ'ין

ובפעם הראשונה, בהיסטוריה של דוד־הורודוק, יצאו בנות ישראל במחולות עם... קצינים רוסיים.

בערבו של היום, נתקיימה אסיפה חגיגית. בשם היהודים הופיע בנאום אנשל זייטשיק (לא מתושבי דוד־הורודוק, שהזדמן לעיר כאורח אצל קרוביו). הוא דיבר בהתלהבות על החויה העמוקה, על ידידות ואחוות עמים. בתום דבריו, התנשק עם הנוצרי יעסיפ אונושקו שעמד לצידו.

יום האחד במאי 1917, היה היום המאושר ביותר בחיי הישוב היהודי בדוד־הורודוק: הנה התגשם חלום אחרית הימים — „וגר זאב עם כבש"... ממש „ימות המשיח".

מי פילל שכעבור 25 שנים — בסתיו 1941, אותו יעסיפ אונושקו ו„הורודצ׳וקים אחרים שהשתתפו אז באספה — יובילו באופן סדיסטי לשחיטה את שכניהם היהודים — אתם חיו יחד מאות בשנים.

בעת ההיא התפתחה מאוד הפעולה הציבורית והציונית בדוד־הורודוק, אולם על זה — בפרק אחר.

נציין רק שבאותו הזמן נפתח בי"ס מודרני בעיירה, במקום החדרים המתוקנים שהיו במקום.

בלי שלטון

כדאי לציין שהמצב הכללי השתפר בהרבה. יהודים יכלו לנוע באופן חפשי והפרנסה היתה מצויה בשפע.

„ירחי הדבש" של המהפכה עברו חיש מהר ואת מקומם תפשה המציאות האפורה.

חזית המלחמה הוקפאה, קצה הנפש במלחמה, האופנסיבה של קרנסקי נכשלה. העם — נפשו עייפה, והוא מיאן להלחם. נגע השחיתות פשה בצבא — חיילים הופיעו בעיר ומכרו אקדוחים, רובים ואף — מכונות יריה. הבולשביקים פיזרו את האספה המכוננת ותפסו את השלטון. אי־שקט השתרר בעיר. שלטונות דוד־הורודוק — רפויים — הכל התנהל לפי שיטת המשטר הקודם.

בסתיו 1918 נכנסו הגרמנים אל העיר וצרפו את דוד־הורודוק לאוקראינה, הדבר לא הביא לשינוי ניכר בחיים הכלכליים, באשר גם קודם לכן, היתה דוד־הורודוק קשורה קשרי כלכלה ומסחר עם קיוב ואוקראינה.

תחת שלטון הגרמנים הרגישו היהודים קצת יותר בטוחים. התחילו לסחור אתם והעסקים היו לא רעים, אך שלטון הגרמנים בדוד־הורודוק — לא נמשך זמן רב. בגרמניה פרצה המהפכה וחיילותיה החלו לעזוב את אוקראינה.

באוקראינה הופיע פטלורה עם קלגסיו והחלו פרעות ביהודים, אפס, אנשי פטלורה פסחו על דוד־הורודוק.

יום אחד הופיעה בעיר קבוצת בריונים נוצרים מדומברוביצה, שקראו לעצמם „אנשי פטלורה", אולם גם אלה — עזבו מיד את העיר.

דוד־הורודוק שרויה היתה בחוסר שלטון. תחבורת הרכבת — לא נורמלית והנסיעה כרוכה בסכנות. רבים מיהודי דוד־הורודוק נשארו תקועים בערי אוקראינה מבלי יכולת לשוב לבתיהם. המסחר שותק והעבודה התמעטה מאוד.

לחבה היתה תחת שלטון כיבוש גרמני, סטולין — תחת שלטון אנשי פטלורה.

דוד־הורודוק — בלי שלטון. עניני העיר התנהלו על ידי השלטון המוניציפלי ובעזרת אנשי משטרה אחדים.

יש להעיר שלא היו בעיר עד לעת ההיא, התנפלויות או גניבות. השלטון המוניציפלי עסק ביישוב סכסוכי אדמה בין איכרים, העברת קרקעות, הוצאת תעודות לידה, תעודות נישואין או גטין לאוכלוסיה הנוצרית. היהודים — סידרו את עניניהם על־ידי הרב.

אופייני למצב, בזמן ההוא בעיר, הוא העונש שהוטל על התושב היהודי ברל איזנברג. הלה נתפס בעבירה על איסור בישול משקאות חריפים — „סאמוגון". הדודים, בהם בישל את היי"ש, ניתלו על כתפיו, לפניו הלך הגוי, אדם פאוויק, ומתופף בתוף — על מנת להראות ברבים את קלונו של העבריין ולעשותו ללעג ולשנינה...

כך התנהלו החיים בעיר — שקטים ושאננים. ומסביב — סערה המלחמה. היחסים בין יהודים לנוצרים, טובים ונורמליים, אולם שקט זה לא נמשך זמן רב.

כוחות צבא הבולשבקים כבשו את לחבה ולונינץ ואז אירע דבר שזיעזע את חיי האידיליה בדוד־הורודוק.

מנהיגי העיר — יהודים ונוצרים — עשו משגה — אשר בעבורו שילמה העיר מחיר יקר באדם ובממון.

מסע העונשין

שלטונות צבא הבולשביקים בלונינץ שלחו קבוצת חיילים לתור את הסביבה, לשם הפקעת צרכי המזון בשביל הצבא. קבוצת החיילים הגיעה גם לדוד־הורודוק. בויסוקה — מרחק 4 קילומטר מן העיר, נמצאו עדרי בקר של בעלי האחוזות. בעדר זה שמו החיילים עינם להפקיעו.

עד היום לא מובן, מה הניע את ההורודצ'וקים להתנגד לצבא ולהפריעו בהפקעה.

עוד פחות מובן ומוזר ביותר הוא, שגם היהודים הצטרפו אל ההורודצ'וקים, בהתנגדותם לצבא.

בהשפעתם, צלצל הכומר בפעמוני הכנסיה והזעיק את התושבים להתנגדות להוצאת העדר. נימוקם היה: אם יתנו היום לקחת את העדר של בעלי האחוזות, הרי יקחו מחר גם מאחרים. היהודים, ובעיקר הנוער, לקחו חלק פעיל בהתנגדות, ובעת חילופי היריות בין הצדדים הניצים, נורה ונהרג נוצרי אחד מחברי ה„רבק ם" וחייל אחד נפצע.

אפשר היה לחזות מראש ששלטונות הצבא יגיבו על המקרה בחריפות. האוירה היתה מתוחה. התושבים פירקו את הגשר שעל דרך חובורסק, הקימו באריקדות וחיכו לאויב. בעת ובעונה אחת, שיגרו משלחת לסטולין וביקשו את עזרת אנשי פטלורה. העזרה המבוקשת לא ניתנה, משום שאנשי פטלורה עצמם — התכוננו לעזוב את המקום.

יש ברצוני למסור כאן על חוויתי האישית בזמן ההוא. יחד עם אחי, החזקתי אז מסעדה בלוליניץ, והכרנו את אנשי השלטון הצבאי, ששלחו את החיילים להפקיע את עדר הבקר. הם ידעו שאנחנו מדוד־הורודוק ושאלו אותנו לטיבה של העיר. הבן לא יכלו, מה הניע את היהודים להתנגדות לבולשביקים.

ואכן, היה זה טירוף דעת מוחלט. הבולשביקים, אמנם, גרמו להרס הכלכלה היהודית, אולם הם היו אלה — ויחידים היו — שנלחמו באנטישמיות ונגד הכנופיות השונות, שפרעו פרעות ביהודים. אלפי יהודים הצטרפו אז לצבא האדום, כדי להלחם בכנופיות הפורעים.

השלטון המינהלתי של הצבא בלונינץ, מורכב היה סטודנטים בני רוסיה הגדולה שהיו רחוקים מאנטישמיות. כן היו בשלטון המינהלתי גם יהודים. הודות ליהודים האלה, נמנע מספר יותר גדול של קרבנות שודאי היו נופלים. לעיר נשלחה פלוגת עונשין עם תותחים. העיר, כמובן, נכנעה מיד. הנוער נמלט. חיילי פלוגת העונשין קיבלו ידיים חפשיות לקחת מה שלבם חפץ — מבלי רשות, כמובן, לפגוע באנשים. הזכות „לטפל" באנשים, נתונה היתה אך ורק, בידי הקומנדנט והקומיסר הפוליטי, שאגב — היה יהודי.

3 מבין אזרחי העיר, 2 נוצרים ויהודי אחד, בייצל יודוביץ ע"ה (לפי היחס המספרי של האוכלוסיה) נורו והומתו על־ידי פלוגת העונשין. מלבד זאת, הם רוקנו את העיר מכל מה שהיה בה ושרק ניתן היה להוציא. רזרבות גדולות של מיצרכי מזון, אשר הובאו במשך הקיץ מאוקראינה,

כל זה הופקע. לא נמנעו, גם מלהסיר זוג נעליים מרגלי אדם. את הכל, היו התושבים חייבים להביא עד תחנות הרכבת בלכבה ולוניניץ.

גדול היה החורבן, וגדול האבל על מותו של ב. יודוביץ, איש נשוא פנים, שנפל קרבן חינם, לצעד בלתי מחושב וטפשי ושלא באינטרס היהודים.

פסק דין המוות הוצא אל הפועל בבית־קברות הנוצרים. שם, גם נקבר היהודי יודוביץ. כעבור שבועות אחדים, השגתי בלונינץ רשות, מאת שלטונות הצבא, להביא את „הקדוש" היהודי לקבר ישראל.

כך שילמה דוד־הורודוק בעד נסיון התנגדות לצבא הבולשביקים. העיר נרשמה ברשימה שחורה של הבולשביקים וה„הורודצ'וקים", הפכו לשונאים בנפש של השלטון הבולשביסטי.

שלטון הבולשביקים בסביבה — התחזק, אולם המצב הכלכלי הורע, העיר היתה במצוקה ועוני. האפשרויות למסחר — אפסו ועבודה לא היתה. אזלה פת הלחם והתחיל רעב. התושבים פשטו בכפרים לשם החלפת בגד במזון. הכסף לא היה מטבע עוברת לאיכר, והוא דרש תשלום בזהב. בקשיים גדולים השיגו פוד תבואה והביאו לטחינה.

בעת ההיא, החלו להתארגן קואופרטיבים. אדמה לא חסרה, ולכן לקחו לעצמם חלקות — חלקות אדמה לגידול דגנים ותפוחי־אדמה.

השלטון הבולשביסטי הכריז על גיוס לצבא, אולם כרט לבודדים — לא היתה היענות לצוו הגיוס. שמועות התהלכו, שהפולנים נמצאים בקרבת מקום ומשום כך, לא רצה איש להיות מרוחק מהבית. כדי להמנע מגיוס, נרשמו לעבודה ביערות בסנקוביץ מאות צעירי דוד־הורודוק שוחררו מגיוס על־ידי עבודה ביערות, שם הכינו עצים להסקת הרכבות.

כעבור חודש, עזבו הבולשביקים את העיר ולדוד־הורודוק נכנסו הפולנים.

1920 — 1921 — דוד-הורודוק עוברת מיד ליד

ברגש של פחד וחרדה קידמו היהודים את פני הפולנים. השמועות על התנהגות הצבא הפולני, וביחוד ה„הלרצ'יקים" ביחס ליהודים, ידיעות על פרעות ביהודי לבוב, הידיעה המחרידה על 35 בחורי ישראל, חפים מפשע, שנרצחו בפינסק על־ידי הפולנים, כל אלה נתנו יסוד לדאגה ופחד.

למרות, שבזמן שלטון הבולשביקים היו חיי היהודים בדוד־הורודק קשים למדי — הרי הפעם היתה גדולה הדאגה בלב והעתיד מכוסה עננים כבדים.

היהודים השתדלו לא להיראות יתר על המידה בעיני הפולנים. המשטר בעיר היה חמור מאוד. הדבר הראשון שנעשה על ידם — הוצאת פסק־דין מוות על היהודי קרפיבקו, מי שעמד בראש הארגון המקצועי, בימי הבולשביקים.

יהודים נחטפו לעבודת כפייה. הופסקה כל פעילות ציבורית וציונית — הפחד אפף את תושבי העיר.

מאוחר יותר, חל שינוי מה לטובה בחומרת המצב. קולות מחאה, נגד רדיפות יהודים, החלו להגיע מאמריקה, מורגנטאו הגיע לפינסק לחקור את המצב, כן הגיעה ועדת חקירה שמונתה על־ידי הסיים — הרדיפות נפסקו קמעא.

יהודי דוד־הורודוק החלו להתאים את עצמם לחיים החדשים. החזית רחקה ועד קיוב הגיעה. נוצרה אפשרות של קשר עם פינסק — התחיל גם מסחר. מיצרך המסחר העיקרי היה — מלח. לפי מיצרך זה, אמדו ומדדו ערך כל סחורה. בעד פוד מלח קיבלו 3 פוד שיפון.

נוצרו קשרים עם אמריקה. הגיעו משם שליחים ואתם — עזרה. הגיעה עזרה מקרובים, ה„ג'וינט" התחיל בפעולה, הוקם ועד אמריקאי, שחילק מיצרכי מזון והלבשה לנצרכים. מאמריקה הגיע קמח לאפיית מצות, שחולק בין האוכלוסיה.

חיים ציבוריים ערים החלו תוססים: נפתח בית־הספר והוקם בית־יתומים.

מצב זה לא נמשך זמן רב. בראשית שנת 1921 היה האויר רווי אבק־שריפה. הפולנים נחלו מפלה על יד קיוב והחלו בנסיגה מבוהלת.

הימים — ימי סיוט ליהודי דוד־הורודוק. במשך שבועיים ימים עברו את העיר הכוחות הנסוגים של הצבא הפולני. אנשים פחדו להראות את פניהם בחוץ.

בסוף, שרפו הפולנים את הגשר ונעצרו מעברו השני של הנהר. יום זה היה מן הקשים ביותר. חיילי הצבא הפולני היו עוברים את הנהר ופושטים בבתים לשם שוד ובזה. עם רדת הלילה השתרר שקט. הבולשביקים הגיעו עד גבולות העיר ורק עם שחר נכנסו לדוד־הורודוק.

היהודים קיבלו את השלטון החדש ברגשות מעורבים.

מחד גיסא, נשמו לרווחה שהשתחררו מהשלטון הפולני, בעל פרצוף אנטישמי מובהק ומנחת זרועו שהורגשה, במיוחד, בחודש האחרון.

מאידך גיסא — נותקה דוד־הורודוק מן העולם החיצוני. נותק הקשר עם אמריקה ונסגרה הדרך לארץ־ישראל והתכונה לעלייה של בני נוער רבים — עלתה בתוהו.

כמעט בין לילה נעלמו מיצרכי המזון, שבזמן שלטון הפולנים, היו מצויים במידה מספקת. המצב הורע, המסחר נפסק ועבודה לא היתה. השלטון היה בידי הצבא. קמו קואופרטיבים, אולם בעיקר, עסקו בעריכת אסיפות פומביות, ישיבות ועדים וקונצרטים.

אימרה התהלכה בעיר „דלה העיר, אך שמחה אלי גיל".

כעבור זמן קצר הגיעה הידיעה על התבוסה שהצבא האדום נחל על יד ורשה — שוב החל אי־שקט. הצבא האדום החל בנסיגה — אי סדר שרר בכל.

הבאלאכובצים

האוכלוסיה היהודית הוחרדה מהשמועה, שבראש הצבא הפולני המתקיף — עומדים ה„באלאכובצים" — חלק של צבא ה„לבנים" הרוסי תחת הנהגתו של הגנרל בולאק באלאכוביץ, אשר יחד עם הצבא הפולני, נלחם בצבא האדום. בנסיגתם עם הצבא הפולני מקיוב, התפרסמו לדראון אנשי בולאק באלאכוביץ בפרעות דמים באוכלוסיה היהודית בוולין.

בחול המועד סוכות 1921 עזבו הבולשביקים את דוד־הורודוק ובליל הושענא רבה נכנסו לעיר קלגסי באלאכוביץ. חיל ורעדה אחזו את האוכלוסיה. נשים ונוער נחבאו באשר יכלו. איש לא העיז להראות את פניו בעיר. מתי מעט נועזים — יצאו — ושבו על עקבותיהם בבהלה.

ה„באלאכובצים" פשטו בעיר כמו חיות משחרות לטרף. ראשונים שטעמו מנחת זרועם היו הרב ר' דוד'ל זצ"ל ומוטל גולוביצקי, אשר בבוקר של שמיני עצרת הלכו לתפילה בבית־המדרש. החיילים פשטו בבתים, בזזו בז והכו ביהודים מכות אכזריות. לעת צהרים נכנסו עוד חיילים רבים והשתכנו בבתי היהודים.

היהודים שרתו אותם, מתוך תקוה שבהיותם בבתיהם, לא יניחו לחיילים אחרים לבוא לבוז בז. ואכן, לרוב זה היה כך, אולם היו מקרים שאותם החיילים עצמם או אחרים מודרכים על ידם — בעזבם, שדדו כל דבר יקר ערך.

קשה ביותר היה הלילה האחרון לפני צאתם לחזית. אותו לילה נפלו קרבנות אדם, נשים נאנסו ובתים נשדדו.

השבועות המעטים של מציאת ה„באלאכובצים" בעיר, היו שבועות מלאי סיוט נורא לאוכלוסיה היהודית. באותם השבועות ניסו היהודים להתקשר עם שלטונות הצבא הפולני — ולשווא.

הקצינים הפולניים, המעטים, שהיו בעיר לא יכלו — ואולי, אף לא רצו — לעזור.

המצב היה משתנה חליפות. פעמים אחדות, עברו את העיר מי שהיו חיילי הצבא האדום ונפלו בשבי והתגייסו, מרצונם הטוב, לצבא באלאכוביץ, במטרה להגיע הביתה. אלה התנהגו בהגינות מוחלטת. את העיר עבר גם ה„שטב״ של ה„באלאכובצים״ עם באלאכוביץ בראש. כשהיהודים התאוננו לפניו על התנהגות חייליו — ענה, שהוראה ניתנה על ידו, לא לבוז את האוכלוסיה האזרחית, אולם אין הוא אשם, שבין היהודים „כה רב״ מספר הקומוניסטים — ונגדם נלחמים חייליו...

סמוך לפני עזיבתם את העיר ובצפיה לבוא הצבא הפולני — עוד מינה הגורל ליהודי ד.־הורודוק שעות של פחד מוות שעלה בסכומי כסף גדולים של כופר נפש: אחרי עזיבתם את העיר, חזרה קבוצת פרשים, אסרו את הרב רבינסקי ז״ל ואתו עוד קבוצת יהודים. דרשו להמציא להם, תוך שעתיים, סכום של מאה אלף רובל ולא — ירה יירו! הם שחררו את הרב על מנת שילך לאסוף ולהביא את הסכום הנדרש.

היה זה מחזה מחריד לראות את הרב מהלך על פני הרחובות, נושא 2 תרמילים ובבכי קורע לב, דורש מהיהודים לתת כל אשר ביכולתם לפדיון שבויים.

היהודים החלו להביא שרשראות זהב, טבעות, שעונים ושאר עדיים — ככל אשר היה להם. היה זה פדיון שבויים וכופר נפש של אחים בצרה.

יהודי ד.־הורודוק זכו, אחר כך, לסטיספקציה מוסרית מסויימת: ה„באלאכובצים״, בדרכם הלאה, נחלו, על יד מוזיר מפלה, ונאלצו לסגת. באותו זמן, נחתם טרקטט־השלום הריגאי והגבול הפולני־סוויטי נקבע בין טורוב ודוד הורודוק. על יד הגבול הפולני, פירקו הפולנים את ה„באלאכובצים״ מנשקם וכך, מפורקי נשק, בדרכם למחנות הריכוז עברו את ד.־הורודוק. יצאו יהודי העיר לראותם מבוסים ולשמוח באידם.

כך נסתיים פרק עגום שהביא מאות קרבנות והרס את קיומם הכלכלי של אלפי משפחות.

תחת השלטון הפולני 1921—1939

בהתאם לטרקטט השלום הריגאי, נשארה ד.־הורודוק בגבולות פולין. הגבול עבר את הכפר מאלושוב — מרחק 30 קילומטר מן העיר. המצב הכלכלי היה קשה מאוד. העיר נשדדה על־ידי ה„באלאכובצים״ והתרושה בעטייה של המלחמה. הפולנים הנהיגו בעיר משטר מלחמה חמור. עוצר הוטל על העיר משעה 8 בערב, אסור היה לעזוב את העיר בלי רשיון מיוחד. מפאת קרבת הגבול היה פיקוח על תנועת האוכלוסיה. העיר נותקה מאוקראינה, אשר אתה עמדה בקשרי כלכלה ומסחר.

קשה היה להתרגל לחיים החדשים במשטר מלחמה חמור. רק כעבור מחצית השנה הוקל המשטר הזה. ניתן חופש יתר בתנועה. הג׳וינט חידש את פעולת העזרה. הגיעו שליחים מאמריקה והביאו אתם, בין אחרים, גם עזרת קרובים ליהודי ד.־הורודוק. הם עזרו באמיגרציה לאמריקה לשם השלמת משפחות.

החל זרם אמיגרציה חזק. אחרי זוועות המלחמה, לא היה רצון להשאר בדוד־הורודוק. בהתחלה זרמה האמיגרציה לאמריקה — ולאחר מכן — כשנתקלו בקשיים בנסיעה לאמריקה — נסעו יהודים לארגנטינה, קובה, וקנדה ולכל מקום אחר שלשם אפשר היה להגר. נוסדה קבוצת „החלוץ״, במטרה לעליה ארצה, אולם אחרי מאורעות מאי 1921 בארץ־ישראל נפסקה העליה והקבוצה נשארה בדוד־הורודוק.

המצב הכלכלי הוטב במקצת. חלה דיולואציה של המארק הפולני. מחירי הסחורה האמירו מיום ליום — כמעט הכל התחיל לסחור, חנויות צצו כמו פטריות אחרי גשם — יהודים הרויחו „מיליונים״.

כך זה נמשך עד ייצוב המטבע הפולני. המארק, חסר הערך, הוחלף בזהוב הפולני, בעל הערך. האנדרלמוסיה הכלכלית באה לקצה. נדחקה רגלם של הסוחרים מקרוב באו, וקשה היה להרויח פרוטה. למרבה הרע, עוד הוסיפה שיטת המסים המפורסמת של גרבסקי, שר האוצר דאז, שהטיל מסים כבדים על הסוחרים היהודים ובעלי המלאכה, והביאה להתרוששותם.

בין הזמנים, התפתחו החיים הצבוריים והפוליטיים בעיר. קמו מפלגות פוליטיות ותנועות נוער, נוסדו מוסדות תרבות וחברות צדקה. האוכלוסיה היהודית בדוד־הורודוק — וביחוד הנוער — דתַּכרה בהתלהבות לעבודה הצבורית. נוסד מחדש בית־הספר העברי העממי „תרבות", אשר במשך הזמן, היה בין המעולים בפולין.

נוסדו מוסדות אשראי כגון ה„באנק העממי", „באנק הסוחרים". בית־היתומים פיתח פעולה מסועפת. הוקמו ספריות, קלובים לספורט, חוגים לאמנות וכו'. לא נעמוד כאן בפרוטרוט על פעולות כל המוסדות שהזכרנו לעיל — נעמוד על זה בפרקים אחרים.

אחרי הפיכת פילסודסקי חל ייצוב מה במצב. היהודים יכלו לנהל אורח חיים שקט. התפרנסו ממסחר ומלאכה, אולם היו אלה חיים חד־גווניים וחסרי ענין. עלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה, הגבירה, עוד יותר, את האנטישמיות שהיתה קיימת בפולין.

בערי פולין, החלו פרעות ביהודים ורדיפות הסטודנטים היהודים. הונהגה מדיניות החרם הכלכלי („בויקוט־אובשם" — כאימרת שר־הפנים הפולני) על הסוחר, על בעל בית החרושת ועל בעל בית־המלאכה היהודי. לדוד־הורודוק הובאו במיוחד פולנים, שפתחו חנויות לשם התחרות בחנוונים היהודים.

דאויר היה רווי שנאת יהודים ארסית. למרות שבדוד־הורודוק לא באה האנטישמיות לבטוי בולט כמו בערים אחרות (יש לשער, משום שהפולנים היוו, רק 10%—5 מן האוכלוסיה ואילו 95%—90 היו יהודים ורוסים לבנים, ההורודצ'וקים, גם הם ראו את עצמם מקופחים על־ידי השלטון הפולני) בכל זאת היו היהודים מלאי דאגה ממצב זה.

חסר תקוה לחלוטין היה מצב הנוער. מי שיכול היה, עזב — בכל דרך שהיא את העיר. הרוב עלה לארץ־ישראל, ומי שלא הצליח לעלות (ואלה היוו את הרוב הגדול של הנוער בדוד־הורודוק) בגלל הגבלות העליה, לא ראו לעצמם שום מוצא.

היהודים ציפו לזמנים יותר טובים — מבלי לדעת ומבלי להאמין איך ואם יבואו. סכנת מלחמת העולם השנייה התחילה להתקרב בצעדי ענק.

היטלר, תוך כיווני חן לפולין, הצליח להרדים את תשומת לבה. הוא הצליח להרעיל את האוירה ברעל האנטישמיות. הפולנים לא ראו את הסכנה האמיתית — היטלר התחיל להציג את דרישותיו הטריטוריאליות.

סכנת המלחמה נראתה באופק.

יהודים הרגישו שהשמים מתקדרים. שכחו את החשבונות המרים עם הפולנים. התייצבו לשרות השלטונות, על מנת להלחם באויב המשותף.

ביום ששי לשבת 1 לספטמבר 1939, התנפלו חיילות היטלר על פולין. האוכלוסיה היהודית בפולין — ובתוכה יהודי דוד־הורודוק — התייצבו לדגל.

היתה התחלת הקץ העגום של היישוב היהודי בדוד־הורודוק.

נפסיק כאן בתיאור הכרונולוגי של המאורעות בדוד־הורודוק — נמשיך בכך, בגמר עבודתנו זאת.

נעבור עתה לתיאור פעולותיהם ואופיים של מוסדות ציבוריים, תרבותיים ופוליטיים של העיר בין שתי מלחמות העולם.

מוסדות פוליטיים, תרבותיים וציבוריים בדוד-הורודוק

א. ההסתדרות הציונית

דוד־הורודוק היתה עיר ציונית — עוד מימי „חובבי ציון". כפי שהזכרנו כבר, נמצאה העיר בהשפעת יהדות ליטא — משם חדרה תנועת ההשכלה בסוף המאה ה־19. משם — גם התנועה הציונית.

„התועה בדרכי החיים" לפרץ סמולנסקין, „אהבת ציון" ו„אשמת שומרון", יחד עם ש"ס — קישטו את ארונות הספרים בבתי היהודים בדוד־הורודוק.

בדוד־הורודוק קראו עתונות עברית. את גליונות „הצפירה" כרכו בספר, את מאמרי ערב שבת של נחום סוקולוב היו קוראים ולומדים.

את הדור הצעיר חינכו ברוח ציונית — למטרה זאת הביאו לדוד־הורודוק את בחירי המורים, ואלה הנהיגו את ה„חדר המתוקן", בו למדו עברית בעברית. עוד לפני מלחמת העולם הראשונה היו קיימים בדוד־הורודוק חוגי נוער, שדיבר, בינו לבין עצמו, אך ורק עברית.

בשנת 1915, ערך הנוער, מתוך יוזמה עצמית, אסיפת אזכרה לד"ר הרצל. בולי הקרן־הקיימת נמכרו בחתונות, כאשר בולים אלה רק התחילו להופיע. שמעון לייכטמן ושלמה רוזמן, היו אלה שמכרו את הבולים בכל חתונה. בערב יום כיפור, היה מנהג לשבת על יד בתי־הכנסת עם „קערות" למען „קרן היישוב". מי שתרם 25 קופיקות — הודפס שמו בספר מיוחד.



המורה שמעון לייכטמן ואשתו שיינה מראשוני מורי „עברית בעברית"

דער לערער שמעון לייכטמאן און זיין פרוי שיינע פון די ערשטע „עברית בעברית" — לערער

הרב ה„סלונימאי" נוהג היה לתרום רובל אחד.

בגלל המלחמה והמשטר הצארי, קשה היה לפתח פעולה ציונית ענפה. אסיפות על נושאים ציוניים שונים היו מתקיימות בחשאי או בהסוואה.

פעולה ציונית מוגברת, התנהלה אחרי מהפכת קרנסקי בשנת 1917. כחות העם, רדומים במשך שנים רבות, קמו וניעורו.

במרץ רב, מעודדים על־ידי האמונה של אפשרויות רבות שהמהפכה תאפשר — ניגשו לפעולה ציונית.

כל האוכלוסיה היהודית כולה, התמסרה אז לפעילות ציבורית ופוליטית. להיות בלתי מפלגתי — היתה זאת בושה. ואכן, כמעט ולא היו בלתי מפלגתיים. כמעט ושכחו דאגות פרנסה וקיום ועסקו בעבודה מפלגתית.

במרץ רב עסקו בעבודת בחירות לאספה המכוננת ברוסיה, ארגנו את הקהילה היהודית, יסדו בית־ספר עברי, ספרייה, הקימו קואופרטיבים, הפעילות היתה בכל שטחי החיים של העיר והקהילה.



הנהלת הספריה של ההסתדרות הציונית בדויד־הורודוק — שנת 1917

ביבליאָטעק פאַרוואַלטונג פון די אַלגעמיינע ציוניסטן אין דאַוויד־האָראַדאָק — יאָר 1917

יושבים: מימין לשמאל) 1. יוסל מורבציק, 2. אשר זגר, 3. יושקה פרידמן.

עומדים: 1. וויכל פרידמן, 2. לייבל לחובסקי, 3. זלמן אלפינר, 4. שלום קוויטני, 5. בינה גורין.

כשהבולשביקים תפסו את השלטון בעיר — נחלשה הפעילות בחיים הציבוריים, אך כשנכנסו שוב הגרמנים לדוד־הורודוק — החלה מחדש פעילות ציונית, ומקור עדודה, הצהרת בלפור שניתנה אז. אולם, כאמור — העיר עברה מיד ליד, הגרמנים עזבו, שוב נכנסו הבולשביקים — ושוב פסקה העבודה הציונית כליל.

כשעברה תקופת הסער של המלחמה הפולנית־בולשביסטית, התגבש שלטון אזרחי בדוד־הורודוק והחלה פעילות ציונית מוגברת.

ביקורו הראשון של שליח קרן היסוד — ד"ר חיימזון — בשנת 1923, הפך להפגנה ציונית אדירה.

במפעל ההתרמה לקרן־היסוד, השתתפו תושבי העיר כולם על כל המפלגות ולרבות התושבים העניים ביותר. רב רושם, עוד יותר, היה ביקורו של שליח קרן־הקיימת — יהושע מנוח מדגניה. אוירת חג אפפה את העיר. שליח מארץ־ישראל — הכי מלתא זוטרתא היא?

רצו היהודים להצטופף סביב השליח — לראותו פנים — פני עובד אדמה אמיתי מארץ־ישראל — רצו לנשום אוירא דארץ־ישראל.



ה„גדוד" הראשון למען הקהק"ל בדויד־הורודוק

דער ערשטער קרן קימת — גדוד אין דאוויד־האַראַדאָק

יושבים: (שורה ראשונה מימין לשמאל) 1. איסקה ליפשיץ, 2. חוה גורביץ, 3. ברוך סלומיאנסקי, 4. ציפה רסנר, 5. שושנה גלויברמן, 6. סוניה ברוכין, 7. אסתר מסטר.

(שורה שניה) 1. סוניה בלומיאנסקי, 2. שרה וולפין, 3. זלמן סלומיאנסקי, 4. פיניה נובק, 5. יהושע מנוח — שליח הקהק"ל מארץ ישראל, 6. יצחק־לייבוש זגר, 7. חיים פינקלשטין, 8. לייצ'יק מורבציק.

עומדים: 1. מאיר ליפשיץ, 2. אברהם פאין, 3. דב רימר, 4. שמואל צ'צ'יק, 5. לייבקה רזניק, 6. ארקה ליפשיץ, 7. יעקב אלפינר, 8. שמחה חבר, 9. גרשון גלויברמן, 10. פייבל שצקי.

ביקורו של י. מנוח חיזק את הרוח וההכרה הציונית. היתה זאת הפגישה הבלתי־אמצעית עם אכר מן הארץ. בביקור הנזכר נוסד „גדוד הקרן־הקיימת" בעיר. „גדוד" זה היה פעיל בכל שטחי העבודה למען הקרן־הקיימת — ריכז סביבו את כל הציונים (קרי חשובי העיר מכל הזרמים) מכל הגילים והתקיים עד מלחמת העולם השנייה.

לעת ההיא החלה העליה לארץ־ישראל ומדוד־הורודוק עלו חלוצים וכן משפחות שלמות: ל. דושניק, ד. רימאר, א. לאכובסקי, ש. מסטר, ז. פאין ועוד.



משפחת אהרן־יונה שפר ליד האניה בקונסטנצה בעלותם ארצה — שנת 1925
די פאמיליע פון אהרן־יונה שאפער ביים שיף אין קאָנסטאנץ אויפן וועג קיין ארץ־ישראל — 1925

עם ייצוב החיים הציבוריים הנורמליים, החלו בפעולתן המפלגות הפוליטיות בעיר.

ראשונים שחידשו את פעולותיהן, היו הציונים הכלליים וצעירי־ציון. היו אלה שתי המפלגות העיקריות במשך כל השנים שבין שתי מלחמות העולם, הגדולות ביותר במספר חבריהן, בהשפעתן ובפעולותיהן.

הציונים הכלליים, עם חידוש פעולתם, ניגשו לפעולת הסברה מקיפה, היו פעילים בקרן־היסוד, קרן־הקיימת וכן חידשו את ספרייתם שפעולותיה שותקו בזמן המלחמה הפולנית־בולשביסטית.

הציונים הכלליים קיימו אספות והרצאות, עזרו בהקמת בית־ספר „תרבות" ויותר מאוחר, יסדו את תנועת הנוער שלהם „השומר הלאומי" (אחר כך: „הנוער הציוני"). הציונים הכלליים השתתפו במערכת בחירות, כגון: בחירות לסיים, למועצת העיריה, לועד הקהילה, לקונגרסים הציונים וכו׳. זמן מה היה בעיר גם קיבוץ הכשרה — „הנוער הציוני", שבאו ממקומות שונים ועשו את הכשרתם בדוד־הורודוק. קיבוץ זה לא התקיים זמן רב בגלל מחסור עבודה בעיר. הוא חוסל בשנה הראשונה לקיומו — היא שנת 1934. הנוער של קיבוץ זה, עבר לנקודות הכשרה במקומות אחרים ושם חיכה לאישורי עליה לארץ.



„החלוץ הכלל־ציוני״ בדויד־הורודוק
די אלגעמיין־ציוניסטישע החלוץ אַרגאניזאציע אין דאוויד־האַראַדאק



קבוץ־הכשרה של ,הנוער הציוני״ והועד למען הקבוץ בדויד־הורודוק — 1934
קבוץ פון „הנוער הציוני״ און געזעלשאפטלעכער קאָמיטעטביים קבוץ אין דאוויד־הארדאק — 1934



קבוצת חברי „פועליצ־יון (צ.ס.)" בדויד־הורודוק — שנת 1928

א גרופע „פועלי־ציון (צ.ס.) חברים אין דאוויד־האראדאק — יאר 1928

יושבים: (מימין לשמאל) 1. חיים לנסקי, 2. שמואל צ׳צ׳יק, 3. ישה כגן, 4. גוברמן, 5. יוסף ליפשיץ, 6. יצחק־לייב זגר, 7. יענקל אלפינר.

עומדים: 1. משה־אהרן אלפינר, 2. שיינדל צפורין, 3. חיים וולפין, 4. חייציק לנסקי, 5. וולף דורצין, 6. ראובן מסטר, 7. ראובן פרידמן, 8. זליג יודוביץ, 9. רחל צפורין, 10. גדליהו אלפינר.

בשורות הציונים הכלליים נמצאו אנשים אמידים, בעלי בתים וכו׳. אולם בעלי־מלאכה, פועלים ונוער בכלל — היוו רזרבה אנושית למפלגת „צעירי ציון".

כמו הציונים הכליים, כן גם „צעירי ציון" — חידשו את פעולתם בדוד־הורודוק וגיבשו את כחם כראוי. היתה זאת מפלגה שאנשיה, ברובם צעירים, בני 18—25. כחות צעירים ודינמיים אלה, הורגשו בכל פעולה. מלאי אמונה ובטחון עצמי, שאפו הם להקיף חוגים יותר ויותר רחבים — פעולתם והשפעתם, בכל שטחי החיים הציבוריים, היתה, איפוא, ניכרת מאוד: הרצאות, אסיפות, שעורי ערב, פעולה למען הקרן־הקיימת, כינוסים וכו׳. אולם המפלגה היה שוקק חברים שבאו, ערב־ערב, על מנת למלא עבודה, ככל אשר תוטל עליהם.

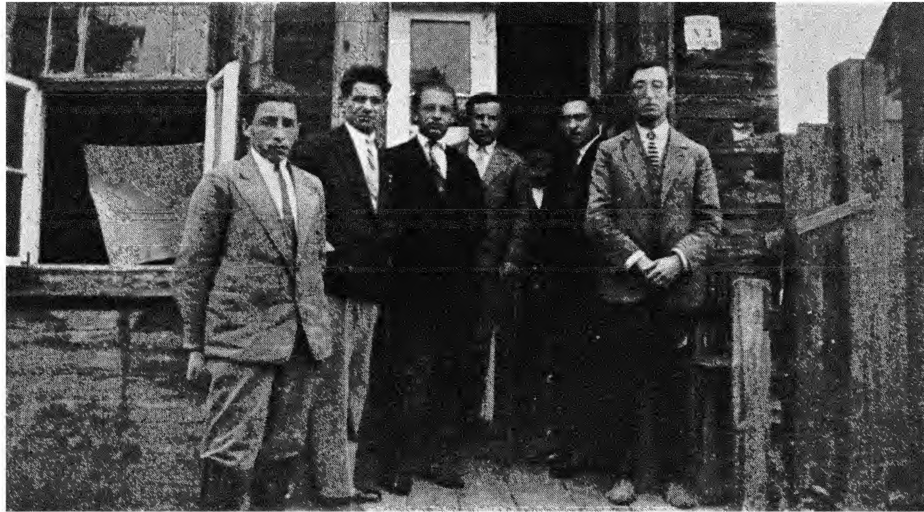
הפעולה לרכישת כלי עבודה, היתה להפגנה גדולה למען ארץ־ישראל העובדת. ועדה מיוחדת נקבעה לשם הגשת עזרה לחלוצים, שבאו מרוסיה המועצתית.

לפי יזמתם, חודשה גם פעולת הועד למען יתומים. בשנת 1923 הוקם על ידם „החלוץ" ובשנת 1924 קיבוץ ההכשרה ליסוביץ.

בשנת 1925 נוסדה על־ידי פוע"צ־צ־ס. ספריית פרץ שהתפתחה יפה, הן במספר קוראיה והן במספר הספרים — יקרי הערך.

בשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם השניה, היתה זאת הספריה היחידה בעיר.

תנועת הנוער „פרייהייט" שנוסדה בשנת 1926, פיתחה בין הנוער פעולת חינוך רחבה, עזרה בהשלמת הלימודים והביאה לעליית נוער לארץ־ישראל.



הנהלת הספריה ע"ש י.ל. פרץ בדויד־הורודוק — הצילום ליד בית הספריה
פארוואלטונג פון פרץ־ביבליאטעק אין דאוויד־האראדאק — פאָטאָגראפירט ביים אריינגאנג אין ביבליאטעק
מימין לשמאל — פון רעכטס אויף לינקס:
1. י.ל. זגר, 2. ישה כגן, 3. יוסל ליפשיץ, 4. ראובן מזטר, 5. חיים לנסקי, 6. זז'ג יודוביץ

בשנת 1931, החלה המפלגה לארגן לעליה את בעלי המלאכה. הוקם „העובד" ורבים מחבריו עלו לארץ.

פעולת המפלגה נבלמה ונפגעה קשה בשנים האחרונות שלפני פרוץ מלחמת העולם השנייה — וזה בעטיים של נגישות השלטון הריאקציוני — החצי־פאשיסטי ששרר בפולין. כך, למשל, נפסלה רשימת פוע"צ־צ.ס. בבחירות לועד הקהילה בשנת 1937.

פעולה ציונית חשובה התנהלה על־ידי „המזרחי" ו„הפועל המזרחי". זה האחרון ייסד בשנת 1925 קיבוץ הכשרה בדובריז ומרבית חברי קיבוץ זה, עלו לארץ־ישראל.

„המזרחי" ו„הפועל המזרחי", לקחו חבל פעיל בעבודות קרן־הקיימת וקרן־היסוד.

בשנת 1925 נוסדה על־ידי קבוצת חברים, מפלגת „התאחדות", אשר עם עליית מייסדיה לארץ — חדלה להתקיים.

מלבד שתי תנועות הנוער „פרייהייט" ו„העובד הציוני", היו פעילות בדוד־הורודוק עוד שתי תנועות נוער: „השומר הצעיר" ו„בית"ר".

„השומר הצעיר" נוסד בעיר בשנת 1927 וניהל פעולה חינוכית יפה בקרב הנוער בעיר, היה פעיל בעבודות הקרן־הקיימת ובליגה למען ארץ־ישראל העובדת.

רבים מחבריו יצאו להכשרה ועלו לארץ.

כפי שהוזכר כבר, היתה דוד־הורודוק עיר שכולה ציונית. ה„בונד" כלל לא היה בנמצא בעיר.

כתוצאה מהמדיניות הריאקציונית־אנטישמית של הממשלה הפולנית וכן בעטיו של מצב כלכלי קשה וחסר ישע של הנוער — נוסדה בעיר קבוצה קטנה של קומוניסטים — אך מספרם לא הגיע לעשרה.

השפעתם היתה אפסית, והקבוצה התפוררה לאחר שאחדים מהם נאסרו. חלק מהנאסרים... עלו לארץ, לאחר ששוחררו מבית הסוהר. יתרם נשארו בדוד־הורודוק והפסיקו לגמרי את פעולתם הקומוניסטית.

בשנת 1939 כאשר נכנסו הבולשביקים לדוד־הורודוק — היו אלה בין הפעילים במקום, ולא מעט צרות גרמו לעסקנים הציוניים. מלשינותם הביאה למאסר רבים מבין מנהיגי הציונים בעיר.



סניף „התאחדות" בדויד־הורודוק — שנת 1930

„התאחדות" אַרגאניזאציע אין דאװיד־האַראָדאק — יאר 1930

יושבים: (שורה א׳ — מימין לשמאל) 1. יצחק אלפינר, 2. ברכה לוצקי, 3. לאה שוסטקובסקי, 4. צביה רפופורט, 5. חיים בסביץ.

(שורה ב׳) 1. אברהם טופלינקו, 2. לאה טייטלבוים, 3. אברהם אולשנסקי, 4. ריבה מורבציק, 5. 6. שושנה לדצקי, 7. איצל מורבצ׳יק, 8. חיה דורצין.

עומדים: 1. מוצני, 2. מאיר רפופורט, 3. 4. משה רונקין, 5. צביה צפורין, 6. יהודית כצמן, 7. רחל שטופר, 8. שלמה שפירא, 9. מרים בסביץ.

התנועות הסוציאליסטיות בדוד-הורודוק בשנת 1905

לצערנו, אין בידינו חומר שיוכל להבהיר את שנת 1905 בדוד־הורודוק. עלינו, איפוא, לשאוב את ידיעותינו מפי אנשים שזוכרים שנה זאת — אם כי בעצמם לא לקחו חלק פעיל במאורעות הסוערים בתקופה ההיא.

מזכרונות אלה מסתבר, שבשנת 1905 היתה פעילה בדוד־הורודוק קבוצה קטנה של „בונד", בהנהגתו של אחד הלפנט, הוא א. ליטוואק המפורסם. כן היתה קיימת קבוצת טריטו־ריאליסטים־סוציאליסטים. על קבוצה זאת יש לנו אף הוכחה היסטורית: ב„פאָרווערטס" האמריקאי הודפסה בזמנו, תמונה של 20 חברים בדוד־הורודוק (את התמונה הזאת, אנחנו מדפיסים בספר ה„יזכור" שלנו). לפי המסופר, הקיפו התנועות הסוציאליסטיות האלה חוגים



קבוצת סוציאליסטים־טריטוריאליסטים בדויד־הורודוק — 1905

א גרופע דאוויד־האראדאקער סאציאליסטן־טעריטאריאליסטן — 1905

רהבים של נוער. בפרק זמן מסוים, היו הם אפילו השולטים בעיר. ארגנו הגנה עצמית, והיה בידיהם נשק. הם דרשו יום עבודה של 12 שעות. אולם הפועלים עצמם, לא רצו לעבוד כל כך „מעט", והמהפכנים היו מורידים אותם בכוח מהעבודה.

היו מקרים, שילדים שהשתייכו למהפכנים, היו באים אל הוריהם שהעסיקו פועלים, ומורידים את הפועלים מהעבודה.

מלבד זאת, עסקו המהפכנים בהפצת הבכלה ובהשכלה עצמית.

עם כשלון המהפכה, התפוררו התנועות האלו בדוד־הורודוק. אחדים מהם נאסרו ונשלחו לגירוש. רבים נמלטו לאמריקה ויתרם עזבו את דוד־הורודוק.

כדאי לציין, שאחרי מהפכת קרנסקי בשנת 1917, ארגנו אנשי „פועלי־ציון" מחדש את מפלגתם. אליהם הצטרפו כל אלה שהיו פעילים בתנועה המהפכנית בשנת 1905. הם גילו מסירות ופעילות והצליחו לארגן את כל הפועלים וגם אוהדים רבים.

הם ניהלו עבודה ענפה: סדרו הרצאות, שיעורי ערב, ספריות, חוג לאמנות, קואופרטיבים ותנועה מקצועית.

בעת ההיא, נחלקה העיר לשני חלקים: ציונים כלליים ו„פועלי־ציון". בבחירות לאספה המכוננת ברוסיה, קיבלה ההסתדרות הציונית 740 קול לעומת 620 קולות, שקיבלה מפלגת „פועלי־ציון".

עם סיפוח דוד־הורודוק לבולשביקים — נשתנה המצב. חלק ממנהיגי „פועלי־ציון", עברו לבולשביקים, ואילו החלק הגדול של המנהיגים ואנשי השורה כולם — לא הצטרפו אליהם. אלה פרשו מחיים פוליטיים בכלל. ממפלגת „פועלי־ציון" הגדולה, נשארו, איפוא, זכרונות בלבד.

מוסדות תרבות

כאמור בפרק הקודם, היתה דוד־הורודוק תחת השפעת יהדות ליטא. תנועת ההשכלה, במאה הקודמת, חדרה אלינו על־ידי בחורים שלמדו בישיבות שבליטא, ולרוב על־ידי סוחרים מדוד־הורודוק, אשר בנסיעותיהם, חשו ברוחות החדשות, שהחלו מנשבות במרכזים הגדולים של יהודים.

הם היו אלה, שהבינו, כי למען עסקיהם, עליהם לתת לילדיהם חנוך השכלתי רחב. צריך היה להרחיב את האופק ולא להסתפק במה שנלמד ב„חדר" ובישיבות.

למטרה זאת, הביאו: א. י. שאפר, מ. י. ליפשיץ ואחרים את המורה המפורסם י. ש. אדלר והוא אשר הנהיג בדוד־הורודוק אורח חנוך חדש והניח יסוד לחנוך ציוני.

שאר המורים בעיר השתדלו להתאים את עצמם לזמן החדש והחלו ללמד „עברית בעברית". היו אלה המורים: ש. לייכטמן, ש. זגורודסקי ויוסף בגון. רחוקים היו מהטיפוס הידוע של „מלמד" יהודי — והם מילאו שליחות לאומית וציונית גדולה, בחנכם דור יהודי חדש. הם־הם היו נושאי הציונות בעת ההיא.

מאמצי הורים לפתוח בית־ספר תיכוני נשאו פרי ועל־ידי השלטונות נפתח בית־ספר עירוני בשפת הלימודים — רוסית (גורודסקויה אוטשילישטשה"). היתה זאת עזרה חשובה לנוער בחדירתו לבתי־ספר ממשלתיים ולרכישת השכלה תיכונית וגבוהה.

אחרי מהפכת פברואר 1917, נפתח בדוד־הורודוק בית־ספר עברי בהנהלתו של המורה מניביץ. בעזרת המורים המקומיים: יוסף בגון, ר. שאפר, י. קשטן וי. מרגולין, הועמד בית־הספר על רמה גבוהה. בית־ספר זה מילא שליחות כפולה: חנוך הילדים ויחד עם זאת — מרכז להכרה לאומית ופעילות ציונית.



חבר המורים הראשון בביה"ס „תרבות" בדויד־הורודוק

דער ערשטער לערער פערסאָנאַל פון דאוויד־האָראַדאָקער „תרבות"־שולע

יושבים: (מימין לשמאל) 1. שמואל פפיש, 2. חיים ברנצ׳וק, 3. ראובן מישלוב, 4. 5. משה ארליך.

עומדים: יוסף ביגון, 2. אברמוביץ, 3.

בית־הספר העברי הנ״ל, התקיים עד שנת 1920. בשנים של סערת מלחמה, כשדוד־הורודוק עברה מיד ליד — מן הנמנע היה לנהל פעולת חנוך נורמלית ובית־הספר נסגר.

אחרי המלחמה הפולנית־בולשביסטית, עם ייצוב החיים הנורמליים — היתה זאת הדאגה הראשונה להקים מחדש את בית־הספר וכך, הוקם מחדש בית־הספר „תרבות" בשנת 1924 בהנהלתו של ר. מישלוב.

במסגרת העבודה הזאת, אין אפשרות לעמוד בפרוטרוט על הפעולה הברוכה של בית־הספר „תרבות" בדוד־הורודוק, שהתחיל ב־3 כתות ובמשך הזמן הגיע ל־7 כתות של בית־ספר עממי — אחד המעולים בפולין ושזכה במשך שנות קיומו עד 1940, להוציא 11 מחזורים עם מאות נוער שרכשו שם את השכלתם היסודית.



מחזור ז' של ביה״ס „תרבות" בדויד־הורודוק

ד־סער „ארויסלאַז" פון דער „תרבות"־שולע אין דאוויד־האָראָדאָק

האנשים, שעמדו על יד הפעולה הנזכרת, ודאי ימצאו לנכון להקדיש עבודת־הערכה מיוחדת בספר ה„יזכור". נשתדל, איפוא, לתת בזה סקירה קצרה בלבד, על פעולתו והתפתחותו של בית־הספר.

לא קל היה לקיים את בית־הספר „תרבות" ולהביאו למצב, בו יוכל, בלי זעזועים, לנהל את העבודה ולעמוד על רגליו. בית־הספר לא קיבל כל תמיכה ממוסדות ממשלתיים או מוניציפליים. הוצאות הסידורים השונים בבית־הספר מוטלות היו על שכמי הורי הילדים בלבד. חבר המורים התקיים רק על תשלומי שכר לימוד. אם נזכור את העוני והמצוקה ששררו אז בעיר — נבין באילו קשיים התלבט בית־הספר בעת ההיא.

בית־הספר החזיק מעמד, הודות לסגולות שלא יסולאו בפז: מסירות בלתי רגילה של קבוצת עסקנים, נאמנות חבר המורים עם המנהל ר. מישלוב בראש, הכרה לאומית של ההורים

אשר, כמעט, במאה אחוזיהם שלחו את ילדיהם לבית־הספר „תרבות" — וזה למרות שצריך היה לשלם שכר לימוד ואילו בבית־הספר הפולני הממשלתי — היו הלימודים חינם.

ואכן, עשה בית־הספר חיל הודות לגורמים שהזכרנו לעיל: העסקנים, המורים וההורים.

המנהל השני, אברשה אולשנסקי, הוא אשר שקד על הרמה הגבוהה, והביא את בית־הספר לדרגה של אחד המעולים בפולין כולה — כפי שהזכרנו כבר קודם.

אחרי גמרו את הסמינריון של „תרבות" בוילנא, התמסר, קודם כמורה ואחר כך כמנהל ומסר את כל מרצו וכל זמנו לבית־הספר והביא אותו, בהתמדתו, לרמתו הגבוהה.

אברשה אולשנסקי היה זה שייסד, בשנת 1931 את הנוער העברי הנודע „בני יהודה" בפולין. תנועה זאת התפשטה בכל ערי פולין, אולם בשום מקום, לא היה רישומה ניכר כמו בדוד־הורודוק.



תלמידי בית־הספר „תרבות" בדויד־הורודוק מה„מכינה" וגן הילדים, שדברו אך ורק עברית וכונו „גורי בני יהודה" — שנת 1934

קינדער פון דער דאוויד־האראדאקער, תרבות־שולע פון „מכינה" און קינדער־גארטן, וואס האבן גערעדט אויסשליסליך עברית און וועלכע מ'האַט גערופן „גורי בני־יהודה" — יאר 1934

כדאי לעמוד בקצרה על תנועת „בני יהודה" בדוד־הורודוק.

התנועה הזאת קמה, כפי שהזכרנו לעיל, ביזמתו של מנהל בית־הספר אברשה אולשנסקי. הוא, אשר השפיע על תלמידים אחדים, שבהיותם תלמידי בית־ספר עברי — ובבוא הזמן יעלו לארץ־ישראל — עליהם לאמץ לעצמם את השפה העברית כשפת דיבור — בבית, ברחוב ולא רק בינם לבין עצמם, אלא גם עם הוריהם, קרוביהם ושכניהם — לאמור — לדבר עברית עם הכל.

מקבוצת ילדים קטנה — בראשיתה, התפתחה תנועה זאת והקיפה את כל ילדי בית־הספר. ילד שהצטרף ל„בני יהודה" מחויב היה לדבר עברית: בבית, ברחוב ובלכתו לקנות ספר או

מחרבת. באחת, חבר „בני יהודה" דיבר עם יהודים — רק עברית. מובן, שבהתחלה היה זה קשה להורים, שלא הבינו את שפת בניהם. אין צורך לומר שלא חסרו קוריוזים, אולם הילדים היו תקיפים בדעתם ובהחלטתם, עד שלא עבר זמן רב וההורים בבית, החנוונית בחנות, האשה על יד הדוכן בשוק, והיהודי ברחוב — הבינו עברית, אף התחילו לענות לדורשיהם בשפה זו.

שפחות נוצריות בבתי יהודים, התחילו לשמוע ולדבר עברית. תינוקות, שאך התחילו להגות כמה מלים — עברית היתה שפתם.

יוסף ברץ עמד לבקר בעיר. עוד בטרם בואו הגיעה אליו השמועה על הפלא של „תל־אביב־דפוליסה" — כך כונתה אז ד.־הורודוק בשל העברית שלה — בבואו לעיר וברצותו להוכח אם, אמנם, מדברים עברית תינוקות של בית רבן בדוד־הורודוק — ניגש לזאטוטים שפגש בעיר, ושאלם מה ששאל — ביידיש, אך לשמחתו כי רבה — ענו כולם — עברית.

בזמן הראשון ארגנו קבוצת פקחים, שמתפקידה היה לברר, אם אמנם מקיימים החברים החדשים את שבועתם ומדברים רק עברית. (נתקבל ילד ל„בני יהודה" — היתה הקבלה מלווה טכס מיוחד ושבועה). הפקחים האלה, היו מתגנבים לדירתו של אחד החברים, החדשים, מסתתרים תחת ארון או מיטה — ובמשך שעות אורבים ל„עבריין". עזבו את המקום, רק כאשר נוכחו לדעת שאכן, שומר החבר החדש את שבועתו...

בית־הספר „תרבות" התקיים עד ראשית מלחמת העולם השנייה. כשהצבא הסוויטי נכנס, בסוף ספטמבר לעיר, חודשו הלימודים, אולם לא בשפה העברית, אלא ביידיש. לא יישכח הרגע, כאשר עם התחלת שנת הלימודים, נאלץ היה המורה אבראשה אולשנסקי — מייסד „בני יהודה", בלחץ אחד הקומוניסטים המקומיים (בוגר אותו בית־ספר) לאסוף את הילדים ולהודיע להם (ודמעות זולגות מעיניו), שמעתה ואילך תמו הלימודים בעברית, ובמקומה — יילמד יידיש.

אותו קומוניסט יהודי נשא נאום אל הילדים והודיע להם, שעד כה הם רומו, ועברית היא שפה של הקונטררבולוציה היהודית.

אבראשה אולשנסקי, המורה לא יכול שאת את המכה שהונחתה על השפה העברית — תמצית מאוויו — עזב את העיר, ויחד עם אשתו — מורה גם היא — עבר לביאליסטוק, שם הסתדר כמורה. לימים נפל עם אשתו וילדיו מידי מרצחים נאציים. הי"ד.

ביזמתו של אותו אולשנסקי אורגן, על יד בית־הספר „תרבות" — חוג לתנ"ך. — סיסמת החוג היתה „יום יום פרק תנ"ך". החוג היה מיועד לאוכלוסיה המבוגרת של דוד־הורודוק. שיעורי התנ"ך ריכזו סביבם את מרבית בני הנוער המבוגרים, וכן של קשישים יותר. השיעורים התקיימו באולם הגדול של בית־הספר כשהוא מלא וגדוש. שומעי השיעורים הנ"ל היו מכל השכבות והזרמים, אנשים דתיים וחפשיים. גם המורים ללימוד תנ"ך באו מזרמים והשקפות עולם שונות: הרב ר' ועלוועלע ולו פירוש דתי, אחד המשכילים — לפי המפרשים החדשים. כן היה בין המורים לתנ"ך אחד הבלתי מאמינים והלה פירש את התנ"ך מן הבחינה ההיסטורית־תרבותית גרידא.

ראוי לציין הוא שאלה וגם אלה, התייחסו איש לחברו בסבלנות מוחלטת, ושמעו, איש את זולתו ברצון ושקט. השיעורים הנ"ל התחילו בשנת 1937 ונתקיימו עד ראשית מלחמת העולם השנייה.

בשנת 1927 נעשה נסיון על־ידי עסקני „מזרחי" לייסד בית־ספר עממי דתי — „יבנה". אולם בית־ספר זה לא החזיק מעמד זמן רב, וכעבור שנתיים נסגר. נוסף על בתי־הספר היו בדוד־הורודוק לא מעט ספריות מצוידות כהלכה.

כבר לפני שנת 1905, נוסדה על־ידי המורה ז. זגורודסקי ובבעלותו ספריה בשביל ילדים בגיל בית־הספר.

בשנת 1917 נוסדה על־ידי ההסתדרות הציונית, ספריה שהתפתחה יפה, אולם בזמן מלחמת פולניה־רוסיה הפסיקה את פעולותיה. אחרי גמר המלחמה, נפתחו שוב הספריות והיוו גורם רב ערך בחייה התרבותיים של העיר.

בשנת 1925 נוסדה על־ידי „פועלי־ציון צ.ס." ספריה על שם י.ל. פרץ ובשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם השנייה, היתה זו הספריה היחידה בשביל הקורא המבוגר.

ספריה גדולה בשביל הנוער הלומד, היתה קיימת על־יד בית־הספר „תרבות".

מלבד החיבה למלה המודפסת, היתה דוד־הורודוק ערה לכל שטחי החיים התרבותיים. הרצאות על נושאים ציוניים וספרותיים — משכו תמיד קהל רב. נתקיימו בעיר קבוצות להשכלה עצמית — מאורגנות על־ידי מפלגות ותנועות הנוער.

בדוד־הורודוק התקיים חוג חובבי הבמה, אשר הציגו מפעם לפעם מחזות שונים.

הנטיה לבמה היתה קיימת מזה זמן רב. עוד בימי מהפכת 1905 היו החובבים י. גוטליב והלמן מצטיינים בהקראות מכתבי שלום־עליכם, י.ל. פרץ, ביאליק,



המורה שלמה זגורוצקי
מראשוני מפיצי השפה העברית בדויד־הורודוק

לערער שלמה זאגאָראָדסקי
פון די ערשטע פאַרשפּרייטער פון דער העברייאישער שפּראַך אין דאַוויד־האָראָדאָק



קבוצת כדורגל „הכח" בדויד־הורודוק — שנת 1927
פוטבאָל־מאַנשאַפט „הכח" אין דאַוויד־האָראָדאָק — יאָר 1927

פרישמן ואחרים. לאחר מכן התגבשה קבוצת שחקנים־חובבים שהיו מציגים לפני הקהל פעמיים — שלוש פעמים בשנה. המצויינים בהם היו: רופא השיניים אדל, זלדה פינקלשטין והמילדת קריינין.

אחרי המהפכה הרוסית בשנת 1917 ומאוחר יותר, אחרי המלחמה הרוסית־פולנית, התפתח החוג הנזכר. נוספו כוחות חדשים וההצגות עמדו על רמה גבוהה. ההכנסות היו מוקדשות למטרות צדקה. לעתים היו ההכנסות מתחלקות, באופן יחסי, למוסדות ציבוריים שונים. אין צורך להוסיף שקהל השחקנים התעניין בצד האמנותי של החוג ופחות מזה בחלוקת ההכנסות.

בשנת 1936 נוסד עוד חוג חובבים מבין הנוער. החוג, הספיק להציג כמה מחזות — אולם מלחמת העולם השנייה שמה קץ לשני החוגים גם יחד.

כדאי לציין שילדי בית־הספר „תרבות" היו מציגים, בעזרת המורים, אחת לשנה, בהצלחה רבה מחזות לילדים.

קיים היה בעיר קלוב לספורט — „הכח", שאימן קבוצת כדורגל חזקה. קבוצה זאת התקיימה שנים אחדות וחוסלה עם עליית רובם של השחקנים המעולים לארץ־ישראל.

בית היתומים

אחרי מלחמת העולם הראשונה, היתה ד.־הורודוק מרוששת וחסרת כל. ה„ג'וינט", שהתחיל את פעולת העזרה שלו בפולין, הקים גם סניף בדוד־הורודוק. אחת מפעולות העזרה החשובות בעיר, היתה הקמת בית־היתומים. רבים היו אז היתומים בעיר. 32 מהם, עד גיל 14 סודרו בבית־היתומים, בדירה מרווחת ובה 3 חדרי שינה, חדר אוכל גדול, ששימש גם מקום להכנת שיעורים וחצר גדולה למשחקים. בית־היתומים היה מצויד באינוונטאר טוב, מיטות נוחות, כלי מיטה טובים, לבנים והלבשה במידה מספקת. אוכל ומזון בשפע, כל אלה השפיעו על מצב־הרוח של הילדים, על מראה פניהם והתפתחותם. הוצאות ההחזקה של בית־היתומים היו על חשבון „ג'וינט". העיר לא היה בכוחה להשתתף במאומה — מלבד זה, שהילדים למדו חינם בבית־הספר. כך נמשך הדבר עד שהבולשביקים כבשו מחדש את דוד־הורודוק בימי המלחמה הפולנית־רוסית

המצב השתנה באופן רדיקלי: הנהלת בית־היתומים עברה לידי המחלקה הסוציאלית שעל יד ה„רבקום". אמת, רב היה כוחם במתן עצות, אולם עזרה ממש — אפס. בעיר לא היו רזרבות של מיצרכי מזון. הרעב היה מנת חלקם של הילדים והם התחילו להתפזר.

כשהבולשביקים עזבו את העיר, לקחו אתם — על אף מחאות היהודים — את כל האינוונטאר של בית־היתומים.

כל המאמצים לארגן מחדש את בית־היתומים, אחרי גמר מלחמת פולין־רוסיה — עלו בתוהו. במקום זה, הוקם „ועד היתומים" שעסק במתן עזרה ליתומים — בבתים.

העזרה העיקרית ניתנה בהקניית מקצוע. יתומים מאב ואם — הוחזקו על־ידי הועד בבתים פרטיים. האמצעים הכספיים לפעולת הועד, הושגו על־ידי „ימי סרט", פעולות מיוחדות, הכנסות מהצגות חוג החובבים, שהוצגו במיוחד למטרה זאת. העזרה העיקרית שאיפשרה בכלל את קיום הועד — ניתנה על־ידי „ועד נשי דוד־הורודוק" באמריקה — דטרויט. העזרה הזאת הושגה על־ידי יצחק־ליב זאגר, שהיו לו קשרים הדוקים עם קרובים באמריקה.

„ועד היתומים" התקיים במשך כל זמן השלטון הפולני בדוד־הורודוק.

בשנת 1939, כשדוד־הורודוק נכבשה על־ידי הבולשביקים, נסגרו כל המוסדות הצבוריים ויחד אתם — „ועד היתומים".

בנקים ומוסדות אשראי

בעיה מיוחדת ליהודי ד.־הוירודוק — כמו ליישובי היהודים כולם — היתה בעית האשראי. הכסף במזומן היה נחוץ ליהודי למסחר, לבנין בית, לעריכת חתונה או, חלילה, — במקרה אסון.

נמצאו יהודים מלוי ברבית קצוצה ונושכי נשך — אלה היו מלוים כסף ברבית גבוהה ולוקחים בעבוט חפצים יקרי ערך. ביום ששי היה היהודי הלווה, מכניס את התשלומים, של הקרן והרבית.

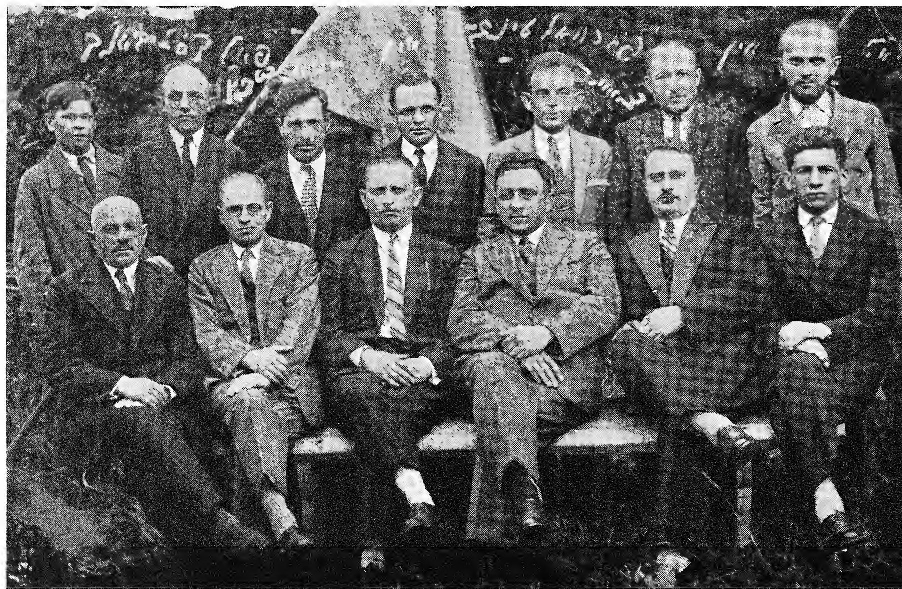
המלוה ברבית היה מתקיפי העיר ובעלי הדעה בקהל. קרה והלווה לא היה יכול לשלם למועד את ההלואה — לא נרתע התקיף מלקחת לעצמו את החפץ יקר הערך עשרת מונים מסכום ההלואה. מובן שלמלוה ברבית היו נזקקים, רק במקרים של אין מוצא — ובדרך כלל הוקירו רגליהם מביתו.

משהתחילו ברוסיה לקום ולהתפתח קופות מלווה וחסכון — הוקמה גם בדוד־הורודוק קופה כזאת, וזמן קצר אחרי זה — גם קופה שנייה. שתי הקופות שירתו מטרה אחת, אולם תחת שמות שונים, האחת „קופת שלמה רוזמן" — על שם מנהל החשבונות והאחרת — „קופת פיניה שיינבוים" — על שם מנהל החשבונות שלה.

רבים הסוחרים, שהיו חברים בשתי הקופות גם יחד. הקופות נהנו מאמון האוכלוסיה, והחוסכים הכניסו, בלי חשש, את חסכונותיהם — זה איפשר לקופות מחזור כספים גדול ומתן הלואה לכל נצרך.

בשנת 1909 נוסד בדוד־הורודוק, ביזמת הסוחרים הגדולים, בנק למסחר, בהנהלתו של נח גרושקין, ומנהל החשבונות של הבנק היה מאיר אלפינר. הבנק התנהל והתפתח יפה.

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, חוסלו כל המוסדות הפיננסיים בעיר.



ההנהלה והמועצה הראשונה של „בנק־עממי" בדויד־הורודוק — 1933

ערשטע פארוואלטונג און ראט פון „פאלקס־באנק" אין דאוויד־האָראָדאָק — 1933

יושבים : (מימין לשמאל) 1. מנדל רזניק, 2. פסח פילצ׳יק, 3. גבירצמן, 4. יענקל וולפין, 5. שמואל פפיש 6. חייקל פרימן.

עומדים : 1. יודל שנור, 2. משה־יצחק איזנברג, 3. משה כצמן, 4. משה ויסבלום, 5. 6. 7.

אחרי גמר המלחמה, כשדוד־הורודוק עברה לפולנים, והחיים נכנסו למסלולם הנורמלי, נוסד בשנת 1923 הבנק למסחר בהנהלתו של מ. קוויטני.

בשנת 1924 נוסד הבנק העממי בהנהלתו של ש. פאפיש.

הבנקים התפתחו יפה והיוו גורם יעיל בחיים הכלכליים של העיר.

כן היתה קיימת בעיר קופת גמילות חסדים שנתנה הלוואות לסוחרים זעירים ובעלי מלאכה, בלי רבית. קופת גמילות־החסדים, נוסדה על־ידי ועד ציבורי שבראשו עמד י. גוטליב. ועד זה היה בודק את הבקשה המוגשת וקובע את סכום ההלואה.

מכבי האש

אחד המוסדות רב התועלת לאוכלוסיה — היה ארגון מכבי האש, אשר אגב, ב־99% היה בידי היהודים.

דוד־הורודוק, כמו רוב העיירות, היתה בנויה בתי עץ וברוב המקרים, מכוסים גגות קש.

היתה, איפוא, העיר, כמעט כל קיץ, קרבן למאכולת אש, ובעטין של דליקות, נגרם לא מעט סבל לתושבים.

סיבות לדליקות לא חסרו: חוסר זהירות, השלכת בדל סיגריות, העמדת מגהץ חם בחוץ, משחק ילדים באש וכן גם... „בורא מאורי האש" — הצתות לשם קבלת בטוח.

בשביל המוני העם היו הדליקות — סיוט ממש.

תקופת הקיץ — התקופה היפה והקלה ביותר — היתה מסתיימת, בעטין של השריפות, במפח נפש וצרות צרורות.

תושבים רבים, היו לעת קיץ, אורזים את החפצים היותר יקרים ומעבירים אותם אל בתי האבן המעטים בעיר, שהיו מבוטחים מאש, או שהיו מחזיקים ארוזים בחבילות גדולות, שאפשר יהיה לטלטל אותם במקרה של דליקה.

לשם מלחמה בנגע הזה, נוסד בעיר ארגון „מכבי־האש". הנהלת העיריה בנתה להם מחסן גדול, בו החזיקו את מכשירי הכיבוי וחביות מים. העיריה הנהיגה מס מיוחד („מס ארובות") לשם מימון צרכי הארגון ובנין המחסן. כן השתתפו בהוצאות — חברות הבטוח השונות.

לארגון „מכבי־האש" השתייכו כמעט כל בני הנוער בעיר, שראו לעצמם חובה אזרחית להיות חברים לארגון. לעומת זאת, מבין האוכלוסיה הנוצרית, שגם בתיהם — בתי עץ עם גגות קש, ונתונים לסכנה תמיד — היו רשומים רק 3—4 אנשים.

בימי הקיץ היו מכבי האש מתמסרים לאימונים. היו אימונים אלה למאורע בעיר. מאסיי, שומר המחסן, התהלך ברחובות ובחצוצרה שבפיו היה מזעיק את מכבי האש לאימונים.

הכבאים, לבשו את „בגדי השרד", מתאספים על יד המהסן שבמרכז העיר, ואחרי אימונים קצרים — נחלצים ל„הצלת" בית, שנבחר במיוחד לשם כך, ל„כיבוי הדליקה". על פי רוב בחרו לתמרון, בית של יהודי שמסיבה זאת או אחרת, קפץ עליו רוגזם... אחרי „כיבוי הדליקה" היו הכבאים מקבלים שתייה כדת.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, התפתח ארגון מכבי האש. העיריה הקציבה סכומים ניכרים לקניית אינונטאר ומימון פעולות. חברי הארגון, התמחו במלאכת כיבוי דליקות ולרוב, הצליחו לאתר את הדליקה מיד עם בואם. מכבי האש, כמובן, היו חסרי ישע כשפרצה דליקה בסביבה, שבתיה היו בתי עץ עם גגות קש. כך קרה שבשנת 1936 פרצה דליקה, באמצע היום, ברובע הנוצרים. שליש של העיר, לרבות הכנסיה הפרבוסלאוית שעל ההר — היו למאכולת האש.

בשנים האחרונות שלפני מלחמת העולם השנייה היתה הנהלת מכבי האש בידי העיריה, אולם למעשה, היתה בידי היהודים, במיוחד בידי יוסף יודוביץ ומ. רימאר.

השלטון המוניציפלי

ד.-הורודוק שמעמדה היה מעמד של „עירונים", „מישצ׳ני" בלע״ז, היתה בוחרת, בימי שלטון הרוסים, את הנהלת העיריה אחת לשלוש שנים (אין בידינו ידיעות על נוהג בזמן מוקדם יותר). הנהלת העיריה היתה מורכבת ממושל העיר — סטרוסטה בלע״ז, שני עוזרים, שאחד מהם הוא יהודי. וכך היה סדר הבחירות: כל רחוב בחר מתוכו ציר, וכל הצירים יחד בחרו את המושל ושני עוזריו. צורת בחירות זאת, רחוקה היתה מלהיות דימוקרטית. על פי רוב נבחרו אלה שידעו לנצל קשרי משפחה, שכנים וידידים. הנוצרים, היו „נבחרים" בעיקר על־ידי בקבוק יי״ש וכו׳, וכל המרבה, הרי זה נבחר. כך נמשך הדבר עד מהפכת פברואר שנת 1917, אז הורחבה ההנהלה ומספר חבריה גדל. אולם בסערת הימים ההם, ובחילופי שלטון תכופים, אי־אפשר היה לקוות לשיטה וצורת בחירות דימוקרטית. בהיות הבולשביקים שולטים בעיר, קבעו „רבקום", והפולנים — מינו הנהלת עיריה. בהנהלה הממונה על־ידי הפולנים לא התחלפו החברים היהודים ותמיד היו אותם האנשים ואלה הם: מ. לאכובסקי, מ. י. ליפשיץ וש. קצמן.

ההנהלה הממונה ניהלה את העיר עד שנת 1928. — בשנה זאת נתקיימו בחירות לעיריות בכל רחבי פוליך, וכמובן, גם בדוד־הורודוק.

היו אלה הבחירות הדימוקרטיות הראשונות בהיסטוריה של דוד־הורודוק. היהודים השתתפו בבחירות בפעילות מרובה ומלחמת הבחירות היתה חריפה למדי. בבחירות האלה נבחרו להנהלת העיריה 8 יהודים: ד״ר ז׳שולקוור, מ. י. ליפשיץ, מ. לאכובסקי, י. יודוביץ, ר. מישאלוב, ש. רזניק, ה. ציפן וי. ליפשיץ.

התקוות, שמוסדות התרבות ומוסדות הצדקה יוכלו ליהנות מעזרת הנהלת העיריה — נגוזו חיש מהר. כל הצעה שהוכנסה על־ידי פרנסי היהודים לתמיכה בבית־ספר „תרבות" או אפילו „ועד היתומים" — נדחו על־ידי הנוצרים.

המוסד היחידי שהיה בידי יהודים ונהנה מתמיכה כספית של העיריה — היה ארגון מכבי האש. היה זה, משום שמוסד זה שירת גם את האוכלוסיה הנוצרית בעיר. לעומת זאת, תמכה הנהלת העיר ביד רחבה במוסדות הנוצרים. בית־הספר העממי הפולני נתמך וטופח. הרחוב הראשי הורחב ובשנת 1929 הושלם בנין תחנת החשמל ולבתים סופק מאור עד השעה 12 בלילה. כשנגמרה הקדנציה והממשלה לא היתה מעונינת בבחירות דימוקרטיות חדשות. לכאורה „נכרת הסכם" ולפיו נכנסו להנהלה רק 6 יהודים: דר זשולקוור, י. יודוביץ, מ. קוויטני, ד. רימאר, מ. לאכובסקי וש. מישאלוב.

הנהלה זאת היתה, בעצם, נטולת כוח, כי השלטון הממשי על העיר היה בידי מושל המחוז בסטולין.

במשך שנתיים, בקירוב (סוף 1939—יוני 1941) של שלטון הסוויטים בעיר, היתה הנהלת העיר מורכבת מבולשביקים שמונו ונשלחו מן החוץ על־ידי המפלגה הקומוניסטית.

הקהילה

לצערנו, אין לנו מקורות מהם נוכל לשאוב ידיעות על פעולת הקהילה היהודית בדוד־הורודוק. לא נשארו ספרים או מסמכים — לא מזמנים עברו, ולא מהשנים האחרונות שלפני השואה.

יש להבין, שבדוד־הורודוק — כמו ביתר הערים והעיירות שבפולין ובליטא — היתה קהילה יהודית מאורגנת.

עד לחלוקה האחרונה של פולין, היתה דוד־הורודוק קשורה ל„קהילה הגדולה" אשר בפינסק, ולקהילה זאת שילמה את מסיה — אולם לא ידוע לנו, איך היתה הקהילה מאורגנת, מתי קמה והיתה לקהילה עצמאית בימי שלטון הצאר. ידוע לנו רק על אי אלו מקורות הכנסה של

הקהילה, כגון ה„קורובקה״ (מס מיוחד) על הבשר. המסחר בשמרים שנמסר על־ידי הקהילה במונופולין לידי הרבנים, פיקוח על „חברת קדישא״. החברות ב„חברה קדישא״ היתה עוברת בירושה מאבות לבנים.

מלחמת העולם הראשונה שמה קץ לחברות האלה למיניהן. ועניני הקהילה היו נתונים בידי אנשים מקריים. האחד טיפל בעניני המקווה והמרחץ, השני ב„הקדש״ והאחר בבית־העלמין העתיק.



בית הקברות הישן בדויד־הורודוק
דער אלטער בית־הקברות אין דאוויד־האראדאק

בית־קברות זה היה על חוף הנהר, והמים הציפו וסחפו, מדי פעם בפעם, חלק ממנו. מדי שנה בשנה היו מוצאים כספים לתיקון ושיפוץ בית־הקברות. את ההוצאות היתה מכסה „חברה קדישא״, אשר לה היו מקורות הכנסה, ואחד המקורות העיקריים שלה — דמי קבורה, במקרה מותו של אחד מעשירי העיר.

בדוד־הורודוק לא היה רב שיכהן כרבה של העיר, לעומת זאת היו לה 4—5 רבנים, כמנין החוגים והקבוצות, שכל אחת מהן בחרה לעצמה — רב, והוא חי על תמיכתה. לעתים קרובות התלקחו מריבות בין החוגים השונים, בעיקר, על רקע של חלוקת כספים בין הרבנים ממקורות כלליים.

אחרי מהפכת קרנסקי, בשנת 1917, נתקיימו, זו הפעם הראשונה — ועל פי יזמת ההסתדרות הציונית — בחירות דימוקרטיות לועד הקהילה בדוד־הורודוק. אולם קהילה זאת לא הספיקה לפעול מאומה, הן בגלל המהפכה הבולשביסטית והן בגלל העברת השלטון מיד ליד בימי מלחמה סוערים.

אחרי מלחמת פולין־רוסיה, ובשנים הראשונות של שלטון פולני בדוד־הורודוק — לא היתה קיימת קהילה בעיר. כנציגים — חצי רשמיים — של הקהילה, שימשו החברים היהודים של הנהלת העיר הממונה, אלה היו: משה לאכובסקי, שלמה קצמן ומשה יהודה ליפשיץ.

בשנת 1928, התקיימו, לפי צוו השלטונות הפולניים, בחירות לועדי הקהילות היהודיות.

שיטת הבחירות היתה ריאקציונית מאוד. זכות בחירה ניתנה לגברים שעברו את גיל 25, זכות בחירה פסיבית — לאלה שעברו את גיל ה־30. לנשים — לא היתה זכות בחירה. סמכויות

הקהילה היו מוגבלות מאוד, כך שהקהילה לא טיפלה בענינים שמחוץ לעניני מרחץ, בית־הקברות, רבנות ורבנים.

בדוד־הורודוק, שמספר רבניה, היה באופן יחסי לא מועט, גרמו הבחירות למריבות וחיכוכים. לא נמנעו אף ממלשינות לפני השלטון, נפסלו אנשים ורשימות והיה די בזיון וקצף. ישיבות ועד הקהילה היו לזירת התגוששות וריב. חריפה ביותר היתה המלחמה סביב בחירת רב ראשי לדוד־הורודוק העיר. הרב הראשי הראשון היה הרב שפירא.

במשך זמן שלטון הפולנים, נתקיימו בעיר פעמיים בחירות לועד הקהילה. הפעם הראשונה בשנת 1928 — לראש הקהילה נבחר אז מאיר מורבטשיק, בפעם השניה ב־1936 ואז נבחר קפלינסקי לראש הקהילה.

ב. שנות סער ושואה

א. ערב מלחמה:

„מה נושא בחובו העתיד הקרוב"? „היצליחו מאמצי מדינות ומדינאים למנוע שואה עולמית?" „היצליחו אנגליה, אמריקה וברית־המועצות לרסן את תאוות השלטון ההיטלריסטי — או העולם יושלך למרחץ דמים?"

אלה וכמו אלה היו השאלות, שנשאלו על־ידי יהודים בחדשי הקיץ של שנת 1939.

המתיחות גוברת מיום ליום, המצב מחמיר — באויר נישא ריח אבק־שריפה. אם לרגע קט, מהבהב זיק של תקוה, הרי מיד מתקדרים שוב השמים. יומם ולילה יושבים על יד מקלט הרדיו — שמא, אולי — אולי השם ירחם... עוברים ימים, אפסה תקוה. הנה נגמרו בכשלון שיחות רוסיה עם מעצמות המערב והנה מגיעה הידיעה המזעזעת על הסכם ריבנטרופ־מולוטוב...

בפולין הוכרז גיוס כללי — אין שואלים יותר: „האם תפרוץ מלחמה?" השאלה המנקרת את המוח היא: „מה יילד יום"?

ב. המלחמה הגרמנית־פולנית:

יום ששי לשבת, 1 לספטמבר 1939. כמהלומת רעם נתקבלה הידיעה ברדיו, שעם שחר, עברו כוחות הצבא הנאצי את הגבול הגרמני־פולני. בלי הכרזת־מלחמה התנפלו הגרמנים על פולין.

יהודי ד.־הורודוק לא יכלו לשבת בבתיהם, ברחוב עמדו קבוצות־קבוצות, מבוהלים וחסרי ישע נוכח האסון הגדול. הלב היהודי חש את השואה המתקרבת בצעדי ענק. בעיר הוכרז מצב מלחמה. בלילה חושך ואפילה — אסור שיבקע אי מזה קרן אור — חושך בעיר — אפילה חשוכה בלבבות.

החיים הכלכליים שותקו מיד. הורגש חוסר במיצרכי מזון ובמיוחד במלח וגפרורים.

עובר יום — עוברים יומיים. הידיעות מהחזית אינן משמחות. הצבא הפולני נסוג. גדודים שלמים מוקפים על־ידי הפולש האדיר.

מתפשטות ידיעות על ריגול גרמני בקרב חוגי החברה הגבוהה בפולין. חשים, כי בנין הקלפים של החברה הפולנית המושחתת — מט לנפול.

מחפשים שביב תקוה, מצפים שאנגליה וצרפת יקיימו את הבטחתם ויחישו עזרה לצבא פולין המובס והולך.

3 לספטמבר — אנגליה וצרפת הכריזו מלחמה על גרמניה — מעתה — מצפים — ישתנה המצב, תתחיל מפלה של צבא הנאצים. אך התקוה כמעט נגוזה מהר. — חיילות היטלר מתקדמים יותר ויותר. הצבא הפולני כמעט חדל להתקיים, ורשה מוקפת. ביאליסטוק, גרודנה ובריסק נכבשו על־ידי הגרמנים. לדוד־הורודוק מתחילים להגיע מאות פליטים יהודים המספרים על זוועות המלחמה, אותה חשו על בשרם.

עוד הלב מתפלץ ושואל — כיצד נושע — מי יושיע? והנה — 17 לספטמבר — מתהלכות

שמועות שהצבא האדום עבר את הגבול הסוויטי־פולני על מנת לשחרר את השטח המערבי של רוסיה הלבנה ואוקראינה.

בסתר לבם התפללו היהודים ששמועות אלה תתאמתנה. עוד השלטון הפולני בעיר — עוד ליבא לפומא לא גליא, אולם מצפים בכליון עיניים לבוא הצבא האדום בשערי העיר. עם בוא הצבא האדום — מצפים — ייפטרו גם מן השלטון הפולני האנטישמי־ריאקציוני השנוא וגם מסכנת־מוות מידי צבא הנאצים.

הפולנים מתחילים לעזוב את ד.־הורודוק ופניהם מערבה. זה מחזק את השמועות שהצבא האדום עומד לבוא ממזרח. בלילה של ה־18 ל־19 לספטמבר מתחיל לסגת חיל־הספר מהגבול הפולני־הסוויטי.

היה זה ליל שימורים ליהודים. פחדו שמא הפולנים — בנסיגתם — יכלו זעמם ביהודים. אך לשמחתנו, עזבו אלה מבלי לגרום כל נזק.

ב־19 לספטמבר, עם שחר, כשהפולנים עברו את הנהר הורין — המחלק את העיר לשניים — הרסו את הגשר והתבצרו מעברו השני של הנהר. מיד מגיעים כוחות המחץ של הצבא האדום. חילופי יריות קצרים — חייל אדום אחד נורה ונהרג — השני נאלם. אולם הפולנים נסוגים מהר. חפרים סוויטיים מקימים גשר על פני הנהר והצבא האדום ממשיך בדרך התקדמותו.

תחת שלטון הסוויטים

(ספטמבר 1939 — יוני 1941)

יום ה־19 לספטמבר היה, ללא ספק, יום של שמחה שדוגמתה לא ידעו יהודי ד.־הורודוק בשנים האחרונות.

אחרי שחילופי היריות בין הפולנים וכוחות הצבא האדום הסתיימו, החלה האוכלוסיה היהודית (ולא רק היהודית) לזרום לרחובות העיר ובפנים קורנות קבלו את פני הצבא הנכנס לעיר, בדרכו ממזרח למערב.

אנשים, נשים וטף עמדו משני צדי המדרכה, שברחובה הראשי של העיר, דרכו זרמו בלי הפסק חילות הצבא האדום, את הבאים קיבלו בניפנוף ידים וחיוך של ידידות.

קצין גבוה, שצעד בראש הצבא, בראותו בין העומדים על המדרכה, את הישיש וועלוועל ריישקס, ניגש אליו ואמר: „נדה ז׳שיט, סטריטשוק, נדה ז׳שיט" (צריך לחיות ישישי — צריך לחיות). מלים אלה גרמו להתלהבות שאין לתארה.

כל אותו יום היו האנשים שכורי שמחה ואושר.

בצהרי היום כנסו באי־כוח הצבא אספת־עם תחת כיפת השמים, ובנאומיהם הבטיחו לאוכלוסיה חיי שקט ואושר, לתושבי השטחים המשוחררים במערבה של רוסיה הלבנה ואוקראינה. „לא עוד דיכוי, עוני ושנאת עמים יהיו מנת חלקם של העמים המשוחררים במערבה של רוסיה הלבנה ובמערב אוקראינה". „מהיום ייהנו עמים אלה מחופש, אחווה ואהבה תחת השמש הזוהרת של מנהיג העמים, החבר סטאלין", — דברים אלה וכיוצא באלה הושמעו באספת העם הגדולה.

מובן שה„מחותנים" הראשיים בשמחה היו הקומוניסטים היהודים שאגב, התחילו לנהוג מעשה „בעלי בתים". אליהם הצטרפו אחדים מה„עירונים" הנוצרים — „מישצ׳ני" בלע"ז שבדוד־הורודוק. כל היום ועד שעות הלילה המאוחרות, שקקה העיר מהמוני תושבים, ניהלו שיחות עם אנשי הצבא האדום, התעניינו בצורת החיים בברית־המועצות, שאלו לשלום קרובים, מכירים וסיפרו על דכוי המיעוטים הלאומיים, ובפרט היהודים, בימי שלטון פולין.

אנשי הצבא האדום עשו רושם עז בפשטותם ובגישתם הכנה והבלתי־אמצעית לאוכלוסיה היהודית. עידוד רב היה בהבטחותיהם שמהיום — תמו צרות היהודים.

הלילה של ה־19־20 לספטמבר היה לילה של שנת ישרים ליהודי דוד־הורודוק. חלמו היהודים על אפשרות של המשך החיים בלי זעזועים.

לפי צוו השלטונות, נפתחו מחדש כל החנויות, והחלה אגירה של מיצרכי מזון, הלבשה, הנעלה וכו׳.

תמוהה היתה התנהגותם של האזרחים הסוויטיים מקרוב באו — „ווסטוצ׳ניקי״ בלע״ז, אלה עברו על פני החנויות וקנו מכל הבא ליד ומשלמים כל מחיר שנדרש מהם.

כאמור, עוררו חשד — גם הקניות המרובות וגם אי העמידה על המקח. בראשונה סברו, כי זו תוצאה של הרגל למחירים יציבים וקבועים בברית־המועצות, אולם בסוף הוברר, שתוצאה היא מאי השגת מיצרכים אלה בברית־המועצות. מובן שזה הגדיל את בולמוס הקניות אצל אוכלוסית ד.־הורודוק.

הזהוב הפולני הושווה לערכו של הרובל וכך נשמר כוח קנייתו.

השלטון העירוני היה נתון בידי הקומוניסטים המקומיים. בחדשים הראשונים נתנו להם הבולשביקים לנהל את הענינים בעיר. מספר ה„בעלי־בתים״ בעיר היה 7—6 קומוניסטים יהודים ו־4—3 פולניים.

קומוניסטים אלה, רשמו פרק קודר בתולדות דוד־הורודוק: מצד אחד הביאו על־ידי הלשנה לפני ה־נ.ק.ג.ב. (מוסדות הבטחון הסוויטי) למאסרם של רוב העסקנים הציוניים בעיר, ומהצד השני הרגיזו וקוממו את ה„הורודצ׳וקים״ נגד האוכלוסיה היהודית.

בינתיים נתקיימו אסיפות, הרצאות ונשפים, והנוער הרגיש עצמו בטוב.

האוכלוסיה היהודית בעיר גדלה בהרבה, הודות לזרם הפליטים מפולין הקונגרסאית ומספרה הגיע ל־7—8 אלפים בקירוב.

קמעא, קמעא, פגה אוירת החג וצריך היה להתחיל לחשוב על פרנסה — מה גם שרזרבות הכספים נידלדלו בינתיים.

מוסדות סוויטיים או משרדים לא היו קיימים, עבודה לא היתה בנמצא — נשאר, איפוא, רק המסחר.

הכל סחרו — יהודים ונוצרים — וסחרו בכל: מיצרכי מזון, מלח, גפרורים, הלבשה, הנעלה וכו׳. כן היה מסחר בזהוב הפולני. היות והזהוב הפולני היה מטבע עובר לסוחר גם בשטח הכיבוש הגרמני, וערכו שם היה רב יותר מערך הרובל כאן — התפתח שוק שחור וכך היו משלמים 2—3 רובל בעד הזהוב ומבריחים את הזהובים לשטח הכיבוש הגרמני.

במסחר זה הצטיינו, במיוחד, פליטי פולין הקונגרסאית, שהיו מבריחים את הגבול הסוויטי־גרמני הלוך וחזרה, הלוך ומבריה. המסחר, כמעט חפשי, נמשך עד סוף 1939.

בינתיים אסרו הסוויטים וגירשו משפחות פולניות שלא הספיקו לעזוב את העיר יחד עם הצבא הפולני. כן גורשה משפחה יהודית שישבה בכפר שעל הגבול ונאסר גם אחד העסקנים הקומוניסטיים שהיה פעיל עד כה. כעשרה מבני הנוער היהודי עזבו בחשאי את ד.־הורודוק ועברו לוילנא, שנמסרה אז על־ידי הסוויטים לליטא — מטרת פניהם היתה להגיע לארץ־ישראל.

בנובמבר נתקיימו 2 ועידות, שציריהן נבחרו על־ידי האוכלוסיה במערב רוסיה הלבנה ומערב אוקראינה. הצירים החליטו לפנות ל„וירכובני סוויט״ — „הבית העליון הסוויטי״, בבקשה לספח לברית־המועצות את שטחי מערב רוסיה הלבנה ומערב אוקראינה.

למעלה מחודש נמשכו ההכנות לבחירות הנ״ל. אסיפות עם, הרצאות ומסיבות. תועמלנים מיוחדים לימדו לאוכלוסיה את הקונסטיטוציה הסוויטית. הבחירות נתקיימו ברעש גדול וחגיגיות יתירה.

ד.־הורודוק בחרה לועידת ביאליסטוק (רוסיה הלבנה) 2 צירים — אחד יהודי ואחד נוצרי. מובן שהיו אלה קומוניסטים פעילים שנקבעו לכתחילה על־ידי השלטונות הסוויטיים. אלה היו

הבחירות הראשונות שנתקיימו תחת השלטון הסוויטי. בבחירות האלה נתגלה יחסם העוין של ההורודצ׳וקים לשלטון הסוויטי, ושנאתם הפרועה לאוכלוסיה היהודית בדוד־הורודוק.

בזמן ספירת הקולות נמצאו פתקים ועליהם כתוב: „הלאה השלטון הסוויטי!" „מוות לבולשביקים ויהודים", „יחי היטלר!" וכו׳.

בהדרגה ניגשו השלטונות הסוויטיים להנהיג חיים נורמליים לפי מתכונת החיים הסוויטיים.

כל העסקנים הקומוניסטים העירוניים, הוחלפו באזרחים סוויטיים שנשלחו מן החוץ. ראש העיר, ראש המיליציה ומנהלי מוסדות — כלכליים ותרבותיים — הוחלפו ב„ווסטוצ׳ניקי". לכל משרה אחראית, פחות או יותר, הובאו אזרחים סוויטיים מרוסיה. העסקנים הקומוניסטיים המקומיים הועסקו במשרות בעלות חשיבות פחותה וכן השתמשו בהם לקבלת אינפורמציה בשביל ה־נ.ק.ג.ב. על האוכלוסיה המקומית ועל כל אחד ואחד ממנה.

הקומוניסטים הללו קיבלו על עצמם, ברצון, את תפקיד „הכבוד" של מלשינים, ואף לא נרתעו מלהעליל עלילות שוא.

התוצאה הראשונה של עבודת המלשינים היתה — פיטורי עובדים ממשרותיהם, בגלל השקפתם הפוליטית בעבר, וכן בגלל מוצאם הסוציאלי ה„לא כשר" — מובן שהמפוטרים בראש וראשונה — היו יהודים.

פעולה נוספת של השלטון הסוויטי פגעה, בשורה הראשונה, ביהודים וכן ב„הורודצ׳וקים" עשירים. — היתה זו פעולת „הלאמת" מפעלים. העסקים והמפעלים היותר גדולים כגון המנסרה, בית הבורסקאות, טחנות קמח וכו׳ — „הולאמו". עסקה בזאת „המחלקה הפיננסית" הסוויטית, וכמובן, ש„העבודה" נעשתה על־ידי העסקנים הקומוניסטיים המקומיים ברוב להט והתמדה.

ה„הורודצ׳וקים", שמפעליהם „הולאמו", ראו ביהודים את האשם העיקרי ושנאתם ליהודים — הגדולה בלאו הכי — גדלה מיום ליום.

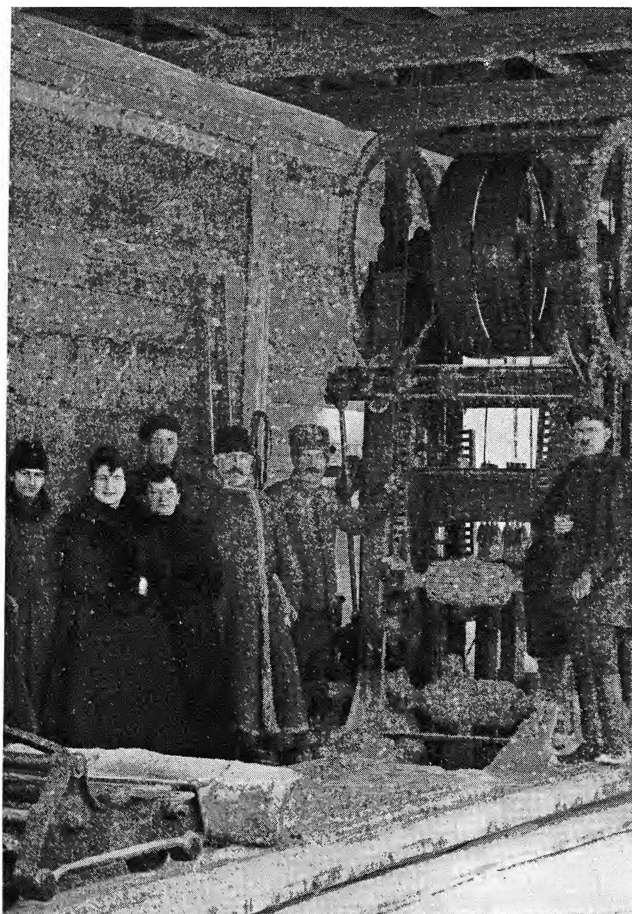
הם דיברו, בלא הסתר פנים, על יום שיבוא וישלמו ליהודים „כפל־כפליים".

החיים נכנסו למסלול נורמלי. 3 בתי הבורסקאות הפכו לבית־חרושת אחד גדול, שהעסיק למעלה מ־100 פועלים. על יד בית־החרושת לעורות הוקם בית־חרושת למגפיים, שהעסיק למעלה מ־150 פועלים — סנדלרים. המנסרה ומפעל הבנייה, שהשתייך קודם למוכע רימאר, הורחבו והעסיקו יותר מ־400 פועלים. אורגנו קואופרטיבים — המוסדות הסוויטיים החלו לפעול — החלו להתפתח חיים כלכליים אינטנסיביים. כן הורגשה פעילות מוגברת בחיים התרבותיים. הלימודים בבתי־הספר חודשו. במקום שני בתי־ספר העממיים — הפולניים, נפתחו שני בתי־ספר תיכוניים — האחד בשפת לימודים רוסית — השני בשפת רוסיה הלבנה. בית־הספר העברי „תרבות" נהפך לבית־ספר ששפת הלימודים בו — יידיש.

חל „איחוד" של כל הספריות. כל הספרים נלקחו והוצאו מן העיירה ובמקומם הביאו ספרים של הוצאות סוויטיות בלבד — בשפת רוסיה הלבנה, רוסית ומעט מאד בשפת יידיש.

בפעם הראשונה בתולדות ד.־הורודוק, הוקם בעיר בית־חולים עם מחלקת יולדות. היתה זו מחלקה מצוידת באמצעים מספיקים וציוד רפואי ראוי לשמו. כן הוקם בפעם הראשונה, אולם קולנוע קבוע. מדי ערב היו מציגים סרטים חדשים באולם מלא וגדוש. ניגשו לבנות בית תרבות מודרני עם אולמי הרצאות, הצגות, אולם למסיבות וכו׳.

רוב תושבי ד.־הורודוק הסתדרו בעבודה. מתי מספר עסקו בספסרות. התושב הרצל ציפין שנתפס בספסרות בבשר־נקניק — הועמד לדין ונידון לחמש שנות בית־כלא. פסק־דין זה עשה רושם קשה על יהודים — אפס החיים הוסיפו לזרום באפיק רגיל. האנשים התחילו להתאים את עצמם למשטר החדש. המצב הכלכלי היה לא קל: מחסור במיצרכי מזון, הלבשה והנעלה, ואף־על־פי־כן היו אלה חיים, פחות או יותר נורמליים. שכחו את החדשים הראשונים של שלטון הסוויטים — גירוש משפחות פולניות, מאסר משפחה יהודית וכו׳. כאמור, התנהלו החיים



המנסרה של מ. רימר בדויד־הורודוק — בתמונה מ. רימר, אחדים ממשפחתו ומנהלי העבודה
מאַכע רימארס „טארטאק" אין דאוויד־האַראַדאק
אויפן בילד מ. רימאר, זיין פרוי בושקע, זיין טאָכטער רחל און זון בערל ווי אויך דריי הויפט־ארבעטער

במסלול נורמלי עד אשר, בקיץ 1940, נאסר היהודי יוסף יודוביץ — הוא רוקח העיר ועסקן ציוני חשוב. זאת לדעת, שיוסף יודוביץ זה, היה בנו של בייצל יודוביץ, אשר נורה ונהרג בשנת 1917, יחד עם עוד שני אזרחים נוצרים על־ידי „פלוגת עונשין" בולשביסטית. הווה אומר, שמאסרו של יוסף יודוביץ היה בעל משמעות פוליטית והיה חשש למאסרים נוספים. הדבר זיעזע את האוכלוסיה היהודית.

רבים הוזמנו ל־נ.ק.ג.ב. לשם שיחות, אולם איש מהם לא סיפר מה היה תוכן „השיחות" הללו...

זמן קצר אחר מאסרו של יוסף יודוביץ, נאסר לייזר רונקין, בעל בית־חרושת לבורסקאות „שהולאם" על־ידי השלטון הסוויטי, ומיד אחרי זה נאסר יוניה (יוסף) ברוכין — עסקן רביזיוניסטי.

האוירה היתה דחוסה — מובן היה, שהגיע תורם של העסקנים הציוניים בעיר. היה ברור שה־נ.ק.ג.ב. משתמשת, נוסף לעסקנים הקומוניסטיים, גם בסוכנים ומלשינים מוסוים, המוסרים אינפורמציה על תנועת כל אדם ואדם, ואכן, התברר שיהודים נשואי פנים, ביניהם קשישים למדי, משתפים פעולה עם ה־נ.ק.ג.ב. ופועלים בשליחותה. וזו היתה צורת רכישת משתפי הפעולה: היו מזמינים איש מקובל על הבריות — שאינו יכול לעורר חשד כלשהו — מזכירים לו „חטאי" עבר ומציעים לו אחת מן השתיים: מאסר עם כל הכרוך בזה... או „מירוק חטאי העבר" על־ידי שיתוף־פעולה עם ה־נ.ק.ג.ב. את האיש היו מחתימים על התחייבות לא לגלות לשום ילוד אשה את תוכן „השיחה"...

לדאבון הלב, נמצאו אנשים, מכל השכבות, הגילים והזרמים הפוליטיים, שנכנעו לאיומים ולקחו על עצמם את המלאכה ה„מכובדת". היות ולא היה ידוע מי הם משתפי הפעולה, הרי כל אחד נחשד — בכל אחד ראו סוכן והדבר גרם לכך שפחדו להוציא הגה איש לפני רעהו.

בליל ה־10 ל־11 לפברואר הגיעו המאסרים לשיא. באותו לילה נאסרו, בבת אחת 10 מקרב עסקני העיר ואלה הם: חיים ברנטשוק, יאשה יודוביץ, ארטשיק מורבטשיק, ברל רימאר ושעיה קנטור — עסקני הציונים הכלליים, שמואל טשטשיק, ארקה ליפשיץ, קופל מורבטשיק ומנדל קרבציק — עסקני פועלי־ציון צ.ס. וכן נאסר אחד מחשובי העסקנים הקומוניסטיים, שאגב נחשד כי בזמנו היה סוכן הבולשת הפולנית.

המאסרים עשו רושם מזעזע על האוכלוסיה. איש לא היה בטוח ביום המחרת. העסקנים הציוניים חששו למאסרים נוספים — כל אחד מהם חכה לתורו... אחוזי בהלה היו האנשים מתרחקים מבנין ה־נ.ק.ג.ב. כמטחוי קשת. אחדים מהעסקנים הציוניים עזבו את העיר ועברו למקומות שם לא הכירם איש. אנשים נמנעו מפגישות בצוותא, כל אחד נצמד אל משפחתו הקרובה. בפרק זמן זה, נאסרו גם אחדים מה„הורודצ'וקים".

מבין 13 היהודים שנאסרו — 5 מהם נמצאים כיום בארץ: שמואל טשטשיק, יוסף יודוביץ ארטשיק מורבטשיק, מנדל קרבצ'יק וקופל מורבצ'יק (כעת יעקב מור), שעיה קנטור — נשאר בפולין, קפטן — באמריקה. לייזר רונקין, ברח, יחד עם אסירים אחרים, כשהעבירום מבית־הסוהר בבריסק לפנים רוסיה, הגיע לדוד־הורודוק וניספה יחד עם כל יהודי העיר.

5 אנשים והם: חיים ברנטשוק, יונה ברוכין, יאשה יודוביץ, ארקה ליפשיץ וברל רימאר — מתו במחנות ריכוז סוויטיים.

יהא זכרם ברוך!

עד סמוך לפרוץ מלחמת גרמניה־רוסיה, לא היו יותר מאסרים פוליטיים או גירושים. הרוחות שקטו מעט, אך לא לזמן רב. במקום הפחד מפני מאסרים, בא פחד מפני דבר חמור יותר: החלו מתפשטות שמועות על מלחמה גרמנית רוסית קרובה ובאה. ה„הורודצ'וקים" בעיר התעודדו וחכו בכליון עיניים לבוא הגרמנים — הם לא הסתירו את שאיפתם לנקמה ביהודים.

חלק מהצבא האדום החל לנוע ממזרח מערבה — הכל חשו שהמלחמה מתקרבת בצעדי ענק.

סמוך לפני פרוץ המלחמה נאסרו והוגלו משפחות יהודיות אחדות.

ב־22 ליוני 1941 התנפלו גייסות היטלר על ברית־המועצות ובזאת התחיל קצם המר של יהודי דוד־הורודוק.

חורבן ושואה

את הבהלה אין לתאר. היהודים היו אחוזי פחת מוות. ה„הורודצ'וקים" — מלאי חוצפה, השלטון הסוויטי בעיר — נבוך.

הנוער גוייס לצבא, אולם לא כולם נמצאו „כשרים" לשרות — אלה שמוצאם הסוציאלי

היה „מפוקפק" — שוחררו. אוירונים נאציים סיירו בשמי העיר, ואף־על־פי שלא הטילו פצצות — הרי הטילו פחד מוות על האוכלוסיה.

חילות הגרמנים התקדמו הלוך והתקדם. הצבא האדום נסוג בבהלה ובאי־סדר. העסקנים דסוויטיים החלו לעזוב את העיר. מאות בני נוער ומשפחות שלמות שמו פעמיהם אל מה שהיה קודם גבול סוויטי־פולני במטרה להגיע לרוסיה ולהנצל מידי המרצחים הנאציים.

על הגבול נמצא משמר סוויטי חזק ולא ניתנה רשות מעבר, אלא למי שהיה בידו רשיון מיוחד לכך — הנותרים נאלצים היו לחזור לדוד־הורודוק. כן הוחזרו לדוד־הורודוק מי שהיו אנשי השלטון הסוויטי בעיר והוראה ניתנה להם להשאר בדוד־הורודוק עד הרגע האחרון.

הגרמנים כבשו כבר את פינסק, לוניניץ, לאכווה, מיקשביטש, ולדוד־הורודוק טרם הגיעו — העיר היתה בלי שלטון.

דוד־הורודוק לא נכבשה משום שהיתה הרחק ממסילת־ברזל והרחק מדרך סלולה או כביש. ההורודצ'וקים גילו קוצר רוח ושיגרו משלחת לשלטון הצבאי הגרמני בפינסק — עם החובש מאריקו בראש — על מנת להפציר בגרמנים ולהזמינם לבוא ולכבוש את דוד־הורודוק. המשלחת הצהירה לפני הגרמנים על נכונות ה„הורודצ'וקים" לשתף פעולה ודרשו לחסל את האוכלוסיה היהודית „בהקדם האפשרי"...

המשלחת חזרה מפינסק מעודדת מהבטחות הגרמנים. בינתיים פשטו שמועות על התקפות־הצבא האדום ונסיגת הגרמנים. אנשי „המשלחת" נמלטו מן העיר, אך לדאבון הלב — חזרו כעבור ימים אחדים ואתם — הגרמנים.

בו ביום ערכו ה„הורודצ'וקים" אסיפה גדולה, תחת כפת השמים, לכבוד ה„מאורע ההיסטורי". ה„שושבינים" היו: החובש מאריקו — ראש המשלחת, האחים טאניה, ליובה קוסארב וקולאגה יאוופלוב. הגרמנים מסרו את השלטון האזרחי בידי ה„הורודצ'וקים". — בתור ראש העיר מונה מאריקו ובתור ראש המשטרה האזרחית — ליובה קוסארב. היהודים נצטוו לענוד את סמל מגן־דוד. בט"ז לחודש אב תש"י פורסם צוו שלמחרת בשעה 6 בבוקר חייבים כל היהודים — גברים מגיל 14 ומעלה להתאסף על יד הכנסיה הקאטולית — עליהם להביא אתם מעדרים, לעבודה.

בשעה הקבועה החלו היהודים להתאסף בככר השוק שהיתה מוקפת אנשי ס.ס. מזוינים ו„הורודצ'וקים".

לאחר שכולם התייצבו, פשטו ההורודצ'וקים בבתי היהודים לחפש אחרי מסתתרים.

הם מצאו במחבוא את האחים איסר והרשל גורביטש, סחבום אל ככר השוק ובדרך ניקרו את עיניהם.

את הנאספים בככר השוק הוליכו ברגל תחת משמר מזוין של אנשי ס.ס. ומאות „הורוד־צ'וקים" והביאום לכפר הקטן חינובסק, מרחק 7 קילומטר מדוד־הורודוק. בכפר זה, הוכנו כבר מקודם קברים. תותחים ומכונות יריה קצרו את קציר המוות ביהודים והם נהרגו עד אחד.

זעקת האימה של האומללים פילחה את האוויר והגיעה עד ד.־הורודוק.

ה„הורודצ'וקים" מילאו את תפקידם באכזריות רבה, קודם שמרו בשדה הפתוח לבל יימלט איש, ולאחר מכן לקחו מהקרבנות כל דבר בעל ערך: שעונים, שרשראות, עקרו שיני זהב, הסירו מגפיים מעל לרגליים, ולבסוף השליכום לבור קבר — מבלי להבחין אם חי עוד הקרבן ואם לאו.

רק שני ילדים ניצלו, לפי המסופר, מהשחיטה הזאת, באין רואים נמלטו. נדדו בשדות עד שהגיעו לפלוגת פרטיזנים ונשארו בחיים.

בעיר התחולל המשך הטראגדיה. כל הנשים, על טפן, נצטוו לעזוב את העיר במשך שעה אחת. גברים אחדים, שהצליחו להתחמק מלצאת, ל„עבודה", ביניהם הרב ר' משה'ל וחיים

מורבטשיק, התחפשו בבגדי נשים ויחד עם כל המון בנות ישראל החלו לצאת את העיר. על הגשר עמדו „הורודצ׳וקים״ הוציאו את כל הגברים, הכו אותם מכות רצח והשליכום לנהר.

כך החלה נדידה של כמה אלפי נשי ישראל וילדים מבלי דעת אנה יפנו — אנה יבואו!

שבועיים ימים נדדו על פני שדות ובדרכים לא דרך. התדפקו על שערי העיירות הסמוכות, אך למרות השתדלות יהודי העיירות האלה, לא ניתן להן להכנס אליהן. רק מאות ספורות, נשים וילדים, הצליחו להסתדר אצל קרובי משפחה בעיירות: לאכווה, סטולין ולוניניץ. אלפי הנשים הנותרות, עם ילדיהן, המשיכו בנדודים, מופקרות לרעב, קור והתעללות האכרים — מכות רצח ומעשי אונס.

במשך שבועיים אלה נשדדו הבתים הנטושים, רכוש יהודי נשדד על־ידי אכרי הסביבה ובבתי היהודים התיישבו ה„הורודצ׳וקים״.

אחרי נדודים ותלאות — אימה של שבועיים ימים — חזרו הנשים על עקבותיהן והגיעו אל שערי דוד־הורודוק. ניתן להן להכנס העירה, אך הן הוכנסו לגיטו שהוקם ברובע הנוצרי הצר.

ב„גיטו״ „התקיימו״ שנה אחת ובמשך השנה מתו כמחצית מהן בכל מיני מיתות: מגפות, רעב ומקרי רצח. באופן רשמי „ניתן״ לכל נפש 100 גרם לחם ליום, אך למעשה, לפחות, פעמיים בשבוע לא ניתן בכלל לחם.

כעבור שנה של עינויים, נלקחו הנותרים בחיים, ביניהם 3—4 גברים, שניצלו מן השחיטה שנה לפני כן (וועלוועל קושניר שהשאירו אותו בחיים משום היותו מומחה לתיקון מכונות תפירה ועוד אחרים) לאותו מקום ונורו. (לצערנו, לא ידוע התאריך).

הנה כי כן עלה הכורת על קיום הישוב היהודי בדוד־הורודוק — ישוב בן 500 שנה.

* * *

במשך שלוש שנות כיבוש גרמני בדוד־הורודוק, גרמו הפרטיזנים לא מעט נזק לגרמנים וכאב ראש ל„הורודצ׳וקים״. הם ערכו „ביקורים״ בעיר. מציתים את בתי היהודים לשעבר ומטרידים את ה„הורודצ׳וקים״ שהתיישבו בבתים אלה, פוצצו את תחנת החשמל, ולעתים קרובות התנפלו על הגרמנים וה„הורודצ׳וקים״ והפילו בהם חללים. במשך כל השנים החזיקו את העיר במתיחות ופחד. בין הפרטיזנים, הצטיינה באומץ לבה והעזתה, נערה יהודיה (שמה וגורלה לא ידוע לנו). בכל פעולה פרטיזנית היתה היא ראשונה בפוגעים ואחרונה בנסוגים. אומץ־לבה הבלתי־רגיל הטיל אימה על הגרמנים והוסיף עידוד לחבריה הפרטיזנים.

בשנת 1944 שוחררה ד.־הורודוק על־ידי הצבא האדום עטור הנצחון על הכובש ההיטלריסטי הרצחני.

לדאבון הלב לא נמצאה כבר בעיר נפש יהודי חיה. כמה עשרות מראשי ה„הורודצ׳וקים״ נמלטו מן העיר יחד עם הצבא הגרמני.

יהודים אחדים שניצלו מן השואה בהיותם בברית־המועצות בזמן המלחמה: מאיר הרשל קורמן ושני בניו, נטה מתתיהו (היום בארץ), אידל נחמנוביטש (נמצא עכשיו בארצות־הברית של אמריקה), מנדל קרבטשיק (נמצא בארץ) וליטמן מורבטשיק (בארץ) ביקרו בדוד־הורודוק ומצאו עיר חרבה ואדמה חרוכה. אף לא נפש יהודי חיה — מצאו קבר אחים גדול של יהודי דוד־הורודוק המעונים.

בבתי ה„הורודצ׳וקים״ ראו רהיטים וחפצי ערך של יהודים. בשוק התנהל מסחר בבגדי יהודים. נשי ה„הורודצ׳וקים״ נשאו מטפחות ראש עשויות מטליתות.

ה„הורודצ׳וקים״ „לא ידעו״ לספר דבר על קורות היהודים. הם הטילו את האשמה על אלה ה„הורודצ׳וקים״ שנמלטו מן העיר ואילו הם עצמם — „תמימים״, היו „לא היו בעיר״ או „סבלו״, הם עצמם מידי הגרמני.



בן־עירנו יצחק נחמנוביץ (במדי צבא)

על קבר האחים בדויד־הורודוק — שנת 1945 — יום השנה הרביעי לסופם הטרגי

איצל נאכמאנאָוויטש (אין די מיליטערישע בגדים)

אויפן ברידער קבר אין דאוויד־האָראָדאָק — יאר 1945 — צום 4־טן יארצייט פון טראגישן אומקום

* * *

כיום הזה אין בדוד־הורודוק אף יהודי אחד. שארית הפליטה הגיעה, ברובה לארץ־ישראל, אחדים נשארו בברית־המועצות, אחדים בפולין ומתי מעט היגרו לאמריקה.

י. ליפשיץ

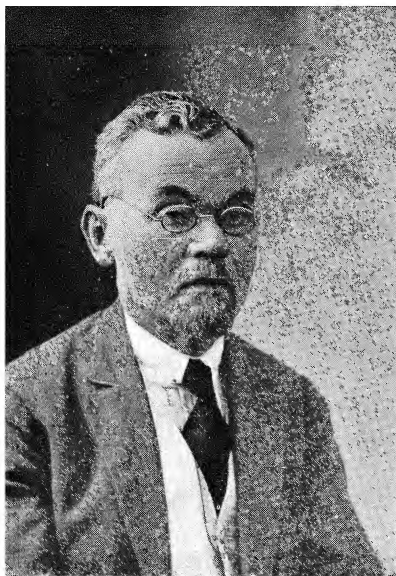
ב

הווי

ד״ר מ. זגורודסקי (ז״ל)

עיר־דויד (דאוויד־הארדאק)
קטעים מזכרונותי, מתקופת הגולה

א) קטע מההקדמה לחלק ראשון של ספר הזכרונות, מהפרק: „דמדומים ובין השמשות״:


ד״ר מ. זגורודסקי ז״ל

ראשון לאוגוסט 1950. היום מלאו לי שמונים ושלוש שנים ושבעה חדשים. מהן, אני כשבעים שנה הוגה דעות וחושב מחשבות, כאיש בא בשנים, כמובן, הכול לפי התקופה והמצב. מהשמונים ושלוש שנות חיי ביליתי כחצי בחו״ל וכחצי בארץ; אבל גם במשך הארבעים שנה שביליתי בחו״ל, הגיתי בארץ הקודש, כי אמי ז״ל, שהיתה בת לאחד מראשי הישיבה בק״ק מיר, בתו של ר׳ לייב קונעס, ידעה את כל התפילות בעל־פה. ובהיותי אני כבן שלוש כבר לימדה אותי להתפלל קריאת־שמע, שמונה־עשרה וברכת המזון, ובכל יום הייתי חוזר פעמים רבות על „ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו״, על „רחם על ציון״ וכו׳, על „רחם ה׳ אלוהינו על ישראל עמך, ועל ירושלים עירך, ועל ציון משכן כבודך״. וכשגדלתי מעט ונעשיתי בקי בתורה, היתה דוד־הורודוק ל„עיר־דויד״, וכל נחל בגולה לירדן, ליבוק או לארנון, וכל גבעה — ללבנון, וכל עץ לעצי־שיטים או לארזי הלבנון.

„עיר־דויד״ היתה בילדותי עיירה, ב„ראשית היוולדה״: קטנה, כשלוש מאות משפחות יהודיות יושבות במרכזה, סביב מגרש החנויות. הבתים בנויים מעץ, קורות בלתי־מהוקצעות, חלונות, בלי תריסים, גגות מכוסים אלומות קש או שחיפים (גאנטעס) אצל האמידים, כביכול; רחובות בלי מדרכות, ובלי כבישים, ובחדשי האביב, בתקופת הפשרת השלגים, הם נהפכים לביצות או גם לנחלי־מים, וחלק העיירה הקרוב לחוף הוא ממש אגם, עד כי בסירות היו עוברים מהבתים אל השוק. מחוץ לבתי היהודים ישבו הגויים בבקתות מוקפות גינות ירקות ודירים לחזירים וליתר בהמות הבית.

הישוב היהודי היה ברובו עני ואביון; הרבה מלמדים, הרבה קצבים, אבל ביחוד הרבה, הרבה מאוד חנוונים, בעלי חנויות כל־בו, שבהן אפשר היה להשיג בשביל העירונים גם דג מלוח שלם — כי לרוב היה נמכר המליח חלקים־חלקים — וגם יתר צרכי „המשק המגוון״, כביכול, של העירונים; אבל לעומת זה היו משיגים כאן את רוב צרכי החוחול לביתו ולמשקו, כי מ„פדיון״ זה, מהגוי, „שמן חלקו״ של היהודי...

ב. המלמדים.

שאיפה אחת היתה לרוב יהודי עיר־דויד: שהילדים (לא הילדות) ילמדו תורה ויהיו לרבנים, לפחות לדינים או לחזנים, בכלל, לכלי־קודש בקהילות שבתפוצות. ולכן רבו גם „המלמדים". ההורים רעבו והלכו בלי לבוש, אבל את בניהם לימדו תורה... כטיפוסי למלמדים אפשר לתאר את המלמד „דער פאהאסטער": הוא „הוליד" ארבעה בנים; הוליד, אבל לא דאג למחייתם; רק גדלו מעט היה שולחם ללמוד תורה; ומי יכלכלם? היה אומר: מאן דיהיב חיי, יהיב מזוני. בילדותו בודאי כבר אכל גם הוא „מיגיעו בתורה", וסמך על שולחן אחרים; הוא „אכל ימים" בלמדו בישיבות ובבתי־מדרשות. למדן גדול היה, מוסמך להוראה ומושלם בכל המע־לות, אבל „מעלות" שלא נתנו לחם לשובע ולחינוך ילדיו. ביום הח־מישי בשבוע, היתה אמא, היא אשתו של „דער פאהאסטער", קונה בשוק הקצבים כרוכות (ברוסית: „פוטרוכי"), לפעמים גם חלק של המעי העבה שהיתה מגרדת ומשפ־שפת וממלאה במלאי שונה — וזה היה מאכל־תאוה לנו. לאשרנו, לא פונקנו בריחות ולא הרגשנו... ביום ששי היו מבשלים לפעמים מרק גריסים עם איזה סוג של בשר־פסולת: אבינו היה חותך את הבשר לפירורים, אבל לא היה מושל ברוחו ולרגל החיתוך היה זורק אל פיו פירור, ואנו — ילדיו — מבי־טים אליו בעינים צמאות... רק בשבת היינו מקבלים מהחמין (צ'ולנט) מנות יותר הגונות...



„וועליעמיטשער גאס" בדויד הורודוק

ג. העניות.

העניות מי יתארנה! מי ימצא את המבטא הקולע, המוסר את כל עומק הסבל של עניי היהודים בעיירות פוליסיה!? ומה פלא אם העניות העבירה לפעמים אנשים ישרים על דעתם — והם חטאו! העניות של יושבי העיירות הנידחות לפני 80—100 שנים דורשת עט סופר מהיר, לתארה, עט מקונן, כירמיהו ב„איכה".

סיפרו על בעל תפילה אחד שלא קיבל שכרו מהקהילה, ושלח ידו בפמוטי בית־הכנסת (אשתו ציערתו עד מוות, ויאמר: „לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב" (משלי י' 30), ועל אחת כמה וכמה למלא נפשות ילדיו הרבים, הרעבים, הצועקים ללחם ואין! אני זוכר את

בעל־התפילה הזה כשהיה מכסה ראשו בטלית בשחרית של ראש־השנה והולך בצעדים חשובים אל ה„עמוד", עומד ובדחילו ורחימו מכריז בקול עז: „המלך" וממשיך בניגון המקובל: „היושב על כיסא"... רעד היה עובר אז בעצמותי הילדותיות, כאילו באמת רואה אני את „המלך" יושב על כיסא רם ונשא...

העניות המנוולת! בעיירה היה מטליא (לאטוטניק באידיש) אחד בשם סאַפליאק. הוא היה מתפרנס מהעניים, שהיו נועלים נעלים קרועות ובלות והיו מביאים אליו את נעליהם לחדש את הטלאים. סאַפליאק זה — כטיפוס של בעל־המלאכה — ישב עם משפחתו בפלוש ששכר מבעל־בית (בבית הזה היה חדר אחד למשפחת הבעלים) והפלוש היה רפת לפרה שעמדה קשורה בחבל בפינה אחת, ויתר הפינות הושכרו למשפחת סאַפליאק המטליא. הקור היה חודר בחורף אל הפלוש, אבל הפרה חיממה גם את ילדי סאַפליאק. הוא לא ידע כל ימיו מסרק או סבון, ומראהו היה כמראה שד משחת; שפמו ושפתיו תמיד רטובים ומלאים טבק — התענוג היחידי שידע אומלל זה בחייו, והוא השתמש בו כאוות נפשו. הוא — סאַפליאק — היה צובט בשתי אצבעותיו השחורות מזפת, קמצוץ טבק מקופסה שהכין מקרן פרה, תוחב אל נחיריו ושואף בכוח, תוחב ושואף, עד אשר הוא מתחיל לזורר ולהתעטש בקול נורא, וגם הפרה — חברתו לדירה — היתה מתחילה לרעוד ולהשתחרר מחבלה; והטבק הרטוב נתלה בשערות הגסות שבלטו מאפו והוסיפו לווית־חן לפניו... סאַפליאק זה, בבואו בשמיני עצרת ובשמחת תורה לבית־הכנסת, ובראותו שמחלקים את „הכבוד לתורה" לכל ילד — ועליו עוברים ומדלגים, כאילו איננו חי וקיים — היה מרים ידו אל השמש וצועק: „לי, לי!" — האומלל הזה לא וויתר על התענוג להבק את התורה ולהקיף עמה את הבימה. ואבי, בחנכו אותי לפי שיטת המלך שלמה: „יסר בנך" וכו׳, היה משתמש גם באיום: „אמסרך כשוליה לסאַפליאק..." וזה השפיע...

ד. גילי.

את יום הולדתי אישרה אמי לפי ספירה מיוחדת: לפי השריפות! אמי סיפרה שנולדתי ביום ג׳ של חנוכה, בשנה השלישית אחרי „השריפה הגדולה". וזה דבר השריפות: לפני כמאה שנים, היו העיירות באיזור פוליסיה מוקפות יערות בראשית, רובם מחטוניים: אורנים, אשוחים, תורניתות וכו׳, מיני עץ עשירי זפת. מעצים זפתיים אלה נבנו כל הבתים (הקירות, התקרות והרצפות); הגגות היו מכוסים שחיפי־עץ אצל האמידים המעטים, ואלומות קש של שיפון אצל הרוב — הכול חומר שריפה נוח מאוד. לא עבר אף קיץ אחד, שלא תפרוץ שריפה באחת העיירות. שריפה שהשמידה את כל העיירה — אם היתה שריפה גדולה — או רק חלק הגון ממנה. על שריפה גדולה היו מכריזים בעיירות הקרובות, וישראל, בני רחמנים, היו ממהרים לאסוף כיכרות לחם ולשלוח לנשרפים (לפי חקירותי בקהילה אפשר ש„השריפה הגדולה" היתה בשנת תרכ"ז (1867), אם כי לפי דברי ראש „הקהל" היתה גם בתרכ"ח שריפה הגונה...).

עוד היום, אחרי גבורות, אני זוכר את תכנית העיירות — תכנית שלא היתה שונה אז בהרבה בכל עיירה — באיזור היערות של פוליסיה: מגרש מרובע עם החנויות של היהודים, זהו השוק; ממנו הסתעפו הרחובות הקטנים בלי שם; מסביב לשוק היו בתי היהודים, ואחריהם הבקתות של הגויים עם גינות ירוקות ומאורות לחזירים. החזירים היו מסתובבים במשך היום בחוצות ובחצרות היהודים עושים את מלאכת הסניטרים, מנקי האשפות. מי התהום באיזור זה רדודים היו וכמעט בכל חצר באר בלי גדר. זכורני בהיותי כבן שלוש שיחקנו, ילדים אחדים בחצר, ושבנו בשקוע השמש הביתה — והנה נעדר ילד; אמו יצאה לחפשו, ואני הראיתי לה שהוא משחק בבאר...

אותה שעה שלט בעיירה דיסיאטניק (שר עשרות!). כשמלאו לי שלוש שנים מסרוני לדרדקי; היינו כעשרה ילדים בחדר הרבי. מי שהוא בחוץ קרא בקול: דיסיאטניק! וירעשו הסיפים,

וכרגע העלו את כולנו על התנור והרבי בכבודו זחל אל תוך הלול שמתחת התנור והפחיד את התרנגולות... לא ידענו מה קרה, אבל כולנו יראנו את הדיסיאטניק והפחד מפניו נשאר בדמנו עד בואנו ארצה (השוטר היהודי לא הפחידנו; להיפך, הוא פחד מפני בחורינו...).

ה. הצדיקים.

בעיר־דויד ישב רבי אחד, צדיק בדורו; אמנם לא היו באים אליו מעיירות אחרות לקחת ברכתו, ולכן גם לא היה עשיר, כיתר הצדיקים עם „חצרותיהם וגבאיהם"; אבל גם הפדיונות המעטים של חסידי עיר־דויד הספיקו לו לחיים, פחות או יותר הגונים. אבי, שהיה יוצא ליטא, היה „מתנגד", שלא האמין ברבי, אבל לא פרש מהצבור ולא עמד על דעתו, במקרים יוצאים מן הכלל, כגון: כשנולדתי בא אל העיירה ר' אהרלה קרלינר, צדיק ידוע ומקובל, שהיו לו חסידים בעיירות וגם בערים (פינסק—קרלין); אבי, אף שהוא „מתנגד", הזמין את ר' אהרלה למול אותי (כשאני מתרחץ באמבט אני תמיד נזכר בר' אהרלה וחושב: אשרי מה טוב חלקי). ופעם, בשבת, הלך אבי לשמוע תורה מפי הצדיק המקומי (במטרה, לפסול אותה, כדרכו); בפעם הזאת הוליכני בידו; הרבי בירכני והניח ידו על ראשי (אני היום מתקרב לתשעים ואין לי קרחת בראשי. בוודאי בזכות ברכת הרבי — הצדיק...).

יחד עם האמונה בצדיקים (גוטע אידען) רבו גם האמונות התפלות, אמונה ב„עין־הרע" אמונה בשדים ורוחות ובמכשפות וביתר הבלים (מחוסר נקיון היו מתפתחים בראשי הילדים קילקים (קילק — „קולטון" ברוסית) — שערות ארוכות שנדבקו יחד ויצרו, לא צמה שאפשר לפרקה ולסרקה ,כי אם גוש מוצק שאיננו מתפרק, ודורש גיזוז). לאחי הגדול ממני, היה קילק כזה על ראשו, ואמי לא הסירה אותו מראשו, כי אמרה: הילד הוא חכם גדול ומאיר כשמש — ואם תסיר את הקילק תשלוט עין־הרע בחכמתו וביפיו. כשגדל והלך ל„חדר" היו הילדים ממררים את חייו: „בעל הקילק בא". הוא בכה ויתחנן בפני אמו, שתרחם עליו ותסיר את חרפתו. סוף־סוף גזזה אמי את הקילק, והילד נענש: התחיל לפזול בעין אחת...

ו. עגלונים.

בעלי־עגלה היו יוצאים ובאים מדי שבוע מעיר־דויד לערים הקרובות, מביאים סחורות לחנוונים וגם מכתבים. אמי סיפרה על העגלונים, שגזרו תענית ביום שבאה הרכבת הראשונה במסילת־הברזל והביאה מכתבים וסחורות לחנוונים וגזלה את פרנסת „מעמד העגלונים", שהתבדלו מיתר הקהל והיה להם בית־תפילה מיוחד וגם רב, מורה־הוראה מיוחד (עגלון אחד שאל את רבו, ביום השבת: אמרתי היום את כל התהילים; האם עלי להגיד „ברכי נפשי" (פרקי תהילים הנאמרים בשבת בחורף)? הרב התקשה, אבל לבסוף אמר: אם אתה מוביל חבית מלאה זפת, האם אין אתה מחויב לזפת את האופנים בעגלתך).

ז. ההשכלה בעיירה: המלמדים.

המלמדים היו מרובים, כי מאין אפשרות לפתוח חנות, היו רבים פותחים „חדר". מהם אני זוכר אחדים. אני זוכר את הרבי שלי ששמו קדיש. זה היה אומלל כל ימי חלדו; בגדים בלואים וטלואים, טלאים רבי־צבעים; היה עומד על יד השולחן לבוש אפודה של מוכין, מעיין בגמרא ומנענע גופו ; מהאפודה הקלה, מנצנצות קבוצות של צמר־גפן ישן, מנענע גופו והומה מתוך מסכת „כתובות": בתולה נישאת ליום הרביעי ואלמנה ליום החמישי... אוי, אוי מרי דאברהם! תלי תניא בדלא תניא; אוי, אוי, הא תניא והא תניא אוי, אוי...

הרבי קדיש הכין כך את השיעור לתלמידיו, שביניהם הייתי גם אני בן השמונה... אני לא הבינותי כלום מדברי קדיש; ישבנו כל הנערים על ספסל עץ נמוך, ואני הקטן לא יכולתי לראות את הכתוב בגמרא והייתי מתרומם מדי פעם בפעם להסתכל בגמרא שעל השולחן הגבוה. החברים היו אז צועקים: הוא מתרומם להסתכל בבתולה הנישאת... הרבי קדיש היה מתרגז,

ופעם כשהתרוממתי — ניגש ויחזקני בשתי ידיו, ויזעזעני ויושיבני בכוח על הספסל, עד כי דם פרץ מאפי. תלמיד אחד פרץ בצעקה: שופך דם האדם! (קדיש נבהל ויקרא את הרבנית שתנגב את הדם). בגמר הזמן, הפסקתי ללמוד בחדרו של קדיש, שהיה טיפוס שלילי, מבין המלמדים.

טיפוס חיובי היה אבי המלמד, שב„חדרו" למדו נערים, שלהם הוא ביאר את בנין אוהל מועד והמשכן וכליו. הוא צייר להם את בגדי הכהן עם הפעמונים, את הציץ על המצח, את המנורה עם הכפתור ופרח. אבל בין תלמידים אלה, היו חבר נערים שהורעלו ע"י ה„תרבות", שהכניסו הבחורים שביקרו בערים הגדולות; נערים אלה היו עושים העוויות נמבזות, והיו שולחים אצבע... וכשהיה אבי תופס ילד בחטאו זה, היה שולח אותו הביתה אל אביו שייסרהו, כי דרכי חינוך אחרים לא ידע... אבל בשכלו הבריא הבין, שבמכות לא ישרש את הרע...

משפחתי גרה בבית הילל הקצב; בנו וולף לא הצליח בלימודים, ואביו אמר לו: בני! אתה רב בישראל לא תהיה, גם קצב טוב לא תהיה; לך עשה לך „מעמד" איזה שהוא — ותהיה „מלמד"...

ועוד מלמד אחד של מפיץ השכלה: המלמד משה זאיקא, ונקרא כך, כי היה כבד־פה; הוא חינך לפי שיטות חדשות. לילדים זרים העניק חינוך, אבל את בנו הפקיר לרחוב; למחרת יום־כיפור היתה העיירה כמרקחה: בנו של משה זאיקה שיחק בעצם החג הקדוש עם בת השכן...

ח. השבת.

אומרים, שהשבת שמרה על עם ישראל, יותר משהעם שמר על השבת (אחד־העם) — וזה נכון, ביחס לשבת בעיירות. את העניות, את הניוול והניוון הרגישו בעיירה רק בימות החול. כשהגיע היום החמישי, התחילה ההתעוררות לשבת; התחילו הנשים לדאוג לקמח לחלות, לייז לקידוש, לבשר; התחילו הקינות בבתי העניים, על חוסר כסף לצרכי שבת; הגברים התרוצצו, מי להשיג הלוואה, מי לנגוש בבעל־חוב, ומי שנשא עיניו אל ההרים מאין יבוא עזרו... הקצבים הסתדרו על שולחנותיהם עם בשר, עם הקרביים והמעיים, והשוק התמלא צעקות הנשים. ביום הששי היתה העיירה מתמלאת מיושביה. כי מיהרו כל אלה, שחזרו בכפרים ובירידים, לשוב לנוויהם ולהתכונן לשבת קודש. שבו, מי בקרון טעון תוצרת הכפר, ומי ברגל עמוס שק לעייפה על גבו מטוב הכפר: החייט חלף עבודתו במחט, הסנדלר חלף עבודתו במרצע; ומי ששב בשק ריק, כי לא הזמין ה' דבר לידו — והוא מתכונן לשמוע את קללות זוגתו ואת טענותיה על „המפרנס שלה"; זה הולך ישר לחיה־ציפה (ראה הלאה) ומבטיח לשלם בשבוע הבא: הלעולם יזנח ה'? רק לא לשוב בידים ריקות ל„זוגתו היקרה"...

יום הששי: בכל הבתים אופים, מבשלים, ממרקים, מנקים, משפשפים; חופפים ראשי ילדים, מסדרים ועורכים שולחנות, מכינים פמוטות ונרות, ומשכנות עוני נהפכים להיכלי מנוחה, להדרת קודש, למקום שאפשר ל„קדש בו שביעי כראוי לו". גם עקרת הבית שובתת אחרי שבוע של נדודים, של דאגות, תרעומות וקללות. גם היא, לבשה את שמלתה מימי נישואיה, בירכה על הנרות, הוסיפה דמעתה, דמעת ברכה, נוספת על דמעותיה בכל השבוע — ושולחת את הילדים המחופפים והסרוקים לביה"כ לתפילה, לענות „אמן".

ט. המרחץ.

הגברים רק הריקו את שקיהם או סגרו את חנויותיהם, מיד תפסו בידם האחת את הכתונת הכבוסה, ובשניה את „המטאטא" — וירוצו אל המרחץ. — ב„פלוש" המרחץ, ישבו ספרים; בשתי קופיקות (מיל אחד או פרוטה של ישראל) היה הספר גוזז את השערות; בשלוש קופיקות היה גם מגלח, ובשכרו היה לוקח גם את השערות ששימשו להכנת כרים או מזרנים לנישואים. — כאן היו מציגים קרני־רוח, ומקיזים דם לחולים הסובלים כאבי ראש, ולכל מחלה...

מתפשטים, צוברים בגדים עליונים ועושים חבילה, לוקחים את הכתונת והמכנסים המלוכלכים (המשמשים „גן־חיות), לוקחים גם את „המטאטא״, ונכנסים פנימה; את הבגדים הצואים תולים על מוטות מתחת התקרה, מקום החום הבוער, ומתחילה רחיצת הגוף ושפשופו ושטיפתו במים כמעט רותחים; משפשפים במטאטא־העלים עד אפיסת הכוחות, ויוצקים על הגוף מים קרים; לוקחים את הבגדים המקופלים, מתלבשים וחוזרים בגוף מחודש הביתה, שותים כוס חמיץ, וממהרים לקבלת־שבת (המרחץ שימש בית־הבראה מכל המחלות, וחיזק את הגוף, שלא יחלש משינויי־אויר, והאנשים חיו, הירבו ילדים והאריכו ימים).

השבת עזרה ליהודי לשכוח את מרי הגלות, כי בתת־הכרתו, בתודעתו הכמוסה, אבלה עליו נפש היהודי, שניתנה רשות לרשעים לפגוע בו, בחיר אלוהים, אשר נוצר בצלם; השבת השכיחה את העלבון הזה.

י. הגויים.

את הגלות הרגישו ביחוד ביום ה„ניטל״ או הניתלה; זוכרני היום הזה מימי ילדותי בהורודוק; „ניטל״ היה יום חגא לנוצרים, יום הולדת ישו; בחורי הגויים היו מסדרים „קולאַדי״ — יוצאים בערב בלפידים, בגזרי־עץ בוערים, עושים מדורות וקופצים דרך המדורות ושרים שירי־דת מסיתים; ואוי לו ליהודי, הנפגש עם חוגגים אלה — מוטב לו להיפגש עם כלב שוטה. בערב זה, היו היהודים מסתתרים ונסגרים בחדרי־חדרים, אבל לא לומדים; ב„ניטל״ היו משחקים בקלפים. למחרת היו מספרים על חלון יהודי שבור, על פגיעה בכדור שלג גדול וכבד בר׳ יענקל המלמד, שיצא לצרכיו (כי מחליו לא יכול היה להתאפק עד יעבור זעם...).

יא. מיטיבי לכת ואחרים.

הישוב בעיר־דויד הכיל טיפוסים שונים: מיטיבי־לכת, ונאלחים, שפרנסתם הכריחתם להישבע לשקר, לרמות, לפגוע בכבוד חברו, ליצור תחבולות לפרנסה. ממיטיבי־לכת אזכיר את שאול־בר המגיד. הוא התפרנס ממכירת יין־צימוקים לקידוש ולהבדלה ולארבע כוסות, שהיה מכין בידיו בכשרות מוחלטת ובהגנה מעין עכו״ם, ומפרנסה זו זכה לבית יפה, מלא בנים ובנות. ביום השבת אחרי שנת צהרים, היה שאול־בר הולך לבית־המדרש המלא יהודים והם מחכים לו, יושב על מקומו מול ארון הקודש, מפשיל את שרווליו הלבנים, מגלה את ידיו השעירות עד המרפקים, קם וניצב ישר, ודורש לפני הקהל מהמדרש על פרשת השבוע, או מ„עין־יעקב״, בקול נעים, מאנפף מעט, ובתנועות ידיו מחזק את דבריו מהמדרש שלפניו. הקהל שומע בתשומת לב, בולע כל מלה היוצאת מפיו צלולה ושלמה; ושאול־בר דורש עד אשר נלאה; אז ניגש אחד מהקהל אל ה„עמוד״ ומכריז: „אשרי תמימי דרך״ וכו׳, וקורא פסוק אחרי פסוק והקהל חוזר אחריו, עד תום הפרק „תמניא אפי״, ועד אשר המכריז מודה בשגיאותיו בהודיעו בקול את הפסוק: תעיתי כשה אובד, שאז מתפלל מי שהוא בקול נוגה, נוגע ללב, את תפילת המנחה, — שאחריה חוזרת הדאגה לחטט בלב השובתים... הדאגה לימי השבוע הבאים לא נתנה מנוח; ולפעמים הושבתה המנוחה גם עקב התפוצציות הקרח על הנהר, קולות ניפוץ גגות־העץ ע״י כובד השלג, התפוצציות הקורות והכפיסים וכו׳.

לסוג „מיטיבי־לכת״ היתה שייכת גם חיה־ציפה. אשה בשנות העמידה, עקרה, כי סגר ה׳ את רחמה; בעלה ניהל את רכוש הפריץ ושהה כל ימות החול ב„אחוזה״, וביום הששי היה שב הביתה לשבת. חיה־ציפה היתה אשה יראת אלוהים, טובת־לב ורחמנית; מאין לה משפחה היתה עוסקת במצוות; ביום החמישי היתה לוקחת שקים ויוצאת לאסוף שיירי לחם מבתי־האמידים, כביכול; כי ביום זה היו כבר מכינים בצק לשבוע הבא, ואת הפרוסות שהילדים היו נוגסים ומשאירים היתה חיה־ציפה מאספת בשקיה. יחד עם חתיכות כעך, עוגה, לחם חרוך

וכדומה, היתה מאספת שק או שניים, עומסת על גבה הכפוף ולמחרת הולכת ומחלקת את שללה זה בבתי ה„יורדים״, אלו המשפחות שהתרוששו, אבל התביישו לפשוט יד; חיה־ציפה מחלקת בבתים אלה את מתנת ידה לא כמתנה, כי אם מוכרת בהקפה על־מנת שיחזירו לכשירחיב... ביום ששי היה בעלה חוזר מ„החצר״ ומביא בעגלה שקים ושקיקים מטוב „האחוזה״: שק תפוחי־אדמה לרבי, שק לדיין, שקיק לחזן, וכן לכל כלי־הקודש, והנותר לאשתו, שהיתה ממהרת להעניק זאת למשפחות־„חסותה״ ומקבלת חלף זה ברכות לראשה ואיחול שאלוהים יפתח רחמה...

לסוג הנאלחים נמנו העניים ששלחו ידם ב„שריפות״, שהציתו בתים, כדי לשלוח ידם בביזה במהומה שהיתה קמה בעיירה עם כל „תבערה״; וכן הורים שלא מצאה ידם להשיא בת ושלחוה לערים הגדולות להתפרנס. אחד מהם בהורודוק היה משה דער פויקער, משה המתופף, מכה בתוף בנגן ה„כלי־זמרים״ בחתונות. הוא גידל בת שבגרה ואין מרחם עליה, ותסע לפינסק העיר, שב„בתיה״ הידועים מצאו מנוח בתולות כאלו, והזקינה שם, ושלחוה, כי לא היו „בעלנים״ לבלה זו, ובשובה לבית הוריה, היתה נוהגת כמנהגה ב„בית־המחסה״ שבפינסק. וכל מי שעבר על בית המתופף, וראה את „המופקרת״, היה יורק ומקלל בלבו את הפרוצה...

זוכר אני משפחות אחרות שהיו ידועות לי, בעודני בילדותי בעיר־דויד. משפחת אלי קון; את השם קון (סוס ברוסית) רכש ראש המשפחה בשנה שקנה סירת־קיטור קטנה שיכלה לשוט במים הרדודים של הנהר הורין אחרי הפשרת השלגים וגאות המים באביב. ליצני העיירה הכתירוהו בשם „קון״ כמתאים לסירת־הקיטור שלו. היתה ידועה משפחת יודוביץ, שהיה אחד מעשירי העירה, ישב בבית מסויד גם מבחוץ, ואנו הילדים היינו מביטים בעיני קנאה בילדיו שהיו באים עם אביהם בשבת לתפילה, תמיד במאוחר. היתה עוד משפחת הקצמנים, שאחד מהם היה סניגור בפני שופט־שלום במשפטים אזרחיים (והיה מעשה באחד שהגיש תלונה שקנה פר, ונתנו לו שור, והסניגור לא יכול היה לבאר לשופט את ההבדל בין שור לפר, כי לא ידע ברוסית את המלה „סירוס״). לשני מבין האחים קצמן היה בן, סטודנט בברלין; כשחיזר אחרי בתולה ממשפחת הרדים, היו הורי הבתולה נמנעים מלראותו — הם לא יתנו את בתם לגוי, אוכל טריפות והולך גלוי ראש. מוטב יתנוה למולך; וגיצל הסטודנט לא התיאש ודרש, אומרים, על יסוד החזקה...

יב. סוף דבר.

כזאת היתה הורודוק או לדידי: עיר־דויד — בילדותי, לפני כשבעים־שמונים שנה. כשבגרתי, הייתי תמיד חושב: מי יתן לי אבר כיונה, אעופה, אראה את ערש ילדותי! ומה גדלה תשוקתי זו כשבאו לא״י בחורים ובחורות גם מעיר־דויד וסיפרו לי שהעיירה כבר עיר, עיר ככל הערים; מדרכות, כבישים, מים בבתים ורופאים, ובית־מרקחת וניקוז הביצות, וחברות, ובית־ספר „תרבות״! האח! מי פילל, מי יאמין לשמועה. אמרתי יבוא יום ואני עוד אבקרנה, את עיירתי ־. והנה באה השואה; בא החולש על גויים והשמיד את העיירה, עד לא השאיר פליט! עיני בוכיה על אבדן עיירתי, יחד עם כל העיירות של תחום מושב בני־עמי. לא אמצא נוחם בהצדיקי את ענשם, כי לא שמעו בקול נביאיהם ולא מיהרו לעזוב את עמק הבכא וללכת לארצנו, שחיכתה לבנים, כי ישובו אליה ויבנוה.

העיירה המתקדמת

.1

ישיבתנו בין סטולין ובין הורודוק למה היתה דומה? לילד הגדל בבית, בצילם של אח ואחות מבוגרים. בקנאה נושא הוא עיניו אליהם והם משמשים לו מופת בכל הליכותיהם ומעשיהם: הוא משתדל ללמוד מהם תורה ודעת, נימוס ומידות.

זיקתנו להורודוק היתה גדולה מאשר לסטולין. עתונים ומכתבים הגיעו אלינו, לרובלה, דרך הורודוק, חנותו של ליפא פינקלשטיין היתה „סוכנות דואר", ועל שמו הגיעו אלינו דברי־דואר מכל קצוי תבל.

שונות היו שתי העיירות זו מזו מיסודן, על כל פנים בראשית המאה הזאת. הראשונה אצילית היתה, אריסטוקרטית, שבעה, צוהלת וכולה כיום־אביב בהיר. קירבתה אל תחנת־הרכבת, והיותה מטרופולין לאלפי חסידים הטביעו את חותמם עליה.

דוד־הורודוק, לעומת זאת, רובה עיר־עמלים היתה, כולה זועפת וקודרת, כולה ביצות: השוק — ביצה, הרחובות — ביצה, בקושי תעבור מרחוב לרחוב, וכולה בעיני כיום־סגריר ארוך.

.2

קדרות זו של הורודוק היה בה כוח־מניע חיובי לגבי בני הנוער. הנוער בהורודוק לא קפא על שמריו. כולו היה תוסס, גועש חותר לצאת מן הבוץ הזה, שואף למרחב ולקידמה.

החדר המתוקן ששפתו עברית בעברית, מדרך הטבע, שיקום לראשונה בהורודוק. אהרן יונה שפר, הוא שהביא לעיירה את המורה המהולל והמפורסם יש"י אדלר. היה זה באביב ימיה של התנועה הציונית, בשנת 1900. למן אותה שנה, עד לקום ביה"ס המודרני „תרבות", בשנת 1917, נעלמו בהדרגה החדרים הישנים בהורודוק על סדריהם הבלים, וסדר חדש ורוח חדשה נשתלטו על החינוך במקום, דבר שלא זכו לו מקומות אחרים.

הקדרות הזאת של העיירה כאילו אמרה לנוער: אל תשקע בבוץ, חתור ועלה. בחורים מוכשרים, ולא בני עשירים בלבד, יצאו מבית אבא לעולם הגדול — לרכוש תעודת בגרות ולהגיע לאוניברסיטה. גם בית־ספר עירוני כללי, מקום השכלה יסודית אלמנטרית וחנוך מעורב עם ילדים לא יהודים — נפתח בהורודוק; לא היו מעיזים בני סטולין, למשל, להעלות על דל שפתותיהם, כי נושאים הם נפשם לכך.

.3

לא ניחנה העירה ביפי נופיה, אך הטבע חננה בנהר גדול, השולח את מימיו למרחקים, אל ערי השפלה — ניז — הגדולות: קיוב, קרמנצ'וג, יקטרינוסלב. שולח שמה עצים ומביא בחזרה קמח בסירות הגדולות והקטנות שהיו ממלאות את חופיו.

הגשר הגדול הנטוי על־פני הנהר, הריהו כאומר לבני הנעורים: ראו, מה גדול כוחו של האדם ומה רבה יכולתו אם המדע והטכניקה בעזרו. סירות־הקיטור הבאות ומפליגות לצד „גורין", לתחנת־הרכבת, או ל„נירטשה" אל פריפט הנהר — מבשרות ומזכירות היו לבני הנעורים שעוד עולם גדול רחב־ידיים שם במרחקים. עולם של מרחב ואור, של השכלה ותהילה.

והיו הבנים והבנות חוזרים לבית־הורים לחג־הפסח ומביאים מן העולם הגדול את דופק החיים העשירים, את הרוחות המנשבות שם, רוחות החופש והמאבקים, ומחדירות אי־שקט ואי־שאננות בלבבות, אי־השלמה עם הקיים וחתירה אל החדש והטוב. אותה אי־השלמה, אשר כעבור שנים הכניסה רוח בתלמידי בית־הספר „תרבות", והמה קראו לעצמם בשם „בני־יהודה" והכריזו על עברית כשפתם, בבית וברחוב, כמעשה בן־יהודה הגדול. עד אז לא נהיתה כזאת בשום עיר ועיירה בגולה. ואחריהם החרו־החזיקו תלמידים מבתי־ספר במקומות אחרים.

„בני־יהודה" הנמצאים כיום בישראל ודאי יודעים לספר על פרק נהדר זה בתולדות העיירה אשר נמחתה והיתה כלא היתה.

.4

בהורודוק הלכו ההורים אחרי הבנים. משקמה התנועה הציונית לא נמנעו בעלי־בתים חשובים מהשתתף יחד עם הצעירים באסיפות ובפעולות, אף כי הצעירים היו המכוונים את פני

הדברים בכול. לא עמד איש למכשול בדרך החותרים. לא היה בר־סמכא שירים קולו נגד הצעירים (הרבי, למשל, בסטולין). הרבנים שהיו בהורודוק לא הרהיבו עוז ואף היו נעדרי השפעה כדי התערבות בעניני הציבור. והמה עמדו מן הצד או, בדיעבד, נתנו ידם לתנועה החדשה.

יצחק בן־יוסף

מראות רחוקים

מה המיוחד בדויד־הורודוק?

(מתוך „מבפנים", אוגוסט 1950).

א.

בעצם לא היה בה שום דבר מיוחד. כמוה כמאות עיירות ב„תחום המושב" לשעבר. עיין מנדלי, פרץ, שלום־עליכם, שלום אש, ביאליק וכל חבורת הסופרים בני הדור ההוא, ודויד־הורודוק תעלה לפניך כולה כמות שהיא, על יהודיה וגוייה, גביריה וקבצניה, על מפלגותיה ואירגוניה. הכל, בכל, כל, ככתוב. אולם מעלה גנוזה אחת לה — עיר ילדותי היא. וילדות רק אחת בחיים זוכה לה אדם, ועיר־ילדות רק אחת הנה. וכל שתרחיק ממנה, תחוש במציאותה, כל שתמרוד ותסתלק מעברך, הרי הוא חי בך, חלק מישותך הוא ומים רבים לא ישטפוהו.

ב. בתים ורחובות.

ילד התהלכתי על אדמת עיירתי, ובעיני ילד ראיתיה. אז לא ידעתי, כי אי־שם בעולם הגדול ישנם בתי־מידות, בנייני אבן וביטון, וכבישים ברחובות וגנים ומדשאות. אני את עיירתי קיבלתי כמות שהיא, על גגות שחיפיה וגגות הקש שלה, על „אגמי" המים ברחובות, על הסימטאות והמעברים ועל כל שכיות חמדתה. ראיתיה כליל השלימות, שהכל בה וכולי בה. שלמה היתה בסגנון בנייתה. הן בבתי היהודים והן בבתי הגויים. והילד שגדל בתוכה ספג את טעמה, את סגנונה והיה עמה לאחד.

זכורני, „מגרדי שחקים" שניים היו בעיירתי, הלא הם בתים קומותיים, אשר בכדי להציץ לקומה העליונה, היה צריך להפשיל את הראש כלפי מעלה, תוך חשש שהכובע יישמט ויפול ארצה. ומעשה שטן, בקירבת הבתים הללו התנוססה כנסיה פראבוסלבית, צלמיה המוזהבים נוצצו בשמש והלבינו בשלג והעיקו על ראשי ילדים יהודים.

הבית האחד היה של אהרן סלומיאנסקי. הקומה הראשונה היתה, כרגיל, חנות למנופקטורה, אך בשעת חירום שימשה מקלט מפני פורענויות שהתרגשו ובאו חדשים לבקרים. לשם היו דרי הרחוב סוחבים ראשים של מכונות־תפירה „זינגר", כלי פראג׳את, צרורות כלי מיטה ומטלטלין שונים, שעה שפעמוני הכנסיה צלצלו והזעיקו לשריפה. החנות קלטה הכל. סלי־נצרים ובהם נדוניה לבנות שהגיעו לפרקן, ארגזי־עץ עם חישוקי ברזל מלאי כל טוב, תשמישי קדושה של רבנים, וכלים מכלים שונים. הכל שימש בערבוביה ולא ניכר שוע לפני דל. עד כאן הקומה התחתונה. ואילו העליונה היתה רשות הרבים רק פעם בשנה, כשהרבי מסטולין היה מתאכסן שם, בבואו לפקוד את צאן־מרעיתו. בין בני־הצאן הייתי גם אני. ולא ידעו אז הזאטוטים במה להזין את העין; האם בקהל החסידים שהצטופפו בחדרים ובחרדת־קודש חיכו לרבי השוכן כבוד בחדר לפנים מחדר; האם ללטף במבט־עין את דברי־המאפה, התרגימא ומרקחת הריבות שהוכנסו והוצאו חליפות, ואולי למשש ביד את הרהיטים הכבדים והמרבדים היקרים שפיארו את החדרים.

הבית השני היה בית־מכלולים, שכולו חול ופרטי ברובו. מנגד תשקיף ופנימה לא תבוא. הלא הוא ביתו של יודוביץ׳. יהודי זה שהזקין, ספק גביר היה, ספק לא גביר. אך אפיקורס גמור,

כמעט מומר להכעיס, — כך אמרו מבוגרים יודעי־כל. הלה הביא מכרכי חוץ־לארץ תכנית בנייה שלא היתה ידועה במקומותינו. ולא הרי גבהו של הבית, כהרי הרחבות ה„נגידית" ששפעה ממנו. גזוזטרה בחזית מקושתת קמעה, עציצי פרחים בזוויות וכסא פלאים בגזוזטרה, שברצותך הוא מקופל ועומד, וברצותך הוא כסא למחצה וספה למחצה. בית מעין זה ורהיטים כאלה מצאתי אחר־כך בציורים שבספר הלימוד ללשון הגרמנית, כאילו הועתקו משם והוצגו לראווה בכיכר השוק בעיירתנו.

לתוך קודש קדשים זה לא הצצתי אף פעם, ואילו למטה, בתוך שאר חנויות שהושכרו, היה בית־מרקחת עממי מאוד, אשר הרוקח הוא בנו של יודוביץ' סבא, דיבר עם כל אחד בלשונו: עם גויים גויית, עם „עמך" — יידיש, ועם משכילים — בשפה בלולה שחציה יידיש וחציה רוסית אינטליגנטית מתובלת לעתים שמות לטיניים. שם הייתי אורח לעתים מזומנות לקבל תרופות ומשחות ו„עלים" מעלים שונים, אשר וולף החובש „רשם". פעמים הרבה שימש הרוקח גם בתגא של רופא, כי הרי מיחושי יהודים וגויים ידועים המה, וגם התרופה קבועה ועומדת מששת ימי בראשית.

בתי־ענק אלה הזדקרו כלפי מעלה, עוררו סקרנות ופליאה, אך יוצאי דופן היו. מי בער ויקרע תמיד עיניים כלפי מעלה, בשעה שהכל יפה וקרוב בשדה־ראיה של ילד: פקח עיניך וראית הכל. גם הרחוב כולו לפניך — לקפנדריה, לקפיצה מעל גדר דחויה, „לשיט" בירוקת־המים. ובאין רואים אפשר גם להוציא קנה־סוף מגג ביקתה ולהימלט בטרם ירגיש בך הגוי, או בטרם ישסה בך את כלבו. ידע הבנאי המופלא את נפש הילד היהודי ושייר מקום לשבילים, והשעין סולמות אל הגגות והעמיד חביות מים על יד כל בית כסגולה לאש, וסידר כוכים מתחת לתנורים ובפתחי הבתים. מה טובו בתיך, הורודוק!

ברחובות הללו ובבתים התרוצצנו פעם. מי שנים מועטות ואחר נעלם ב„עולם הגדול", ומי שהתהלך בהם עד סוף ימיו, עד שנישא אל מחוץ לעיר, מקום שם שמים וארץ נשקו אהדדי.

ג. יהודים וגויים.

החומש והסידור, תשעה־באב ולילות פסחים, הרבי בחדר וסבתא בבית — כולם שיוועו: „גלות, גלות"! אך אודה ולא אבוש; אני אז את הגלות לא ראיתי, ואפילו לפוגרום הגון לא זכיתי בילדותי. משום מה הערלים, שרבים מהם „הבינו כל דיבור", נצטיירו בדמיוני כגבעונים, אשר מים שאבו לנו, עצים חטבו, את הזבל הוציאו מרפתותינו, את התנור הסיקו בשבתות החורף למען יחם לנו, את הנרות כיבו בשבת וחג, שלא להביאנו חלילה לידי חטא, וכל עבודה קשה עשו למעננו. ולבסוף עמדו כעניים בפתחינו לקבל חלה בערב שבת ומצות בפסח, ויין „עשר מכות" שתו להנאתם וכו' וכו'. ברחובי התגוססו לתפארה בתי־מדרש ותפילה, ומאות אלפים יהודים התהלכו דרך חירות והתפללו בקולי־קולות לאל בורא עולם. משום־מה נראה לי אז כי צלב העץ הניצב במיפנה הרחוב שחוח הוא ונכלם, ובטל בשפע הקדושה היהודית המתנשמת מסביב. כי אכן, מהו בול־עץ זה, לא תואר לו והדר, לעומת ספרי־התורה עטורי כתרים ו„ידי"־כסף ומעילי תשבץ. לא נתחוור לי אז גלות מהי, ומיהו בגלות.

לימים שמעתי, גם בספרים קראתי, כי את השמש והעצים, הגנים והמרחב, את ששון החיים והחדוה — הכל נטלו הגויים ולא שיירו לנו אלא את המחנק והרפש, הרחוב החשוך, ללא צל ומחסה. ספרים ודאי אמת ידברון. אולם אני, מדי העלותי לנגד עיני את עיר־מולדתי, הרי גני דובדבנים ניבטים אלי, תפוחים ואגסים מוריקים מאדימים חליפות, ועצים ברשרוש מרשרשים, וגלי נהר את אדמת עיירתי ילטפו, וסירות יהלכו בו, וחורשות את העיירה יעטפו ושמים רחבים וגבוהים פרושים מעלי. וילדים אראה כשהם מתרוצצים, מתקוטטים ומתפייסים, ומלחמות ינהלו

עם בני־ברית ושאינם בני־ברית, ו„פצע וחבורה ומכה טריה" — כאשר יקרה המקרה לזאטוט ברחבי העולם.

ועוד אמרו החכמים: הגויים נטלו את טל השמים ומשמני הארץ ולא שיירו ליהודים אלא ממכר שמן ונפט ודגים מלוחים וכל מיני סידקית. אולם, חייכם, כי אני פירות־חמדה ראיתי גדלים על עצים „יהודיים" ומיני ירק מבשילים בחצרותינו. ובעלי־חיים כשרים למהדרין מן המהדרין, מפריסי פרסה ומעלי גירה, ועוף טהור למינהו ישוטטו בתחומנו. אמנם הגוי חרש את האדמה, תילם תלמיה, אף זרע ושתל; וזמנם הגוי רעה את הבקר, לעתים גם הביא את הוולד שנולד באחו — אך עדים הם התלמים בחצרותינו, כי עשבים שוטים במו ידינו ניכשנו, את רגבי העפר במעדרים פוררנו, סומכות לפול הצבנו ועל פרי האדמה ברך ברכנו. והתרפקות ילדים על עור הקטיפה של עגלות חמודות, וכרבלות אדומות ונוצות מנומרות יעידו — כי קול פרה נשמע ברפתותינו, כי צפצוף ונוקר בבתינו. אכן, הגזימו קמעה ספריא ודבריא, „תיבת־נח" קטנה היתה בעיירה, והכל בה.

ד. המהפכה הגיעה.

בילדותי לא ידעתי סוציאליזם מהו, ומלחמת מעמדות — כפי שקראנו לזה ברבות הימים — מה פירושה. ברור יותר היה המושג גבירים וקבצנים, בעלי־בתים ובעלי־מלאכה. לפי סימנים חיצוניים, מאוד ציוריים, הופיע אז לפני הסוציאליזם; גגות מצוחצחים כעולים מהרחצה וארובות לבנים אדמדמות מתנוססות מעל, וגגות מטולאים מגודלי איזוב שצבע ירקרק להם; קירות זקופים וקירות מטים; זגוגיות חלונות „מיקשה אחת", וחלונות טלאי על גבי טלאי, אשר כרית תקועה לא־פעם בפירצה שנפערה דווקא בימי חורף עזים. גם קפוטות שונות עברו בסך לנגד עיני: שחורות, מבהיקות ומרשרשות, וצהבהבות דהות ושחוקות. וזקנים שונים התנפנפו. מהם שכיסו לחיים נפולות ופנים חיוורות, ומהם שעיטרו לחיים מלאות ואודם־פנים. ההסתכלות עוררה הרגשות עמומות, האזנים קלטו טענות כלפי אחד נעלם, על שככה עלתה לפלוני ואחרת לאלמוני. לימים לבשו מראות אלה שמות לועזיים, אך בזמנם סתומים היו ללא פשר.

מאורעות שונים נתארעו אז בממלכת ילדותי, באין יכולת למצוא את החוט המקשרם. כמתוך ערפל עולות עתה לפני תמונות קטועות. הנה באחד מערבי יום חמישי בשבוע, בשעה עשר בערב, הופיעה לפתע אחותי, נרגשת, משולהבת, בהולה ובשורה בפיה: בחורים אלה ואלה התפרצו בקולי־קולות לבית־המלאכה של מוטל החייט, הכריזו — „מהיום והלאה אין עובדים בלילות למען האקספלוטאטור הלזה" ו„הורידו" את הנערות מן העבודה. ולא ידעו בני־הבית, כשם שגם „הפועלת" לא ידעה, האם לשמוח לליל־שנת שנוסף בהיסח־הדעת, או לחרוד לפרנסה המעטה שתקופח. וזכורה דפיקה קולנית בחלון ביתנו במוצאי־שבת אחד, כאשר הקול מבחוץ הכריז: „אין עובדים במוצאי־שבת!" טעו הפעם הבחורים הללו ובאו להוריד אחת אשר בביתה שלה, ללא צו בעל־בית, תסמא עיניה על מכונת־תפירה למען לתת לחם ומלבוש לבני־הבית. ואמנם לא יספו „לדפוק", והמכונה הוסיפה לתקתק בלילות באין מפריע על אף קארל מארכס, ולהבדיל סנדר׳קה בן הפחח בעיירתנו. ובאחד הערבים האפלים נתכנסה בבית־המדרש הגדול, בדיוק מול חלון ביתנו, והפעם לא קול ענות חלושה של „מגיד" ובכי נשים בעזרה, אלא דיבור רם ושירה. ולפתע פילחה יריה את האוויר וצעקות „דולוי" (הלאה!) זעזעו את הרחוב. האור בבית כובה. מישהו רץ כל עוד נפשו בו להבריח את דלת הפרוזדור בגזר־עץ, ולילדים נאמר: לישון בבגדים הלילה.

למחרת סיפרו הילדים מפה לאוזן, כי „די שוועסטער און ברידער" (האחיות והאחים) משתוללים־מתהוללים, כי יש להם אגרופים וגם „יורקים", שפייערס בלע"ז, ומדי הופיע ה„דיסטניק" (נוטר אזרחי, ללא נשק) ליבונקו עם תו־הנחושת על דש בגדו, שסמל המלכות

עליו — הרי הם צ'עקים: „דולוי סאמודיירז'אוועץ! (הלאה השליט היחיד). ביחוד הירבו לספר על אחד גוץ, אשר קראו לו שלא בפניו „שפאנצאר", והוא גברתן, מטיל אימה על גויים ואפילו על הסטראז'ניקים השניים, הפוקדים מזמן לזמן את העיירה.

ניתנה האמת להיאמר: מורא וקסם כאחד היה בדבר. מורא מפני הפרצופים הגויים של הבחורים, לבושי מכנסים כחולים ונעולי מגפיים גבוהים, ובלוריות מציצות במשובה מתוך כובעיהם השמוטים קמעה לצדדים. סופר, כי בקיוב העיר הנודעת בבריוניה ויחפניה הגויים, מצויים שכאלה למכביר. ואילו פה בחורי ישראל המה, וסכנה לעמוד במחיצתם. הללו אימת הורים אינם עליהם, ופני רב ונכבד לא יהדרו, ואפילו לצאר עצמו יתאנו. והיה גם קסם רב ליחפנים האלה, והם התחרו בהצלחה בבני־יעקב אבינו ובתעלולי גבורתם, כמסופר ב„ספר הישר", ובשמשון הגיבור הלופת עמודי בית ומשסע אריה. כי הרי בעינינו חזינו את הגבורה המתהלכת בראש חוצות באין מפריע.

וכשם שהופיעו לפתע, כך גם נעלמו. „ברחו לאמריקה" — כך סופר. רק אחד מהם, ודווקא הגוץ האגדי, זה ה„שפאנצאר" דלעיל, נותר בעיירה. ראיתיו אחר כך כשקומתו שחה עוד יותר והוא צנום וחלוש, מגדל זקנקן דליל ובדברו קולו מתרסק ריסוקים ריסוקים. אמרו עליו שהיה ל„בעל־תשובה". מסתגף, מרבה להתפלל, ישן על הרצפה, גוזר עץ למראשותיו, וכך ימרק עוונותיו. עם שקיעת זהרו של הגוץ, שקע גם הזיק האחרון של „המהפכה" במחוז ילדותי.

ה. ארץ־ישראל.

אומרים כי ארץ־ישראל נמזגה ללב ילדים יהודים על־ידי החומש והסידור, הסליחות והקינות. אומרים כי הרובים של ט"ו בשבט, אבטיחי וענבי ראש־השנה הם שנסכו חיבה לארץ. ייתכן. אולם בעירי — בשירה קידשנוה. עוד בטרם יספר פרישמן על קבר־רחל והחגיגות במירון והכותל המערבי, עוד בטרם התעתד „וולוולה" של טשרניחובסקי „ללכת" לארץ־ישראל; ואפילו בטרם שוב „הצפור" של ביאליק מארצות־החום אל חלוננו — התדפקה הארץ על דלתותינו. אליקום צונזר, דוליצקי, אימבר וחבורתם הזדמרו במקומנו בקולות צלולים ורעננים של נערים ונערות. מה שלא עשתה התפילה והאמונה בביאת הגואל, עשה השיר הנוגה, המתרפק ומתחטא של משוררי חיבת־ציון; ומה שלא עשה ה„מזרח" שנערות בישראל רקמוהו במו ידיהן ותלוהו לראווה, עשו הגלויות המצויירות שבאורח־פלא הגיעו אלינו, ושם משמר־הירדן כתוב עליהן, רחובות וקסטינה; ועשה האלבום של צמחי א"י המיובשים אשר שמות מ„שיר־השירים" התנגנו בהם. חיבת ציון וחיבת החיים, התרפקות על ארץ־ישראל והתרפקות על החיים — שתיים שהן אחת היו, ונתנו חיות זו לזו.

ארץ־ישראל במקומנו מצויה היתה בפינות הרבה, וקודם־כל בחדרים המתוקנים של שלמה זגורודסקי ושמעון לייכטמן, שם קראו את ה„עברי" ב„נגינה" הנכונה, והלימוד הראשון היה ספר מצוייר, אשר סיפורים מופלאים בו, ואפילו מעט ממשלי קרילוב ולאפונטיין ומאמרי חז"ל, „שפה חיה" היה שם הספר. וכשמו כן הוא. נסך חיות בילד. וגם אלה שלא זכו ללמוד תורה מפיהם, באשר ה„מיתודות" הפחידו יהודים יראים ושלמים, ובניהם הוסיפו להתחמם באורה של תורה ב„חדר" — הרי בנים אלה הגיעו אף הם לארץ־ישראל ע"י הספריה של שלמה זגורודסקי, המלאה ספרים על „גיבורי האומה" ו„כל אגדות ישראל" וכהנה וכהנה.

ואפילו סיפורי מעשיות סתם, אשר שם הארץ לא ייזכר ולא ייפקד בהם, גם אלה על א"י בלבד סיפרו, ואף על א"י סיפרו. וכך סיפור בשיר נוגע, ואגדה בזמר, וכבשו ילדים לציון שבשיר לירושלים שבחזון.

פעם פקדה אותנו ארץ־ישראל ממש, היא בכבודה ובעצמה. היה זה „מטיף" ציוני שנקלע לעיירה ותהי כמרקחה. שמו, מראהו, דבריו נשתכחו כליל, ורק את המעמד הגדול ההוא אזכור.

הפעם לא בכו נשים בעזרת הנשים, זקנים לא גנחו וילדים עמדו פעורי־פה לשמע הדברים. ומקל היה למטיף הלזה, מקל מופלא, אשר פסוקים מהתנ״ך ומראות ירושלים חרותים על גבו. ארץ־ישראל כולה נתקפלה כביכול במקל זה ובאה אלינו. ובהגיע המטיף לשיא התלהבותו ונפנף במקלו לעומת הקהל, הרי נדמה היה אז, כי כך הרים אי־אז משה רבינו את מטהו וקרע את הים, והעביר את בני ישראל בתוכו וכו׳ וכו׳. אין זאת כי חכם־נפש היה אותו מטיף וידע, כי אינה דומה שמיעה לראיה, על כן „הראה" לעם את ציון. וככלותו לדבר, שלח את „המטה" אל בין הקהל. בחרדת קודש עבר מיד אל יד, וגם ידי נגעו בו, ואחד מששים שבארץ־ישראל חשתי גם אני.

* * *

בתים ורחובות, גויים ויהודים, קוזאקים ומכבי־אש בבגדי־שרד, שירי ציון וצלילי פעמונים — כל זה כחלום היה ומציאות היה. עד שיום אחד עזב הילד את נווהו ויצא למרחקים. ילד יצא ועלם חזר. וימצא כי שונה הכל: הרחובות, הבתים, האנשים, העצים, וימצא כי מלחמה, מהפכה, חילופי ממלכות, פרעות חרשו תלמים בפני אנשים. מרכזי חיים חדשים מצא: מפלגות, ארגונים, ספריות, בתי־ספר. אך משום־מה נדמה היה, כי הכל תלוי על בלימה, כי אפילו אור החשמל שהגיע לכאן, אף הוא אינו יכול לגרש צללים עטו מסביב, ויקם ויעזוב את נווה־ילדותו לעולמים.

א. ישראלי

הרהורים

14 **שנה** כבר חלפו מן היום המר והנמהר שבו הושמד הישוב היהודי בעיירתנו, ועוד קשה לי להשלים עם המחשבה, שאמנם קרה הדבר הזה. ולא אראה עוד את עיר מולדתי, שבה ביליתי את שנות נעורי, שנות החלומות היפים והתקוות הגדולות.



רחוב ה„גרבליה" בדויד־הורודוק
די „גרעבליע" גאס אין דאוויד־האַראָדאָק

לא פעם עוד מהבהב בי זיק תקוה, שביום מן הימים אשוב ואבקר בכל אותם מקומות.
ופעמים אף נדמה לי, שהנה אני מהלך שוב ברחובה של ד.־הורודוק.
ערב שבת.

החנויות ברובן סגורות. אחרוני העגלונים עוברים בחפזון דרך רחובות העיר, כי השעה מאוחרת. ר׳ דויד׳ל זצ״ל יצא מבית־המרחץ מרוחץ למשעי, כשהמים עודם ניגרים מפיאותיו.

הוא רץ עם הקפוטה הארוכה שלו הנגררת תמיד על המדרכה. אל החנויות ובעיקר, אל המספרות ממהר הוא להקפיד שיסגרו את דלתותיהן בעוד מועד. ברחובות הושלך הס.

ראשוני המתפללים כבר באים מכל קצות העיר. הולכים בנחת אל מרכזה, אל ה״שול־הוף״. ואווירת חג וקדושה משתררת בכל.

ליל שבת

אחרי הסעודה יוצאים לטייל על ה״גרעבליע״ ועל גשר ההורין החוצה את העיר. שם נפגשים חברים ומכרים ומתווכחים על כל הבעיות המנסרות בחלל העולם. בלילות ירח אלה היינו יוצאים לשוט בסירה על פני ההורין.



הגשר בדויד־הורודוק
די בריק אין דאוויד־האראדאק

שבת.

מטיילים בחבורה מאחורי הגן הגדול שמרדכי זליק קיבלו בחכירה מאת הקניאז.

בשדות הקמה, בין הגבעולים הגבוהים נפגשים עם המבוגרים יותר, כגון: ז. אלפינר, זאב בסביץ ויבדל לחיים, ש. קווטני, קוראים הם בשירי ביאליק או טשרניחובסקי, שזה עתה הופיעו. מתווכחים ומתנצחים על כל מלה ותג. לפעמים יוצאים לעברה השני של העיר, אל בית־הקברות החדש. צועדים בין הקברים, והגבורים שבינינו סרים אל קברות הצדיקים וקוראים את ה״קוויטלאך״ שהכניסו לאהלו של הצדיק.

שם גם נערכו בזמנו אסיפות נוער ואסיפות מאסיפות שונות, שהחלו בהן עוד המהפכנים מ 1905.

ליל חג השבועות.

מזג האוויר הנאה מכל ימות השנה. יוצאים לטייל ל„טשיפאיסקער־געסעלע״ — הפינה הרומנטית של העיר. יושבים על הגשר הקטן שליד הכנסיה. מסביב שורר שקט. מתחת לגשר זורמים לאיטם המים, שעוד נותרו מן האביב כשגאה ההורין. כל הסביבה כולה היא גן אחד. צפורי לילה נותנות קולן בשיר. ולעזרתן בא קרקור הצפרעים. האוויר ספוג ריחות משכרים של פריחת עצים והגנים בסביבה. הכול חי ותוסס, וקשה הפרידה מלילה כזה.

תמונות אלה ורבות כיוצא בהן, מימי הילדות והנעורים, קמות לנגד עיני, ואז תוקפים אותי געגועים צורבים ורצון עז להציץ שוב אל פינה זו.

זהו כנראה כוחה של ערש הילדות;

שהרי מה היתה בעצם ד.־הורודוק זו?



שטפון בזמן הפשרת השלגים וגיאות הנהר בדויד־הורודוק
דאוויד־האראדאָק גאס אין א פרילינג־פארפלייצונג

עיירה קטנה בלב ליבה של פוליסיה. הרחק מדרך המלך, מכביש ורכבת. 5—6 חדשים בשנה היתה שקועה בבוץ, שהכביד לא פעם על הגוף ועל הנשמה גם יחד. היתה אף מלחמת־הקיום קשה מאוד בעשרות השנים האחרונות.

הרי עם כל זאת גדול, כאמור, כוחה של עיר ילדות, עד שאין שליטה עליו.

ומה מכאיב שמזכרונות הילדות והנעורים נותר רק קבר האחים הגדול בדרך לאולשאן.

יוסף ליפשיץ

קטעי זכרונות

היתה פינת רחוב אחת בעיירה ליד בית־המרקחת של קפלינסקי.

אתה עומד בפינה הזאת וממנה אתה רואה את העיירה מחולקת לרחובותיה הראשיים, ההולכים ונמשכים לארבע כנפותיה.

ישרים היו הרחובות ויכולת לראות את התחלתם ואת סופם במבט אחד.

ביום חול שקק השוק מרוב אדם, בהמה ועוף שהובאו למכירה. אכרים בעגלותיהם עלו מן

הכפרים הרבים שבסביבה והביאו את מרכולתם למרכזו ומשם התפזרו לרחובות ולסמטאות. את כל טוב הארץ ופרי האדמה הביאו ובתמורתם רכשו להם לבוש ונעל וצרכים אחרים שהאדמה לא סיפקה להם.



המרכז המסחרי בדויד־הורודוק
האנדלס צענטער אין דאוויד־האראדאק

עיקר פרנסתם של היהודים היה על איכרים אלה, ורוב היהודים התפרנסו מכל מה שמכרו ומכל אשר קנו.

המה השוק והגיע לשיאו בשעות הצהריים והלך ודעך עם ערוב היום. וכאשר נדלקו פנסי החשמל והחנויות ובתי־המלאכה נסגרו נותרה הרחבה, ששקקה חיים כל היום, לנפשה ולאור הירח העולה הכינה עצמה לחיי הלילה.

* * *

עם ערב יצאה האוכלוסיה לרחובות ופניהם אל הרחוב הראשי המוביל ועולה אל הגשר ואל הנהר.

אם עמדת בפינת הרחוב הזאת, עברו על פניך, כמו במצעד, כל בני העיר ובראשם צועדים הנערים והנערות אשר עול פרנסה טרם רבץ על שכמם והם יכלו להתמסר ללימודים, לפעולות באירגוני נוער ולבילוי בערבים שהיה עמו פריקת כל מעמסה וכל דאגה — כיאה וכנאה לגיל הזה.

בפינת הרחוב, נשענים אל הקיר או אל העמוד, שבראשו התנוסס פנס גדול, שהאיר את הסביבה, עמדו בחורים וסקרו כל עובר ושב, כאילו עמדו על בימת הצדעה ומתחו ביקורת מתוך בדיחות־דעת ועליצות.

מכירים היו אחד רעהו בעיירה הזאת, לא רק לפי שמותיהם ושמות המשפחה, כי אם לפי כינויים מיוחדים. מתוך הכינוי הזה ניבטת אליך הדמות יותר משם ומשפחה, שם אב או מקצוע — כי הכינוי הוא המקצוע.

מספיק היה להורות באצבע על מישהו הולך ומתקרב ולקרוא בכינויו המיוחד — וכל הנערים פורצים בצחוק כאילו במלה אחת נאמר הכל...

ובלילה בלילה, לאחר שנדמה התנועה ורוב האנשים עלו על יצועם, עדיין המשיכו הנערים והנערות להסתובב בפינת רחוב זאת ולהפליג בשיחות, בבדיחות ובסיפורים על ענינים רבים ושונים, על ענינים שבינו לבינה ועל ענינים שברומו של עולם.

המאחרים בלילה היו מנעימים את שעותיהם האחרונות בזמרה ובנגינה ורבים מבין הנוער ידעו להשתמש בכלי נגינה מכל הסוגים ואותם היו מביאים לפינת הרחוב והצליל היה מהדהד למרחקים.

פינת רחוב זאת נמה את שנתה לאחר שעזבוה אחרוני המטיילים, נחה משאון יום האתמול, כדי לקום ולהתעורר לחיים חדשים למחרתו, וכך היו הולכים וחוזרים חלילה, ללא חשבון וללא תכלית.

על פני הגשר

נהר רחב־ידיים ובימות שבת וחג נהרו בני העיר לטיול על פני הגשר.

הגשר היה מקום המפגש המרכזי בעיר — בבוקר חם של שבת או ביום חורף עז.

מתחתיו זרם הנהר הגדול, שראשיתו נראה אי־שם מבין העצים ונמשך עד אין סוף, עד השתפכו לנהר שני הגדול ממנו ועד הים בתוך גבולותיה של רוסיה הגדולה.

מתחתיו על פני המים שטו סירות מלאי חדוות נעורים ושירה שהדיה נשמעו למרחוק.

במיוחד רבתה התנועה לפנות ערב עם רדת החום ועם גמר העבודה והלימודים — כשהבטלה ירדה על פני הארץ...

שעות רבות אחרי שהעיירה נמה את שנתה והרחובות התרוקנו מאנשים, עוד היה הנהר מלא נערים ונערות שנעו—שטו כצללים ארוכים לנוגהו של הירח בלילה הבהיר.

בקיץ שימש הנהר גם מקום לרחיצה ושחיה שלא נפסקה כל שעות היום.

בקיץ, כל עוד לא עלה הקרח על פני הנהר, שימש הוא קשר בין העיירה לבין העולם הגדול ואניות היו יוצאות ובאות מדי בוקר ולפנות ערב.

הנה ניתנת הצפירה השניה וכל הנוסעים עולים על האניה ומלוויהם נשארים על החוף. הצפירה השלישית — והאניה זזה. ידי הנוסעים מנפנפים. היא הולכת ומתרחקת באופק, עד שנעלמת מאחורי הסיבוב הגדול. רק אז מחליטים כל אלה שבאו להיפרד להפנות גביהם ולחזור לבתיהם. אולם הבטלנים שבאו תמיד לראות את האניה בצאתה עוד המשיכו לעמוד ולהסתכל למרחקים, כאילו מחכים עוד לדבר מה חדש שיעניין אותם שוב.

כל זה היה בקיץ.

בחורף כוסה הנהר קרח עבה, קשה וחזק ואז נטשו המטיילים את הגשר שמעל ועברו לגשר הלבן שמתחתיו, הגשר הטבעי, המוצק ודרחב הזה.

על פני גשר זה בילו במחלקיים ובעגלות חורף יומם וליל, ובעיקר רבתה התנועה על פני הקרח בערבי הירח הבהירים כשמעטה של מסתורין אפף את כל היקום.

על פני הגשר בילינו שעות רבות מחיינו — הגשר שנהרס מפעם לפעם בעקבות קרבות ומלחמות שנטושו משני עבריו, הגשר שהפריד וחיבר גם יחד, הגשר שהיה כח המשיכה ומקום המיפגש הפופולרי ביותר — מי לא יזכרנו?

ה„שולהויף״.

איזה הוא המקום הידוע ביותר שהיה בעיירה? החביב לילדים ולזקנים גם יחד?

הרי היא הכיכר הגדולה רחבת הידיים במרכזה של העיירה ושעליה נבנו כל בתי־הכנסת של המקום.

תמיד המה המקום הזה. בבוקר בבוקר עם שחר או מאוחר בערב היו יהודים נכנסים ויוצאים מפתחי בתי־הכנסת האלה וממלאים את הכיכר.

במיוחד רבתה התנועה בשבתות ובחגים, בשעות הבוקר ואף בשעות אחרי־הצהרים.

כי מה היו יהודים טובים עושים לאחר סעודת־צהריים חגיגית ודשנה ולאחר שינה שלאחריה? לאן היו נמשכים, אם לא לבתי הכנסת לשמוע את המגיד ולהתכנס יחד ברוב עם — ציבור אחד גדול ומגוון שבכל ימות השבוע מפוזר ומפורד, איש־איש למלאכתו ולפרנסתו, רתומים כעבדים במרכבת החיים, ואילו בשבתות ובחגים מלכים בני מלכים היו...

אולם לא רק מקום תורה היה ה„שולהויף" הזה. הוא שימש גם מרכז תרבותי רב ערך, בו היו מארגנים ומסדרים הרצאות ונאומים של שליחי הציונות, שהם היו גם שליחי החיים החדשים העולים מפאתי מזרח.

בכיכר ובבית־הכנסת פנימה היו מתכנסים היהודים לא רק לתפילה ולתחנונים, אלא גם לצרכי זעקה ומחאה על העוולות שנעשו ליהודים ברחבי עולם ולהטפה לדרך החיים החדשה — היא דרך התחיה הלאומית, שהכתה שרשים במקום הזה.

השתמשו בבתי־הכנסת לא רק רבנים ודורשי תורה, אלא גם המפלגות על כל הגוונים, — המפלגות הציוניות, מפלגות הפועלים ואף אותן המפלגות שהטיפו כנגד הציונות.

לכן ייזכר ה„שולהויף" הזה, שהיה מושך אליו רבים מבני הנוער. והיה מקום זה מחנך ומדריך לא רק לאהבת העם אלא גם לשינוי פני העם הזה.

במרכזה של העיר עמד ה„שולהויף" עם בתי־הכנסת הרבים. וסמוכים לו רחובות וסימטאות מכל הצדדים, וכולם הוליכו למקום אחד — כמו הנחלים המשתפכים אל הים כן זרמו יהודי העיירה מכל הצדדים אל הכיכר הזאת.

משה מאירי (מורבצ'יק)

בית-אבא

אכסניה לנוער של א"י העובדת, מרכז הפעולה הציונית ורכוז חייה הפוליטיים והציבוריים של עיירתנו — כזה היה בית אבא, בין שתי מלחמות העולם.

את הבית קיבל אבא בנדוניה ועמו גם את המרכז ומקום הפגישות של משפחה גדולה וענפה, היא משפחת גרשון איזנברג מאולפין.

משפחתנו היתה מן הגדולות בעיר, 126 בנים ובני בנים השאיר אחריו סבא כשהלך לעולמו. בשבתות ובחגים היו הכול מתאספים אצל סבא. והבית היה פתוח תמיד לכל בני העיר.

כשהרגיש סבא שימיו ספורים, והנה עומד הוא לעזוב את ה„נארישע וועלט" ולעבור לעולם האמת, שלחני לקרוא לליפא פינקלשטיין ומשה קלוז'ני. הוא עמד אתם כל השנים בקשרי מסחר. ולכן רצה לבקש מהם סליחה ומחילה. חשש שמא שיקר להם אי פעם, בשוגג או במזיד, שמא נשאר חייב להם משהו, או שהם נשארו חייבים לו. ומעתה כל החובות וההתחייבויות בטלים ומבוטלים.

חייו היו משולבים בדת, והדת בחיים. ונדמה היה כאילו כל החיים לא נוצרו, אלא לצורך קיום המצוות, שמירת השבת והחגים. בדרך זו, קל היה יותר לסבול את כל קשיי הפרנסה והקיום, פגעי הגלות המרה. באה שבת — נמחו כל אותות החול; העמל והסבל, הוסר אבק השבוע, פגה העייפות של ששת ימי המעשה.

ב. השבת.

החיים הסתובבו סביב מרכז זה, ששבת שמו. וכבר למחרת השבת היו מתכוננים לשבת הבאה. ביום הששי, בעוד היום גדול — לפני הצהרים — היה סבא ב־11 עוזב את העבודה, ומתקין

עצמו לקראת שבת מלכתא. היה עושה את צפרניו, לוקח כתונת נקיה עם מגבת והולך אל בית־המרחץ. פעם או פעמיים בשנה, בימי הקיץ הלוהטים, היה מרשה לעצמו לצאת לנהר הורין לטבול במימיו. בשוב סבא מבית־המרחץ, כבר היו בעיצומן ההכנות האחרונות לקבלת־שבת, ובאוויר הורגשה קדושת השבת, המגרשת אט־אט את החולין מן הבית. הנה הופיעה על השולחן מפה לבנה ונקיה, ועליה הפמוטות עם נרות שבת. הנשים סיימו את עבודתן במטבח, ונקיות ומצוחצחות עם מטפחות לבנות על ראשיהן, התכוננו לברך על הנרות. גמר סבא את כוס התה של ערב שבת ובקול חגיגי ועליז, פתח ב„שיר השירים אשר לשלמה״. מהתנור מגיעים ריחות ה„צ׳ולנט״ וה„ציקוריה״, וריח נעים וחמים אופף אותך, וכאילו מכין אותך לקראת השבת.

„שבתא־טבא״ אומר סבא, בקול רם וחגיגי, בהיכנסו מבית־הכנסת, ומיד פותח ב„שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון״. אותה שעה נדמה לך, כאילו מרחפים כל המלאכים הטובים הללו, שבאו לחוג עמנו את השבת, מעל לנרות שעל השולחן ועל ה„היינג־לייכטער״ שמתחת לתקרה.

הגיע זמן ה„קידוש״ והסעודה. את ה„קידוש״ היו כולם חייבים לשמוע ואף לטעום מן היין ולהסב לשולחן.

הסעודה היתה דשנה וחגיגית, מלווה זמירות ומנגינות לכבוד השבת. כמובן, שלא חסר היה גם „אורח״ לשבת.

אחרי הסעודה היה סבא עובר על פרשת השבוע, שניים מקרא ואחד תרגום. איזו שלוה נפשית היתה שורה עלינו. בשבת, שחלה בלילות טבת הארוכים והקרים. בחוץ משתוללת סופת שלג, הרוח מיללת בארובת הבית ובחלונות, ואילו בבית חמימות ושקט, ורק קולו החדגוני של סבא נשמע מסלסל בניגון המסורתי „ויחי יעקב בארץ מצרים שבע־עשרה שנה״.

בקיץ — בלילות תמוז החמים, היה סבא מרשה לעצמו לצאת אחרי הסעודה על הגזוזטרה, לשאוף קצת אויר צח. ועל פרשת השבוע היה עובר בשבת בבוקר עם הנץ החמה. אותה שעה היה שקט שורר ברחוב, אמנם רק שליש של תושבי העיר יהודים היו, אך השבת הורגשה, כאילו היתה העיר יהודית כולה. והיה קולו של סבא על בלק בן צפור בוקע־בעד החלון החוצה אל הדממה הצחה, והתמזג עם שירת הצפורים, והיה לשירה אחת אדירה לשבת, לטבע ולבורא עולם.

השבת עברה כולה בשלווה ובלימוד. אסורה היתה אפילו מחשבה על עניני עבודה ופרנסה. גם העצבות היתה אסורה.

זוכרני השבת הראשונה לאחר פטירתו של דודי חיים־ברוך אלפינר. במיטב שנותיו נפטר הדוד בברלין הרחוקה. השאיר אחריו שלוש בנות, ששתיים מהן הגיעו לפרקן וארבעה בנים, שהגדול בהם היה בצבא. סבא לא שינה ממנהגו אף כמלא־נימה, ולא הרשה לאיש להזכיר אף במלה את דבר האסון. „שבת היום״ אמר, רק בשעת ההבדלה לא יכול הוא עצמו להתאפק ופרץ בבכי. אוירא דשבת נמשכה בבתים רבים גם לאחרי ההבדלה.

גם בימות השבוע חיפשו הכול איים של מרגוע, פורקן של חיי שעה בדמות קיומן של המצוות ושמירתם של חגים. כך היה יותר קל לחיות ולהתקיים.

ג. חג הפסח.

החשוב והנעים מכל החגים, היה כמובן, חג הפסח. קודם כל, על שום שהיה חל באביב ואחריו בא הקיץ, שקלים החיים בו לאין ערוך מאשר בחורף, ושנית, על השוני הרב בין חמץ לפסח שמכניסים בבית.

לפסח היו מתכוננים כמעט כל השנה. בקיץ היו מכינים רקיחה מדובדבנים ומחמיצים מלפפונים לכבוד החג. בסתיו היו מכינים חזרת, סלק, תפוחי־אדמה, ובחורף, חמיצת סלק ויין. עיקר ההכנות החלו עם צאת הפורים.

השבוע הראשון הוקדש לכביסה כללית. השבוע השני — לסיוד, וקשה היתה עבודה זו מחמת מזג האויר הגשום, שהיה שורר כמעט תמיד ערב החג. השבוע השלישי היה קודש לאפיית מצות. והשבוע האחרון — נקיון כללי והכשרת הכלים.

היה זה חודש גדוש עבודה וכרוך בהוצאות מרובות. התכונה המיוחדת לחג, והחופש מלימודים, היה בהם משום ענין רב לנו, הילדים. עזרנו, כגדולים, לכל דבר ואף קיבלנו את חלקנו: בגדים ונעלים חדשים, אגוזים וממתקים למיניהם. קשות היו ההכנות לחג, אך הכול היו מצפים בקוצר־רוח לבואו. כל ימי החג היו מוקדשים למנוחה ולנופש, לביקורי־משפחה ואף לשידוכים.

ליצני הדור היו אומרים, שכל המהפכות בבתי־הכנסת נגד פרנסי הקהל בפסח נעשו, על שום שבחג זה, אין כל דאגות פרנסה. ויש פנאי להתמסר לעניני הקהל. כן היו אומרים, שאחרי הפסח קל הרבה יותר, מאשר אחרי סוכות, שאחרי סוכות צריך להכין את הבית לקראת החורף, להכניס את החלונות הכפולים, לבדוק אם יש אדמה די הצורך ליסודות. אף להכין ירק ותפוחי־אדמה לאדם ולבהמה. ועל הכול בגדים חמים ונעלים. ואילו אחרי הפסח, אין צורך בהכנות כלשהן, בבית נשארו שיירים מהחג: מצות, שומן, יין, ביצים. מזג האויר חם. הבהמה יוצאת למרעה. חלב וחמאה יש די, ושבוע שבועיים אחרי פסח כבר יש חמציץ, בצל ירוק, צנונית וההוצאות הן קטנות. ואכן, אחרי הפסח מתחיל ה„זומער־לעב" — הקיץ. אמנם ימי ה„ספירה" אסורים היו בשמחות וחתונות, אך כדברי חברנו באניע כץ: את הספירה נמסור להרב ר' דוידל, וחזקה עליו, שהוא יספור כהלכה, ואביב הוא אביב". לא עברו ימים מרובים, וכבר התחילו בהכנות לקראת חג השבועות. אבותינו סיפרו, שהיה זה בשעתו חגם של הבהורים, שבו הראו את כוחם בסידור כל מיני קישוטים מירק ומקליפות של ביצים. מל"ג בעומר כבר היו מתחילים בהכנות לחג השבועות. היה זה החג היחידי שבו הכניסו ירק לבית.

ד. חג השבועות.

חג מתן תורה. חג קל ונעים היה. מזג האויר היה נאה. הכול קם לתחיה. הכול פורח ומלבלב, וקשה היה לצמצם את החג במסגרת של מתן תורה ועול מצוות בלבד. הטבע השפיע את שלו גם על יהודי הגולה. אולם ימי הקיץ הנאים עוברים חיש, ושוב מתחילים ימי האבל משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב. תשעה באב, יום אבל היה לכל יהודי העיר, וכמעט הכול יצאו אל בית־הקברות הישן להשתטח על קברי הצדיקים.

לאחר תשעה באב, היה מצב הרוח משתנה. הקיץ קרב לקצו. מזג האוויר נעשה קריר יותר, וכבר מנסר באויר קולו של שופר. והנה שבת של חודש אלול — הימים הנוראים מתקרבים.

ה. ימים נוראים.

היה זה חודש מיוחד בחיי העיירה, בשנים האחרונות הוקהה עוקצם של הפחד והמורא. אך כמה עשרות שנים קודם לכן, היו — החל מראש חודש אלול — נזהרים בעבירה קלה שבקלות. וחייב היה כל אחד ואחד לפשפש במעשיו ולהשתטח על קברי אבות, שיהיו מליצי יושר לשנה החדשה.

ביחוד היה קשה מצבם של יהודי הכפרים בסביבה. כולנו זוכרים רק את הבדיחות על ה„ישובניקים". אך אבא ז"ל היה מספר על יהודי הכפרים, שהיו מתגוררים בעיירה בעשרת ימי התשובה על מנת, שלא יהיו בין גויים בימים אלה, אלה שלא יכלו לעזוב את ביתם דאגו למנין, לחזן ול„בעל־קורא" ול„בעל־תוקע".

עודני מעלה בזכרוני את הפחד, שהיה נופל על הכול בשבוע האחרון לפני ראש־השנה לקראת הסליחות הראשונות. בחוץ חושך, קר, גשם ובוץ. אך הכול הולכים לפני חצות עם פנסים

אל בית־הכנסת. בערב ראש השנה היו עוברים דרך עירנו חסידי סטולין, מטורוב ואולבסק בדרכם אל הרבי, אל סטולין. משה מחורובסק היה נוסע אחרון. הוא היה סומך על סוסי הדואר שלו, שיגיעו למועד לסטולין. את ראש השנה היו מבלים כמעט כל הזמן בבית־הכנסת בתפילה, או באמירת תהילים.

עבודת קודש מיוחדת ראו הנשים בהכנות נרות נשמה ליום הכיפורים. בזמן האחרון כבר היו נרות מן המוכן. אך לפני כחמישים שנה, היו מתקינות נרות אשה אשה בביתה, וכה סיפרה לי סבתא: בעשרת ימי תשובה היו לוקחים פתילים מכותנה ונוסעים לבית־הקברות, ושם היו הולכים לקבריהם של קרובי המשפחה ומזמינות אותם לקחת חלק בהכנת הנר. זה נקרא „ציען אַ קנייטל". הבכי והצעקות שהיו מלווים את התחינה המיוחדת שחוברה לשם כך, הבקיעו שחקים. את כל הפתילים היו לוקחות הביתה, מחממות שעוה ומכניסות לתוכו כל פתיל ופתיל, לנשמת כל קרובי המשפחה שהוזמנו בבית־הקברות. מכל הפתילים האלה היו קולעות נר נשמה אחד — גדול, שהיה בוער כל יום־הכיפורים.

קשה לתאר את הפחד והמורא, שהיו נופלים על כל בני העיר, ערב יום הכיפורים, וביום התקדש שבת־השבתון. הכול נתקהלו לבתי־הכנסת, רק תינוקות היו נשארים בבית, אפילו הנוצרים פחדו להסתובב בעיר ביום זה. החרדה הרבה פגה במקצת, בשל מעשה שהיה בימי מלחמת־העולם הראשונה. ביום הכיפורים של שנת 1915 נכנסו הקוזקים העירה ואילצו את שלמה פינקלשטיין לפתוח חנותו ואף קנו אצלו מה שקנו. ומשחלפה השנה ולשלמה לא אירע שום דבר, להיפך, הוא צבר הון רב יותר, התחיל הנוער לנהוג קצת קלות ראש ביום זה.

אחרי תפילת נעילה, היה כל אחד מוציא את נר הנשמה שלו מבית־הכנסת והולך עמו הביתה. ומבדיל עליו, והנשאר היה נשמר עד חוהמ"ס, ולאורו היו עושים את ההושענות להושענא רבה.

והיה מעשה בסבא, שניגש ביום־הכיפורים אחרי נעילה להוציא את נרו, והנה מצאו כבוי. מיד הדליקו מנר אחר, עשה עצמו כאילו לא קרה דבר, אך פניו החוירו וניכר בו, שנבוך במקצת, הוא רמז לי לשתוק. למחרת בבוקר נסע לסטולין אל הרבי, אמנם חזר משם נרגע ושמח יותר, אך כל אותה שנה עד ראש חודש אלול היה נזהר מאוד ממעשה כלשהו, שיש עמו חשש של סכנה.

לאחר יום הכיפורים נשמו הכל לרווחה. „הסכנה" חלפה. החלו בהכנות לחג הסוכות.

הסוכה היתה מוכנה כמעט בכל בית באחד החדרים. לאחר המתיחות של הימים־הנוראים, היתה השמחה בסוכות רבה, ובעיקר בשמחת־תורה. רק העייפות המרובה מרוב ימי החג, ימי הסתיו המתקרבים, הגשם והבוץ, ההוצאות הגדולות הדרושות לסידור הבית לקראת החורף, לרבות בגד ומאכל — העיבו במקצת על שמחת החג.

אחרי סוכות התחילו ימים אפורים. הגשם כמעט ולא פסק. לפעמים היו נשארים ימים שלמים בבית. מאין רצון לצאת בגשם ובבוץ, עד שבא החורף — ושלג כיסה את הכול, ועמו בא גם חג האורים — חנוכה. היה זה בעיקר חגם של הילדים, על שום שלא למדו בערב ב„חדר", וליד נרות החנוכה היה קצת יותר שמח, אכלו לביבות, שיחקו בסביבון, והגדולים שיחקו בקלפים. אבל היה זה אי בודד של שמחה, בים החורף הארוך והמיגע, עד שהגיעו לאדר. פורים קרב ובא. רוחות קלות התחילו מנשבות, השלג איבד את צורתו הנוקשה ונעשה רך ושחור. הקרח התחיל להתבקע, ברחוב כבר נשמעה שירת הצפורים. האביב בא, והביא עמו קצת יותר חופש לחי ולצומח. פורים היה חג, שיהודי מכל ימות השנה הרשה לעצמו על פי דין לשתות בו „עד דלא ידע". המסכות ומשחקי־הפורים אף הם שיוו ארשת שמחה לחג.

משלוח מנות היה מקובל בפורים. זוכרני, שאצלנו עבדו שלושה אנשים רק בקבלת משלוח־המנות ההדדי. היתה זו עבודה אחראית וכרוכה בטאקט רב: כדת מה לעשות כדי לשלוח לכל אחד, לפי כבודו ובהתאם לקירבה המשפחתית.



פיצוץ הקרח באביב על נהר „הורין" ליד הגשר
דאָס אויפרייסן פרילינג־צייט דעם אייז אויפן טייך ,האָרין" ביים בריק

את סעודת הפורים נוהגים היו לאכול ביחד, ועוד שמורה בזכרוני, סעודת־פורים אחת, שלקחו בה חלק כ־80 איש, בנים ובני בנים, ועיקר השמחה, אמנם, היה ברוב עם זה. לא ייפלא, איפוא, שטרגדיות פקדו משפחות רבות משהחלו בניהן פונים איש לעברו ועד לאמריקה הגיעו. והיטיב לבטא זאת „מגיד" אחד שבא לעירנו: וקנה את עולמו אצל נשי העיר בפסוק אחד: „והיו חייך תלויים לך מנגד" פירש אותו מגיד: „אל תקרא חייך אלא בניך, כי אין חיים אלא בבנים. והנה בניך תלויים לך מנגד — תמונות בניך תלויות לך מנגד על הקיר, הבנים אינם, פרחו הצפרים מן הקן החם של אמא ואבא. נשארו רק התמונות, וחתיכת נייר של מכתב. בכו הנשים, ואפילו הגברים הזילו דמעה.

1. מהפכת 1905.

מהפכת 1905 גרמה זעזוע חזק בחיי העיירה. עם כשלונה של המהפכה, נאלץ הנוער, שלקח בה חלק פעיל מאוד, להגר. בין המהגרים — רבים מנכדיו של סבא. בית סבא שהיה הומה תמיד מבני המשפחה, נתרוקן במקצת. ושוב נתמלא ביתנו אנשים, בזמן מלחמת העולם הראשונה הפעם גם רבים מבני העיר, מהם חברי, וחבריהם של אחי ואחיותי. ביתנו נשאר פתוח לכל, עד לעליתו של אבא ארצה.

מאז ומעולם ניכרה באבא נטיה לעבודה ציבורית. בתקופת שהותו מחוץ לעיר, כשהיה בא הביתה לחדשיים—שלושה בלבד, היה מגלה ענין בשאלות תרבות ורבנות בלבד. אולם כשהשתקע בעיר, התחיל להתענין בכל הנעשה בעיר. אז גם נבחר לנציג המועצה העירונית. הוא התענין בשאלות הקהילה והרבנות, והיה מחסידיו הנלהבים של הרב מסלונים זצ"ל.



4 דורות — בני דויד־הורודוק

4 דורות — אין דאוויד־האַראַדאָק

משמאל לימין: 1. ציפה ברוכין—האם, 2. שרה אלפינר—הבת, 3. שושקה לדצקי—הנכדה, 4. בילה לדצקי—הנינה.

בעיותיה החשובות של העיר — בביתנו נחתכו. כך הפך ביתנו מרכז לנוער. מועדונים לא היו אז בעיר. היו בני הנוער מכל השכבות והחוגים מתכנסים אצלנו. אל אחי אברהם נהגו לבוא חבריו מבית־הספר הרוסי, ואלי באו חברי מבית־הספר העברי וגם מבית־הספר הרוסי. ואלה הבאים: יצחק אלפינר, ישראל שוסטאקובסקי, יענקל אולשנסקי, מורבציק ועוד. כן באו תלמידים מן ה„חדרים המתוקנים", כגון: ח. פינקלשטיין, ז. לוצקי, ש. מישאלוב, מטורין, נ. פילאבין ואחרים. אף בחורי הישיבות הבאים, מהם פ. נובאק, י. ל. זגר וש. רזניק.

נשפי ריקודים טרם היו אז. והיו הערבים עוברים בקריאות ובויכוחים במשך שעות תמימות. איש־איש במקצועו. שוסטקובסקי היה קורא מיצירות פושקין, לרמונטוב או טולסטוי. מומחה גדול לקריאה ולדקלום היה נחמיה פילבין. פעם הפתיע אותנו בדקלמו את „המתמיד" ו„בעיר ההריגה" לביאליק בעל־פה. הוא נתמחה גם בקריאות מיצירותיהם של סופרי עברית ויידיש שהתחילו להגיע אלינו בימים ההם: כתבי מנדלי, חליפת המכתבים של מנחם־מנדל עם שיינה־שיינדל זוגתו. רושם עז עשה עלינו „ביי נאכט אויפן אלטען מארק" לי. ל. פרץ, כן כתביו על החסידות. ש. רזניק היה מארגן את ה„שירה בציבור". הוא היה משורר אצל השול־חזן ויד לו בנגינה. זאב לוצקי היה מומחה גדול לתנ"ך, ולכל דבר היה מביא פסוק כראיה. הוא אף הציע שנדבר בינינו רק עברית, אך לא הכול הסכימו לכך, בעיקר הלומדים בבית־הספר הרוסי. לא פעם השתתפו גם מבוגרים בקריאות, בעיקר מכתבי שלום־עליכם.

ז. מלחמת־העולם הראשונה.

משפרצה המלחמה ונהפכו סדרי עולם, נשארו רבים מתושבי העיר ללא עבודה ופרנסה, נותר זמן רב לפוליטיקה. ביתנו נעשה אחד המרכזים לשיחות וויכוחים על הפוליטיקה העולמית. מסתבר, שבשנה הראשונה למלחמה או אפילו לאחר מכן, עדיין לא הורגשו ממדיו של האסון המתרגש ובא על העולם, אולם מרוב שנאה לצאר שמחו למפלת הרוסים בחזית. אף סבא היה שבע־רצון מהתלקחות המלחמה. הוא הביא אותות ומופתים מן הזוהר הקדוש, שזוהי מלחמת גוג ומגוג ואחריו יבוא משיח.



בית־הדואר הישן בדויד־הורודוק
די אלטע פּאָסט־געביידע אין דאוויד־האַראָדאָק

משנסגרו העתונים היהודיים ברוסיה חתמנו בשותפות עם ש. כץ על העתון הרוסי הליברלי „ב. ויאדמוסטי". הדואר היה ליד ביתנו ובשעה שנתקבל העתון, היו הכול מתאספים לשמוע הדשות. חיים־דוד כץ היה הקריין הראשי ואייזל שוסטר היה „הפרשן המדיני".

אייזל שוסטר זה, סנדלר היה במקצועו. אך לא רבים האנשים בעיירה, לרבות שכניו, שראוהו עובד אי פעם. מעולם לא ידע איש מהיכן מתפרנס יהודי זה. תמיד ראוהו ברחוב עם מקל בידו, חוג אנשים סביבו, והוא ראש המדברים. לא ידע קרוא וכתוב חוץ מקצת אידיש והתפילות, ובכל זאת ידע את כל המתרחש בעולם הגדול. יום יום היה מראה על המפה הרוסית את המצב בחזית בכל נקודה ונקודה.

הוא שנא את הצאר ללא מצרים. עם כל מפלה של הרוסים, לא היה קץ לשמחתו. כשכבשו הרוסים את לבוב — הקניטוהו כל יודעיו, השיב להם בפסוק מקבלת־שבת: עם תועה „לבב" הם, כלומר, העם הרוסי הפשוט, תעה בדרכו ונכנס ללבוב. „הם" „היים" באידיש זה „בית" — הוא סבור שישארו שם כמו בבית. אבל „והם לא ידעו דרכי" כשירצו ללכת הביתה לא ידעו באיזו דרך ללכת. וירוצו בדרך, לא דרך. ואמנם כך היה. כשפתח הגנרל הגרמני הידוע מקנזון בהתקפה בגליציה, והרוסים ברחו כל עוד נפשם בם, לא היה קץ לשמחתו של אייזל.

אייזל ידע הרבה גם על הנעשה בעיר, לפני שנים רבות. בין השאר, נמצא ברשותו הפנקס הישן מלפני מאתיים שנה. למרות ידידותו האמיצה עמנו, לא עלה בידנו, להוציא את הפנקס ממנו.

רק בזמן האחרון הצליח מאיר אחי להציץ בפנקס זה, בקשר לרשימותיו ב„פינסקער שטימע" על תולדות העיר.

ויבות סיפר אייזל על תולדות העיר. ודברים מענינים לרוב נשתכחו מזכרוני. הוא ניחן בכשרון רב לספר כל דבר במהירות רבה, והיה זה כאילו עומדת הפרשה לנגד עיניך. בין השאר תיאר הרושם העז שנתרשמו אנשי העיר כשהביאו לניסן גורביץ את הגרמופון הראשון. כיצד הלכו הכול במוצאי־שבת, לראות ולשמוע את הפלא הגדול. ויכוח ממושך ניטש אותה שעה על מקור הקול, אם מן התקליט, המחט או הרמקול, הוא בא. הגויים השכנים נבהלו מן המכונה החדשה, ונמלטו על נפשם.

רושם דומה עשתה על כל אוחזי המחט בעיר, מכונת התפירה הראשונה. את התפר שעושה המכונה למעלה הבינו בסופו של דבר, אך כיצד נעשה התפר מלמטה — זאת לא יכלו להבין בשום פנים. יום־יום היה אייזל בא אל ביתנו, בשעת קבלת העתון ופותח בפרשנותו. משפרצה המהפכה והעיר נתחלקה לשניים, לציונים ולפועלי־ציון, נאלץ גם אייזל לבחור את דרכו: להלכה לא נימנה עם פועלי־ציון. הוא היה מין אנרכיסט. יצא לרחוב אל המוני העם וניהל תעמולה על הכול נגד הכול.

ח. אחרי מהפכת 1917

לאחר פרוץ המהפכה נעשה ביתנו מרכז לפעולה הציבורית והציונית בעיר. אבא נבחר ל„רבקום" כסגן יושב־ראש. השלטון ברוסיה כולה היה בידי הרבקומים. שהרי חוקי הצאר בוטלו, וחוקים חדשים עדיין לא באו במקומם. השלטון העירוני היה אז, השלטון המחוקק והמוציא לפועל כאחד. והיה מעשה בזוג נוצרים, שבאו ל„רבקום" להתגרש, מאחר שהיושב־ראש לא היה אז בעיר, חתם אבא על הגט. נוצריה אחת שראתה זאת יצאה בצעקות ובבכי: אוי לעיניה שכך רואות, משה־יהודה מאשר גט לפרבוסלבים כשרים!

אבא נבחר גם לועד־הקהילה מטעם הציונים הכלליים, ובזה התמיד, עד סמוך לעלותו ארצה. כבא־כוחה התמידי של הקהילה היהודית בעירנו, הן בימי הבולשביקים, והן בימי הגרמנים והפולנים, פנו אליו תמיד כאל נבחר העיר. ורק הודות ליושרו ולמסירותו לכלל, עבר בשלום את הימים הסוערים ההם. (רק פעם נאסר לכמה ימים ע"י אנשי ההטמן).

עיקר פעולתו הציבורית היתה בימי כיבוש העיר על־ידי הפולנים. באותם הימים היתה בעיה של פספורטים מנסרת בחלל עולמנו. יהודים רבים ברחו מרוסיה ועברו את הגבול הפולני, ובלי תעודת זהות אי אפשר היה לזוז, מאחר שבדויד־הורודוק לא היה פנקס של רישום התושבים, כי הבולשביקים בנסיגתם, לקחו אתם את ספרי האחוזה והרישום, אפשר היה לקבל תעודת זהות זמנית בהסתמך על חתימתם של שניים מאזרחי העיר, וכן הוענקה להם הזכות להשאר בפולין. חתימתו של אבא היתה הקובעת והמחייבת.

רבים היו מבקשי הפספורטים, שקשריהם עם דויד־הורודוק היו רופפים מאוד. בכל זאת, לא היסס אבא מלסייע להם בקבלת התעודה. לא פעם היו שלטונות המחוז שואלים, כיצד יתכן, שפלוני נולד במוזיר ומקבל פספורט בדויד־הורודוק. לך תספר להם, שלפי שלום־עליכם, יכול יהודי להוולד בקיוב, להירשם במוזיר, ולקבל פספורט בדויד־הורודוק. עם כל זאת, נתנו השלטונות אמון מלא בחתימת ידו של אבא.

את כל זאת עשה אבא, שלא על מנת לקבל פרס, על אף הסכנות שהיו כרוכות בכך. הפרס היחידי היה — הקופסה של הקהק"ל שבביתו, שהיתה תמיד מלאה יותר משאר הקופסאות שבעיר. מלבד התענינותו בעבודה הציונית, התענין אבא גם בשאלת החינוך, אף כי ילדיו כבר לא היו בגיל החינוך. הוא היה מתומכיו של הרב שפירא ז"ל, והיה עם השוקדים להבאתו לדויד־הורודוק. עם זאת, ידע לשמור על יחסים טובים גם עם הרב משה'לע גינצבורג זצ"ל. למרות היותו מתנגד מושבע, קיים יחסי־ידידות הדוקים, גם עם הרבי מסטולין ר' משה'לע פרלוב הי"ד

ותמיד בהיותו בסטולין, היה סר אליו לשיחה ידידותית .כן היה נכנס גם אצל הרב הסטולינאי בביקוריו בדויד־הורודוק. ותמיד קיבל הרבי את פניו בשמחה רבה.

לא היתה שום פעולה ציבורית בעיר, שאבא לא לקח בה חלק פעיל.

רק לועד הקהילה, בימי שלטון הפולנים, לא הסכים להציג את מועמדותו מחמת ריח הריאקציה והשתדלנות שנדף ממוסד זה. העבודה הציבורית גזלה מאבא הרבה מזמנו, והדבר השפיע לרעה על עסקיו, שלא תמיד היו מהמוצלחים.

ט. בימי שלטון הפולנים.

אחרי שלום ריגה בין רוסיה ופולין, כשהוקל קצת המצב הצבאי בעיר, התחיל הנוער שוב להתעניין בפעולה הציונית. ואז אירע המאסר בביתנו: היה זה בשנת 1921. הגבול בינינו ובין רוסיה היה סגור ומסוגר היטב, עם זאת, הצליחו כמה מאנשי דויד־הורודוק, שנשארו ברוסיה, לחזור הביתה, ובין החוזרים גם אברהם דורצין הי״ד, שלמד באוניברסיטה בקיוב. הוא היה בין החברים המרכזיים בתנועה הציונית, וכבר ב־1917 היה חבר צעירי־ציון. אנו הצעירים, רצינו לשמוע מפיו על הנעשה ברוסיה, ובעיקר על המתרחש בתנועה הציונית. קשה היתה באותם הימים מלחמתו הפנימית של הנוער היהודי. ציונות או קומוניזם? — זו היתה השאלה. בשנים הראשונות למהפכה, קסמה לנוער היהודי האפשרות לנקום בפורעים, ובשונאי ישראל למיניהם, בעזרת הקומוניסטים. המהפכה, אף פתחה שדה פעולה נרחב, למען מעמד הפועלים והסוציאליזם. עם זאת, היה הדבר כרוך בטמיעה ודאית ומוחלטת באוקינוס הגדול של עמי רוסיה.

מצד שני, הימים — ימי הצהרת בלפור, והנציב הראשון בארץ־ישראל הוא יהודי. אפשר לשמור על הקשר החי עם העולם הגדול והפתוח, יש אפשרות לעליה, מתגשם חלום הציונות. כמה מבני הנוער בעירנו, נתפסו לקומוניזם ויצאו לרוסיה, מהם הנמצאים שמה עד היום, ואחרים שאוכזבו קשות וחזרו. אך מרבית בני־הנוער נשארו בנאמנותם לציונות. לא יפלא, איפוא, שבבוא א. דורצין הביתה, השתוקקנו לשמוע מה בפיו. הכול נתכנסו בביתנו, ודורצין סיפר על חיי היהודים ברוסיה ,על האפשרויות לפעולה ציונית ועל הקומוניזם. השעה כבר היתה מאוחרת. חברים רבים כבר הלכו. אבא שכב לישון. נשארנו יושבים, שני אחי, מאיר ואהרון, דב שפר, א. מורבציק ואנכי. כן נשאר עמנו סורוקה בן טורוב (אחותו היתה מורה בבית־הספר „תרבות" והוא נשאר בדויד־הורודוק). בינתיים נכנסו שני פולנים וביקשו בירה. מילאתי את מבוקשם ואנו המשכנו בשיחה. רק לאחר מכן, נתברר שהפולנים היו מאנשי הבולשת. וכששמעו שמדברים על הציונות וקומוניזם, קראו למשטרה וכולנו נאסרנו. היה זה בליל שבת.

למחרת היתה העיר כמרקחה. האשמה בקומוניזם, בעיר השוכנת על גבול רוסיה בפולין דאז — לא היתה מן הדברים הקלים, ומה עוד, שנוסף לכך היה בין האסירים אברהם דורצין, שזה עתה בא מרוסיה וסורוקה היה איש טורוב. מעשי הפולנים בפינסק, הריגת ה־35 עודם זכורים היטב, החרדה בעיר היתה גדולה. התחילו באיסוף חתימות מאת תושבי העיר, המעידות, שאין אנו קומוניסטים. כמה מן התושבים חששו לחתום. אנו לא ידענו על כל החרדה הזאת וחוץ מסורוקה, שהיה לו פספורט ננסן, שמחנו להיות אסירים פוליטיים. ביום הראשון בבוקר הובילונו ללונינץ. כל בני העיר יצאו ללוותנו. נסעו אתנו אבא, אהרן־יונה שפר ודוב מורבצ׳יק. בעזרת מ. מוזיקנט, בעל בית־מלון, שהיו לו קשרים עם קציני המשטרה, שוחררנו לאחר שלשת ימי מאסר. מאסר זה, הפסיק את הפעולה הציונית של הנוער בעירנו לחדשים מספר. אך לאחר מכן, היא נתחדשה ביתר שאת. ושוב היה מרכז הפעולה בביתנו עד עלייתנו ארצה. גם משניתן רשיון לפתיחת מועדון, עדיין הוכרעו בביתנו כל ההחלטות והפעולות העיקריות בתנועת א״י העובדת.

הישיבה הראשונה של הקבוצה היוזמת ליסוד „צעירי ציון צ.ס." בדויד־הורודוק, בהשתתפות

י. ל. זגר, פ. נובק, ז. לוצקי ויבדלו לחיים, א. ויינער ודב שפר, היתה אצלנו, כמעט כל הפעולה הציונית, שנעשתה בעירנו על־ידי צ.ס. ולאחר מכן ע"י פוע"צ צ.ס., התרכזה בביתנו. בחצרנו היה בית קטן, שבימי המלחמה שימש כביח"ר לנקניק, ולאחר מכן עמד ריק, בבית זה נערכה האסיפה הראשונה של „החלוץ". שם הוחלט על יסוד הקבוצה בליסוביץ. בבית זה הוחסנו גם כלי־העבודה, שנאספו בעיר ונשלחו לארץ־ישראל, ושמה אף הוחלט על ייסוד הספריה על שם י. ל. פרץ. כל שליח, שבא למפלגה, ול„החלוץ" היה בא אלינו. האישורים הראשונים לעליה מטעם „החלוץ", בהשתתפות הרשל פינסקי המנוח, אף הם הוצאו אצלנו.

ביתנו היה מרכז הפגישות של מרבית הנוער המאורגן. וכל אדם יכול היה תמיד להכנס ולצאת בלא להשאל לחפצו.

אם היה צורך לעשות פעולה דחופה במפלגה, נמצא תמיד מישהו בביתנו.

פרשה לעצמה היתה ה„עשיריה", והן: שתי אחיותי, שתי האחיות רימאר, ביילה מורבציק, מאניע כהן, סוניה קולודני, שתי האחיות ליפשיץ (בנותיו של שמואל ליפשיץ) ואטל אולפינר (שכולן, חוץ מגיסתי א. אולפינר, נמצאות בארץ). הן היו בלתי מפלגתיות, אך אהדו בגלוי את א"י העובדת. הן היו פעילות מאוד ב„גדוד" למען הקהק"ל, והיוו את חוט השדרה שלו. לרוב היו מתכנסות בביתנו עם חבריהן.

יצויין, שכל הפעולה הזאת נעשתה בהסכמתו ובאהדתו הגדולה של אבא, אם כי עלה לו בכסף ובזמן והפריע הרבה לפרנסתו הוא התיחס באהדה לתנועת א"י העובדת.

זוכר אני את הבחירות לעיריה. אבא עמד בראש רשימת בעלי־המלאכה. ואני בראש רשימת פוע"צ צ.ס. עם זאת עשה אבא נפשות לטובת הרשימה שלנו וסייע לנו בבחירות. גם במועצת העיריה הצביע תמיד אתנו בשאלות, שהיינו מעונינים בהם במישרין.

כזה היה בית אבא, עד עלייתנו ארצה, וזכה אבא לשמוח בתקומתה של מדינת ישראל. אם כי השמחה לא היתה שלמה על שום שלא זכה להעביר את כל משפחתו ארצה, ושלושה מבניו ונכדיו נספו בידי המרצחים. הי"ד.

י. ליפשיץ

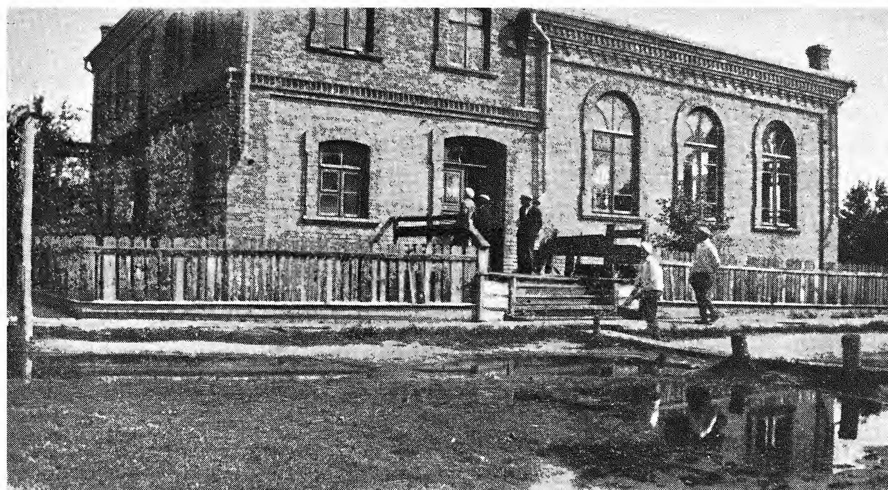
ד. טננבוים:

בגלות פוליסיה

מתוך „פינסקער שטימע"

בדקתי ומצאתי שאין עיירה יותר חביבה מבחינה ציונית, מאשר דוד־הורודוק. הלשון העברית שגורה פה בפי כל, וברחוב תשמע לפרקים את צלצולה בין הצעירים. והברכה בה יקדמו העוברים ושבים אחד את רעהו היא „שלום" (עובדה פחותת־ערך לכאורה, אבל מעידה על הרוח השוררת). ביה"ס „תרבות", הקיים פה יכול לשמש מופת של בי"ס עברי בכל המובנים. בשלושה בתים מרווחים ונאים הוא נמצא; מספר תלמידיו למעלה מ־400; ומתוך דיבורם ויחסם של החניכים אל העבודה הציונית אפשר לשפוט, שביה"ס בשבילם הוא לא בית־לימוד גרידא, כי אם סביבה ואוירה של חיים ארצישראליים.

גם הסתדרויות נוער והסתדרויות בוגרים יש לך פה, מכל האגפים הציוניים. וקיבוץ של „הנוער הציוני" אף הוא קיים, עובד ונהנה מתמיכתם המוסרית והחמרית של יהודי העיירה. עולים מפה ארצה יחידים וכן משפחות שלמות; כי על כן בחלו יהודים אלה בחיים חצי־גלותיים וחצי־עבריים ובוחרים הם לעלות ולכונן חיים עבריים שלמים בארץ־ישראל.



בית הכנסת דחסידי סטולין
„סטאָלינער שטיבל"

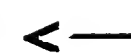


בית הכנסת הגדול
די גרויסע שול



בית המדרש הגדול
דער גרויסער בית־מדרש





בית־המדרש — „הנגיד"
„דער נגידישער בית־מדרש"

דעם רב׳ס בית־מדרש





רבנים וגדולי תורה נימנו עם תושביה של דויד־הורודוק: ר׳ יוסף רייזין, מ״ץ (שעבר אח״כ לסלונים), ר׳ פסח, ר׳ יעקב ישעיהו רוזנבלום, המכונה הסלונימאי, ר׳ דוד ברקוביץ, ר׳ ברוכל, וכן הרבנים והרביים לבית גינזבורג. וזו שלשלת המשפחה למן ר׳ וולף, הצדיק הזקן: ר׳ וולף, ר׳ דויד בנו, ר׳ יוסף בנו, ר׳ וולוולה ור׳ אלתר׳קה בניו, ר׳ אהר׳לה, ר׳ יעקב דויד ור׳ משה׳לה — בניו של ר׳ וולוולה (הראשון שימש כרב בלונינץ, והשני כשו״ב בדויד־הורודוק, ור׳ משה׳לה אחרון הבנים, ניספה בידי הנאצים), ר׳ יצחק (איציקל) בנו של ר׳ אלתר׳קה (ר׳ וולוולה בנו משמש עתה כרבי בארצות־הברית).

שוחטים ודיינים, מהם ר׳ שלום בר׳ יוסף ז״ל לחובסקי, הדיין ממינסק.

5 בתי־כנסת היו בעיירה: בית־המדרש הגדול, שנבנה ע״י זאב יודוביץ; בית־הכנסת הגדול, שהוקם בעזרתו ובמסירותו של פנחס נובק הזגג; בית־המדרש של הרב (של משפחת גינזבורג); בית־הכנסת של חסידי סטולין (בזמן האחרון היה בנוי מלבנים); ובית־הכנסת של הנגידים. גם בביתו של ר׳ איציקל היה בית־כנסת שבו היו חסידיו מתפללים.

בעלי־התפילה הנודעים של דויד־הורודוק רבים היו. בבית־המדרש הגדול נודעו בעיקר: יונה רימר, משה לחובסקי, יוסף מקלר (הקצב), לייבלה החזן, שלמה נובק (בעל־הקריאה), מאיר בן דוד (דוג׳ס). בבית־הכנסת הגדול: נח זגר הנפח, איזיל ביילין הנפח, ר׳ שמריהו לנסקי החזן, עם מקהלת משוררים. בבית־הכנסת של הרב: וולף דער אליניק, ליפמן דרייזין, נוח בנו של פנחס דוברושין. בבית־הכנסת של החסידים: אברהם משה המלמד, יוסף חשה־בשעס (שצקי), איזל קלוז׳ני, משה קלוז׳ני, יוסף קלוז׳ני, יודל שצקי אשר מרגולין, יעקב בגון (במנחה לשבת) ויעקב מילמן הנפח, מרדכי בגון. בבית־הכנסת של הנגידים: ר׳ יהודה בן הרב ר׳ דוד ברקוביץ. רבים היו באים לשמוע את תפילתו (לעתים היה ר׳ דוד מזמינו לבית־הכנסת הגדול, שהיה ממתפלליו), אברהם הורביץ, שכנא מורבצ׳יק וישראל מאיר לחובסקי.

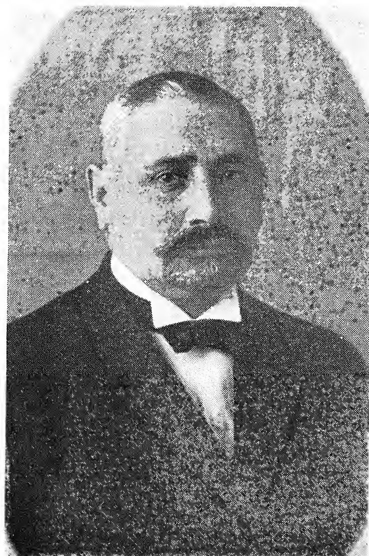
בכמה בתי־כנסת היו לומדים בין מנחה למעריב. ראשון המלמדים בבית־המדרש הגדול היה ר׳ ברל השמש. אחריו היו אומרים שיעור ר׳ דויד ברקוביץ ואברהם וולוול לוצקי. בבית־הכנסת הגדול היה ר׳ שמעון רונקין אומר משניות ועין־יעקב בין מנחה למעריב. בבית־הכנסת של החסידים היה יעקב רבינוביץ, סוחר מאנופקטורה, אומר שיעור. אחרי מלחמת־העולם הראשונה עבר לנסוויז ושימש שם ברבנות.

יהודי דויד־הורודוק בכללם שומרי מסורת היו, אך לא סילקו ידם גם מן ההשכלה; ובשנת 1900 הקים שם המורה יש״י אדלר את ביה״ס המתוקן. הציונות אף היא עשתה חיל בדויד־הורודוק. ראשוני הציונים היו: ישראל פרידמן, משה יהודה ליפשיץ, אליעזר פינצ׳וק, אהרן כגן אהרן־יונה שפר, משה ונח גרושקין, ישראל מאיר לחובסקי, צמרינסקי, אהרן דבורין, שמעון לייכטמן, שלמה רוזמן, שלמה זגורודסקי, אשר זגר, משה אהרן מישלוב, משה׳קה, חתנו של ירחמיאל, שיפמן, שמואל ליפשיץ, שמעון אופינגנדין ויצחק כץ, שעבר אח״כ לגור ללונינץ.

יהודי דויד־הורודוק היוו את רוב מנינה של מרכז העיירה, לרבות המרכז המסחרי שלה. רבים היו העשירים ביניהם, מהם סוחרי יערות, בעלי ספנות מובילות משא, סוחרי בקר ודגים. עד לורשה וליתר הערים הגדולות הגיעה ידם של סוחרי הורודוק היהודים בשיווק סחורתם. מהם היו גם בעלי זכיונות לדיג באגמי הסביבה.

דויד־הורודוק היתה מוקפת יערות, והיו בה סוחרי עצים. מהגדולים שבהם היה יעקב פרידמן, שעבר לקיוב ב־1906, אך לא חדל לתמוך ברבני העיירה ובנצרכיה. פעמיים בשנה, לפני החגים, היה שולח את תרומתו ביד רחבה. הוא הקים את ההקדש שהפכו אותו אח״כ למוסדות־ציבור שונים: הועד הציוני, הספריה וכו׳. מרדכי (מוכה) רימר היה בעל מספנה שעסקה בבניית

ספינות־משא. הוא העסיק הרבה פועלים, יהודים ונוצרים. כן היתה לו מגסרה. שלוש טחנות־קמח היו בעיירה, מהן של אשר זגר, של אברהם ברוכין של ר׳ יהודה ברקוביץ (שהיה גם בעל בית־בד), וא. ז. לוצקי. כן היו בה מפעלי בורסקאות, מהם בית־החרושת לעורות של שלמה פינקלשטיין, שהיה אחד מנדיבי־עם שנענו לכל דבר ביד רחבה ובעין יפה. הוא אף הקים קופת גמ״ח לכל דיצריך.


יעקב פרידמן

גם בעלי מחלבות היו בדויד־הורודוק, וכן בעלי־מלאכה למיניהם (בנאים, נפחים, סנדלרים וכו׳). בכל יום א׳ בשבוע היו כפריי הסביבה, וביניהם יהודים, באים למכור את תוצרתם החקלאית ביריד ולקנות סחורה לצרכי ביתם. מקום מיוחד, בצד המרכז הזה, היה לבעלי האטליזים, 30 במספר.

רוב בתי העיר היו מעץ, אך היו גם בתי־אבן אחדים, בני שתי קומות. אחד מהם היה ביתו של זאב יודוביץ, ששימש מלון ממדרגה ראשונה. משנת 1909 שימש בית זה כבית־ספר עירוני ממשלתי לכל בני העיירה. בקומה הראשונה היו חנויות. בתי־מלון היו גם למאיר אליהו קושניר, אהרן גורין ואלתר פרידמן. דויד־הורודוק וסביבתה היו מקבלות את צידתן לחורף, לרבות מלח, קמח ודגים מלוחים, באניות שהיו חוזרות מקיוב ויקטרינוסלב לאחר שהביאו אליהן באביב עצים להסקה.

דויד־הורודוק לא חסרה גם „עמך" ודלת העם, אלמנות ויתומים, שהיו זקוקים לתמיכה ולסעד. ונמצאו עסקנים ושליחי־מצוה שהיו חוזרים בערבי שבתות על פתחיהם של נדיבים ובעלי־יכולת ומאספים חלות, עוגות וכן בשר ודגים מבושלים לחלוקה בין הנצרכים. ונהגו עקרות־הבית, ברובן, להכין את חלקן והיו נותנות אותו בנפש חפצה. אחד העושים במצוה היה ר׳ שמעון לייב קצמן. משהזקין היה מתחיל בשליחותו ביום ה׳ אחה״צ כדי שיהיה סיפק בידו לסיימה בעוד מועד. היו משפחות, מן הנזקקות במיוחד, שנתמכו כל ימות השבוע ומשנה־סעד ניתן להן לקראת השבת.


יעקב בן שמשון לייב ומלכה כצמן

משמת ר׳ שמעון־לייב ובנו ר׳ יעקב הלך בדרכיו הנהיג הלה „מתן בסתר״; היה מקבץ כספים ומחלקם לנצרכים. ואירע שפעם דפקו על חלונו סמוך לחצות. יצא ר׳ יעקב וסידר מה שסידר. כשחזר לביתו שאלתו מלכה אשתו: מי ומה? — והשיב ר׳ יעקב: אילו רצה האיש שגם את תדעי מיהו, ודאי לא היה בא בחצות; ולא יספה לשאול.

כמה מבעלי־הבתים תמכו ב„יורדים״ בסכומים גדולים למדי, בצורת הלואות שמעולם לא הוחזרו להם.

עד למלחמת־העולם הראשונה שקטה העיירה על שמריה, כרוב עיירות ישראל. בימי המלחמה עברו פליטים רבים דרך העיר ונתמכו בעין יפה ע״י יהודיה. אחד מהם, הרב רבינסקי, אף שימש בה ברבנות. אחרי המלחמה, בימי האוקראינים, היו גם גרמנים בעיירה והם הפילו את אחד מקרבנותיה הראשונים: זאב זגר (וועלוועל דער שמיד). בהשכמת הבוקר, כשהלך להתפלל, צעקו אליו חיילי המשמר: עמוד! הוא לא הבין את שפתם והם דקרוהו עד שמת. בימי הבולשביקים נרצח בצלאל יודוביץ (1919?). בסוף אותה שנה נרצח ליבל קרפיבקה ע״י הפולנים. מספר קרבנותיה של ד.־הורודוק בימי בלחוביץ היה קטן בהשוואה לעיירות אחרות, אך היו קרבנות.

בשמיני־עצרת נכנסו הבלחובצים לד.־הורודוק. ברוך דוברוביצקי (ברוך פעשע קריינים) הלך בעצת אשתו להתחבא בבית־הכנסת, ומצא שם עוד 4—5 יהודים וביניהם ר׳ דויד׳ל, שעמד בתפילה. כשהאיר הבוקר תמה ר׳ דויד׳ל שאין באים להתפלל. סח לו ברוך את המתרחש בעיר והוסיף כי אין לקוות למנין. תוך כדי כך נכנסו שלושה חיילים לבית־הכנסת ודרשו כסף. לברוך בלבד היו 300 רו״כ בכיסו. החיילים לקחו את הכסף ולא נגעו בהם. כששאלו ר׳ דויד כיצד העז להחזיק כסף בחג השיב ברוך: „הכינותי כופר נפש״. משהלך ר׳ דויד׳ל לביתו, עטוף בטלית, תפסוהו הבלחובצים ברחוב ופקדו עליו לרקוד לפניהם אם רוצה הוא בטליתו. נענה להם ר׳ דויד׳ל — וכיון לכבוד שמחת־תורה. בימי הבלחובצים נרצחו שמריהו שרמוק, חנה — אשת יוסף ברודר, והצעירה רושקה בת דוב מורבצ׳יק. הרוגים רבים יותר היו בכפרים, שם אירעו גם מקרי־אונס. בחובורסק תלו את יוסף במגבת על משקוף הדלת. דברים דומים קרו גם במלישוב ורוב כפרים בסביבה.

יהודים רבים (ליפא פינקלשטיין, שמואל מצולסקי ועוד) ניצלו מתליה הודות לאשר ברמן, שהכיר את אחד מקציניו של בלחוביץ.

על מה שהיה ואיננו

אחרי יובל שנים קשה מאוד להפליג לעבר הרחוק, לילדות הרחוקה, ולדלות משם זכרונות ורשמים. דברים רבים נשכחו, דמויות רבות נטשטשו ונמחו מן הזכרון. ואשר היה טוב ויפה אז, ולהפך, — נראה עתה באור אחר לגמרי. אנסה, איפוא, לספר משהו על הווי החיים בימים ההם ואתחיל מהקרוב ביותר — מהרחוב שלנו.

במראהו החיצוני לא נבדל רחובנו משאר רחובות שבעיירה. היתה בו רק קדושה מיוחדת, על שום שהיו כל בתי־הכנסת מרוכזים כאן, ומכאן גם שמו בפי העם, „דער שולהויף״ (שכונת בתי־הכנסת). תמיד המה רחובנו מיהודים הבאים להתפלל, ביחוד בשבתות ובחגים, ויותר מכן — בימים הנוראים, „בין כסה לעשור״, ימים אשר בהם, כדברי הסבתא, „די פיש ציטערן אין וואסער״ (גם דגים במים, חיל ורעדה יאחזום, מאימת יום הדין...). והיה עוד דבר־מה שהוסיף טעם וחן לרחובנו, הלא הם בחורי הישיבה, אשר שירתם הנוגה הידהדה מבוקר עד ערב בשננם את שיעורם: „הוי, תנו רבנן — האָבן די רבנן געלערנט... „הכונס צאן לדיר״... וכו׳ וכו׳.

לכל מעמד וחוג היה בית־כנסת משלו. רואה אני לנגד עיני את בית־הכנסת הגדול. כאן

התפללו „עמך״; בעלי־מלאכה, בנאים, חייטים, נפחים — יהודים פשוטים, יהודים ישרים, „אידן פון א גאנץ יאר״ (יהודים מכל ימות השנה), כפי שנקראו בפי העם.

ומול ביתנו עמד „בית־המדרש״. „יודוביצ׳עס בית־מדרש״, על שם אחד הגבירים בעיירתנו, ששמו יודוביץ. רוב מתפלליו היו יהודים, שירדו קצת מנכסיהם, אבל עדיין שמרו על מראם החיצוני, ועל בגדיהם שלא יהיה בהם רבב, שרידים אחרונים מגדולתם בעבר. בפינה אחרת עמד „א נגידישער בית־מדרש״. וכשמו כן הוא: רוב מתפלליו היו הנגידים שבעיירה. הוא גם הצטיין במראהו ובנקיונו. נוסף על אלה היה בית־הכנסת של החסידים (דאס חסידישע־שטיבל). שם התפללו חסידי סטולין. כן היו ברחוב עוד כמה וכמה בתי־תפילה.

אף רוב „כלי הקודש״ איוו להם מושב ברחובנו: שלושה שוחטים (אחד מהם אבי ז״ל) ושלושה רבנים; למעשה לא רבנים, כי אם „רביים״, צאצאי שושלת אדמורים מדורי דורות, לכל אחד מהם, קהל חסידים משלו. הם וחסידיהם מפרנסיהם — הרעב היה מנת חלקם. לאחר שגדלתי ועמדתי על טיבם של בתי הרביים, הערכתי ביותר את ר׳ וולוולה ז״ל, יהודי כשר ותמים היה, לא התערב ב„פוליטיקה״ ואהוב על הבריות. גם קהל חסידיו היה גדול משל אחרים. אשתו, ליבע־רייזעלע, אשה בעלת־מרץ היתה. סבתא סיפרה, כי בצעירותה, היתה ליבע־רייזעלע יפהפיה, וכשהביאוה, אחר נישואיה, ממרחקים לעיירתנו, צבאו אנשים על פתח ביתה לראות את יפיה. גם אני, בילדותי, עוד ראיתי בפניה את שרידי יופיה. נראה, שחיי העוני והסבל, נתנו אותותיהם בה. שלושה בנים היו להם ובת יחידה, צפורה׳לה רעותי, וכולם יפי־תואר ויפי־רוח. ניתנה האמת להיאמר: בנות רבות בעיירה, מבנות „כלי־הקודש״, נתנו בהם עין, ולא אחת שמעתי אמהות וסבתות מתלחשות: השידוך נאה וכשר, אלא שאין „שני מתים יוצאים יחד במחול״... אכן, העניות שררה בבתיהם של „כלי־קודש״, אלה.

שלולית מים דלוחים („קאלוזשע״ בלע״ז) מצויה היתה ברחובנו, בין בית הכנסת הגדול ובית־המדרש. השלולית הזאת, מימיה לא נתיבשה, גם בימי תמוז הלוהטים, ולא קפאו בימי שבט הקרים. תמיד עמדה בזוהמתה, תמיד מין קליפה ירוקה כיסתה אותה. בערבי־קיץ נאים, קירקרו שם צפרדעים, וחזירי הגויים שבעיירה, התפלשו להנאתם והתחממו לאור השמש. לא אחת, בהחבא מעין אמא, היינו אף אנו, הילדים, נכנסים לשלולית, מטיילים שם יחפים, ומתיזים מים ובוץ על עוברים ושבים. כשהיו האמהות תופסות אותנו ב„קלקלתנו״ — רע ומר היה חלקנו, — עם זאת, חזרנו תמיד לסורנו...

הרופא שברח

בעיירה סיפרו, כי רופא צעיר, בא יום אחד — להשתקע. כשראה את השלולית המהוללה, עם מימיה המרופשים — נתחלחל. עמד וכנס את יהודי העיירה ואמר להם: „יידן, קלייבט אויף די פעקלאך, און אנטלויפט פון דאנען״ (יהודים, ארזו את חפציכם ועקרו מכאן !). בצבעים שחורים תיאר להם — כפי שעתה למד בתורת הרפואה — את הסכנה הנשקפת לחייהם, ומה עלולה שלולית זו להביא עליהם; מגפה־שחורה, חולירע וכיוצא בהן מחלות. איני יודעת אם אמנם שמע מישהו בקולו ועזב את העיירה. האחד שעשה כך, היה הרופא, בכבודו ובעצמו. למחרת האסיפה, ארז את המטלטלין ונעלם. שנים רבות סיפרו היהודים את המעשה על הרופא המוזר הלזה ועל נבואותיו השחורות ומדי ספרם התגלגלו מצחוק, והשלולית עם מימיה המזוהמים נשארה במקומה כמימים ימימה. הצפרדעים הוסיפו לשיר את שירת הקוה־קוה שלהם, ושירתם התערבה עם שירתם הנוגה של בחורי הישיבה.

מעשה קונדס

בקרב היהודים רווחה אגדה, כי בכל מוצאי־שבת, בדיוק, בחצות לילה, קמים המתים מקבריהם, ובאים להתפלל בבית־הכנסת הגדול. העובר בשעה זו ליד בית־הכנסת, והמתים קוראים אותו

לעלות לתורה — אות הוא שהגיעה שעתו. נזהרו יהודים מלעבור בשעה זו על יד בית־הכנסת הגדול. והנה נודע לנוער, כי שכננו, סנה הקצב, עומד לחזור במוצאי־שבת בשעה מאוחרת, מביתו של ר׳ וולוולה ז״ל. מה עשו חברה־לצים? התחבאו בעזרת־הנשים של בית־הכנסת הגדול, ובהתקרב סנה הקצב לביתו, שעמד בדיוק מול בית־כנסת זה — התחילו הללו להתפלל ברוב דבקות, ובקול עמום, כקול מתים מקבריהם, קראו: יעמוד ר׳ סנה בר׳ פלוני לתורה! היהודי נרעש ונפחד, פתח בקושי את דלת ביתו ובקול בוכים סיפר לאשתו שרה־לאה את האסון שקרהו. מבוהל ומדוכא התהלך, ולא ידע נפשו ימים אחדים. הפסיק לעבוד וציפה לגזר־הדין. ומי יודע מה היה בסופו, לולא נודע הדבר לסבתא שלי, דבושה־נחה והיא גילתה לו את האמת. כמובן, שלא סיפרה לו כי „בני טובים" היו מעורבים בדבר, וכי גם אחד מבני משפחתה, ידו היתה בזה...

המהפכנים

עברו שנים. הילדים גדלו והיו לנערים, והנערים לאנשים מבוגרים. אט־אט התחילו לעזוב את העיירה, מי לתורה, ומי לפרנסה. כשחזרו הביאו עמהם את שירת החופש, ושירי המהפכה התחילו להדהד באויר:

ברידער און שוועסטער, נעמט זיך פאר די הענד,
לאָמיר גיין אין די טורמעס, און צורייסן די ווענט, וכו׳.

או שיר־לעג מעין זה:

ניקולי איז אונזער קיסר
א הונט איז ער א גרויסער!
היידא צאר, היידא צאר,
נאש ראסייסקי גאסודאר!

ולא רק שירים חדשים הביאו החוזרים. בחשאי, לבל תראה המשטרה, החלו לכנס אסיפות ליד בית־הקברות שמחוץ לעיר. שם דיברו על תמורות גדולות העומדות להתחולל ועל מרד



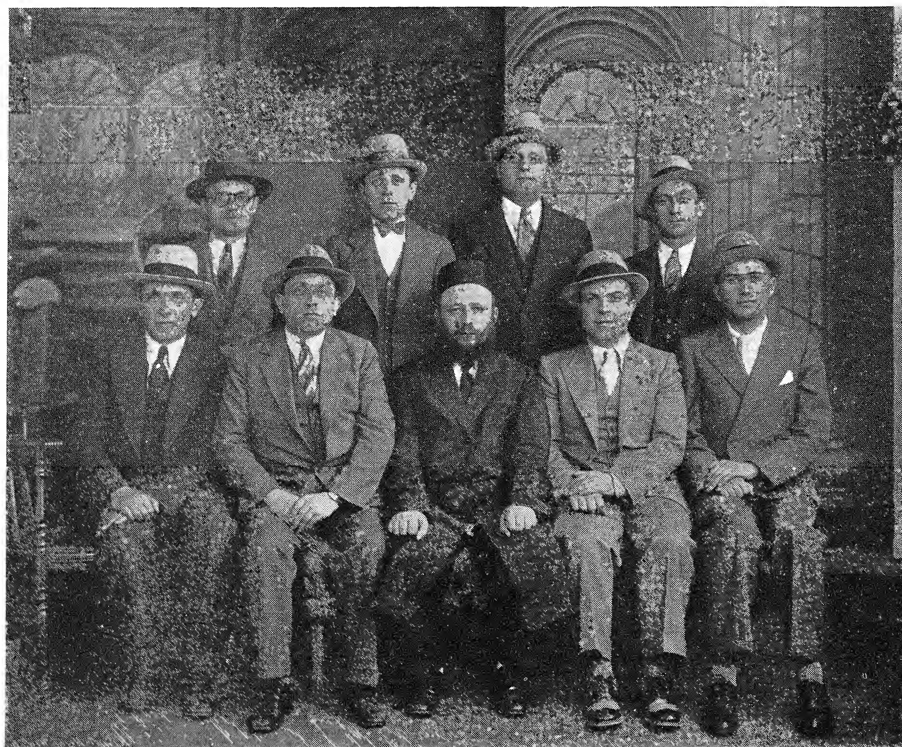
בית הקברות החדש — בדויד־הורודוק
דער נייער בית־הקברות אין דאוויד־האַראָדאָק

נגד הצאר ניקולאי. הופצה ספרות בלתי־ליגלית והתחילו לעיין בה. ולא רק במשטר ובקיסר, מרדו הללו, כי אם במסורת. בימי שבת ובחגים, אפשר היה לפגוש בסמטת הכנסיה, בחורים ובחורות לבושי חולצות שחורות רקומות, נעולי מגפים גבוהים מצוחצחים, הולכים שלובי זרוע והסיגרה בפה. „ברידער און שוועסטער" קראו להם, והם הטילו את פחדם על בני העיירה. באחד ממוצאי השבתות נתאספו הבחורים והבחורות האלה בבית־המדרש הגדול, נאמו נאומים ודיברו „על ה׳ ועל משיחו". ובתום הנאומים ירו יריה אחת באויר. „אלה הם ה,ברידער און שוועסטער׳" — לחשה סבתא על אוזן אמי. למחרת היתה העיר כמרקחה, סיפרו שבאה משטרה ואסרה את כולם. ביום בהיר אחד, נפתחה פתאום הדלת ומישהו צעק בקול לעבר אמי: „מנוחה׳לה, ניקולאי איז שוין אויס קיסר!" ובקול אדיר, החל הלה לשיר את יתר חלקי השיר: וההד ענה לו: „ניקולאי איז שוין אויס קיסר...".

איטקה וויינר־זלדין

זכרונות

אף כיום, בעצמי את עיני, רואה אני בבהירות רבה את הרחוב הארוך, המשתרע מן השוק עד לשפת הנהר, „דער שול־הויף" (רחוב בית־הכנסת) בפי היהודים. ברחוב זה שכנו כבוד בית־הכנסת הגדול ובתי־המדרש של העיירה.



הרב משה גינזבורג מדויד־הורודוק בחברת בני העיר בניו־יורק
הרב ר׳ משה־לע גינזבורג מיט א גרופע דאוויד־האַראַדאָקער אין ניו־יורק

אך יצאת מן השוק, ולפניך בית־הכנסת הגדול מוקף חצר רחבת־ידים, שאליה היו מוליכים לקול צלילי ה„כלי־זמרים" את הזוגות לחופתם. בית־המדרש הגדול, שהתנשא מעבר לחצר זו (נבנה, ביוזמתו ובתרומותיו של הנגיד יודוביץ ונקרא על שמו: יודוביצעס בית־מדרש), ובית־המדרש הקטן שלצידו, שימש מקום תפילה למתנגדים שבעיירה.



משפחת הרב ר' משה־לה זצ"ל

מאחורי בית־המדרש עמד על תילו בית־הכנסת של חסידי סטולין, ומול בית־המדרש הישן, מעבר לרחוב, עמד בית־מדרשו של הרב הזקן. אף זה האחרון היה מוקף חצר רחבת־ידים, שהכילה גם את ביתם של שני בני ר' ישראל יוסף זצ"ל.

איזור זה שימש כעין מרכז רוחני ליהודי העיירה. בשבתות ובחגים, בעיקר, היה הרחוב מתמלא יהודים בבגדי חג, האצים לתפילה או יוצאים מן התפילה.

מכל עבר בקעו מזמורי תהילים וניגוני גמרא ותפילה. ביחוד, אזכור את לילות אלול, שבהם היו היהודים הולכים בחצות לסליחות, ופנסיהם מאירים לפניהם את הדרך.

ישרים ופשוטים היו יהודי העיירה, רובם בעלי־מלאכה וסוחרים, תמימי דרך וישרי הליכות, אשר גנב ושיכור לא יימצא, לדעתם, בין היהודים. כי בפורים ובשמחת־תורה בלבד מצוה היתה לשתות. ואכן שמח היה אצלנו בפורים. ה„קאמפאניע" מחסידי סטולין היתה באה, ועמה אברהם־משה השדכן, חסיד נלהב ותלמיד־חכם מובהק. מדי הופיעו היה צילינדר לראשו — וידענו כי לגם כמה לגימות. והיתה ה„קאמפאניע" שותה אצלנו לחיים, והיו אנשיה משעשעים אותנו בנגינה, שרים ורוקדים עד גמר הסעודה.

זאת היא דויד־הורודוק, ומתוכה צפות ועולות דמויות בני־משפחתי היקרים. את סבא ע"ה, ר' ישראל־יוסף זצ"ל, איני זוכרת, אלא מתוך שהיו מספרים עליו בביתנו. רב כשרונות היה ובהיותו בן י"ג כבר קיבל סמיכות לרבנות. שימש כרב בעיירה ורבי לחסידי דויד־הורודוק. רבים היו שוחרי קרבתו, ביחוד בראש־השנה וביום־הכיפורים, עת היה עובר לפני התיבה.

אבא זצ"ל, ר' וועלוועלע, שהיה ישר מאוד וירא־שמים מאין כמותו, עלה לאחר מותו של סבא, על כיסא האדמוריות, הקדיש כל עתותיו לתפילה ולתורה, מניח שני זוגות תפילין ומוכתר בהם עד לאחר תפילת ה„מנחה" ואומר את התפילות בכוונה ובדביקות ובהתרגשות רבה.

כל ימינו חיינו בדוחק ופרנסתנו בצמצום, ובכל זאת היה אבא שמח בחלקו, ולא התלונן. מעולם לא ראיתיו נרגז. הוא מת מיתת נשיקה; ביום ג' באדר א' תרפ"א עמד להתפלל, כמנהגו. לפתע הסיר את הטלית והתפילין, יצא החוצה, נפל ונפטר.

אמא ז״ל: ליבע־רייזעלע, דור חמישי לר׳ לוי יצחק מברדיטשב, היתה עזר כנגד אבא. הקפידה מאוד בקיום כל המצוות. נרצחה בפינסק עם כל הקהלה־הקדושה הי״ד.

אחותי חיה׳לה מתה בדמי ימיה.

אחי הבכור, ר׳ אהר׳לה ז״ל, שימש ברבנות בלונינץ. בן תורה וירא־שמים, בעל הדרת פנים; שמח בחלקו, למרות חיי־המצוקה. היה עובר לפני התיבה בימים־הנוראים. נרצח עם בנו שמאי ובתו מרים בידי הנאצים, הי״ד. אשתו (מצאצאי הבעש״ט ור׳ אהרן קרלינר זצ״ל) נפטרה בפינסק.

אחי השני, ר׳ יעקב־דוד ז״ל, היה שוחט בדוד־הורודוק. ירא־שמים ונדיב־לב ומושלם בכל המעלות. אשתו הניה בת אחד מחסידי סטולין. הם ובנותיהם, מרים רחל ושרה נפלו בידי רוצחים בדוד־הורודוק, הי״ד.

אחי השלישי, הרב ר׳ משה־יהושע זצ״ל, ירש את כיסא הרבנות ההורודוקאית מידי אבא זצ״ל. תלמיד־חכם גדול, ירא־שמים ודרשן מפורסם. יוצא ישיבת וולוז׳ין. אשתו — בת הרב מאוסטרה. נרצחו בדויד־הורודוק עם שלושת ילדיהם: חנה׳לה, פייגה׳לה וואועלע.

כל אלה אזכרה — ונפשי שואפת נקם.



הרבנית ליבע רייזלה גינזבורג
די רבצין — ליבע רייזעלע

צפורה קונדה־גינצבורג

פליטים — „בעזשענצעס״ — בד.־הורודוק

(בימי מלחמת העולם הראשונה)

לא על אם־דרכים ישבה ד.־הורודוק. חזיתות המלחמה (בשנות 1914—1917) היו רחוקות ממנה, ורק מעל דפי העתונים הגיעו אליה הדי הקרבות.

קהילות יהודיות שלמות וכן גדולות נהרסו בפקודת המפקד העליון של הצבא הרוסי. קהילות רבות במטחוי הגבולות, או בקירבת החזיתות קיבלו צוי־גירוש פתאומיים לעזוב את המקומות ב־24 שעות. אכזריותם של הצאר ושל דודו ניקולאי־ניקולאביץ׳, הוא המפקד העליון, היתה ידועה זמן רב לפני פרוץ המלחמה (גירושים מן הכפרים, עלילת ביילים ועוד) והדברים לא הפתיעו אותנו. ידענו כי זה טבעם, וזו דרכם כל הימים.

קרן־אור אחת זרחה לנו באפילה הגדולה הזאת — רגש האחוה היהודית, שנתגלה אז בימי הגירושים. מן העתונות ידענו שקהילות רבות הושיטו לפליטים ־מגורשים אלה — „בעזשענצעס״, בלשוננו אז — עזרת־אחים נאמנה ומהירה. עודדתנו העובדה, כי שם, בעיר־הבירה, קם ועד מרכזי של גדולי היהודים ואדיריהם, הפועל במסירות למופת לעזרת הפליטים. (יע.קו.פו.) יעוורעיסקי קאמיטעט פאמאשצי (הועד היהודי לעזרה). שליחיו של הועד המרכזי מלווים את

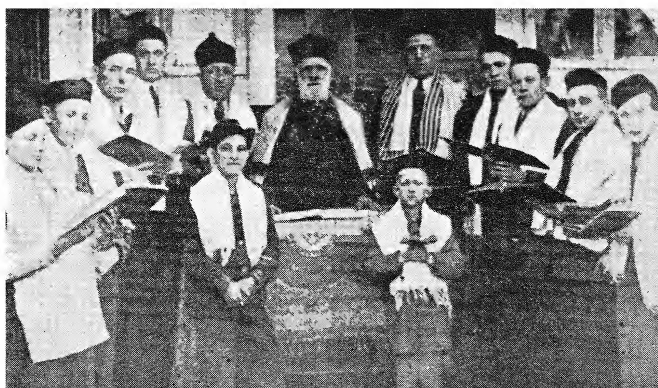
רבבות הפליטים, מגייסים בכל תחנה את יהודי המקום ועושים כמיטב יכולתם להושיט עזרה דחופה לפליטים.

בקראנו בעתון על מעשי־חסד אלה, לא עלה על דעתנו, כי גם אנו, בני העיירה הנידחת, ניקרא לפעולות־עזרה ונעמוד בהן בשלמות ובכבוד. יום ששי אחד סמוך להדלקת הנרות הביאה אניית־הקיטור — הפאראחאד — מפינסק בבת אחת שיירה של פליטים לד.־הורודוק במספר למעלה ממאה נפש.

אחר־כך נתגלה הסוד, שבן עירתנו הצעיר, יהודה קשטן ז״ל, הלך אל הועד הגלילי בפינסק והציע לשלוח מספר פליטים אלינו לטיפול בהם, בעוד שכולם חשבו, כאילו באו בהפתעה.

כעל פי צו מגבוה נחלצנו, הצעירים, לטפל בבאים. שיכנו אותם בבית־הכנסת של חסידי סטולין, והם הסכימו להתפלל שבת זו בבית־הכנסת הגדול. הראש והמעשה בכל העבודה הזאת היה היוזם יהודה ק. הנ״ל. הוא המארגן, והוא המסדר, ולו נשמעים הכל. לא עברו ימים מועטים וכבר סודרו מחסה וקורת־גג לפליטים בבתי העיירה, ובכל בית קיבלום ביחס נאה ובלב חם. תיכף יצאנו לאסוף כלים וצרכי־אוכל ראשונים, והוקם ועד עירוני לטיפול מתמיד באחים אלה. ועד זה היה מורכב מבעלי־בתים חשובים, כמו ר׳ יעקב רבינוביץ, ומן הצעירים גם יחד, ובראש הועד עמד הרב ר׳ ברוכ׳ל.

הרוח החיה בועד, היוזם והממציא המצאות חדשות לבקרים, כיצד לאסוף כסף ולסייע לפליטים — היה שוב אותו יהודה קשטן ז״ל. הוא בא בדברים עם החזן שמריל לנסקי, שיערוך תפילה חגיגית עם המשוררים באחת השבתות. פורסמו מודעות, וקהל רב מילא את בית־הכנסת. נמכרו „עליות" לתורה ו„מי שבירך" בעבור שנדב... וכך נאסף סכום ניכר לקרן הפליטים.



חזן העיר שמריהו לנסקי וחבר משורריו
דער שטאָדט־חזן שמריהו לנסקי מיט זיינע משוררים

כיון שהצליח המפעל בד.־הורודוק, לוקח החזן ועמו כמה מן המשוררים, אל הקהילה „הגדולה" הסמוכה, רובלה. וברובלה שני בתי־כנסת והם עומדים בשני קצות הכפר. נימנו וחילקו את התפילה לשתים, ושוב נדבות ואוסף תרומות במוצאי־שבת לטובת הפליטים במזומנים ובצרכי אוכל. למחרת הביאה עגלה טעונה את כל זה לד.־הורודוק. זה היה בחורף. בקיץ נעשה מעשה פשוט יותר: זייציק נתבקש לבוא לרובלה לנאום לפני הקהל. וזייציק, כזכור לכולנו, ידע את אמנות הנאום מאין כמוהו. לדרשותיו בד.־הורודוק היה הציבור ממלא את בית־הכנסת מפה לפה. ושוב נתבקשו תושבי הכפר לנדב לטובת הפליטים.

החוש הציבורי הכמה ועורג לפעולה ולעסקנות ציבורית, מצא בעבודה למען הפליטים את האפיק הראשון לגילוי כוחו. כעבור זמן מה גדל האפיק ונתרחב, עם השחרור ממשטר הצאר, ועם ראשית הפעולה הציונית בד.־הורודוק.

י. זלדין

דויד-הורודוק בימי הבלחובצים

(לזכר ר׳ אשר ב״ר יצחק ברמן ז״ל)

שנת 1920, כחתף עברו גייסות בלחוביץ׳ בעיירות פוליסיה, ובכל מקום בואם, גזלו וחמסו, אנסו ורצחו.

לדויד־הורודוק הגיעו בערב שמחת־תורה. משפשטה השמועה על בואם, ונושאי הנוצות נראו בעיר — נפל פחד גדול על היהודים ואיש־איש חיפש לו מקלט, בבתי־גוים, או במקום־סתר אחר כלשהו. את הרכוש הפקירו ובלבד להציל את הנפש. ייזכר לטוב הכומר הפולני, שהחביא בביתו ובבית־היראה, לפני העוגב ובמקומות־סתר אחרים, עשרות יהודים ולא התיר למשחית לבוא פנימה.

אולם תשועתם של יהודי דויד־הורודוק, באותם הימים הקשים, באה להם בעיקר על־ידי ר׳ אשר ב״ר יצחק ברמן ז״ל. קבלן לאספקה היה ר׳ אשר, ספקו של חיל הרכב והפרשים אשר לצאר ניקולאי, ורבים היו מיודעיו בקרב הקצונה הגבוהה של החיל, אשר היה בבריסק דליטא.

כמה מקציניו של אותו חיל, נצטרפו למחנהו של הצורר בלחוביץ׳ י״ש. אחד מהם, מפקד החטיבה, שהכיר את ר׳ אשר, שם פעמיו לביתו בבואו העירה; הושיט לו ידו לשלום, אף העתיר עליו נשיקות ואמר: „ברמן, ברמן! ניטשעווא, ווסיא בודעט האראשא!" (ברמן, אין דבר, הכל יהיה טוב!). יודע אני את יחס חיילינו ליהודים, אך — אל פחד! אשקוד על כך, שהכל יהיה כשורה". מיד הודבקה הודעה על הבית, כי המפקד איוה לו משכן בו, ולר׳ אשר ניתנה תעודת מעבר חפשי, כאוות נפשו.

משהורע המצב, והפורעים החלו פורעים — נכנס ר׳ אשר אל המפקד, תיאר לפניו את המצב, ותבע עזרה. הלה הבטיח להציב משמרות ברחובות העיר, אך בסמטאות הצדדיות לא חדלו רציחות. בני־הבית הפצירו בר׳ אשר, להישאר בביתו, אך הוא לא שעה לדבריהם, והוסיף לשוטט בעיר — בלווית חיילים שהועמדו לרשותו — ולהציל ככל אשר השיגה ידו.

„האשב ספון בביתי — אם יש בידי להציל יהודים ממות? ומה אני, אם אפול קרבן, חלף כל העיר?" רב היה תמהונם של הגויים להעזתו הרבה לשוטט בחוצות, בו בזמן שכל היהודים חבויים במסתרים. אך הוא לעג להם.

בעליית גג ביתו מצאו להם מחבוא יהודים רבים, בהם, הרב רבינסקי ור׳ יוסף קלוז׳ני. בני־הבית העלו אוכל למסתתרים וסיפקו את צרכיהם. מחבוא זה נעלם גם מעיני המפקד, וקיומו כרוך היה באומץ וגבורה אין קץ ובדריכות מתמדת.

והנה באה יום אחד, קריאת־אזעקה מביתו של ר׳ ליפא פינקלשטיין: הפורעים עומדים לתלותו. ר׳ אשר אינו מרבה בשהיות, כחץ מקשת, אץ הוא עם חיליו אל ביתו של המעונה, חותך את חבל התליה ומציל את ר׳ ליפא כל עוד נפשו בו. הפורעים מובאים לפני המפקד, והלה קוצב להם את עונשם ומתרה בהם לבל יישנו מעשים אלה. כך הציל ר׳ אשר גם את גיסו שמואל מצילסקי מתליה.

מבית אהרן דבורין מזעיקים אותו: הפורעים אומרים לכרות את אוזניו של ר׳ אהרן. ר׳ אשר אץ ומציל. אך הספיק לחזור משם וכבר נקרא אל אביו עצמו, ר׳ יצחק מהרומסק: רצחו את בנו ובחור רובלאי — ויש להביאם לקבר ישראל, ולהחיש ישע לנשארים בחיים. בין שעות

ספורות חש ר׳ אשר עם חיילים, נשק ועגלות — שהעמיד המפקד לרשותו — הביא את יהודי חרומסק למקום־מבטחים, ואת הטבוחים הביא לקבורות.

בדויד־הורודוק עצמה נרגעו הרוחות במקצת, אך בכפרים ובדרכים — אימה. והנה קריאת „הצילו״ מטורוב, בפי ברוך לוצקי: „אנו גוועים ברעב!״ ר׳ אשר מעמיס מיד עגלה מלאה דגן, מביאה בשלום לטורוב — ומציל את יהודיה מחרפת רעב. עם צאתו את ט.רוב, הגיעתו השמועה כי מתנכלים אליו. הסתתר ימים מספר עד יעבור זעם — ובשובו לביתו לא סיפר לאיש מה שעבר עליו.

בימים האחרונים לשלטון הפורעים בעיר, הוגשה קובלנה למטה הכללי שלהם, כי בבית אשר ברמן מצאו קומוניסטים מחבוא. שני קצינים נשלחו לערוך חיפוש. וחדר אפל היה בביתו של ר׳ אשר, ושם יהודים חבויים; שמה שמו הקצינים פניהם — ויפתח ר׳ אשר את הדלת לפניהם, והחדר חשוך, ויצת גפרור אחד ושני לנגד פניהם של הקצינים, ויסמא האור את עיניהם ולא ראו דבר, וילכו משם ויאמרו: פראבדא ניקאווא נעט. אכן, אין איש.

ויהי בעבור הזעם, ותחזק ממשלת הפולנים בעיר — ויתודע ר׳ אשר אליהם, ויקבל מידיהם הזמנה להספקת בשר לצבאם אשר בלונינץ. ובימים ההם קשה היתה השגתן של עגלות. ויפן ר׳ אשר אל המפקח הבלחובצי ויבקש ממנו כלי־רכב לנסוע לקוזן־הורודוק. ויתן לו המפקח את רכבו ואת רוכבו, ויצא ר׳ אשר לדרך ולא שב עוד ממנה: הפורעים ארבו לו בדרך — וירצחוהו נפש.

והימים ימי חנוכה, לפני ל״ג שנה. לפתע נעלם האיש ואיננו וכל מחפשיו העלו חרס בידם. בפורים נתקבלה הודעה מאת משטרת לונינץ, כי צייד שעבר בשעת הפשרת השלגים לא הרחק מבית־הקברות של עיירתם — מצא גווית הרוג, שזוהתה כר׳ אשר ברמן, הי״ד.

כך נפל מצילם של ישראל. אשריך דויד־הורודוק, שבנים כאלה היו לך. הורידי דמעה ותאבלי, פליטת דויד־הורודוק, על טהור וקדוש זה שניספה.

(—) גרשון ברמן
(קנדה)
עיבד: קיים קלוז׳ני

צביה וברכה פישמן

זכרונות

ביתם של הורינו שרה וזלמן פישמן, „דער דרבסקער״, עמד ליד הנהר וליד הגשר כאחד. בית גדול וארוך בן חדרים רבים, ששימש כמועדון ראשון וספריה לנוער הציוני־הכללי בעיירה. ארגון „המזרחי״ של העיירה אף הוא מצא לו משכן בבית הורי, שהפך גם לבית „הכנסת אורחים״ והיה מרכז לחיי העיירה.

ארבע בנים וחמש בנות היינו — ושתינו בלבד נותרנו מן ההרג הרב. הניצולים, מהם שנמצאים בארץ, מספרים על מעשי־ההצלה הרבים של אחינו הבכור משה. הוא התגורר בלכווה ופרנסתו על סירה שהשיטה בנהר. רבים היהודים שניצלו בזכות סירתו של אחי, אך הוא עצמו לא זכה.

מוסדות וארגונים

ש. קויטני

על קהילתנו שאיננה

א. הקהילה הנדחת

קשה המשימה לכתוב על קורות קהילה נידחת ששכנה בין ביצות־עד, המשתרעות על מאות קילומטרים; קהילה מרוחקת ממרכזים חשובים, ללא דרכים סלולות, ללא קשרי־תחבורה תקינים; קהילה, אשר לא הציבה ציונים כלשהם בחיי הציבור שלה, לא השאירה בדברי ימיה עקבות מובהקים, הראויים לתשומת־לב מיוחדת, ולא הוציאה אנשי־שם שהוציאו לה מוניטין. קהילה עניה ודלה, שאורח־קיומה לא חרג ממסגרת החיים הידועה לאותה תקופה — תקופת שלטון הפולנים ואחרי־כן הרוסים — וכמוה כקהילות אחרות דומות לה בתחום המושב.

מבחינה אדמיניסטרטיבית היתה דוידהורודוק כלולה במדינת פולין (איזור בריסק, דליטא, נפת פינסק, ושמה הרשמי היה בפולניה Dawid Grodek בשנת 1766 — 6 שנים לפני הכיבוש הרוסי — מנתה 408 נפשות.

ב. הקהלות וסדריהן

המונח „קהילה" משמעו היה שלטון עצמי, מוכר על־ידי הממשלה, ומוסר לידי הישוב שליטה גמורה בעניני דת וחינוך, להסדירם ברוחו וכרצונו. שלטון כגון זה לא היה תופעה חדשה בחיי־הציבור היהודיים, בכל שנות גלותם נהנו היהודים מעצמאות מסוימת בשטח הדת, החינוך וכדומה, אם כי לא תמיד היתה לעצמאות זו אותה המשמעות, ולא תמיד היתה מושתתת על אותם יסודות. בפולין זכו הקהילות לתשומת לבם המיוחדת של מלכי פולין, שהעניקו להן, ע"י מינשרים מיוחדים, זכויות רחבות, אשר שימשו בסיס נרחב להתפתחותן. הקהילה ייצגה את העם בפני השלטון המרכזי, והיתה רשאית להטיל מסים, ולהקים בתי דין ומשפט, וכל אלה העניקו כוח ועצמה לשלטונות. סדרי השלטון הללו, הטביעו את חותמם על האוכלוסיה, ועיצבו את דפוסי החיים החברתיים.

שנה־שנה, ביום ג' לחג הפסח נערכו הבחירות לועדי הקהילות, וקיבלו את הגושפנקה של הממשלה. שיטת הבחירות היתה דימוקרטית: כל משלם מסים היה רשאי לבחור וזכאי להיבחר. במיוחד הקפידו שלא יבחרו אנשים קרובי־משפחה. לנבחרים קראו בשם „פרנסים", כל פרנס היה מנהל לפי תור, את עסקי הקהילה במשך חודש; מכאן הכינוי „פרנס־החודש".

הכפרים והישובים, שמספר תושביהם היהודיים היה מצער מכדי להקים קהילה לעצמה, היו נספחים לקהילות הקרובות להם. בדרך זו סופחו אל דוידהורודוק תושבי הכפרים הסמוכים. היא עצמה היתה כפופה לועד הקהילות המרכזי, אשר ייצג את הקהילות בפני השלטונות המרכזיים הפולניים.

אלה היו היסודות העיקריים, שעליהם היתה דויד־הורודוק מושתתת, עד שהחל שנוי רדיקלי בתולדותיה.

ג. מפולין לרוסיה

בשנת 1772 נקרעו הגלילים המזרחיים מפולניה וסופחו לרוסיה ויושביהם היהודים היו לנתינים יהודים ברוסיה הצארית.

דויד־הורודוק סופחה לפלך מינסק, מחוז מאזיר; לפי המיפקד שנערך ברוסיה בשנת 1847 הגיע מספר תושביה יחד עם הכפרים הסמוכים, ל־1572 נפשות.

הרוסים אמנם השאירו את מעמד הקהילה, אולם רק כמכשיר לגביית מסים. על הקהילות

הוטל לגבות מכל יהודי „נכתב" בקהילה רובל אחד לטובת האוצר הרוסי; בלעדי זאת לא קיבל את „הפספורט", זו התעודה, שבהיעדרה אי־אפשר היה לעבור ממקום אחד לשני ואף לעזוב את העיר. הקהילה הפכה למוסד גובה מסים ומשגיח על תנועת האוכלוסיה; כל יתר הענינים הוזנחו.

ד. החטופים

המשטר הדימוקרטי בקהילות נהפך למשטר של רודנות. נבחרי הקהילה ניצלו את עמדתם לרעת התושבים, הקשיחו את לבם מדלת העם, הכבידו את נטל המסים, ובעלי אגרוף ותקיפים למיניהם, השתלטו על הכל. ביחוד גדל הסבל משנת 1827 והלאה. בפקודת הצאר ניקולאי הראשון, מאותה שנה, חויבו הקהילות בשירות צבאי: כל קהילה היתה חייבת לשלוח מספר מסוים של חיילים. בעלי היכולת וההשפעה ניצלו כל האמצעים, כשרים ושאינם כשרים, להתחמקות משירות; בעזרת הקהילה שכרו אנשי בצע שהיו „חוטפים" נפשות, בעיקר מדלת העם, ומסרון לידי הצבא בהתאם למיכסה שהוטלה על הקהילה. „החוטפים" הטילו פחד ואימה בכל תחום המושב. לא מעטים מתושבי דוידהורודוק הותיקים זוכרים את אחד החטופים, יליד העיירה, שנקרא בשם „שלמה דער יון", היינו: שלמה החייל. בילדותו חטפוהו, הדביקו לשמו את בנו של אחד מתקיפי הקהילה — ושלחוהו במקומו לצבא. עינויים רבים עברו עליו בצבא, ונתייסר בכל מיני יסורים, אף ניסו להעבירו על דתו, אך הוא החזיק מעמד ונשאר יהודי נאמן לדתו ולעמו. אחרי שירות של 25 שנה חזר לעיר מולדתו כשהוא נשוי ושם המשפחה יודוביץ דבק בו לכל ימי חייו וגם בילדיו ובנכדיו אחריו. הוא מת בשנת 1906, אחדים מנכדיו נמצאים בארץ.

סופר רוסי, אנטישמי, שסייר באותם הימים בתחום המושב, כתב בדו"ח שלו לשלטונות המרכזיים על הסבל הנגרם לאוכלוסיה על־ידי תקיפי הקהילה;

„הפרנסים שולטים בקהילה שלטון שרירותי, בלתי־מוגבל. הקהילה צוברת סכומים על־ידי הטלת מסים, הפרנסים אינם מוסרים דו"חות על הכנסות הקהילה והוצאותיה, אזרחי תחום־המושב דלים מאוד ועניים מרודים, וצורתם החיצונית מעוררת גועל נפש, לעומתם הפרנסים עשירים מופלגים, חיים חיי עושר ושפע, ובידם שלטון כפול: שלטון הדת והמסים, באלה השניים הם מרסנים את ההמונים מלהתפרץ נגדם". זעקה מרה השמיע על זה יל"ג.

ה. אחרי המהפכה של 1917

מהפכת פברואר 1917 הפיחה תקוות רבות בלבות יהודי רוסיה, פורק עול הצארים שהעיק במשך 145 שנה; חיי חופש נראו באופק.

מנהיגי יהדות רוסיה ניגשו לארגן את הקהילות על יסודות דמוקרטיים לפי רוח הזמן. מרכז החיים הפוליטיים היה בפטרוגרד, ומשם יצאה הקריאה לכל התושבים בערי תחום המושב לכונן ועדות־בחירות; משם נתקבלו הוראות ונשלחו שליחים. לדויד־הורודוק הגיע שליח ממינסק בשם פינצוק. ביזמתו הוקמה ועדת־בחירות, שהיתה מורכבת מנציגי המפלגות ובאי כוח בתי־הכנסת. כיו"ר הועדה נבחר בצלאל יודוביץ וכמזכיר שלום קויטני. מזכירות הועדה ערכה רשימות מדויקות של כל בעלי זכות־הבחירה. הבחירות נערכו בבית־הכנסת הגדול, בראשותו של בצלאל יודוביץ. שלוש היו הרשימות: „ציונים", „פועלי ציון", ובלתי מפלגתיים בראשותו של יוסף ברקוביץ, בנו של הרב דוד ברקוביץ. קדמו לבחירות ויכוחים סוערים על אופי הקהילה. הציונים הכלליים הבטיחו במצעם לדאוג לכל צרכי הקהילה, חילוניים ודתיים כאחד. לעומתם טענו פועלי ציון, שיש להפריד את עניני הדת מעניני הקהילה ואין היא חייבת לספק כלי־קודש ובתי־כנסת וכו' על חשבון משלמי המסים — הכל לפי רוח הזמן הסוער של אותם הימים. 2 מבין 8 הפרנסים שנבחרו היו ציונים כלליים ו־6 מפועלי ציון. הבלתי־מפלגתיים נחלו מפלה. מן הציונים נבחרו: בצלאל

יודוביץ ומשה יהודה ליפשיץ. מפועלי ציון: יקותיאל שקליאוזיער, פאפיש ציפין האב ובנו, יוסף בורשטיין ועוד אחד ששמו ניטשטש מזכרונו של כותב הטורים.

אולם לא ארכו ימי ועד הקהילה, בטרם הספיק להתכנס לישיבה המכוננת הראשונה תפשו הבולשביקים את השלטון בפטרוגרד; המאורעות רדפו זה את זה, תמורות חלו מהיום למחרתו — והעוד טרם התחיל בפעולותיו וכבר נפסל בעקבות המהפכה הבולשביסטית. עם זאת הספיקה להתפרסם באחד מגליונות ה„רסביט״, שהופיע בפטרוגרד, ידיעה קצרה על הבחירות בדויד־הורודוק ומספר הנבחרים.

ו. מספרים

לפי המיפקד משנת 1897 גרו בדויד־הורודוק 7815 תושבים, מהם 3087 יהודים. בשנת 1917 הגיע מספרם ל־4500 נפשות; בשנת 1941 — שנת השואה — טבחו הנאצים 7000 יהודים. נראה שבמספר זה כלולים יהודים מתושבי הכפרים הסמוכים וגם הפליטים שבאו ב־1939 ממקומות שונים להשתקע.

יעקב בן יוסף קלוז׳ני

הסתדרות „מכבי״ בדויד־הורודוק

קבוצת הספורט הראשונה נוסדה בדויד־הורודוק ב־1928. „קראפט״ היה שמה. כעבור זמן קצר פנו הח״ח זאב שפר ז״ל ושלמה קלוז׳ני יבל״ח אל מנהל ביה״ס „תרבות״ דאז ראובן מישלוב בבקשה, לקבל לידיו את הנהלת הקבוצה הספורטיבית. לאחר כמה ישיבות שהתנהלו בשפה העברית, לא נתגבשה דעה אחידה מחמת חלוקי־דעות קלי־ערך. אך ב־1930 הושג הסכם בזכותם של כמה חברים — דב בן מרדכי רימר, שלמה קלוז׳ני ואחרים והוחל באירגון הספורט „מכבי״.

כל ההסתדרויות הציוניות והנהלת בית־הספר „תרבות״ הוזמנו לאסיפת היסוד שנערכה בבנין בית־הספר. מאות בני דויד־הורודוק השתתפו במעמד זה. האוירה היתה חגיגית ומלאת התלהבות, ותוצאותיה: הכרזה פומבית על יסוד הסתדרות „מכבי״ בדויד־הורודוק. כחברי הנהלה נבחרו הח״ח אולשנסקי אברהם ז״ל, מנהל ביה״ס, חיים ברנצוק ז״ל, מורה בביה״ס, רימר דב ז״ל, ויבדלו לחיים טרשצ׳נסקי, פרבר חיה וקלוז׳ני שלמה. למרבה הצער לא נעשתה שום פעולה מעשית וכל ההכרזות החגיגיות נשארו על־גבי הנייר. שום הסתדרות ציונית בעיר לא גילתה הבנה ורצון לעניני הספורט של הנוער היהודי, מחוץ להסתדרות „ביתר״ שהושיטה ל„מכבי״ את מלוא עזרתה.

בחדשי החורף המעטים פנה כותב השורות האלו לח״ח דב רימר ושלמה קלוז׳ני שעמדו בראש קב׳ הכדורגל, ואמר להם, שאם יש ברצונם לקיים את „מכבי״, אל יסמכו על אחרים ויתחילו בפעולות בכוחות עצמיים. הפניה לא הושבה ריקם וכתוצאה מכך נתכנסה אסיפה מצומצמת של חובבי הספורט במועדון „ביתר״. נבחר ועד בראשותו של דב רימר. שלמה קלוז׳ני הועמד בראש הענפים הספורטיביים, יצחק לנסקי נבחר כמזכיר, נחמן יונוש גזבר, ויעקב קלוז׳ני כמארגן.

בעזרת תנועת „בית״ר״ בדויד־הורודוק שהעמידה עצמה לרשות ה„מכבי״, הצליח הועד לגייס במשך 4 חדשים את האמצעים הדרושים לרכישת המכשירים הספורטיביים, הכסף נאסף באמצעות מגביות, מס־חבר, ימי פרח ונשפי ־רקודים.

מורי ביה״ס „תרבות״ — מוצני, בלומנקוף, ואולטז׳ — ניהלו 3 פעמים בשבוע באצטדיון של הצבא הפולני את אימוני הספורט לענפיהם. קציני הצבא הפולני שבעיר, הושיטו לנו את עזרתם למעלה מהמשוער, בצורה הוגנת ונאה. כל מכשירי הספורט, תלבושת, נעלים ועוד ניתנו לנו בכבוד, ועל כולם — המגרש הצבאי שהועמד לרשותנו.

ביום 1.5.1929 נערכו על מגרש הצבא תחרויות ספורטיביות, בין האגודות הספורטיביות בעיר ומחוצה לה, בהשתתפות הכוחות המעולים ביותר שלהם. חברי „המכבי״ — קלוזני שלמה, אלפינר יוסף ובורוכין אשר, הצטיינו וקיבלו מדליות ודיפלומים; הם הוסיפו כבוד לספורט היהודי.

ב־1930 נערכו תחרויות מחוזיות בעיר סטולין, והועדה הספורטיבית שליד קצין המחוז הזמינה גם את הס׳ „המכבי״ בדויד־הורודוק. נשלחו מיטב אנשינו. שלמה קלוז׳ני זכה ב־3 מדליות זהב, ויוסף אלפינר זכה ב־2 מדליות כסף. גם תחרויות אלו הוסיפו כבוד ותהילה להס׳ ה„מכבי״.

באותה שנה נערכו תחרויות ספורטיביות של כל הפלך בעיר בריסק, ונשלחו לשם נציגי המחוזות. קלו׳זני שלמה ויוסף אלפינר ייצגו בין היתר את מחוז סטולין ובזכותם הגיע המחוז למקום השני — 105 נקודות לעומת ½105 נקודות שנפלו בחלקם של הבריסקאים.

ב־1931 נערכו בדויד־הורודוק תחרויות באתלטיקה קלה וענפי ספורט שונים, בין „מכבי״ וארגון הספורט הנוצרי בעיר. הנוצרים נצטוו לרכוש את המקום הראשון ולנצח את הס׳ המכבי; אך לאחר קרב עז ועקשני זכו האחים שלמה ויעקב קלוז׳ני במקומות הראשונים, והוענקו להם מדליות ודיפלומים.



נבחרת הכדורגל הדוידהורודוקאית שנת 1937 מורכבת משחקני „מכבי״ ושחקני הצבא הפולני שחנו בדויד־הורודוק.
רעפרעזענטאנץ־מאנשאפט פון דאוויד־האַראַדאָקער פוטבאל־שפילער יאר 1937
צונויפגעשטעלט פון „מכבי״־שפילער און שפילער פון 17־טן ארמיי־באטאליאן אין דאוויד־האַראָדאָק
(מימין לשמאל) 1. נחמן (חנה) יונוש, 3. ישעיהו מגידוביץ, 5. פרידמן יצחק (אידל), 8. שלמה קלוז׳ני,
10. פייבל פינקלשטין, 11. יעקב קלוז׳ני.

בענפי הכדורגל, כדורסל וכדור עץ התנהלה העבודה למופת, מפעם לפעם נערכו תחרויות עם קבוצות הצבא הפולני. כן ביקרו בדויד־הורודוק קב׳ „נורדיה״ מפינסק, „מכבי״־לונינץ „סטשלץ״ ממקסיביץ. לקראת בואה של קב׳ הכדורגל של „מכבי״ פינסק הורכבה נבחרת משותפת של „מכבי״ דויד־הורודוק וקבוצת הכדורגל של הצבא הפולני. קב׳ המכבי מדויד־הורודוק ביקרה במיקסביץ ובסטולין.

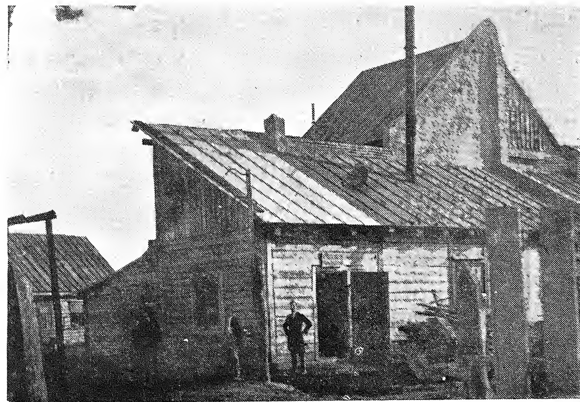
אחת הפעולות המוצלחות של מכבי דוד־הורודוק היתה קבלת 10 מקומות לנסיעה לארץ־ישראל להשתתפות ב„מכביה״ השניה ב־1935. עשרה מבני הורודוק הצליחו לעלות אז ארצה ויתכן שאילולא הזדמנות זו, היה גורלם כגורל יתר בני דויד־הורודוק.

שמואל פפוש

על הארגונים והמוסדות הכלכליים בעירתנו

הרכב האוכלוסיה היהודית ותעסוקתה היה דומה, במדה רבה, לעיירות אחרות בחבל פוליסיה. רובו של היישוב היהודי היה, מורכב כרגיל, מסוחרים וחנונים וכן מרוכלים, קוני תוצרת האיכרים בכפרי הסביבה. יש לציין, שמספר היהודים ,שפרנסתם על עבודות פרודוקטיביות ממש, היוה אחוז ניכר של האוכלוסיה היהודית, מהם בנאים, בעלי־מקצוע־מומחים לבנית בתי־עץ ובתי־לבנים, מנסרי עצים („פילשצ׳יקס" בלע"ז), נגרים, צבעים, מסגרים, חייטים, סנדלרים, נפחים ואחרים. בשני המקצועות האחרונים עסקו גם תושבי העיירה הנוצרים, ומוצריהם של בעלי מקצועות אלה לא זו בלבד שסיפקו את צרכי השוק המקומי אלא אף שווקו לבתי מסחר בפינסק הקרובה וגם לערי פולניה אחרות.

מצבם הכלכלי של החנוונים הקטנים ובעלי־המקצוע השונים, היה ירוד בדרך כלל, אך היו משפחות מספר שמקור הכנסתן איפשר להן רמת־חיים גבוהה יותר, עם אלה נימנו סוחרי העצים, בעלי טחנות הקמח, בורסקאים חוכרי אחוזות וחוכרי אגמים לדיג, סוחרי עורות ופשתן, אחדים מבעלי החנויות של טקסטיל ונעליים ועוד.



טחנת הקמח של משפחת ברוכין בדויד־הורודוק
באַרוכינ׳ס מיל אין דאוויד־האַראָדאָק

קשרי־המסחר טופחו עם פינסק הקרובה וכן עם מרכזי־מסחר אחרים כגון ורשה ולודז׳ מן היערות הסמוכים נשלחו כמויות גדולות של עצים מעובדים ובלתי מעובדים, כמויות גדולות תוצרת חקלאית, קרונות בקר, משלוחי דגים, קרונות עורות ופשתן וחמרים אחרים.

קמח, סוכר ומלח היו מובאים אלינו מחבל וולין, סחורות טכסטיל, ציוד חקלאי ונעליים היו מוביאים, בעיקר, מורשה.

שני אירגונים נתקיימו בעיירתנו, אירגון בעלי המלאכה ואירגון הסוחרים. ביזמתם הוקמו שני הבנקים הקואופרטיביים בנק הסוחרים ע״י חיים צ׳אטלוביצני ומרדכי קויטני והבנק העממי ע״י כותב הטורים האלה. שני הבנקים שוכנו בדירות נאות במרכז העיירה. בנק הסוחרים בבית קפלינסקי, והבנק העממי בקומה הראשונה בבית משה רימר, בחדרים המרווחים ששימשו קודם לכן כאולם בית המשפט.

כחברים של שני הבנקים השתייכו כמעט כל ראשי המשפחות של הישוב היהודי בעיירה, לרבות היישוב היהודי מהסביבה.

גם בשטח זה היתה לעיירתנו מסורת של פעולה קואופרטיבית. עשרות שנים קודם לכן נתקיימו במקום שתי קופות קואופרטיביות בשם „הלואה וחסכון" (או שם דומה לזה) אחת בהנהלתו של פנחס שינבוים. והשניה בהנהלתו של שלמה רוזמן.

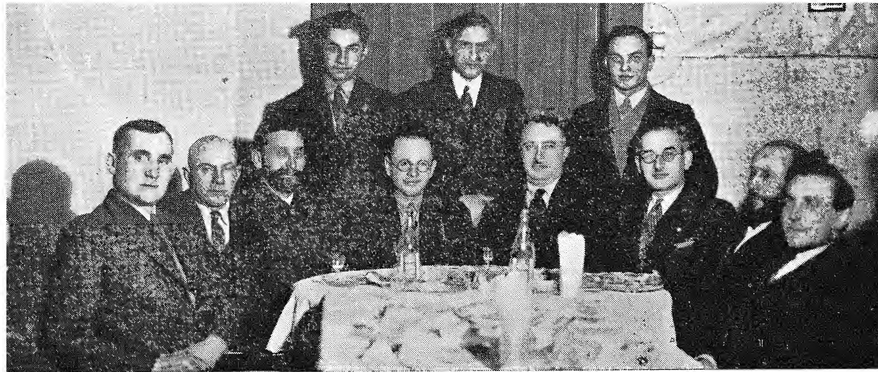
פעולותיהם של שני הבנקים הקיפה את כל שטחי החיים הכלכליים בעיירה. הם עמדו בקשרים עם מוסדות כלכליים ובנקים מרכזיים פרטיים וממשלתיים. יחס הציבור היהודי למוסדות האלה היה ער והוגן. מספר המשתתפים באסיפות הכלליות הגיע תמיד לאחוז גבוה מאוד.

ההסתדרות הציונית היתה ערה גם לנעשה במוסדות הכלכליים ועם חברי ההנהלות נימנה מספר ניכר של חבריה הפעילים.

יצוין, שבנק הסוחרים סייע בזמנו, ע"י הלוואה מיוחדת, להקמת הבנין החדש של בית הספר. ובתקופות קשות, במיוחד עם תום שנת הלימודים ולקראת התחלת שנת הלימודים החדשה, סייעו שני הבנקים כאחד להנהלת בית־הספר להיחלץ ממשבר.

בשנות 1933/35 עבר משבר קשה על המסחר היהודי בפולניה, ואף הבנקים הקואופרטיביים נפגעו. בנק הסוחרים, שעסק באינקסו של משלוחי סחורות למעלה מן המקובל, נאלץ להפסיק את פעולותיו הסדירות, הבנק העממי, שמרבית חבריו היו סוחרים זעירים ובעלי־מלאכה, לא עסק באינקסו סחורות בממדים גדולים ואף נהג זהירות יתר בפעולותיו — עמד בהתחייבויותיו גם בשנות המשבר, והמשיך בפעולתו עד לכיבוש פולניה.

עם חברי המועצה והנהלת הבנק העממי נימנו: פסח פילצ'יק, מאיר מילמן, מנדל רוזניק, יהודה שנור, חיקל פריימן, אהרון איזנברג ואחיו משה יצחק, יעקב וולפין, משה קצמן, משה ויסבלום, מאיר מורל, אברהם זאב לוצקי, ליטמן קלוז'ני, ניסן לייב טרייסטר, חיים ברנצ'וק יוסף פרידמן ואחרים. עם עובדי הבנק, בתקופת קיומו, נימנו: פפיש שמואל, המנהל, רפופורט מאיר, אלפינר יעקב, מילמן אשר, ברוכין יונה.



ההנהלה וחבר העובדים של „בנק עממי" בדויד־הורודוק

פארוואלטונג און אנגעשטעלטע פון „פאַלקס־באנק" אין דאוויד־האָראָדאק

יושבים: (מימין לשמאל) 1. יושקה פרידמן, 2. מאיר מילמן, 3. חיים ברנצוק, 4. פסח פילצ'יק, 5. שמואל פפיש, 6. ליטמן קלוז'ני, 7. חייקל פרימן, 8. ניסן־לייב טרייסטר.

עומדים: 1. ישראל מורבצ'יק, 2. יוסף ברוכין.

עם חברי המועצה וההנהלה של בנק הסוחרים נימנו: שלמה פינקלשטיין, צבי מסטר, אהרון שוסטקובסקי, משה אהרון מישלוב, יעקב ביילין, יוסף יודוביץ, ראובן מישלוב, דוד רימר, זאב מורבצ׳יק ואחרים. עם עובדי הבנין, בתקופת קיומו, נימנו: חיים דיאטלוביצקי ומרדכי קריטני, המנהלים, ישראל מורבצ׳יק, חיים לנסקי וניימן זליג.

פעולה קונסטרוקטיבית נעשתה גם ע״י „קופת גמילות חסדים״. ההלוואות ניתנו בסכומים קטנים, בתשלומים דו שבועיים או חדשיים. הפונים והנהנים — מעוטי היכולת, שלא יכלו לקבל אשראי מן הבנקים. לא היתה זאת „קופת גמילות חסדים״ במובן המקובל אצל היהודים. יסודה היה ציבורי חברתי, ומקבלי ההלוואות לא ראו בכך פעולת חסד או עשיית צדקה. כספי הקופה באו לה בעיקר מאת ה„ג׳וינט״. עם זאת היתה מושתתת על עקרון החברות. גם מקבלי ההלוואות נימנו עם חבריה, ומבחינה חברתית היה בכך משום עזרה הדדית. ההנהלה היתה מאשרת את הבקשות להלוואות ומקבליהן דייקו בתשלומיהן. הקופה פעלה שנים רבות, עד לכיבוש העיירה וסייעה לא־מעט למשפחות רבות מעוטות יכולת. היה זה מוסד צנוע, שהשלים את פעולת האשראי של שני המוסדות הקואופרטיביים.

אפורים וקשים חיי יום־יום של הישוב היהודי. כעוגן הצלה יחיד היתה לנו התנועה הציונית. על כל זרמיה, הפעולות למען הקרנות ובנין הארץ, התרבות העברית, בתי־הספר וריכוז הנוער סביבו, ועל כולם הכיסופים והתקוה לעליה. כל אלה היו לנו כקרני־אור באפלה שאפפה אותנו בעיירתנו, בביצות חבל פולסיה הנידח.

יוסף יודוביץ

על אגודת הכבאים של דוידהורודוק

יסודה של האגודה היתה בשנת 1904 ומיסדיה היו: זאב יודוביץ, בצלאל בנו, מרדכי (מוכה) רימר, ניסן גורביץ וליבה פרידמן. ומן הגויים היו במיסדים: קפיטן צ׳רייסקי ופטרושקביץ. הדליקות הרבות שאירעו באותה שנה הן אשר הניעו את המיסדים לצעד זה. התרומה הראשונה ניתנה ע״י זאב יודוביץ שמסר לרשותה את משאבתו הפרטית וכן שתי חביות. תושבי העיירה, יהודים כגויים, תרמו איש־איש את תרומתו; וחברת־הביטוח במינסק — שענין רב היה לה במיעוט הדליקות — תרמה אף היא מכספה לקניית מכשירים.

הקפיטן צ׳רייסקי נבחר מפקד ראשון של האגודה וכמזכירה נבחר פרטרושקביץ׳. עוזריו של צ׳רייסקי היו בצלאל יודוביץ וניסן גורביץ. ב־12—1911, כשנשלח ציירסקי לחזית, קבל עליו מוכה רימר את הפיקוד ולידו הוסיפו לעזור בצלאל יודוביץ וניסן גורביץ. ב־1919 נרצח בצלאל וניסן נפל למשכב — ובמקומם נתמנו יוסף יודוביץ ושמחה מישלוב. פטרושקביץ התמיד בתפקידו כמזכיר עד 1920, ואז בא אהרן מורבצ׳יק במקומו.

ב־1935 כשהזקין מוכה רימר, עבר הפיקוד לידיו של שמחה מישלוב ולידו עזרו יוסף יודוביץ ויעקב סטוסביץ׳. כעבור שנתים, ב־1937, בא יוזף קוזק במקום שמחה ולצידו: יוסף יודוביץ, שמחה מישלוב ויעקב מטוסביץ — ואלה התמידו עד לכניסת הצבא האדום.

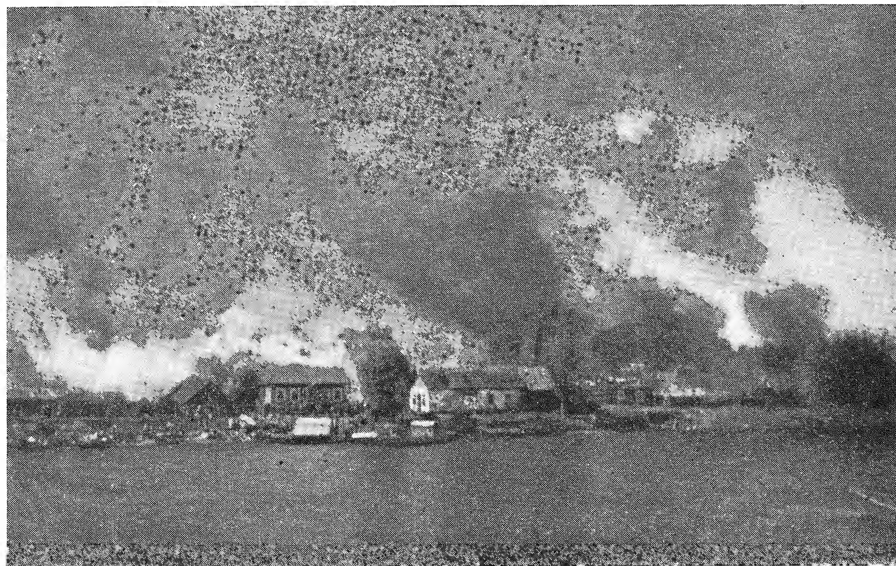
נשיא הועדה הציבורית למען הכבאים היה ז׳גרנקורן, וחברי הועד היו: יוסף יודוביץ, שמחה מישלוב, יעקב מטוסביץ ואהרן מורבצ׳יק.

5 משאבות־כיבוי ו־18 חביות היו ברשות האגודה עד לכניסת הפולנים (ב־1920), מלבד מכשירים חיוניים אחרים שכבאים נזקקים להם. בימי הפולנים נוספו 2 מוטורים של בנזין שעליהם הורכבו צינורות גומי באורך של ק״מ. תחילה הוקם בנין קטן לצרכי האגודה. בימי הפולנים הוכפל שטח הבנין אך במחציתו השניה הוקם תיאטרון שהכנסותיו הוקדשו לצרכי הכבאים. ב־1937 הוקם ליד הבנין מגדל בגובה 25 מ׳ ובראשו צופר. דליקה כי פרצה — הושמעה צפירה ו־35

עגלונים נזעקו למקום, רוכבים על סוסיהם ונכונים לעשות את המוטל עליהם. 63 כבאים מתנדבים מנתה האגודה, מהם 10 פולנים.

ב־1938 הוקם בכספי האגודה בחצר הבנין תיאטרון מלבנים (התיאטרון הראשון היה עשוי עץ) — וכל הכנסותיו קודש להוצאות שרבו והלכו.

שמע האגודה יצא למרחוק, ולא אחת יצאו הכבאים לכיבוי דליקות בכפרי הסביבה.



השריפה הגדולה של שנת 1936 בדויד־הורודוק
די גרויסע שריפה פון יאר 1936 אין דאוויד־האַראַדאָק.

התנועה הציונית בדויד־הורודוק

ראשית התנועה הציונית בדויד הורודוק

א. האזכרה החשאית

מיד לאחר המהפכה הרוסית (פברואר 1917) החלה פעולה ציונית גלויה בעיירה. כיון שפסקה אימת מלכות ופחד שוטר לא היה עוד—היינו חפשים לעשות את הטוב בעינינו, ובעיקר לאסוף אסיפות ולדבר אל העם כעולה על רוחנו—וזה היה אז עיקר העיקרים: לדבר אל העם!

ויובא כאן, לשם הבהרה, מעשה שהיה לפני המהפכה. בקיץ שנת 1916... הוחלט לערוך אזכרה לד״ר הרצל בליל כ׳ בתמוז. מסרנו איש לרעהו בחוגנו המצומצם, כי מתאספים בדירת המורה בבית אביגדור, ממול בתי־הכנסת. ישבנו כעשרה חברים וחברות ביניהם אברהם דורצין, שרה גלויברמן, מאשה יודוביץ, חיים פינקלשטין ועוד. זו היתה הפעם הראשונה שנשאנו את דברנו אל הציבור בעברית, וכולנו משתאים על מאמצנו שנשא פרי: דיברנו על התנועה ועל המנהיג בעברית רהוטה וללא מכשול ופגע וכל שעת האזכרה היו עינינו מופנות אל החלונות לעקוב ולשמור אם אין כובע של שוטר נראה ברחוב, ומה רוח ללבנו בהסתיים האזכרה הצנועה שלנו ללא כל תקלה.

כאלה היו פני הדברים אז, לפני המהפכה. והנה בא החופש למדינה — כל המרץ הציבורי, שהיה כבול וחסום שנים רבות, פרץ בכוח איתנים וקרא לפעילות ציבורית ולעסקנות נמרצת.

ב. אסיפות

הלכנו לאסיפות ברטט קודש, כיהודי חרד האץ אל בית־התפילה לשפוך שיח לפני קונו. זכורני האסיפה הציונית הראשונה בהורודוק, שנערכה באולם הגדול של ליאדצקי. אולם זה, כאילו ציפה מראש לתפקידו הרם. שנים עמד שומם, ונפש חיה לא עברה על סיפו, ורק עם המהפכה ניצקו אל תוכו זרמי חיים תוססים וסוערים. נאם כל מי שרוח ה׳ פעמו, גם האילמים שבנו לא הדירו עצמם מלהופיע ב„מלים אחדות" לפני הקהל, אינני זוכר אם השתתפו בנאומים גם מ„בעלי הבתים" החשובים — שרבים מהם היו בעלי רוח לאומית ושיתפו פעולה עמנו, הצעירים, — או שהנאומים נשאו על־ידי הצעירים בלבד.

עובדה אחת נחרתה בזכרוני: אחד הנואמים הצעירים השמיע בשטף דבריו, כפליטת־פה את הדברים הבאים: מדינת היהודים לא בדור אחד תקום, אולי מאמצים של דורות יהיו דרושים לזה, אבל בסופו של דבר קום תקום ותהיה מקום מבטחים...

סערה של התנגדות. אי־הסכמה ומורת־רוח פרצה באולם. הקהל דחק את הקץ... רצה להאמין כי במהרה בימינו תבוא הגאולה. והמדינה תוגש על מגש של כסף מניה וביה. ואין לשכוח: היה זה לפני הצהרת בלפור, שבשורתה הגיעה לרוסיה באיחור רב.

ג. כיבוש הרחוב

עמדנו בקשר עם הועדים המרכזיים. כל חוזר שהיה מתקבל היכה גלים חדשים בנפשנו הסוערת, התוססת והכמהה לפעולה לאומית. מפעם לפעם היה מבקר בעיירה שליח מטעם המרכז, אינסטרוקטור, בלשוננו אז והיה מאורע חשוב בחיינו. כל מעיינינו היו להרבות באספות, להגדיל תעמולה, להאדיר פומבי, לכבוש את דעת הקהל ולמשוך אותו לצידנו. זה היה ראש כל מטרה וחפץ. לשלב גבוה יותר של פעולה ציונית עוד טרם הגענו אז. והשנה שנת 1917. היה בכך מעין קיום הצו הידוע של המנהיג, אשר דרש באחד הקונגרסים: „כבשו את הקהילות!" ואנו הסתערנו לכבוש את הרחוב.

מתנגדינו אף הם לא ישבו בחיבוק ידים ובאפס מעשה. גם אליהם הגיעו מדי פעם נואמים ואינסטרוקטורים וקראו את שומעיהם למלחמה בבורגנות ובציונות, „בשפה המתה״, ועוד ועוד... ומספרם בעיירה לא היה מבוטל, וכוחם לא היה קטן, הן ישוב של עמלים היתה העיירה.

ד. צעדו הגדול של יושב־הראש

היה לנו ועד ציוני במקום, ולו יושב־ראש, מזכיר, גזבר וכו׳, והיתה לשכה־משרד — במקום קבוע, הכל כנהוג וכמקובל. צריך היה להשיב על החוזרים המתקבלים, לקרא לישיבות, לרשום פרטיכל ולקבוע סדר־יום, בקצרה: סניף מאורגן לכל פרטיו. אשר זגר היה יושב־ראש הועד ואברהם דורצין הי״ד, אף הוא מחברי הועד והפעיל שבהם.

ערב אחד נערכה ישיבת הועד. פעם ראשונה נתגלעו חילוקי דעות בין אברהם דורצין לבין היושב־ראש והישיבה עברה ברוח סוערת. דוממים חזרנו עם תום הישיבה איש־איש שקוע בהרהוריו. הלכנו כברת־דרך ארוכה שותקים ללא הגה. לבסוף פנה אשר זגר אלי ואמר: „אתה תראה, זלדין, שדורצין הוא איש פועל ציון...״ ונאמרו הדברים ברוח נכאה כזאת, כאלו עומדים אנו, חלילה, ערב אסון המתרגש, לבוא.

ה. הועידה הגדולה בפטרוגרד

חבר טוב היה אשר זגר, ואף כי קשיש היה מאתנו ובן למעמד אחר—הוקרנוהו וחיבבנוהו. והוא, אף הוא השיב חיבה לנו וליבב אותנו בפשטותו ובמסירותו.

לימים יצא לפטרוגרד, לועידה הציונית הגדולה, היא הועידה הראשונה והאחרונה לועידות ציוניות ברוסיה. לא היה בכוחנו לשלוח ציר לועידה חשובה זאת וגם לא עלה הדבר על דעתנו. ועידה של כל ציוני רוסיה ,ומי אנחנו־עיירה קטנה, אולם אשר זגר מגלה לנו כי נוסע הוא לפטרוגרד בעניני מסחר (אולי היתה זו אמתלה בלבד) והוא רוצה להשתתף בועידה — אך לו דרוש מנדט של ציר. שמחנו מאוד והמזכיר הכין לו כתב־אישור רשמי כתוב בשפת מליצה וחתום בחותמת נאה — ואשר זגר נתקבל כציר בין כל הצירים.

אחרי שובו מפטרוגרד כונסה אסיפה כללית לשמוע דין וחשבון מן הועידה. היה זה רצונו ואף אנו תאבים היינו לשמוע מה דיברו שם ראשי הציונות וגדוליה. הדו״ח שלו עורר תמהון פה ושם באולם. השכלה גדולה כידוע, לא היתה לציר שלנו ובין הנואמים לא נמנה, ואולי משום שהיה זה חידוש בציבוריות שלנו: למסור דין־וחשבון מכינוס כל־ארצי מעין זה, הן רק עתונאי מסוגל להשקיף מן הצד ולדעת במה נתלבטה הועידה, ומה היו הדעות והמגמות שנתגלו בה. לועידה הגלילית שנתקימה כעבור זמן מה במינסק, נשלח כותב הטורים האלה מן הסניף שלנו. וזוכר אני מה קשה היה לי אחר־כך לערוך בשביל הקהל שלנו דו״ח כל שהוא מן הועידה. חסר היה הנסיון המפלגתי. הכל היה עוד חדש, בבחינת „מעשה בראשית.״ סיפרו לי חברים בביאליסטוק, בדרך צחוק, שהרב פאיאנס—אחד מראשי ה„מזרחי״ ורב ראשי בעיר—כשהיה חוזר מן הקונגרסים אל קהילתו ועמד למסור לשולחיו דין וחשבון על הקונגרס, היה מתחיל בסיפור על הדרך, ועל הקורות אותו על המלון בו התאכסן, על האנשים שנפגש אתם ומה שוחח אתם, ועוד ועוד דברים רבים ושונים׳ ולעצם הדין־וחשבון על הקונגרס לעולם לא הגיע.

ו. „שבעה״ למות בורכוב

היתה בדויד־הורודוק עוד מפלגה של פועלי־ציון. אלה היו לאומיים מחוגי „עמך״. בתקופה ההיא עדיין לא היתה שפה משותפת אתם ושררה כעין מחיצה בינינו לבינם אף כי למחלוקת פומבית ושנאה לא הגיעו הדברים.

בראש החוג הזה עמד משכיל, מורה בן הכפר אורלי, פפיש שמו. בהמשך השנים סיפרו

עליו, שהגיע לקרירה גבוהה ברוסיה. אז, בראשית התנועה הציונית, שנה ראשונה למהפכה הרוסית, עמד, כאמור, בראש מפלגת פוע״צ בעיירה. כשהגיעה הידיעה המעציבה שבער בורכוב נפטר—דצמבר 1917—ערכו חברי פוע״צ אסיפת אזכרה וישבו „שבעה״ לאות אבל על מות המורה והמנהיג היקר.

אנו, כמובן, לא ידענו, בער בורכוב מיהו, עדיין עמדנו אז בתחום הציונות הכללית הטהורה של הרצל, ללא תוספת גוונים, וללא „שעטנז״, ככינויו של ז׳בוטינסקי לציונות הסוציאליסטית, אז טרם הגענו. התורה שליהודים, כעם, יש דרך התפתחות מיוחדת, שונה מכל עם, וקודם כל יש להעביר את המוני היהודים אנשי אויר קלושים, לחיי יצירה ועמל, ושצריך ליצור קודם כל בעם שכבה גדולה של אנשי עבודה — עבודה ממש — תורה זאת, שהרוה והגוה בארץ אנשי העליה השניה, — ניתנה לנו שנים אחרי התקופה המובאת פה. אז, בראשית העבודה הציונית הליגלית בעיירה, אחרי פירוק משטר הצאר ברוסיה ויציאה מעבדות לחרות אזרחית — היתה הציונות שלנו, כאמור, ציונות טהורה של הרצל, אף שלא קראנו לה כללית.

ידיעות מן הארץ על מאבק הפועלים בה לעבודה עברית — עדיין לא הגיעו אלינו. ידענו שציונות בגולה משמעותה: שקל לקונגרס, שפה עברית וכספים לקרן הלאומית — נאציאנאל פאנד — הקרן הקימת. מושגינו על העתיד אף הם מעורפלים היו וזכור לטוב אחד מנכבדי העיירה, שאחרי אחת האסיפות הציוניות פקח לנו עינים בכך. היה זה בייציל — בצלאל — יודוביץ. הוא פנה אלינו, הצעירים, בזו הלשון: מה אתם מסתפקים בפרוטות, לבנין הארץ ולהקמת מדינה דרושים סכומים גדולים ולא כאלה שאתם תובעים מאתנו. ולא כאדם מן הצד אמר את דבריו, אלא כאיש שלבו קרוב לרעיון ומוכן לתת גם את ידו להגשמתו. דבריו הפליאונו אז. נראה, שהוא היה קרוב למקורות יותר מאתנו, הצעירים בימים ההם.

יצחק עידן.

על הפעולה הציונית בדויד-הורודוק

ברצוני להעלות בזה, ולו בקוים כללים, משהו מן החיים הציבוריים, מהתנועה הציונית הענפה ומוסדות החינוך, מהתרבות והכלכלה ששירתו את הישוב היהודי בעיירתנו ב— 10 —15 השנים האחרונות לפני השואה. רק עתה לאחר שכל זה היה ואיננו עוד, יכולים אנו להעריך מה היתה לנו עיירתנו היקרה דויד־הורודוק.

התנועה הציונית והתרבות העברית בעיירתנו — שרשי מסורת ותרבות עברית עמוקים מונחים ביסודן. לא מעטים היו בין יהודי דוד־הורודוק, שהספרות העברית העתיקה לא היתה זרה להם. בתי־הכנסת ששה במספר, מרוכזים ב„שול־הויף״, סימלו אותה תרבות עתיקה והיוו את מרכז החיים הרוחניים של האבות. הם שריכזו מספר לא מועט של יהודים לומדי תורה ובכל אחד מהם נמצאו תמיד קבוצות יהודים שומעי שעור בתלמוד, במשניות ו״עין יעקוב״ או בפרשת השבוע. תמיד נמצא האיש, המרצה המתאים לכל חוג וחוג.

החדרים שבהם למדו ילדי עיירתנו תורה ודעת, „חדריהם״ של ר׳ אברהם משה „דער מלמד״ ורבי אברהם יצחק״ דער מלאכל״, ותקופת„ החדר המתוקן״, שקדם לבית־הספר „תרבות״ שעם מוריו נימנו יוסף בגון, חיים קצמן, יהודה קשתן, יחיאל מרגולין, מניביץ — שהיה מנהל ביה״ס „תרבות״ בשנת 1918, יצחק זלדין ואחרים, שימשו יסוד איתן ושלב מעבר טבעי לתנועה הציונית, לפעולותיה של ההסתדרות הציונית בעשרים השנים האחרונות וקרקע פורה לחינוך העברי ולהקמת בית־הספר „תרבות״ בעיירתנו.

לא ייפלא, שהתנועה הציונית בעיירתנו העמיקה שרשים והרחיבה תחומים. ההסתדרות הציונית הכללית״, „פועלי ציון״ „התאחדות״ היו המפלגות הציוניות. במרוצת הזמן קמו גם תנועות נוער וקבוצות הכשרה.

המסורת והתרבות העברית המושרשת של האבות, התנועה הציונית, תנועות החלוץ והנוער, מאות חניכי בית־הספר „תרבות", כל אלה העלו ארצה מאות בני נוער מן העיירה והסביבה, והללו, שזכו להעלות אתם, לאחר מכן, גם את הוריהם ובני משפחותיהם, נקלטו בעיר, בכפר ובהתישבות העובדת.

אולם, לא רק בני הדור הצעיר, חברי המפלגות ותנועות — הנוער, נשאו בעול הפעולות הציוניות והמפעלים למען הקרנות, רבים מן הציונים הותיקים בני ה— 50 וה—60 שהיו שקועים בדאגות פרנסה, אף הם עסקו כמיטב יכולתם במפעלים למען הקרנות, בועד למען קרן היסוד, וכדומה: כן לקחו חבל פעיל סוחרים, חנונים ובעלי מלאכה.

היה זה סיפוק רב לכולנו, חברי המפלגות, לראות בתוכנו, בישיבותינו, את הרב שלמה זלמן שפירא ז"ל, את משה יהודה ליפשיץ ז"ל ומשה אהרון מישלוב ז"ל שזכו לאחר מכן לעלות ארצה.

ייזכר כאן אחד התורמים למען הקרנות, ר' אברהם זאב לוצקי הי"ד, שמשפחתו היתה ידועה בעיירתנו בחיי־הצנע המובהקים שלה: תרומותיו למען הקרנות ניתנו תמיד בעין יפה ועלו על רמת־החיים שלו. הן שמשו לנו עידוד בפעולותינו ומופת לאחרים. לא זכה ר' אברהם זאב לוצקי לעלות ארצה, — משאת־נפשו שנים רבות.

עם החברים בועד למען קרן־היסוד בשנים האחרונות נימנו בין השאר: שלמה פינקלשטיין, פסח פילציק, יוסף יודוביץ, מרדכי קויטני, צבי מסטר, אהרון שוסטקובסקי, ראובן מישלוב, חיים ברנצ׳וק, אברהם אולשנסקי, כותב הטורים האלה ואחרים.

פעולה מתמדת, ערה וענפה התנהלה ע"י הועדה לעניני הקרן הקימת לישראל, שבה השתתפו



הועד של ההסתדרות הציונית בדויד־הורודוק — שנת 1936

קאמיטעט פון די „אלגעמיינע ציוניסטן" אין דאוויד־האַראַדאָק יאר 1936

יושבים: (מימין לשמאל) 1. יוסף גלויברמן, 2. דבורה גייער, 3. חיים ברנצוק, 4. שמואל פפיש, 5. חיה גייער, 6. ברל כ"ץ

עומדים: 1. לא ידוע, 2. יעקב דורצ׳ין, 3. חנה פפיש, 4. ברל רימר, 5. גולדה ברוכין, 6. לא ידוע 7. סוניה ברוכין, 8. יוסל מורבציק, 9. סוניה אלפינר, 10. ניידוס.

ב״כ כל המפלגות ואירגוני הנוער. בשדה־פעולה זה ניטשה תחרות ברוכה בלתי־פוסקת, במשך כל השנים האחרונות, בין כל המפלגות, ועל תפקיד המורשה לעניני הקרן התנצחו ביניהן רוב המפלגות.

עם המורשים בשנים האחרונות נימנו הח״ח יצחק ליב זגר, ז״ל, מאיר רפפופורט, חיים קלוזני יוסף גלוברמן הי״ד, דבורה ואחרים.

בית־הספר שלנו הצטיין גם הוא בפעולותיו החינוכיות והישגיו למען הקק״ל.

פרק מיוחד בתקופה הציונית של העיירה, הוא מועד ביקוריהם של שליחי הארץ. שליחים למען הקרנות או ב״כ מפלגות. המתח הציוני היה עולה אז לדרגה גבוהה, והיה נותן את רישומו על החיים הציבוריים פעילי המפלגות. ציונים ותיקים היו מתנדבים ומתגייסים להעברת המפעל.

אעלה בזה אפיזודה מזמן ביקורו של הח׳ מנוח מדגניה: הוא עשה ימים מספר בעיירתנו באסיפות, שיחות חברים, שירה וריקודים. ברגעים האחרונים, כשנפרד מן החברים והרגשת האוירה הארצי ישראלית הגיעה לשיאה, קרא אליו הח׳ טפלנקא בהתרגשות: ״חבר מנוח, אויף וועמען לאזטו אונז איבער״. (ח׳ מנוח, על מי אתה עוזב אותנו״?) רושם רב עשה גם ביקורו של מאיר האזרחי ז״ל, מטעם הקרן הקיימת לישראל.

בין שאר הפעולות למען הקהק״ל היתה הרשמתם של שני הבנקים הקואופרטיביים בספר הזהב.

עם חברי הועד של הסתדרות הציונים הכללים בתקופה האחרונה נימנו: ראובן מישלוב, חיים ברנצ׳וק ז״ל, מאיר מורבצ׳יק ז״ל, יעקב הלמן, מרדכי קויטני הי״ד, ברל כץ הי״ד, צבי מסטר ז״ל, שושנה גוברמן, סוניה ברוכין הי״ז, יוסף מורבצ׳יק הי״ד, יעקב יודוביץ ז״ל, דוב רימר ז״ל, צ׳רנומורץ הי״ד, אברהם גורביץ ואחרים.

פועלי־ציון (צ.ס.), — בדוד הורודוק

ראשית תולדות המפלגה בדויד־הורודוק מתחילה בשנות 1919—1920, כאשר ביחידת הצבא הפולני שחנתה בעיר שרת כרופא הד״ר מאיר פקר. הוא היה הראשון שארגן את ה„פאלקספראקציע צעירי־ציון״ בדוד הורודוק, חוג מצומצם של נוער בוגר מלא מרץ וצמא פעילות מפלגתית וציבורית שנכנס בהתלהבות לפעולה.

מפנה חשוב חל בעבודת המפלגה הצעירה עם בקורו של הח׳ ריט ב בדוד־הורודוק בשנת 1921„ בקורו נתן את הדחיפה לעבודה מאורגנת ומסודרת בכל שטחי החיים הצבוריים בעיר. אז נבחר גם הועד הראשון של סניף המפלגה בהרכב הבא: יו״ר — יוסף ליפשיץ, מזכיר — פנחס נובק, גזבר — יצחק־לייב זגר וחברי הועד — ברוך סלומיאנסקי, יעקב כהן ואהרון (ארקע)) ליפשיץ.

ביוזמת חברי הועד הוקם מחדש „החלוץ״, שרוב חבריו השתיכו למפלגת „צעירי־ציון״. בהדרכת המפלגה ארגן „החלוץ״ בשנת 1924 את פלוגת ההכשרה בליסוביץ ורוב חבריה עלו בשנת 1925 ארצה. באותה שנה, היא שנת 1924, התארגנה גם קבוצת הנוער הצ.ס. ו„החלוץ הצעיר״.

בשנת 1924 כאשר התקיימה בורשה „ועידת המפלגה״ של „צעירי־ציון״, היה כבר סניף המפלגה בדוד־הורודוק מאורגן למופת ויו״ר הועד המקומי הח׳ יוסף ליפשיץ ייצג את הסניף בועידה זו.

המפלגה היתה פעילה מאד בשטח התרבות. כמעט כל חודש התקיימה אסיפה פומבית מטעם המפלגה, נשפים, משפטים ספרותיים, אסיפות הסברה על נושאים שונים, שהתקיימו לעיתים תכופות מאד, ריכזו את מיטב הכוחות הצעירים בעיר והשפיעו באופן מכריע על צביון החיים הצבוריים והפוליטיים. את רוב הפעולות התרבותיות בצעה המפלגה בכוחותיה העצמאיים ומדי

פעם בפעם גם בהשתתפות באי־כוח המרכז, את ריכוז הפעולה התרבותית בסניף ואת עיקר העבודה בשטח זה העמיסו עליהם ובצעו בהצלחה החברים יעקב אולפינר, יעקב כהן ויוסף ליפשיץ.

הפעולה התרבותית של סניף המפלגה הסתעפה עוד יותר בשנת 1925. באותה שנה הוקמו ע״י המפלגה שני מפעלים תרבותיים רבי ערך, שמילאו שליחות חינוכית חשובה מאוד בדויד־הורודוק. הלא הם: החוג הדרמטי „אונזער ווינקל" והספריה ע״ש. י.ל. פרץ.

החוג הדרמטי קנה לו שם לא רק בדויד־הורודוק עצמה, אלא בכל הסביבה. הצגותיו, שעמדו על רמת ביצוע למעלה מבינונית, משכו תמיד קהל רב. החוג הדרמטי התחסל עם עליית רוב חבריו ארצה.

מרץ רב ועבודה רבה השקיע הסניף בהקמת הספריה ע״ש י.ל. פרץ.

בכספיהם של חברי המפלגה נקנו הספרים הראשונים ובעבודה עצמית של החברים נכרכו הספרים. ימים כלילות בילו החברים בין כותלי הספריה ורכישת כל ספר חדש הביא עמו שמחה וחג למפלגה.

במסיבה לשנת קיומה הראשונה של הספריה יכל היה כבר יו״ר ועד הספריה הח׳ יעקב כהן למסור על 700 ספרים ביידיש, עברית ופולנית העומדים לרשות הקוראים.

הודות למסירות החברים ולצמאון לספר מצד הקוראים המרובים, התפתחה הספריה והגדילה את אוצר הספרים שלה משנה לשנה.

עם עליית רוב פעילי המפלגה הותיקים ארצה, התחיל לעבור משבר על הספריה והיה חשש לקיומה. אולם בשנת, 1935 קבלה לידיה את ניהול הספריה קבוצת צעירים עם קופל מורבציק חיים מורבציק, חיים פרבר וצבי שקלבר בראש ושוב התחילה הספריה לשגשג ולהתפתח. חוג הקוראים גדל מיום ליום וכל חודש נוספו ספרים חדשים של מיטב הספרות ביידיש, עברית ופולנית.

עם כניסתם של הסובייטים לעירנו נסגרה הספריה ובשנות השואה של הכבוש הגרמני נחרבה הספריה והארכיון יחד עם כל יהודי העיר.

האיחוד של „צעירי־ציון" עם פועלי־ציון, שהתקיים בפולין בשנת 1926, כמעט ולא הורגש בדויד־הורודוק. לא היה סניף „פועלי־ציון" בעיר ועל־כן לא היה עם מי להתאחד. נציג הסניף בועד המחוזי של „פועלי־ציון (צ.ס.)" בפינסק, שהוקם לאחר האיחוד, היה י.ל. זגר.

באותה שנה נוסדה בעיר הסתדרות הנוער של המפלגה — „פרייהייט", שרכזה תוך זמן קצר את הנוער של כל שכבות העמלים בעיר. בהדרכת חברי המפלגה המבוגרים ניהל „פרייהייט" עבודה חינוכית רבת ערך בין הנוער העובד ורבים מחבריו עלו לאחר זמן ארצה.

עד כמה גדלה השפעת המפלגה בעיר אפשר להוכח מתוצאות הבחירות הראשונות לעירית דויד־הורודוק, שהתקיימו בשנת 1926. מתוך 8 החברים היהודיים, שנבחרו למועצת העיריה, היו שלשה נציגי „פועלי־ציון (צ.ס.)" והם: יוסף ליפשיץ, שמריהו רזניק וצבי־אריה ציפין.

רבה וגדלה היתה השתתפותם של חברי „פועלי־ציון (צ.ס.)" בקרן הקימת לישראל ובקרן היסוד. הפעילות בקרנות התבטאה הן בעבודה יום־יומית של איסוף כספים והן בהנהלות של הקרנות. המפלגה היתה פעילה מאד ורוח החיים של הליגה למען א.י. העובדת".

בשנת 1934 נוסד ע.י. המפלגה „העובד", אשר פעל בין בעלי־המלאכה בעיר וארגן אותם לעליה.

בבחירות לקונגרסים הציוניים הגיעה רשימה „הליגה" בעיר ל־60% מכלל המצביעים.

בועידות הארציות של המפלגה וכן גם של ה„ליגה" השתתפו בקביעות נציגי הסניף בדויד־הורודוק. סדר היום של כל ועידה שימש נושא לדיונים באסיפות הסניף לפני ולאחר הועידות.

בשנת 1935 התארגנה בדויד־הורודוק פלוגת הכשרה כסניף לפלוגת ההכשרה של קליסוב. הקבוצה מנתה 25 איש. החברות עבדו במשק־בית והחברים — בכל מיני עבודות שחורות בעיר. למרבה הצער לא יכלה הפלוגה להחזיק מעמד בעיר מפאת חוסר עבודה.

לאחר עלייתם ארצה של רוב הפעילים נחלשה במידה מסוימת פעילות המפלגה, אולם לאחר תקופה קצרה התגברו על המשבר בסניף והחברים י.ל. זגר ושמואל צ׳צ׳יק, שעמדו אז בראש הפעולה המפלגתית הצליחו לארגן מחדש פעולה סדירה של הסניף.

לבחירות לועד הקהילה בשנת 1938, הופיעה „פועלי־ציון (צ.ס.)" ברשימה משותפת עם בעלי המלאכה. בראש הרשימה הועמד חבר המפלגה הותיק י.ל. זגר, אשר יושרו, כושר פעולתו ונקיון כפיו היו לשם דבר בעיר. היו כל הסיכויים שרשימה זאת תגיע לרוב מוחלט בבחירות האלו. ברם, ברגע האחרון ממש פסל, מושל המחוז (הסטרוסטה) הסטולינאי ללא כל נימוקים, את הרשימה ועי״כ נשללה האפשרות מהמפלגה לנהל את עניני הקהילה בעיר.

המשטר הפשיסטי בפולין לא ראה בעין יפה את התפתחות המפלגה בעיר גבול כדויד־הורודוק וחברי „פועלי־ציון (צ.ס.)" סבלו גם בזמן האחרון (לפני מלחמת העולם השניה) מנגישות המשטרה.

עם בוא הסובייטים בהתחלת מלחמת העולם השניה לעיר, נפסקה כליל עבודת המפלגה וטובי פעיליה נאסרו ע״י הנ.ק.ג.ב.

בהזדמנות זאת חובה עלינו להעלות את זכר חבר המפלגה הותיק והפעיל אהרון (ארקע) ליפשיץ, שנאסר אז ע״י הנ.ק.ג.ב. ונפטר במחנה ריכוז סובייטי. כבוד לזכרו.

חברי המפלגה מנדל קרבציק, קופל מורבציק (כיום יעקב מור) ושמואל צ׳צ׳יק שנאסרו אז, הצליחו לעבור את תקופת מעצרם ברוסיה הסובייטית ועלו אחרי מלחמת העולם השניה ארצה.

ש. צציק.

זכרונות א. וויינר — (ישראלי־גבת)

(מתוך מבפנים אוגוסט 1953)

מעשה בחוברת, איך נוסדה צ.ס. בדוד־הורודוק

חוברת לא־עבה, עטופה כחול, נתגלגלה „גלגול־מחילות" מארץ ישראל לגולה, ובאחד הימים, בראשית שנות העשרים, הגיעה לעיירה.

והחוברת — מספרים בה וסקירות פוליטיות ותכניות, אוצר בלום שנתגלה בהיסח הדעת. הפכנו בה בחוברת והפכנו, והכול התרונן בקרבנו: המספרים, המונחים המקצועיים, הנעורים, החזון. חשנו: ז ה ו !

ואולי כדאי לספר לפי סדר.

הצהרת בלפור חגגה זה עתה את יובל החמש שלה. המנדט על ארץ־ישראל, שנועד „להקים בית לאומי ליהודים בארץ־ישראל", אושר על־ידי „חמישים ושתים אומות", אך ירחי־הדבש בארץ־ישראל גזו מהר והאדימו בדם טרומפלדור וחבריו, בדם ברנר וחבורתו. העליה לארץ צומצמה לפי צו „הנציב העליון הראשון ליהודה". הגיעו ימי חול, ששת ימי המעשה האפור. והמעשה פיגר, בושש — מה בושש לבוא! אלה הקרואים לעשות, כמה שוגים עדיין בחזיונות וחלומות על מלכות ישראל עד כדי שכרון ושיכחה עצמית: מהם נבוכים ומוכי־תדהמה נוכח חלום גאולה שנרצח וקדושה שחוללה. ויש גם אשר לפתע ראו, כי האידיאלים הנבואיים, שלהם ערגו, ולהם הטיפו בשכבר הימים, אידיאלים אלה,לא יכירם עוד מקומם בחיי החולין, והחולין עדיף.

ומעבר מזה, לא הרחק מהעיירה — גבול ושלט: פרוליטרים של כל הארצות התאחדו! לא מכבר רעמו שם הרעמים ועד לעיירה הגיעו: ח ב ר: עולם חדש: יחי המוציאליזים: אחים. „רעידת־אדמה" סוציאלית ואנושית כבירה. נפרצו סכרים. שמחה. מבוכה. תחושת קץ הימים וראשית הימים. ורעב ללחם, ורעב לחיים. אחד־משׁשים שבגאולה, וחבליה כחבלי משיח. וערפל סמיך, ואינך יודע מה ילד יום. עד שבאחד מימי הסתיו נפרש על העיירה דגלה של „פולין העצמאית".

ולפתע — מן הצד האחד, מזרחה של פולין, היא העיירה: מן הצד השני — מערבה של בילורוסיה. מזרח־לא־מזרח, מערב־לא־מערב. פינה נידחת ליד גבולות. מנותקת מהאתמול, תלושה מהיום. יצור־בינים בחללו של העולם.

זה היה הציון הגיאוגרפי של העיירה במפת העולם. וההיסטוריה שלה?

שאל את הרוח ויגדך. אל תשאל את נערי העיירה ונערותיה כי מי שהשתוטט ברחובותיה, סמטאותיה, שביליה ומסתריה: מי שטבל בקמת־זהבה העוטרת סביב־סביב: מי שתעה בירקות חורשותיה: מי שהשתכשך במי נהרה המלטף שולי אדמתה: מי שידע את תושביה, שמותיהם: שלשלת־היחוסין שלהם, דאגותיהם, שמחותיהם, וסודותיהם מלפני־ולפנים: מי שכאן נגלתה לו לראשונה השמש מעל לראשו, וצבא השמים — נצח חייו ונצח העיירה ודמות אנשיה חד הם. לפניו היה הכול, אחריו יהיה הכול.

ב.

ואת חטאי אזכיר: גם היום איני יודע מי, איך ומתי קמה זו העיירה, והשם „דויד־הורודוק" מה פשרו („עיר דוד"?). וגם כיום לא אדע למיין את יהודיה לפי סוגים, שכבות ופורמציות סוציאליות מוגדרות. אחת אזכור: רבים מאוד היו אנשי העמל. הנה שכני שמימין, וזה שמשמאל, והלה שברחוב פלוני, ובסימטה פלמונית. הנה השוליות של הרצל הנגר ואייזיק הנפח: בעודם שוליות ראיתים וכן בשאפם להיות בעלי־מלאכה עצמאיים. הנה פרחי חייטים ובנאים ומסגרים ועוזרים בחנויות. הנה חבריו של פנדרי, הקצבים, העגלונים. והנה השמש הנצחי, הכורע ברך לפני כל נגיד ומצווה. ולא מעטים הם בני בעלי־בתים, גבירים למחצה וכלי־קודש וחנונים. אלה ואלה — „מודדים" את הרחובות ברגליהם, רגלי מחוסרי־מעש, הולכי בטל ומחפשי התעסקות ומשען בחיים.

דומה, בשול בשלה העיירה למהפכה סוציאלית, בשלה לחלוטין. קומץ גבירים, נער יספרם, והמון־עם־רב, אשר איש־איש במקצועו ומשלוח־ידו דל הנהו ואביון. מי כבורגני זעיר, מי כפרוליטרי, ומי כבן מעמד בלתי מוגדר. ונראה, שהנוסחה המרכסיסטית לא הלמה ביותר את יהודי העיירה. בצל „בנין־העל" הסתופפו יהודים בני אותן שכבות סוציאליות — מי שנתפס לציונות, מי לסוציאליזם, ומי שנצמד ל"בסיס האיסטרטגי" שבעיירה וחי באשר חי. אכן, לא סתם ככה שהו כאן בראשית המאה יש"י אדלר וא. ליטווק. זה ב„עברית־בעברית" שלו, וזה בבונדיזם וכפירה ומרדות. לא לשוא צילצלו בשנת 1917 פעמוני המהפכות ובשורות־ציון. שמץ מזה נקלט גם נקלט וליקט אוהדים ותומכים וחברים לדעה.

ואף־על־פי־כן, ציונית היתה העיירה. למרות ספיחי בונדיזם וקומוניזם אנטי־ציוני, למרות קהל החסידים ושפע הרבנים, למרות בולמוס אמריקה שסחף את כולם. כי לא היה דבר מלבד ציונות, ואפילו אם היא ציונות של מעלה, של שבת ויום־טוב, של שיגרה ומצוות אנשים מלומדה.

בתוך קהל הציונים היתה חבורת צעירים, רעים לנעורים, לערעורים, להרהורים ולחלום. חבורה ססגונית. אחד בנו של קצב, ואחד בן חנווני ופרנס־הקהילה: אחד בנו של נפח, ואחד — „בן טובים". אחד בנו של סרסור ושוליה של נגר. שען ומנהל־חשבונות. מי שהתעתד להיות סטודנט וזבן בחנות ההורים. ועוד כתריסר „זוגות" כאלה, את המעגל השלימו בנות, אף הן אותה שלשלת־יוחסין להן, חבריהן וחברי־חבריהן התהלכו בשבילי הזמן, למודי מלחמה ומהפכה וחילופי־שלטונות, אפופי שממון העיירה ושיגרתה, שבעי מליצות ציוניות, מחפשי אחיזה ועתיד. באותם הימים הגיעה אליהם החוברת.

וכך פתחה החוברת הלזו:

„החברה הישנה והתרבות הישנה מתמוטטת ללא קום. האנושות האסורה באזיקים נאבקת עם מצוקתה החמרית וקלונה המוסרי. בחיק העבודה פורצים וצומחים כוחות יצירה חדשים והנזעקים לקרב האחרון נגד השלטון המעמדי ואי־השוויון הסוציאלי.

„ועתה, בתקופת המהפכה הסוציאלית והתמורות הלאומיות המהפכניות, במאבק בין עולם האתמול לבין העולם הבוקע ועולה — דווקא עתה גבר הלחץ על המוני־בית ישראל והגיע לשיאו. הוויית הגלות, התלות באדמה זרה, במשק זר, תרבות זרה וחסד זרים — נתגלו עכשיו בכל טרגיותן. בכל הארצות ובכל המשטרים משוועת מצוקת ישראל לרוחתה, לפתרונה, לגאולתה.״ ועוד:

„עם נצחון התנועה הסוציאליסטית עולים וגוברים הכוחות שיביאו גם לשחרור היהודים. עם נצחון הפרולטריון הבין־לאומי התקוה גם לגאולת ישראל. ולא בשמים היא התקוה ולא בחיק העתיד הרחוק.

„להיות הכוח הפעיל, היוצר והעיקרי, בתהליך בנינה של ארץ־ישראל וישוב המוני העם על יסודות סוציאליסטיים — זוהי המשימה של הפרולטריון היהודי.״

ג

נעזוב לשעה קלה את חבורת הצעירים שלנו. יקראו נא בחוברת. היא נחוצה להם מאוד. נחוצה. ולא לשעה אחת בלבד. עוד נראה את קוראיה מזדעזעים, נלהבים, נרתעים וחוזר חלילה. ועתה נתייחד זמן־מה עם החוברת וכותביה.

ההיסטוריון, כשיבוא לספר את התקופה, לא יפסח על החוברת ויספר, בערך כך:

ביולי — ספטמבר 1918 נתכנסו בשטוקהולם העיר שליחי הברית העולמית „פועלי־ציון״ למועצתם, והחליטו לשגר משלחת לארץ כדי להתוות תכנית־פעולה להבא.

ידוע ידעו השליחים הללו: השעה שעת „הרת־עולם״, שנת 1919 בעולם הגדול ובעולם היהודי. הדרך לגאולה אינה רפודה שושנים. חיים מתמוטטים וחיים נבנים. מתוך הלהבות יש להקים עולם חדש, אחר. השעה הגדולה מידפקת גם על פתחי העולם היהודי. כל רגע יקר ואין להחמיצו. וההיסטוריון ודאי יוסיף:

אז ידעו כולם, ימין ושמאל בקרב פועלי־ציון, כי „שנות המלחמה והמהפכה הבליטו ביותר את הצורך בפתרון טריטוריאלי של היהודים בארץ־ישראל. המצב הפוליטי החדש בארצות הגולה ובארץ־ישראל מטיל אחריות־משנה על הפועלים היהודים הקוראים להגשים את התפקיד לאלתר. מצוקת ישראל רבה, סכנת הקיום למליוני יהודים מוחשית. יש לאמץ את כל הכוחות כדי להיחלץ מהפינה האטומה של הצהרות־נייר לדרך הרחבה של התישבות המונית על יסודות סוציאליסטיים.״ ועוד יוסיף:

לאחר שנתיים ניבעה פרץ במחנה ה.ה. אלה. — „תקופת המהפכה הסוציאלית״ התנדפה אצלם לאט־לאט וברבות השנים הסתלקו ממנה כליל. ואלה — „אימוץ כל הכוחות״ נדחה לאחרית הימים, תוך אמונה כי כוחות סטיכיים יפרצו מאליהם את המעגל ויסללו דרך להתישבות המונית וכו׳״. ברבות השנים יחזרו הללו מהשלכת יהבם על התהליך ההסטורי לבדו. כוחות חדשים מכאן יתלכדו לביצוע המשימה, והם יגערו ב״יורשים״ החדשים המאמצים תורות ישנות. אולם בינתים, בשנת 1919, שלם היה המחנה הזה. הועדה יצאה למחוז חפצה.

ומשהגיעה יבין חבריה — כלכלנים, אישי ציבור, מיישבים ומתיישבים בכפר, עסקני פועלים בעיר, סופרים, מורים ועוד — „טרוסט המוחות״ שבארץ כולה העמיד עצמו לרשות הועדה. הועדה חקרה דרשה, שקלה ובנתה, וצררה את דברה בחוברת בעלת שם פרוזאי ורשמי: „העבודה הארץ־ישראלית״.

לגולה הגיעה החוברת בשפת הגולה, ביידיש.

ד

מה היה ומה לא היה בחוברת?

תנ״ך לא־תנ״ך. „ידיעת פלשתינה״ חדשה ואחרת מזו שבקונטרסים הציוניים השגורים. צליל קרקעי עלה הימנה. גון של אדמה, אדמה ממש. וציונות שכזאת, רוטטת. קול העבר וקול התקופה

וחזון העתיד. ואכזריות. רק אנשים הקשורים בחזונם לחיים ולמות, רק מאמינים גדולים חושפים כמה צעיפי רומנטיקה והזיה. מגרדים פצעים ככה, ללא חס, ונוסכים אמונה ובטחון ואהבה.

ה״חוקרים״ סיפרו, הוכיחו, תבעו ועודדו. הקוראים שלנו קראו.

לפתע הוסר הלוט מפתח־תקוה, ראשון לציון, נס־ציונה, ועוד ועוד — מכל אותה הרומנטיקה המצולמת והמצוירת ששוגרה אי־פעם בדמות גלויות עטורות פסוקי ישעיהו ועמוס. הונמך קול „יה־חי־לי־לי״. ו״מכורתי״ו״עם שחר, עורה, ילד חן״ — אשר אף הם הסתננו דרך מחסומי ים ויבשה, הגיעו לעיירה והושרו בדביקות באפלולית בין־השמשות שבחדר, בחורשה מצילה או בסירה נעה על פני מים. והבילויים, ה״קולוניסטים״, כובשי השממה והביצה, אכולי הקדחת ונוטעי העצים, כל האפופיאה הגדולה הזאת שלא נכתבה עדיין, אולם שמורה היתה עמוק בלב — אפופיאה זאת הועם זיוה. זמירות חדשות הושמעו: אפנדים יהודים, מנצלים, מחרימי פועלים ומנשלי פועלים, מחללי־חלום הכפר העברי, ה ע ב ו ד ה העברית. כזאת וכזאת סיפרה החוברת.

והקוראים — ״אחד אחד ובאין רואים״ זועזעו, הוסערו, נאבקו כבחלום בלהות. והיה גם מי שדימה שמא לצון הוא, לצון זדוני כדי להדיח ולהפיח ריב ומדנים: שמא גלגול חדש של „קמצא־ ובר־קמצא״, ושארית התקוה כעל חוט־השערה.

אך הנה גם מקצת נחמה. התחלות זעירות. רמזים קלים. „קבוצה״, „תא החברה הסוציאליסטית בארץ־ישראל״. יצור אכזוטי שכזה, ויש בו ממש, ועתיד ותקוה. מרידה, עבודה, שוויון, מלחמת־ מעמדות, אחוות־עמים — תחת שמי תכלת ועל אדמה שוממה. מהפכה סוציאלית קטנטנה שלנו. במו ידינו. למעננו. קפוץ קפצו כאילו ביאליק וגורקי וא.ד. גורדון, הרצל ופרץ וטשרניחובסקי, בורוכוב ולנין, כלם יחד קפצו לתוך שורות הפרוזה הפובליציסטית המוצקה שבחוברת, התמזגו בתוך התכנית ועמדו על האבניים.

להוט להטו הצעירים שלנו לחדש, לבשורת חיים אחרים — להטו ופחדו מהם. בחול בחלו בקפאון ובשממון, ולא אזרו עוז לשברם, הבן הבינו — מהפכה, שינוי־ערכין, יצירת בראשית, אמת הם, אמת לאמיתה, ולא יכלו להשלים כי אמנם כן הוא הדבר. רודפי חדש, אשר השמרנות אוכלתם והספק מכרסמם. האוירה אותה נשמו וספגו על קרבה ועל כרעיה, המוצא הסוציאלי, „קול הדם״ — לא על נקלה נכנעו.

והברית נכרתת. „הרחק מעיר וממתים״, על צלע מדרון, בצל עצים נישאים ועבותים אשר איוו להם משכן בבית־העלמין היהודי, נתכנסה החבורה. מבלי משים היה המקום סמל לרציפות, להמשך, למרידה, ל ח י י ם. לכאן היו מתלקטים בשנת 1905, לפניה וגם לאחריה, „האחים והאחיות״ שהתעתדו למרוד במלכות. כאן למדו את תורת המצעד, את שירי המהפכה: כאן למדו את אמנות האקדח, ומכאן, אחד־אחד, בדרכים עקלקלות, היו חוזרים לבתיהם, לחלומותיהם ולמלחמותיהם על מעט חופש וזמן פנוי. לכאן באה גם חבורת הצעירים שלנו בבקרו של יום שבת אחד.

והפעם, בלא אומר דברים, סוכם: ז ה ו ! ה„קשר״ תוכנן לכל פרטיו: ודקדוקיו: כיבוש הסניף הציוני המקומי והפיכתו לסניף ציוני־סוציאליסטי. חולקו התפקידים. צוינו המשתתפים בויכוח המכריע. נקבעו המועמדים לועד החדש. צוינו הפעולות הקרובות וכו׳.

וכשניתפזרו, ידעו: אכן חבר „קושרים״ הם. מורדים הם בעברם ובהווה, מורדים באבותיהם ובהם עצמם. נעורים ניעורו, נעורים שנתאחרו, שנאכלו בימי מסה ומלחמת אזרחים ואימים, אך נעורים, חדשים, לוהטים. והדרך נפתחה: עם התנועה ל„פועלי־ציון״, ל„החלוץ״ ל„פרייהייט״. קבוץ־הכשרה, ספריה הנושאת את שם י.ל. פרץ, פעילות ציבורית בשמה המפורש של ציונות סוציאליסטית. גם ראשית עליה לארץ. בעקבותיהם ואחריהם — „השומר הצעיר״, ועוד ועוד. אשר היה ותסס וסער בכל עיירות ישראל בפולין, פקד גם את עיירתנו.

ואיש — איש מבני החבורה הראשונה, בארזו חפציו בדרכו לארץ־ישראל, צרר בתוכם דפים יקרים ורוטטים של החוברת כחולת־העטיפה.

באקראי נתקלתי עתה בחוברת. מצאתיה בין שאר חפצים אישיים יקרים, חפצים אשר משום־מה כל אדם יצניעם מעיני־רואים ומעיני עצמו. נתקלתי, וקראתיה שנית. ראיתי: רבים מחברי הועדה ההיא, עוזריה ויועציה, שבקו חיים לכל חי: נ. סירקין, א. ריבוצקי, ב. כצנלסון, ד. רמז, ח. קלווריסקי, ע. אטינגר, מ. וולבושביץ ועוד ועוד. אחדים מהם קברניטים הם עתה בישראל ובמדינת ישראל, ומי יודע אם לא חטאת־נעורים ומזכרת עוון היא להם החוברת הזאת. בודדים שרדו, אשר כאז כן עתה עדיין מחזיקים באמונתם, כי התקופה היא תקופת המהפכה הסוציאלית וכי מצוקת ישראל וגו׳.

והחוברת עצמה: אמת וחזון, תום וחלום, להט של תקופת־נעורים בעולם, אשר הפרוזה שלה שירה, החלום — מעשה, אשר המליצה היא מציאות, והמציאות נעלה מן המליצה. אמרתי, מן הראוי הוא להציב נפש לחוברת זו כי אכן היה היתה לרבים־רבים בעיירות ישראל בפולין למעין „קורס קצר" לענין ארוך מאוד, כאורך הגלות, כאורך הניצול והשעבוד בעולם, כאורך האמונה בטוב, כתקוות האדם הלוחם ובונה.

א. ישראלי

על הנוער שהיה ואיננו עוד

בבית־הספר הונחו היסודות של חיי הנוער המאורגן בהסתדרויותיו ומשם והלאה הדרך ידועה, והיא: דרך החלוציות עד לארץ־ישראל.

לכאורה הכל רגיל ופשוט כפי שזה היה בהרבה ערים ובארצות אחרות של מזרח אירופה.

אולם היה בו משהו בנוער, בעיירה שלנו, מיוחד במינו, אשר ניסה בכוחות עצמו לפלס לו את הדרך בחיים, כי לא רצה ללכת בדרכי הורים.



כתה ז׳ של בית הספר „תרבות" עם המורה בלומנקופף (בן־יוסף) שנת 1931

כבר בגיל בית הספר היה הנוער מבלה את רוב זמנו מחוץ לבית הוריו, והוא אשר הטביע את חותמו על חיי החברה בעיירה כולה.

עוד לא נכתבה ההיסטוריה של הנוער בעיירות פולין הקטנות ואם פעם תיכתב פרשה זאת, אפשר יהיה לבחור את הנוער בדויד־הורודוק שישמש דוגמה וחומר למחקר אשר ייעשה.

כמעט כל בני הנוער היו מאורגנים בארגונים שונים ובהסתדרויות שונות, שהרוב מהם היו אירגוני החלוצים ואירגוני התנועות הציוניות: „השומר הצעיר" אולם על כולם עלה בגדלו, בהיקפו ובפעולותיו סניף „החלוץ" במקום.

ואם כי שונות היו המטרות בין תנועות הנוער הציוניות לבין האחרות, הרי הקו המשותף שבכולן היה המרד בהווה והרצון להקים דפוסים חדשים לעם היהודי.

רבות היו הדרכים שהובילו אל המטרה הזאת, אולם הדרך המרכזית היתה הדרך של תנועת החלוץ, אם כי קשה היתה הדרך הזאת מכל הדרכים האחרות.

הנער והנערה שהיו חברים בתנועת החלוץ צריכים היו לעזוב את הוריהם שנשארו במקרים רבים במצב כלכלי קשה, וללכת לעבודה גופנית שטרם ידעו עליה. קשיי ההסתגלות היו רבים ולפעמים לא יכלו לעמד בהם.

אבל את הדרך הזאת האירה תמיד האידיאה הקדושה של הציונות הגואלת ורוב בני הנוער שבחרו בה הגיעו לעליה ולחיים חדשים בארץ־ישראל.

אם כי הנוער מחשב תמיד אך ורק את דרכו הוא, הרי רוב הבנים שהגיעו ארצה חלמו על העברת הוריהם אליהם ובזה דאגו, איפוא, לפתרון חיי בני המשפחה שנותרו בעיירה. רבים מהם אף הצליחו להביא את ההורים לארץ.

כבר בהיותו בגיל צעיר היתה השפעתו של הנוער בעיירה הזאת רבה וחיי החברה והציבור נישאו בעיקרם על כתפיו: בפעולה הציונית, בפעולה למען הקרן הקיימת, ומעל לכל בחינוך העברי ובלימוד השפה העברית, שלא רק הצעירים אלא גם האבות והאמהות עשו בה חיל.

תנועת „בני־יהודה" — זו התנועה שהטילה על חבריה לדבר עברית מקטנותם, הפכה לגורם מחנך בעיירה ובית־הספר „תרבות" ששמו הלך לפניו נתן את חלקו המכובד.

לאחר המלחמה היה החשבון עגום ביותר. שרידים נשארו, אודים מוצלים מאש, אחד ממשפחה ושניים מרחוב.

לאחר המלחמה נדדו אלה מארץ לארץ ורבים מהם לארץ־ישראל הגיעו.

אפס, חלק שם פעמיו גם למדינות אחרות.

הנוער הזה שהנו כיום בישראל ובמקומות פזוריו האחרים הנהו השריד האחרון והיחיד לפרשת חיים ארוכה ומיוחדת במינה.

על הנוער הזה מוטלת חובה להקים מצבת זכרון לחיים האלה שהיו ואינם עוד, לאמהות ולאבות שהביאום לאור העולם ולא זכו בנחת, לאחים ואחיות שנאבקו עם מר הגורל ולא יכלו לו, לזכרונות הרבים שטרם נמחו מן הלב, לחברים שהלכו בדרך הזאת ואל קצה לא הגיעו לכל אלה תוקם מצבת זכרון ותועבר מאב לבנו ומאם לבתה עד שנהיה גם אנו, בני הנוער מאז, לשריד זכרונות בלבד.

משה מאיר (מורבציק)

מועדוני הנוער

אם שמעת מאוחר בערב קולות שירה עולים אי־שם או הדים של ריקודים בצותא — וידעת שבקרבת מועדוני הנוער הנך נמצא.

כשכל הרחוב נדם והאורות כובו בכל החלונות, עדיין עלה האור מחלונותיהם של מועדוני

הנוער. ככה מדי יום ביומו, לאחר גמר הלימודים, או לאחר גמר העבודה ולאחר ארוחה חטופה, רמו בני הנוער למועדוניהם.

כאן היו נפגשים לשיחות על ענינים שעמדו אז ברומו של עולם. כאן נפגשו לשם שיחה קלה ופגישת חברים וכאן נתקבצו לשם בידור ופריקת כל עול.

כמעט ולא היה נער או נערה בעיירה הזאת שלא היו מאורגנים בתנועות נוער שמספרן היה גדול, וכללו את כל גווני הקשת בימים ההם, החל מן „השומר הצעיר", „פרייהייט", „השומר הלאומי" „גורדוניה", ועד תנועת החלוץ שהקיפה את כל ארגוני הנוער הציוניים.

מועדונים אלה היו מוחזקים בכספיהם של הנערים והנערות ששילמו מסי חבר להחזקתם ולכל ההוצאות האחרות הכרוכות בקיום, לימוד ומכשירי ספורט וכדו'.

מענין היה להסתכל מקרוב על מועדונים אלה וצורת האירגון הפנימי שלהם.

בראש כל הסתדרות עמדה הנהגה, אשר היתה אחראית למילוי כל הצרכים והתפקידים של התנועה הזאת ולחינוכם של הנערים והנערות בדרך בה קבעה והלכה התנועה.

לא רק שעשועים ומשחקים היו ממלאים סדר יומם של האירגונים השונים, אלא גם תורה היו לומדים במקומות אלה תורה שהונחה ביסודות האידיאולוגיים של התנועה הזאת.

לא פעם הרים אירגון זה או אחר את נס המרד, במקרה וההורים לא הסכימו לדרך בה בחרו הבן והבת, ואז היו המדריכים מופיעים בביתו של החניך ומגוללים בפני האב והאם את התורה כולה על רגל אחת.

במקרים רבים שוכנעו ההורים והסכימו להיפרד מהבן או הבת, ואילו במקרים שלא הגיעו לעמק השווה, נמלטו הבנים מן הבית והגיעו בכוחות עצמם להכשרה עד אשר, בסופו של דבר, השלימו ההורים עם הגורל ולא הוסיפו להתנגד עוד.

ארגוני הנוער האלה נשאו על שכמיהם גם תפקידים ציבוריים והיו מעורבים בין הבריות ולקחו חבל בכל פעולה שנעשתה במקום הזה.

בישיבות של ועדים או בישיבות של הנהלות מוסדות, יכולת לראות נער או נערה המייצגים את אירגון הנוער ובלהט נעורים מתדיינים עם האנשים המבוגרים המשתתפים באותה ישיבה.

ולכן מעטים היו המקרים ששכנים באו לטעון ולהתלונן נגד המועדונים המאחרים בנשף ומרעישים את הרחוב, כי ידעו בעיירה הזאת שבמועדונים אלה מתחשלת הנשמה החדשה של הנוער העברי, המחנך בדרכים שונות את הדור הצעיר לחיים אחרים, יותר עצמאיים ויותר יפים.

מועדונים אלה יהיו עתה בזכרוננו כנקודות האורה והנחמה שנשארו לנו לפליטה.

משה מאירי

הסתדרות „החלוץ" בדויד-הורודוק

מוקדש לזכר: אבא, מרדכי יעקב בן אהרון בגון;
אמא, אטל בת אהרון וגוטה אברין; האחות,
עלקה; הגיס, דוב (ברל) טורקניץ (בן נוח מסטו-
לין); ילדיהם: גיטעלע, ברכ'לה, מלכ'לה; האחות,
צירל. השם ינקום דמם.

לא את תקופת „החלוץ" בדויד-הורודוק אוכל למצות ולהעלות על הנייר. אין הדבר בכוח זכרוני וביכולתי: אך התקופה שבה הייתי אני חבר ב„החלוץ", עדיין זכורה לי היטב.

סניף „החלוץ" בעיר הלך וגדל, אף כי לא כלל את בוגרי תנועת-הנוער, כגון: השומר-הצעיר, פרייהייט וכו'... נידפקו על דלתותיו בני הנוער הבלתי מאורגן, שהיו כעין „סתם חלוצים", אשר נמשכו לתנועה לאו דווקא מתוך אידיאליזם, כי אם פשוט, מתוך שאיפה להגיע לתור היציאה להכשרה, על-מנת לזכות לעלות אחר-כך לארץ-ישראל. ואמנם גדל הסניף והתפתח והיה לגורם

חשוב בעיר ובקרב הנוער. הותיקים יצאו להכשרה, וחדשים תפשו את מקומם, ומשעלו הותיקים ארצה, יצאו החדשים להכשרה.

ובימים ההם הוגדלה מיכסת הסרטיפיקטים (רשיונות־העליה) לבני „החלוץ". עד מהרה נתרוקנו נקודות ההכשרה מחבריהן, ונדרשו חברים חדשים מתוך הסניפים. ההכשרות שלחו שלוחות „לכבוש" מקומות־עבודה נוספים בסביבה הקרובה והרחוקה, וכך הוקמו עשרות הכשרות בעיר ובכפר, בתעשיה ובחקלאות, רובם ככולם חיו מתוך דחקות ועוני. נקודת הכשרה כזאת קמה גם בדויד־הורודוק על־ידי שלוחה מקיבוץ קלוסובה, ולאחר זמן קצר, באה אף שלוחה של קיבוץ „השומר הצעיר". אולם כאלה כן אלה לא החזיקו מעמד, וכעבור תקופה קצרה עזבו את העיר לחפש מקום מתאים יותר. שתי סיבות גרמו לעזיבה זו: א. חוסר תעשיה במקום: ב. ה„רחמנות" של יהודי העיר על חוטב־העצים היהודי: מימים ימימה ידעו היהודים שחטיבת עצים ושירות בבתי־יהודים — מלאכת גויים היא.

בכל זאת הוקמו קיבוצי־הכשרה. ואף נתכנסו. בריכוזי התעשיה בערים גדולות ובחקלאות הכשירו עצמם אלפי צעירים וצעירות.

היתה זו תקופת השיא, והיא לא נמשכה. ממשלת המנדט הקטינה את המיכסות וכתוצאה מכך נשארו בני ההכשרות במקומותיהם שנה־שנתיים, שלוש ואף יותר מזה. רבים חזרו לבתיהם, הסניפים דולדלו. גם מדויד־הורודוק היו חוזרים, אך רובם הוסיפו להמתין לתור.

לאור המצב הזה החלו בחיפוש דרכים חדשות לעליה, קרי: עליה ב'. לא קלה היתה הדרך, ואף לא קצרה. הסודיות שבדבר חייבה זהירות רבה, ואף אני בעושים. לכאורה, חזרתי הביתה, כפורש מן ההכשרה, אך למעשה, התכוננתי 8 חדשים לעליה. חזרתי למקום־עבודתי הקודם אצל ש. פינקלשטיין, ובבוא היום משהיה עלי לנסוע לורשה — ידעו על כך רק בני הבית ושלמה פינקלשטיין ואחיו. תפקידם היה ליצור את הרושם, ואף להשיב לכל שואל, שמטעם העבודה נוסע אני לורשה. ומשבא יוסל דער געלער עם עגלתו לקחתני מן הבית — לא נפרדתי מבני המשפחה. הדבר כבר נעשה קודם לכן, חדר לפנים מחדר.

כמה תכניות וכמה דרכים חיפש אבא, וכמה מאמצים עשה — כדי להגיע ארצה, כמה חלם וערג לבוא היום שהבן־יחיד שלו יעלה ארצה ויפתח את השער לפני בני המשפחה. זוכר אני את דבריו לפני אנשים שעמם שוחח על נושא זה. „קודם אעביר את לבי לארץ־ישראל (הכוונה לי — לבן) ואחרי זה אגיע" אף אני בודאי". כמים נשפכו דמעותיו בשעת הפרידה, ותפילתו ליותני בדרך. העגלה זזה מן הבית, כשעיני המשפחה מלוות את בנם ואחיהם היחידי בתקוה, שבמהרה יתראו אתו — ולא זכו.

משפחה בעלת מסורת יהודית ציונית, ישרה ועובדת, אחת מרבות בדויד־הורודוק, אשר כולם יחד היוו ציבור יהודי ער לעם בגולה, לציונות ולארץ־ישראל, עד אשר הניף עליהם העמלק את חרבו הטמאה להכחידם ולהשמידם.

ת.נ.צ.ב.ה. יהושוע ביגון

עם קבוצת ההכשרה בלסוביץ

15 **חברות** וחברים (ואנכי ביניהם) נתאגדנו בשנת 1925 לקבוצה הכשרה, קודם לעלייתנו ארצה. הוצעה לנו חלקת־אדמה בת 2 דיסיאטין בלסוביץ. סייעו לנו בכך בע־קר יוסף ליפשיץ וזגר.

עד מהרה הסתגלנו לחיי הכשרה: השכמה עם בוקר, ועבודת יום תמים (בהפסקות לאכילה, והתיאבון היה גדול!). לאחר העבודה למדו כמה מהחברים עברית (אצל ברוך סלומיאנסקי). אחרים ב·לו שעתם בנגינה ובקריאה („דבר", „הפועל־הצעיר", אלט־ניילנד).

בשבתות ביקרו אצלנו אורחים רבים, מהם חברינו מהחלוץ הבוגר וחברי „החלוץ הצעיר",

שלא נמנעו מלעזור לנו בשעת הצורך. כל באינו עודדונו, ומשנה־עידוד מסכו בנו דברי־התפעלותו של האיכר הזקן, בעל הקרקע, שעזרנו לו בכל עבודת הזריעה ובקציר. הוא השתומם למראה הסתגלותנו המהירה לעבודת האדמה, בהשוואה לשנים הרבות העוברות על הגוי, עד שהוא לומד להחזיק כלי־עבודה בידו.

התעתדנו כולנו להצטרף לקבוצת פינסק (היא גבת), והרשל פינסקי היה מדריכנו הראשי — אך מחמת המשבר החמור ששרר אז בארץ, נתפזרנו איש לעברו לאחר עלייתנו.



קבוצת הכשרה בליסוביץ

יעקב אלפינר, זליג למדן ואחותו הינדה וישראל מורבצ׳יק נפלו בידי הנאצים. אהרון ליפשיץ (אבו) מת בסיביר.

אריה שוסטקובסקי נפל בהגנת הארץ. יתרם נמצאים בארץ.

החלוץ המזרחי בדוד-הורודוק

בקיץ של תרפ״ג (1923) בקר בדוד־הורודוק הרב דינס, חבר מרכז „המזרחי" שבא מטעם קרן היסוד. בינתיים ניצל את ההזדמנות ונשא בבית המדרש הגדול נאום נלהב על תחית האומה בארצה ברוח התורה כשאיפת „המזרחי", להתגשמותו של החזון הנבואי — „כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים".

בין שאר דבריו אמר: „עם כל רצוננו העז להחיות את שפתנו העברית ולעשותה לשפת החנוך והחיים, הרי השפה לבדה לא תתן לנו את המאור בתורה ואת החבה אל ספרותנו העתיקה. התורה היא המקור הראשון והגרעין הפורה של היהדות ואין להחליפה בזרמים שונים.

בהעלותי על זכרוני את הרגעים ההם, הריני כאילו שוב חי אותה רעננות ואותה רוממות

הנפש ואותו רטט הגיל שמלא את הלבבות. דממה קדושה שלטה בכל האולם ורצינות חמימה היתה נסוכה על פני כל הנאספים.

אחרי אספה זו הוחלט ליסד את „החלוץ־המזרחי".

הח' חיים קלוזני, שהיה נואם בעל כשרון גדול, הרצה בדברים פשוטים וברורים על ציונות והמזרחי, ובעיקר על מהותה ותעודתה של „החלוץ המזרחי" ועל העבודה הגדולה הנופלת עלינו, והרגש הכללי היה בבחינת „נעשה ונשמע". נבחר ועד של חמשה חברים והם: חיים קלוזני יו"ר, ואני המזכיר והברי הועד היו שמחה חבר, פייבוש שצקי וצפתמן. התקשרנו עם מרכז „החלוץ המזרחי" בורשה וקבלנו הוראות איך לארגן את העבודה ולמלא את התפקידים המיוחדים הקשורים בזה. למרות שהיינו עוד צעירים מאד, בני שבע עשרה שש עשרה, בכל זאת ידענו להסתדר. יפים היו אותם הימים הראשונים של תנועתנו, מלאים ענין היו ועשירי חלומות. אופקים חדשים נפתחו לנו. כל ידיעה, כל חדשה שהעתונות הביאה לנו מהארץ נתקבלו בהתלהבות ובחדווה. הוויכוחים היו ערים ומלאים מרץ וכל החברים השתתפו בהם, מקום לאספות קבלנו בתחלה ממנהל בית־הספר „תרבות" מר ראובן מישלוב, עד שעלה בידינו לרכוש לנו לעצמנו חדר גדול ומרווח לאסיפות ולוויכוחים. התחלנו אז לארגן גם את הסתדרות „צעירי־מזרחי". אלה, שעוד לא היו מוכנים לעלות לארץ ישראל, שלא היו להם עוד האמצעים הדרושים לעליה וככה הגענו לשנת תרפ"ד. בתחילת הקיץ החלטנו לסדר בשביל חברינו, שהיו מוכנים לעליה מקום הכשרה בעֲבוֹדוֹת חקלאיות. במקום לנסוע למקומות אחרים סדרנו חוה חקלאית בסביבתנו, לשם זה חכרנו שטח אדמה גדול ע"י דובריץ. זרענו שעורה, סדרנו גינה גדולה של ירקות, בנינו צריף גדול, שהתחלק למטבח גדול, ולחדר אוכל, לאולם אספות וגם לחדרי שינה. חלק מהחברות היו עסוקות במטבח וחלק בגן לפי התור. בקשנו תמיכה כספית ממרכז „החלוץ־המזרחי" בורשה. משם נשלח אלינו חבר המרכז שפירא שנאם נאום גדול על „החלוץ המזרחי" ותפקידי הכשרתו לקראת העליה לארץ־ישראל. הוא הרים על נס את מאמצינו. בלי עזרה ותמיכה כספית ממרכז „החלוץ־המזרחי" היה לנו הכוח לסדר את החוה החקלאית, והבטיח לפעול במרכז לטובתנו.

התחלנו גם בפעולות לטובת הקק"ל, הסתדרותנו שלחה את טובי חברינו לעבודה למען גאולת הארץ. נוצר ארגון כללי. בארגון הזה התרכזו באי כח כל המפלגות השונות בעירנו. לא הזנחנו כל שעת כושר ולא החמצנו כל הזדמנות לנצלה בעד הקק"ל. ברית מילה, „תנאים" או חתונה בעיר, כבר היינו מופיעים ולעולם לא שבנו ריקם, אחד המרבה ואחד הממעיט, נתבעו ונתנו. חולקו בכל הבתים קופסאות של הקק"ל ובכל חודש היינו באים להריק הקופסאות. יש לציין שהיו בהרבה בתים עוד קופסאות לטובת הישיבות ולטובת מוסדות אחרים. באותו הקיץ בקר בדוד־הורודוק השליח בונים מרדכי שבא מטעם קרן היסוד. הוא נאם כמה פעמים בבית המדרש הגדול והצליח לאסוף הרבה כספים לטובת קרן היסוד. הוא גם בקר את החווה החקלאית שלנו.

בחורף של שנת תרפ"ה סדרנו מסיבה גדולה, נשף פרידה לחברינו שעלו אז לארץ. ואחלנו להם שעליתם תהיה מוצלחת ואחריהם יבואו העשרות והמאות.

הנשף ההוא עשה רושם כביר על כל הנוכחים. יש לציין את התמסרותו של היו"ר החביב שלנו ח. קלוז'ני שהצליח בכל מיני הופעותיו הפומביות, הוא נשלח לארגן במקומות שונים סניפים של „החלוץ־המזרחי" ביניהם ברנוביץ נשויז' ופינסק. מכל המקומות נתקבלו מכתבי הוקרה מהצלחת בקוריו אלה. הוא גם נסע לועידות שונות של „החלוץ־המזרחי" בורשה. אחרי עליתם של הראשונים נבחר ועד חדש בן שבעה חברים, ביניהם חברנו היקר סנדר מרגולין (המנוח).

התפקידים היו מרובים ועל הועד החדש הוטלה עבודה מרובה לטובת רעיוננו. הורינו לא ראו בעין יפה את התמסרותנו בלב ונפש לתנועה, כי התבטלנו מלמוד דף גמרא בכל יום. החלטנו שרק שלש פעמים בשבוע תהיינה הסברות מקיפות על כל השאלות הדחופות שעמדו

על הפרק. מדי פעם בפעם היינו מסדרים „יום פרח" לטובת קרן „תורה ועבודה". גם חברנו סנדר מרגולין נשלח הרבה פעמים לועידות השונות של „החלוץ המזרחי" „וצעירי מזרחי" בורשה. ממנו קבלנו דו"חות ארוכים ותאור מפורט מכל מהלך הענינים שעמדו אז על הפרק.



סניף החלוץ־המזרחי בדויד־הורודוק

החלוץ־המזרחי אַרגאניזאציע אין דאוויד־האראדאק

יושבים: (מימין לשמאל) 1. שמריהו צפורין, 2. משה דוברוביצקי, 3. שיינדל קיטאין, 4. יפה חבר, 5. שמחה חבר, 6. שושנה ליכטנשטין, 7. לאה צפורין.

עומדים: (שורה א') 1. משה דרייזין, 2. פיניה שרייבמן, 3. טובה שולמן, 4. ברוך־יענקל ליכטנשטין, 5. חנה מקלר, 6. ליכטנשטין, 7. חנה ברוכין, 8. מרל יודוביץ.

(שורה ב') 1. גודל ווגר, 2. מרים גלויברמן, 3. מוטול דוברובסקי, 4. 5. 6. סוניה ברוכין, 7. פריידל צפתמן, 8. מיכאל ליכטנשטיין.

בארכיון נשתמרו תעודות, פרוטוקולים ודו"חים של כל הישיבות במשך שבע שנים, שהייתי מזכיר „החלוץ־המזרחי" „וצעירי מזרחי" בדויד־הורודוק. סוף סוף החלטתי לעזוב את הכל ולעלות לארץ־ישראל והחלטתי זו הוצאתי לפועל, בעזרת השם, במשך זמן קצר.

נ. גלויברמן

הליגה למען א"י העובדת

בין האירגונים הפעילים בדויד־הורודוק היתה הליגה למען ארץ־ישראל העובדת, וזאת הודות לקוֹמץ חברים שהתמסרו לעבודה זו.

נוסף למפלגת פועלי־ציון (צ.ס.) ומפלגת ה„התאחדות" וכן הסתדרויות הנוער „השומר־הצעיר", „פרייהייט" „החלוץ" וכו' היו גם קבוצות בודדות ויחידים שהתמסרו לעבודת הליגה,

מיום שהליגה התארגנה, בדצמבר 1927 עם בקורו של עזריאל ביגון מפינסק, הקיפה הליגה את כל השכבות העממיות בדוד־הורודוק שהתחיבו לתשלום חדשי, ואם כי ההכנסות לא היו כל כך גדולות, הרי עצם הקשר החי של הליגה למען א״י העובדת עם הצבור היה בעל חשיבות רבה.

במשך הזמן היו הרבה בקורים והרצאות מטעם מרכז הליגה, הבקורים המוצלחים ביותר היו. של א. ברדיצ׳בסקי (עכשו ביגור) יוחנן מורגנשטיין (אחד מלוחמי גיטו ורשה שנפל בקרב) פנחס רשיש. יוסף ברץ ואחרים. במיוחד התבטאה פעולת חברי הליגה בזמן הבחירות לקונגרסים הציוניים. שהביאו את דבר ההסתדרות לצבור הרחב בדוד־הורודוק.



מימין לשמאל עומדים: 1. צבי שקלבר, 2. יששכר קירז׳נר (קורסאו) 3. מורבציק קובא, 4. זליג גייער (ירושלים), 5. לאה רוזמן ז״ל, 6. אלחנן גוטליב ת״א, 6. מנדל קרבצ׳יק חיפה, 8. יעקב מזר ורפאל מורבצ׳יק (גבעת רמבם), 9. גדליהו אולפינר ז״ל, 10. שמואל צציק ת״א. 11. יוסף ברץ, דגניה, שליח מאיי, 12. ל. זגר ז״ל, 13. יעקב שולמן.

כדאי לציין את פעילותם הרבה של גדליהו אולפינר (מזכיר הליגה) ארקע ליפשיץ, רבקה מורבציק, ולאה רוזמן. שהוו את עמוד התוך בכל המפעלים, רבת רושם היתה הפגנת הלפידים במוצאי שבת ערב הבחירות לקונגרס הציוני הי״ח, היתה. זו הפגנת לפידים הראשונה בתולדות הפעולות הציונות בעירנו (וגם האחרונה) ובה השתתפו כל חברי המפלגות והנוער של ארץ־ישראל העובדת ואוהדיה, ותושבי העיר לוו אותם בקריאות אהדה.

שמואל צציק.

התנועה הריביזיוניסטית בדוד-הורודוק

בדויד־הורודוק הציונית יחדה לה התנועה הרביזיוניסטית מקום נכבד וחשוב, לבטיה בראשית התפתחותה היו קשים מאוד, אולם לאט לאט בהתמדה ובעקשנות נוצרה ונתארגנה תנועת ה„ביתר״ בדויד־הורודוק.

ברית נוער זו החלה לפלס לה את דרכה לפי מושגי הציונות האקטיביסטית על יסודות של נשמה בריאה בגוף בריא.

החנוך הלאומי והמסורת היו עיקרי הפעולה בקרב הנוער כל חוג ותא הרחיב ברוח זו את ידיעותיו על עברו של עם ישראל והסיק את מסקנות ההקרבה לעתיד.



קן „בית״ר״ בדויד־הורודוק
„בית״ר״—אָרגאַניזאַציע אין דאַוויד־האָראָדאָק

שורות הנוער גדלו מיחידים לעשרות ונתארגנו גם ברית הצה״ר שהכפיל את שורותיו תוך זמן קצר ורכש לו אוהדים.

מחוץ לעבודות תרבותיות וענפי ספורט שונים נאספו כספים למען קרן תל־חי.

חלק לא מבוטל משורות תנועות „הצה״ר״ ו„ביתר״ זכה לעלות ארצה ועל היתר עלה הכורת. יהי זכרם ברוך.

ח. קלוזני

על מגבית קרן-היסוד בדוד הורודוק (1922)

לאחר האסיפה הפומבית שנערכה בעיירה, בהשתתפותו של ד״ר חיימסון, חבר הועד הארצי של קרן־היסוד בפולין — כונסו בביתו של ר׳ משה־אהרון מישלוב כ־50 מחשובי בעלי־הבתים לשם פניה אישית אל כל אחד מהם. התרומה הנמוכה ביותר נקבעה בשעור 20 דולרים. הוחלט להתחיל באמידים ביותר (20־25 אנשים) — ואיש איש מהם תרם 40־50 דולרים. כשניגשנו אל האמידים פחות עבר רחש ביניהם, כעין התמרדות: אם אלה נותנים 40 — אנו פטורים. אולם, אם המינימום הוא 20 דולר — אנו ניתן למעלה מזה (25־30) והאחרים יתנו לפי מעמדם: 200, 300, 400 ומעלה.

לשמע דבריהם קם הד״ר חיימסון נרגז ממקומו, קרע את השטרות, השליך את קרעיהם על השולחן וקרא: „רימיתוני, איפוא! יהודי החייב במאות מסתפק בעשרות? יבוא גרינבוים

לנהל אצלכם את המגבית". קם לבש את מעילו ופנה ללכת. הצעירים, מנאמני קרן־היסוד, לא הניחו לו לצאת — ולאחר שידולים רבים ניאות לחזור אל מקומו. עתה החלה התרומה מן האמידים פחות, והם עמדו בדיבורם ותרמו איש־איש 25־30 דולרים. משהגיעה תורם של האמידים ביותר־תרמו איש־איש מהם 300, 400 ו־500 דולר. החתימות על שטרות שנשלחו לגובינה לפינסק. (בדויד־הורודוק טרם היה אז בנק).

כשהגיע מועד הפרעון יצאתי עם יעקב גלמן כמשלחת לפדיון השטרות. נתפרסמה הודעה כי הרוצה לחסוך טירחה לעצמו — יואיל להכניס את הכסף והשטרות יובאו לו מפינסק. מיד נתאסף תור ארוך — עד כי היה הכרח לדחות בשעה את הפלגת האניה עד שנסתיימה הכנסת הכסף.

אריה לחובסקי

בן־דוד־הורודוק בגדוד העברי

(זכרונות)

הדבר היה בראשית שנת 1918. הייתי אז בדרך מדיטרויט ללוס־אנג'לס, ונתעכבתי לימים מספר בסאן־פרנציסקו. בראש וראשונה יצאתי לשוטט ברחובות כדי למצוא בית מסחר לעתונים יהודיים, ולדעת מה נשמע בעולמנו היהודי. להיטלטל בדרכים ימים אחדים ללא עתון יהודי ביד — היה זה למעלה מכוח אנוש בימים ההם. כשהשגתי עתון נזדקרה לעיני מיד הידיעה שנוסד לגיון יהודי למען ארץ־ישראל. אף נימנו שמות המתנדבים הראשונים. זרם חשמל עבר בגופי והרעיד את עצמותי. ומיד היתה החלטתי נחושה: להתנדב ללגיון.



חיים (הרי) יכניץ'
ז"ל הגדוד העברי במלחמת העולם הראשונה
זעלנער פון יידישן גדוד אין דער ערשטער וועלט־מלחמה

כעבור שבועות אחדים הופעתי ברחוב במדי צבא. לא עשיתי צעד זה מאהבת גבורה או מרדיפת כבוד. ידעתי גם ידעתי, שמבחינה צבאית אין ערך וחשיבות מרובה ללגיון, אך גדול ערכו לאין שיעור מבחינה מוסרית ולאומית.

למרות שמספר החיילים היהודים בכל צבאות המלחמה היה גדול למדי — נמצאו אלפי בחורים שהתנדבו מרצונם הטוב ללגיון מתוך רגש לאומי טהור.

הלגיון העברי היה גרעין של צבא עממי במלא מובן המלה. כל שכבות העם היו מיוצגות בו, ולכולם היתה מטרה אחת ויחידה: להחזיר את ארץ־ישראל לעם־ישראל. זוכר אני את יום ה־21 באפריל 1918, בשעה שהפלגנו לקנדה והתחלנו באימונים. הקצינים היו בחלקם יהודים ובחלקם לא יהודים. בכל פעם נוספו מתנדבים חדשים. הדבר היחידי שהבדיל אותנו מיתר החיילים היה ה"מגן־דוד" על השרוול.

כעבור שבועות אחדים הפלגנו לאנגליה. גם שם לא התעכבנו הרבה, והעבירונו לארץ.

באוגוסט הגענו לארץ. תחנתנו הראשונה היתה תל־אל־כביר. וזוכר אני את להט המדבר הארץ־ישראלי של ימי אוגוסט שהכביד עלינו מאוד. 3 הגדודים היו: גדוד 38, שקציניו, אנגלים בלבד, גדוד 39 שקציניו מעורבים וגדוד ה־40 שכולו ארץ־ישראלי. יום אחד בתקופת חנייתנו ברפיח הופיע אלינו זאב ז'בוטינסקי לבוש מדי קצינים. הבטליון נתמלא ועברנו לרפיח־אל־עריש.

בחודש אוקטובר הגענו ללוד ויכולנו לבקר במושבות ראשון־לציון, נס־ציונה ובאר־יעקב. ב־ 1918 הגענו לירושלים ושם חגגנו את יום הצהרת בלפור, באוגוסט 1919 שוחררתי ונשלחתי להבראה, לאחר מכן לא רצו לקבלני בחזרה.

חיים יכניץ׳

איך קבלתי רשיון־עליה

הייתי הראשון לעליה ארצה מדויד־הורודוק יחד עם המשפחה ב־ 1924, ואף כי לא הייתי ציוני נלהב. באקראי היה הדבר. בעברי ערב אחד בפינסק ברחוב, הגיעוני צעקותיו של שען אחד אל פיינשטיין, מזכיר ה„משרד הארצי־ישראלי" בפינסק: אני רוצה לעלות לארץ־ישראל. — „אנו שולחים עובדי־אדמה בלבד" — השיב פיינשטיין. ניגשתי אל פיינשטיין ורעיון־פתע שנצנץ בי פיתני לאמור לו: „אביא לך אישור מהנסיך רדזיביל, כי עובד־אדמה אני, התתן לי לעלות"? „תעלה" השיב. מיד הריצותי מכתב לגיסי הרשל צ׳ציק בדויד־הורודוק, והאישור הגיע כעבור שלושה ימים. כמחצית השנה לאחר מכן עליתי ארצה.

לייביש דושניק

איך עלינו ארצה

(לזכר קדושי דויד־הורודוק ז"ל.)

לפני שלושים שנה בדיוק עזבנו את ד.ה. עירנו וערש ילדותנו, בדרכנו לארץ ישראל. ואני אז בן חמש עשרה שנה.



דאוויד־האראדאקער יידן באגלייטן אן עולים־משפחה קיין ארץ־ישראל — יאר 1929
אנשי דויד־הורודוק מלווים משפחת עולים לא"י — שנת 1929

יצאנו בדרך לפינסק באנית קיטור במוצאי שבת קודש. בבוקר הלכנו כל המשפחה לבית הכנסת, התכבדנו בעליה לתורה, והתפללנו תפילת הדרך לציון.

מתפללי ביהכנ"ס ליוונו לקידוש, ובמשך כל היום נהרו אלינו אנשים, נשים וטף, שהביאו לנו

את ברכתם ליציאתנו לדרכנו הרחוקה, כי היינו המשפחה הראשונה מד.ה. בת שמונה נפשות שהעיזה לצאת לארץ ישראל.

בגאוה עלי לציין את מרצו ועוז רוחו של אבי היקר, שיחיה, שסכן ונטל על עצמו את האחריות הגדולה, בלי פרוטה בכיס ובלי שום תכנית, בלי קרוב ובלי ידיד שיקדם את פנינו בבואנו למקום החדש.

בשנה הראשונה לבואנו עמדנו, בפני בעיה קשה מאוד, יום יום הגיעונו עשרות מכתבים, בם נתבקשנו ליעץ להם, אם כדאי להם לעזוב את דאויד־הורודוק ולעלות ארצה, ואם יצליחו להקלט בה. המצב אז היה קשה עד מאד, אך תשובתנו היתה חיובית לכולם.

הרבה תלאות וסבל עברו עלינו עד שנקלטנו והסתגלנו לחיי ולתנאי הארץ, וזה הודות לאמנו הנבונה והעדינה, חיה שרה בת ר' זאב מדולפין ז"ל, שהלכה מאתנו ללא עת. תמיד עודדה אותנו והפיחה בנו רוח חלוציות.

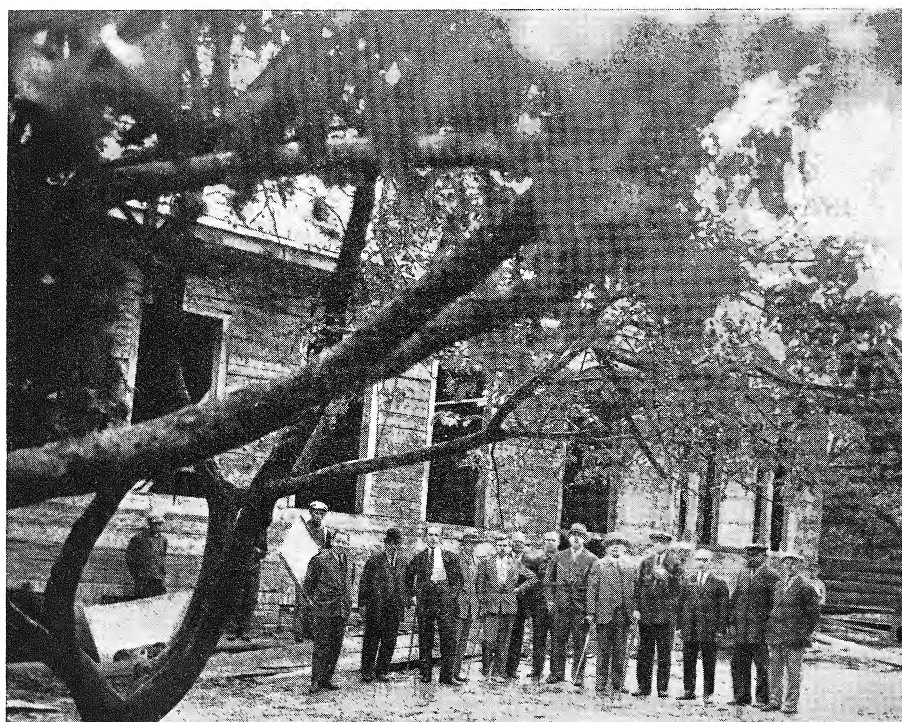
ואולי לא אגזים אם אומר, כי מן השמים, סייעו בידינו ושמשנו כמורי דרך, לכל אלה מעירנו שזכו ושנמצאים יחד אתנו בארצנו היקרה. וכואב הלב על אלה שלא זכו לעלות. יהיה זכרם ברוך!

ביה״ס תרבות

ש. פפיש

בית הספר תרבות

מפעל החינוך והתרבות בעיירה אורגן על־ידי ההסתדרות הציונית, שהיתה גם הנושאת באחריות, לתקציבו. על מגרש ציבורי, בתוך חורשת עצים, עמדו בניני בית־הספר. מלבד שני הבנינים הישנים שתוקנו והותאמו למטרתם, הוקם עוד בנין חדש. בחדרים המרווחים, מלאי אור ואויר צח, שוכנו 8 הכיתות של ביה״ס וגן הילדים. חלק נכבד באירגונם והצלחתם של מוסדות החינוך בעיירתנו יש לזקוף לזכותו של הח׳ ראובן מישלוב — מנהלו הראשון של ביה״ס. כושרו האירגוני, מרצו, השפעתו על ציבור ההורים והילדים גם יחד, מסירותו וכשרונו ליצור יחסים תקינים גם עם גורמים אחרים, אף נקיטת עמדה תקיפה בשעת הצורך, וכן עזרתם של חברים פעילים בהסתדרות הציונית וכמה מן המורים, הם הם שסייעו להתגבר על המכשולים הרבים והעלו את התפתחותו של המוסד החינוכי שלנו לרמה אירגונית גבוהה ואף לדרגה חינוכית ראויה לשמה כבר בשנים הראשונות לקיומו.



הבית החדש של ביה״ס „תרבות״ בבנינו — תרפ״ז

שלב שני בהתפתחות ביה״ס שלנו, והעלתו לרמה חינוכית־פדגוגית, שהוציאה לו מוניטין כאחד מבתי־הספר הטובים בפולניה, בא עם חילוף המשמרות, גידול חבר המורים וכניסת מורים צעירים, חניכי בתי־הספר עבריים תיכוניים — גומרי הסמינר העברי בוילנא, בהנהלתו של אברהם אולשנסקי. היתה זאת תקופת הזוהר של בית־ספרנו, ועליו היו גאותו ותפארתו של הציבור העברי בעיירתנו. ,ד־

מאות ילדים נתחנכו בבית־הספר. הכיתות היו מלאות תמיד עד אפס מקום. בכיתות הגבוהות המשיכו את לימודיהם גם ילדים מישובי הסביבה, מכפר חורומסק הסמוך ועד לכפר חרפון, על גבול רוסיה הסוביטית, מהלך 50 קל״מ מן העיירה.

הנהלת ביה״ס, שחבריה היו ברובם חברי ההסתדרות הציונית, הגשימה למעשה כבר אז במידה מסוימת, את העקרון של חוק לימוד חובה. שכר הלימוד היה מודרג, מעוטי היכולת, שמספרם היה לא קטן, שילמו 25%—50% משכר הלימוד הרגיל. הורים רבים, שלא השיגה ידם לשלם, שוחררו כליל מחובת תשלום שכר־לימוד.

רבים מגומרי בית־הספר שלנו המשיכו את לימודיהם בגמנסיה „תרבות״ בפינסק, בס׳מינריון העברי למורים בוילנא ובבתי־ספר תיכוניים ומקצועיים אחרים.

במשך שנים נתקיים בבית־הספר חוג לידיעת הארץ בהדרכת חיים ברנצ׳וק ז״ל אחד המורים המסורים, ששימש במשך שנים רבות מזכיר ההסתדרות הציונית, וכל חייו היו קודש לחינוך הדור הצעיר ולבנין הארץ. עזה היתה תשוקתו לעלות ארצה, אך לא זכה לכך. במשך שנים רבות טיפל במסירות בעלייתם של רבים מחבריו. עם כיבוש פולניה הוגלה יחד עם הח׳ח יעקב יודוביץ ודוב רימר, חברי הועד הציוני האחרון, ומת בדרכו לסיביר הרחוקה.

במשך שנים מספר נתקיימו בבית־הספר שעורים בתלמוד לתלמידי הכיתות הגבוהות, המורה היה הרב שניאור זלמן שפירא ז״ל, שהיה מסביר את שעורו בעברית. הרב המנוח היה יו״ר הסתדרות המזרחי, ציוני מסור, והשתתף בפעולות למען הקרנות ובפעולות ציוניות אחרות.

בשנת 1933 אורגן ע״י בי״ס־הספר אירגון „בני יהודה״וגורי בני יהודה. היה זה האירגון הציוני הצעיר ביותר בעיירתנו ובתנועה הציונית כולה. נימנו עמו ילדי כיתה א׳: ילדי הגן וגם ילדים בני 4, שטרם ביקרו בגן. חברי הארגון העברים הפעוטים שמרו אמונים לשפה העברית. סירבו לדבר באידיש. ומעשה באחת האמהות שהפצירה בילדתה בת ה־4 שתדבר לפחות עם סבתא אידיש, שהרי סבתא אינה, מבינה עברית, השיבה הקטנטונת: אמא, איך יכולה אני לדבר אידיש? הרי נשבעתי לדבר רק עברית. גם החנוונים, לרבות חנויות הממתקים, שבעליהן היו גויים, נזקקו לשפה העברית, מתוך חשש לאבד את לקוחותיהם הקטנים.

בתקופה ההיא, היתה העברית ברחוב היהודי בעיירתנו, לא רק לשפת יום־יום למאות בני הנוער והילדים, אלא אף בכל בית, שילדים היו בו.

בשלהי קיץ 1935 כשחזר יוסף ברץ איש דגניה, ברכבת לורשה מביקורו בעיירתנו, ספר לנוסעים עמו בהתלהבות והערצה על רשמיו מביקורו זה: תיאר את הפעולה הציונית הענפה, עמד על הישגי בית־הספר ועל כולם על „גורי בני יהודה״ ועל העברית החיה והמושרשת באחת העיירות של חבל פוליסיה הנידח. כאפיזודה סיפר על פבלו שומר בית־הספר, ועל הנקה העוזרת, בביתו של מנהל ביה״ס אשר דיברו שניהם עברית.

בית־הספר שלנו היה קרן־אור בחיים האפורים, היום־יומיים, של הישוב היהודי בעיירה. כל חגיגה בביה״ס — תהלוכת ל״ג בעומר, התחלת שנת־הלימודים, טכס חלוקת התעודות — הפך יום חג לציבור היהודי כולו: הרחובות היו מתמלאים אדם, ופניהם של היהודים היו קורנים מגיל וגאווה לאומית, למראה מאות ילדי ביה״ס ההולכים בסך ברחובות העיר.

חגיגת יובל העשור לקיומו של ביה״ס היתה מאורע שלא ישכח. הטכס הנאה, שהוכן בקפדנות ובדייקנות, הביצוע המוצלח, והתוכן הרב הפכו את החגיגה לחג לאומי לכל יהודי העיירה. ד״ר

צוייגל, מנהל הסמינר העברי בוילנא, השתתף בחגיגה מטעם מרכז „תרבות" בורשה, בדרכו מתחנת הרכבת עבר ברחובות העיירה, במרכבה נאה רתומה לצמד סוסים יפים, כשילדי בית־הספר על דגליהם והיישוב היהודי מקבל את פניו בשמחה. הרושם היה כביר. היתה זאת הפגנה רבת־רושם של החינוך העברי באחת הקהילות הותיקות בעיירות פולסיה. היו אלה רגעים של סיפוק מלא לתנועה הציונית בעיירה. הגויים התלחשו, שמיניסטר יהודי בא לביקור בבית־הספר של היהודים.



המחזור העשירי של ביה"ס „תרבות" בדויד־הורודוק — 1938
דער 10־טער „ארויסלאז" פון דער „תרבות"־שולע אין דאוויד־האראדאק — 1938

הספריה הציונית, האולם הציוני, שהיה פתוח בשנים האחרונות, בהפסקות קצרות, שמשו מקום פגישה לחברים לשם ארגון הפעולות השוטפות. בין החברות הפעילות בשטח זה נמנו: נחמה פרידמן, בתיה שטופר, גלוברמן שושנה, גייר מוסיה הי"ד, סוניה ברוכין הי"ד, גייר חיה הי"ד ואחרות.

בחגים נתקיים בבית־הספר „מנין ציוני" שהיה תמיד רב משתתפים, מהם אף רבים שלא היו רגילים לבקר בבית־הכנסת. גם בכך לא היינו זקוקים לעזרה מן החוץ. „הצוות" כולו היה מבין חברינו, ירחמיאל רימר ושמריהו רזניק הי"ד, היו עוברים לפני התיבה. כבעל־קריאה היה משה ארליך, ברל כ"ץ היה מברך אותנו בברכת כוהנים וגם קבוצת לויים היתה לנו. המנין הציוני השרה על החברים הרגשת־חג מיוחדת במינה.

ביה"ס

כבחלום עוברים בדמיוני ימי ילדותי בעיירתנו, והזכרונות היפים ביותר הם מבית־הספר. בראשונה למדנו ב"חדר", אצל המלמד שמעון לייכטמן. החדר גדול ומרוח, על השלחנות הארוכים כפופים עשרות תלמידים, המשננים בחשק: קמץ אלף ־ א. והוא, המורה מתהלך בינינו ומקפיד,

שאותיות לשון הקודש תקלטנה היטב במוחותינו הצעירים. נהנה הוא מתלמיד חרוץ, היוצא ללוח ושונה פרקו כהלכה, ואינו חוסך איומים מאדיש ועצל.

גדלנו ואנו עוברים לחדרו של ר׳ יוסף ביגון. שם אנו לומדים חשבון וחומש וגם פרוש רש״י אינו זר לנו. — כבר מלומדים אנו לא מעט... אחרים מבני גילנו לומדים אצל ר׳ שביידל. כמעט ללא הפסקה שוקדים אנו על למודינו כל שעות היום ולאורו של פנס מגיעים הביתה לעת ערב. וכך חדשים רבים.

יום אחד שונו פני החדר. ברחוב ובבית פשטה הבשורה על פתיחת בית ספר. הדבר היה לשיחת היום. מה טיבו של זה, לא ידע איש מאתנו, הילדים. הורינו טרחו להקים מוסד זה, ומנהלנו לעתיד ערך ביקור ב״חדר״ להודיענו רשמית על השנוי הקרוב, אנו עתידים היינו להיות כתה ג׳, הגבוהה בביה״ס לכשיפתח.

זוכרתני, איך אבא ז״ל נשא ונתן עם האחרים על בית־הספר. לילות רבים בילה בישיבות הועד שלו, עד שנתבסס מוסד מפואר זה, שבו חונכנו אנחנו הראשונים ורבים אחרינו לאהבת העם והארץ. איזו התרגשות שררה ברחוב, כשנישאו על כתפי ההורים הספסלים אל בנין בית־הספר. לא אשכח את יום־הלמודים הראשון. תחילה למדנו בבנין הישן, שנראה לנו אז כארמון. עולמות חדשים נתגלו לפנינו, והם מושכים ומעניינים ביותר. טוב היה להחליף את ה„חדר״ בבית־הספר „תרבות״.

משנה לשנה שגשג בית־הספר, ותלמידיו עשו חיל בלמודיהם. באו מורים מחוץ לעיר. נפתח גן־ילדים. תחילה נתקבל „הגן״ באי־אמון מוחלט מצד ההורים, אבל עד מהרה רכש לו אוהדים. היינו לעיר־תרבות מודרנית, שוקקת „תלמידי חכמים״ בגיל בית־הספר. מורינו סבלו לא אחת מהלנת משכורתם, והורינו חתמו באהבה על שטרות, שניתנו למורים כמקדמה.

תלמידי בית־הספר הפכו עד מהרה ללוחמי השפה העברית, נוצר גדוד דוברי עברית, אשר פשטו בחוצות העיר ובחנויותיה, דברו בעקשנות רק עברית ו„אילצו״ את המבוגרים לענות להם בשפה זו.

שנים חלפו וכתה ג׳ היתה לכתה ז׳ — המחזור הראשון, „התלמידים החשובים ביותר.״ זכו המיסדים והבונים, זכו המורים והעובדים למען בית־הספר לחוג בשמחה את הסיום של המחזור הראשון, שהיה לי העונג להמנות עמו.



ההורים, המורים ואורחים רבים נתאספו בחצר, וטכס חלוקת תעודות הגמר הפך לחגה של העיר. לנו הגומרים, היתה שמחה כפולה ומכופלת. תמה פרשת הבחינות. בחינות בגרות ממש, שנערכו באולם מכבי־האש והשאירו רושם רב עלינו ברצינותן. עתה נהנינו משעמדנו בהן.

ליד שלחן מקושט ישבו המורים וועד־ההורים. בחרדת קודש, ניגשנו אחד־אחד לקבל את התעודה מבית־ספרנו היקר. למראנו זלגו דמעות־גיל מעיני רבים שהכירונו היטב. בני עירנו הורגלו לראותנו, יוצאים בשיר „חזק ואמץ" על שפתינו, לטיולים. לא אחת הסבנו להם נחת־רוח, כשחקנים מצוינים, בהצגת „שני־ניגונים" לי. ל. פרץ גם הפלאנו להתעמל לעיניהם ולא פעם בקרנו בבתיהם בעניני הקק"ל.

הקהל היה גאה בנו והשתתף בכל לב בשמחתנו. חבל שלא זכו לראותנו בין בוני המדינה, ומגשימי חלומם הגדול.

פ. דוברושין

עשר שנים לקיום בית-הספר בדויד-הורודוק

(מתוך „פינסקר שטימע", שנת 1934)

קשות היו שנות־קיומו של ביה"ס העברי. עליו היה להלחם עם האדוקים מצד אחד ועם האידי־שאים מצד שני. כמתנגדיו מחוץ כן רבו גם מתנגדיו מבפנים.

נוסף על זאת צריך היה עוד להלחם באדישות ההורים ובפתויי־היצר לשלח את הילדים לבתי־ספר אחרים.

העברים המסורים התגברו על כל המכשולים והם העמידו את המוסד הזה על הגובה הראוי.

כיום מונה בית־הספר 400 תלמיד. כל החניכים החל מהמחל. ה־2 וגמר ב־7 מדברים ביניהם עברית: בבית וברחוב. בהכנסם לחנות יפנו אל החנוני עברית. הוא מדבר אידיש והם עונים — עברית.

בכל שבוע ושבוע יוצא עתון קיר ערוך בידי התלמידים (בעזרת מורה). מאורגנים חוגי תלמידים לספרות, להיסטוריה וכו'. קיימת נגריה בשביל תלמידי המחלקות הגבוהות ובה עובדים גם בוגרים שגמרו את המוסד. יש גם קורס לתפירה בשביל התלמידות והגומרות את בית הספר.

עד היום יצאו כבר מבית־הספר 5 מחזורים (יותר מ־ 100 איש). חלק רב מהם ממשיך את חוק למודיו במוסדות „תרבות" כגון: בגימנסיה, בסמינריון, בטכניון (בוילנא), בבתי־ספר למלאכה חלק עלה לא"י וחלק עובד בקבוצים.

כל גומרי ביה"ס מאורגנים בחוג מיוחד תחת הדרכת מנהל המוסד מר אולשנסקי. בין הגומרים שנסעו מדוד־הורודוק ובין החוג הזה קיים קשר תמידי.

השתא יחוגו את יובל העשר לקיום בית־ספר, בהשתתפות מורי המוסד, גומריו וחניכיו. מכינים תערוכה (פרי־כפם של הגורמים והחניכים) ונגשים להוציא עתון־היובל.

אמנם, המשבר הגדול עם הדלדול הכרוך בו, הביא קשיים למוסד. אבל יש לקוות שכל אלה שנשאו עד היום את סבל ביה"ס — ימשיכו גם להבא את עבודתם הקשה אך הברוכה ורבת־התוצאות.

ליטמן גוטליב

בית הספר תרבות

בית הספר העברי בעיירה יצאו לו מוניטין בכל רחבי פולין. בית ספר זה חינך דור שלם על ברכי התרבות העברית ועל רעיונות התחיה הלאומית.

מה נעים היה לראות מדי בוקר ובוקר ילדים וילדות למאות אצים־רצים לבית הספר, כשילקוטיהם על שכמיהם וצהלה עולה מפיותיהם.

בית הספר שעמד בחצר הגדולה, ברחוב צדדי היה מרכז תרבותי ראשון במעלה בעיירה הזאת. לא רק בשעות הלימודים, אלא גם לאחר הצהריים שימש בית הספר ושמשה החצר הגדולה למקום מפגש של ילדים וילדות, אשר בילו כאן שעות רבות בשעשועים או במשחק.

בית הספר הנהדר הזה, שמנה מאות תלמידים ותלמידות, היה המפעל הגדול ביותר שעיירה זאת ידעה מני אז ועד חורבנה.

חבר המורים שהיה נבחר מאוד לא ראה רק בהוראה את חזות הכל, אלא ראה את עצמו כנושא תפקיד רם ונעלה יותר והוא — חינוך הדור הצעיר לחיים חדשים ולגדלם לבנים נאמנים לעם העברי ולהדריכם בדרך העולה ציונה.

ואמנם רבים־רבים מתלמידי בית ספר זה הלכו בדרך, בה חונכו ורבים־רבים מזכירים בהוקרה רבה וביראת כבוד את בית המדרש הזה שנשאר עד היום כאחד הזכרונות היפים ביותר של חיים שחלפו ומציאות שאיננה עוד.

משה מאירי (מורבציק)

יעקב הוכמן

כיצד קמה אגודת „בני יהודה"

שאיפה עזה היתה לו לאברשה אולשנסקי, מנהל בית־הספר העממי תרבות בדויד־הורודוק, שתלמידיו ידברו עברית בחיי יום־יום ולא בבית־הספר בלבד. לא קלה היתה המשימה שהטיף לה השכם והערב, ודרכים שונות מצא להשפיע על בני דויד־הורודוק: דרך משל המורה לעברית הבטיח חגיגית, שכל תלמיד אשר ידבר עברית מחוץ לכתלי ביה"ס — יקבל העלאה בציון כלומר, תלמיד שהיה ראוי לציון „מספיק" יקבל „טוב", והראוי „לטוב" יקבל „טוב מאוד". אך כל הפתויים, הבקשות וההרצאות לא הועילו: ולא מחמת סירובם של התלמידים, כי אם מחמת הסביבה אשר בה חיו. בתנועות הנוער של „השומר הצעיר", „השומר הלאומי", „בית"ר" וכולו' נערכו הפעולות והפגישות בעברית: אולם בבית, בחנות המכולת, ובכל מקום, אשר בו היה צריך להפגש עם מבוגרים ולא עם נוער — היה הדבר בלתי־אפשרי כמעט. וכי כיצד נגשים אל אמא ומדברים אתה עברית על אוכל, בגדים וכיו"ב? דומה היה הדבר כאילו דיברת אתה סינית. לגבי הגברים היה זה קל יותר, חלקם הבינו ולא דיברו, חלקם דברו קצת, ואותם ששלטו בעברית היו מעטים ובעזרת ידים ורגלים אפשר היה „להסתדר". לגבי הנשים היתה המשימה קשה ביותר.

לפיכך היה זה מגוחך ומענין כאחד לראות את מאיר פלוטניצקי, תלמיד בן 12 או 13, מחליט פתאום — היה זה כמדומני בשלהי החופש־הגדול של שנת 1934 — לדבר עברית עם כל יהודי בין שהוא מבין ובין שאינו מבין. עקשן היה מאיר ובעל־רצון עז, ולא היה איכפת לו מה יאמרו עליו הבריות. וקיים את דברו. לא ויתר ולא פלט אף מלה ביידיש. עם הכל דיבר עברית, ואשר לא יבין אותו — ילך וילמד.

התנהגות זו מוזרה היתה בעיני הילדים האחרים (ששפתם היום־יומית היתה אידיש) ולפיכך ליגלגו עליו. באחד הימים אף פגעו בו. מאיר הלך אל המנהל, אברשה אולשנסקי, וסיפר לו את אשר אירע. הילדים נקראו לפני המנהל לבירור והוא נזף בהם. בין הפוגעים במאיר היו בן החזן אליהו ויינשטיין, ומוטלי שניידמן. כאות לחרטה מלאה על מעשיהם החליטו הילדים להצטרף אל מאיר בדיבורו עברית. תוך זמן קצר נצטרפו אליהם עוד תלמידים אחדים ויחד יסדו את אגודת „בני משה".

כעבור זמן־מה הוחלף שמה לאגודת „בני־יהודה", על שם אליעזר בן יהודה: היתה זו אגודה

שקינאה את קנאת העברית ולא קיבלה אל בין שורותיה חבר אלא לאחר שהוכח כי הוא מדבר עברית בלבד.

לא קלה היתה ההסתפחות אל האגודה. אחד התלמידים היה בא ומודיע כי החליט לדבר אך ורק עברית, וכי הוא מדבר עברית משך־זמן מסוים. לאחר ששמעו את הודעתו אמרו לו להמתין לתשובה. בינתיים שלחו קבוצת ילדים לבלוש אחריו ולהיודע אם אמנם מדבר הוא עברית בבית, עם שכנים וכו׳.

זכורני, שהלכתי פעם עם קבוצת ילדים לפעולת־בילוש אחרונה אצל תלמיד, אשר הודיע כי ברצונו להצטרף לאגודה וכי שפתו עברית בלבד. הוברר שתלמיד זה אמנם דיבר עם כולם עברית, אך הענין נראה חשוד, הואיל ואמו לא הבינה עברית כלל: ערכנו אצלו ביקור לעת ערב. ישבנו ושוחחנו, ומשעזבנו את הבית נשאר אחד מאתנו, ברלה ויינשטיין, תלמיד כיתתנו, מתחת למיטתו של המועמד. איש מבני הבית לא הרגיש בכך, וברלה עקב מתחת למיטה אחרי מהלך הענינים, ה"מועמד", בטרם שכב לישון התווכח חריפות עם אמו אשר לא הבינה אותו: הוא נעזר בדרכים שונות, לרבות שפת אלמים, כדי להסביר לה את רצונו — ולא פלט אף מלה לועזית. משראה ברלה את התנהגותו של המועמד ואת סבלו — נשתכנע שראוי הוא להיספח לאגודה. מיד יצא ממחבואו, לתדהמת כל בני הבית, ניגש אל הבחור, טפח על כתפו והכריז: נספחת! (כך נהגו החבריה משהחליטו שהמועמד עמד בבחינה).

האגודה, התכנון, הועדות למיניהן נוהלו ע"י התלמידים בלבד, בחסותו של המנהל אברשה אולשנסקי, אשר שפע כולו נחת. חלומו נתגשם.

חבר שנתקבל לאגודה לא תמיד היה בטוח בחברותו בה. החברים היו משגיחים זה על זה לבל יסטו חלילה. מעשה באחותי, חברת האגודה ותלמידת כיתה ד׳ או ה׳, היא חזרה מתערוכה חקלאית בכפר הקרוב חובורסק, ומרוב רשמיה לא יכלה להתאפק ואמרה לאמי את אשר לא הבינה באידיש: „איך האב דארטן געזען א גרויסן אקס מיט זייער גרויסע הערנער" (ראיתי שם שור ענק עם קרניים מאוד גדולות). מאחורי החלון הופיעו לפתע ראשיהן של כמה מחברותיה לכתה, ובהכריזן עברי, דבר עברית! ברחו. מובן, שלאור עדותן הוצאה אחותי מן האגודה למורת רוחה ולמרבה צערה.

האגודה, אשר כללה לבסוף כמעט את כל תלמידי בית־הספר „תרבות", השאירה רישומה גם על הנוער הלומד בבתי־הספר הלועזיים ואף על הנוער שאינו לומד — הכל נכנסו למעגל דוברי העברית. הפלא נתרחש, ובאין ברירה החלו גם ההורים להבין את השפה, אחד המרבה ואחד הממעיט.

הידיעה על יסוד אגודת בני־יהודה בדויד־הורודוק עשתה לה כנפיים. בבתי־הספר העבריים בערים הקרובות החלו להתענין בנעשה. שני הלגלגנים, אליהו בן החזן ומוטילי שניידרמן, היו אחרי כן לעמודי־התוך של האגודה. עד היום מתפלא אני על מוטילי שניידמן נמוך הקומה והצנום, בעמדו — והוא בן 12 בלבד, בין אנשים ונושא דברו, נואם בהתלהבות ובשכנוע, וכמוהו כאליהו בן החזן. שניהם נשלחו לסיבוב בבתי־הספר העבריים בערים הקרובות, סטולין, לונינץ ועוד. התלהבותם דבקה אט־אט גם בבני הערים הללו, למרות שתחילה לא האמינו למשמע אזניהם: „כיצד יתכן לדבר עברית כל הזמן?" שאלו: האם אתם גם חושבים בעברית? וכשקמים אתם משנתכם — מלותיכם הראשונות הן בעברית?" אף אנו שאלנו כך בראשית התהוותה של אגודתנו...

„בני-יהודה", חלוצי החייאת שפתנו

מתרחקים אנו והולכים מתקופת המלחמה העולמית השניה, שבה הושמד באופן אכזרי שליש מעמנו, לרבות קרובינו היקרים ביותר. ראויים הם איפוא, העסקנים המסורים בני דויד-הורודוק למשנה-הכרה, על מאמצם להקמתה של מצבת-זכרון זו. לדאבוני, לא זכתה עיירתי, עיר מולדתי, לכך. תחזקנה ידיכם!

העיירה דויד-הורודוק, על יהודיה, שאינם עוד, על החיים ומנהגיהם, טיפוסית היא לחלק גדול מן העיירות, שלרגל עבודתי, נזדמנתי אליהן והכרתין מקרוב. היו ברוכים, איפוא, בני העיר, על מסירותכם הרבה להנצחתה בדרך זו, למען בנינו. ידעו — נא הם את כור מחצבתנו, את היהודים הטובים ההם שעשו הכל, אך לא זכו לדאבוננו להיות עמנו ולהשתתף בהגשמת חזונם־חזוננו — הקמת מדינתנו אשר סייעו להניח את היסוד לה.

כבר היום־בתקופת קום המדינה — אין רובו של הנוער הגדל בארץ, עומד על השיבותה ומקומה של היהדות ה"גלותית" שממנה באנו. המושג גלות לנוער זה, נרדף הוא ליהודי חלש, חסר־אונים, שפחד וחרד מפני כל „גוי", קרע גזירות באמירת תהילים, צם, הסתגר בד' אמותיו וציפה לביאת המשיח... אין בנינו יכולים לתאר לעצמם, שכל החולמים והלוחמים על הקמתה של מדינתנו — החלוצים לכל דבר — משם באו, ובזכותם הגענו לאשר הגענו.

אציב בזה ציון לחלוצי החייאת שפתנו בהורודוק.

כמנהל קואופרטיב החקלאים היהודיים בפינסק — מיסודה של יק"א — ביקרתי בעיירות הסביבה, חיפשתי את היהודים — ומחוץ לתפקידי, את העברים שבהם. באביב 1932 הגעתי לתחנת־הרכבת בלכווה, והתחלתי תר בעיני אחרי עגלון, שיובילני להורודוק. מה רבה היתה הפתעתי הנעימה בשמעי את אחד העגלונים — בחור צעיר — קורא „בבקשה", לא האמנתי למשמע אזני והריני פונה לעגלון ואומר: „האם הנך שומע עברית?" „אמנם כן", הוא עונה ומתפאר על היותו „מבני יהודה". בהמשך הנסיעה, הסביר לי את מטרת האגודה, שהקימו בני הנוער בעיירה: ללמוד ולדבר אך ורק עברית, על־מנת שתיהפך במרוצת הימים לשפת ההמונים, ולא נחלת חוג מצומצם — ברובו משכילים — כיום. לשאלתי, אם יוכל דבר זה להתגשם, השיב לי בבטחון עצמי, שהוא וחבריו גאים מאוד על ההישגים עד עכשיו, ולכשנגיע העירה יוכיח לי זאת — ואמנם נוכחתי ושוכנעתי!

את שבועתם — בכניסתם לאגודה — לא להשתמש בשום שפה אחרת, קיימו בהתלהבות אופיינית לנוער. השפה העברית היכתה שרשים הודות לעקשנותם של צעירים אלה.

ירחמיאל מורשטיין, רמת־גן

מנדל קרבציק

על המורה ברנצ'וק ז"ל

בשלהי 1922, הופיע בעירה, צעיר לבוש בגדי חג, ולפי מלבושיו נכר מיד שזר האיש במקום. חיש מהר פשטה השמועה בעירה, שמורה הוא האיש, בדעתו ליסד „חדר" במקום.

מעשהו הראשון של המורה היה להזמין הורים לאסיפה לביתו של שלמה רוזמן. מתוך סקרנות, בחרו להם כמה צעירים, ובתוכם כותב השורות האלה, מחבוא באחד החדרים הסמוכים למקום האסיפה, והאזינו למתרחש באסיפה. המורה הצעיר הרבה לדבר על המקצועות החדשים שברצונו להכניס לתכנית הלימודים: על רצונו ללמד ידיעת הטבע, גיאוגרפיה והסטוריה. רבים מן ההורים הביעו את הסכמתם לשלוח את ילדיהם לחדר החדש. הם אף הבטיחו תנאי־קיום למורה והוא החליט להשתקע בעיירה. הורים אחדים הסתייגו מן החדר וראו את השינויים והחידושים כאפי־קורסות וכנטיה מדרך הישר.

עם התחלת הלימודים ב"חדר" נפוצה השמועה, שרק לשעורי התנ"ך יש לבוא בכסוי ראש, ואילו ליתר המקצועות — בגילוי ראש. מנהג נוסף הנהיג המורה — חובה לדפוק על הדלת. חדר מתוקן זה נתקיים על ידי המורה ברנצ'וק. עד להקמתו ולחידושו של בית־הספר העברי המודרני בשנת 1924, שבו נתמנה גם הוא כמורה ומאז רבים רבים למדו תורה מפיו עד מאסרו בשנת 1941. החל בלימודי התנ"ך וכלה בשעורי היסטוריה וזמרה.

אזכור את מורנו כשהופיע לשעור הזמרה הראשון עם כינור בידו, שעורר את צחוקנו בהופעתו. התביישנו לפצות פה והוא סייע לנו בפתחו ראשונה בשיר.

היה מדריכי הראשון בכיתה בבית־הספר. ביומן מיוחד, שהונהג אז במוסד, היה המדריך רושם כל שבוע את הערות כל המורים בקשר להתנהגותנו ולמודיו של התלמיד, בשבת היה עלינו להביא את ההערות לידיעת ההורים, והם אישרו זאת בחתימת ידם.

מאחר שידע את הצפוי לנו בבית, אם יקראו ההורים הערות שליליות, היה מונע במומחיות פדגוגית במינה, רישום הערות, ובהשפעת הסברתו שקדנו להיטיב דרכינו.

לא ידע ליאות. גופו חלש היה, אך נשא בעול כל העבודות שהועמסו עליו. מספר התלמידים בבית־הספר רב היה. בניני בית־הספר דאז לא יכלו להכילם והלימודים התנהלו בשתי משמרות והוא עצמו מלמד בבוקר ואחרי־הצהרים. לאחר הלימודים הוא מארגן את מקהלת ביה"ס, את הצגות התלמידים, מטפל בספריה וכו'.

נוסף על כך נאלץ הוא עצמו להשתלם, הואיל ושלטונות החינוך הממשלתיים דרשו ממנו תעודת מורה מוסמך. לפיכך התכונן לבחינות.

הרעיון הציוני־חלוצי מתחיל לחדור לאט־לאט לחוגי הנוער המבוגר בעיירה. מתארגן גדוד הקהק"ל, מתארגנות תנועות־הנוער החלוציות, בעיקר מקרב תלמידי בית־הספר. בית־הספר בתקופה ההיא היה „בית היוצר לנשמת האומה" ותנועות־הנוער מילאו את החסר בו. גם בתנועות־



תהלוכת ל"ג בעומר בדויד־הורודוק — שנת תרצ"ב
ל"ג־בעומר־פייערונג אין דאוויד־האָראָדאָק — 1933

הנוער רב חלקו של ברנצ׳וק, ואנו פוגשים אותו תמיד שם, בין אם היה זה „נשף שאלות ותשובות" (שהיה אז באופנה) או באסיפות פומביות של תנועת־הנוער: תמיד בא, הירצה הסביר והדריך. לא חסך עמל ותכופות נילוה לטיולינו ליער הסמוך לבורוק.

סתיו 1931. ברנצ׳וק נבחר על־ידינו כציר לועידת „תרבות" בורשה, שבה השתתף ח.נ. ביאליק, בהתרגשות רבה מסר אח״כ פרטים על ועידה זו באסיפה פומבית, שנקראה בעיירה עם שובו משם. התלהבותו היתה גדולה לקראת השתתפות „תנועה למען הספר העברי" שעליה הוכרז בועידה. הוא סיפר לנו על מהלך הציונים בועידה. ועל הרצאותיו של המשורר ח.נ. ביאליק. התרגשותו גברה בספרו כיצד הרעים המשורר בקולו על גדולי הציבור היהודי בפולניה בצעקו: „שקצים — אל החדר!"

אביב 1932. רוב הנוער מאורגן בתנועות־הנוער הציוניות, הבוגרים ברובם רשומים במפלגות הציוניות, ואנו מחליטים להפגין במשותף את כוחנו בעיירה בהפגנה עצומה, שתיערך בל״ג בעומר. הוזמנו גם תנועות־הנוער מן העיירות הסמוכות סטולין ולכווה. כמעט כל יהודי העיירה השתתפו בהפגנה, שבראשה צעדו תלמידי בית־הספר: אחריהם צעדו חברי המפלגות ותנועות־הנוער על דגליהן. היתה זו תמונה מרהיבת עין. דגלי הלאום התנוססו באויר, החולצות והעניבות בלטו מכל עבר. לאחר כמה נאומים, שהושמעו ממרפסת ביתו, של מרדכי רימר בשוק, פתחנו בהורה. ברנצ׳וק שעמד במקרה על ידי, סח לי בהתרגשות: „הרי זו תל־אביב ולא דויד־הורודוק. הנזכה לראות עוד את שמי התכלת של ארץ־ישראל?"

סתיו 1939. הצבא הסוביטי נכנס לדויד־הורודוק. פעילי הצבור מתחילים לחשוש לגורל בית־הספר העברי. התלמידים חייבים לחזור ללמודים לאחר החופש, השלטונות במקום טרם פתרו את כל בעיות השלטון בעיירה — ולפי שעה אין למודים. לבסוף מתקבלת הוראה על איסור השפה העברית. קשה לי לשכח את התמונה שנחרתה בזכרוני: במסדרון הארוך של בנין בית־הספר. עומדים בשורות התלמידים והמורים מסבירים להם שהשפה העברית היא מעתה זרה לנו — ומעתה נלמד את שפת האם „יידיש". דמעות חנקו את גרונו של ברנצ׳וק כשאמר „שמעתה יהיה לנו טוב פה, ואל לנו לחשוב על עליה לארץ."

ליל 11 בפבואר 1941. הנני בין האסירים שנאסרו בעיירה באותו לילה. אנו מתחילים לנחש את סיבת המאסר. אחרי מובלים שמואל צ׳ציק וקופל מורבצ׳יק — הרקע פוליטי. לפתע מופיע גם ברנצ׳וק. עצבנות ופחד תוקפים אותנו. אהרן מורבצ׳יק פורץ בבכי וברנצ׳וק מעודדו: „עוד תזרח השמש שוב בשבילינו" "הרי חטאנו הוא רק על היותנו ציונים. לא חטאנו במאומה נגד הסובייטים. הנני בטוח בשחרורנו" סיים ואמר. לאחר סיום החקירה הועברנו מתאי החקירות אל בית־הסוהר המרכזי בפינסק — ושוב נפגשנו. התא היה מלא אסירים ודווקא בין הגרועים ביותר. אנו, היהודים, מצאנו פינה בתא ומנענו כל פגישה ופגיעה עם הגרועים שבהם.

ברנצ׳וק מתקרב אליהם, מסביר להם קצת גיאוגרפיה ורוכש את אהדתם. הגיעו דברים לידי כך, שהם היו יושבים סביבו ביראת־כבוד מיוחדת, מאזינים לביאוריו ושומרים לבל תאונה רעה לו ולחפציו. בזכותו נעזרנו גם אנו.

שקיק הטבק, שכמוהו כאוצר, היה תלוי על צווארו וכל המבקש ממנו היה נענה מיד. בהתפעלות מיוחדת מתחילים לדבר על טוב לבו.

אנו בבית־הסוהר בלב רוסיה והימים ימי ראשיתה של מלחמת רוסיה־גרמניה, חילות הסוביטים נסוגים, אזעקות והפצצות מספר פעמים ביום — ואנו כלואים בחדר. האסירים מתחילים לנחש וחלקם אומר: הלואי ויגיע האויב ונצא מן הכלא. בשקט היה ברנצ׳וק אומר ליהודים את דעתו: „חלילה לנו לחשוב שהגרמנים הם מצילנו, ולמרות היותינו אסירים, אל נבקש את בואם". דיבר בפחד על גורל המשפחות, שנשארו בדויד־הורודוק: „לבי אומר לי, שהדרך הנראית קצרה — היא הדרך הארוכה".

אוגוסט 1941. אנו מובלים שנית בקרונות מבית־הסוהר אל לב רוסיה. ברנצ׳וק מתנחם: „אולי שם נשאר בחיים, הלואי והיו מובילים גם את משפחותינו". הנסיעה הפעם קשה ומיגעת. מחסור חמור במים. המזון ממולח, וכאשר מוגש דלי מים קרים באחת התחנות — מתנפלים עליו, וכל דאלים גבר. ביום הרביעי לנסיעתנו חלה ברנצ׳וק, ולפי השערת ה„פלדש׳ר", שהיה אתנו, היתה זו דיזנטריה והתכווצות המעיים. יושבי הקרון נהגו בו בכבוד ובסבלנות. החלפנו את בגדיו, עזרנו להאכילו, אך כוחותיו אזלו מיום ליום. ב־ 16.8.1941 הגענו לקירוב. קיבלנו הודעה להתכונן לירידה. הלבשנוהו בגדים חמים. ארזנו את תרמילו והורדנוהו מן הקרון. קשה היה להכירו. הוא גסס. בשקט השכבנוהו על הדשא, כולו רעד. השוטר האיץ בנו להצטרף לשורות הבריאים הממשיכים דרכם ברגל. הסתכלתי מאחורי, כדי לראות היכן נכרה קברו של מורי.

לפנות ערב נפגשנו ברופא יהודי מפינסק שאישר לנו את דבר מותו. היה זה כשעה לאחר שהורדנוהו מן הקרון.

יהי זכרו ברוך.

לזכר יקירי

(דודי אשר, דודתי ביילה ואחי אברשה אלשנסקי)

אבא ז״ל ציוני היה, ולא רצה שיתבוללו ילדיו בין הגויים. לפיכך הביאנו לפינסק, להמצא בין יהודים, ובעיקר ללמוד עברית.

בת שבע הייתי אז, ואחי — בן שש. לא ימוש מזכרוני אותו ערב שבו הודיעני אבא שעליו להפרד מאתנו ולשוב לביתו.

כל הלילה מיררתי בבכי, ולא עלתה בידי הדודה והדוד להרגיעני. ומה גדלה שמחתנו למחרת בבוקר בראותנו את אבינו חוזר אלינו. במתכוון עשה כך. רצה לראות כיצד נתנהג בהיעדרו. שבוע ימים בילה עמנו עד שרכשו הדודה והדוד את אמוננו, ולבנו הפך לאהבה אותם.

דבר לא חסר לנו בביתנו החדש, אף לא אהבה ומסירות ופינוק של אם. את כל לבה מסרה לנו הדודה חשוכת הבנים, ואנו השבנו אהבה אל חיקה. בימי הכיבוש הגרמני, במלחמת־העולם הראשונה, משיצאה פקודה לרשום חדש של האוכלוסיה, רשמונו הדודה והדוד כבניהם — ומאז נקראנו בשם משפחתם.

מסירותם לנו היתה למופת. גם בימי הרעב בפינסק, כשהיה מצבו החמרי של הדוד בכי רע— הואיל וכל עסקיו בקיוב היו, בשטח הרוסי — והוא נשאר בחוסר כל. תוך סכנת חיים יצאו לעבודה בשדות — ובלבד שלא נסבול חלילה מחסור. רוב הילדים בטלו מלימודים, כי בתי־הספר היו סגורים, אך אנו קיבלנו לקחנו ממורים פרטיים — גם בצוק העתים. את כל לבם מסרו לנו.

בשנת 1918, משנפתחו הגבולות, עברנו לדויד־הורודוק, עיר מולדתו של הדוד. 7 שנים לאחר מכן עליתי אנכי ארצה, ואילו אברשה אחי נסע לוילנא להמשיך את לימודיו בסמינר. ידוע ידע אברשה כי אין יד הדוד משגת לשאת בכל הוצאותיו, ולפיכך עשה כמיטב יכלתו להתפרנס משעורים: אך עיקר העזרה מאת הדוד ניתנה לו, משסיים אברשה את חוק לימודיו נכנס להוראה בבית־הספר „תרבות" בדויד־הורודוק, וכעבור זמן קצר נתמנה כמנהלו. את מיטב אונו ומרצו השקיע בבית־הספר, והיה אהוב על המורים והתלמידים כאחד. עשה נפשות לציונות בין התלמידים, ואירגן את הנוער לתפקידו העיקרי: דיבור עברי בכל אשר פנה. אף ההורים נאלצו לדבר עברית עם ילדיהם.

בשנת 1937 ביקר אחי בארץ וגמר אומר לשוב אליה עם בני־ביתו, אך המלחמה סיכלה את תכניתו, והוא נשאר תקוע בדויד־הורודוק. משנכנסו הרוסים לעיר — יכול היה לעבור אל ההורים ברוסיה אך חשש שצעד זה ישים קץ לכל סיכויו לעלות אי־פעם ארצה. בית־הספר „תרבות" נהפך

לבית־ספר סוביטי. הרוסית היתה שגורה בפיו של אברשה אך החינוך החדש היה למורת רוחו. באחת מהרצאותיו מטעם השלטונות הוטל עליו לדבר לפני התלמידים וההורים על המשטר הסוביטי ועל החינוך החדש. הוא פתח בנאומו, אך לא עצר כוח להמשיך — כי דמעות חנקו את גרונו. קשה היה לו להטיף לקומוניזים במקום ציונות. וכך נחרץ גורלו. המשטר החדש ראה בו אדם שאיננו מהימן. והחלה פרשת נדודיו ותלאותיו. נאלץ לצאת את דויד־הורודוק ותר לו מקלט בביאליסטוק, אך גם בה לא מצא מנוח. עבר עם המשפחה ללוק, ומאז לא נודעו עקבותיהם. נראה שיד המרצחים השיגם שם. יהי זכרם ברוך.

שרה רימר אולשנסקי.

מפי זקנים

משה יהודה ליפשיץ

זכרונותי

א. 100 שנה

בן שמונים שנה אנכי היום, ולא אגזים אם אגיד, שיש בזכרוני עובדות משבעים שנה שעברו, ועוד אוכל להוסיף כי ידועים לי דברים, ממה ששמעתי מפי אבותי עוד שלושים שנה מקודם — הרי לכם ידיעות ממאה שנה אחורנית היינו משנת התר"י 1850 עד זמן החורבן.

ראשית חכמה יראת ה׳, זאת אומרת ענין הרבנות והתורה בעירנו, שהיתה בימים ההם עיקר העיקרים, ויושביה היו מסורים לזה בגוף ובנפש.



משה יהודה ליפשיץ

ערשטער אקטיווער געזעלשאפטלעכער טוער אין דאוויד־גרודעק (סטאלינער פאוו־יאט), געוועזענער דעפוטאט אין „אופ־ראווע", בעת דער צארישער מלוכה. נאך דער רעוואלוציע אין 1917 י. געוועלט אלס געהילפס־פארזיצענדער פון שטאטי־שן קאמיטעט ביז דער באלשעוויסטישער איבערקערעניש. ביי דער פוילישער רע־גירונג אויסגעוועלט אלס ראטמאן אין דער ארטיקער „ראדע". אויך אין דער פאוויאטאווער „ראדע". אנערקענט דורך דעם געוועזענעם סטאראסטע אלס ערש־טער ערן־בירגער אין דער געגנט.*

ב. חסידים

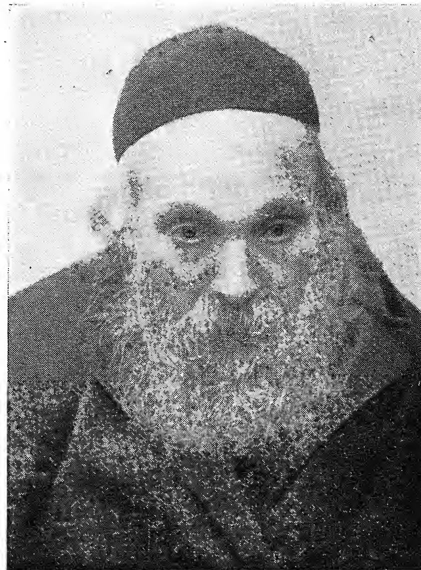
האמת ניתנה להאמר, שעירנו דויד הורודוק, מיום היוסדה עד היום האחרון שלה, היתה מחולקת לכמה כתות: לחסידי סטולין שהיו חלק גדול מאזרחי העיר, ולהם היה בית־כנסת משלהם, וביניהם אנשים חסידים, יקרי נפש ועליהם אספר באחרונה. נגיע עכשיו לעיקר העיקרים לרבנות בעירנו, היינו, המשפחה הגדולה והכי חשובה, זו משפחת גינזבורג, שלה מתיחסת הרבנות והאדמו"רות מדורי דורות. נשמר בזכרוני שם נכבד כמו „הצדיק", כך היו קוראים להאחרון, שמידו נמסרה הרבנות לידי הרב והרבי ר׳ ישראל יוסף זצ"ל, שרבים מהנמצאים פה, ודאי מכירים אותו. הוא שימש בתור רב ורבי, ועליו היתה המעמסה לכלכל את כל המשפחה שלו. את ר׳ אלתרקע עם ילדיו, בניו ובנותיו, וכן את ר׳ וועלוועלע עם כל ילדיו, כי לידי סמיכות לרבנות לא הגיעו, ולו אף הגיעו — לא היה מקום בשבילם — וכך נשארו תלויים ועומדים ומצפים לתמיכת אביהם, הרב ר׳ ישראל יוסף, והם היו עוסקים בתורה ובעבודה ביראת שמים. ובאמת זכו להוליד בנים חשובים: לר׳ אלתרקע — בן בשם איצקל, שראוי היה אף הוא להיות מורה הוראה. ולר׳ וועלוועלע גם כן בן — ר׳ משה׳לה — שהיה מוכתר בכל המעלות. פה מפיק מרגליות בדרוש, וכן בעל־תפילה מצוין. אבל בענין הלכה והוראה — עלינו להיסוג אחור „במקום גדולים אל תעמוד".

ובאמת עד שהגיע התור לר׳ משהלה לשבת על כיסא הרבנות — היו לפניו שנים הקודמים לו, היינו ר׳ איציקל מצד אחד ור׳ ברוכ׳ל מצד השני. כולם נתקבלו לרבנות, לחצר הגינזבורגי, אך ורק נגד הצד השני האשכנזי, נגד הרב הגאון ר׳ ישעיה רוזנבלום, שהוא היה באמת המסוגל והמוכתר בכל המעלות הדרושות לרב העיר.

* צלום מתוך „אילוסטרירטע וואך" — ורשה 1925.

ג. מתנגדים

עכשיו אתחיל בזכרונות על ה„מתנגדים" בעירנו. ואלה הם: משפחת ר' שואל, הנקרא אז ר' שואלקע; ומשפחת ר' ארקע הכהן; משפ־חת הקצמנים, שאליה שייך ר' שמשון לייב שתמונה שלו נמצאת פה. משפחת הטינקטינס־קים; משפחת הפרידלנדרים וכולם נתאחדו ובאו לידי מסקנה להעמיד רב וראש עליהם, שלא יהיו כצאן בלי רועה. התחילו לחפש בתוך בני משפחתם, אולי נמצא אברך כזה, שראוי יהיה לקבל הכהונה הזאת. והנה, בלי שום יגיעה, מצאו אברך אחד נחבא אל הכלים, ר' יוסף רייזין, גאון ומופלג בתורה, שסופו מעיד על תחילתו, כי לימים לא הרבה נלקח מאתנו לרב בעיר טעלז, ומשם לסלונים, במקום הגאון הידוע ר' אייזיל חריף. ובמקומו, מצאנו גם כן, לא רחוק מאתנו, בסטולין, אחד מחשובי הדור, ר' פסח פרנקל, איש מוסר בעל מידות טובות. אבל זה גם כן לא האריך ימים במשרתו זו, היה קרוב לגבורות ונפטר בשיבה טובה ובכבוד גדול. ספדו לו כל העיר — כי הוא היה חביב על כולם, ונשארו שוב בלי רב ומדריך.



שמשון לייב כצמן

ד. הרבנים ר' ברקוביץ ורבי יעקב ישעיה רוזנבלום

ידוע, שהקב"ה מכין רפואה קודם למכה, וזה, עד שלא שקעה שמשו של הרב ר' פסח נתגלה באופק שמשו של ר' דוד ברקוביץ. הוא היה יליד לכווה, בנו של הרב ר' דוב ברקוביץ. בהגיעו לבן שמונה־עשרה התחתן עם נערה אחת, מרת פעסל בת אברהמל־דוד יודעס. ולר' דוד היתה משפחה גדולה בדויד־הורודוק מצד אביו, היינו: יונה רימר ואיצ'ע ריימר ור' זאב יודוביץ הגדול (סבא של יוסף יודוביץ שאצלנו), וכן ר' זאב יודוביץ השני, סבא של ברל יודוביץ, ועוד אחרים כמוהם. והם הושיבו את ר' דוד שלהם בבית המדרש הגדול, במקומו של ר' פסח ז"ל, נגד רצון כל עדת ישראל. הרב ר' דוד בעצמו היה איש צדיק, תם וישר, וזהיר בכל דרכי קדושה כחוט השערה; אין דבר ממנהגי היהדות, שלא שמר עליו. חזר בכל בתי־הכנסת והשגיח שיהיו המתפללים מניחים תפילין במקום המיוחד לזה. בחג הסוכות היה חוזר על החצרות לראות למי שיש סוכה עם פליגל, שתעמוד הפליגל ישר ולא כפוף. בימי אפיית מצות קודם הפסח, היה חוזר בכל בתי־מאפיות, כמה פעמים ביום ,להשגיח על כשרות האפיה, ואין לך דבר מצוה שלא נגע אל לבו ולא עסק בו. אך בכל זאת, כל המעלות האלו, לא העלו אותו עד שיהא רצוי לכל העם כולו. הוא בעצמו דחה את הרבנות, שלא רצה להתערב בשאלות השייכות להקצבים ושאלות גיטין וקידושין ועוד כמוהם. ובכן מוכרחים היו טובי העיר לחפש רב המתאים לזה, ומצאו את הרב הגאון ר' יעקב ישעיה רוזנבלום, נכדו של המנוח ר' יוסף רייזין מחבר הספר „עדות ביהוסף", זה הוא ר' יוסף, שהרבנות שלו התחילה אצלנו. ונקרא אז שמו מ"ץ, ראשי תיבות: מורה צדק. וככה היו אצלנו בביהכ"נ שני רבנים, ז.א. שני מלכים משמשים בכתר אחד. אבל בכל זאת, לא רבו ביניהם בשום דבר, השייך להרבנות. ר' דוד היה מאריך ור' יעקב ישעיה היה מקצר בתפילות שמונה־עשרה. והיו מחכים לר' דוד שיגמור. ובמקום אחר, היו מכבדים את הרב

רוזנבלום, היינו: בימי החגים היו מעלים אותו ראשון לתורה וכן היה ראשון לסדר את התקיעות בראש השנה, וכן בסדר ההקפות בשמחת תורה. כל הדברים האלו עברו בנחת ובשקט, בלי שום מחלוקת. אספר לזכותו של ר׳ דוד, שהיה מחמיר גדול בכל מיני ספיקות שלו, והרב רוזנבלום — בטח שלא על דעתו שלו בלבד, סמך — היה מקיל ומוציא מן הספק. וכן היה מעשה להלכה עם ה„מקוה״ החדשה, המודרנית, שנבנתה באותו הזמן אצלנו, בבנין החדש שהשארנו אותו בדוידהורודק בחורבן הזה.

הערת המערכת: בעל הזכרונות לא הספיק לגמר זכרונותיו, כי באמצע חלה ונפטר בשיבה טובה, בשנת תשי״א. יהי זכרו ברוך!

מופתים ונפלאות

מפי ר׳ מרדכי קוציקוביץ

בבית-העלמין שבדויד-הורודוק מצאה לה מנוחת עולם שושלת הרב ר׳ וולף. והיה מנהג השושלת הזאת כמו אצל צאצאי הבעש״ט, בשעתם. האחד רב ורבי, דור שני — רבי בלבד, ודור שלישי — שוב רב ורבי; וחוזר חלילה. בנו של ר׳ וולף היה ר׳ דודיל ונכדו — הרב ר׳ ישראל יוסף הצדיק. לר׳ ישראל יוסף היו שני בנים: ר׳ אלתרקה ור׳ וובה (זאב). ר׳ אלתרקה היה אביו של ר׳ לוי יצחק, המכונה בפי הבריות ר׳ איציקל.

א.

בימי הרב ר׳ וולף, היה מעשה ביהודי בן העיירה, שנהג לצאת מביתו בראשון בשבת בבוקר, חוזר על כפרי הגויים כל ימות השבוע — ושב לביתו בחמישי בשבת בערב. יום חמישי אחד, לא חזר כאשר הורגל — ונתמלאו בני ביתו דאגה. המתינו עד הבוקר של יום ששי — ולא בא. היתה החמה קרובה להסתלק והשבת בפתח — והוא איננו. הלכו אצל הרב ר׳ וולף — ואותה שעה כבר הלכו יהודים לבית-הכנסת להקביל את פני השבת — ופקד הרבי לומר קדיש! נעשה רעש גדול, סגרו את בית-הכנסת ולא נתנו לאיש להתפלל, ואף הטיחו בפניו של הרבי, שמעיז הוא פנים כנגד הרמב״ם. נכנסה הרבנית אצלו ואמרה: — ראה מה עוללת! — מה אעשה? — השיב — רואה אני מה שראה הרמב״ם. הן שוכב הוא, מחוץ לעיירה, מתחת לעץ פלוני.

הלכו, ומצאוהו שם.

ב.

הרב ר׳ ישראל יוסף היה נוהג לנסוע לימים הנוראים אל ר׳ מוטילי מצ׳רנוביל. מדי בואו שמה, היה מביא עמו את ה„פתקאות״ מחסידיו (מאחר שהיה לוי, נוהג היה לומר, כי נתנו לו לקט — (לכוה, קוזנההורודוק, טורוב), אלו העיירות, שבהן היו פזורים חסידיו). יצאה השמועה בסטולין, כי הרב ההורודוקאי מקבל „פתקאות״. ורמזו מבית הסטולינאי (שהיה מגזע הצ׳רנובולאי) כי ראוי לו לצ׳רנובילאי, להעיר על כך את אזנו של ר׳ ישראל יוסף.

ר׳ מוטילי מצ׳רנוביל נהג כבוד רב בר׳ ישראל יוסף, והיה מקרבו ומושיבו לצדו. אותה שנה לא הזמינהו לשבת אצלו בליל החג — ונתישב ר׳ ישראל יוסף בקצה השולחן. חלשה דעתו של האורח, אך סבר, כי טרוד הצ׳רנובילאי במחשבותיו. למחרת, לאחר תקיעות וגמר התפילה כולה — וכבר אתא לילה — שוב לא קירבו; והבין שדברים בגו. ואף ביום השני נהג כך. אחרי צום גדליהו — כשבאו המוני החסידים להיפרד מהאדמו״ר ולשוב לביתם — לא העיז ר׳ ישראל יוסף להיכנס אצלו, וביקש מן הגבאי, שיודיע לבנו (בניו של הצ׳רנובילאי נהגו אף הם שררה בחצר אביהם), כי „הרב ההורודוקאי רוצה לשוחח אתו״. עשה הגבאי כדבריו, והשיב לו הבן: „אמור לרב ההורודוקאי, כי אני ישן עכשיו״. שלחו ההורודוקאי בחזרה: „אמור לו, כי אם לא יתנני להיכנס, אפרוץ ואכנס בכוח״. והירשה לו להיכנס. „שב, הרב ההורודוקאי״, אמר הרבי,

כיבדוהו ביין ובעוגה, והוסיף: „מה בפיך?" — „רצוני לדעת, מה נשתנה שנה זו מכל השנים? שבכל השנים קיבלני אביך באהבה ובחדוה, והושיבני לצידו, ולא הניחני לישב במקום אחר, והשנה — לא, — מה אירע?" — „הזכרתני", אמר הבן, רץ אל שולחנו, פתח את המגירה וסיפר לו את מעשה המכתב מסטולין.

— אמת — אמר ההורודוקאי. קפץ הבן נדהם ממקומו, כי ציפה לתשובה אחרת, — אם כן, איפוא, נמצא כאן יהודי, חשוך בנים, הבא אל אבא זה עשר שנים רצופות, ולא נושע עד כה — התעזרנו, אתה?

— הכניסהו — אמר ההורודוקאי. משנכנס, שאלו הרב — מה שמך? — מיכאל — לקח את ידו ואמר: מיכאל שמך. מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי אמצאך (שה"ש ח, א). סע לשלום לביתך. בעוד שנה כעת חיה תביא לי „לקח" (עוגה) מן הברית.

שמע הבן ונזדעזע: אבא לא „הורשה" מן השמים להשיב לאותו מיכאל — וההורודוקאי הורשה. מיהר אל אביו וסיפר לו כל אותו מעשה. השיב הצ'רנובילאי: — יודע אני, מי ומה הוא. גדול הוא. — ומדוע ריחקתהו השנה? — כלי, החסר אך מעט, אי־אפשר למלא מקרוב, ויש לעשות זאת קצת מרחוק, לפיכך ריחקתיו.

מיד קרא להורודוקאי ואמר לו: אל תבוא עוד אלי. נהג „חצר" שלך.

ג.

בכפר לאכובקה התגורר חסיד סטולינאי בשם ר' משה. היו שם באותו כפר בריכות־דגים לרוב — אך כנסיה לא היתה שם. נמנו גויי הכפר וגמרו, להחכיר את הבריכות לצמיתות לר' משה לכובקר, על־מנת שיקים להם כנסיה. עשו חוזה ושלחוהו לשר הפלך לאישור — וזה חתם באותיות זהב.

והוקמה הכנסיה ונקראה על שם מקימה: כנסיית משה.

והאיש משה עושה עושר לרוב. אך לעת זיקנתו, התחילו הרהורים מציקים לו: כיצד יגיע לשם? התיצב לפני הרבי הסטולינאי ושאל לתכלית — ולא נענה. תינה מרי שיחו לפני ידידו משה מרדכי דרפסקי הקורינאי, תושב קוזנהורודוק, שהיה מחסידיו של ההורודוקאי ואף לו בריכות־דגים. יעץ לו משה מרדכי לנסוע עמו לראש־השנה אל ההורודוקאי: שמא תיושע.

לקח ר' משה לכובקר את תרמיליו ונסע לדויד־הורודוק אל ר' ישראל יוסף. ב„זכור ברית" ביקש משה מרדכי מן הרבי, שיקרב את ר' משה וייטיב עמו. — עכשיו „זכור ברית", — יש לנו פנאי, עוד נראה, — השיב הרבי. בראש־השנה קרב ר' משה אל הרבי לברכו „לחיים" — וחיכה למוצא פיו, אך הרבי שתק בשני ימי החג. בצום גדליהו ביקש ר' משה רחמים ובכה. — תישאר עד ליום הכיפורים — אמר הרבי. ובינתים הונו מתבזבז ועושרו מתמסמס. הגיע יום הכיפור — הרבי שותק. הגיע ערב סוכות ודחהו עד אחרי סוכות. והוסיף והתחנן, ודחהו עד אחרי שבת בראשית. אותו יום נכנס אצל הרבנית וחילה פניה. נכנסה אצל הרבי, וביקשה רחמים. במוצאי־שבת, לפני ההבדלה, אמר הרבי לפתע: — משה, החוזה כאן? — כן. — הראה לי. — הוציא את החוזה מתיקו, הסתכל בו הרבי ואמר: התיאש ותוותר עליו ועל כל הכרוך בו? — כן, רבי. — ולא תהיה לך כל הנאה ממנו, לך ולילדיך? — לא! — לקח הרבי את החוזה והעלהו באש נר ההבדלה. מיד נשמע קול רעם אדיר — וכל דויד הורודוק נזדעזעה. ומיד אחר כך נראתה אש מעבר לכובקה: הכנסיה עלתה בלהבות.

ד.

היה זה בער"ה ור' ישראל־יוסף בא, כמדי שנה בשנה, לצ'רנוביל ועמו רשימת חסידיו, שמסרה לר' מוטילי. עבר הצ'רנובילאי על הרשימה ופתאום קרא: — מה דעתך, הורודוקאי,

על ר׳ שלמה ליזר נפחא מקוז׳נהורודוק, כלום אדם הגון הוא? — ודאי — השיב ר׳ ישראל יוסף. הוסיף הצ׳רנובילאי לעיין ברשימה ולפתע חזר על השאלה. ר׳ ישראל יוסף השיב גם הפעם בחיוב. משעשה זאת ר׳ מוטילי בשלישית, הבין ר׳ ישראל יוסף, כי דברים בגו — אך שתק, בקוצר רוח ציפה לחזרתו הביתה. מיד, בבואו שמה, שאל לשלום ר׳ שלמה ליזר הנפח. — נתרחש לו נס — אמרו לו — בער״ה נסע בסירה על הפריפט, לקנות דגים מן הגויים. והנה נתהפכה הסירה, והוא החל טובע, ונאבק עם מר המות. כל אותה שעה נמשכה השיחה בין שני הרביים, ומשנסתיימה — משוהו מן הפריפט בריא ושלם.

ה.

שלמה לייזר זה היה נוהג בכל ליל־שבת אחרי הסעודה, לסור לבית־הכנסת של ר׳ ישראל יוסף ולנוח שם עד לאחר חצות. אז היה קם, ודופק על תריסי הישנים: „קומו לעבודת הבורא״. בקיץ ובחורף נהג כך — ולא החסיר ליל שבת. מנורת־נפט גדולה היתה דולקת באולם בית־הכנסת. והנה אירע, באחד מלילות־השבת החרפיים, שיצאה אש והבעירה את התקרה ואף הקירות נתלקחו. באין מפריע פשטה האש מסביב וקרבה אל ארון הקודש — ור׳ שלמה לייזר ישן שנת ישרים. ובא ר׳ ישראל יוסף אליו בחלומו ויקרא: — שלמה לייזר, מה לך, ישן? בית־המדרש עולה באש. — ולא ניעור. משך בו ואמר: — מהר וקום! הן גם אתה עולה באש! — התעורר ר׳ שלמה לייזר פתאום וראה עצמו מוקף להבות אש. — לא ידעתי מה עלי לעשות — סיפר אחר־כך, — ניגשתי אל המנורה ונשפתי בה: והאש כבתה כולה.

מדי שנה בשנה, בבואו לקוזנהורודק, היה ר׳ ישראל יוסף מתאכסן אצל ר׳ ישראל חיים קוציקוביץ, ממחרת הפסח ועד שבועות (ופעמים אף בחג השבועות עצמו). בשנתו האחרונה חשו הכל, כי זה ביקורו האחרון הוא אצלם. ביחוד חשה זאת בעליל, חיה, אמו של ר׳ ישראל חיים.

לפני לכתו, באו הכל ללוותו. על הסף עמדה הזקנה, השעינה גופה אל המזוזות, פשטה ידיה ולא נתנה לו לצאת. — מה רצונך? — שאל. — הן יודע אתה, רבי, מה רבות טרחנו למענך כל שבעת השבועות, מהשכמת הבוקר עד מאוחר בלילה. עתה רוצה אני לדעת, מה צידה אקח עמי לדרכי האחרונה. — בבקשה ממך, הניחי לי — קרא הרבי. — לא אניח לך, עד שתענה לי. משראה שלא יוכל להתחמק, אמר הרבי — הכיני את טבעות הלולבים — המה צידתך. ומתה ביום ג׳ של סוכות, ושמו טבעות על אצבעותיה. (התכריכים היו מוכנים עמה בארונה).

ז.

אור ליום ו׳ אחרי חצות בחורף, היה הדבר, והרב ר׳ (איציקל) ישן את שנתו בבית ר׳ ישראל חיים בקוזנה.רודוק. באחד מביקוריו שם — נשמעה לפתע דפיקה על הדלת. מיהר ר׳ ישראל חיים ופתח, והנה בפתח אברהם יואל הסנדלר (לאטוכע), והוא מפיל תחינתו שיעירו את הצדיק: בתו מקשה ללדת זה היום השלישי, והיא בחזקת גוססת — הרבי בלבד יכול להצילה. אמר לו ר׳ ישראל חיים: — הכיצד? כלום מידת דרך־ארץ היא להעיר רבי. וכבוד התורה, מה יהא עליו? עוד הם מדברים והנה נשמע קולו של הרבי — מי שם? יכנס! — רווח לו לר׳ ישראל חיים והכניסו. נטל הרבי את ידיו לאור המנורה, שדלקה כל הלילה, ושאל: מה לך? שפך לפניו אברהם יואל את לבו וביקש רחמים. — אל תצעק, השיב לו הרבי — לך הביתה. היא ילדה זכר! אבל רבי, עתה זה אני בא משם ונשמתה יוצאת. — לך הביתה, היא ילדה זכר! מזל טוב!

וכך היה. עשה אברהם יואל קידוש באותה שבת והיתה השמחה שרויה במעונו.

ר׳ לוי יצחק הנ״ל, המכונה ר׳ איציקל, נכדו של ר׳ ישראל יוסף, היה סר (אף הוא) לקוזנהורודוק, מפעם לפעם ושובת אצל חסידיו.

משיצאה גזירת ניקולי על גירוש היהודים מן הכפרים והאחוזות אל העיירות (היה זה בשנת 1904/5) באו הישוביים אל הרבי בקוזנהורודוק (בשבת פרשת בהעלותך) והביאו לפניו תחינותיהם„ בהודיעם לו כי עד למועד מסוים עליהם לצאת את הכפרים.

בליל שבת ובשלוש סעודות היה הרבי אומר תורה. אותה שבת אמר: אלדד ומידד מתנבאים במחנה, ראשי תיבות: ניקולי בן מריה. הוא ימות ואיש לא ישב על כסאו. תהיה שפיכת דמים רבה, ויבוא מלך המשיח, ולואי ואזכה ליום זה.

ר' קופל ליכטנשטיין מספר:

א.

באתי להורודוק בשנת תרס"א (1901). ב־4 שנותי הראשונות בעיירה שרר שם שקט, אולם ב־1905 התחילו הגויים להתאנות לנו. גיסי לייזר קריינס ,איש „הבונד", קרא לצעירים, להצטרף להגנה העצמית. ואני, כמסגר, למדתים את מלאכת הירייה. מתאספים היינו במרתפו של ברוך קסלר, מעלים אור נר, מציגים בקצה החדר בקבוק־בירה, וקולעים בו. חצי שנה נמשכו אימונים אלה, עד לאותו יום, שהשוטר ליבונקו גילה לי על החיפושים העומדים להיערך. ליבונקו זה, נהג לבוא אלי מפעם לפעם — ומאחר שאנכי טיפלתי ברובי המשטרה, כמסגר, התידדנו, והנה יום אחד, סיפר לי ליבונקו לתומו, כי המשטרה עומדת לבוא להורודוק ולאסר ולחפש את חברי ההגנה העצמית. מיד מיהרתי והודעתי לכל החברים, כי אם חפצי־חופש הם — ישאו רגליהם ויימלטו. לייזר קריניס נמלט לסלוצק — ונאסר שם; ישב 4 שבועות, והכיר שם צעירה שנשאה לו אחר־כך לאשה. אנשי „ההגנה העצמית" שלא שעו לדברי־אזהרתי — נאסרו באותו לילה. לאחר שהזהרתי את כולם, העברתי בחשאי את הנשק והטמנתיו ליד הגשר.

ב.

כשנה לאחר טבח הסוסניקים ב„אוכלי קטן" (אגב, ניסן הורביץ ואחרים, ואנכי ביניהם, מיהרנו שמה באותה שבת, לאחר שהגיעה הבשורה המחרידה לבית־הכנסת) סיפרו לי ידידים גויים, שהייתי מתקן את רוביהם (מפי איכר מחורומסק שאחותו התגוררה באוכלי) — כי נעשות הכנות לפוגרום. היה זה ביום ששי. סיפרתי זאת בבית־הכנסת (זמן קצר לפני כן נערך פוגרום בעיירה אחרת בסביבה). במוצ"ש התאספו שלמה ובניו; איצלה יודוביץ, נח יודוביץ ואשר יודוביץ. איצלה אמר: אני כבר מוכן. מיכאל ריטרמן סירב להצטרף למתכוננים. עזרא פרידמן ואחיו שימל נקראו לבית־הכנסת. עזרא נרשם מיד ואמר לרשום גם את אחיו („כלום הוא כלב?"). כן נרשמו משה פייבל הקצב ואורלה זגר הקצב. איצלה דחק למכנסיו ידית של גרזן — ועמד על המשמר. כעבור מחצית השעה לערך, יצאתי לראות, אם אירע משהו. איצלה סיפר כי כבר ר'ואים כמה גויים ליד ביתו של טורקניץ בשוק. הקצבים היו אותה שעה באטליזיהם. בינתים נתלקטו עוד כמה גויים, ומספרם הגיע כבר ל־25. איצלה שאלם למעשיהם. מה עסקך? השיב אחד מהם. אין שואלים אותך, יהודי נבזה! תפס איצלה את המקל שבידו ובקריאה: אחים, בו'או הנה — איים לרוצץ את ראשו. אותו רגע, ניגש אליו גוי שני — לא היסס איצלה, הרים את ידית הגרזן וקיצץ את ידו — הגויים נפזרו לכל רוח.

עד חצות עמדו על המשמר — ונפש חיה לא נראתה.

ג.

נחמן כהן, נפח פשוט היה, והתקין את המפוח (ה„בלוזק") לניפוח אש. תוך כדי עבודה, היה סר מפעם לפעם אל שרפרף קטן, אשר סדר „זרעים" היה מונח עליו פתוח, לומד כמה סוגיות וחוזר לעבודתו.

הוא ר' נחמן, שחיבר את הניגון הידוע לברכת הכהנים.

ד.

בהיותי כבן 17 — היה זה בשנת 1896 — נתכבדתי ע״י ר׳ בר מלחוה, אביו של ר׳ דוידל, בכיבוד לא רגיל. לאחר שהבאתי לו, לקראת הימים הנוראים, שופר משובח, שנשא חן לפניו, סח לי לפתע: „בוא, בח ר, בוא ואראה לך משהו״. הלכתי עמו לבית־הכנסת, הוציא את פנקס־הקהל של לכווה, פתח בדף אחד, וזהו, לערך, אשר מצאתי כתוב בו:

באוזרניצה שליד לכווה חי (בשנת 1796 לערך) ר׳ חיים דוד עם בני־ביתו בעוני ובדחקות. את פרנסתו מצא במכירת מיני דיסקית לגויי הסביבה. בקושי מצא את לחמו. כשהיה יוצא בראשית השבוע היה לוקח אתו גם את שארית היי״ש משבת ומוכרה לגויים.

והמצב קשה מאד — אין לחם לפי הטף. במוצ״ש, כאשר הציקתהו אשתו לילה אחד — יצא את הבית ושארית היי״ש עמו. הוא בדרך — בליל חושך היה הדבר — ולפתע נעצר ופנה אל הקדוש־ברוך הוא לאמור:

„ריבונו של עולם, אתה ידעת, כי בתום־לבב התהלכתי לפניך כל הימים. אך גם אתה, ברע לי — לא חסד אנכי מבקש מאתך, כי אם עסק, אני מציע לך: מכל אשר אשתכר מכאן להבא — מחצית שייכת לך ומחצית לי. מסכים? ובכן, נמנינו וגמרנו — ועתה, הבה ונלגום „לחיים״ לכבוד המאורע״.

לגם ר׳ חיים דוד מן הבקבוק — ומיד סב על עקביו וחזר לביתו. „באה הישועה״ — הרגיע את אשתו. „מעתה לא נדע מחסור עוד״.

אותו לילה דפק אחד הגויים על דלתו של ר׳ חיים דוד. משפתח לו ואמר, כי אין אתו יי״ש — השיב הגוי: אין דבר, הא לך צרור כסף! בני, אינם מתירים לי לשתות. תשקני יי״ש לעת אחרת — והלך.

עתה נהפך הגלגל. ר׳ חיים דוד קנה מיני סחורה סדקית ופרקמטיה — ויצא בריוח גדול ולא שכח את הבטחתו. מדי ששי בשבת, היה סר אל הרב בלכוה ומפריש לידו את מחצית הכנסות השבוע.

לימים, עקר ר׳ חיים דוד ללכוה — ופתח בית־מסחר של מנופקטורה, ובכל אשר פנה הצליח. והיה הוא יושב בבית־הכנסת או בבית־המדרש, ואשתו עומדת בחנות. ומנהג היה בידו: מגיד, כי דרש בבית־הכנסת, היה ר׳ חיים דוד מלווהו לאחר הדרשה, אל בעלי־הבתים, שהיו נותנים לו כנידבת לבם.

יום אחד בא מגיד מן המגידים, ואמר את דבריו — והנה אין איש פונה ללוותו. הלך אצל הרב והביע תמהונו. שלחו הרב אל ר׳ חיים דוד. השיב המגיד: הן הוא היה בשומעים, ולא קם ללוותני״. „אמור לו כי אני שלחתיך אליו״, הוסיף הרב. יצא ר׳ חיים דוד ללוותו, והיו מהלכים מבית לבית, כמשפט המגידים. עברו על פני אחד הבתים —שהיו הבריות נזהרים מלבוא בו כי „דיבוק״ נכנס בבעלת הבית. „ניכנס״, אמר המגיד. בפתח קידמתם האשה בדברים:

היודע אתה, מגיד, כי האיש המלווה אותך שיח ושיג לו עם הקדוש־ברוך הוא״. נדהם המגיד. אך ר׳ חיים דוד קרא: „בכוח הסכם זה, גוזרני עליך, דיבוק, שתצא מאשה זאת״. מיד נרגעה האשה, הכניסתם במאור פנים, ונתנה אף היא את חלקה. המגיד נזדעזע, ולא הירפה מר׳ חיים דוד עד שהלכו אצל הרב. בשמוע זאת הרב, נתמלא אף הוא תמהון — ולא נתקררה דעתם, עד שאספו עשרה מנכבדי הקהילה וסח להם ר׳ חיים דוד את כל אותו מעשה.

ה.

אבא, זכרונו לברכה — לאחר שמתו 8 מתוך 12 ילדיו — הלך אצל ר׳ בר, אביו של ר׳ דודל, סיפר לו זאת ושפך לפניו מרי שיחו. אמר לו ר׳ בר: לך הביתה ומצאת על קורת התקרה כתם שחור — החלף קורה זאת! לאחר שעשה כמצוותו — לא הוסיף עוד המות לבוא בחדרו!

גרשון, חותנו של ר׳ משה יהודה ליפשיץ, היה לו בית ממכר יי״ש. פעם, בעודי צעיר, נכנסתי אצלו ונשתהיתי שם. והנה נפתחה הדלת, ונכנס אחד הגויים השכנים, ויאמר אליו בקול כבוש ובלשון רכה: גרשנקה, הב נא לי כוס יי״ש. משסיים לגימתו והלך — סח לי ר׳ גרשון: כלום סבור אתה שתמיד נהג כך? אלא שכך היה מעשה: מנהג היה בידי גוי זה, שהיה נכנס תמיד בצעקות ובגידופים ותובע את כוסו, ומאיים בכוח כישופיו, אם מבוקשו לא ינתן לו. ויהי היום, והגוי בא וכדרכו, גדף וחירף ותבע את היי״ש שלו — ושוב נעזר באיומיו על הכישוף. נמניתי וגמרתי, ואמרתי לו: גדול כוח כישופי מכוח כישופיך. — הא כיצד? שאל. הבה ונראה. מיד תקענו כף כי במוצאי־שבת נצא מחוץ לעיירה, ואיש, איש מאתנו לשדיו — ונראה כוחו של מי גדול. הן תדע את חיים וברל? — בני שיחיו. פקדתי עליהם ללבוש בגד שדים, להתחפש, ולארוב בפינת־סתר; ולשמע קריאתי יקומו ויצאו משם, מזוינים במוטות „הגונים" שהרבה עמם „נחת", ויכו בו עד שאגיד הרף.

במוצאי־שבת הופיע הגוי כמדובר. — ובכן, איון — קראתי — קרא נא, היש עונך. — מיד פתח הגוי את פיו וקרא, ושנה ושילש — וכוח אין בכישופיו.

— נו — קרא אלי, נרגז — הראה נא אתה! — מיד, מיד — אמרתי ופתחתי בקול: חיים לנטוך, ברל בוץ. ושני ה„שדים" הופיעו והיכו באיון שלי מכות נאמנות, עד שאמרתי להם הרף. מאז — בשובה ונחת שותה הוא אצלי את כוס היי״ש שלו.

ז

אישים

יהי חלקי עמכם

יהי חלקי עמכם, ענוי עולם, אלמי נפש,
רוקמי חייהם בסתר, צנועי הגות ועלילה,
חולמים נעלמים, ממעטי דברים ומרבי תפארת!
— — — — — — —
אתם השומרים הנאמנים לצלם אלהים בעולם!

ח. נ. ביאליק

קדושים וטהורים — הי״ד
(נפלו בידי הנאצים)

לדמותו של רבי ישראל יהודה קולא ז״ל (השוחט הגליצאי בדויד הורודוק)

יש בני אדם, שעוקצם של החיים אינו משפיע עליהם ואינו מעבירם על דעתם, והם מחזיקים מעמד, אמנם קשים הם החיים, צלם מרובה מחמתם, אבל יחידי־סגולה אלה, רואים הכול באספקלריה מאירה, ומנצלים כל הזדמנות ואפשרות, להחדיר אל תוכם זיקי אור ואושר. חדורים הם אמונה צרופה ואיתנה באלוהים, ובטחונם, — יסוד איתן ומוצק הוא בחייהם. ממנו הם שואבים את כוחם להתגבר על כל המכשולים, והוא משמש להם מגן ומושיע בחשכת עולמם.

רעיון זה צף ועולה במוחי, מדי היזכרי באותה אישיות מופלאה ואצילה, רבת המעלות וזכת המידות, הלא הוא החסיד הנלהב והת״ח, המנגן הידוע בין חסידי סטולין־קרלין ומחוצה להם, ששימש שש שנים כשו״ב בדויד־הורודוק — רבי ישראל יהודה קולא ז״ל, הי״ד.

לדויד הורודוק הגיע בשנת תרפ״ו, בהשפעת רבו, האדמו״ר מסטולין הרה״צ רבי משה פרלוב זצ״ל הי״ד, מחסידיו הנלהבים היה וממעריציו הגדולים, ונטש את עירו ביליץ, אשר בגליציה המערבית (לפיכך נקרא בשם השוחט הגליצאי); וכל ימי שהותו בדוד הורודוק, התגורר אצל מר בועז שוסטר (בועז דער פערעכאדציק) באולשנר גאס. דרך חייו בעיירה לא היתה סוגה בשושנים ,וההצלחה היתה ממנו והלאה.

כדרך רובן של העיירות היהודיות הקטנות בגולה, לא פסחה המחלוקת גם על עיירתנו, ומצאה לה את קרבנה. המחלוקת בין הכיתות ובין השוחטים והקצבים, לבשה צורה מצערת מאוד, פלוני ראה בשוחט החדש אדם שאינו מתאים לו ולסדרים המקובלים בעיירה ובמוסדותיה, כי ירא וחרד הוא ביותר, ושמא יחמיר יתר על המידה; פלוני, אפשר ראה בו מתחרה רציני, העתיד לקפח את פרנסתו; התעורר גם שמץ קנאה, כי תפילתו וקולו הנאה עשו רושם רב בעיירה. בחג הפסח הראשון, בשעה שהתפלל „תפילת טל״ בבית־הכנסת דחסידי סטולין, עזבו מתפללי בתי־הכנסיות אשר ב„שול הייף״ את מקומותיהם, ובאו לשמוע את החזן החדש. הרב הישיש, רבי דוד״ל ז״ל, היה אף הוא בבאים — והרושם היה עז מאוד, הדבר יצק שמן על המדורה. המחלוקת החריפה, ועד לפינסק ולוילנה הגיעה. רב היה סבלו של ר׳ ישראל יהודה מחמת המחלוקת, אך רוחו לא נפלה, ותגובתו לא זו בלבד שלא היתה שלילית, אלא שאף היה בה מן החיוב המוחלט.

ר׳ ישראל יהודה ז״ל ניחן בחוש עמוק לנגינה ולזימרה, ואף כי לא ידע תוי־נגינה — חיבר ניגונים רבים, והשקיע בהם הרבה מנפשו, מרחשי לבו ומכיסופיו. לכאורה, היו אלה רעיונות רוחניים מופשטים, עם זאת שימשו ביטוי לחיים שלמים ועצמיים, כי את צליליו דלה ממקור נשמת חייו, מן העולם המיוחד שבו היה חי.

רוב ניגוניו, חותם של רגשות דתיים טבוע עליהם, והם פועלים על שומעיהם כפרקי תפילה ופיוט, המתחבבים והולכים על אומריהם, עם הבנת התוכן ופירוש המלות. לא פחות מכן יש בהם מהשתפכויות הנפש, הנובעות מצער וחדוה וספוגות אותה אוירה שבה היה נתון מחברן. לא אחת ידע, להתנשא בשלהבת קודש למרומי עולם, להתלהבות עילאית.

יצירותיו הושפעו בעיקר מאוצר החסידות, שבו היה ר׳ ישראל יהודה קשור קשר בל ינתק. הוא ספג לתוכו את כל היופי והנעימות של חסידות פולין וגליציה, במיוחד מאופיה של חסידות סטולין־קרלין, מהתלהבותה ומחום־לבביותה, פנימיותה ודינמיותה, בבחינת „כל עצמותי תאמרנה״.

ניגוניו ראשיתם בנחת, ובלווית־חן מיוחדת, המטפחת את האוזן, ומשרה על שומעיה נעימות קלה (דוגמה לכך: „פסוקי דזמרה" של שחרית לפני „המלך"); אך ככל שהניגון נמשך והולך, צליליו מתגברים ו„מתחממים", עולים ומתרוממים בלהט אש קודש, אש פנימית החודרת בדביקות יתירה ללב ולנפש, לנקודה המרכזית והעליונה, לעולם שכולו קודש, הוד ותפארת.

אמונתו ודביקותו ברבו — עמוקה וחזקה היתה, וכשצווה עליו הרבי לחבר ניגונים — לא ידע מעצור: כמעיין המתגבר, העולה על גדותיו, ומימיו מתפרצים החוצה, כן פרצו זרמים ניגוניים, לכבוד כל חג ומאורע, ל„זמירות" ולריקודים חסידיים, לימים הנוראים ולכל ימות השנה.

כשעבר הרבי ר' ישראל'קה זצ"ל, ה„ינוקא" מסטולין, את ורשה, בדרכו האחרונה לפרנקפורט, מקום שם נפטר, פגש שם בר' ישראל יהודה, לאחר שלא ראו זה את זה שנים רבות, כי (ר' ישראל יהודה ז"ל ברח בשנת 1905 מרוסיה, כאשר גוייס לצבא הרוסי במלחמת רוסיה־יפן). היה זה בשנת 1920. הרבי האזין לשירתו וזו עשתה עליו רושם עז כל־כך, עד שאמר: „הניחו לו לשיר כאות נפשו, כי אומן הוא, היודע את אומנותו" ואף ציוה לו לשלוח אליו ניגונים מיוחדים לימים הנוראים, ל„ויאתיו" ו„היום הרת עולם".

ר' ישראל יהודה שלח לרבו את התוים לניגונים אלה, ומשנפטר הרבי — כעבור שנה — שמר את צוואתו בקפדנות, והוסיף לחבר ניגונים לימים הנוראים ששרו אותם תמיד בסטולין, גם בכל שבתות השנה (דרך משל, בליל שבת ל„מנוחה ושמחה" ולזמר הקדוש "יה אכסוף", המושר בפי חסידי סטולין־קרלין בלילות שבת ובסעודה השלישית). כך נהגו עד השואה האיומה, כאשר עלה הכורת על יהדות פולין ונדמו גם הקולות והצלילים הקדושים והטהורים.

ביום ד' מר־חשון תש"ג נספה גם ר' ישראל יהודה, יחד עם רעיתו מרת בילה חיה, ובתם חנה ע"י הנאצים בעיר קוברין. ניגוניו מושרים עד היום, בין יתר ניגוני סטולין־קרלין, בשבתות, בחגים ובימים הנוראים.

י. בן־ישראל

אברהם זאב לוצקי



נולד בקוזשן־הורודוק להוריו משה וחנה־שרה. קבל, חנוך דתי והוסמך לרבנות, אבל לא רצה לעשות את הרבנות קרדום לחפור בו, התחתן בנירצה עם הפריפיעט עם רחל, בתו של צבי (הרשל) מורבצ'יק ז"ל ובזמן הראשון עסק עם חותנו בסחר הדגים. אחרי כמה שנים גורשו מנירצה ועברו לדויד־הורודוק, והתחיל לסחור בעצים, יערות וכדומה.

מעורב עם הבריות, ציוני נלהב משחר נעוריו, אדוק באמונתו, ויחד עם זה התהלך עם המשכילים בסבלנות ובהבנה. האמת היתה נר לרגליו, סמל היושר, רודף שלום ואוהב הבריות. סכסוך כי בא אליו, לא רצה להיות בורר מצד אחד כי אם משני הצדדים ואפשר היה לסמוך על יושרו.

מחסידי שיטת הגר"א ז"ל היה. בלימודיו ובהתנהגותו: הפשטות, והענוה, לא רצה להלל את ילדיו, מפני שזה כאילו הוא מהלל את עצמו. אהב את העני ולא שכח אותו בכל עת, ואשתו עוזרת על ידו במעשי צדקה.

דרכו במשא ומתן היתה האמת. הוא היה מספר: כשלמדתי בישיבה שמענו את הרבי (ראש הישיבה) אומר: רב מאיר אומר „מה יעשה אדם ויתעשר" כל התלמידים נעשו ערים לשמוע, מהי העצה בשביל להתעשר. וההמשך היה: „ישא ויתן באמונה" אז לא הבינותי את העצה של משא ומתן באמונה. אבל בנסיון החיים אני מוצא את זה לנכון ואני מדריך את בני בדרך זאת.

חייו היו חיי תורה ועבודה, שעור בתלמוד יום יום וכל רגע מזמנו לא בזבז לבטלה.

בשנותיו האחרונות פתח חנות למנופקטורה ולמרות השנים הרעות — שגשג בית מסחרו ופרח רק הודות לאמון הרב, שנתנו בו גם המוכרים וגם הקונים. הגויים היו קוראים איש לרעהו לקנות בחנותו היות „ופה האמת"

יחד אתו הושמדה כל משפחתו.

נשארו ממנו: בן שיצא לקובא בשנת 1922 (חיים לוצקי) ובתו יענטל שעלתה ארצה בשנת 1933 יחד עם בעלה.

יהי זכרו ברוך.

א. צפורין.

אבי ר' יוסף בר משה קלוז'ני ז"ל.

בן פורת יוסף, עניו ושפל ברך, אח ורע לגדול ולקטן, לעשיר ולעני כאחד.

איש־מעשה, בעל מעוף ודמיון, מאמין בן מאמין, שאמר תמיד: אשרי המאמין, מה טוב חלקם ומה שפרה נחלתם, הן הטוב, וגם הרע, חלילה, הכל ממנו יתברך.

חלק גדול בעצוב דמותו הרוחנית של אבי, היה לרבי ר' אברהם יצחק קולטון הנקרא בפי אנשי העיר „דער מלאך". לר' אברהם יצחק היתה השפעה יוצאת מהכלל על תלמידיו, שהיו מהמובחרים שבעיר. ומחוץ ללמודי התלמוד ומפרשים היה הר' אברהם יצחק עמל לטעת בלב תלמידיו מדות נאות, אהבת הזולת, אהבת ישראל וכדומה.



שם בחדר הצר, ליד השלחן בין מספר תלמידים מצומצם, היו לומדים תורה לשמה, בעיניו הגדולות המ־לאות רחמים, במצחו הרחב והמבריק כקרני אור, והעיקר בפיו, מפיק המרגליות, היה הר' ר' אברהם יצחק שם את חותמו, חותם האמת, האהבה והצדק בלב תלמידיו. ואבי ז"ל נשאר תלמידו הנאמן, המקשיב לספורי רבו על הצדיקים, שהוו מוסר־השכל והתוית דרך לבין אדם למקום ולבין אדם לחברו — ומשתדל לקיימם.

ואת החלק העיקרי בחנוכו, תרמו הסבא והסבתא ר' משה ולאה ז"ל. הסבא שהיה ירא שמים, חרד למצוות ואיש אמת, החי מיגיע כפיו, והסבתא הצדקת, שלא עבר עליה אף יום אחד, מבלי לפזר צדקה — הם הם שתרמו את חלקם בחנוך בן טפוחם, שהיה לתפארת להם ולקונם.

אין מספר! ולא אוכל להעלות על הניר את כל הסגולות שנחן בהם. קרא ושנה, עשה ופעל, למד ולמד, התפלל ונגן מתוך רגש, מתיקות והתלהבות.

חסיד היה בכל נימי נפשו. קשור היה לאדמורו ולא"ש — קשר בל ינתק. מה בינינו, החסידים, למבקרי קולנוע ותיאטראות? אנו החסידים מקבלים, מושפעים ונזונים במשך כל השנה, המזון

הרוחני שאנו סופגים, מתרחב ומתפשט, מרענן ומרנין את הנפש ומביאה להתרוממות הרוח. — ואלו ההם; באותו הרגע צוחקים או בוכים, ולאחר מכן, הכל חולף, כלא היה, עורבה פרח.

ומפרש היה את השירה החסידית בזה הלשון: שירתנו, עמוקה היא, יש בה תוכן, חיים, כולה רגש, שמחה וכסופים. יש בה מדרגות והכל כלפי מעלה. בשעה שאנו שרים את ה„יה אכסוף" — הכמיהה והכסופים רבים המה לאין ערוך. הזיו והטוהר שבהם לקבלת נועם השבת, המשיכה אל ה„נפשכם תערוג" התחנונים היוצאים מעומק הלב, ההומה, הסוער והמתחנן ל־„יהיו רחמיך מתגוללים" ו־„בצל כנפיך יחסיון" — הם הם התוכן, העיקר והאמונה, וחי בהם. ומוסיף היה ואומר: הנגון אינו ערטילאי, הוא מבטא ומביע בשאר רוח את ה„אתה אחד" ה„דרור יקרא" — ו„אתה נגלית".

ולא רק נאה דורש היה, הוא היה מקיים את הכל בגופו ובנפשו. תפילתו הערבה היוצאת מן הלב, היתה נכנסת ללב כל אלה, שהיכירוהו, בין חסיד למתנגד. אף כי היה דל בשר ובגבורים לא נחשב; היה מתנער כארי לקראת ה„אזכרה אלהים ואהמיה" ה„יראתי בפצותי" — בבית הכנסת של האדמור מקארלין ובדוד־הורודוק, ועל כלם ה„יעלות" וה„נעילה". ולא פעם היו מכיריו תוהים, מנין שואב כחות אלה?

וסח לי האדמור זצ"ל מקארלין. בראש השנה האחרון, ואבי ז"ל בא לקארלין מדוכא ותשוש כח. וביום א' דראש השנה, כדרכו מימים ימימה, נשלח ע"י האדמור לעבור לפני התבה ונרתע מחמת חולשה. והאדמור בשלו: לך! וד' יהיה בעזרך. והאדמור הוסיף: ראיתיו, שמעתיו והכרתי יפה את סדר וערך תפלתו — אבל את ה־„יראתי בפצותי" האחרון לא אשכח, כל ימי חיי זכור אזכרנו, היה זה מאמץ של לב כואב ורגש שהתרומם והתנשא אל פני „נורא ודחיל" והסתער במאמץ אל־אנושי ל„יסתער בקרבי בעת אתחיל" למען „משלחי להמציא כופר ומחיל".

ומן נגינה שירה ותפילה אל הלמוד. ש"ס עם הלבושים היה לחם חוקו, על אף היותו טרוד בעניני פרנסה, לא עבר עליו אף יום מבלי ללמוד גמרא או עיון בספר.

ובקי ונהיר היה בעניני דיומא. קרא עתון אידי, רוסי ועברי והתמצא בהויות העולם, ומענינות היו הער(ו)תיו למתרחש וכמובן מתוך השקפה דתית, שאין לערער עליה.

כל זה, וכהנה וכהנה בין אדם למקום. ובין אדם לחברו? מי ימנה ומי יספור את דאגותיו לזולת. אוסף, מקבץ, לוקח מזה, ונותן לזה. ובכדי למלא את חסרונם של הנזקקים — היה בנסיעותיו המרובות מקבץ סכומים ואץ למסור אותם לתעודתם, והיו כאלה, שידעו שיש להם דואג, ולא היה, חס־ושלום, מאכזב אותם.

בראש דאגותיו — בית המרחץ, שהיה לנטל ולמעמסה על יהודי העיר. אנו מצווים על הטהרה והנקיון, היה אומר, ובעיקר על טהרת המשפחה, ואיך נוכל לאכל לחם חוקנו מבלי לדאוג לטהרת המשפחה בישראל? הלא על זה גאותנו וגדולתנו.

בעל עצה בעניני פרט וכלל, לכלם היה עונה ברצון, חושב עמוקות, הופך במדובר לכל צדדיו, חורץ משפט ומתוה דרך, והגם שאין לצאת ידי הכל, היה הרוב נשמע לעצותיו וביחוד הצטיין בתור בורר.

על אף הצרות שתכפו עליו, מחלת הבת הצעירה רישה ז"ל, שהיתה רתוקה למיטתה מספר שנים ושבקה חיים בהגיעה לגיל שמונה עשרה וצרות הפרט והכלל שדכדכו את נפשו, לא הועם זהרו והיה מפרש ואומר: „צדיק באמונתו יחיה" — מי שמצדיק עליו את הכל וזוהי אמונתו — יחיה!

ובעזוב אותו ידידו הרב שניאור זלמן שפירא ז"ל שיצא את ד.־הורודוק כשנה לפני החורבן והשואה — היה כבר מצבו ללא נשוא. הוא פנה ואמר לרב שפירא בהפרדו ממנו, קשה עלי פרידתכם, מי יודע אם הצער, הגעגועים, המצב ומחלת אשתי, לא יכרסמו את שארית לבי. מתנחם אני בזה, ששלשה מבני נמצאים בארץ ישראל, מי יתן לי אבר כיונה, ואעופה לארץ קדשנו, בכדי ליהנות מזיו השכינה האופף את ארץ האבות.

זרם דמעות חמות. פרץ מהעינים הטהורות והיוקדות, הדבור יצא מהפה הקדוש, והלב רגש וסער מבלי למצא פורקן...

והוא לא זכה... יחד, עם כל קהילת הקודש בדוד הורודוק, עלתה נשמתו השמימה.

איכה, אבי קדושי איך נפלת, הילל בין שחר? אתה ובתך חוה ושלושת ילדיה, בנך ליטמאן, אחיך ליטמאן ואשתו גיטל ובניהם יעקב וישראל, ואחותך פייגל, ובעלה חיים וילדיהם, ואמך לאה הזכה הטהורה והצנועה, איכם כל עדת בני ישראל בדוד הורודוק?

שלשה ימים רתח דמכם ולא נרגע, היתה זו מחאתכם האחרונה עלי אדמות ואין שומע ואין מנחם.

ויהי זכרונכם חרות בלב — בל נשכח, ותבא הנקמה ותכפר על הכבוד שחולל ועל הנפשות היקרות שנדמו ללא עת. השם ינקום דמם!

ת. נ. צ. ב. ה. חיים בן יוסף קלוז'ני.

אברהם דורצין, ה' ינקם דמו

נר נשמה

„הזהרו בבני עניים, שמהם תצא תורה" — אמרה זו לא חדשה היא אצלנו.

לא היינו עניים ב„בני עניים". בכל מקום, גדול וקטן, היו כאלה, ובקהילה קטנה — רב יותר באופן יחסי מאשר בעיר גדולה.



על בני עניים אלה, שפרצו להם דרך בכוחותיהם העצמיים ויצאו למרחב הגדול, כתב המשורר:

„ויעלו מאורות ממאורות אלינו.
„וגאונים מגגות אלינו ירדו...
(ביאליק, המתמיד).

בן עניים היה אברהם דורצין. אביו היה רוכל מהלך בכפרים. סובב הולך מכפר לכפר וחוזר לשבת לביתו. גם האם עבדה כל עבודה לכלכלת בני הבית. ואברהם נער מוכשר. צמא דעת והשכלה. כשנפתח בעיירה בית הספר הממשלתי העירוני, המליצו עליו לפני הדירקטור של ביה"ס, והלה הסכים לקבלו למוסד בלי שכר לימוד.

ולא רק שכר לימוד, לא יתכן שתלמיד זה ישב בכתה בין חבריו ולא יהיה לבוש מדים כחבריו, כנהוג אז בכל בתי הספר הממשלתיים. ובכן יזם הדירקטור לארגן נשף בביה"ס וההכנסה היתה מוקדשת לטובת התלמיד לקנות לו ספרים ולתפור לו מדים.

עבר התלמיד בהצלחה מכתה לכתה עד הסיום.

על בי"ס תיכון לא יכול היה להעלות על דעתו אפילו בחלום. והמקום היחידי שאפשר היה ללמוד בלי כסף — היה האינסטיטוט למורים בוילנא. ואולי היתה לו נטיה להוראה. לא נזדמן לנו אף פעם לדבר על זה. קרוב הדבר, כי רק הצמאון להשכלה הנחה אותו לוילנא. בחופש היה חוזר הבחור הגבוה לעיירתו ובראשו מתנוסס הכובע האוניפורמי של האינסטיטוט עד בוא השעה והחניך מפליג שוב למקום התורה. וכך כל שנה. ובינתיים יש עבודה ציבורית, וחולמים חלומות על קהלה יהודית בעתיד, על מוסדות אוטונומיים, על חנוך לאומי ועל תרבות לאומית ועל כל

הדברים היפים הנראים באופק רחוק. כזה היה אברהם. והיינו נפגשים בימי המלחמה הקודרים בימי המשטר של הצאר, וחולמים על אביב, על שנוי מערכות ברוסיה, שאז תהיה לנו היכלת לארגן את חיינו לפי שאיפותינו.

והנה פרצה ובאה המהפכה בשנת 1917. החלו חיים תוססים בציבוריות בעיירה. ובעיקר בהסתדרות הציונית במקום, ודורצין, ער, פעיל, מופיע באספות פומביות ונבחר כחבר לועד הציוני המקומי.

במקום אחר מסופר על פעילותו של דורצין בתקופה זאת.

יצא דורצין מן האינסטיטוט ולא להוראה, כי אם להמשך השכלה, לחוץ לארץ ובחר לו את המקצוע חימיה.

אחר כך נודע לנו כי נכנס לחברת אנשי תורה ומדע. נשא לאישה את בתו של ש״י איש הורביץ הידוע. ודורצין יושב בורשה ועוסק במקצוע כד״ר לחימיה.

ביקר בארץ רצה להשתקע ולא עלה בידו. פרצה המלחמה ונספה יחד עם כל יהודי ורשה.

יעקב אלפינר



צנוע, נחבא אל הכלים וקצת בישן, כזה היה י. אלפינר. למפלגה נכנס מתוך שורות „החלוץ" ותיכף הרגשנו שזהו כלי המחזיק ברכה ונכס יקר למפלגה. „אנציקלופדיה חיה" כנוי כזה כינוהו. כי מה לא ידע בעל־פה? הן בהיסטוריה היהודית והכללית, הן בספרות בעברית, אידיש, רוסית, גרמנית ופולנית. הוא ידע את התאריך המדויק מתי נולד איון האיום או טולסטוי, יוליוס קיסר ולואי ה־14. ולהבדיל הרמב״ם, רש״י וכל מאורע חשוב בהיסטוריה העברית.

הוא ידע מתי כתב טולסטוי את ה„מלחמה ושלום" ודוסטוייבסקי את „האחים קרמזוב" אין לדבר על תאריכים בתולדות הספרות באידיש. יתר על כן. הוא גם ידע על היחסים האישיים בין מנדלי לביאליק או אחד העם, ואת כל הנעשה מאחורי הקלעים בין אנשי מדע, ספרות ופוליטיקה.

כמובן, שהמפלגה ניצלה את כשרונותיו והוא ניהל את כל הפעולה התרבותית במפלגה והעיקר בין הנוער. הוא התיחס בכבוד רב למתנגד פוליטי. מענין היה לראותו בויכוח פוליטי: היה מפתיע את מתנגדו בבקיאותו שהראה בכל מה שנעשה בתוך מפלגתו והיה כאילו מסכים עם תכניותיו. אבל יחד עם זה היה מנפץ לרסיסים את הארגומנטציה של מתנגדו. וכל זה עשה ברצינות, בכובד ראש ובכבוד הראוי ובבת־צחוק על השפתיים. עלה ארצה ב־1926, אבל עזב אותה בהיותו חלש ובלתי מסוגל לעבודה פיזית ולא היה אז מקום בארץ, באיזה משרד, לבחור כשרוני זה.

בשובו לפולניה התחתן ועבר לגור לסטולין ושמה מצא את סופו הטרגי יחד עם קהילת סטולין הי״ד.

יהי זכרו ברוך.

י. ליפשיץ

אהרן בן משה יהודה ליפשיץ.



ציוני מימי נעוריו. חי ופעל למען הציונות העובדת ולה הקדיש כל חייו — כזה היה אהר־קה ליפשיץ.

נולד בשנת 1905 לאביו העסקן הצבורי החשוב והציוני המסור, ועוד מימי ילדותו ספג לתוכו את הרוח הלאומית והציונית ששררה בבית.

ב־1915 הוא כבר חבר לאגודת „חובבי שפת עבר", אגודה שקמה בביתם ופעלה בהחבא מעין השלטונות, ככל הארגונים והאגודות הציבוריות ברוסיה שלפני המהפכה.

אחרי המהפכה היה אהרן פעיל בנוער הציוני. וכשנוצרה מפלגת צעירי ציון הוא בין ראשוני עסקניה ופעיליה המסורים, הוא מפיץ את עתוני המפלגה, אח"כ כשבאה ההתאחדות עם פועלי ציון, הפיץ עתון המפלגה המאוחדת, „דאס ווארט", בין החברים.

בהסתדרות „החלוץ" הוא הפעיל ביותר. מסירות רבה הראה לעבודת קרן הקימת, כמו כן לספריה על שם י. ל. פרץ ולליגה למען א"י העובדת. בכל פעולה פוליטית או כספית היה אהרן העושה והמעשה הפעיל והמפעיל.

ב־1925 כשנוצרה פלוגת ההכשרה בליסוביץ, אהרן הוא ממיסדיה ונבחר ע"י החברים כמנהל העבודה. במסירותו ובנאמנותו הוא משמש דוגמה ומופת לכל החברים. והנה זכה ועלה לארץ בשנת 1928, אולם לא זכה להשתקע בה ומסבות שונות היה נאלץ, לצערו הרב, לצאת את הארץ יציאה זמנית, בתקוה לחזור אליה בבוא היום. הרעיון והתקוה הזאת לא חדלה לפעם את לבו אף רגע אחד.

והנה ב־1938 אושר מחדש לעליה, אולם עליתו לא יצאה לפועל, מפני מחסור ברשיונות עליה — סרטיפיקטים.

ב־1941 נאסר עם עוד 8 חברים בעוון עסקנות ציונית ע"י הסוביטים ושולחו מן העיירה.

החלה נדידה ארוכה מבית סוהר לבית סוהר וממחנה ריכוז למחנה ריכוז, נדידה של ענויים ויסורים ששמה קץ לחייו הצעירים. בשנת 1942 הוציא את נשמתו מבלי שזכה, כאחדים מחבריו האסורים, להגיע לסוף המלחמה ולהגיע לארץ שאיפותיו ותקוותיו כל השנים.

יהי זכרו ברוך! ש. צציק

שושנה גלויברמן־זילברשטין

שרה גלויברמן-פלוטניצקי

קשה להאמין כי שרה, שכה אהבה את החיים... נעקרה, ברצח־המוני עם בעלה וילדיה היקרים!!!

נדמה לי שרק אתמול ראיתיה; מתהלכת בתוכנו מלאת חיים, ידעה לקרב ולהקל בשעה קשה. אם מסורה ובת טובה להוריה. היה בה צירוף מופלא של תמימות וטוב־לב.

ומי שנקלע למחיצתה, הכיר מיד תכונותיה ואופיה ואהבוה. ערה וקשובה היתה לכל המתרחש בעיירתנו ובעולמנו הציוני. מיטב שנותיה מסרה לעבודה ציבורית. ידענית גדולה היתה בתולדותיה ובהתפתחותה של התנועה. זכורתני, כבר אז, לפני עשרים וארבע שנה ומעלה. היתה אוספת אותנו, אחרי יום עבודה בביתה היא, באיזה חדר צר לאור עששית, ומקריאה לפנינו מהעיתונות. מדריכה ומארגנת לקראת עליה, פעילה ומפעילה לקראת חלוציות לבנין מולדת...

זכינו למדינת־ישראל משגשגת.

ועם רב שב אליה!
אך היא לא זכתה לראות חלומה המתגשם...
ושרה אהרן וילדיהם נופלים חללים ברצח המוני בדויד־הורודוק.
מאירקה, נחמה־לה, ישראל־קה וחיימ־קה. השם ינקם דמם!

אחותה שושנה גלויברמן



מוסיה (דבורה) גייער־גלויברמן

בין החברות הפעילות בעיר היתה היא הערה; דמות ציבורית שקועה בעשייה יום־יומית. בכל שנות עבודתה, היה לה כמעט תמיד נושא אחד: עבודה תרבותית בין חברות־אמהות וחברים. מוסיה היתה מה שקוראים בציבורנו „תרבותניק"... וראויה היתה לשם־זה. ועסקה בה בכל נימי נפשה. מתוך הבנה ואהבה לנפש אדם. סגולותיה האינטלקטואליות היו ספוגות גוון אנושי עמוק. ובזה היה קסם אישיותה, וכוח השפעתה על הבאים במגע אתה. כאז הנני רואה אותה, את הנערה הפורחת את הסער השופע, הליכה בטוחה, גנדרנות וגם פשטות.

עזה היתה אהבתה למולדת. ולא זכתה להגשים... יהי זכרה ברוך.

שושנה (גלויברמן) זילברשטיין, חדרה

על חברות יקרות

בין יתר חברי ועדת הספריה ע"ש י. ל. פרץ התבלטו במיוחד במסירותן ופעילותן — חייציק לנסקי, שיינדל צפורין, ורחל צפורין שפעלו בכל השטחים, כספרנות — ארגון הצגות, הרצאות, נשפים, ימי פרח וכו' שעל הכנסתן התקיימה וגדלה הספריה.







נוסף לפעילות בספריה מסרו מזמנן גם לעבודה מפלגתית, קרן הקיימת, ובליגה למען א״י העובדת, ובפרט בימי הבחירות לקונגרסים הציוניים. גם בזמן יותר מאוחר כשהיו כבר מטופלות במשפחות ובילדים — שנתנו להם חינוך ציוני מובהק, לא פסקה פעילותן. עד הזמן האחרון התכוננו לעלות ארצה, ברם לא עלה בידן להגשים את חלומן.

יהי זכרן ברוך.

חבר

מן הדור הישן (וגם החדש)

הרב ישעיהו רוזנבלום — „הרב מסלונים״.

מי אני, כי אבוא להעריך ולתת תמונה שלמה על אישיותו של הרב מסלונים זצ״ל. לא זכיתי להכירו היטב.



רוצה אני אך ורק להעלות בקצרה, את אשר סח לי אבא ז״ל תמיד על הרב, ובכך אמלא גם אני את משאלתו של אבי להציב יד לזכרו, בספר ד.־הורודוק, בהיותו אחד מחסידיו הנלהבים ביותר וגם יד ימינו.

זכיתי לצאת ולבוא בבית הרב מסלונים, בעסק השמרים שהיו לסבא, בשותפות עם הרב.

מעולם לא עשה רושם של רב או של „כלי־קודש״, כי אם של אריסטוקרט, אחד מבני האצילים, אדם מלומד, בעל הדרת פנים מיוחדת במינה, האומרת כולה כבוד.

זוכרני את הרושם שעשה עלי בערב יוהכ״פ, כשישבתי עם „הקערה״ לטובת הכשרת הישוב. כיצד היה נכנס, ומתחיל לחלק נדבות לכל קערה וקערה, באיזו נדיבות ורוחב לב עשה זאת. וניכר היה בפניו, שנהנה הוא הנאה שלמה ממצוה זו. לי היה נותן רובל, ושמו היה נדפס בספרה של „הכשרת הישוב״ שנה שנה.

כיום, סבורני שאפשר לראותו כבן היהדות הליט־אית, אשר קיבל חינוך דתי מסורתי, וסמיכות לרבנות, ועם זאת ספג לתוכו את ניצני ההשכלה העברית וחיבת ציון. אלה היו פני התקופה של שלהי המאה הקודמת וראשית הנוכחית. ואביא בזה מאמר אחד של הרב, שהיה אבא סח לי תמיד.

פעם בא לפני הרב סכסוך, בין הגבאי משה לחובסקי לבין השמש וולוול. משה לחובסקי לא רצה להוסיף על שכרו של השמש, הרב פסק, בהסתמכו על הגאון מווילנא ז״ל, שהגבאי חייב ליתן את התוספת לשמש, מהיותו אדם מיוחד במינו, וכה היו דברי הרב:

הקו האמצעי בין יום ולילה — הוא בין השמשות. הקו האמצעי בין צומח ולא צומח הוא האבן, שאינה צומחת, אך, אם היא נמצאת במקום אחד במשך שנים — היא גדלה. הקו האמצעי בין בעל חיים מדבר, ושאינו מדבר — הוא תוכי. הקו האמצעי בין יום־טוב וחול — הוא פורים. שאינו חג אך מחירו רב, ועם זאת אינו חול.

הקו האמצעי בין יהודי לגוי הוא השמש. ביום ששי לפנות ערב, הולכים הכול לבית הכנסת: שבת. אבל השמש, עודנו עובד בבית־הכנסת. ובמוצאי שבת, עוד נמצאים הכול בבית הכנסת, והשמש כבר עובד: נסתיימה שבתו. זה היה פסק דין של הרב.

הוא אמר זאת, כאמור, בשם הגאון מווילנא אך למעשה היה זה רעיונו הוא. אבא שמע זאת מפיו בסלונים בלמדו שם. כי עניו היה הרב ובורח מפני הכבוד. איש שקט וטוב לב, שמעולם לא דרש מחסידיו לפרנסו. להיפך, היה תומך בכמה ממשפחות חסידיו, בכסף שהשתכר מהמצאתו הרפואית.

י. ליפשיץ

א. ל.

הרב ר׳ ישעי׳ ארי׳ ליב בר׳ ישעי׳ ארי׳ ליב ז״ל ראזענבלום.

נולד בשנת תרכ״ז — נפטר בשנת תרפ״ד.

הרב נולד — אחרי מות אביו ז״ל, נתגדל ונתחנך על ברכי אבי אמו הרב הגאון האמתי ר׳ יוסף רייזין זצוק״ל אב״ד דק״ק טעלז וסלאנים בעה״מ של הספרים „עדות ביהוסף״ ו„פורת יוסף״. הוא גדלהו ומתורתו השקהו ותחת השפעתו של הגאון הכביר הזה נתמנה להורות להלכה ולמעשה ולהשיב תשובות על אלפי השאלות שהריצו להגאון הזה מכל קהלות ישראל. אבי אביו של הרב הזה הי׳ הרב המאוה״ג המצוין הנפלא בתורתו יראתו ושקידתו ר׳ אלחנן יעקב ראזענבלום זצ״ל מפינסק שהי׳ מפורסם בשם: ר׳ חאנצע״ ז״ל. וכל ימיו הי׳ סוחר נכבד, ורב פעלים במעשה הצדקה, וביתר שם מעינו להגדיל מעשה הצדקה של קופת רמבעה״ס להחזקת היושבים לפני ד׳ בערי קדשינו יצ״ו. הרב ר׳ יעקב אלחנן ז״ל היה מצוין נפלא במקרא בעל מסורה ובעל דקדוק שאין כמוהו, קורא בתורה, תוקע, מוהל, כרכא דכולא בי׳, והוא היה בנו של הרה״צ ר׳ שמואל דוד זצ״ל מקאברין. בשנת תר״נ נתמנה לרב בעיר דויד־הורודוק.

(מתוך אהלי־שם בעריכת ש.נ. גאטליב תרע״ב)

יצחק בן חנה

הרב ר׳ דוד ברקוביץ

קראו לו ר׳ דוידל, אם משום חבה והערצה, או משום שהיה קטן קומה רזה וצנום. כולו כגרוגרת דר׳ צדוק. רק עיניו השחורות עמוקות ומזהירות. רוב שנותיו חי על חלב, תה וצנימים ונפטר בגיל גבוה.



רב בנו של רב. אביו ר׳ אברהם בער היה רב בקוזן־הורודוק ובלחווה. רב וצדיק. בבחינת „בעל מופת״. במקום אחר בספר הזה מובאים דברים ואגדות עליו. קוזן־הורודוק היתה בדורות הראשונים מקום מרכזי, דומה שהקהלה נזכרת בפינקס ארבע ארצות. לימים כאשר נסללה מסילת הברזל בריסק — ברנוביץ הריקה תחנת הרכבת לונינץ הסמוכה, את ק. הורודוק מיהודיה.

נשארה ק. הורודוק כמצולה שאין בה דגים בבחינת „בני יצאוני ואינם״.

ר׳ אברהם בער אביו של ר׳ דודיל עלה בע״ב ימו למות ולהקבר בארץ הקודש. אתו עלה בנו ר׳ מרדכ׳לה לסעוד אותו בדרך הארוכה והקשה, כי זקן היה הרב וחלוש. הוא לקח אתו לירושלים עיה״ק את ספר התורה שלו. היינו אז ילדים קטנים, כאשר אמא הביאתנו מרובליה לביתו של ר׳ דודל לקחת ברכה מהרב הזקן, העולה לארץ הקדושה, ברכת סבא זקן לניניו.

הזקן שם את ידו על ראש כל אחד ואחד, האציל עלינו את ברכתו ונתן לכ״א ח׳ פרוטות.

הגיע ר׳ אברהם בער לירושלים וכעבור זמן קצר נפטר ובנו השתקע עם חובשי בית המדרש בעיר העתיקה.

בחוץ לארץ נשארו שני בניו רבנים בקהלות ישראל. אחד ר׳ איטשה, רב בלחבה הסמוכה לק. הורודוק והשני, והוא הגדול, ר׳ דודל בהורודוק.

כשהיו נפגשים שני האחים הרבנים, היו פונים בשיחתם אחד אל השני בלשון „אתם", כאילו זרים הם אחד לשני, ולא אחים מבטן. שאלום פעם אחת: רבנו, הלא אחי הנכם, ולמה תפנו אחד אל השני בלשון „רבים" ולא בלשון „אתה"? השיבו: זהו — מפני כבוד התורה.

ואמנם גדולים בתורה היו.

ולא התהדרו בזה, ביחוד ר׳ דודל. הוא לא פסק ממשנתו יום ולילה, בבית וברחוב, גם בדרך היו שפתיו נעות ועומדות באיזה סוגיה באחת המסכתות, כי ידע אותן בעל פה. זה היה אדם מן הסוג של תלמידי הגר"א. „והגית בו" זהו הכל, זוהי מטרת כל החיים ויעודם בחלד, ואידך — הבל הבלים. על כן רחוק היה מעיר וממתים, לא היה מעורב עם הבריות, לא ידע את חכמת ההסתגלות לחיים, להסביר פנים לתקיפים. צנוע היה בהליכותיו, איש תם וישר ו„תמימותו" היתה לשם דבר בעיירה ולא פעם עוררה תמימותו צחוק בעיני הבריות המחוכמים. האוכלוסיה היהודית בעיירה היתה אמנם גדולה, אבל מספר הרבנים והרביים היה יותר על המדה ולמעלה מן הצורך, ואין פלא שרובם ככולם סבלו מחסור ועוני.

ההכנסה היתה כנהוג אצל כל הרבנים, מכירת נרות לשבת, שמרים לחלות ויין לפסח.

והיה מקרה שנה אחת, בערב פסח רבו הקונים שבאו לבית הרב לקנות יין ל־4 כוסות.

אחרי הצהרים, ראו בני הבית שעוד מעט והחבית תתרוקן, עמדו והוסיפו מים לתוכה.

איך שהוא, נודע הדבר לרב. — אולי אחד הילדים־הנכדים ספר לתומו. הוכיח הרב למוסר את בני הבית על המעשה שעשו, כי אם מדת המים עולה על השיעור, יש לברך „שהכל" ולא „פרי הגפן". ויהודים יכשלו בברכה לבטלה. לא ידע כל היום מנוחה. היתכן שבני ביתו יכשילו את הרבים והוא ידע ויחריש.

היה לא יהיה כדבר הזה! עליו להודיע ולהזהיר לבל יכשלו הרבים, בליל הסדר השני. הקהל כלה תפלת מעריב בבית הכנסת, עלה על הבימה והודיע ברור וגלוי: היות שעשו מעשה כזה בביתו בלי ידיעתו, ויש חשש ספק של „ברכה לבטלה" — מוטב שיברכו אלה, שקנו יין אחר הצהרים ברכת „שהכל" ולא „פרי הגפן" לבל יכשלו בעבירה חו"ש.

ההודעה הזאת עוררה בקהלה צחוק גדול, אולם הוא, הרב נשם לרוחה. מה לו לצחוקם וללעגם. הוא מלא חובתו לקונו והזהיר את הרבים לבל יכשלו בברכה ועשה את המוטל עליו.



יהודה ברקוביץ

כזה היה האיש וזוהי דרכו. שנים רבות עמד בראש „ישיבה" ודאג לה. כשהיו צריכים לקבל רשיון מאת השלטונות הפולניים לפתיחת בית ספר „תרבות" — זה היה בשנת 1925 נערכה אספה של הורים בבית הכנסת בהשתתפות המפקח הפולני והוא הרבי נאם אל התלמידים בפני האינספקטור שיהיו יהודים יראים ושלמים, שהבנים יקיימו מצוות והבנות אל תלכנה גלויות זרוע, והרשיון ניתן.

ספר יוסף קשתן ז"ל: כשבא בנערותו אל רדין העיירה, ללמוד בישיבתו של הרב ר׳ מאיר הכהן, הידוע בשמו „החפץ חיים" — על שם ספריו שחבר (קיימת בארץ נקודת ישוב, קיבוץ של פועלי אגודת ישראל בשם זה, בדרך מדרום לגדרה), שאלהו הרב: מאין הוא, השיב י.ק. מהורודוק. לא ידע בתחלה

ה„חפץ חיים" איזו הורודוק (כי היו כמה עיירות בליטא בשם זה) נתן י. ק. סימן למקום. הורודוק הסמוכה ללחבה. שאלהו ה„חפץ חיים" — זוהי הורודוק ששם שוכן כבוד ה„צדיק" רבי דויל? כך כינה ה„חפץ חיים" את ר' דוידל הרב.

ר' דוידל השאיר בכתב יד פירושים על התורה. אחרי פטירתו הוציא בנו רבי יוסף שירש את מקומו, את כתב היד בצירוף הוספות פרי רוחו והקדישו לזכר אחותו הבתולה חנה שמתה בצעירותה.

יצחק בן חנה

א. להב (לחובסקי)

הרב ר' דוד'ל

הרב ר' דוד בנו בכורו של הרה"ג ר' אברהם דב בער זצ"ל בערקוביץ' נולד בשנת תר"ט ונאסף אל עמיו ל' בכסלו תרצ"ו. הוא היה כליל תפארת השלמות והמוסריות הצרופה, הצניע לכת עם הבריות, הקפיד והזהיר לבל יספידוהו לאחר מותו. היה חוזר ושונה כל הש"ס ומשניות בעל־פה ממש. לא פסק מגרסא אף בעת חליו עד יומו האחרון. היה מקדים בזריזות נפלאה לבית־המדרש לפני עלות השחר ומאחר לשבת שם עד שעה מאוחרת בלילה והוגה ושונה בגפ"ת וראשונים. מיום עמדו על דעתו לא עבר זמן ק"ש של שחרית וערבית ולא בטל שום תפילה בצבור. כל היום היה יושב בביהמ"ד לומד עטוף בטלית ותפילין, בכוונה היה מסגף עצמו ולא אכל שום דבר לבד הלחם והחלב, ולא ישן על כסות מתחתיו זולת בשבת ויו"ט אשר היה מניח דבר רך, הוא מנע מעצמו כל תענוגי העולם הזה, לא לבש בגדי אריג מחשש שעטנז, היה זהיר במצוה קלה כבחמורה, ובעיקר היה זהיר במצות הכנסת אורחים, היה נזהר מאד מלדבר לשון הרע, רכילות ודברי הבל, ובשבתות ויו"ט נמנע אף מדבורים יתירים. רבים רחשו לו אהבה וכבוד, אפילו אלה שעמדו בצעירותו מרחוק ולא העריכוהו כראוי ראו בסוף ימיו את תמימותו ואת זיוו הגנוז והמוצנע וכבדוהו. השאיר אחריו בכתובים חדושים על ש"ס, משניות ורמב"ם ושו"ת מהרבה גאונים בני דורו אשר בא אתם במגע ומשא.

רבו המובהק היה כבוד אביו הרה"ג. הצדיק הנ"ל היה רב בעיר לאחווא הסמוכה לדוד הורודוק, ותחת השפעתו נתחנך ונתרגל להורות להלכה ולמעשה. בשנת תר"נ נתמנה לרב בעיירה הסמוכה ושמש בה כרב עד יומו האחרון. השאיר אחריו שלשה בנים, הצעיר בהם הרב ר' יוסף נתמנה אחרי מותו לרב במקומו. בנו בכורו ר' יהודה הגר בשנת 1925 לקנדה, ושמש שם כשוחט. הוא היה בעל תפילה מצוין, קורא בתורה ותוקע.

אחיו הרב ר' יצחק צבי שמש כרב בעיר לאחווא משנת תרנ"ט. כאשר עלה אביו הגוה"צ לארץ הקדש יחד עם בנו הצעיר הרב ר' מרדכי. (חתנו של ר' חיים טייטלבוים, שהוא חתן הגאון האמיתי רבנו אלעזר משה הלוי איש הורביץ זצ"ל האבד"ק פינסק) ר' מרדכי נפטר בירושלים. בידי צאצאיו בירושלים נשמר כתב יד גדול של ר' אברהם שלא יצא לאור.

כשעליתי ארצה בשנת תרפ"ה (1925), ונכנסתי להפרד מהרב ר' דוד, בקשני לראות את אחיו ר' מרדכי, ולבקש ממנו שישתדל להעלות אותו ארצה, אולם אחיו היה חי כאן על החלוקה ולא היה באפשרותו להעלותו. וחבל שר' דוד לא זכה לראות את הארץ ומנגד חלם עליה.

(מתוך „אהלי־שם" של ש.נ. גאטליב והקונטרס „חנה־דוד" של הרב יוסף בנו של הרב דוד.)

אביהם של הרב ר' דוד ואחיו הרב ר' איטשה מלחבה, הרה"ג והצדיק ר' אברהם דוב בער בר' יוסף זצ"ל נולד בשנת תקפ"ה 1825 בעירנו דויד־הורודוק להורים נכבדים ויראי ד'.

בהיותו ילד קטן החל רוח ד' לפעמו ובמעלליו התנכר הנער הזה כי נזיר ד' יהיה ולגדולות נוצר. התרחק מהתרועע עם הילדים בני גילו ולא השתתף במשחקיהם ושעשועיהם.

בכשרונותיו הנעלים ושקידתו העצומה קנה לו הילד המצויין הזה שם תהלה בהיותו עוד בן

עשר שנים, אשר אז בחנהו בלמודו הגאון הכביר ר׳ יעקב מאיר פאדווא זצ״ל אבד״ק בריסק בהיותו אז בפינסק.

בן שתים עשרה כבר התעורר בלבו הרך התשוקה ללימודי הקבלה ולפעמים תכופות מצאו את הילד־האיש הזה מעיין בכל חושיו בספר הקבלה „עץ־חיים" לרבנו ר׳ חיים וויטאל זצ״ל ובהיותו בן ט״ו כבר היו למודי הקבלה לאחד משעוריו הקבועים.

הנער הלך וגדל, הלוך והשתלם בתורת ד׳ בנגלה ובנסתר. אז לקח לו לאשה את הצנועה מרת ביילה־חיה בת הרחים רבנן ר׳ נחמן יעקב לפשיץ זצ״ל. שהיתה מצד אמה נכדת המפורסם בכל גליל וואהלין בשם: „ר׳ הירש חסיד" זצ״ל. ושמונה־עשרה שנים רצופות היה סמוך על שולחן חותנו האוהב תורה וכל מחסורי חתנו, התלמיד חכם, היו עליו. במשך הזמן הזה שם לילות כימים לא פסק פומיה מגירסא, עד כמה הגיעה שקידתו העצומה, מספרים זקני הדור על האמצעים שאחז שלא תתקפנו שינה. בשעות המאוחרות בלילה היה יושב ולומד באחזו את הנר הדולק בין אצבעותיו סמוך לשלהבת. וכשהיה שוכב על משכבו לנום את שנתו הקצרה וכדי שיתעורר משנתו יחד עם בני הבית בבקר השכם, היה שם מראשותיו את הדברים היותר נחוצים לבני הבית בבוקר בקומם — בימיו עוד לא היו שעונים מעוררים.

בשנת תרי״ט נתקבל לרב בעיר לאכווע ושם שימש בכתר הרבנות עד שנת תרנ״ט. והוריש את כסא הרבנות לבנו הצעיר ר׳ איטשה. הרבה שנים היתה תשוקתו עזה לעלות לארצנו הקדושה. ובשנת תרנ״ט (1899) גזר אומר והוא אז בן 74 להוציא את חפצו לפועל למרות חולשתו שנתגברה. כל עמל בניו ואוהביו ומעריציו הרבים שחפצו לעצרו מנסיעתו — עלה בתוהו. „אם לא עכשיו אימתי, ועתה הנני בטוח כי ד׳ הטוב יביאני בשלום למחוז חפצי". היתה תשובתו הקצרה והנמרצת. וביום ג׳, ב׳ לאלול תרנ״ט, נפרד הצדיק מבניו הרבנים והמון מעריציו שנתאספו לקבל את ברכת פרידתו, אז ראו הנאספים בפעם האחרונה מחזה נפלא; הזקן החלש הזה, אשר כמעט לא קם ממשכבו התאזר עוז פתאום ביום נסיעתו ורץ כעול ימים לבה״כ ולבתי המדרשות ובחרדת קודש נפרד מספרי התורה — וברך את כל הנאספים איש כברכתו וכמשאלות לבו לטובה. בשמחה רבה ובלב בטוח יצא בשלום לדרכו. והעושה את רצון יראיו הביאו בשלום לירושלים עיר קדשנו אבל למגינת לבב כל מעריציו ושל בניו היקרים נתבקש בישיבה של מעלה כעבור חודש ימים מיום בואו ונשמתו יצאה בטהרה ביום ד׳ כ״ח לחודש תשרי שנת תר״ס ומנוחתו כבוד במרום הר הזיתים. זכותו תגן עלינו.

הרב עלה ארצה עם בנו ר׳ מרדכי־לה. ר׳ מרדכי נשאר בין חובשי תורה בעיר העתיקה והקים משפחה בירושלים. נשארו בידי היורשים כתב יד גדול של ר׳ אברהם בער זצ״ל בעניני הלכה ודרוש, אשר לא היה בידו להוציאו לאור.

(מתוך הספר „אהלי־שם" בעריכת ה׳ ש. נ. גוטליב.)

לדמותו הנפלאה של הרבי ר׳ אברהם יצחק קולטין זצ״ל

זכתה דויד־הורודוק, שעם גדוליה תימנה האישיות, רבת הזוהר והחן — ר׳ אברהם יצחק, דער מלאךל זצ״ל. זה שמו וזה זכרו. כך קראו לו בדויד־הורודוק, וכך גם נקרא בפי חסידי סטולין וקארלין.

דמות אצילה, שזקן יורד לו על פי מידותיו, עינים מפיקות טוהר, חמלה ורוך, מחשבה בהירה, זכרון להפליא, חובק עמודי התורה והתלמוד, ומסבירם בפשטות וביסודיות, ומחבב את שומעיו על קונם על דרך ו„אהבת לרעך כמוך".

אהבת ישראל ואהבת המקום, הם עמודי־התוך, שעליהם קיים עם ישראל, והואיל וכך, יש לעשותם ולקיימם השכם והערב, ביום ובלילה, כמו שכתוב: בשבתך בביתך ובלכתך בדרך,

ובשכבך ובקומך״. — בקו זה היה ר׳ אברהם יצחק פונה לגדול ולקטן גם יחד. עניו היה ללא שיעור, עתיר מידות טובות, זהיר בדיבורו, מקפיד ביותר לומר דבר בשם אומרו, כדי להביא גאולה לעולם. עמל בתורה, בש״ס ובפוסקים, בראשונים ובאחרונים, בספרי מוסר ובסיפורי צדיקים לפרשם ולבארם כהלכה.

לומד ומלמד תורה — לשמה. לכל פרטיה ודקדוקיה. תלמידיו שאבו תמיד ממעין לא־אכזב זה, שהיה פה מפיק מרגליות.

נערץ ונכבד לאין ערוך, לקטון ולגדול, למאמין ולחפשי בדעותיו, לחסיד ומתנגד כאחד. נועם הליכותיו, אורח מידברותיו, חריפות שכלו ובהירות מחשבותיו, הקנו לו ידידים בנפש, שהיו צמאים לפתחי פיו. חמישה עשר מנינים בבית־הכנסת דחסידי קארלין וסטולין שבדויד־הורודוק, היו ממתינים מתוך חרדת־קודש, עד שיסיים בתפילת שמונה עשרה שבלחש, שהיה מתפלל מתוך רגש וכוונה עצומה. ידוע ידע קהל המתפללים, שלא בכדי מאריך ר׳ אברהם יצחק בתפילתו, הן בעמדו על שתי רגליו הכואבות והן לאחר שקטעו את רגלו האחת, כדי להציל את השניה — לא שינה ממנהגו וקבל על עצמו את היסורים באהבה. בליל שבת לאחר הסעודה, ובמוצאי שבת היו חסידי קארלין מתאספים אצלו. הניגונים, הזמירות וספורי הצדיקים היו משתלבים ומיצטרפים לכוח רוחני אדיר, עד כדי ביטול היש. החמימות, האהבה והאחוה היו פורצים מתוך הבית, וכל העובר, נשאר כמוקסם, אפילו בימי הקור והכפור. על גדולתו תעיד העובדה הבאה.

פעם, בהתאסף קהל חסידי סטולין לראש־השנה — פנה ה״ינוקא״ זצ״ל לר׳ יוסף קלוז׳ני ז״ל ולר׳ נתן גלויברמן ז״ל ואמר להם: הן אצלכם נמצאים דגים חיים עם ראשים גדולים, ולמה לא הבאת אותם אלי? הרמז היה ברור למדי: הכוונה היתה לרבי ר׳ אברהם יצחק ז״ל. ובימים האחרונים של ה״ינוקא״, לפני יציאתו לפרנקפורט ע״נ מיין דרש שהר׳ אברהם יצחק יבוא להיפרד ממנו. האגדה החסידית מוסרת, שבאותה פגישה גילה את אזנו של הר׳ א.י. שאין הוא חוזר מדרכו, אף רמז לו, מי מבניו יכהן תחתיו.

לא היה עובר לפני התבה, מפאת חולשה ומשום טירחת הציבור, אך „האקדמות״ שלו בחג השבועות לפני הקהל היה מיוחד במינו. הקהל העומד על רגליו, היה מושפע מרטט קולו, ומרנן נפשו, והיה משלים אתו יחד בהתלהבות עצומה, את השירה הנהדרת, הבוקעת ועולה מתוך אמונה שלמה באבינו שבשמים ובעתידו של עם ישראל.

שני ניתוחים קשים נעשו לר׳ אברהם יצחק. האחד במעיים, והשני — עת נאלצו לקטוע את רגלו, מחמת הסרטן שקיננה בה, והתקינו לו רגל מלאכותית. הודות לר׳ אהרלה זצ״ל, בן הצדיק ר׳ ישראל מסטולין, הוכנס הר׳ ר׳ א. י. לבית־החולים הממשלתי הפולני הגדול ביותר, ובאופן יוצא מהכלל, הורשו להביא לו מאכלים כשרים. בחזרו להורודוק לאחר שעלה הניתוח יפה, רבה השמחה בעיר, ונערך קידוש גדול לכבודו.

לכלכלתו ולהחזקת ביתו דאגה שלישיה: ר׳ יוסף קלוז׳ני, ר׳ אהרן סלומינסקי הי״ד, ור׳ נתן נטע גלויברמן ז״ל. כשהיתה נכדתו אתו, היתה היא מבשלת בשבילו, ומשנישאה ועברה ללונינץ, היתה רחל סלומינסקי מבשלת את ארוחותיו ור׳ א. סלומינסקי היה מביאן לו מדי יום ביומו.

כבוד גדול היה להעבירו לביה״כ, וביחוד התמסר לזה ר׳ הרשיל מולוצ׳ניק, בן בינה, שהיה נוטש את עבודתו ומביא את הרב ר׳ א. י. לבית־הכנסת ומחזירו אח״כ לביתו.

לבסוף חלה הר׳ א. י. שוב במחלת הסרטן בגרון, מצבו היה נואש והרבי ר׳ אלימלך מקארלין זצ״ל, פקד להעבירו לפינסק. למרות האכסניה הטובה, והחדרים שטופי האור, והאויר אצל ר׳ יוסף בוחטניק ז״ל, ולמרות מאמצי הרופאים שהיו במקום, לא הוטב לו. ביום שישי לפנות בוקר, הוציא את נשמתו הטהורה ביסורים נוראים.

בהורודוק נודע דבר מותו ע״י מברק מאת הר׳ ר׳ א.א. מקארלין, שביקש שיבואו להשתתף בהלויתו, אבל מפאת ריחוק המקום, לא יכלו האנשים להגיע.

הכבוד האחרון ניתן לו ע״י הרב מקארלין שנשא את ארונו, ולא התיר שיחליפו אותו. כך הסתלקה הדמות האצילה והנפלאה.

יעקב קלוזני

לזכרו של הרב ר׳ אברהם יצחק המלאך

טפוס נדיר היה הרב ר׳ אברהם יצחק. עובד השם באמונה טהורה ויראת שמיים. עמל ומתמיד בתורה ובקי בש״ס ופוסקים.

השפעתו בביהכ״נ דחסידי קארלין וסטולין היתה גדולה מאוד, בלעדו לא החלו בתפילה, ואם כי היה גם קרוב לביהכ״נ, רגילים היו לקרא לו ולעזור לו לבוא. בשנותיו האחרונות סבל מאד ברגליו, אבל היה מתאמץ ובא לביהכ״נ על אף היסורים הגדולים שתקפוהו.

את שעות היום והלילה היה עובר לפי סדר קבוע מראש. „הבית-אהרן״ היה נר לרגליו ולפיו נהג כל ימי חייו.

הר׳ ר׳ אברהם יצחק הכיר היטב את גדולי הדור ובעיקר את „החפץ חיים״ זצ״ל. כשהדפיס ה„חפץ חיים״ את ספרו הראשון והיה עובר ומפיץ את הספר בא גם לד.-הורודוק, הוא סר לר׳ אברהם יצחק ובקשו שיעזר לו וכמובן שהוא נענה תיכף לבקשתו. משהגיעו לביתו של ר׳ אשר הסופר, עלה ריח הלחם הטרי שנאפה אז בביתו של הסופר, וה„חפץ חיים״ זצ״ל פנה לר׳ אברהם יצפק ז״ל ואמר „מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך״.

הר׳ אברהם יצחק אהב מאד את „החפץ חיים״ והיה מפליג בשבחו ומוכיח על החשיבות לקבוע שעורים בספרי „החפץ-חיים״. הרבי הסטולינאי ר׳ ישראל זצ״ל היה מרבה בשבחו של ר׳ אברהם יצחק ותאר אותו כאחד הגדולים.

שמחה עילאית היתה שורה על הר׳ אברהם יצחק בשבתות. בחגים ובמועדים, אפילו מי שראה אותו בפעם הראשונה ידע שלפניו לא אדם רגיל, כי אם מלאך בצורת אנוש, ולא פעם היה מתבקש להתפלל על החולים, הוא היה ממש כאב לנו וזכרו לא ימוש מלבנו לעולמים, חבל על דאבדין ולא משתכחין ת.נ.צ.ב.ה.

גרשון גלייברמן

ר׳ אברהם יצחק, מחסידי סטולין היה — עם זאת נהג תמיד לקנות שקל. ולאחר שהוא קנה — קלה היתה לאין ערוך, הפצת השקלים בעיירה. הוא לא היה ממתנגדי הציונות — כרובם של החסידים, אך הביע חשש שצעירים וצעירות מתאספים תמיד יחד, עלה בידי להרגיעו, כי „הם״ נוהגים כשורה.

פעם, בשעת שיחת־חולין, שח לי מעשה, ביהודי אחד מחרקוב שהוציא דיבת הארץ רעה, לאחר שחזר ממנה מאוכזב. כשמת היהודי ה„יורד״ חרתו את שמו על המצבה שהוזמנה, אך נדף ריח רע מן המצבה, מחמת אותה דיבה שהוציא על אה״ק. כזאת סח לי ר׳ אברהם יצחק.

א. לחובסקי

המגיד רבי שאול דב

רבים מיוצאי עיירתנו המבוגרים זוכרים בודאי את רבי שאול רב המגיד. איש בעל הדרת פנים ו„צורבא דרבנן״. שמו עורר יראת כבוד אצל כל בני העיירה, לרבות אלה שאינם מבני ברית, בגלל טוהר כפיו ותבונתו הרבה בדרכי החיים, גישתו האבהית לזולת, עצתו הנבונה והטובה לכל מבקש ומסביר פנים לכל דורשיו ומקל מצוקת נפשו של כל אחד הפונה אליו.

בשבתות, בימי חג ומועד היו רבים מבני עיירתנו מתקבצים לבית מדרשו הקבוע, שגם ספר

תורה משלו עמד שם בארון הקודש, ושומעים ונהנים מאמרי פיו המחוכמים בפירושיו לפרשת השבוע או מעניני דיומא. קהל המתאספים היה שותה בצמא את דבריו.

חייו הפרטיים צנועים מאד היו, היה מסתפק במועט, היתר, תרם, נדב לכל נצרך. או הקדיש תמיכה ע״י מתן בסתר.

כל עתותיו הפנויות עשה קודש לעבודת השם ולמוד תורתו הקדושה.

את פרנסתו מצא מעשיית יין, תוצרת בית, היה לו ספוק רב וגם עונג גדול בדעתו שהוא מייצר יין כשר לפסח, שיהודים יוכלו לברך ברכת הגפן לארבע כוסות, יין צמוקים טהור. וגם לקידוש ולהבדלה.

ורבים מבני העיירה היו נוהרים לביתו לקנות את יינו המצויין בטעמו ובטיבו.

יהא זכרו ברוך.

ישעיהו מגידוביץ.



שרה איטה זגר

אחד הדמויות האצילות בעיירה, שצניעות ועניות היו גאותה כל הימים. „די בלינדע״ קראו לה. מהלכת היתה בקיץ ובחורף כשמשקפים כחולים כהים על עיניה ואפה, ומבעד להם ראתה בבהירות רבה כל נצרך וכל זקוק לעזרה וסעד. תמיד היתה משרכת דרכה ושקה על שכמה. סובבת על הפתחים לוקחת פה ומחלקת שם. בעלת צדקה היתה. וכשדלו כוחותיה והצרכים רבו גם רבו, ולא יכלה להפוך את „הדף היומי״ של סיבובה, — היתה מצירה מאוד על כך. ומשנה צער נצטערה על שום שידעה, כי אין ממלא מקום לה ואין שליח שיעשה את שליחותה. ובידעה בחורף, כי תנורו של פלוני אינו מוסק, וילדיו הקטנים קופאים מקור — היתה קמה בשארית כוחה, מלקטת עגלת־עצים ומביאתם לתעודתם בלווית ברכות־עידוד לוהטות.

בודדת היתה שרה איטה, אלמנה מאישה, אך לא ידעה בדידות, והיתה מעורבת תמיד עם הבריות וששה בכל יצורי־גוה לקראת כל מצוה שבאה לידיה. בכל רמ״ח אבריה עשתה זאת, עד כי היתה ממלמלת תמיד, עורכת תכניותיה כמעט בקול, נענית באהבה ורוך לכל משוע ומר־נפש.

ובהגיע שבת ומועד, היתה התוגה עוזבת אותה; לבושה בגדי חג היתה אצה לבית־הכנסת לעשות את חשבון הכלל עם „ההוא שאמר והיה העולם״, מעבירה לפניו את כל נזקקיה ונעזריה, מבקשת עליהם שלא יצטרכו עוד, חלילה, ושלא יחסר להם דבר.

שמחה בעיר, או דליקה והלויה, חלילה, — שרה איטה בין הראשונים. כי אהבה בכל לבה כל אדם מישראל, כקטן כגדול, כעשיר כרש, כחדל־אישים, כרב־המעש. הכול הכול, אומרת היא, זקוקים לרחמים. מפרידה בין הניצים ושניהם כאחד צדיקים בעיניה.

כשהחלה העליה לארץ, היתה באה להיפרד מן העולים והיו פניה להבים וכולה רוך וחמימות. ומקנאה היתה בעולים, ודאי, קנאתה היחידה בחייה.

נפש יקרה, שכל חייה קודש היו לכלל.

חיים קלוזני

יצחק לייב זגר ז"ל

הנה עומד לפני הבית הקטן על ה"שול-הויף" בו גודל וחי י. ל. זגר.

קטן ונמוך היה הבית, אבל חמימות גדולה היתה אופפת אותך כשנכנסת לתוכו פנימה. השקט והנקיון ששרר בכל, החביבות שהוריו אנשי עמל, קבלו את פניך, כל זה השרה עליך רגש נעלה שקשה לתארו במלים.



אביו נפח היה, אבל ככל בעלי-המלאכה בד.-הורודוק היה יהודי בן תורה ואת בנו יחידו שלח ללמוד בישיבה. בהיותו עוד בישיבה התקרב יצחק לייב עם קבוצת חברים כמו פ. נובק ש. רזניק לציונות.

וכשהתארגנה הקבוצה של צ.ס. בד.-הורודוק הצטרף אליה, והודות למסירותו בלי גבול הועמד בראש התנועה וככה המשיך עד ליומו האחרון.

פעילותו בעיר לא הצטמצמה רק במסגרת התנועה הציונית. לא היה שום מוסד צבורי בעיר ש-י. ל. זגר לא לקח בה חלק, הרבה מרץ וזמן השקיע בספריה על שם י. ל. פרץ שהיה אחד ממיסדיה, הודות לקשריו עם אמריקה התקים הועד של "צענטאס" עד הזמן האחרון.

י. ל. זגר היה עסקן צבורי שלא על מנת לקבל פרס. יושרו היה שם-דבר בעיר, ומענין לציין שבכל המוסדות שפעל היה הוא נבחר לגזבר, ולפנקסו הקטן איפה שרשם באותיות רש"י את ההוצאה והכנסה של כל מוסד היה אמון מלא.

הוא הכיר את כל אחד מתושבי העיר וכל אחד הכיר אותו, אליו היו באים בכל מיני בקשות. והיה תמיד מוכן לעזור, אם רק היה בטוח שהמבקש זקוק באמת לעזרה.

בבחירות לועד-הקהילה בשנת 1938 הועמד בראש הרשימה של פועלי-ציון (צ.ס.) ובעלי-המלאכה, ולרשימה זו היה מובטח נצחון, כי כלם ראו בו את ראש הקהל המתאים, אבל חוגים מסוימים רמזו לסטרוסטה על הלך רוח זה בין האוכלוסיה היהודית והוא פסל את הרשימה.

בשנים האחרונות הוא עבד בתור גזבר באניות הקיטור, לשביעת רצונם של כל השותפים, ובעבודה זו קרהו אסון והוא טבע בהתרחצו בנהר, בשבת 1 לאוגוסט.

מותו השרה אבל כבד בכל העיר. באותו יום אורגן ועד ציבורי לטפל בהלויה מכל המפלגות ומוסדות העיר. הלויתו התקימה למחרת בשני לאוגוסט בהשתתפות כל תושבי העיר. בחצר ה"שול-הול" הספידוהו באי כוחם של כל המפלגות ומוסדות העיר.

הועד הצבורי בחר בועדה מצומצמת של שלשה חברים שמתפקידם היה להנציח את שמו ולבנות בית שישא את שמו בשביל בית-היתומים והספריה על שם י.ל. פרץ.

לפי התכנית צריך היה לשלשים למותו להתחיל באיסוף כספים למטרה זו. המלחמה שפרצה שמה לאל את כל התכניות ולא הספיקו אפילו להעמיד מצבה על קברו.

ואולי זה סמלי, שבן-אדם ישר וטהור לב זה, זכה למות מות טבעי ולא לנפול בידי טמאי אדם הנצים ועוזריהם, ימח שמם וזכרם.

ש. צציק וי. ליפשיץ

נפטרו לעולמם בארץ

הרב שניאור זלמן שפירא זצ"ל

משנפטר הרב מסלונים, שכהן בדויד-הורודוק שנים רבות, החלו בעלי-הבתים וגבאי בית-המדרש הגדול לבקש ממלא מקום. לראשונה, הובא להורודוק הרב הירשקוביץ הנודע. אך לאחר ששהה בהורודוק שבועיים ימים, וראה את היחס הקר אליו, החליט לעזוב את המקום, למרות כל

ההפצרות, שבאו לאחר מכן, מאת אנשי הורודוק, בהיוכחם במאוחר, איזו אישיות דגולה היה. ויצויין, שהרב הירשקוביץ נתקבל כרב בפרנקפורט ע״נ מיין.

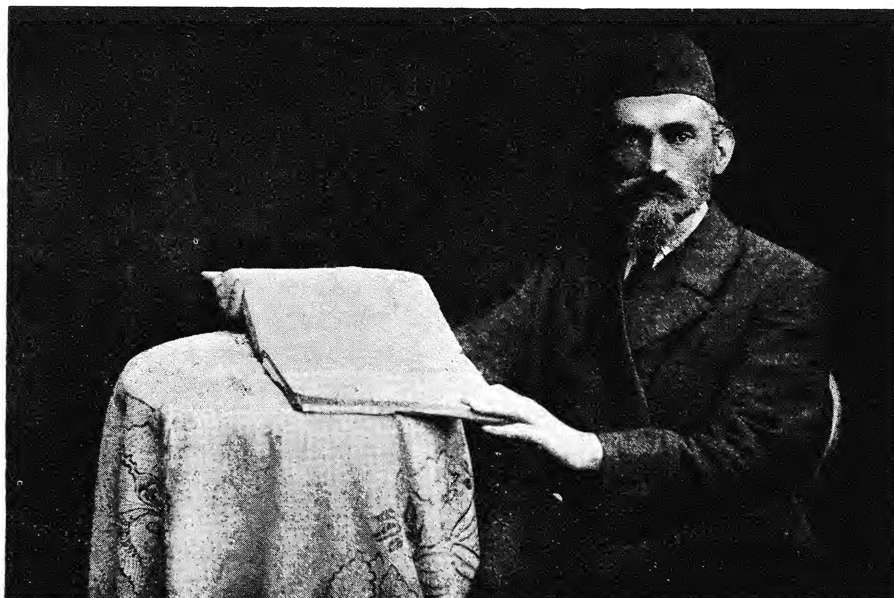
יודעי־חן בהורודוק מספרים, שבשעת שהותו של הרב הירשקוביץ בהורודוק, עבר לפני התיבה, בשעת מנחה, באחד מימי השבוע, ר׳ שלמה זגורודסקי, אחד ממלמדי הדרדקי שבהורודוק — ונתבלבל. רבי שלמה נרעש ונפחד היה, ולא יכל להתאושש. משנשאל אחר־כך מה קרה לו — השיב: אש כבירה ועצומה, ברמזו על מקום עמידתו של הרב הירשקוביץ, ניצבת לנגד עיני. לאחר זמן קצר בא לכהן כרב בהורודוק. רבה של אולשני שליד וילנה, הרב ר׳ שניאור זלמן שפירא זצ״ל, הוא נשא בתפקידו עד פרוץ המלחמה האחרונה.

נאומו הראשון בבית־המדרש הגדול, שהיה מלא מפה לפה, עשה רושם עצום. היה זה נאום נמלץ, מלא וגדוש משלים מלבבים, ותורה וחכמה כאחת. במיוחד, יצויין שהרב שפירא ז״ל היה הרב הציוני הראשון והיחידי בהורודוק. הוא נמנה עם „מזרחי״ והיה פעיל מאוד בשדה הציונות.

גבה קומה, בעל עינים יוקדות, מוח חריף, לב חם וער לכל המתהווה בעיר, פועל ומפעיל, מורה ומחנך, לוחם באומץ ובלי משוא פנים — היה מזדמן עם כולם, כדתי, כחפשי. כציונים, וכשונאי־ציון, ובהסברותיו ונימוקיו השנונים, היה משפיע בהסתמכו על הכתוב: „נצח ישראל לא ישקר״.

היה פעיל מאוד ואף עמד בראש מוסדות וארגונים שונים: בקרן־היסוד ובקרן הקימת, בועד למען הישיבות, בקופ׳ גמ״ח, בועד למען היתומים ובמוסדות סוציאליים למיניהם. והיה תמיד למופת, ומעולם לא נמנע מלקבץ כספים לכל מיני נצרכים.

וכרועה רוחני, עלה בידו להנהיג ברוב השפעתו, את לימוד הגמרא בבית־הספר „תרבות״ בהורודוק. והוא בכבודו ובעצמו, אחרי כל טרדותיו בעניני העיר, היה המורה לגמרא, והצליח בדבקותו הרבה, להניח את היסודות לתורה שבע״פ בין כתלי ביה״ס.



מעל במת ביהכנ״ס היה מטיף לציונות, והודות לכך נתקרבו הדתיים לרעיון הציונות. מטעם מרכז „המזרחי״ היה נשלח לביקורים מחוץ להורודוק, ונושא נאומים נלהבים למען הציונות והארץ.

בהופעות פומביות, היה כמעט היחידי, המופיע בשם הקהילה היהודית ביום חג לאומי פולני, או בשעת ביקור אישיות פולנית דתית, או כשבא המיניסטר להשכלה — הוא היה המברך מטעם יהודי הורודוק. הוא היה גם הרב המוכר מטעם השלטונות.

נוהג היה לקרב את הלבבות, על אף הניגודים שבין המתנגדים והחסידים. בלילי פסח היה בא לביהכ״נ דחסידי קרלין וסטולין לומר הלל בציבור. בשמיני עצרת היה בא להשתתף בהקפות. ובחנוכה — כדי לקחת חלק בחגיגת שחרורו של הרב הצדיק ר׳ שניאור זלמן מלאדי זצ״ל. בשמחת־תורה היה קהל החסידים בא אל הרב שפירא לקידוש, שהיה עורך לכבודם. בשעת ביקור האדמורים מקרלין וסטולין בהורודוק, היה הרב שפירא מבקר אצלם והם היו מחזירים לו ביקור־גומלין.

כך כהן בתום, באמונה וביושר, רבה הדגול של הורודוק ונהג את עדתו כאב רחום וכעומד בפרץ — עד שפרצה המלחמה.

משעבר השלטון בהורודוק לידי הסוביטים, עוד נשתהה הרב שפירא כשבועיים במקום, ומשנמסרה וילנה לידי הליטאים, החליט לצאת שמה עם אשתו, כדי להיות קרוב יותר לארץ־ישראל.

במוצאי שבת האחרון, לפני עזבו את הורודוק, נתאספו אנשי העיר כדי להפרד ממנו. לתחנת לונינץ ליוה אותו נחמן בליזובסקי ז״ל. הוא סיפר לאחר מכן, כי בהישאלו ע״י אחד הקומיסרים הסוביטיים, מי הוא הנוסע, ומה הם הספרים אשר אתו, השיב: עורך דין הוא והספרים ספרי חוק ומשפט.

בליטא שהה כשלושה חדשים, ומשקיבל סרטיפיקט מאת מרכז „המזרחי״, עלה ביחד עם אשתו באוירון לארץ.

כעשר שנים חי בארץ עד שחלה את חליו רב היסורים. החזיק מעמד, הודות לבנו יחידו ולכלתו שתמכו בו וסעדו אותו בחליו.

בעצם ימי מלחמת הקוממיות בשעת המצור על ירושלים נפטר הרב שפירא (ביום ח׳ בתמוז תש״ח) ותחת מטר כדורים ופגזים הובא לקבורות בעיר הקודש בירושלים.

לא זכו בני הורודוק שבארץ לחלק לו הכבוד האחרון. ונסתלקה הדמות הרוחנית, בודדה וגלמודה. אבל זכרו לא ימוש מקרב יוצאי עירנו.

יעקב בן יוסף קלוז׳ני.

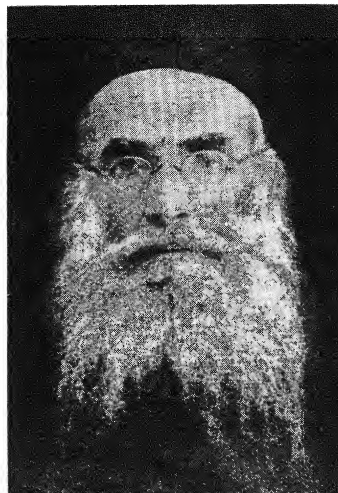
ר׳ שמעון בר׳ חיים לייב רונקין זצ״ל

ר׳ שמעון רונקין ז״ל היה תושב שכ׳ שפירא כמה שנים, ונפטר בשנת תרצ״ח. הוא היה תלמיד חכם, ישר דרך, צנוע וענותן ונוח מאד לבריות. בשכונה זו הרביץ תורה ברבים והקים שעורים לעין־יעקב ולמשניות ואף ניהל אותם באופן אישי בהסברה יפה נוחה וקולעת. הוא החדיר בלבות השומעים רוח אלקים טהורה אהבת הארץ ואהבת ישראל.

מתפללי בית הכנסת המרכזי בשכונת שפירא והסביבה הזמינוהו לשמש בקודש שם, אולם התיחסו אליו לא כשמש אלא כמורה דרך וכרבי ומורה. ושאפו — שאבו ממנו מלא חפנים תורה ויראה, דרך ארץ ועל כלם מסירות לארץ ישראל ולבנינה.

רב השכונה הרב טכורש כיבד אותו מאד, ואם תפקידו בבית הכנסת היה לשרת בקודש שיתפהו הרב בעבודתו הרוחנית והתיעץ אתו בכל עניני השכונה.

ר׳ שמעון היה שמח על זכותו להמצא בארץ הקודש. תמיד מחייך ואף פעם לא ראינו אותו מרוגז.



היתה לו גם השפעה על הנוער למד אותם והד־ריכם ולכל מי שפנה אליו היה כאב וכפטרון, והתיחס באהבה וברוח אהבים לכולם.

ר׳ שמעון היה איש מרכזי בשכונה והכניס חיים ותסיסה תורנית ורוחנית בבית הכנסת. שמר על סדר והשפיע על המתפללים שקבלו את הוראותיו ברצון באשר כולם כיבדוהו והעריצוהו.

נפטר האיש בשיבה טובה, הרב טכורש הספיד אותו ברגשות לבביים בהדגישו שאבדה לשכונה אבידה גדולה ולו לרב אבדה יד ימינו.

השכונה הציבה לו יד ושם בבית הכנסת.

ר׳ שמעון רונקין בתמימותו וישרותו היה אב טפוס לדור העבר וחבל על דאבדין ולא משתכחין.

ת.נ.צ.ב.ה.

רפאל שפר ז״ל, (שלושים לפטירתו)

מראשוני העוסקים בעליה השלישית בפולין, מתקופת הזוהר של המשרדים הארץ־ישראליים בגולה, ארגונם ופעולתם, עד החורבן והשואה, מלא תפקידים חשובים בהנהלתם.

נולד בדוד־הורודוק בשנת 1892 והתחיל בפעולה הציונית כמורה בבית־הספר האזורי, אך לא מצא סיפוק בחיי העיירה, ואחרי מלחמת העולם יצא לווארשה, ונכנס בשנת 1921 לפעולה בשטח העליה, כמנהל מחלקת המודיעין במשרד הארץ־ישראלי המרכזי בווארשה. עשה רבות לארגון העליה ההמונית מפולין בדרכי רומניה, בדאגה לקבוצות העולים והטבת תנאי נסיעתם לארץ. בשנת 1925 נתמנה מנהל המשרד הא״י המרכזי בווארשה וכהן בתפקיד קשה זה עד פרוץ מלחמת העולם השניה, ובעצם ימי הכבוש הנאצי, עד שלא נותרה עוד כל אפשרות להציל ולהעלות לארץ.

יחד עם קבוצת עסקנים ציוניים יצא לוילנה ב־1940 ועמד עוד בקשרים עם הארץ ועם נציגות מחלקת העליה בקושטא, עד שלא נשארה עוד כל דרך לעליה, ואז עלה בדרך נדודים והגיע לארץ, בעוד משפחתו יוצאת עם אחרוני העולים דרך טריאסט.

בבואו אל הארץ לא בא אל המנוחה, ומיד יצא לטהרן לארגן שם את עלית פליטי פולין שעברו מרוסיה דרך פרס עד הגיעם אל שערי הארץ. תקופת עלית ההצלה דרך פרס דרשה מאמצים וכושר ארגוני ומו״מ עם שלטונות זרים ועליונים, וכאן מצא מקום לפעול גדולות. איש־העליה היה גם לאחר שובו מטהראן, והקדיש כל מרצו וכשרונו בעבודה בועד־ההצלה, שהיה אחד מעמודי התווך בפעולתו.

עם קום מדינת ישראל נתמנה כמנהל מחלקת הפיקוח במשרד הפנים, ותרם הרבה בהכניסו סדר ושיטה בעבודת המועצות המקומיות בשטח התקציב. מתוך כך בא בקשר עם משרד מבקר־המדינה בפעולתו ונתמנה לתפקיד ארגוני חשוב בו. בשנה האחרונה, 1945, נתקבל פה־אחד כמבקר עירית תל־אביב על מחלקותיה ומפעליה, ייסד והדריך את משרד הבקורת של עיר זו, ועוד הספיק לערוך דו״ח על פעילותו, שנתקבל בהערכה רבה.

בשנה האחרונה תקפתו מחלה קשה שלא יכול עוד לעמוד בה. וגם בזמן מחלתו לא פסק מלדאוג לפיתוח משרד הבקורת שהקים וייסד ברוב עמל וכושר פעולה.

בפטירתו נלקחה מאתנו דמות עסקן נאמן של העליה השלישית, מראשיתה עד סופה, על כל תלאותיה והרפתקאותיה, אחד האוחזים בהגה בסערות יהדות פולין עד חורבנה, שלא נח ולא שקט, שעזר והציל לאלפים עד בואם אל הארץ.

ברוך זכרו לכל יודעיו ומכיריו. **ח. ב.**

מ. גורארי

רפאל שפר ז״ל



גדושי עלילה ועתירי מעש היו חייו. מגיל רך דוהרת רכבת חייו על פני תחנות רבות, ללא היעצר כמעט. אכסטרן בעירתו דויד־הורודוק, מביאתו שאיפתו להשכלה עד למוסקבה הרחוקה: והנה באה תבערת מלחמת העולם הראשונה ושפר נקלע לצבא הרוסי, וממנו — לשבי הגרמני. בשובו מהשבי, הוא תוקע יתדו בוארשה, שבתי אולפניה, עברו מלשון רוסיה המשעבדת ללשון פולין המשוחררת, והם אבן שואבה לצעירים שוחרי דעת. אכן, עד שיוציא מחשבתו מן הכוח אל הפועל הוא עוסק בהוראת עברית ונכנס בהיסח הדעת, לתחום הפקידות־העסקנית, עד שהוא עוגן במשרד הארצישראלי ועד שההנהלה הציונית מפקידה בידיו — והוא אז כבן ל׳ בסך הכל — את הגה המשרד הארצי־ישראלי בגדול המרכזים היהודיים באירופה.

ומשרד זה — לא משרד סתם היה, שפעולותיו קצובות ומדודות, תקציבו שקול ומאוזן, וחבר עובדיו קבוע בתקן. רבים וקיצוניים היו גלגוליו. כיסופי העלייה בקרב יהודי פולין יש שפורצים בעזוז, ונחשולי־נחשולים של קסומי־גאולה ורדופי־מצוקה מתדפקים־מתדפקים על פתחו של המשרד לבקש הצלה וישע. אז יהמה המשרד כבוורת מקול המון העולים ומשאון מלוויהם, ומהמולת עולים „בכוח״ ומליציהם, הבאים והולכים, רועשים ונרעשים; ומהמולתם ועסוקם של מאות הפקידים, דרוכים ומתוחים כדיילים בתחנה רבתי.

אך יש גם ששערי הארץ נעולים על שבעה בריחים, ומפתחותיהם בידי אדוני הארץ הבריטיים; או יש שמשבר חמור — מדיני או כלכלי — עובר על הארץ ולב העולים יהסס, אם לא מוטב לדחות את העליה עד יעבור זעם — אז יעמוד המשרד הארצישראלי קודר ומשמים, אין דורש לו, אין יוצא ואין בא, נדמו שאון והמולה, והעובדים חפויים ורפויים, פנה זיוום — כעלים לפני שלכת.

ובינות לגלגולי סופות נהג שפר ז״ל ביד אמיצה ולא נתן לאניתו לעלות על שרטון היאוש ורפיון הידיים. שפל לא יבעתהו וגאות לא תפתיעהו; כקברניט בהיר־מבט צפה למרחק האפקים ושמר על גרעין הצוות הנאמן והמוכשר.

בעצם מראהו היה בו, בשפר ז״ל, משהו מנוף פולסיה מכורתו. כגזע אלון רב שרשים: רחב־גרם, גדל־ראש, משל נטוע הוא באדמתו, וצעדו כבד, עוקר רגל ומניחה, עוקר ומניח. וכמראהו כן דיבורו: רחב־יריעה, ענף וציורי. ובדברו — חיוך של משובה מפציע בין עיניו־ענניו, כרצי שמש בין עפאיים. לכן היתה הופעתו כה משכנעת ודבריו נשמעים במשרדי הממשלה הפולניים, בקונסוליות ובמוסדות ההגירה. לא כשליח עם עני ונרדף היה עומד שפר בפתחי שליטים, אלא בכבוד ובתקיפות ייצג את שולחיו.

כזה היה רפאל שפר שם, בוארשה, בתוך עמו, עם יהודי פולין. משירד העיט על יהדות אירופה ויהדות פולין היתה לו לטרף, חשך על שפר עולמו. אמנם הוא הצליח להינצל מצפרניו של הדרקון הנאצי ולהגיע — יחד עם קבוצת מנהיגים ציוניים — לארץ מאוייו, אך מנוח לכף רגלו לא מצא עוד. כביכול, ניתק מטבורה של יהדות פולין, ממנה ינק את חיוניותו. גופו נצטמק, שח, פניו האפירו וברק עיניו הועם. בהתמכרות ללא שיור הטיל את כל מרצו לפעולות ההצלה של הסוכנות היהודית; עם השליחות שהטילה עליו הסוכנות לעמוד בראש המשרד הארצישראלי בטהראן, ששימשה אז, בימי מלחמת העולם השניה, תחנת מעבר חשובה להצלת פליטים יהודיים שנמלטו מפולין לרוסיה, דומה היה, שהמגע עם אודים מוצלים מאש התופת ההילה שלהבת נפשו. אך חיש דעכה האש. מרגוע לא מצא. הגורל הטראגי שמצא את יהודי פולין לא הרפה ממנו.

בקום המדינה נוטש שפר את הסוכנות היהודית, שאליה היה קשור בכל נימי נפשו למעלה מחצי יובל שנים, והולך אחר מורו ורבו, יצחק גרינבוים, שכיהן כשר הפנים הראשון במדינת ישראל. וגם כאן לא מצא פטיש זה את סדנו. הגזע שנכרת לא יכול עוד הכות שרשים.

זמן־מה דומה היה עליו, שבמשרד מבקר המדינה מצא את מקומו. כאילו פיתח אברות כנפיו לגשר שוב בין עבר רב־הזוהר לבין הווה מבטיח־פעלים, אך לבו־קן תולעים. בלכתו ממשרד מבקר המדינה לכהן כמבקר בעיריית תל־אביב שאלתיו: „מה, בעצם, תבקש נפשך?" — „את יהודי שלי תבקש נפשי, תבקש ולא תמצאם"... ודמעות זולגות מעיניו הכבויות.

דוהרת־דוהרת רכבת חייו של שפר ז"ל ומשהגיעה לתחנה נידחת, לא האיטה הרכבת מהלכה, אלא דהרה ישר אל מעבר לגבול החיים. לא שפר וישתעמם או יתנוון בתחנה אין חפץ בה. כספר רב־מתחין ורב־מעללים היה מרקם חייו ומשהגיע לדפים נטולי־עלילה, הפך כמה דפים בבת־אחת, כהפוך קורא שוחר־עלילה דפים חסרי עניין —

עוד בטרם הספיק להיות מעמסה על עצמו והנה קידמהו המוות הגואל. ת.נ.צ.ב.ה.

על מות יהודה קשטן

(ליום השלושים)

איך אשא את דברי, והוא דל מלהביע את עומק הצער בלב ידידיו הרבים על מותו ללא עת. כי כולנו אהבנו את יהודה קשטן הטוב, אציל־הרוח ואנין־הדעת.



הוא לא הלך בגדולות, לא נאם נאומים ולא כתב מאמרים. צנוע היה ובשקט עשה את עבודתו. לא שאף להתבלט, „לתפוס מקום". עם זאת התבלט — במידותיו התרומיות, בנועם הליכותיו, ביושר לבו, בעממיותו הטבעית, בחן שבפשטות. היה טוב להמצא במחיצתו. היה טוב להיות בביתו, בבית יהודה ובײלה קשטן, תבדל לחיים ארוכים. כמה חמימות היה שופע מעונם, מה רבה הלבביות שהיתה אופפת כל מי שנכנס.

בשבילנו, אנשי ארץ־ישראל שנקלעו לפולין בעניני „החלוץ", היה הבית של יהודה ובײלה קשטן בורשה בית ארץ־ישראלי, בעברית השגורה בפי כל בני המשפחה, בזמר הארץ־ישראלי, בניגון העממי, החסידי, באוירה הציונית שהיתה שורה בו. תמיד נזכור להם, ליהודה ולבײלה, את חסד ביתם, באשר היה מרגיע את הלב המרוגז בעסקי צבור.

גם בפולין היה קרוב ברוחו לתנועת א"י העובדת. עם בואו לארץ־ישראל הצטרף למפלגת פועלי ארץ־ישראל, בה ראה את הכוח העיקרי הבונה את הארץ.

יהודה היה ציוני ועברי משחר נעוריו. מושרש בתרבות העברית המקורית. כמורה עברי התחיל בעיירתו, דוד־הורודוק שבפולסיה, וכעובד צבור בשדה העליה המשיך — עד שנתו האחרונה. תחילה — במשרד הארץ־ישראלי בורשה, בו כיהן כמזכיר במשך שנים רבות. המשרד הארץ־ישראלי בורשה היה בזמנו הגדול שבמוסדות־העליה בגולה. רבבות עולים עברו דרכו, ורבים רבים מהם זוכרים עד היום את טפולו האבהי של י. קשטן, את סבלנותו הגדולה, את סבר פניו. היה שמח, כאשר יכול היה לעזור בפועל ממש, להדריך בעצה טובה.

עם עלייתו לארץ בראשית מלחמת־העולם נכנס למחלקת העליה של הסוכנות־היהודית; תחילה בחיפה ואחר־כך — בירושלים, בתפקידים אחראיים. עבד בהתמסרות כל הכוחות, כי בעבודתו זו ראה שליחות חייו. היתה לו עין פקוחה וראה הרבה דברים, ביניהם כאלה שדכאו מאד את רוחו. אך הוא לא היה איש מלחמה. לא ידע להיאבק בתוקף, לא בעניני צבור ולא בעניניו האישיים. ידע רק לשפוך את מר לבו באזני חברים וידידים.

כשנודע לרבים מידידיו, כי יהודה חלה במחלת לב — הופתעו: יהודה השקט, בעל מזג־טוב כמוהו, איש שאינו מסוגל לכאורה להתרגז ו„אינו יוצא מכליו" אף פעם — מה לו ולמחלת לב? ואולי דוקא משום כך, משום שהחניק עמוק־עמוק בלב את הכאב, נפגם לבו, נשרף קמעא־קמעא.

צ. רוזנשטיין

יהודה קשטן ז"ל

(שלושים לפטירתו)

הוא נולד בכ"ט כסלו תרנ"ה בדויד־הורודוק אשר בפולסיה, רוסיה, — אותה פולסיה שיש לה חלק כה גדול וחשוב בבנין ארצנו. הן היא שנתנה לנו את חיים וייצמן! והיא אשר עריה ועיירותיה — עם פינסק ובריסק בראשן — נתנו לנו ממיטב החומר האנושי הציוני ומשופרא דשופרא של התנועה החלוצית ותנועת ארץ ישראל העובדת.

מרים היו החיים בפולסיה השוממה והדלה, חבל ארץ הביצות הנרחבות, האדמה הכחושה וכל הנוף העגום. היה עם הארץ נאבק קשה על קיומו, וקשה שבעתיים היתה מלחמת־הקיום של הישוב היהודי בפולסיה. אך במלחמה זאת התחשל והתגבש טיפוס יהודי עממי נעלה, אוהב עבודה, חרוץ במעשיו, חכם ונבון, טהור לב, ישר דרך ושוחר תורה ודעת. בישוב עובד זה היו חקלאים רבים, היו כפרים יהודיים — מהמעטים, הספורים, בתפוצות הגולה.

פיכו בפולסיה היהודית חיי־רוח וחיים ציבוריים ערים, עזים ורחבים. היו שם מגדולי הרבנים בישראל; מהם ראשי ה„מתנגדים" ומנהיגיהם — למדנים מופלגים, עוקרי הרים, ומהם — רביים של חסידים; היו שם מהפכנים ידועי־שם — מאנשי הצמרת של ה„בונד" ומפלגות סוציאליסטיות אחרות; היו זרמים מזרמים שונים. אך הציונות היא ששלטה בכיפה. מבעד לכל הקולות והגונים בקעו ועלו הכיסופים לציון, לגאולה, לחיי־עבודה טהורים על אדמת המולדת העברית. היתה פולסיה מבצר לציונות, לחלוציות ולשפה העברית.

בפולסיה זו, באחד מישוביה היהודיים המובהקים בעממיותם וחן מסורתם — בדוידהורודוק — נולד וגדל יהודה קשטן. ביפי תארו, אצילות נפשו, מתיקות נגינתו, התמדתו והצטינותו בלימודים היה כובש כל לב, והיתה עירו מתכבדת ומתגאה בו ועושה לו פירסום רב. הוא היה צנא מלא ספרא, שלט בשפה העברית וידע להפיק ממנה מלוא שפע עשירותה, ספג את כל ערכי היהדות, היה חסיד נלהב, ומעל לכל — ציוני וחלוץ.

בבחרותו עבר לגור בסטולין, מקום שם נשא לאשה את חברתו בילה — תי"ו. — הוא עסק בהוראה ועד מהרה מונה כמנהל בית־הספר מיסודה של „תרבות". עד היום מזכירים תלמידים שלו בדחילו ורחימו את ימי לימודיהם בבית־הספר שהוא ניהלו והורה בו. מורים ומחנכים

עבריים בפולין תלו בו תקוות מיוחדות. ברם לא ארכו ימי־ההוראה שלו. משחפשו בשביל המשרד הא״י המרכזי בוארשה מזכיר מ„בני־העליה שהם מועטים״, ציוני פעיל, שולט בשפה העברית, עובד חרוץ ונעים־הליכות, לא מצאו טוב מיהודה — האברך הצעיר, עניו וצנוע, בורח מהפירסום והכבוד, עושה ציונות וחלוציות ומרביץ תורה לילדי ישראל בפינה נידחת שבפולסיה הרחוקה.

הוא עבר עם משפחתו לוארשה ובנה בה את ביתו. והיה זה בוארשה —על 350 אלף יהודיה — הבית היחידי שדיברו בו עברית, רק עברית: ההורים והילדים גם יחד. רוח טובה, רוח של נשמה יתרה, היתה שרויה באותו בית, והוא היה לבית ועד לחכמים, סופרים, עסקנים, חלוצים וסתם יהודים טובים ובני טובים.

במשרד הארץ־ישראלי היה י. קשטן מעין מוסד בפני עצמו, — „מוסד״ של חן וחסד ואהבת האדם. רבבות, רבבות עולים ומועמדים לעליה היו נזקקים למשרד הא״י בוארשה. היו באים אליו ומצטופפים בתוכו ברעש ובהמולה — פליטים מרוסיה ואוקריינה, חלוצים, „עמך״ מכל קצוי פולין, עסקנים ציוניים... — הם היו עולים, אלא שכל עולה הוא גם „אמיגראנט״ — אדם נע ונד, שנתלש מקרקע מציאותו ועוד לא נשתל בקרקע חדשה, והאדם נבוך ומעוצבן, קשה־רוח וקשה־לב, והוא מחפש איש טוב ומיטיב, — והנה הוא מוצא אותו ב„מוסד״, אשר שמו — יהודה קשטן. המוני עולים — תושבי ישראל — מזכירים ברטט ובהערצה את האיש קשטן, את יחסו הנלבב, האנושי, ואת עזרתו הרבה שהגיש להם.

בראשית מלחמת־העולם השניה הצליח קשטן להמלט — יחד עם בני־ביתו — מוארשה המנואצת. הוא עלה ארצה והשתקע בירושלים, מקום שם נתקבל מיד כמזכיר מחלקת־העליה של הסוכנות היהודית.

מיום בואו לירושלים התמזג כולו עם נופה הרוחני, נעשה חלק בלתי נפרד מירושלים של מעלה. הוא הכיר את כל מכמני העיר, היה בן־בית בריכוזי העדות, בשכונות בבתי־הכנסת והיה מגלה שם כפעם בפעם אוצרות רוחניים יקרים, — מגלה ומפרסם ברבים.

בתקופת־חייו האחרונה שימש כמנהל מחלקת העליה.

היה חבר נאמן למפלגת פועלי ארץ ישראל.

נסתלקה דמות פאר והדר, שופעת אור וחכמה ואהבה. תהא נשמתו צרורה בצרור חיי האומה וארצה.

י. ריטוב

יהודה קשטן ז״ל המורה בשנות 16—1917

המורה שממנו רכשתי הרבה ידיעות בשפה העברית ובדקדוקה, בתנ״ך ובספרות העברית החדשה — היה י. קשטן.

מעין לא אכזב של סיפורים מהתלמוד והמדרשים ומספרים אחרים. ובאלה לקח את לבנו. רתוקים אל השולחן היינו יושבים בשעה שהיה מספר לנו מתוך תמימות כל מיני מעשיות שונות והקשבנו קשב רב. לא ידע להרביץ מכות כמלמדים אחרים אלא להרביץ תורה ומדע. הוא ידע להדריכנו ולחנכנו בשיטה טובה. היה נוהג לתת לנו ציונים „טוב״, „מצוין״. הנהיג שעור של התעמלות לפי סדר צבאי. הוא היה עושה נפלאות מתלמידיו. מנערים שקטים ומוכשרים, אין מה לדבר, אלא גם מאטומי מח.

כשהודיעו לי בביתנו כי מלמדי הבא יהיה המורה הנ״ל — נהניתי מאד, כי גם אחי ואחיותי למדו מפיו ומסופקני אם ימצא כיום מורה שהתמסר כל כך טוב לתלמידיו כמוהו.

הוא לא קבל סתם ילדים, הוא בחר. למדתי אצלו ב־1916/17 משבוע לשבוע מחודש לחודש היתה נכרת התקדמותנו בכל השטחים. אפשר להגיד שמעשי ידיו היו להתפאר. וחבל מאד שלא למדתי אצלו יותר משלמדתי.

גלויברמן

הרבי ר׳ אברהם־יצחק נ״ע
(מהסידרה „טפוסים״)

אמנם „סדן הארץ אחד הוא״, אמרו חכמינו ז״ל, ופירושו — בחינת „אין באגם אלא מה שבים״: צורת „המטבע״ — ההוי היהודי — אשר יסודו בדת משה וישראל ואשר נוצק בדפוס אחד, יחיד ומיוחד, כולל ומכליל, דפוס תורת ישראל, מסרתו, חוקיו ומשפטיו, מנהגיו ודקדוקיו, שנשתמר שמירה מעולה עם העברתו מאבות לבנים, ומדור לדור, נרצף תוכו תלי־תלים של גדרים וסיגים, צורה זו נתגבשה במשך הזמן למס־גרת כללית מוצקת, מלאכת מחשבת, משובצת אבני־חן נוצצות וזוהרות, היא שהקיפה את כל כלל ישראל בתפוצותיו ואפפה את כל אדם מישראל מיום צאתו לאויר העולם עד ליום פרידתו הימנו, ועד בכלל. הכל־בכל, לרבות אף ישראל שחטא — להוציא מנאצי כור מחצבתם, מרשיעי ברית — חיו וחיים את חייהם בתוך אותו ההוי.



אמנם כן, לכאורה כך הדבר: אין בבריסק ובפינסק אלא מה שבטריסק ובמינסק, ואין בלוצק ובדויד־הורודוק אלא מה שבסלוצק ובקוזן־הורודוק; בתי־כנסיות ובתי־מדרשות הכא והתם, ולהבדיל בתי מרחצאות פה ושם, רח״ש וכל״ז כאן ואף כאן, בריתות, פדיונות־הבנים, תנאים וחתונות, שבתות חגים ומועדים, חדרים וחדרים מתוקנים, קצבים ועגלונים, סוחרים ובעלי־מלאכה, בתי־קברות ישנים וחדשים, אגודות־אגודות וכו׳, וכו׳, הכל־הכל לכאורה היינו־הך.

(קטע זה, ראשיתו של מאמר־הערכה על „ה„מלאך״, הרבי ר׳ אברהם יצחק נ״ע, שהיה מיועד לספר דויד הורודוק — נמצא בעזבונו של ר׳ יוסף קשתן ז״ל, למרבה הצער לא זכה לסיימו.)

לזכרו של ר׳ יוסף בר׳ נח קשתן ז״ל

יוסף בר׳ נח וצירה קשתן, האהוב והנערץ, בעל הלב הער והחם, נקטף ללא עת — לפני זמנו מת האיש.

מי היה יוסף ובמה כוחו? מהו הקסם והחן המיוחדים לו?

ממחנכו החסידי, הרב ר׳ אברהם יצחק „המלאך״ ז״ל, רכש את האהבה לתורה ולזולת, את ההערצה ללומדי תורה ול„תהילים־זאגער״ כאחד, למשכימי קום ולמאחרי השבת.

ממורו, גדול הדור, ה„חפץ־חיים״ זצ״ל מרדין, קבל את עקרונות ההתמדה, ההתעמקות בים התלמוד ולימוד תורה לשמה.

מחסידי סטולין ספג את ההתלהבות החסידית על כל גינוניה — בתפילה, בנוסח ובניגון.

מתוך קרבה למחנכים ולמורים, העלה את עצמו לדרגת מושלם — במידות תרומיות ובתכונות נעלות, שלא כל אדם זוכה בהן.

שיחת חולין של יוסף ז״ל — תורה היתה, חקוקה וחרותה על לב, מתובלת ושזורה ברעיונות של יושר, הגינות ואצילות.

נעים הליכות היה האיש, ידיד אמת, מאיר פנים, מעודד ועוזר בעת צרה.

נפשו הלוהטת, שידעה סוד הדבקות, שירתו ומנגינותיו החסידיות, שלוקחו מעולם הנגינה,

נסכו רוח של התלהבות, התרוממות ואחידות. כשהיה מנעים זמירות, נמשכו כלם אחריו והיתה השירה והתפילה בוקעת כגלי ים, הודות למנצח הגדול, בעל שאר הרוח, המתעלה והסוער — היוצק טיפין טיפין ומגבשם לאבני ברקת.

כל מי, שזכה להיות מתלמידיו, לא ישכח לעולם את תורתו, לקחו, הסבריו ופרושיו. מתוך האמונה שיקדה בו לציון ולשפת־עבר, ינקו וניזונו תלמידיו הרבים והאמינו כמוהו בשיבת העם לציון ותחית השפה במולדת.

בעיר מולדתו דויד־הורודוק היה מהראשונים, שהניח את היסודות לבית ספר עברי, לנוער ציוני, למורדים בגלות ובשעבוד.

הוא זכה לעלות ארצה ולהיות בין המגשימים ולמרות שסבל הרבה, לא התאונן, אלא נשא באהבה את קשיי ההיאחזות בארץ.

יוסף ז״ל נכנס לחברת המורים ולאחר מכן לתפקיד מזכיר המורים, מקום, שכהן בו 30 שנה ופעל גדולות ונצורות.

לנו, למשפחת בני דויד־הורודוק בארץ, אבד במותו של יוסף לא רק החבר, הרע, הידיד והמורה, כי אם האישיות — הוא היה בשבילנו בבחינת „וכל הדבר הקשה יביאון אל יוסף״.

ידע יוסף, על אף טרדותיו המרובות, להעמיד את עצמו לרשות הועד של בני דויד־הורודוק ולעזור בכל מרצו ותום לבו לניצולי המלחמה האחרונה ברוסיה — לתומכם, לסעדם ולעודדם.

בכנוסים ובאזכרות ידע להביע את הצער, היגון והשכול הכללי ותמיד מצא מילת הנוחם.

במותו נלקח מאתנו ומבית הכנסת דחסידי סטולין וקארלין אחד הבנים הטובים והנפלאים של דויד־הוירודוק. הוא נשרף מלהט נפשו, אוכל מלהב האהבה והמסירות לזולת.

צעיר ורענן היה ברוחו ובמראהו, תמיד מלא חיים, שופע מרץ ואב ליוזמה. איש הנמוסין, חובב ומחובב, „צנא מלא ספרא״ בעל תוכן ולבוש, צנוע ולוחם כאחד.

נתייתם קבוץ בני דויד־הורודוק שבארץ ואין לנו ניחומים. נאלם דברה ומדריכה של משפחת בני דויד־הורודוק.

גדול הצער ורב הכאב וביחד עם בני משפחתו, אשתו — החברה למופת, בניו היקרים ואלפי מכיריו וידידיו, אנו מבכים את אובדן האיש היקר יוסף.

„ווי להאי שופרא דבלי בארעא״.

יהי זכרו ברוך! ח. קלוז׳ני

מתוך ישיבת האבל ב„בית המורה״ בשבעה למותו

ד״ר ב. בן־יהודה, מנהל גימנסיה הרצליה בת״א:

מת עלי ידיד וחבר. הייתי בבית המנוח, דקות מספר, כשעה ומחצית השעה, לאחר שנפחה נשמתו. קרובים רגילים להביע יגונם בדמעות ובזעקות, ידידים מבליגים ומחניקים יגונם, אבל אין הוא פחות עמוק. לי, ולעוד לא מעטים, היה קשתן ז״ל ידיד למופת. הכרתיו כל 30 השנה שעבד במוסד. זוכר אני את היום, בו נכנס לעבוד במוסד. מכיר את עצמו, יודע את מקומו, הוא שבה לבנו. דומני, שלא אטעה אם אגיד, כי אם סניף המורים בת״א שהתחיל באותו יום, בחדר של ד׳ אמות ובכתיבה ביד, ללא כל מכשירי משרד, אם סניף זה הוא כיום בעל בית בתל־אביב, יש לזקוף עובדה זו בהרבה על חשבונו של קשתן ז״ל.

רק בן 59 שנים היה בהסתלקו מאתנו; כמה רצה לעבוד וכמה עבד באהבה! מדוע נלקח מאתנו, בלא עת? נוהגים להגיד: אבדה שאין לה תמורה. ודאי יימצא אדם שינהל המשרד בת״א ויצעידו קדימה, אבל כאן אבד צרוף יקר המציאות, שלא במהרה יימצא דוגמתו. היה תלמיד חכם והיה מכבד תלמידי חכמים. הוא לא סבל בורות. היה אציל ובאצילותו שבה לבנו. זוכר אני כתב

ידו, כשלא היתה עוד מכונת כתיבה. חוזריו אל בתי־הספר היו מלאכת מחשבת. היה אוהב גם לסלסל בסגנון, מתוך רצון לא להיות זול. לנו נדמה לפעמים, ביחוד לצעירים בנו, כי דבר זה עבר זמנו, והרי אנו דורשים, כי ייכתבו מכתבי קשר בנוסח משרדי יבש: ואילו בכל מכתב משלו בלט הרצון להביע משהו נאה ויפה. סגנונו לא היה סגנון של בהלה וחוסר יחס וחפזון.

קשתן ז״ל הוא שריד של תקופה אצילה; היה ישר באופן מיוחד. אין זאת אומרת שלא ידע משעולי העקלתון של יחסי האנשים; אבל היה אוהב להוכיח עמידתו. ותוכחתו היתה תמיד חביבה.

יש לציין עוד תופעה נדירה אצלנו. איש מוכשר, בן תורה, ישב שלושים שנה במקום אחד, לא נדד, לא חפש שלבים לטפס בסולם החברה. כמה חייבים אנו להעריך דבר זה בזמננו, כמה אנו רגילים לחפש מזלות בכסאות חדשים. 30 שנה עשה האיש במקוֹם אחד, בקטנות החל ומת על משמרתו.

צר מאד על אבדן אדם כזה. צרוף כזה באיש אחד הנהו יקר המציאות. אנו כיום בעלי אמצעים טכניים: מכונת כתיבה, טלפונים, משרד; כל זה מבטיח יעילות יותר גדולה; אבל מתעוררת שאלה: האין האדם כיום — במצב זה של הייעול הטכני — הולך לאיבוד בינתיים? במותו של הח׳ קשתן ז״ל מרגיש כל אחד מאתנו, כאילו מת עליו חלק מעצמו. יהא זכרו ברוך.

דב ילין

זכרון להולכים

יוסף קשתן ז״ל (ליום השבעה)

בר־אוריין ובר־אבהן. ער ותמים ונלבב. אציל הרוח ועדין הנפש. רע וידיד־אמת. מאיר פנים לכל אדם ויודע לעמוד לו בצרה ובמצוקה. איש הלהט הנפשי ויודע סוד הדבקות. איש האשכולות ובעל מדות תרומיות. מצניע לכת ונעים בכל הליכותיו. איש רעים, יודע לדובב עצמו וזולתו. אהבת הבריות שלו היתה ללא תחומים. דורש הרבה מעצמו ומזולתו.

נפגשתי עמו בכנוסים ובמסבות הכרתי מקרוב טוהר רוחו וטוב לבבו. הוא היה בעל כח ריטורי. נאומיו המלאים חן נשמעו בקשב ובכל הרצינות. כי רציני היה האיש ומעמיק הגות.

מחסידי סטולין היה. בכל מסיבת חג נהנינו לשמוע את מנגינותיו החסידיות הערבות. וכשיוסף היה מנעים זמירות החזיקו כלם אחריו, והוא נתגלה כמנצח על מקהלה גדולה כשפניו מוארות ומחייכות, כאדם החי כולו בעולם הרוח.

עוד בבקר אותו יום מר ונמהר, כשבא עליו המות בחטף, התפלל בבית הכנסת של חסידי סטולין, למד פרק משניות לעלוי נשמת אחיו יהודה קשתן, ולפני הפרדו מקהל המתפללים שח לתומו. „בעוד שש שנים אצא לפנסיה ואז אבוא אליכם להתפלל וללמוד בקביעות״. את יוסף קשתן היה אפשר למצוא באחד מלילות החולין האפורים עומד בקרן זוית ב„היכל התלמוד״ ומקשיב לשעור במוסר. קבע עתים לתורה והפליא את הצבור בלימוד „מדרש רבה״. הסברותיו הנאות היו מרתקות שומעיו.

חבר טוב ואח ממש לכל אחד מאתנו. מסור בכל נימי נפשו לתנועת העבודה הדתית בארץ. שנים עסק בהוראה וניהל אחר כך את סניף המורים בתל־אביב. כל המורים שבאו עמו במגע אהבוהו ללא גבול. כל מי שסר למשרדו נתקבל בסבר פנים יפות. דאג למורה בחייו ולמשפחתו אחרי מותו.

יחד עם חבריו הרבים אנו מבכים את מותו ללא עת.

יהא זכרו יקר ומבורך לעד.

יעקב רימון

לזכרה של חברה וידידה יקרה רבקה צפורן — אהרוני ז״ל

היתה חברת ליסוביץ, קבוצת הכשרה. מסורה ודואגת לכל. עלתה בשנת 1926. בזמן הראשון היתה אצל אחותה שושנה לב ז״ל, בכפר־סבא, אולם עברה לתל־אביב ועבדה בבית חרשת לגרבים אחר כך בפרדס בבירור תפוזים. רכישת המקצוע עלתה לה בקושי רב ומאמצים גדולים אולם ידעה להתגבר על הכל. בקיץ עבדה בטיפול פרדסים צעירים. ישרה והגונה ידעה להסביר פנים ולקרב חברים. נישאה ליעקב גרינשפון — אהרוני מסטולין והקימה משפחה נאה. 2 בנים ובת ובית מסודר. מחלה ממארת שמה קץ לחייה היפים והיא הלכה מאתנו לפתע פתאום, כמה אהבנו אותה, הדמות של חלוצה היודעת להתגבר על הכל, לעודד כל סובל, לעזור לכל נצרך. ורק לפני זמן קצר באה לבקש עזרה בשביל חברה חולה. תמיד דאגה לכל מי שהיה זקוק לעזרה.

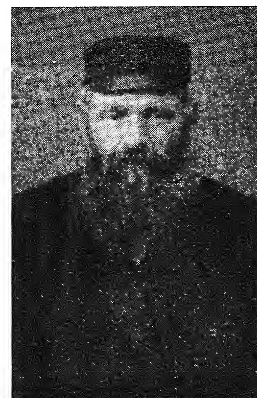
דמותה האמיצה, החביבה, ומלאת החן תהיה תמיד נגד עינינו.

נפטרה ביום י״ט תשרי תשט״ז, 5.10.55 ורבים מאד לווה בדרכה האחרונה. שלום לעפרה. תהיה נשמתה צרורה בצרור בוני המולדת.

י. בן־שחר.

ר׳ נתן נטע גלויברמן ז״ל

כשמו כן היה. נשא ונתן באמונה. נטע אהבת חברים ואהבת שמים בין ילדיו, ידידיו ומכיריו.



נולד בכפר „בילוהוש״ שבין דויד־הורודוק לסטולין, להוריו ר׳ אליעזר וטויבה והצטין בלמוד, בעיון, בשקידה ובהתמדה וכל יודעיו חשבוהו לילד פלא.

ולא הכזיב! תפיסתו המהירה, חריפות שכלו וכח זכרונו — היו למשל בפי כל.

בעודנו צעיר החל לעסוק במסחר ובהצלחה רבה. ידיעותיו בשפת המדינה, פתחו לפניו את חצרות בעלי־האחוזות שאתם בא בקשרי מסחר.

משהשתחרר מעבודת הצבא, התחתן עם אסתר ת. ל. בת ר׳ אברהם וציפה בורוכין.

בשנת 1911 עבר לגור בדויד־הורודוק ונחשב לאחד מעמודי התווך של ביהכ״נ דחסידי סטולין וקרלין.

מאמין גדול היה ר׳ נתן נטע, הודות לחנוכו שקבל בבית הוריו ובחצר האדמו״ר מסטולין, הוא ספג לתוכו, לנשמתו והוויתו ספורי צדיקים לאין ספור.

גדולה היתה קנאתו לאמונה, לדת ולמסרת. בכל להט נפשו היה מוכיח בשבט פיו, מטיף מוסר ומורה דרך. הוא דאג לנזקקים בהיותו בחוץ־לארץ והמשיך בדרך זו גם בארץ. לא הזניח שום הזדמנות, תמיד היה מוכן לעזור והיו רבים ומכובדים שכל מחסוריהם עליו.

בראש דאגותיו היתה טהרת המשפחה, וביחד עם חברו ר׳ יוסף בר׳ משה קלוז׳ני ז״ל נשאו בעול ובעומס של התקנת והחזקת בית־המרחץ שבעיר במצב תקין ומניח את הדעת.

בהיותו חריף ושנון נקרא לכל מיני בוררויות. אף במסובכים שבהם, הצליח לגשר מעל לתהום ולמצא את שביל הזהב.

על אף היותו טרוד במסחר, קבע עתים לתורה ולחכמה, את הרבי ר׳ אברהם יצחק הוקיר מאוד והיה מאלה שאחרו שבת בביתו ונהנו מפיו מפיק המרגליות.

ר׳ נתן נטע גלויברמן היה טפוס יהודי בעל צורה והליכות נאות. בעל סגולות ותכונות מעודנות, בעל הבנה ומוקיר את הטוב שבאדם וכבוד נשמתו.

זכה ביחד עם אשתו וחלק ממשפחתו י. ל. לעלות ארצה וליהנות מקדושת הארץ. זכה לגבורות ולקיום לימוד התורה כמעט עד יומו האחרון. נפטר בצלילות הדעת. „קוראים! ועלי ללכת!... אלה היו דבריו האחרונים.

ביחד עם בני משפחתו, מבכים כל בני דויד־הורודוק את מותו של היהודי היקר והדגול ר׳ נתן נטע גלויברמן ז״ל.

ת. נ. צ. ב. ה.

חיים קלוז׳ני

טפוסי דויד-הורודוק



דוד־שלמה איזנברג ז״ל

ממהגרי דויד־הורודוק בארה״ב ליום הולדתו ה־107

דוד־שלמה אייזנבערג ז״ל

פון די דאוויד־האראדאקער עמיגראנטן אין אמעריקא צו זיין 107־טן געבורטסטאג

וולוויל ריישקס ז"ל

זהו שמו ! וכך נקרא בפי בני דויד הורודוק משלגח ידו זעום מסחר שער־חזיר בזעיר אנפין, מסתפק במועט ומרבה בש־תיקה יהודי יקר, בעל הליכות נאות, מאמין וירא שמיים מחובשי בית המדרש — חבר מסור להרב ר' דוד־ל צנוע וקנאי לד' ולתורתו מיחידי סגולה היה, תפארת לבני דויד הורודוק וסמל לרבים יזכר נא לטובה וינון שמו לעד



וולוויל רישקס ז"ל

יולף ביילקס ,אייזנברג

סוחר, שעסק במסחר הטקסטיל שמרובות היו בו פשיטות הרגל הוא לא נכשל אשתו בעלת המרץ היתה עזר כנגדו ויחד נהלו חיים בעלי בתיים שקטים והוגנים נחשב לאדם שקט וצנוע ובעל הליכות נאות, יהי זכרו ברוך



וולף ביילקס אייזנברג



וולף הלל׳ס שכטר

וולף הלל״ס שכטר

עני מדוכא. פרנסתו על מכירת עתונים, שלא הספיקה לבעליה. פוגשים אותו מתרוצץ במכירת העתונים, חוזר על הלקוחות המעטים, ומשתדל להרחיב את קוראי העתון. אבל את רוב זמנו הוא מוסר לבית המדרש — שם מקומו. מקשיב לשעור, ולומד בפני עצמו ומשלים את מקום הבטלנים המעטים בבית המדרש הגדול. יהודי ישר וחרד ת.נ.צ.ב.ה.



סנא הקצב — סאנע דער קצב

סנא הקצב — סאנע דער קצב

אחד ממאה הקצבים שבעיר שפרנסתם בקושי, יהודי ישר, זקוף קומה ובעל הליכה איטית, מקבל את קושי החיים בלי תרעומת ועובר על הכל בשתיקה. בין בני אומנתו נחשב לאחד הישרים והנאמנים. יזכר נא לטובה בין כל קדושי הורודוק.

ח

השואה

א

איך הוטלו לבורות שכרו בידיהם
פארי ישראל כדכדה וזהבה של גולת יהודה,
איך הוטלו לבורות בלי תפילת אשכבה
פרומים — זבי־דם — מפנים — ומגב
רק בסתימת־מעדר — ובחתימת מגף
בגולל עפרם — נגמר אבדנם
ואינם בעולם... וכה שקט עכשיו!
ובין אלה טמוני — גם הורי השחוטים
אחיותי בעליהן — והנכדים הפעוטים — גפני הכרותים!

אורי צבי גרינברג — רחובות הנהר

ב

...ארור כל עולמך,
ארור גן עדנך —
אם בלהות כאלה ישנן — — —
ולו רק בדמיון,
בדמיוני החולה...

דוד שמעוני

ג

...ויקוב הדם את התהום!
יקב הדם עד תהומות מחשכים,
ואכל בחשך וחתר שם
כל מוסדות הארץ הנמקים.

(ח. נ. ביאליק — על השחיטה)

...חמסכם עד דור אחרון יעמד
ובלא קול ודברים אל השאול ואל השמים יצעק...
— — — — — — — —
ורעד זהר הרקיע וקדר פתאום ביגונכם
ונהפך השמש לכתם דמכם הנקי...
אות קין על מצח העולם...
— — — — — — — —
ואל נקמות, פצוע בלבבו, יקום וישאג —
ובחרבו הגדולה יצא.

(ח. נ. ביאליק — ידעתי, בליל ערפל)

י. עידן

ל מ ה ? ? ?

א.

השאלה הזאת נוקבת יורדת עד תהום הנפש, מזעזעת הויתנו זו השנה ה־15 והיא תרדף אחרינו כצל בלהות ותדריך מנוחתנו עד סוף כל הימים, באין לה תשובה.

ובעוד אנו תוהים ובוהים על השאלה, הננו נזכרים, כי פעם נשאלה כבר שאלה דומה לה, בנסיבות אחרות לגמרי, בעוד אבותינו דבוקים ואחוזים בארץ הזאת. איזה זעזוע קשה עבר עליהם והם שאלו במר נפשם: (תהלים פרק ע״ד פסוק א:) „למה אלהים זנחת לנצח״? והשאלה חזרה עוד פעם ועוד פעם.

מוזר הוא אורח חייה של אומה זו ופליאה נתיב גורלה. עקדת יצחק משמשת כעין מבוא וסמל לו.

אם נזכר „ימות עולם״ — נקבע בהחלטיות גמורה, ללא ערעור כל שהוא, את הדברים הבאים:

אין עוד ארץ בעולם כולו שרוותה כל כך דמי בניה, כארץ זו. ואין עוד עם בעולם שמסר נפשו על חרותו כעם זה, ושלם בעדה מחיר דמים כה גבוה, ורק בתקופות מעטות קבל פצוי לדמיו המרובים.

ב.

מרובים הזעזועים שעטו על העם ובכל זעזוע מזעזע פרצה מפיו השאלה המחרידה: ל מ ה ?

ולא רק בני העם אינם יודעים על מה ולמה. גם אלהי האומה תוהה על גורל בניו. והאגדה, כדרכה, מדברת בלשון בני אדם ויודעת לספר: (ספר האגדה א׳ עמוד קצ״ב).

„הקדוש ברוך הוא בוכה״. הוא סופד ואומר: אוי לו למלך שבקטנותו הצליח ובזקנתו לא הצליח״...

האבות מופיעים ומשועים: למה? משה בא וצועק: למה? ואינם נענים. רק רחל האם, עליה מתגלגלים רחמיו של הקב״ה ורק היא מקבלת תשובת הבטחה והרגעה: „בשבילך, רחל, אני מחזיר את ישראל למקומם״ „ושבו בנים לגבולם״ (ירמיה לא, יד).

משמעות הדברים היא: האם היא הערובה להמשך קיומה של האומה. והאומה ממשיכה ללכת בנתיב חייה, נתיב גורלה הנפלא.

ג.

הזעזוע הקשה והאיום ביותר בא בהתנגשות האומה עם רומי. רומי, זו המעצמה האדירה, אשר שעבדה ומגרה כל מי שעמד בדרכה. ארצות ועמים לעשרות נכנעו ושמו צוארם בעולה, רק יהודה, זו הקטנה והדלה, מאנה ונאבקה בכל כוחותיה ולמעלה מכוחותיה.

„Judea Capta״ התפארו המנצחים.

אין מדה לדם שנשפך בארץ הזאת של אבותינו במאבקם הממושך עם רומי, במרידות המרובות, במלחמה הגדולה ואחריה בימי בר כוכבא. „היה הדם מגלגל אבנים של ארבעים סאה״ „שבע שנים בצרו אומות העולם את כרמיהם מדמם של ישראל בלא זבל...״ (ספר האגדה א׳ רס״ב.)

מי עוד עם בעולם, אשר ישוה לנו באהבתנו לארץ ולחרות? „מי כעמך, ישראל, גוי אחד בארץ?״.

ורומי, זו המלכות הרשעה, עיפה נפשה מן ההתנגדות ללא הגיון של העם הקטן העקש הזה,

צלוב החרות. והחליטה — אדרינוס שחיק טמיא — להתנקש בנשמת האומה. אמרו: לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד.

הם ביצעו הרג רב על האינטלגנציה של העם „עשרה הרוגי מלכות", רבי עקיבא וחבריו. וחיי האומה היו תלויים בשערה. ומספרת האגדה: (ספר האגדה ב׳, נ"ו) „אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: „זו תורה וזה שכרה"? אמר הקב"ה: „מה אעשה לבני, גזרה היא ואין מי שיפר".

צעק רבי ישמעאל צעקה גדולה ומרה ונזדעזעו שמים וארץ. צעק צעקה שניה ונזדעזע כסא הכבוד. יצאה בת קול ואמרה: „אם אשמע קול אחר אהפוך את כל העולם לתוהו ובוהו... —."

וכששמע רבי ישמעאל כך, שתק. כלומר, קבל עליו את הדין. משמעות בת־קול היא כזאת: גורל העולם כול—ו תלוי בכוח עמידתו של העם הקטן הזה...

זהו הרעיון שבטא אותו גדול משוררי האומה בכל הדורות, רבי יהודה הלוי: „ישראל לב העולם". ישראל באומות, כלב באיברים".

ידענו שני משמעות לכנוי שכנה את היהודים ההיסטוריון שמעון דובנוב, הי"ד: „עם עולם". אחד: עם שמלא כל העולם מקומו, שני: עם שימיו כימי עולם, עם נצחי, עכשיו נתגלה לנו משמע שלישי של עם עולם, כפי שהגדיר המשורר וכפי שמשתמע מן האגדה.

ד.

ואם נרצה להמשיך בטיולנו זה שיצאנו בו „לזכור ימות עולם ולהבין שנות דור ודור" — בעל כרחנו יובילונו רגלינו רחוק מנחלת ה׳ ויביאונו לשדות זרים רחוקים, למרכזים שונים שיצרה האומה במזרח ובמערב, אם קרובים לארץ האבות ואם רחוקים ממנה ושמשו מקלט לגוף וגם מבצר לרוח במשך דורות רבים. ולבסוף נעקרה מהם אחרי הקזת דם לא מעטה ביחוד במרכז שבמערב. המרכז בסורא פומבדיתא 1006 שנה. המרכז בגרנדה קורדובה 1500 ש. ונדלג על מרכזים אחרים קטנים עד שנגיע למרכז זה האחרון, שגם הוא שמש מקלט במשך 1000 שנה ובימינו ולעינינו נעקר וחרב וכסה במשואותיו שליש מכלל האומה בצורה כה איומה ומחרידה שאין על עפר משלה, שלא כמרכז בבבל ואף לא כמרכז בספרד.

כיצד ראה העם את המרכז הזה שבפולין המדינה, תספר האגדה: „בשעה שהגוים היו מצערים מאד את היהודים בגולה, והשכינה כביכול, ראתה שאין קץ ואין תכלית ויש חשש שמא תאבד, חלילה, שארית ישראל. מיד באה השכינה לפני הקדוש ברוך הוא וטענה טענותיה ואמרה: עד מתי? יונה ששלחת מן התבה בימי המבול, נתת לה ענף של זית, כדי שיהיה לה מקום להציג כפות רגליה על המים — והיא לא יכלה לסבל את מי המבול וחזרה אל התבה. ואת בני שלחת מן התבה אל בין מי המבול ולא בראת בשבילם כלשהו מקום, אשר ינוחו בו בגלותם?

מיד נטל הקב"ה חלק מארץ ישראל שהיה חבוי אצלו בשמים, מיום שחרב בית המקדש, הורידו ארצה ואמר:

„היה מקום מנוחה לבני בגלות" משום כך שמה פולין משמע: פה־לין„ כלומר, פה תלין בגלות. משום כך אין כאן לשטן שליטה והתורה נפוצה בכל המדינה: בתי כנסיות, בתי מדרשות וישיבות, השבח לשמו יתברך!

ומה יהיה לעתיד לבא? כשיבוא המשיח? מה נעשה בבתי הכנסיות והישובים שבנינו בפולין? — הא כיצד? לעתיד לבא, כשיבוא המשיח, ודאי יעביר הקב"ה את פולין עם כל ישוביה, בתי מדרשיה וישיבותיה לארץ ישראל". (מתוך קידוש השם לשלום אש. שיחה בין רבי יונה המחבר ומגדל הפרנס מזלוצ׳ב).

ה.

נאמרו הדברים בסיומה של תקופה. תקופת היאחזות היהודים במדינת פולין בצל מלכי חסד מקזימיר הגדול עד זיגמונט אוגוסט (מאות 14, 15, 16 ומחצית 17).

והנה לא ארכו הימים וזעזוע איום פקד יהדות שלוה זאת. שנות ת״ח — תט״ז (1648—1656) עקרו את העץ היהודי מאדמת מטעו בפולין, ליטא ואוקראינה. בדם ואש נחרבו כשבע מאות קהלות וישובים של היהודים (מהם רק חלק בחורבן חלקי) דורות רבים לא יכלה יהדות זאת לשוב לאיתנה אחרי הזעזוע הזה של גזרות ת״ח.

ועתה הזעזוע האחרון הקשה והנורא ביותר והסופי על אותה אדמת פולין. בה מצאנו מקלט־לילה במשך למעלה מ־1000 שנה, אם כי ישיבתנו בה היתה ברוב התקופות כדברי המשורר: ישיבה „בין עקרבים, בין מצרי שאול ומצוקות שחת״. ומפרק לפרק הקזת דם אם רבה, אם מעטה, אולם קדושי נמירוב, כקדושי מגנצא לא שאלו: למה? חלליהם לא היו, בהכרתם, חללי חנם. הם ידעו על מה ועל מי הם מוסרים את נפשם. והיה טעם למותם, כמו שהיה גם טעם לחייהם. לא כן דורנו אנו, בזעזוע של ימינו על אדמת פולין, זעזוע שגם עמנו המלומד בנסיונות לא ראה כזאת לא בצורתו ולא בהיקפו. לעינינו ובימינו התמוטט המרכז הזה ונפל ללא קום וללא שוב! האם מקרה או צחוק הגורל היה, שארץ זו, שבתחילתה נקראה פה־לין — בסופה היתה בית־מועד למליוני קדושינו? שש מאות רבוא?

מארצות אירופה נהרו אליה פעם פליטי גולה, למצא על אדמתה מחסה ומקלט — מארצות אירופה הוסעו אל אדמתה לעינינו רכבות מות ותושביה רובם ככולם ידם עם הצר, „ארור אתה, גוי אכזרי, ארור יהיה שמך לעולמי עד״.

(ש. טשרניחובסקי)

ו.

ההיסטוריון בעתיד שיבוא לסקר תולדותינו במאה הזאת יאשים את הדור בלקוי ראיה, שלא חש בבאות ולא חזה מראש הסכנות הצפויות. והלא הזהר הזהירו בדברים בוטים וברורים בנימין זאב בן יעקב מבודפשט ולפניו יהודה ליב הרופא מאודיסה, ולפניהם ואחריהם רבים וגדולים אחרים. כצופים על משמרתם עמדו ותקעו בשופרות וקראו לעם:

קומו, המלטו כל עוד לא אחרתם השעה, כי האדמה בוערת תחת רגלכם והר הגעש עלול להתפרץ כל רגע, כל שעה.

„אין תקוה פה, אחי, כבר כלה הקץ.
„אין תקוה ליונה בצפרני הנץ...

(אגרת קטנה, ח. נ. ביאליק)

אזני רבים היו אטומות וכבדות והמעטים שחרדו לקול ורצו לצאת, הם, אויה, נשארו עומדים, „מאחורי השער״.

... איך אבוא בשערי
ארץ הסגולה,
ומפתחי שבור,
והדלת נעולה.

אין קול ואין עונה
ויונה עם נער
עדין מתדפקים
על דלת השער.

(מאחורי השער, ח.נ. ביאליק)

ז.

הקדמונים קבעו בחזונם, כי לפני בא הגאולה תהיה מלחמת גוג ומגוג ודם רב מישראל ישפך „ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע״.

אכן, לעינינו קמה הישועה הגדולה. האמנם, זהו המחיר ששלמנו באבדן אחד מכל שלשה יהודים על פני תבל כולה??

זכור נזכור

עוד אזכורה את דמותך, עיירה קטנטונת, מרוחקת משאון תבל ולבדד כמעט תשכון. בימים שנחרצו גורלות נשארת בדיוק בגבול והיה בך מזה ומזה.

עוד אזכורה רחובותיך, צרים וארוכים ומשני עבריהם בתים נמוכים, כחיילים מוצבים בשורה. כל בית — בית אב, משפחה אחת או שתיים וילדים מתרוצצים בחזיתות הבתים.

בקיץ הדלתות והחלונות פתוחים אל פני הרחוב ויכולת להציץ פנימה מדי עברך על פניהם ולראות כל הנעשה בפנים החדרים.

בחורף היו החלונות מוגפים והבתים מכונסים אלי־קרבם, כאילו מסתירים את היושבים בהם.

עוד אזכורה ימות קיץ, ימי שמש בהירים וחמים, כשכל העיירה משתפכת אל הרחוב — בבוקר אל עסקיה, ובערב אל טיוליה.

עם צאת השחר, כמה טוב ונעים היה לקום ולראות הפרות היוצאות עדרים־עדרים למרעה, כשהם מלווים רועה ומקלו וכלבו הנאמן.

עוד אזכורה נערים ונערות משכימים לקום ופעמיהם אל מחוץ לעיר, אל החורשות והיערות להקים שם מחנות ולבלות יום תמים בחיק הטבע. היו אלה בני נוער שהכינו עצמם לחיים חדשים, ומרכז החיים היתה אז ארץ־ישראל ותנועת התחיה הלאומית.

עוד אזכורה ילדים וילדות אצים לחדרים ולבית־הספר כשילקוטיהם על שכמיהם וצחוק עליז על פניהם — מי ידע מה גורל צפוי להם?

עוד אזכורה הורים יוצאים לעסקיהם, מי למסחר, ומי למלאכה כדי לדאוג לטרף לבני ביתם, הורים עמלים מושכים בעול החיים — מי פלל שכה יאונה להם?

עוד אזכורה ימות גשם, כאילו נפתחו ארובות השמים ורעמים הרעידו חלונות הבתים והנה הבריק הברק ואש אחזה באחד מבתי הפרברים, לאזניך הגיע אז קול חצוצרתו של השומר המזעיק לכיבוי הדליקה ואף הגשם נפסק כאילו לתת שהות להציל בית, פרה, סוס וכל הניתן להציל מצפרני האש שאחזה חיש בגגות הבתים ובחציר שמסביב.

עוד אזכורה לילות חורף בהירים ומושלגים, נוצצים בלובן המעטה כל היקום, ובפנים הבתים מכונסים בני המשפחה ליד התנור החם וליד התה המהביל.

לקראת ימות חורף אלה, הכינו עצמם ראשי המשפחות ודאגו למזון, לעצי הסקה, לאוכל לבהמות ולמלבושים חמים.

עוד אזכורה ימים שלווים אלה שמהלך החיים זרם לאטו ולא חזה איש כי שואה תבוא.

עוד אזכורה ימי אביב וימי פסח, כשכל בית וכל פינה מרוחצים ומכובסים ונהנים מזיוו של עולם זה ושקועים בחיי עולם זה ולא חזו לאסון כי יפרץ.

עוד אזכורה רבים מהנוער היוצאים את העיירה ופניהם למקורות תורה בערים הגדולות וחוזרים לימי חג ולימי חופש, כשהם חבושים כובעי הגימנזיסטים והסטודנטים ומעוררים קנאה ביז בני גילם, שלא זכו כמוהם לנטוש העיירה ולצאת למרחבים.

עוד אזכורה נערים ונערות שמרדו בחיי הווה ושמו פניהם למקומות הכשרה, כדי להצטרף בבוא היום למחנה החלוצים העולים לארץ־ישראל, לחיים חדשים וקשים.

עוד אזכורה המרד הזה של בנים באבותיהם, של בריחה מהבית, של נטישת ספסל הלימודים, של עזיבת הורים זקנים לאנחותיהם, של חתירה לחיים אחרים, של שריפת כל הגשרים, על־מנת להקים הגשר החדש, עליו יעברו בני הדור המשתוקק למולדת משלו ולחיים משלו.

עוד אזכורה ימים אחרונים לפני מלחמת העולם, שיהודים תמימים לא רצו להאמין לפעמי

השואה המתקרבת ועצרו בעד ילדיהם ולא נתנום לעלות ארצה, כי היתה כרוכה אז בסכנה של גניבת גבולות וחציית ימים ללא רשיון.

והנה פתאום הורד המסך וכל מה שנותר מאחוריו היה רחוק מאתנו מרחקים רבים והפרידו בינינו יבשות וימים.

עוד אזכורה בשורות־איוב ראשונות שהגיעו אלינו על הטבח והרצח ועל תעלולי הגרמנים בעיירה בסיועם של הגויים משתפי הפעולה ולא היה בידנו להושיע.

עוד אזכורה את בואי לפולין החרבה לאחר השואה ואת המסע מעיר לעיר והנסיון הנואש להציל מה שניתן ושארית הפליטה היתה אז דלה וזעומה וחסרת אונים.

עוד אזכורה הידיעות השחורות משחור והנוראות מכל נורא שהביאו אלינו אודים מוצלים מאש, שרידים אחרונים שספרו על כריית קברים במו ידי הנרצחים ועל גירוש של תושבי העיירה שלא עמדו ולא יכלו לעמוד מול כדורי מרצחים ומול סכיני עוזריהם.

עוד אזכורה יום בו עמדתי על מה שהיה פעם מחנה השמדה המפורסם אושוויץ ועל תנורי הגזים והמשרפות שנשארו בכל הנורא והאיום שבהם ואת ערימות־ערימות העצמות של מליוני בני האדם שנשרפו במקום הזה.

זכור נזכור כל אלה ואל ניתן דמי לנו עד סוף כל הדורות.

משה מורבצ'יק (מאירי)

חיים קלוז'ני

מי יתנה את גודל החורבן כוחו של מי אתו, להעלות הכל על הנייר? הן עשר שנים ומעלה עברו מאותם ימים מרים ונמהרים.

אמרתי: אצלול אל תהום הנשכחות ואדלה משם את אשר יעלה בזכרוני — הווי של יום־יום, קודש וחולין, פרט וכלל, את שהיה ואיננו עוד.

מבית לבית, מרחוב למשנהו עברתי, משמים וקודר, מעלות השחר ועד צאת הכוכבים: וצללים בלבד על כל כותל וקיר, ואלפי עינים זועקות ומשוועות משוחחות את אלם פחדן ממות־החרדות שאפפן.

וכה צעדתי שם, נפש חיה יחידה, מתיחד עם נשמותיהם של אלפי קדושינו, רב וצעיר, קטן וגדול, אבות ואמהות, בני כל השכבות, שבנפלן נתאחדו בקבר־אחים אחד, וכל האחרים, חית השדה אכלה את בשרם ולא זכו להגיע לקבר ישראל.

והעמקתי צלול עוד, עתה ראיתי את עיר־מכורתי, כאשר היתה בימי ילדותי ובימי בחרותי. ראיתי את יהודיה הרבים בעבודת יומם: מי לחינוך מי לתרבות ומי לציון, מי לצרכי יום־יום, מי שעניני עליה לארץ מדריכים את מנוחתו, ומי שצרת הבת שהגיעה לפרקה, מטרדת ואינה נותנת דומי לו.

מה יפים היו מעשיכם, בני דויד־הורודוק? תומכים וסועדים, מסייעים ומקילים, יוצרים יש מאין, בזיעת אפיכם ופרנסה ברחמי שמים.

והיש הסתפקות במועט, בעניני־חומר, כהסתפקותכם. והתמסרות והעפלה לצרכי רוח, כהתמסרותכם והעפלתכם? אזכרה את בתי־הספר העבריים, שרבים מספור היו קשייהם, ובכל אלה עמדו והורו לקח לתשעים למאה מילדי העיירה. אזכרה את צלילי העברית המדוברת, שנישאו על שפתיהם של „בני יהודה" האמיצים, שחייהם קודש להשרשתה בעיירה ומחוצה לה. הנה בית־היתומים, הספריות, המועדונים, בתי־כנסיות — וכל כולם רוח ציון שורה על כל בית, זו ההתמסרות לציונות ולארץ־ישראל, עד כי, דימית לפרקים, שעל אדמת ישראל עומדות רגליך.

אך לא, לא אוכל להביע את כל ישותכם, הווייכם ויעודכם, קדושי עיירתי, אפסו מלים מפה וחרבו דמעות מעינים. אללי!

ציון

רצון עז פועמני להציב ציון לדוד־הורודוק, שבה חונכתי וגדלתי. עיירה עוטה אוכלוסין משכנותיה שבגליל פולסיה המשובש ביצות והלוקה בתחבורה, עיירה שדלות ודחקות חברו בה יחדיו ולעומתן תרבות עברית וחיים עבריים פיכו בה. עוד לפני כחמישים שנה פעל בה יש״י אדלר בהפצת השכלה עברית והחיאת השפה; רבים עזרו על־ידו והמשיכו בהצלחה גם לאחר נסיעתו. עיירה יהודית זו, פעולה ציונית נלהבת היתה בה ואנשיה היו בין הראשונים שלקחו חלק בעליה השניה, הבריחו גבולות, ועברו שבעת מדורי גיהינום כדי להגיע ארצה. לא אעמוד כאן על תיאור עיירה זו. נדמה לי ששמה וזכרה מדברים בעדה.

והנה לפני חדשים מספר, עם הכיבוש הרוסי, התחילו להסתנן קטעי ידיעות על־ידי מכתבים מרוסיה, וביניהם מכתבו של נער בן 14, היחיד שנשאר לפליטה מכל עיירתנו. במכתב כתוב בין השאר: — הלב נתאבן למראה כל הצרות, הרציחות, העינויים ושריפת האנשים חיים. לאחר שנתגלגלתי שלוש שנים רצופות בלי קורת־גג, בלי זכות חיים, מזוהם ורעב, צפוי בכל רגע למיתה משונה, — איני יכול להעלות על דעתי כי אני פה היחידי, נשארתי ממשפחתי הענפה ומעיירתי האומללה. הוי, טוב מותי מחיי״ — מקונן הילד בן ה־14 „מה אוסיף ואכתוב״ הדברים נוראים וידועים. הפצע בנשמה עמוק. ודאי תתפלאו, כיצד אני כותב ככה, אבל לב אדם כבר אין לי מזמן. אש הנקמה בוערת בקרבי. הייתי שותה את דמם, ועושה בהם מה שעוללו לנו. — — — ״

כן, גדול הכאב ועגום הסיכום של אחינו בתפוצות. עמים יקומו לחיים חדשים, ערים ובתים יבנו על תילם, אך הורינו ואחינו היקרים לא יקומו לעולמים.

זלדה.

בקורי בדויד־הורודוק ערב פרוץ המלחמה העולמית השניה

גדולים היו כיסופי לשוב ולראות את עיירתי, לפקוד את ההורים, קרובים ומכרים, לשוב ולהתהלך ברחובותיה ובסמטאותיה הצרים ולהיפגש פנים אל פנים עם כל אלה שאתם גדלתי, חונכתי ועבדתי שנים ארוכות.

זכות זו נתגלגלה לי ערב פרוץ מלחמת־העולם השניה בשעת ביקורי בפולין.

היה זה בשלהי אוגוסט 1939. אירופה כולה היתה אחוזה אימת המלחמה הממשמשת ובאה, חרדה רבה אפפה את הכול, ובמיוחד את יהדות פולין, איש לא ידע מה ילד יום, הצנזורה הצבאית היתה חמורה, והעתונות היהודית גילתה טפח וכיסתה טפחיים מן המתרחש לבוא, לב איש לא ניחש, מה קרוב החורבן, ומה גדולה השואה העומדת להתחולל.

פרטים נוספים קיבלנו בקונסוליה הבריטית בורשה, אגב הוראה חמורה לעזוב את פולין תוך 24 שעות. הוראה זו באה כמהלומה על ראשי, כי טרם הספקתי לבקר בבית, לראות את ההורים, החברים והמכרים. בחרתי בדרך המסוכנת יותר, וירדתי לשעות מספר הביתה.

עם חשיכה הגעתי לדויד־הורודוק ועם בוקר עזבתיה. לא אשכח את השעות המעטות האלה, עת בית־הורי, הבית וסביבו, הפך מקום־מיפגש לכל בני עירנו, מהם שבאו לקבל דרישת שלום מקרוביהם ומכיריהם, ומהם לשמוע על המתרחש בארץ. כולנו חשנו שהאדמה בוערת מתחת לרגלינו וזעקה מרה נשמעה מן המסובים יחד — מה הלאה, כיצד לברוח ולהיכן?

— — — — — — —

זכורני, איך קרנו פני הכול כששמעו על הארץ, על לבטינו והישגינו, על האור והצל המשמשים בערבוביה, על המפעל הכביר המוקם במולדת — ומדברי אפשר היה לשמוע בעין תוכחה לכל אלה, שמקומם היה אתנו פה בארץ, ושיקולים חסרי ערך, קטנטנים, חרצו את גורלם.

היה זה ליל־שימורים, הכל דברו, הכול שאלו, החל בהרב שפירא ז״ל, עסקן ציוני מסור ונאמן, שזכותו עוד עמדה לו להגיע ארצה, וכלה באחרים; כל פרט עניין אותם, המצב הכלכלי בארץ, המאורעות, קטרוגים על ההבלגה וכו׳ — בקושי רב עלה בידי לתרץ את הדברים. הרוחות נרגעו, רק כשהבטחתי לקיים למחרת אסיפה לבירור יסודי ורחב יותר של כל הדברים. אסיפה זו לא נתקיימה, כשם שלא נתקיימו מיטב חזונם וחלומותיהם של בני עיירתי היקרים, כי באותו מעמד קיבלתי מברקים מאשתי ומן המוסדות בארץ „לחזור מיד לרגל המתיחות.

אין ניחומים ואין שי׳ומים לאסון הגדול, לאבדנם של כל אותם אנשי העבודה והעמל — אנשי תורה ותרבות, בעלי מרץ ויזמה ומסירות יהודית וציונית ללא גבול — כענפים צעירים נגדעו והושלכו לאשפתות בידי טמאים.

הנחמה היחידה היא המצבה החיה שהוקמה בארץ — המאות הרבות של המשפחות בני העיר שניצלו, על נשותיהם וטפם, שוקקים חיים בכל פינות הארץ, עובדים ויוצרים ומשמשים חומה בצורה למדינה המתחדשת.

מ. רפופורט

מ. שור עמי

ימי האחרונים בדוידהורודוק

הסובייטים נהגו לחלק את האוכלוסיה לשלש שכבות:

א) השכבה המהימנה: קומוניסטים לשעבר, שלא נמצא כל פגם בהם, וכן אלו שהצהירו בפומבי, עם הכיבוש, על אהדתם המלאה לשלטון, באין מערער על כך;

ב) אויבי המשטר, והם: העשירים ופעילי התנועה הציונית.

ג) אזרחים סתם, שיש להכשירם זמן רב, לקראת נאמנות, מתוך תקוה, שאי־פעם יהיו ראויים להיקרא בשם אזרחי ברית המועצות. רוב אוכלוסי דוידהורודוק נמנו עם הסוגים ב׳ וג׳. אנשי סוג ב׳, שלא הולשן עליהם ולא הוגשו נגדם תלונות רשמיות ובלתי־רשמיות — הועברו ממילא לסוג ג׳.

בחדשים מרץ ואפריל 1941 גויסו מאות צעירים מסוגים אלו ל„גדודי־עבודה״ (ברוסית: „סטרויבוי־בטלאן״), ורובם נשלחו להקים שדות־תעופה בקרבת גבולות רוסיה הלבנה (פולין לשעבר) אזור הכבוש הגרמני כגון בקוברין ובביאליסטוק. הייתי עם ההולכים לקוברין.

ב־20 ביוני נפל בגורלו של בחור יהודי לעמוד על המשמר ב־1 אחר חצות. הוא איחר לקום ב־5 דקות. מיד הזעיק מפקד הפלוגה — גוי, אזרח ברית המועצות — את כל אנשי הפלוגה ונזף בבחור בפומבי: „בוגד! אילו פרצה מחר המלחמה אף אז היית מאחר לקום? בעוד 3 ימים תעמוד לדין״. כעבור 48 שעות התלקחה מלחמת רוסיה־גרמניה.

הרעשות אויר והפגזות תותחים פקדונו תכופות. השתדלתי להימצא תמיד יחד עם אנשי דוידהורודוק. האנדרלמוסיה היתה רבה. ניתנו פקודות סותרות — בכל אשר פנינו היו הגרמנים. ביום אי־אפשר היה לסגת, ונאלצנו לשכב ביער או בבוץ ולרוץ בלילה. אחת היתה עתה המטרה לפנינו: הביתה.

ב־26.6.41 לפנות ערב, ביום ו׳ היה זה. הגעתי לדוידהורודוק עם ידידי היקר משה שכטר, בנו של דויד ונכדו של וולף מוכר העתונים. לא הכרתי את העיירה. מי מבני דוידהורודוק אינו זוכר שעות אלה שלפני התקדש השבת. בעלי החנויות ממהרים לסגור עסקיהם, ובעלי המלאכה מסיימים את מלאכתם. מכל חלון מהבהבים נרות השבת — והכל צועדים לבתי־הכנסת עם ילדיהם. ועתה — כבליל תשעה באב. חושך ואפילה בחוצות ועל־פני כל יהודי — פחד מפני הגרמנים הקרבים ובאים. מיד סובבונו פנים מוכרות ובטרם החלפנו את בגדינו הבלויים וסעדנו את לבנו

— היה עלינו להשיב על כל אשר נשאלנו. כאן סבורים היו, שכל המגוייסים כבר נפלו ורק למחרת התחילו להגיע אחרים. מיד ביקשתי את בני משפחתי — ונתברר, כי יצאו עם עשרות המשפחות אל הגבול הסוביטי. במוצאי שבת חזרו יקירי, משלא ניתנה להם רשות־מעבר.

העיירה נתמלאה פליטים מן העיירות הסמוכות. החרדה גברה. הגויים הרימו ראש: „חלפה שעתכם, יהודים, הנה יוצאים מכאן הסוביטים. כולנו התפללנו שיעלה בידם לעצור את הגרמנים. אי־סדר שרר בכל. יום אחד גויסו המונים ולמחרת שוחררו מאין דרך להסיעם. הפלוגה האחרונה של המגויסים נשלחה ב־28 ביוני מבית־הספר העממי הפולני לעבר מינסק.

בהתיעצות חברים על דרכנו להבא נחלקו הדעות: משה שכטר היה עם המחליטים להישאר ואילו יצחק גולמן ואנכי החלטנו ללכת. הודענו זאת למשפחותינו ולבני הנוער הציוני לשעבר שלא נותקו הקשרים אתם. רובם סירבו ללכת.

ב־6 ביולי, בהשכמת הבוקר עזבו את העיירה שרידי הפקידות הסוביטית. מהרנו לצאת בעקבותיהם. באולשנר גאס נפגשנו בערב — בלי הודעה מוקדמת — 20 בחורות ובחורים, נושאים ילקוטי גב וצד. בדרך פגשנו עוד כמה צעירים אשר סרבו להצטרף אלינו, באמרם: „אין הגרמני גרוע מהרוסי. נסתדר גם במשטר החדש". גם בבית חרדו לנו, היוצאים, וביקשו לבל נרבה בברכות ולא נפרד בנשיקות ובחיבוקים — כיוצאים לדרך ארוכה — על־מנת שנמהר לחזור. כשהגענו לגבול סרבו הזקיפים לתת לנו לעבור. כל אמתלה לא הועילה. רוחם של כמה אנשים נשברה ויצחק גולמן, מרים פרנקל, צירל בגון ושושנה אייזנברג חזרו הביתה.

ברגע האחרון ניאות אחד מאתנו, יליד אחד מכפרי הגבול, להוליכנו בדרכים עקלקלות ולהעבירנו את הגבול בלילה. צעדנו — גברים בלבד — אל עבר מלישוב. בערוב היום נתפסנו ע"י משמרות מזוינים של פרטיזנים, פקידי המנגנון שהובאו מרוסיה ושירתו בעיירתנו. מפקד היחידה, רוכלין, שהיה מזכיר המפלגה הקומוניסטית בדוד־הורודוק, הבין „קצת לרוחנו". הוא קבע לנו מקום חנייה ליד מחנהו והבטיח להשיבנו דבר מחר בבוקר „אם יעלה בידו לקבל נשק בשבילנו". היה זה ליל אימים. מרחוק ראינו דליקות בעיירתנו מהלך 20 ק"מ מאתנו. הגרמנים כבר היו שם והוחל במעשי השוד. כבינו את הדליקות ועם זאת חרדנו, פן ישאירונו הפרטיזנים לנפשנו.

בבוקר ראינו את כרכרת הפרטיזנים החוזרת מטורוב. מיד נקראנו אל המפקד שהודיענו: נשק לא קבלתי. אך רשאים אתם לעבור. הענין סודר עם מפקד משמר הגבול. מיד רצנו קדימה — ולא נתקלנו באף חייל על הגבול. הכל נמלטו לשמע התקדמות הגרמנים. קרבנו לטורוב — והנה לקראתנו, מרחוק מכונית־משא גדושה חיילים ועליה מוצבת מכונת־יריה. לא ידענו אם רוסים הם או גרמנים. משמאלנו השתרע בית־קברות. מיד קפצנו והשתטחנו ליד המצבות. לאחר שנעלמה המכונית רווח לנו. קמנו והמשכנו בדרכנו והגענו לפנות ערב לטורוב — על אדמת רוסיה הסוביטית.

מ־1939 עד 1945

א. הכרזה המלחמה ואנו שומרים על הסדר

ביום השלישי, 27.8.1939, ארבעה ימים לפני פרוץ המלחמה, הודבקו הודעות על גיוס כללי ברחובות דוד־הורודוק. הישוב היהודי שבעיר הומם, אנשים התהלכו כצללים בידעם את הבאות. עם זאת, האמינו רבים שהמלחמה אינה קרובה.

ביום השישי: 1.9.1939 בשעה 4 לפנות בוקר חצו חילות הגרמנים את הגבול הפולני והתקדמו במהירות הבזק. בעיר פורסם צו האפלה. חלק מן הנוער היהודי והלא־יהודי גויס ע"י מכבי האש

לשמור על מלוי הצו ולשמור בשעת האזעקות. גם אני הייתי בין המגוייסים, ויומם ולילה עמדנו על המשמר.

בערב אחד נקראנו ע״י מפקח הכבאים ונתבשרנו שהמשטר הפולני אינו קיים עוד, ועלינו החובה לשמור על הסדר עד בוא שלטון חדש. לחלק מאתנו ניתנו גרזנים וקרדומות ולחלק נשק חם. אנשי הכפרים שבסביבה נתארגנו והצטיידו בכל הבא ביד, במטרה להתנפל על העיר ולבוז בז. אבל בכניסה על הגשר שעל נהר ההורין, נעצרו הכפריים ע״י אנשי השמירה האזרחית, שאימה לפתוח עליהם באש. הם נתפזרו.

ב. כניסת הצבא האדם

המצב הוסיף להיות מתוח, ואנו נשארנו על משמרתנו פרט לשעת התקיעות בראש־השנה. כעבור שבועיים נודע לי מפי משה מרגולין ושמחה מישלוב, שהצבא האדם יבוא בקרוב לד.־הורודוק, ואכן, ב־19/9, בשעה 6 לפנות בוקר נכנס הצבא האדם העירה. הישוב היהודי נשם לרווחה. החוליה שלי, בת חמשת הכבאים, ששמרה על גשר אולשן, פגשה ראשונה את הצבא האדם עם כניסתו. הללו חשבונו למשטרה פולנית, וכיונו את נשקם לעברנו, עד שעלה בידינו להוכיח מי אנו. הם לא עזבונו ויחד התקדמנו לעברה השני של העיר אל גשר ההורין. ליד ביתו של משה בורוכין ירו 3 חיילים פולנים לעברנו כי לא רצו למסור את העיר ללא מאבק. שני לייטננטים מן הצבא האדום נפלו בקרב שנתלקח.

כל המגויסים ומכבי האש נצטוו להתקדם עם מכונות־הכיבוי, תחת מטר הכדורים כדי לכבות את הגשר הבוער שהוצת ע״י הפולנים. משנתקרבו הטנקים הרוסיים לנהר הודענו להם שעמוק הוא מאוד; אך הם השיבו ב„ניצ׳אוו״, נכנסו למים ובעזרת כנפים מיוחדות חצו את הנהר.

ג. במשטר החדש

המשטר החדש לא פגע במיוחד בחיים היהודיים; בעיקר נפגעו החלק הדתי והציוני; זקנים ובעלי אמונה, שנזהרו כל ימיהם בקדושת השבת והחגים נאלצו ביום הכיפורים להתפלל בשעה 4 בבוקר ובשבע לצאת לעבודה על חופו של מוכה רימר. כל מה שהיה גז ונעלם; תחת האחווה והידידות באה החשדנות, ואט־אט בשל הרעיון לצאת לוילנה — פתח־התקוה ליציאה לעולם החפשי. כשבועיים נמשכו חילופים חפשיים של האוכלוסיה. במוצאי אחת משבתות אוקטובר באו מאות יהודים אל ביתו של הרב שפירא ז״ל להיפרד ממנו בצאתו לעבר וילנה עם רעיתו. משנכנסתי אנכי שמה, ניגש אלי וברקעו ברגלו אמר לי: „יעקב, אני פוקד עליך לנסוע תיכף ומיד לוילנה, כי עבודתך הציונית תעיד עליך״. הבינותיו. נאנחתי בשברון־לב, ואמרתי: „רבי — הצדק אתך״.

ד. יוצאים וחוזרים

אבי ז״ל רצה מאוד שאעזוב את הורודוק ומשלא יכל להביע לפני את רצונו, חזר על כך בפני חברי כמה פעמים. לא קל היה לבוא במגע עם כמה מן החברים, משום שאי־אפשר היה לגלות זאת לשום איש. החבורה הראשונה, שמנתה 4 אנשים — יוסף בן משה ברוכין, אברהם גורביץ זאב רונקין ואנכי, יצאה לעבר רומניה דרך רובנה ולבוב, ונאלצה לחזור מאין מעבר. בפעם השניה יצאנו לעבר וילנה. משהגענו לאיישישוק, נאמר לנו כי מוילנה מחזירים את הבאים למקומם וחזרנו. האוירה היתה דחוסה מאד, והחלטתי לעזוב את הורודוק בכל מחיר.

ה. בדרך לוילנא

ב־22.9.1939 בשש לפנות ערב, בעמדי ליד חנותו של יוסף בסביץ ששימשה כצרכניה, ניגש אלי אחד מנאמני השלטון החדש ואמר לי שאני נדרש אולטימטיבית להביא את ארכיון „בית״ר" למשטרה... תשובתי היתה שהארכיון כולו הושמד בתחילת המלחמה יחד עם כל הארכיונים הציוניים. ידעתי אז שימי בהורודוק ספורים. כעבור יומיים בשעה 8 בבוקר, נמסר לי ע״י יוסף גלויברמן ז״ל שאחיו יעקב ודוד גורביץ עברו את הגבול מוילנה כדי להעביר את האדמו״ר מקרלין. נחפזתי הביתה ולאחר התיעצות קצרה עם הורי, אחותי, אחי, גיסי ודודי, ארזתי את חפצי ויצאתי לדרך. רציתי לקרא גם את חברי יוסף ברוכין ולהניעו שיצא עמי, כדי שמצפוני יהא נקי, אבל יוסף גלויברמן הניאני מכך, באמרו שהוא מסודר, עובד בבנק ויש לו כרטיס אדום. נכנסתי לחיקל פריימן וביקשתי שבנו לייבל יילווה אלי. הוא הסכים ויצאנו ללונינץ.

בלונינץ נפגשנו עם גלויברמן וגורביץ. האדמו״ר לא בא, ואנו המשכנו ללידה, ומשם לטורגל—העיירה האחרונה שעל הגבול. אחרי נדודים רבים וצרות ותלאות בדרך של 50 קילומטר בבוץ ובשלג עד הברכים, עלה בידנו לעבור את הגבול. החלש שבנו היה לייבל פריימן, ומשעברנו במרוצה את פס הגבול באורך של 4 קילומטרים עד לחורשה הקרובה, נוכחנו שהוא נעדר. הייתי בטוח שמפאת חולשה נשאר בדרך. חזרתי על עקבותי מהלך קילומטר בערך לחפשו — ולא מצאתיו, משחזרתי מצאתיו בחורשה, וכששאלתיו לאן נעלם ענה לי, שנפל מאפיסת כוחות אך בו ברגע עבר הרב סורוצקין את הגבול במזחלה והעביר גם אותו.

ו. מפוניביז׳ לקובישיב

בהיותנו בוילנה, ולאחר מכן במרכז ליטא בפוניבז׳, היה מצבנו טוב. במכתבי האחרון הביתה כתבתי: „כשיתחילו התזמורות לנגן, תצאו לבקר את אחותכם רבקה". משפרצה המלחמה בין גרמניה לרוסיה הייתי בפוניבז׳, יעקב גלויברמן היה בוילנה, לייבל פריימן — בקובנה וזאב שפר — בדרך מפינסק לסרני. וגורל אחד היה לכולם. יום אחד קבלתי מכתב מהבית ובו מודיעים לי שאמא ז״ל מתה ביום ג׳ בשבט.

שם, בפוניבז׳ עבדתי אצל פולני שנשאר בליטא עוד ממלחמת העולם הראשונה. הוא נחשב כאדם ישר מאוד ומשבאתי להיוועץ עמו הציע לי להסתתר אצלו ואף הבטיח לדאוג להשגת תעודות אריות בשבילי, לא איבדתי את עשתונותי, הודיתי ואמרתי לו, ששכנו ודאי ילשין עלי ואיני רוצה שהוא יסבול בגללי. לפיכך החלטתי לברוח לרוסיה, אז נתן לי הפולני כסף וברכני בהצלחה. בו ביום ב־2 בצהרים יצאתי בחברת כמה חברים לדוינסק בואכה בוגסיבה בטריטוריה הרוסית, ומשם לפולוצק וויטבסק. ההפצצות היו איומות; הכל נחרב ונשרף. פני השמים קדרו ביום מעשן, והאדימו בלילות מאש הדליקות. רק על פי נס נשארנו בחיים.

במרחק 70 קילומטר מאתנו ראינו לאור היום את סמולנסק העולה באש, ומאין אפשרות להמשיך חזרנו ונסענו לעבר קויבישב. אחרי נדודים של חדש ימים ברכבות הגענו לתחנת ביז׳נצ׳וק, 40 קילומטר מקויבישב, ושם עבדנו בחקלאות; בקולחוז „פוטי סוציאליזמה", נחו במחצית עצבינו אך לילותינו עברו ללא שינה — כי דאגנו לבני־ביתנו וקרובינו, ידידינו וחברינו.

ז. באסיה התיכונה

משנחתם הסכם סטלין — שיקורסקי ניתנה חנינה לאזרחי פולין, שהוגלו לרוסיה, החלק הארי התחיל נוהר לאסיה התיכונה, למקום־הריכוז הראשי של חילות הגנרל אנדרס, בתקוה לעלות לארץ. במאמצים רבים עלה בידינו לצאת את קויבישוב והגענו עד זירבולק שבאסיה התיכונה

אולם לא הצלחנו לזוז משם, מחמת יחסם הידוע של חילות אנדרס ליהודים. ארבע שנים שהיתי בזירבולק. הצלחתי להקים מגע עם אחי בארץ־ישראל ומה רבתה השמחה וההתרגשות כשקיבלתי את המברק הראשון מן הארץ. כן עלה בידי לבוא במגע עם בני דויד־הורודוק שברוסיה: קופיל מורבציק, קרז׳נר יששכר, יוסף יודוביץ, יעקב ברגמן ז״ל קוויטני שלום, אשר ברוכין שמואל צציק, לציצקי ברוך, ועוד.

בשהותנו בזירבולק אירגנו את כל היהודים שנמצאו שם, יוצאי פולניה ורוסיה, לטביה ליטא ובסרביה. נוצרה אף קופ״ג״ח שתמכה בנצרכים.

לא הרחק מאתנו נמצא בית־חולים, ורוב החולים, שסבלו לרוב מטיפוס, דיזנטריה וקדחת קיבלו חלב וביצים מדי יום ביומו. פעמיים בחודש היו חברי הועד מבקרים את החולים, מביאים להם חבילות מזון ומעודדים אותם. הועד דאג גם לצרכיהם הדתיים של הפליטים. נרכש בית ששימש כבית־כנסת, אף קיבל ספר־תורה מיהודי בוכרה שנמצאו במרחק 12 ק״מ מזירבולק. מדי שבת התקיים שם „מנין״. בשעת העליות לתורה בחגים היו תורמים לצרכי הקופה המשותפת. בעיקר רבה ההשתתפות בימים הנוראים, ובמשך שנתיים שימשתי כתוקע.

ח. בשורות איוב מן העיירות

משהגיעה השעה המקווה, והמלחמה נסתיימה, התקשרתי עם עיריית דוד־הורודוק וכעבור זמן מה קבלתי את תשובתם: „גורל הוריך, כגורל כל היהודים בהורודוק. כל „היהודים חוסלו ורכושם נשדד״. באותו זמן ביקר אצלי יששכר קירז׳נר, ויחד הלכנו לדואר לקבל את תשובותיהן של עירית דויד־הורודוק, סטולין, ויסוצק, פינסק ניסויז׳ — והנוסח היה שווה. רגעים אלו היו האיומים שבחיינו. לא האמנו ולא יכולנו להשלים עם האמת המרה שטפחה על פנינו.

ט. קול דמי אחינו זועקים מן האדמה

היאוש תוקף, הקרירות צובטת בלב ובנשמה גם יחד, הבדידות והאדישות משתלטת לאין מוצא. האדם שנברא בצלם, נוצר כדי להתקיים ולחיות על אדמת אל הברוכה, ליהנות מן החיים בכל אתר ואתר. אך העולם „הנאור״, שהתקדם בצעדי ענק מבחינה טכנית, קיבל בשוויון־נפש מוחלט את נחלי הדם הרותח של אחינו ואחיותינו, נשינו, טפינו ועוללינו, שנותקו בכוח פראי, ובדרכים סדיסטיות מעל זרועות אמותיהן, ונופצו אלי קיר ואבן. ועוד עולם זה צמא בתאווה רעבתנית לעבר הטרגי והבלתי־נשכח. עדיין לא נרגעה האדמה מדם הטבוחים שספגה. היא זועקת, קוראת ומעוררת: „קול דמי אחיך זועקים אליך מן האדמה״ — ואין קול ואין עונה כקול קורא במדבר״. — מהדהדת זעקתם האחרונה, נאטמו האזנים וטומטמו המוחות — אין שומע!

אילו ממציא הייתי, כי אז יצרתי את התרופה הנכונה, שבכוחה לשרש את הארס המפעפע, הגיעה השעה ל„הס קטגור וקח סנגור מקומו״. אפילו לקבר ישראל לא הגיעו. שני קברי האחים של בני ד. הורודוק שבדרך לחינובסק מיותמים הם, אין בא ואין מבקר, אין מזיל דמעה ואין מניע עפעף.

ועמוק בלב הפצוע נחרתים העינויים והיסורים. אין כוח בעולם שישכיחם ואין דרך שתעלימם. בימים ובלילות הנוראים והאיומים ההם הייתי רחוק מכם, בודד ועזוב ובמרחקים נפחו נשמותיכם בהמון אל שמי האל שלא דרש בנו ואת פינו לא שאל — וכך רצה הגורל וניצח אגרוף הברזל הטמא...

תנוחו על משכבותיכם ותהיינה נשמותיכם צרורות בצרור החיים, והיו מליצי־יושר לנותרים.

יעקב בן יוסף קלוז׳ני

ימיהם האחרונים של יהודי דוד-הורודוק

ביום 5.7.1941 נכנסו הגרמנים לדויד־הורודוק. שבועות מספר לאחר שכבשו את העיר, עלה בידי הנוצרים במקום, ובראשם מארייקו קולגה ולטון ימ״ש, ליצור את הרושם, שיהודי העיר מצפים לשוב הצבא האדום. כתוצאה מכך, קיבלו הנוצרים רשות מאת מרכז הס.ס. שבפינסק לעשות ביהודים כטוב בעיניהם. ב־16 באוגוסט בשעה 4 לפנות בוקר, כותרו כל רובעי היהודים, וכל הגברים והילדים עד גיל 8 הובאו ערומים ויחפים אל מקום הריכוז בחצר הכנסיה הקתולית — ומשם לדרכם האחרונה. יעקב בן אבא גרצולין, היהודי היחידי שנודע לו מפי נוצרי על גורל המובלים, ניסה להימלט, אך כדורי המרצחים פגעו בו והמיתוהו במקום. תדהמה ואזלת־יד שררו בכל; כל הדרכים היו חסומות ע״י המשצ׳ניעס ואין כל יכולת לברוח. רבים לא האמינו במה שעתיד לבא.

ממקום הריכוז הובהלו והובלו היהודים אל שני קברות־האחים שהוכנו 3 ימים לפני השחיטה. ביום השחיטה באו הנוצרים שבעיר לתפוס את בתיהם של היהודים חוץ מן „השוחטים" עצמם. בבואם למקום החפירות נצטוו לפשט את שארית לבושם ולרדת להפירות ושם נורו במכונת־יריה.

קבוצת יהודים, ובראשם לייב טרייסטר, הושארו ע״י המרצחים לסידור הגויות שנפלו חמרים־חמרים לתוך החפירות; לאחר מכן נרצחו גם הם.

לאחר הרצח כוסו החפירות ע״י המשצ׳יניעס שהשתתפו ברצח.

יחידים יחידים בלבד הצליחו להתחבא בדרכים שונות, אך הגורל האכזרי פגע גם בהם.

נחמן יאנוש בן יוסף, נכדו של איצ׳ה החלבן, הצליח להימלט ולהגיע לסטולין דרך הכפר ברוז׳נוה, שם שהה כשנה בגיטו, עד שעלה עליו הכורת יחד עם יהודי סטולין.

יעקב בן ליטמן קלוז׳ני, נכדו של משה אליניק, הסתתר ימים מספר עד שנמסר ע״י נוצרי, הוא לוקח לגסטפו, נתנסה בכל מיני עינויים ויסורים עד שנגאל ע״י יריה.

ר׳ אהרן סלומינסקי, שהסתתר ימים מספר אצל נוצרי מאחרי הגשר, נתבקש ע״י אותו גוי לעזב את מקום מקלטו בפחדו שיהרגוהו על החביאו יהודי בביתו. באין ברירה רצה ר׳ אהרן להגיע לביתו, ובעברו על פני הגשר תפסוהו הגויים הטילוהו אל הנהר. הוא טבע מיד, והובא לקבר ישראל הודות לאשתו רחל ז״ל, שהשקיעה בכך כוחות לא אנושיים.

שמחה בן משה אהרן מישלוב הסתתר כשבועיים במרתף ביתו, אך העוזרת הנוצריה מסרה אותו לידי הגויים שהעלוהו מן המרתף ורצחוהו בביתו לעיני אשתו וילדיו.

איסר בן ניסן גורביץ הסתתר בארון־בגדים, ונמצא ע״י המשצ׳ניעס, הוצא משם ונגרר אל השוק, הוכה מכות רצח עונה באכזריות ועיניו נוקרו. צעקותיו האיומות נשמעו מקצה העיר ועד קציה בבקשו ממעניו שישימו קץ לחייו.

ר׳ קהת בן ר׳ סנדר מבלוהוש ור׳ אברהם ברוכין מחורומסק, שגרו בשכנות להורודוק, הסתתרו בכפר קרוב אצל איכר נוצרי, עד 1943. הם חלמו שהרבי ר׳ משה בר׳ ישראל זצ״ל חי, יצאו ממחבואם ללכת לסטולין — אך בדרך נרצחו ע״י הגויים.

ראובן בן חיים קלוז׳ני, נכדו של ר׳ אייזל המלמד ז״ל, הסתתר בחצר ביתו, הגויים מצאוהו, רצחוהו והורידוהו לבור של בית־הכיסא.

ברוך יוסף בן משה קצמן ושני ילדיו הסתתרו באחד המחבואים. משלא היה להם מה לאכול — פנו אל הגיסטפו שבעיר, שם נאמר להם שאין לגסטפו פקודת חיסול נגדם והם רשאים ללכת למקום שירצו, אבל המשצ׳ניעס רצחום במקלות בכיכר השוק.

יצחק בן שלמה מאוזדמיץ נותר בחיים בזכות נוצריה שהסתירה אותו לאחר שהבטיח לה שישאנה לאשה. בבוא הצבא האדום קיים את הבטחתו.

שלשה שבועות לאחר הרצח ההמוני של הגברים בהורודוק נוצר הגיטו של הנשים, וכעבור

שנה בערך ביום סתיו גשום וקר, גורשו גם הנשים והתינוקות מן העיר ע״י המשצ׳ניעס שרדפום מספר קילומטרים בצעקות; לכו לכן, אין אנו זקוקים לכן.

בין הנשים היו כמה גברים שהתחפשו בבגדי נשים, ביניהם הרב משה בר׳ וולוולה גינצבורג. המשצ׳ניעס, שבדקו את פרצופי המגורשות הכירוהו, הוציאוהו והרגוהו.

לאה בת אביגדור, אשת ר׳ משה קלוז׳ני ז״ל, לא יכלה להוסיף ללכת עם המגורשות ונשארה יושבת ליד ביתו של חיים ברוכין. היא נרצחה במקום.

פייגלה אשת בייציל יודוביץ ורבקה בת מאטיל ברגמן ובנותיה נשארו עד הסוף, ואף הוציאו מהם את זהבם וכספם — הפשיטון, הריצון לגשר אולשן ורצחון שם.

חייה בת ר׳ אשר יודוביץ, בראותה את המתרחש, תפסה את תינוקה וקפצה אל נהר ההורין.

חלק מן המגורשות הגיעו לגיטאות של לכווה, סטוליץ וויסוצק, הם שתו מכוס התרעלה והוסלו עם הגיטאות של לכווה, סטולין וויסוצק.

יהי זכרם ברוך לעולמי עד ות. נ. צ. ב. ה.

נרשם ע״י יעקב בן יוסף קלוז׳ני
מפי בת שבע קושניר וגרונם פילוין.

על שתי עיירות: סטולין ודויד-הורודוק והכפר רובליה

(מתוך מכתב אחד הפרטיזנים מן הצבא האדום, שלוח אל אחותו בארץ. במכתב זה באה עדות ממקור ראשון על גורלם של שתי עיירות בפולסיה, סטולין ודויד־הורודוק, שתיהן ידועות בפעולותיהן למען הקרנות ולמען השפה העברית. בזו האחרונה, דויד הורודוק, נוצרה כעשר שנים לפני המלחמה תנועת „בני יהודה״, נוער של בית הספר שנטל על עצמו לעבור לשפה העברית פשוטו כמשמעו, בבית, ברחוב ובכל מקום. והגשימו החלטה זו בעקביות ובמסירות יוצאת מן הכלל ושימשו דוגמה ומופת להרבה בתי־ספר „תרבות״ אחרים בפולין המדינה.

בעל המכתב מיכאל נ. גר בכפר בין שתי העיירות והוא מתחיל את מכתבו מגורל הקיבוץ היהודי הקטן בכפר זה. אנו מביאים קטעים אפייניים מן המכתב הזה הפותח לנו אשנב להציץ לתוך חשכת הגיהנום בו הוטלו מליוני אחינו בפולין).

...ימים ולילות מלאה רק מחשבה אחת את לבי: התדעו אתם, לפחות, את ענוינו ומרי גורלנו? בברחי מחשכת הגיטו מידי הגרמנים הארורים והתגלגלי בבצות וביערות, בחורים ובמחבואים, ממש ככלב שוטה, רק מחשבה זאת נקרה את מוחי: איך להודיע לכם, אחי ואחיותי, הידע מי שהוא ממשפחתנו אחרי מותי את אשר עבר עלי? לא פעם אמרתי לשלוח יד בנפשי. רק כאשר עלה זכרכם לפני אזרתי עוז ונצנוץ תקוה עברני: אולי? ובשארית כוחותי התגברתי על הכל ואז היתה שאיפתי היחידה להגיע ליום בו אקום בנשק בידי לקחת את נקמתנו.

לא בנקל עלה לי הדבר להתקבל לפלוגת הפארטיזאנים, ואחר כך לצבא האדום. עם הרוסים עברתי את ליטא, לאטביה, נלחמתי בחזית ורשה ולבסוף גם הגעתי אל ברלין, זאת הטמאה ונקמתי את נקמת דמנו השפוך... אבל הפצע העמוק אשר בלבי לא נרפא...

בשנת 1941, בשבוע אחר תשעה־באב, אני זוכר, זה היה ביום ראשון לשבוע, היתה השחיטה האיומה בדויד הורודוק. אספו כל הגברים למגרש מחוץ לעיירה, באמתלה שיקחום לעבודה והמיתו את כולם ביריות.

אני הייתי אז בכפר ר. ולא ידענו דבר. היתה לי תמיד אהבה לדייג, קמתי אחר־הצהרים והלכתי אל הנהר. קראתי לבן דודתי יעקב ר. שיילוה אלי, והוא כדרכו מתלוצץ ומשיב: כעבור שעה אבוא אל הנהר בסוס ובעגלה להביא את הדגים שלך. הלכתי לבדי. ב־5 לפנות ערב הגיע לאזני קול יריות של רובים אחת אחרי השניה. התחבאתי עמוק בין השיחים ואני מחכה אולי יבוא

מי שהוא מן הכפר ואדע פשר הדבר. והנה עבר אחד האכרים והביא לי את הבשורה האיומה. שעות אחדות לפני זה לא ידע איש את המתרחש לבוא. כל אחד עבד לו עבודתו, מי על סדנו ומי על מחטו. ופתאום — והכל מתים. וגם יעקב ביניהם. לפני שעה התבדח עוד והתלוצץ ועתה מת. על מה ולמה? 53 איש נהרגו בכפרנו וביניהם גם מוטיל ז. אבי חנה׳לה גיסתנו. יעקב עוד אמר כמה מלים לפני מותו. אספו את כל יהודי הכפר לסככה של מכבי־האש, כבלום שלושה־שלושה והוליכום אל בין הגרנות והמיתום.

אחר כך באה הידיעה גם מדויד הורודוק מה שעשו שם.

אני התחמקתי בהחבא מן הכפר לדרך אל סטולין. הרוצחים הרגישו כי אינני בין הנרצחים ויצאו לחפשני. אולם אחד האכרים מידידי החביאני שלא ימצאוני.

בסטולין עוד היה שקט בזמן ההוא. פראי הס.ס. פסחו משום מה על סטולין. הם תפסו רק את דויד הורודוק והתושבים הנוצרים עשו את מלאכתם — גם בכפרי ברובליה ביצעו את הרצח ה„שקצים" מאכרי המקום וגם מן הכפר הסמוך ה.

(הערת המביא לביהד"פ: הרוצחים מן התושבים הנוצרים לא העיזו לרצוח גם את הנשים והילדים. היתה בזה הסתייגות ידועה, מעין „חסידות" נוצרית: בנשים לא לשלוח יד. גם בשנת 1920, כשהכנופיות של בולק־בלחוביץ השתוללו בפולסיה הן קיימו „חסידות" נוצרית זאת).

הנשים השכולות והאומללות התגוללו בשדות וביערות, שדדו מהן לעיניהן כל אשר נותר להן ולשום מקום לא ניתן להן לבוא. ועד הקהל בסטולין השתדל מאד ואחרי רוב עמל ושלמונים מרובים הורשה להן לבוא לסטולין.

ביום השני של ראש השנה נכנסו שני רוצחים לבית אחי משה, הוציאוהו מביתו וכלאוהו. אחרי שלושה ימים נודע לנו כי הומת בעינויים, רק אחרי חצי שנה עלה בידנו להביאו לקבורה. עטפנוהו בטליתו ובנו ל. אמר קדיש אחריו.

מאז החלו ימי עניי ומרודי, נשארתי אני היחידי מוקף אלמנות ויתומים, ועלי היה לדאוג להשיב את נפשם הרעבה. בביתנו היה כל הזמן „מנין" ואבי היה אומר קדיש. בראשונה לזכר קדושי ר. ואחר כך לנשמת אחי ודודתי. אבי לא היה מדבר, היה נושך את שפתיו ודומם. לפעמים כשהנשים היו מתפרצות בבכי — היה גוער בהן לבל תישאנה נהי והוא עצמו היה נחנק ברגע זה בדמעות בגרונו.

אני — הייתי מוכרח להראות אומץ ועוז נפש וכולי טובל בדמעות. ב־7 בערב אסור היה להיראות בחוץ. הבית סגור. התריסים מוגפים ואנו יושבים סגורים ומסיחים עליכם, ועוד פעם עליכם. היודעים אתם את גורלנו ואם יוודע לכם עליו בזמן מן הזמנים?

כך עבר החורף. בערב פסח 1942 גרשו אותנו מביתנו. אז גם החלו לדבר כי בקרוב יקימו גיטו סטולין. אין מספר לקנסות ולכספים שסחטו מאתנו. את עורנו פשטו ממש מעלינו.

בערב שבועות גמרו להקיף את הגיטו בגדר של 15 חוטי ברזל ושלושה מטר בין עמוד לעמוד. יצאה הגזרה לעבור אל הגיטו. כל אחד לקח אתו משהו. הלא צריך לקיים את הגוף העלוב. אבי לקח מקלו בידו והלך. היינו כולנו בחדר אחד, וכן האחרים.

בגיטו החלו חיים, שטוב מהם המות. לא לצאת ולא לבוא. יום יום היו מתים 12 איש. אנשים שכבו נפוחי רעב. ראיתי את רגלי ההורים הנפוחות ולבי התפלץ בקרבי. שום שיחה אחרת לא היתה נישאת על שפתיים, רק אוכל ואוכל. מצאנו דרכים איך להגניב משהו מזונות לגיטו והנה נפלו ידיעות מדהימות שימיתו את כל היהודים. הלב לא רצה להאמין. הייתכן? גם ילדים? היהיה דבר כזה?

והנה בא יום חושך ואפלה, יום ערב ראש־השנה 1942. 7000 נפשות היו אז בגיטו סטולין וכולם נעקדו. הקברים היו מוכנים מראש. הפשיטום ערומים. השכיבום בבורות וירו בהם שורה אחר שורה.

את הלילה האחרון בגיטו לא אשכח לנצח... ישבנו יחד עם ההורים עד 3 אחרי חצות. נפרדנו, התנשקנו ובכינו התנשקנו ובכינו. נפרדנו מתמונותיכם ולחצנו אותן אל לבנו. אבי אמר „ודוי" ואמי התרחצה, לבשה לבנים נקיים והכינה את עצמה לקראת המות. אותי גרש גרשה מן הבית: „צא מכאן, עזוב אותנו אתה תישאר בחיים, תסתתר, אל תהיה על ידנו. אתה לפחות, תקום את נקמת דמנו... אתה תספר עלינו!"...

באותו הרגע לא האמנתי לדברי אמי. איך אברח ממות, ואנו מוקפים מכל העברים. לבסוף עזבתי אותם, רק כדי לתת השליה שאני נשארתי חי ויקל להם ברגעי חייהם האחרונים. ככה נפרדתי מהם לעולמים.

*

לא פעם קללתי את הרגע הזה שעזבתי אותם. הוי, כמה רציתי למות אתם יחד חבוק בזרועותיהם, כמו שכל הקדושים מתו חבוקים ודבוקים. 18 יום שכבתי במרתף צר עם זאב מ., חפשתי דרך, בקשתי תחבולה איך לצאת מכאן. לבי אמר לי כי אם אצליח לצאת מן הגיטו לא אמות. אמרתי לחברי שננסה יחד לברוח. אך אשתו היתה עוד אז בחיים, נחבאת באחד החורים, גם אמו, אחיו נ. ואחותו בתיה. ולא הסכים לעזוב אותם. גם דודו שלום ד. וביתו עוד נשארו אחרי השחיטה. רק אני הייתי הערירי ה„יתום". הייתי נפגש עמם בלילות ומשתדל להטותם לרצוני לחפש דרך ועצה איך לצאת מכאן. אולם הם חכו, אולי יארע נס, וככה נשארו.

אז התחלתי לבדי לחפש תחבולות. בלילה ה־18 אחרי ההרג, זחלתי בחשכת הגיטו. החלונות והדלתות פרוצים. הכל היה לשאיה. כל רגע דומה אני שעוד מעט אתקל בגוף אחד המתים ושערות ראשי הסתמרו.

והנה נתקלתי באיש חי. התקרבתי אליו ומה תמהתי כשראיתי לפני גוי גבה קומה. (זה היה ראש הגנבים בסטולין. אחר־כך נודע לי כי הוא חבוש עכשיו בבית־הכלא). והוא הוציאני מן הגיטו.

וכל אלה שנשארו אחרי נמצאו בעוד ימים אחדים מומתים.

*

בשבילי החלו אחר כך ימים אין חפץ בהם. אדם מיותר בארץ! ומה שעבר עלי אין בכוחי לספר, רק הודות לאחדים מידידי, מאכרי הכפר יצאתי לדרך המלך. ז"א נכנסתי לפלוגת הפארטיזאנים וממנה לצבא האדום, מה שהיה אתי אחר כך — לא אספר זה כבר לא חשוב.

אני משער, שתקבלו מושג ברור מכל מה שעבר עלינו, מבני כפרנו ר. פגשתי בצבא, עוד שני בחורים אחים בניו של א. שולמן הלוי.

מיכאל נוסנצ'וק

„דבר" י"ט תשרי תש"ז 14.10.46.

תורגם מאידיש ע"י י. עידן

ט

פרטיזנים

חיים הוכמן

בין פרטיזנים בסביבת ד. הורודוק

אנחנו נמצאים ביערות עבותים בסביבות הכפר קרימנה לא רחוק מפינסק.

זה ימים מורגשת תכונה ל„דרך" — למקום חנייה חדש. היכן מקום זה ומתי נזוז — זה סודו של מפקד הפלוגה. אשת הקצין — שאני עגלונו — מספרת לי בסודי סודות שמחכים לאוירון ממוסקבה שיביא אורחים חשובים. אלה צריכים היו להגיע עוד לפני ארבעה ימים ולא מובן מדוע בוששים לבוא. הקרה אסון? שעות מעטות אחרי גילוי ה„סוד" על ידי אשת הקצין — שמנו פעמינו לדרך. לילה שלם הלכה השיירה ועם שחר התעכבנו ביער עבות וביצות עמוקות.



קבלנו הוראות להקים אוהלים ולמרות שהסתיו היה כבר בעיצומו לא הורשינו להבעיר אש מדורה.

הקצין, אשר את אשתו וילדו הובלתי בעגלה סיפר שהצנחנים הגיעו. אולם שלשה מהם נפלו בדרך כתוצאת בגידה של אכר מאיכרי טרבליץ.

היער, בו אנו חונים נמצא בסביבת כפר הגבול קורוצקה־ווליה. תושבי הכפר מתייחסים באהדה לפרטיזנים ולכן הרשתה המפקדה להבעיר ביום אש לשם בישול ואפיה.

אותו יום כינס מפקד הפלוגה הפולקובניק סטאנובסקי אספה ונתן הוראות לפרטיזנים ולפליטים כיצד להתנהג. איש לא הורשה לזוז מהמקום, פרט לאלה שיישלחו לפעולות חבלה. העובר על ההוראות — דמו בראשו — יירה במקום וללא משפט. המפקד דרש שהבאים מדוד־הורודוק, סטולין וטורוב ומכירים את הסביבה — יתיצבו לפניו.

נכנסתי למפקדה והודעתי שאני מכיר היטב את דוד־הורודוק והסביבה „האם מכיר אתה את הכפרים אוזדמיץ טרבליץ וקורוט'יץ'"? — שאלני המפקד. עניתי בחיוב. פרטיזן שני, מאכרי כפר בוקצ'ה, הודיע גם הוא על ידיעתו את הסביבה, ל„שם מה באת לפלוגתנו"? — נשאל הפרטיזן, „משום שברצוני להכות בגרמנים — ענה הנשאל: „היש בפלוגתנו יהודי המכיר אותך"? „בפלוגתנו לא" — ענה הפרטיזן. יש בפלוגתו של פיודורוב יהודים המכירים אותי מהבית.

ממפקדת פלוגת פיודורוב נתקבלה, אמנם, המלצה טובה על האיש הזה. נכנסו עוד עשרה פרטיזנים צעירים ובריאים וכלם הולבשו בגדי קרב של הצבא הגרמני. אחד מהם ענד גם סימני דרגה של „יפריטר" גרמני. איש זה שולט יפה בשפה הגרמנית וכל העשרה הם אלה, אשר הגיעו זה עתה באוירון ממוסקבה.

כל הנשק והתחמושת של „הגרמנים" הללו היה מתוצרת גרמנית — כדאי לציין שאלה קבלו אף סיגריות מתוצרת גרמניה.

אני נצטויתי ללבוש בגדי יהודי מסורתיים וניתן לי אקדח ורימוני יד אחדים.

ה„יפרטור הגרמני" אמר לי: „במקרה ובדרך ניתקל בגרמנים או במשטרה אומר שאותך תפשנו כשאתה מסתתר ביער ולאחר מכות נאמנות שספגת מאתנו — אתה מוליכנו להראות את מקום מחבואם של יתר היהודים. אגב, דאגו לכתחילה לסימני מכות: על ידי חתך באצבע ידי הוקז מעט דם וליכלכו בו את פני ושערותי.

המפקד ציוה עלינו, לעת עתה, לא לעזוב את מושב המפקדה ולא להיראות בחוץ.

חצות לילה. אנו מוכנים לדרך. ה„יפרטור הגרמני" סיפר לנו: „לפני זמן קצר הפלגנו באוירון בסביבות מוסקבה במטרה להגיע לפלוגתכם. היינו 13 איש. מעל לנהר פרפיט החלו אוירוני הגרמנים לרדוף אחרינו ניתך עלינו מטר יריות והאוירון שלנו התחיל בוער. ירדנו במצנחים והגענו בשלום לא הרחק מהכפר טרבליץ'. נכנסנו לבית אכרים ושאלנו לדרך של החוטארים ממאכלין.

האכר הראה לנו את הדרך והבטיח לנו שבסביבה אין גרמנים ולא משטרה. שמנו לדרך פעמינו ובירכנו רוב ברכות את האכר ומשפחתו. כעבור מחצית השעה הגיעו לקראתנו צללים וברוסית קראו: „עמודו, ידים למעלה"! והמטירו עלינו יריות. שלשה מאתנו נפלו חלל. ענינו באש ושמענו צעקות ואנחות מן העבר השני. בזאת נסתיימה ההתנגשות בחורש. בזחילה על ארבע חתרנו להגיע ליער הסמוך. בדרך נתקלנו באדם, מכורבל מכאבים שגרמו לו הכדורים שלנו. הוא היה פצוע בשתי רגליו. הפצוע קילל את האכר קרפ („מורה הדרך שלנו) על אשר העיר אותם, את אנשי המשטרה — בלילה ויחד אתם רדף אחרי הפרטיזנים.

את השוטר הפצוע חיסלנו חיסול של חנק ואחרי ימים אחדים של נדודים ביערות, בביצות ובדרכים לא דרך הגענו לפלוגתכם ועכשיו — עלינו להביא הנה את „מורה הדרך" — בן הכלבים קרפ. כאן תשיג אותו ידנו הנוקמת. כל מעיינינו נתונים למלחמה נגד הגרמני המקולל, אך מחלחלת בנו השנאה שאכר, בשר מבשרנו, שפך את דם אחיו בני עמו ומשרת ככלב נאמן את רוצחי עמו. עלינו להביאו, חי או מת — כי לא יהיה דם הפרטיזנים הפקר. אחרי דבריו אלה של ראש הקבוצה, שמנו פעמינו לדרך. נדודים ביערות שדות וביצות הגענו לכפר קורוטיץ בין השמשות לאחר ש„הגרמנים" שלנו קבלו ידיעות שבכפר נמצאים רק חמשה שוטרים — נכנסנו כולנו למשרד המשטרה.

ה„יפריטור" שלנו הודיע לאנשי המשטרה שהקבוצה שהוא עומד בראשה, נקבעה לתפקיד המיוחד של חיסול סופי של שארית היהודים המסתתרים עוד ביערות. בהצביעו עלי, הוא אמר: „יהודי זה שנתפס על ידינו יראה לנו את מקום מחבואם של יהודים רבים", וכדי שהעבודה תוכתר בהצלחה, יש צורך לגייס אנשי משטרה נוספים מקורוטיץ טרבליץ ואוזדמיץ". אחרי גיוס אנשי המשטרה מהכפר קורוטיץ, אנו שמים פעמינו לטרבליץ'.

במשרד המשטרה בטרבליץ, הנמצא בבית פרטי, נתאספו כל השוטרים של הכפר וביניהם האכר קרפ. שני שוטרים נשלחו ע"י ה„יפרטור" לכפר אוזדמיץ על מנת להביא את אנשי המשטרה שלהם.

ה„יפריטור" נשא בינתיים נאום והוכיח את אנשי המשטרה על חוסר עירנות. „הייתכן שבמרחק עשרות קילומטרים משטח פעולתכם, עוד יוכלו להסתתר יהודונים (ז'שידים)? אל „חבריו הגרמנים" פנה בלשון הגרמנית. וה„גרמנים" שכל ידיעותיכם בשפת הגרמן היא: „יה וול" „גו"ט" „אורדנונג" — וכיוצא בזה — עונים לרוב בניד ראש לאות הסכמה.

אנשי המשטרה מתנצלים ונשבעים בנקיטת חפץ שלא בהם האשם על אשר עוד מסתתרים אי פה ואי־שם יהודים „כל אחד מהם עשה את כל אשר היה יכול במלאכת הקודש של השמדת היהודים המצורעים" לילות לא ישנו, חיפשו בכל פינה ומצאו יהודים, אנשים, נשים וטף והשמידום ללא רחם"...

הם מתחרים ביניהם בסיפור מעשי זוועה.

עוברת שעה, עוברות שעתיים, אפל לילה — אשמורת שלישית. עלינו לכלות את המלאכה בטרם יאיר השחר. הקרקע בוערת תחת רגלנו. הכל מתוחים ודרוכים — ודרוך נשקם. רק הוא לבדו, ראש קבוצתנו ה„יפריטור" — שקט — ושוקט ופועל במתינות ויישוב דעת. מחלק ביד רחבה סיגריות מתוצרת גרמנית. שומע בשקט את סיפורי הזוועה ואינו שוכח גם לשאול שאלה

„תמימה": „נו וביחס לפרטיזנים הארורים בסביבתכם? אוכלים אתם ושותים ואינכם עושים מאומה נגדם — הא"? כאן מתעורר האכר קרפ ומספר איך לפני עשרה ימים הסגיר לידי המשטרה קבוצת פרטיזנים... „לצערי הוא אומר — היו אנשי המשטרה מעטים במספר ולכן רק שלשה פרטיזנים נהרגו ויתרם נמלטו, כן נפלו ארבעה „משלנו" — ארבעה שוטרים; ואני עצמי בקושי נמלטתי. בעד פעולתי זאת, גם קבלתי מתנה נאה מאת מושל העיר דוד־הורודוק; שתי פרות חולבות ובגדים הרבה של יהודים שנהרגו".

השחר מפציע, האכרה — בעלת הבית כבר קמה והילדים מתעוררים, כבר מהביל המרק ומוגש לזאטוטים. לבקשתי נענתה בעלת הבית ומכבדת אותי בצלחת מרק חם. ראש קבוצתנו — ה„יפריטור הגרמני" אומר אלי: „בעלת הבית הטובה כיבדה אותך במרק — אכול, איפוא, והיחנק" ותוך כדי דיבור שפך על ראשי את המרק. ה„גרמנים" והשוטרים מתמוגגים מנחת מ„מעשה הקונדס" של ה„יפריטור" החכם.

הדלת נפתחת ברעש ונכנסים שני שליחי ה„יפריטור" ואתם כל אנשי משטרת אוזדמיץ ומספרם שמונה. הפגישה בין השוטרים לבבית מאד — לוחצים ידים ומספרים סיפורים. לא שכחו, כמובן, לספר כיצד „סידר" ה„יפריטור" את היהודון בשפכו על ראשו מרק חם.

אני יושב בפנה מכורבל מלוכלך כולי, פני וידי מוכתמות בדם — אני מ„מרר בבכי"...

ה„יפריטור" שלנו מנהל שיחות שב„ידידות ובסוד" עם אנשי המשטו"ה ועם האכר קרפ.

איכרי הכפר בהודע להם על „מלאכת הקודש" של ציד יהודים אספו מכל טוב כגון: ביצים, חמאה, בשר חזיר וכמות גדולה של בקבוקי יי"ש.

על פי פקודת ה„יפריטור" אוספים את המזון ושמים פעמינו לדרך בכוון הכפר קולק. הדרך מובילה דרך יערות עבותים. בדרך נשאלתי על „היהודים המסתתרים, האם יש ביניהם עשירים ואם יש ביניהם נשים צעירות".

תשובתי עודדה אותם מאוד שכן „הבטחתי" להם שימצא כסף, זהב ונשים יפות...

אחרי הליכה של 3 שעות קבלנו מאת ה„יפריטור" פקודת חנייה לשם „מנוחה וארוחה קלה".

כל הנשק נאסף והרובים סודרו בצורת „משולשים", הסעודה החלה. שתיה כדת וזלילה ו„כטוב לב המלך ביין" — נתנו גם לי לאכול.

ראש קבוצתנו מראה, לפי המפה, לשוטרים החצי שיכורים ש„קרוב, קרוב מקום הימצאם של הז'ידים". מעודדים מהסיכוי הקרוב להשיג את המטרה והשלל, מחדשים השוטרים את השתייה, אחרי הסעודה שוכבים כל השוטרים לישון בצד אחד, ה„גרמנים" בצד השני ואילו האכר קרפ ואתו שוטר —, שניהם שיכורים כלוט, נצטוו ל„שמור" עלי ועל הנשק...

עברו רגעים מעטים ונשמעה נחירתם של השוטרים הישנים וכאן „מתעוררים משנתם הגרמנים אוספים את הנשק ותוך שניות ספורות מחסלים ביריה את כל השוטרים — כולם פרט לאחד — הוא השוטר קרפ, אותו אנחנו צריכים להביא חי אל הפלוגה כדי למסרו לידי אותם הצנחנים ששלשה מהם אבדו בגלל בגידתו של אותו קרפ.

ביום העשירי חזרנו לפלוגה ובאותו יום נתלה האכר קרפ. בחיפוש בבגדיו נמצא אצלו שעון כיס עם כתובת עברית": לזכרון לחתני דב פרבר ביום נשואיו".

מפקד הפלוגה סאטאנובסקי היה נרגש ומאושר עם שובנו .הוא סיפר לנו שכל אותם עשרת הימים חרד לגורלנו ושנתו נדדה בלילות אולם היה בטוח שהמשימה תצליח בידינו, שכן ראש קבוצתנו הנו אדם פיקח, אחד מטובי בניה של ברית המועצות, שולט ב־10 שפות, דיפלומט מוכשר ומומחה לביצוע משימות מעין זו שהוטלה עלינו. „אתם עיפים מהדרך ומהפעולה" — אמר, איש איש מכם מקבל שלשה ימי חופשה. אולם עליכם לדעת: אסור שיודע לשום ילוד אשה היכן הייתם ומה עשיתם. דברי אלה הם פקודה והעובר עליהם, ייענש בכל חומר הדין ולפי חוקי חירום של מלחמה.

1. הגברים נלקחו לעבודה...

...במחצית יולי, היה זה בסוף השבוע, לאחר שהגרמנים שהו כמה ימים בדוידהורודוק, נפוצה שמועה שהרוסים חוזרים — מיד קמו הגרמנים וברחו עם אנשי שלומם, גויי העיירה. אותו רוצח, איוואן מארייקו שעמד בראש השלטונות המקומיים, נמלט עם אנשיו לפינסק. משנשאל לפשר עזיבת העיירה ללא שלטון — השיב כי מיריות היהודים והרוסים נמלטו. ביום א׳, יום השוק, כשיצאו היהודים כרגיל לעשות את קניו־תיהם — חזרו הגרמנים ועמהם חזרו גם הרוצח אונישו. מיד פקדו על היהודים לענוד מגן דוד כחול על סרט לבן שנקשר לשרוול. הגברים נלקחו — באותו יום — לעבודה מחוץ לעיר. מביתו של יעקב ברגמן נלקח גם ברוך ברגמן. כעבור שעות מספר נשמעו הדי יריות מעבר מקום עבודתם של הגברים — מה ומי לא ידע איש. את אבא הסתרנו במרתף — ומדי היכנס הגויים לחפש גברים הקימונו רעש באותו חדר כדי להסיח את דעתם. כעבור שניים־שלושה ימים, היה זה לפנות ערב וגשם עז ניתך בחוץ — שמעתי לפתע צעקות, הצצתי בעד החלון והנה נשים וילדים צועדים ותרמיליהם על שכמם — הן מכבר היו מוכנים מדי שעה



להליכה... משנשאלתי לפשר דבר אמרו לי כי מגרשים את כל יהודי העיר, אל עבר הגשר שמחוץ לעיר. מיד לבש אבא בגדי נשים והצטרפנו ארבעתנו: אמא, אבא, פייגלה אחותי ואנוכי — — להולכים. בדרך פגשנו קולגה, מנכבדי גויי העיירה, והכיר את אבא. לא הועילו כל טענות ומענות — הוא גררו אתו בחזרה העירה...

2. גורל הנשים

הגשם נמשך. כל הנשים והילדים הובלו לאחוזה מחוץ לעיר, שליד הנהר בואכה סטולין. הובטח לנו כי לאחר שיחפשו בבתינו נשק — נוחזר הביתה. בינתים נאספו גויי הסביבה והחלו לשדוד ולבוז בז מכל הבא ביד. אחד מהם נאבק עמי, באיימו עלי בסכין אם לא אתן לו את מעילי — אך החזקתי מעמד והוא הסתלק בבושת פנים. באותו לילה הופיע שם אותו רוצח והוציא עמו את רבקה, אשת יוסף יודוביץ, עם שתי בנותיה מלה וינטל; את לאה׳לה, אמו של אליהו ברגמן ואת מלכה הרוקחת, אשתו של ישה יודוביץ. הוא רצה לקחת גם את פייג׳לה אחותי — „למה לה לסבול כאן" — אמר. אך לא אביתי להיפרד ממנה.

3. הגוי הטוב מביאנו לסטולין

למחרת הופיע ונקה, הרוסי היחידי שנשאר עם הגרמנים — ובעזרת חבר מרעיו גירש אותנו מן האחוזה אל עבר סטולין. הם ירו באויר בהודפם ובהאיצם בנו. הקשישות שבינינו לא החזיקו מעמד ונפלו בדרך. לא הרחק מסטולין החזירונו לעבר דוידהורודוק. אחד מגויי בלוהוש, שהכיר את הרצל לוריא, אבי אמא — שהיה סוחר עצים — לקחנו אתו לחוותו (האחרים המשיכו בדרכם לעבר דוידהורודוק, ואח״כ נודע לי, שבמבואות העיירה כלאום בגיטו שהוקם בין גדרי תיל). לפי תכניתו נעבוד, פייג׳לה ואנכי, בשדה — ואמא תשב בבית. נראה שגויים אלה רצו לשמור על

היהודים על־מנת לקבל פרס מידי הרוסים לכשיחזרו... הוא נהג בנו יפה מאוד. אך כעבור יומיים, בצאתו אתנו לשדה עבר על פנינו בן כפר שכן. „עתה, אחר שראו אתכן, לא תוכלו עוד להישאר אצלי", אמר מיטיבנו, „כי בנפשי הדבר". הוא הסיענו אל קרוביו בחווה שניה, והוא עצמו נסע לסטולין והביא משם טלאים צהובים שכבר הונהגו שם. משחזר הסיענו ביער בעגלתו וסמוך לסטולין הוריד אותנו ורק את חפצינו הביא בעגלתו לסטולין. אנו הגענו לסטולין ברגל. מיטיבנו זה לא אבה לקחת מאתנו כל מתנה או פרס.

4. מסטולין לסרני

בסטולין שהינו כמה ימים אצל אסתר בליז'ובסקה. אך מגמת פנינו היתה סרני, שם התגוררה דודתי, אחות אמא. הלכנו ברגל לדומברוביצה — ומשם נסענו בעגלה עד סרני. חמישה חדשים שהינו בסרני עד שהוקם בה גיטו, ברובע היהודי. כמה מן הגויים תושבי סרני לא רצו לעזוב את תחומי הגיטו. הגברים שנלקחו לעבודה היו צועדים על הכביש, מעבר מזה של גדר התיל. מאחר שקיומם של רוב היהודים בגיטו היה על מכירת חפציהם וכליהם — לא רצינו שהדודה תפרנסנו, ועברנו לדירה אחרת שניתנה לנו ע"י ועד הקהילה. מבני דוידהורודוק שהו אתנו בגיטו: גולדה פינקלשטין עם אמה ינטל; זלדה פינקלשטין עם שרה בתה; חיקה פינקלשטין עם שתי בנותיה: מניה וריבה.

5. לידה במזלרע

גולדה פינקלשטין, נוסף לה עוד צער על צער הכלל. שכן דוקא בימים אלה — על סף האבדון — ילדה את בתה (לאחר 12 שנות נישואין); בדמיך ילדי!

6. סופה של פייגלה אחותי

פעמיים תוך ששה חדשים לערך רוכזו כל היהודים לשם רישום. בפעם השניה הוקם שם גיטו שאליו הובאו גם יהודי דומברוביצה והסביבה. אז החל הרצח. 500 איש הובלו מדי יום ביומו אל התעלות שמאחורי העיר ביער — ושם נורו. במשלוח, שבו היינו גם אנו התחילה בריחה מן התעלות במעלה הגבעה שליד סרני — מטרה מצוינת לרוביהם של הגרמנים. פייגלה נפצעה. תוך כדי ריצה שמעתי קריאה: „טאכטער, לויף!" עד היום איני יודעת אם היה זה קולה של אמא. על־כל־פנים מאז לא ראיתיה. הגענו לנהר ושטפתי את פצעה של פייגלה. כל הלילה צעדנו שתינו לבדנו ביער — מלווים רק ביעותים ומראות פחדים. בבוקר ראינו בית ביער — ונכנסנו לתוכו. רגלה של פייגלה צבתה והיא שכבה על ספה ונרדמה. יצאתי קצת לתור את הסביבה וגיליתי יהודים. משחזרתי אל פייגלה — אמרו לי בני־הבית כי הלכה עם רועי הצאן. אח"כ סיפרה לי מורת הכפר קרסין, כי פייג'לה נלקחה אל היער, הושכבה על הארץ וגויים דרסוה באופנים — וכך יצאה נשמתה.

7. ביער

יצאתי אל הכביש ממררת בבכי — ונרדמתי מעייפות. התעוררתי למגע ידו של גוי שהביאני ליער ויעץ לי למצוא מחבוא. בבוקר הוספתי ללכת, עד שנעצרה עגלה ולקחתני עד לחווה אחת. נכנסתי לאחד הבתים שם וביקשתי לשתות דבר־מה. מצאתי שם עוד שני יהודים. לאחר שאכלתי ושתיתי הורו לי היהודים את הדרך ויעצו לי להסתתר מעגלות עוברות. הוספתי ללכת ולפתע שמעתי עגלה קרבה. מיד הסתתרתי בין השיחים. למרבה הפחד נעצרה העגלה ליד מקום מחבואי — כמעט פרחה נשמתי עד שנתברר לי כי היו אלה מורי דרכי מן החווה. הם הביאוני בעגלתם אל משפחת רופא יהודי שהתגוררה ביער. חודש שהיתי במחיצתם. בלילה היינו חוזרים על פתחי הגויים לבקש דבר מאכל, או פת לחם — ולא נרתענו מגניבה לצורך אכילה. העצים היו לנו

למסתור בלילה. גויה אחת היטיבה עמדי והזמינתני אחת לשבוע לביתה. שם חפפתי את ראשי, והיא אף נתנה לי סיר לבישול — וקצת מלח, שהיה אז יקר המציאות.

8. הגויה טובת הלב

סיר זה, שתים היו מעלותיו: האחת — אכילת מאכלים חמים ומבושלים לאחר שבועות של נדודים ביער; והעיקר — תפוחי־האדמה הללו, שהיו נשרפים כמחציתם, עם היצלותם, עתה יוכלו ליהנות מהם ללא שיור.

9. „היטבת לעשות"

גויה אחרת החביאתני ביער — משהופיעו פעם הגרמנים — ואחר החזירה אותי אל ידידי. באחד הלילות, בהתחממנו ליד מדורה שהעלינו ביער — הופיע לפתע אדם עם רובה ואמר: „פרטיזן אני, יש אצלנו פצוע". לאור המדורה סקר בעיניו את כל היושבים והחדיר מבטו בי, פתאום נשמע קול יריה ועמה קריאה: התחל את הענין... הכל הסתלקו, אך חזרו בזה אחר זה. הרופא קרא לבנותיו לחזור — באמרו כי ירצחוהו אם לא תבואנה. אחר־כך חיפשו אותי, קראו בשמי ושנו ושילשו — אך אנוכי שכבתי בין השיחים כל אותו הלילה ושתקתי. בבוקר חזרתי אל החבורה והרופא היללני באמרו: היטבת לעשות בסרבך לבוא...

10. בשירות הרפואי ובשירות המודיעין

פרשה זו נמשכה כמה חדשים — עד שהחלו הבנדיטים (בראשות מנהיגם בנדירה, ונקראו על־שמו: בנדרובצים) לזנב ביהודים. אז הופיעו הפרטיזנים. התחננתי לפניהם כי יצרפוני אליהם — והם סירבו. חיליתי פניהם והגברתי תחנוני, „המיתוני, איפוא, אם אינכם נענים לי" — הוספתי, עד שנעתרו לי. תחילה שירתי כמה חדשים בשירות הרפואי, מלווה את הפצועים בעגלות ומטפלת בהם. אחר — משהוכחתי אומץ לב צורפתי לשירות המודיעין. הוטל עלי לעבור בכפרים, להיודע מהו מספר החיילים הגרמנים המצויים, מהי כמות הנשק והיכן מצויה מפקדתם. — משהבאתי פרטים מדויקים היו הפרטיזנים פושטים על אותם מקומות ועושים בהם שמות. בקלבדיבסקיה־לסה, ליד ז'יטומיר הוקם שדה־תעופה שבו היו מטוסי־הקשר של הצבא האדום נוחתים, מעלים את פצועינו הקשים ומספקים לנו נשק ואספקה. המטוסים היו באים בלילות וכדי שידעו את מקומנו העלינו מדורות — והם נחתו בין המדורות. פעם חג אחד ממטוסי האויב מעלינו ואנו לתומנו העלינו מדורות. המטוס המשיך טיסתו לעבר קיוב ולאחר כמה שעות חזר — וכיבדנו בפצצותיו.

11. אחד הנסים הרבים

באחת מפשיטותינו כבשנו את הכפר אמילצ'ינו שליד ז'יטומיר. הגרמנים המונסים היו בטוחים שאנשי הצבא האדום לפניהם. בשהותנו שם אכלנו ושתינו כאוות נפשנו. נהגנו בשיטת „קח מזה והחזר לשני" — את האחד שדדנו והחזרנו לו את שלקחנו אח"כ מאחר. אחד מתפקידי הרגילים היה בתצפית. והנה, בשבתי פעם על משמרתי לא הבחנתי שאנשינו עזבו את המקום והגרמנים קרבו ובאו. לא נעזבתי לנפשי כי נשלח רוכב עם סוס לקחתני, והצלחנו להימלט ברגע האחרון עם כניסת הגרמנים. היה זה אחד הנסים הרבים שנתרחשו לי. לאחר שנמלטנו מאמילצ'ינו שוב הועמדתי בתצפית. במרחק ק"מ לערך הלאה מזה, במעבה היער, חנו אנשינו עם תותח, ועלי הוטל להזהירם מפני אויב קרב. אובדנו של התותח היה טרגי בשבילנו לאין ערוך מאובדנו של איש מאנשינו — ולא הייתי יוצאת מן הכלל. לפתע שמעתי שעטת פרסות סוסים. „עמודו" קראתי מיד, „מי שם?" ופלטתי גם את הסיסמה. מצבי האוביקטיבי והסוביקטיבי כאחד היה קשה מנשוא, שכן כשלון כלשהי במילוי התפקיד — גם אם לא נגרם באשמת עושהו — פירושו ...מות. שוב נתמזל מזלי והיו אלה אנשינו. לאות הערכה הוענקה לי מדליה, אך לא היה סיפק בידי לקחתה.

12. אני מחפשת את אנשינו

פעם עברנו בלילה ליד תחנת־רכבת, רוכבים על סוסינו. על בעלי־חיים אלה שמרנו כעל בבת־עינינו כי הם היו מכשיר־התעבורה החשוב ביותר שלנו. האכלנום כהלכה, במיטב יכולתנו, ומדי ראותנו כי אזלו כוחותיהם — החלפנום באחרים, רעננים מהם באשר פגשנו בדרכנו. ליד הצטלבויות־דרכים נהגנו להתפזר ולרכוב לכיוונים שונים הלוך וחזור — כדי להטעות את האויב. והנה בהגיענו לסביבת תחנת־הרכבת פרשתי מן החבורה ע״מ להחליף את סוסי — ובחזרי לא נמצא איש. את הסוס אמנם החלפתי וגם רובה היה אתי — אך נותרתי לבדי. שבוע ימים נדדתי בלא שאראה נפש חיה. מרוב עייפות הכביד עלי הרובה — ונפרדתי ממנו לשלום. ביום השמיני הגעתי אל מקום ישוב — נכנסתי לאחד הבתים ושאלתי אם ראו דייריו רוכבי סוסים בסביבה. „כן כן, בוודאי ראיתי" — השיב בעל הבית — „שבי רגע, תנוחי, מיד אחזור!". מתברר שהיה זה ראש הכפר. ניצלתי את צאתו והתחמקתי משם. השארתי שם את סוסי ואת כל אשר לי, אחר נכנסתי לכמה בתים ופקדתי על הדרים בהם להאכילני ולבלי לנגוע בי לרעה — פן תשיגם יד הפרטיזנים ההולכים בעקבותי. לבסוף נכנסתי לבית אחד ושוב שאלתי אם נראו בסביבה רוכבי סוסים. לאחר שהבטחתי להשיב להם כגמולם — הלכה בעלת־הבית אתי להורותני את הדרך, וביום העשירי לנדודי הגעתי אל אנשינו.

13. בקרב עם גרמנים

פעם הותקפנו ע״י הגרמנים — ומכל עבר ירו עלינו. מצבנו היה לאחר יאוש וכבר נפרדנו זה מזה. כמה מאתנו הצליחו להסתנן מבין קוי האויב ולהימלט — והפצועים הופקרו. אז ניתנה פקודה לחזור אל תוך טבעת הכיתור ולחלץ את הפצועים — ובקרב שניטש נפלו רבים. גם ליד ברודי ניטש קרב גדול ואף בו נפלו רבים מאנשינו, וכן מיהודי דומברוביצה.

14. בכוון המטוסים

שירות הריגול של האויב היה כנראה מפותח מאוד, שכן לא אחת קרה שעם בואנו הופצצנו ע״י מטוסיו. את כיוון מנוסתנו קבענו תמיד לפי כיוון הטיסה של מטוסי האויב.

15. אחות ראשית

בלבוב באנו במגע עם הצבא האדום. הוטל עלי לשמש אחות ראשית במשלוח של פצועים וחולי טיפוס שהועברו לעורף. מהם ששכבו על הארץ מתפתלים בכאבים ונאנקים. שבוע ימים שימשתי בתפקיד זה עם הצבא האדום. בשבוע זה כרינו קבר לאחד פרטיזן, שניצל מקרבות רבים ונפל באקראי. אמרתי על קברו כמה מלי־הספד.

16. חברה טובה

לאחר זאת גמרתי אומר לפרוש מן הפרטיזנים ולעשות קצת לנפשי. כשכבשנו בשעתו את אמילצ׳ינו נקשרתי בעבותות ידידות עם אחת מבנות הכפר — ועתה שמנו פעמינו לביקור בביתם, לאחר שהאיזור כולו טוהר מן האויב. נלוו אלינו כמה עגלונים ובחורים שדרכם הובילה אף היא אל עבר הכפר. ביתה של רעתי עמד על תילו ושלום היה לבני־משפחתה. רחצוני שם והאכילוני ונהגו בי הכנסת־אורחים נאה. שהיתי עמם כחודש ימים, עד שהתחלתי לעבוד במשרד של בית־מסחר גדול לנסירת עצים ולמכירתם ונאלצתי להעתיק את מקום משכני. בכל יום א׳ בשבוע נהגתי לבלות בחברת ידידתי.

17. קצינה של נ.ק.ו.ו.ד.

כך נמשך הדבר חדשים מספר עד שהגיעתני השמועה כי פינסק שוחררה — ונמניתי

וגמרתי לחזור הביתה. סידרתי לי דרכיה ובאתי לסרני. רציתי להמשיך לדוידהורודוק אך מכרים שפגשתי בסרני לא הניחו לי לנסוע — כי „לא נשאר שם זכר ליהודים". על כרחי נשארתי בסרני וקיבלתי את ההצעה לעבוד כפקידה אצל מפקד חיל־המצב במקום. גם אנשי הנ.ק.וו.ד. הציעו לי לעבוד אצלם — אך סירבתי. אולם משפקדו עלי, כעבור זמן־מה, לצאת לחזית עם מפקדתי — נעתרתי להצעת הנ.ק.וו.ד. הוענקה לי קצינות ועברתי לגור ליד ביתו של המפקד. בטרם החילותי בעבודתי זו מילאתי שאלון שמעולם לא ראיתי כמותו לאורך ולפירוט. התמדתי בתפקידי זה חדשים מספר. באותה תקופה עוד היו הבנדרובצים פושטים בעיר ובסביבה ושודדים ופורעים. מדי הנ.ק.וו.ד. היו לי למסתור. והצילתני לא אחת גם העובדה שהופעתי פעמים רבות בציבור יחד עם המפקד (שנינו בלבד) — וכל הופעה מעין זאת הטביעה רושם עז על כל רואיה, והרתיעה את כל אלה שזוממו מעשה כלשהו כלפי. בכוח קירבה זו אל המפקה אף אסרתי כמה מן הגויים שהכרתים כרוצחי יהודים.

18. בחזרה לסרני

באחד הימים החלטתי לנסוע לאמילצ׳ינו — לביקור פרידה. מאחר שלא יכולתי להתיר לעצמי לבזבז את משכורתי, נאלצתי למכור נייר במחירים גבוהים לכיסוי הוצאות הנסיעה, אך נתפסתי ונחבשתי בכלא. איש הנ׳ק.וו.ד. שנתפס במעשה מעין זה נקנס בניכוי 25% ממשכורתו בכל תקופת שירותו. לאחר שידולים רבים שוחררתי — ונשלח דו"ח עלי לסרני. כשחזרתי שמה — הוספתי ליהנות מאמונו של המפקד וממשכורתי לא נוכתה אפילו פרוטה אחת.

19. מעשה בשלשה בקבוקים

משלוחי האספקה והצבא עברו כולם בתחנת סרני, אשר שימשה להם גם מקום חניה. והנה אירע שבעת חנייתה של רכבת צבאית — שמתי בצקלוני 2—3 בקבוקי וודקה וצעדתי אל עבר הרכבת ע"מ לקבל תמורתן שמלות מאת החיילים. שכן הרכבות היו מלאות כל טוב. ברגע שהגעתי שמה היקפו אנשי הנ.ק.וו.ד. של הרכבת — שסמכותם פחותה מזו של הנ.ק.וו.ד. בעיר — את האיזור וערכו חיפושים. בטרם תפסוני הספקתי להשליך באין רואים את בקבוקי הוודקה, ומשהובאתי אל מפקדי והיה עלי ליתן את הדין — היתממתי וסחתי כי כאיש הנ.ק.וו.ד. הלכתי שמה.

20. לחופש

משביקשתי כעבור חודש, לערך, את שחרורי מהנ.ק.וו.ד. והיתר־יציאה — הזכיר לי את... ישיבתי במאסר. עם זאת שלחני עם מכתב — שתוכנו לא נודע לי — אל המפקד ברובנה. הזקיפים לא נתנוני להיכנס אצלו, וניסו לדחותני באמתלאות שונות. עמדתי על דעתי — ונכנסתי. הוא קרא את המכתב ושלחני בחזרה עם מכתב חתום — שאף תוכנו לא נודע לי. משהראיתי את מכתב־התשובה למפקד הסרנאי — נראה שהוסרו כל המכשולים.

נסעתי לחופש.

ח. הוכמן

פולקובניק סאטאנובסקי

פלוגת הפרטיזנים הפולנית „קסטיושקו" המונה, לערך 300 פרטיזנים ממוצא פולני ושמונה חיילים יהודים — חונה בסביבות הכפר הגדול מולטשיצה (כ־80 ק"מ מפינסק) ביערות עבותים וביצות עמוקות.

בחסותה של הפלוגה נמצא מחנה של קרוב למאה משפחות פולניות שנמלטו מהשחיטות של

האוקראינים. באותו מחנה נמצאים גם כמה עשרות יהודים, פליטי חרב של הגרמנים ובנדיטים ביאלורוסיים ואוקראינים שכלם יחד עשו כלה ברבבות היהודים בסביבה.

על ידי מפקדת הפלוגה מוניתי להיות עגלון המוביל את משפחות הפרטיזנים ממקום למשנהו.

הפלוגה נהגה לא להשאר זמן רב במקום אחד והיתה מחליפה לעתים קרובות את מקומה ואת היערות.

ערב ראש השנה שנת 1943 פנה אחד מיהודי המחנה בבקשה אל מפקד הפלוגה להרשות סידור „מנין" בראש השנה ותפילה בצבור. מקום התפילה — גורן, אשר בסמוך ליער. המפקד — גבר נאה, צעיר ובריא. כותב ומדבר פולנית רהוטה — הגיע לפלוגה לפני חודש ימים יחד עם כמה עשרות צנחנים שהוצנחו מאוירון שהגיע ממוסקבה, ממעט בדבור ופניו חמורים. איש עוד לא ראה חיוך על פניו הנאים. פקודותיו לפרטיזנים ולפליטים שבמחנה — קצרות, חריפות וברורות, ללא רחם היה משמיד מלשינים ובוגדים.

הבחנו בקוו אופי חיובי שלו על ידי פקודה שהוציא שהאוכל יחולק ללא הפליה בין הפליטים היהודים, הפולנים והרוסים.

בבוקר של ראש השנה ציוה להביא לפניו את היהודי שביקש ממנו רשות לערוך תפילה בציבור, בחיוך, שאיש מן הקרובים ביותר לא ראה עד כה על שפתיו אמר בזו הלשון:

„אם סבורים אתם שהאל יעזור לכם על ידי תפילותיכם, התפללו כאוות נפשכם". „אלי שלי — אמר ולחץ את נשקו אל לבו — הוא הרובה שלי והפצצה. את השפה הזאת מבינים הגרמנים יותר והיא מגיעה אליהם יותר מהר משמגיעה תפילתכם אל אלהיכם. אולם, כאמור — לי אין רשות לזלזל ברגשותיכם, התפללו, איפוא, כאוות נפשכם".

כל היהודים, פרט לאלה מן הפרטיזנים שהיו בתפקיד באו אל התפילה. היה רק „מחזור" אחד וטלית אחת שנשארה לו לפליטה ליהודי מפלוטניצה הוא התעטף בטליתו והתפלל ואילו יתר היהודים מררו בבכי קורע לב.

אין שפת אנוש יכולה לתאר את המחזה המזעזע כשקרוב לשלש עשרות יהודים, — גברים נשים וטף — בודדים, אומללים ומיותמים מבכים את אסונם.

סביב לגורן נתאספו רבים מן הפליטים הפולניים, שבמחנה וכן אנשי פלוגת הפרטיזנים. רבים מהם בכו יחד עם היהודים. מי יודע? — שמא היו ביניהם גם כאלה שכליותיהם ייסרו אותם על אשר בזמנו עזרו לגרמנים להשמיד אבות, אמהות וילדים של אלה המתפללים עתה?...

כאשר העובר לפני התיבה, יהודי שנפשו דוויה, בעל קול ערב התחיל ב„הנני העני ממעש" — זלגו הדמעות מעיני כל ללא הפוגות. באותו רגע הגיע, רכוב על סוסו מפקד הפלוגה — פולקובניק סאטאנובסקי. הוא ביקש להפסיק לרגע את התפלה ואמר: „רבותי, אל לכם לבכות, הן כולנו חיים ואין החיים צריכים לבכות. מהלומות הצבא האדום שנותכו על הגרמנים בכל החזיתות אילצום לסגת. לא רחוק היום שהחייל הרוסי יטייל על חורבות גרמניה המקוללת ועל פגריהם של הרוצחים. יום הנקמה קרב ובא. אולם דוקא עכשיו עלינו לחזק את ערנותנו. כל הגשרים ומסילות הברזל נהרסו על ידינו ועל ידי פלוגות פרטיזנים אחרות. הנסיגה, איפוא, קשה עליהם ובידועם שאנחנו הפרטיזנים מהוים סכנה גדולה להם, הם שלחו דיויזיות מיוחדות מצד מזרח ומערב כדי להשמידנו. אוירונים רוסיים מצניחים לילה, לילה קבוצות פרטיזנים שתפקידם למקש את דרכי הנסיגה לאויב. אנחנו מפילים חללים רבים ביניהם. אפס, גם קרבנותינו אנו רבים הם. מפינסק ועד מוזיר וזשיטומיר השאירו הגרמנים אדמה חרוכה. על פי הוראות המטה הראשי במוסקבה, יש להשמיד ללא רחם את כל גרורי הגרמנים והבוגדים. במחנה הפליטים שלי נתגלתה משפחה של מרגלים גרמנים. למעלה משתי עשרות בחורים יקרים שלי ניספו בגללם. הלילה תשיגם ידנו הנוקמת, כל המשפחה — שמונה אנשים במספר ייתלו על חבל.

נתגבר על כל הקשיים — יחי הצבא האדום"!

אחרי סיום דבריו פנה אל היהודי עטוף הטלית ואמר: „ואתה, המשך נא בתפילה וחזור, בבקשה, על אותו הפסוק ששמעתיו מפיך בבואי לכאן". ה„חזן", כיסה את ראשו בטלית הקרועה. הרים את ידיו הגרומות כלפי מזרח ובקול רווי דמעות המשיך: „הנני העני ממעש" המפקד, ירד מהאוכף ועמד נשען על הסוס. הצית סיגריה עמד כולו קשב לניגון העצוב והמלא יסורים. מבטו הקפוא היה מופנה בכוון ליער והלאה...

הבחנתי שמעיניו נתגלגלו רסיסי פנינה — דמעות...

המלחמה נסתיימה. חזרתי אל עיר מולדתי ומצאתי חורבות — חורבות — חורבות. קבר המונים גדול — הכל ניספה.

בתפקיד שרות נשלחתי לרובנה. במשרדו של מושל העיר פגשתי אדם, לבוש חליפה שחורה מגולה ומסורק למשעי שניהל שיחה עם המושל. לא יכולתי להסיר את מבטי מהאיש. הן פניו כה מוכרים לי ואין ספק שראיתיו אי פעם — ופתע הוא פנה אלי ושאלני: „„התכירני? — לצערי לא — עניתיו — אומנם, ברור לי שראיתיך אי־פעם, אולם אינני יכול להזכר איפה".

„ובכן יקירי — הוא אמר — אם לא הכרתני — אין צורך. הן כל התלאות וכל הרע — נחלת העבר המה" — ועזב את משרדו של מושל העיר. לאחר צאתו שאל אותי המושל: ההיית, אזרח הוכמן, בעת המלחמה בפלוגת הפרטיזנים הפולנית „קסטיושקו" „כן" — אמרתי — הן זה האיש היה מפקד הפלוגה שלי — הפולקובניק הפולני סאטאנובסקי. „טעות בידך" — אמר מושל העיר — לא הפולני סאטאנובסקי — כי אם גבור ברית המועצות, שסטלין עצמו ענד לו אותות הצטיינות מרובים, מארגן כל פלוגות הפרטיזנים הפולניים על אדמות הסובייטים, היוצא ובא בקרמלין ומתהלך כשווה עם שווים ברום המעלה הפולקובניק היהודי משה סאטאנובסקי".

י

אחרי השואה

אחרי השואה

אל גמולות ה׳ שלם ישלם (ירמיהו נא 56)

תרדף באף ותשמידם מתחת שמי ה׳ (איכה ג׳ 66)

ארור אתה, גוי אכזרי
ארור יהיה שמך
לעולמי־עד ומארת עליון
תלין נצח עמך!

ארור אתה מכל אדם,
ורבצה בך אלה
כל עוד תראה באור כי יהל,
וירדה אתך שאולה!

ימח אונך, ייבש לשדך
נפשך חטאה תשא...
— — — — — —
וטבעת בדם זבחיך
תצלל בים הדמעות
והעירוך לילה, לילה
אנקות חלל, זועות...

(ש. טשרניחובסקי, ברוך ממגנצא)

מ. קרבצוק

ביקורי בדויד-הורודוק אחרי השואה

1. ממוסקבה ללאכווה

הרגשה מיוחדת במינה אפפה אותי, עם כניסתי לבית־הנתיבות במוסקבה, המוליך לעבר הומל. נדמה שהנה, בעוד יום־יומיים אגיע לעירי, לחוג משפחתי, ידידי, מכרי וקרובי.

עד הדניפר אין הנסיעה מענינת ואפשר לשקוע בשקט בקריאת ספר או עתון, ולגלגל שיחה עם הנוסעים בקרון. 6 — 7 שעות לפני גשר הדניפר מורגשת עצבנות בקרב הנוסעים. השנה היא 1945, הגשר על פני הדניפר הוא ארעי והימים ימים ראשונים לאחר המלחמה. פחד תוקף את הכול, בעבור הרכבת על המסילה שמעל לרצפת הגשר חסר־המשענות. אך סוף־סוף הגענו לתחנת־הרכבת בהומל. בקושי אפשר להחתים את הכרטיס לרכבת היוצאת לעבר בריסק. מאז גובר והולך הרצון להימצא כבר בתחנת לאכווה. בתחנת מיקאשביץ' מתחילים להסתכל בעיני הנכנסים והיוצאים תוך חיפוש אחרי פרצופים מוכרים, וכבר נשמעים סיפורים ראשונים מפי עדי־ראיה על ההריגות בסביבה. לפנות בוקר הגענו ללאכווה.

2. מלאכווה להורודוק

ברדתי מהרכבת, מדמה אני בנפשי שהנה יקפצו בודאי העגלונים, שנהגו לעשות דרכם בין לאכווה לדויד־הורודוק, ויחטפו את מטען הנוסע כמימים ימימה. אך דומית־מות שוררת בתחנה. גם אין היא נמצאת במקומה, אלא בצריף־עץ קטן. בפנים יושב סדרן; על השאלה: „כיצד מגיעים לדויד־הורודוק" — הוא משיב: „ברגל, אין עוד ז'ידים שיובילו". בעגלה, שבה הגעתי ללאכווה העיר, נוכחתי לדעת שלא נשאר כאן אף יהודי. בלית־ברירה נטלתי מזוודתי וצעדתי ברגל. במרחק 3 — 4 ק"מ משם פגשתי בגוי מוכר לי מן הבית, המתעסק בהובלת הדואר בין שתי העיירות פעמיים בשבוע. ההצלחה האירה לי פנים, ודווקא ביום בואי נסע הגוי עם הדואר.

כל הדרך מלאכווה לדויד־הורודוק היתה חלקה כריצפה בתקופת המלחמה. הגרמנים הביאו למקום משורי חשמל עם גנרטורים, נסרו את העצים שביערות והפכום לקרשים שבהם תוקנה הדרך. הגוי סטאחייקו, שנסעתי בעגלתו, סיפר לי בדרך על מה שעלתה לציבור היהודי בדויד־הורודוק. הרגשתי בדבריו הסתייגות מוזרה, ודימיתי שביקש להעלים ממני את האמת. „גוי כמנהגו בוהג", הירהרתי, „אבוא הביתה ואדע". העגלה הגיעה עד לגשר הקטן, בקרבת ביתו של סלובודניק לשעבר, סטאחייקו ביקש ממני לרדת הואיל ודרכו פונה ימינה, אל ביתו שלפני בית־הדואר. כשירדתי חשתי שחסר־בית אני.

3. הכומר ואשתו

המשכתי ברגל. מן הגשר הקטן עד לגשר הגדול היו בתי היהודים ריקים ונעולים. החלונות הוצאו ממשקופיהם ובמקומם בלטו קרשים. בעברי על־פני הגשר הארעי שעל ההורין, שהיה בנוי מסירות וקרשים, הכירני הכומר המקומי, והזמינני באדיבות לביתו. קיבלתי את הזמנתו והתחלתי להטרידו בשאלות. התשובות היו מתחמקות ותוכנן היה: — „אנו עצמנו פחדנו מפני הגרמנים, כלואים היינו בבתינו ולא ראינו מאומה. רק במועד מאוחר יותר נודע לנו על הטבח. בהביעי משאלה לגשת לבית הורי, אמרה אשתו של הכומר: „אין לך מה ללכת, ביתכם פוצץ על־ידי פרטיזנים על שום ששימש מאפיה לצבא הגרמני". בכל זאת סרתי שמה.

4. החורבן

פחד תקפני למראה החורבן וההרס מסביב. מביתו של קופל ליכטנשטיין אפשר לראות בקו אוירי ישר את ביתו של מאיר אולפינר המרוחק כ־300 מטר ממנו; מביתו ההרוס של רימר בשוק נשקף ביתו של מאיר מילמן, אשר בינו לבין בית רימר (מהלך 500—600 מטר) מבדילה חנות פיטנר ששרדה לפליטה. ליד הריסותיה אשר לחנות האבן של גרושקו פגשתי בגויים, שפרקו שרידי האבנים והטעינום לתוך עגלותיהם כדי להובילם ל„ראדיץ'".

5. שתי נפשות יהודיות

ניגשתי לעיריה, שמשרדיה שוכנו בבית גוטליב־מנקין ברחוב לוצ'ניקובסקה. מפי הפקידים נודע לי על שתי נפשות יהודיות ששרדו בעיר. בתו של אייזיק פורמן (העגלון), שחזרה עם בעלה היהודי (אזרח סובייטי) מקוקז והחליטה להשאר בעיר־מולדתה, ובחור מכפר אוזדמיץ בשם גיטלמן (אביו היה בעל טחנת־הקמח בכפר) שניצל בזכות נוצריה שהחביאתו בתקופת הכיבוש וכאות הוקרה נשאה לאשה. שמתי פעמי לביתה של בת פורמן („בבולוטו"), היא התגוררה בביתו של נוצרי ושם נשארתי בשני ימי שהותי בדויד־הורודוק.

6. הנוצרי מספר

בעל הבית הנוצרי היה היחיד שמסר לי פרטים על אשר ארע בתקופת הכיבוש הגרמני. „באחד הימים לפנות בוקר — פתח האיש סיפורו — הובהלו כל הגברים היהודים ונדרשו להתיצב ברח' קוסציושקו. תוך שעות ספורות נתאספו המוזמנים, לעבודה כביכול, הם נצטוו ללכת קדימה. הפיקוד על המיבצע היה בידי עשרה גרמנים, ואילו עוזריהם ומבצעי הפעולה היו גויים מבני המקום שהיו מעורים בישוב היהודי. הם היכו ודחפו במקלות את היהודים שביניהם היו גם מכרים טובים. ליד עמוד המצפה, בכניסה לכפר אולשן, נטתה השיירה שמאלה מן הדרך הראשית. מהלך מטרים ספורים משם בוצעה פעולת ההשמדה של השיירה כולה שלדברי איש־שיחי מנתה למעלה מאלף איש. לאחר ימים אחדים רוכז חלק מן הנשים בכוונה להובילן לסטולין. בגלל סיבות בלתי־ידועות חזרה השיירה משם, ונשארה למשך ימים מספר בדרך ליד ליסוביץ. הקור והגשמים שהציקו להן עוררו רגשי מרירות והתמרדות כנגד הגויים, שהיו שומריהן היחידים. אשתו של יעקב גרצולין עמדה בראש המתמרדות שתבעו להחזירן לדויד־הורודוק. אז הושלכו כולן לגיטו, שהוקם בעיירה בסביבות „הבולוטו".

7. ברחובות ובשוק

ביום הראשון לביקורי התחלתי לעבור ברחובות העיר, מעולם, לא ימחה מזכרוני הרגע שבו הגעתי לביתו של וולף איזנברג (ביילקס) ולמגרש בתי־הכנסת (שולהויף). כל בתי־הכנסת נהרסו כליל ונשארו ארבעה קירות בלבד מן ה„שטיבל" החסידי. עמדתי בפינה, כשמולי מזדקרת מצד אחד הכנסיה הפרבוסלבית בטבור השוק אשר נפגעה רק בכיפתה, ומצד שני — בתי־הכנסת החרבים. דומה היה כאילו פצתה הכנסיה את פיה לאמור: „באת לבית־קברות של עמך; ראה, ביתך החריבו, עמך הושמד ולא יקום לתחיה, אמנם גם אני נפגעתי בראשי, אך עמי אתי, ואתרפא מפצעי ואמשיך בקיומי; אולם אתה, קום לא תקום".

רוב בתי היהודים שעברתי לידם היו ריקים. באחדים מהם נמצאו משרדי־ממשלה סובייטיים; באחרים גרו פקידים סובייטיים, ובכמה בתים גרו גויים מפרוורי העיר. הבתים עומדים בשממונם. למחרת יצאתי לשוק הנערך בוקר בוקר כמימים ימימה. שמעתי כיצד גויה מוכרת דגים, שרצתה לשבח את סחורתה הוסיפה: — „אילו היו הז'ידים פה היו משלמים יפה בעדם".

8. על הקבר

באותו יום המשכתי לעבר כפר אולשן — למקום הרצח ההמוני. לאחר הליכה של שעה

מצאתי את עמוד המצפה (סימן־ההיכר היחיד שמסרו לי למציאת קבר האחים). עמדתי בכביש ושאלתי עוברים ושבים על מקומו המדויק של הקבר — ולא נעניתי. החלטתי להיכנס לכפר ולשאול. תמורת תשלום ניאות התושב הראשון שנקרה בדרכי להראות לי את המקום. ב־4 קברים גדולים נטמנו הנרצחים. מחוסר נסיון לא כיסו הרוצחים את הקברים בשכבת־אדמה מספקת, וכפי שסיפר לי מלווי הופיעו כעשרה ימים לאחר הרצח זאבים שהחלו לחטט ברגליהם באדמה ולהוציא חלקי גוויות. אז הוזעקו עשרות מתושבי אולשן, שכיסו את הקברים באדמה נוספת. שרידי עצמות, חתיכות בד ושערות שגיליתי במקום אימתו את דברי מלווי.

דמעות זלגו מעיני — בקושי התגברתי על רגשותי באותה שעה, אספתי כמה מן העצמות שמצאתי, וטמנתי באדמה. לאחר שעה עזבתי את המקום ונפרדתי לנצח מן המקום הקדוש ומכל היקרים והאהובים שנשארו בו.

בד.־הורודוק בשנת 1945

א. 5 שחזרו

בת־שבע לין, בת אחותו של מאיר אליהו קושניר, היתה היחידה מכל בני דויד־הורודוק שמצאתיה בעיר בחזרי שמה אחרי ראש־השנה תש״ה. נושאת המים שעבדה אצלי 4 שנים תמימות לא הכירתני — ביתה היה מלא מטוב היהודים. משם עברתי לרחוב הגרבלה 1, והיא שלחה אותי לגוי שירש את ביתו של ליטמן נחמנוביץ. „גויי דוד הורודוק קבלו אות־הצטיינות גבוה על הצטיינותם ברציחת יהודים" סח לי אותו גוי. למחרת ביקשתי מן השלטונות מקום־מגורים; משהוצע לי בית יהודי — סירבתי, ותבעתי היתר לגור במקום איטליזי לשעבר. בקשתי הושבה ריקם. אך התעלמתי מן הסירוב והתקנתי את האטליז כדירה; ומטעם השלטונות אף סידרו לי חנות למיצרכי מזון. במרוצת הזמן סייע בידי נוח בן בצלאל יודוביץ הוא שבא להורודוק על קביים, וקיבל מאת השלטונות את מלוא העזרה החמרית והרפואית. לאחר מכן חזרו להורודוק גם זאב שלום לחובסקי ומשה בן ישראל רזניק.



אטליז בדויד־הורודוק
א יאטקע אין דאוויד־הארראדאק
בתמונה: (משמאל לימין — פון לינקס אויף רעכטס)
מאיר־הרשל קורמן — מקצבי העיר, ברל פרבר — מהלקוחות

ב. הטבח

מאיר אליהו קושניר היה קרבנה הראשון של דויד־הורודוק. לאחר שגורש מביתו התגורר בראדיץ, ונרצח על ידי ההורודצוקים בלכתו לשוק, בימי שלטון הגרמנים. אחריו נרצח זאב בן גרונה קונדה, ברח' אולשן, ליד בית פליישמן. בי״ז באב רוכזו היהודים במגרש הכנסיה הקתולית והועברו משם לחונויסק; שם כרו להם ההורודצ׳וקים קברים וקשה לתאר את דרכי ההתעללות בהם. בגדים הוסרו אברים נכרתו, והטבח נעשה בכל הבא ביד — במקלות, אבנים, נשק חם. לאחר מכן

הושלכו לתעלות שכורו בידי הגויים. שלושה ימים רתח דמם בתעלות והקרקע התרוממה והתנודדה מפרפורי הגסיסה שלהם.

אבי הפוגרומים היה החובש מארייקו, שנסע במיוחד לפינסק והביא עמו את הס״ס. לפני נסעו צבר והחביא את זהבם של היהודים, שנמסר לו לפקדון.

ג. הנחבאים

אחרי הסלקציה החלו הגויים לחפש אחרי היהודים המתחבאים. ראשון נתגלה אברהם סלוצקי העגלון, בנו של מנדל מורבצ׳יק נתגלה בין ערוגות הפול ונרצח במקום. ראובן קלוז׳ני נרצח בבית־הכסא של הגוי מרקוביץ — ושם נשאר. ברוך־יוסף קצמן ושני בניו שנותרו לפליטה אחרי הטבח נרצחו בחדריהם על ידי דימיטרי פוז׳יק. איסר גורביץ נחתך איברים־איברים ועיניו ניקרו. יהושע זגר מטורי שהתחבא בתנור הוצא משם ונרצח. אהרן סלומיאנסקי הושלך אל נהר ההורין, ונמשה משם בלי רוח חיים על ידי גויים שנשכרו מטעם אשתו רחל, וכך זכה לפחות להגיע לקבר ישראל.

שני ילדי, ברכה וברוך שמולטו על־ידי גויה ליער דובינץ, הוחזרו העירה על־ידי ההורוד־צ׳וקים ומתו מיתת אברים־אברים בככר־השוק. יעקב בני הצליח להימלט מגיא ההריגה.

שמחה מישלוב מצא לו מקלט במרתף, ו־4 חדשים כילכלה אותו שם העוזרת בבית; לבסוף הלשינה עליו — והוצא להורג ברחוב הגרבלה. לפני שנפח את נשמתו הספיק לקרוא שלוש פעמים: פודליאצי,ש טו בו דיאליטאה? (מנוולים, מה אתם רוצים?) בני מתיתי׳ קורמן גילה אח״כ לשלטונות הסובייטיים שבוריס סרהייקו רצח את שמחה — והלה נאסר ונשלח לסיביר.

הרב משה גינזבורג ניחן על ידי הגרמנים, אך מפחד ההורודצ׳וקים לבש בגדי אשה, ומצא את מותו — כתום שנה — עם חיסול גיטו הנשים. יצחק בנו של ברל שמיץ, לבש אף הוא בגדי אשה, אך הוכר ונרצח.

לאחר טבח הגברים גורשו הנשים מהורודוק לעיירות הסמוכות, מהן נקלטו שם ומהן נספו בדרך; הנותרות שחזרו להורודוק, נרצחו על ידי הגויים ונקברו בקברות הגברים.

בתו של הרב ר׳ משה׳לה היתה עם הפרטיזנים ביערות ויסוצק, ונהרגה. בני המשפחה עצמם נהרגו גם הם לאחר מכן.

גולדה רחל אשת מאיר אליהו מצאה את מותה ב״קפליצה״ בחורומסק, שבה נתחבאה.

שמואל קצמן, בנו של לייבל, נדד עם אחותו במשך ארבעה חדשים אחרי הטבח. הגויים תפסום ביער של אורלי וקרעום לגזרים.

נישקה קרז׳נר, אשת חיים, נמצאה יחד עם שלש נשים אחרות ברפת שלהן — ושם נרצחו. לאה קלוז׳ני נרצחה על ידי הגויים על הגשר.

ד. עזבתי את עיר ההרגה

יום־יום היו יהודים נודדים באים אלי מכל הסביבה — ואנכי תמכתי בהם. הגויים זממו לרצחני. באחד הלילות באחת־עשרה בא גוי אחד, מתחפש, נזדרזתי והלמתי בו ואף הרימותי קולי בצעקה — והמשטרה נזעקה והצילתני.

לבסוף לא יכולתי עוד להחזיק מעמד בהורודוק, מחמת היחס העוין כלפי — ועקרתי משם.

מאיר צבי קורמן

אהרון מורבצ׳יק

נקמתו הקטנה בפשע הגדול

(פרקי זכרונות)

מחנה ה„רפטריאנטים", אזרחי פולין ששהו בברית המועצות (בתוכם גם אני), ושבים לארצם — אל פולין הדימוקרטית העממית — חנה בקלוצקא — עיירה בשליזיה התחתונה. כאן אנחנו צריכים לבנות מחדש את חיינו.



העלי להשליך כאן עוגן או לנוע הלאה מזה לעיר מרכזית? בעצם, מאי נפקא מינא — כאן או בעיר אחרת? הן פה ושם גלמוד אני, בלי קרוב, בלי גואל ומודע. מחליט אני, איפוא להשאר במקום שם טילטלני הגורל — אני נשאר בעיירה.

בידי רשימה שמית של העירונים — הרוצחים מדויד־הורודוק, אותה הצלחתי להשיג בדרך נדודי עם המחנה. מדי פעם בפעם קורא אני את שמות רוצחי יהודי דוד־הורודוק. הנה שמותיהם: בראש וראשונה, אבי אבות הטומאה החובש איוון מארייקא ימ"ש רב הטבחים וגדול הרוצחים ואחריו, עוזרו עורך־דין יבגני יבפלוב ואשתו מארוסיא, קוסרב ושלשת בניו, סמיון קולגא ובנו גרגורי, דמיאן מארייקא, סטכייקא, הנטשל, קרים, לבקובסקי, פולוקושקה, קוזלובסקי, גריצ׳־קביץ׳ ועוד ועוד. ימח שמם וזכרם לעדי עד!

ודאי מסתובבים רוצחים אלה בני חורין בפולין הדימוקרטית־עממית ומבלים זמנם בכל טוב בכסף היהודי השדוד. מחשבה זאת אינה נותנת לי מנוח ואני מחליט לגלות אותם ולהסיר מעליהם את המסווה ויעבור עלי מה. לא יהיה דם יהודים הפקר ואני אהיה גואל דמם של אחי ואחיותי הטבוחים בדוד־הורודוק.

שבועות אחדים לאחר שובי לפולין נתחוללו הפרעות בקילץ. בהלה אחזה את היהודים — שארית הפליטה. בהמונים החלו לעזוב את הארץ שספגה דם מיליוני יהודים חפים מפשע. ספגה — ועוד לא רוותה...

לא היה זה, אלא טבעי שגם אני אסחף עם הזרם הגדול של שארית הפליטה. ידידי גם הפצירו בי לעשות כן, אולם כח טמיר ריתק אותי אל המקום. נשארתי על מנת לחפש אחרי הרוצחים. ידידי סברו שצעדי זה חסר הגיון הוא, וחסר תכלית.

החלטתי לקבל את העבודה שהוצעה לי במשרד המחוז (סטרוסטה). במשך זמן קצר רכשתי את אמונו של מושל המחוז עצמו. המושל בעל שפם עבות ופיאות ארוכות, היה אדם מתון ומעשי. כל מלה שהוציא מפיו היתה מחושבת, הכל „שקול ומדוד", מראהו החיצוני ויחסו אל הבריות — עורר אליו אהדה. אדם הגון וישר, קומוניסט בעל הכרה ואידיאליסט. מראהו ה„ארי" הטהור, שם משפחתו הפולני המובהק, שפתו הפולנית הרהוטה והספרותית היו עדות שהאיש — פולני מדורי דורות. אפס, כאשר נפגשתי אתו כעבור זמן מה, במסיבות אחרות — עם „הפולני מדורי דורות" — היה זה יהודי לאומי בעל לב יהודי חם...

בוקר אחד הזמין אותי והציע לי לנסוע לוורוצלב (ברסלאו) ביחד עם מכונאי על מנת לקנות מכונית נוסעים בשביל משרד המחוז. „יודע אני — הוא אמר — שיהודי הנך ומובטחני שתצליח בשליחותך". הודיתי לו על האמון וקבלתי את הצעתו. בלבי קוננה תקווה — לא אדע פישרה — שבעיר הגדולה אולי אמצא עקבות הרוצחים מדוד הורודוק.

מילאתי את תפקידי בוורוצלב, קניתי את המכונית ואת חלקי החלוף והאביזרים הנחוצים ועלי היה להשאר עוד שלשה ימים על מנת שאוכל לקחת אתי את המכונית לקלוצקא. את שלשת הימים האלה החלטתי לנצל לשם חיפוש אחרי עקבות הרוצחים.

הסתובבתי ברחובות וורוצלב, פגשתי במקרה ידיד — הוא מר אברהם משה גרינברג מלומז'ה שכיהן עתה כראש הקהל בעיירה החדשה „שלנו".

הוא ספר לי, כי בא לכאן לשם קניית עופות ל„כפרות" בשביל יהודי קלוצקא. הוא הציע לי להצטרף אליו ולעזור לו בקניות. את הצעתו קבלתי בנפש חפצה וכך הפכתי להיות שותף לשליחות מצווה.

שמנו פעמינו לככר היריד שהיתה שוקקת אלפי אדם. מאות קיוסקים ו„דוכנים". — גדול היה צערי כשרק יהודים בודדים נראו פה ושם בין אלפי האנשים. נזכרתי בזמנים כשבפולין היו מיליוני יהודים. לנגד עיני צפה תמונה של אותה ככר היריד וירידים במקומות אחרים בפולין. סוחרים יהודים וחנונים, אשר בלעדיהם אי אפשר היה לתאר יום יריד. מי פילל ומי מילל שכל זה היה כלא היה.

בהליכתי לצדו של מר גרינברג ובהיותי אחוז מחשבות נוגות על מה שהיה ואיננו עוד — קרה הבלתי צפוי: על יד דוכן עמד גוי ומכר מליחים. שמתי לב שבעל הדוכן מביט עלי בהשתהות. מבטינו נפגשו והנה הוא פנה אלי ברוסית: „עטא טי זימלייאק"? (האם אתה הוא זה בן־עירי?) ומיד הוסיף: „עטא טי, מורבציק"? (האתה הוא מורבצ'יק?) רעד חשמלי עבר בכל גופי, לשמוע את שמי, ברוסית, בעיר נכריה מפי איש נכרי. לרגע — נדמה היה לי כי חלום חלמתי ושומע אני קול שלא מעלמא הדין.

לאושרי, לא איבדתי את עשתונותי וכוח התמצאותי. הבן הבינותי שברנש זה — ודאי שייכות לו לדוד הורודוק ולאלה שאני מחפש. „א קטו וו' טקוי? (ומי אתה?). במקום תשובה, התחיל הזר לסגת אחורה ולגמגם: „סלח נא לי, כנראה שטעיתי, כנראה שלא אליך התכוונתי"... „הגד מי אתה ומה שמך! — התחלתי לצעוק כשאני כולי מתוח — לפני רגע קט קראת אותי בשמי, אין זאת אלא שאתה מכירני מכבר"! החלה התקהלות, עצבנותי גדלה מרגע לרגע, לא הרפיתי ממנו ודרשתי שיגלה את זהותו ושמו. הבין — כנראה — שנפל בפח. „מיליציה, מיליציה"! — קראתי בקול עצבני — קול שהיה לי עצמי זר. הגיעו שני שוטרים והם ציוו על החשוד לסגור את הדוכן וללכת אתם למשטרה — גם אני הוזמנתי ללכת אתם. אחרי בדיקת ניירותיו האישיים, התברר אמנם שהוא מן ה„עירוניים" שבדוד־הורודוק ושמו מופיע ברשימת הרוצחים שבידי.

בזמן החקירה, שנעשתה בנוכחותי, הוא פנה אלי בזו הלשון: „מורבצ'יק, את מי אסרת? הן תפקידי אצל הגרמנים היה לא מן החשובים. מדוע אין אתה אוסר את איוון מארייקא, שבזמן שלטון הגרמנים היה ראש העיר דוד־הורודוק? הוא שרצח והשמיד את יהודי דוד־הורודוק, ועכשיו יושב בשלווה בורשה"!...

כך הובילני המקרה אל עקבות רב הטבחים הרוצח מארייקא, קיויתי שהתחלה זאת תביא למאסרם של כל יתר הרוצחים הנמצאים על אדמת פולין. יכולני לקבוע — ללא שמץ של הגזמה — שיום זה היה היום המאושר ביותר בחיי מאז פרוץ המלחמה בשנת 1939. זכיתי לראות תוצאות עבודתי שראיתיה כעבודת קודש. הייתי גאה על עצמי — אף כי ידעתי שהנקמה ברוצחים אין בה כדי להחיות את קרבנותיהם —אחי ואחיותי הטהורים והקדושים יקירי דוד־הורודוק עירי. יחד עם זאת ברי היה לי שעיקר תפקידי עוד לפני ולא בקלות יעלה בידי למלא אותו — אולם החלטתי הנחושה לעשות את עבודת גילוי הרוצחים עד תום נתחזקה על ידי ההתחלה המוצלחת והוסיפה לי עידוד וכח להמשיך.

***

החובש מארייקא שעיקר פרנסתו היתה על החולים היהודים, העמיד את עצמו מן הרגע הראשון לרשות הגרמנים ונקבע על ידם לראש העיר. מן היום הראשון הונהג על ידו משטר אימים וטרור שקרבנותיו באותו יום היו: רופא השיניים יצחק אדל המכובד על ידי האוכלוסיה היהודית

ובנו גדליהו שניהם נרצחו ביריה. אהרן סלומינסקי — יהודי ירא שמים ונשוא פנים — הושלך מהגשר לנהר הורין ומצא שם את מותו. שמחה מישלוב ומוטל קויטני הסתתרו אצל „ידידם" איוון מארייקא, ושלמו לו תמורת זאת בכסף וזהב, כעבור ימים אחדים גרש אותם „איש חסותם" מארייקא ממקום מחבואם וציוה על ה„מישצ׳נים" לרצחם נפש. שמחה מישלוב נרצח על יד ביתו ולעיני אשתו וילדיו. משפחת פינקלשטיין שהיתה מקובלת גם על ה„עירונים" (מישצ׳ני) ובאופן מיוחד על הסנדלרים הנוצרים — נרצחה יחד עם כל היהודים. לא הועילה בקשת הסנדלרים הנוצרים להשאירם בחיים מכיוון שהם „יהודים טובים" — לא הועילו גם הסכומים העצומים של כופר נפש.

הרב ר׳ משה־לה זצ״ל הראה מופת של גאוה ומסירות נפש לעדתו. יום יום היה מופיע אצל הרוצח מארייקא ומשתדל להעביר את רוע הגזירה. לבסוף הובל לשחיטה יחד עם כל הגברים. עטוף טלית ותפילין נאם לפני המובלים לטבח ונספה יחד אתם.

ברוך כצמן ובניו נמלטו מן ה„אקציה" והסתתרו באורוה, הכינו לעצמם אוכל למשך שבועיים וקיוו למלט את נפשם על ידי בריחה אל היערות. כעבור שבועיים, כשכלתה פרוסת הלחם, יצאו הם ממחבואם ומתוך פחד לפנות אל „העירוניים" שמו פעמיהם ישר ל... מפקדת הגרמנים שבבית יודוביץ וביקשו עזרה.

הם סיפרו לגרמנים כיצד הסתתרו מהאקציה וביקשו רחמים על חייהם. תשובת הגרמנים היתה מפתיעה — ויחד עם זאת אופיינית ל„דייקנות הגרמנית" — וזו לשון התשובה: לנו היו הוראות להשמיד את כל יהודי העיר בעשירי לאוגוסט היות והתאריך הזה עבר והיות ופקודה אחרת אין בידינו הרי אתם חפשיים לנפשכם...

בצאתם מבית המפקדה הם נתקלו בשיכור המועד איליא שטוורא (סטדניק) ונרצחו על ידו בגרזן שבידו. יש לציין שבאותו לילה נטרפה עליו, על הרוצח, דעתו (האם ממוסר כליות?) הצית את ביתו השליך את עצמו בלהבות ונשרף חיים.

גם עזרא סולומיאניק הסתתר בעת השחיטה אולם כעבור ימים אחדים נתגלה על ידי שכנו יסיפ דובאק (מטוסביץ) ונרצח על ידו.

את שיא האכזריות של עבודת מארייקא יש לראות בפרובוקציה השטנית כלפי יהודי דוד־הורודוק — פירוש הדבר כלפי הפצינטים שלו במשך שנים, מהם התפרנס ועשה הון. זה החובש — „איש הרפואה" מארייקא, הטמין יחד עם ידידיו וחבר מרעיו — בבית המדרש מוטות ברזל, גרזנים וכמה אקדחים לאחר מכן הודיע למפקדת הגרמנים בלונינייץ שהיהודים מתכוננים למרד נגד הגרמנים ולמטרה זאת מקיימים בבית המדרש מחסן נשק „שעלה בידו לאושרו לגלותו". על סמך הפרובוקציה הזאת הוציאו הגרמנים פקודה להשמיד את כל הגברים שבין יהודי דוד־הורודוק.

כל היהודים — גברים מגיל 14 ומעלה ומספרם למעלה מ־3000 — נרצחו באותו יום ט״ז מנחם אב תש״א — 14 אוגוסט 1941 ונקברו בקברות המונים שהוכנו לשם כך קודם לכן בדרך בין חינובסק ואולשן. סמוך לפני השחיטה הופיע מארייקא והודיע שהוא „הצליח" לשדל את הגרמנים ולהניא אותם מלבצע את זממם תמורת „כופר נפש". הקרבנות האומללים האמינו לו והובילו את הרוצחים למקומות מחבוא כסף, זהב, עדיים וחפצי ערך יקרים. אספו הרוצחים את כל מה שהיה בעל ערך הכניסו את השוד בארגזים אחדים והובילו את בעליהם היהודים חזרה למקום השחיטה ורצחום יחד עם כל יתר היהודים. מארייקא עצמו השתתף ברצח ההמוני וירה מאקדחו באומללים. זעקת האימים של הקרבנות נשמעה ממרחק קילומטרים. במשך שלשה ימים התרוממה והתנועעה האדמה הלוך ומתנועע — כי רבים נקברו חיים ונאבקו על חייהם בתוך הקבר ההמוני...

אחרי הרצח ההמוני גרשו הרוצחים את הנשים והילדים באישון לילה כשהם עירומים ולא הרשו להם לקחת דבר אתם.

אחרי הגירוש בזזו המישצ׳נים את בתי היהודים ואת הכל שהיה בהם. לא היה אחד מביניהם שלא השתתף בשוד וביזה.

***

העצור, אשר עליו דברנו בפרק הקודם „לא ידע" את כתובתו של איוון מארייקא בוורשה, לכן לא היה זה דבר קל למצוא אותו. פעמים אחדות נסעתי באופן מיוחד לוורשה ולדאבון לבי העליתי חרס במאמצי. כמעט והתיאשתי מתקוה להשיג את המטרה, אך על פי מקרה מוצלח הכרתי, באחת מנסיעותי ברכבת לורשה שוטר חרש יהודי (יהודה ספיבק־זינגר, עכשיו בארץ). ספרתי לו את מטרת נסיעתי והלה, לקח על עצמו את התפקיד למצוא את מארייקא.

אחרי מאמצים וחיפושים מרובים, עלה בידו למצוא את הרוצח בעיירה קטנה סמוכה לורשה — שם עסק ברפואה על סמך תעודת רופא מזויפת.

מארייקא גידל זקן מטעמי זהירות והסואת פרצופו. לשמחתי לא היה גבול כשקבלתי מאת ספיבק מברק — בשורה על מאסרו של מארייקא.



מברק מזינגר לאהרן מורבצ׳יק המודיע על מאסרו של הרוצח מארייקו.
א טעלעגראמע פון זינגר צו ארציק מוראווטשיק, וואס גיט צוויסן וועגן ארעסט פון מערדער מארייקא

כעבור זמן קצר הופיעה אצלי דריא אשת מארייקא על מנת לבקש מחילה... ורחמים. הפגישה היתה מושפעת מומנטים דרמטיים למדי. „צאי מביתי רוצחת, כי אין אני יכול לראותך ואין אני רוצה לשמוע על בעלך"! — אמרתי לה וירקתי בפרצופה.

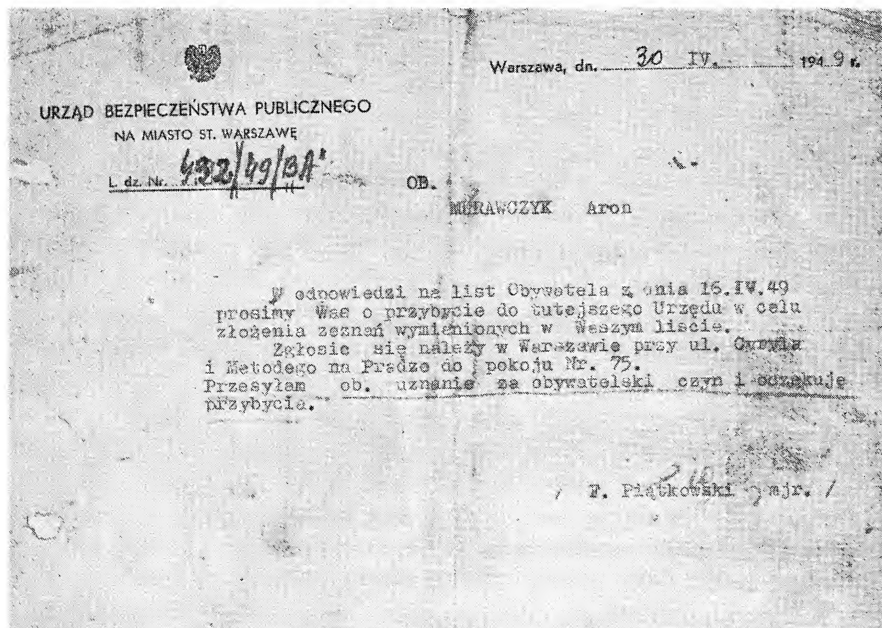
„אין אני נעלבת" — ענתה דריא — כי מוכנה הייתי לקבלת פנים מעין זו" ותוך כדי כך רמזה לי ש„כדאי בכל זאת" שאשמע אותה...

עשיתי מאמץ כדי להתגבר על הסלידה והזעם ורעיון עבר במוחי: „שמא באמת כדאי לשמוע אותה? — שמא על ידי כך יעלה בידי להציל מפיה אינפורמציה על מקום מחבואם של יתר הרוצחים?.

ציויתי עליה לחכות לי ברחוב (לא רציתי שהטמאה תימצא בביתי).

דבריה היו מכוונים, כמובן רק לרחוץ בנקיון כפיים את בעלה, להלבין את חטאיו כשלג ולהשפיע עלי לותר על האשמה נגדו.

בין היתר סיפרה לי שבנה מישא חזר לפולין אחר גמר המלחמה. (בזמן המלחמה שירת כקצין ימי על האניה הפולנית „פילסודסקי״ שטובעה בזמן פעולות הקרב והביא אתו יהודיה, סימפטית, אותה נשא לו לאשה עוד בהיותו באנגליה — והיא, דריא, אוהבת אותה אהבת נפש



Warszawa, dn. 30 IV. 1949 r.

URZĄD BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO
NA MIASTO ST. WARSZAWĘ

L. dz. Nr. 432/49/BA

OB.
MURAWCZYK Aron

W odpowiedzi na list Obywatela z dnia 16.IV.49 prosimy Was o przybycie do tutejszego Urzędu w celu złożenia zeznań wymienionych w Waszym liście.
Zgłosić się należy w Warszawie przy ul. Cyryla i Metodego na Pradze do pokoju Nr. 75.
Przesyłam ob. uznanie za obywatelski czyn i oczekuje przybycia.

/ F. Piątkowski mjr. /

מכתב ראש ה„או. ב.״ בורשה המיור פיונטקובסקי המביע הוקרה לאהרן מורבציק על מעשיו.
דער בריוו פון ווארשאווער „או. בע.״ קאמענדאנט מאיאר פיאָנטקאווסקי, וואָס דריקט אויס ארציק מוראוושיקן אַנערקענונג פאר זיין אויפטו.

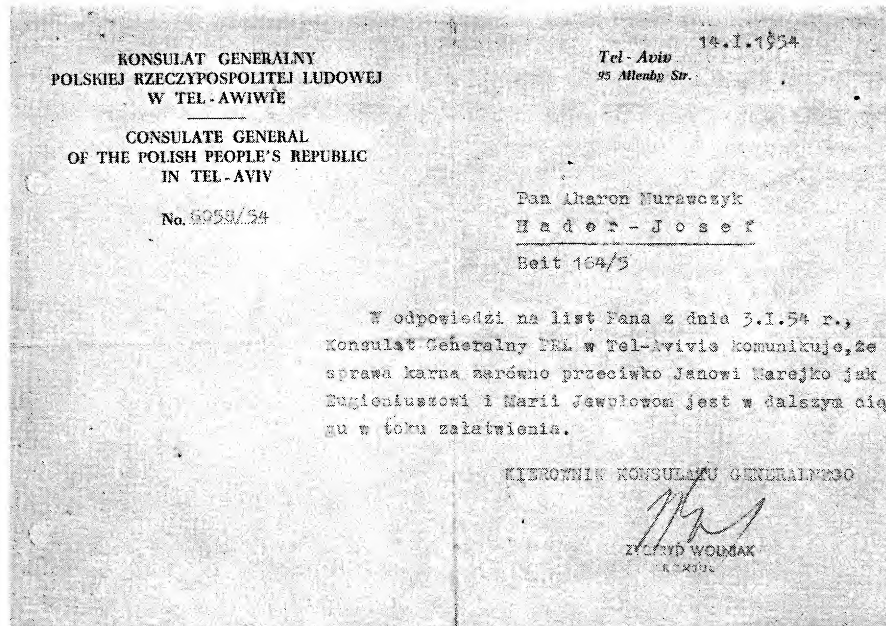
כאהוב אם את בתה פרי בטנה. (לדאבון לב, נוכחתי לדעת, אחר־כך, כי נכונים היו דבריה — נכון שאשה יהודיה זאת נישאה לבנו של רוצח יהודי דוד־הורודוק.)

„לבעלה — היא טענה — לא היתה ברירה, ונאלץ היה לקבל מידי הגרמנים את התפקיד המוצע של ראש עירית דוד־הורודוק״.

בהיותו ראש העיר, כמובן „חיפש דרכים״ להעביר את רוע הגזירה על היהודים ובדרך כלל, הוא עצמו — היה „חף מפשע״ ונאלץ היה למלא את הפקודות של יווגני יבפלוב שנתמנה על ידי הגרמנים כ„קומיסר איזורי״.

סבלנותי — למראית עין — עודדה אותה כנראה והיא רמזה לי, כי ידוע לה מצבי החמרי

הדחוק והיות ו„ידידים ותיקים" אנחנו — מוכנה היא לעזור ל„ידיד"... חוצפתה זאת הוציאה אותי משווי משקלי והחילותי לצעוק ולירוק לה בפנים. התרחקתי והיא רצה אחרי, ביקשה את סליחתי והתחננה לפני שאשמע אותה. על אף החרון שחלחל בלבי — זכרתי שאת מטרתי העיקרית בשיחה טרם השגתי. עוד אין בידי אף כתובת אחת של הרוצחים. הבלגתי והוספתי לשמוע את



KONSULAT GENERALNY
POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ
W TEL-AWIWIE

CONSULATE GENERAL
OF THE POLISH PEOPLE'S REPUBLIC
IN TEL-AVIV

No. 6058/54

14.I.1954
Tel-Aviv
95 Allenby Str.

Pan Aharon Murawczyk
H a d e r - J o s e f
Beit 164/5

W odpowiedzi na list Pana z dnia 3.I.54 r., Konsulat Generalny PRL w Tel-Avivie komunikuje, że sprawa karna zarówno przeciwko Janowi Marejko jak i Eugieniuszowi i Marii Jewplowom jest w dalszym ciągu w toku załatwienia.

KIEROWNIK KONSULATU GENERALNEGO

ZYGFRYD WOLNIAK

מכתב מהצירות הפולנית בתל־אביב לאהרן מורבציק המודיע על הנאשמים שנאסרו בפולין
א בריוו פון דער פוילישער אמבאסאדע אין תל־אביב צו ארצ׳יק מוראווטשיק וועלכער גיט צוווּיסן וועגן די באשולדיקטע וואָס זענען ארעסטירט געווארן אין פוילן.

דבריה של דריא. שש שעות נמשכה השיחה. היו אלה שעות של סיוט בשבילי. לא הסחתי דעתי אף לרגע אחד, כי משוחח אני עם חיה בדמות אדם שידיה דמים מלאו, דמי הנקיים של יקירי — של אחי ואחיותי, של אשתי חמדת לבי וארבעת ילדי, הי"ד! שמעתיה בריתחת לב ובנפש נסערת, והיה כדאי הדבר — השגתי ידיעה על מקום הימצאו של יבגני יבפלוב ואשתו הפושעת מארוסיא.

הרוצח יבפלוב נאסר בשעתו (לפני פרוץ מלחמת גרמניה — רוסיה) על ידי השלטונות הסוביטיים בעוון השתייכותו ל„גברדיה הלבנה" ונכלא בכלא בריסק.

עם פרוץ מלחמת גרמניה—רוסיה כשהעבירו השלטונות הסובייטיים ברכבות מיוחדות את האסירים לפנים רוסיה — נמלט הוא, יחד עם בן־עירנו לייזר רונקין מהרכבת.

בהגיעו כעבור ימים אחדים לדוד־הורודוק — נרצח לייזר רונקין בפקודת „אחיו" לכלא — יבפלוב ימ"ש.

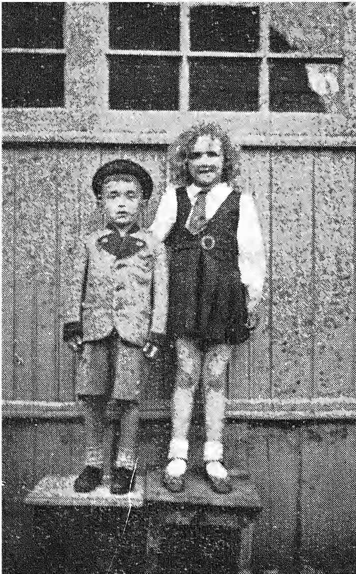
מן היום הראשון לשובו העמיד את עצמו לשרות הגרמנים ונקבע על ידם ל„קומיסר איזורי". כנקמה על אשר בזמן הסובייטים נאסר, במקרה, על ידי קצין יהודי איש נ.ק.וו.ד. הוא ציוה להשמיד את כל יהודי העיר.

עוד בזמן היותו עצור על ידי הסובייטיים, התבטאה אשתו מארוסיא בנוכחותי „יום יבוא ואנקום ביהודים על מאסר בעלי". שניהם, יבפלוב ומארוסיא מילאו את ההבטחה...

גברת מירלה סטולמן — רוסמן ובתה נינה מתארות בפרוטרוט (במכתב שקבלתי מהן) את מעשי האכזריות של איוון מארייקא, יבגני יבפלוב ואשתו מארוסיא. במיוחד „הצטיינה" זו האחרונה, אשר במו ידיה רצחה את יעקב גריצולין לאחר שגילתה את מקום מחבואו. ובמו ידיה השליכה ילדי יהודים אל הנהר בעודם בחיים.

מעצרו של זוג הרוצחים יבפלוב נתקל בקשיים. בהרגישם שהקרקע בוערת תחת רגליהם, הם עזבו את מקום מגורם זילונה גורא והסתתרו בתור דייגים, במשך שבועות רבים בכפר קטן ונידח.

שוטרי חרש של ה„או. ב." עקבו אחריהם זמן רב עד שלבסוף הצליחו לאסור אותם על יד ביתם בזילונה גורה.



שרה־לה און איזי מוראוושיק קינדער פון פון אהרן מוראווטשיק
די פאָטאָגראַפיע איז אָפּגענומען געוואָרן דורך ארציק מוראווטשיק פון דער מערדערין מארוסיא יעוופלאָוו

בזמן החיפוש נמצא אצלם אוצר של כסף, זהב, עדיים ותכשיטי ערך — הביזה של רכוש יהודי דוד־הורודוק. בין היתר נמצאה אצלם תמונת שני ילדי שרה׳לה ויצחק׳לה. לא יכולתי — גם לא רציתי — לשים סכר לדמעות שזלגו — פרצו מעיני.

כעבור זמן, נודע לי שהרוצחת מרוסיא הצליחה לרמות את השופט החוקר ובתור „חולה אנושה" קבלה שחרור מטעמי „בריאות".

נסעתי לזילונה גורה והראיתי לשופט החוקר את המכתב של גברת סטולמן־רוסמן ובתה בו הן מתארות את מעשי הדמים של הרוצחת מארוסיא יבפלוב.

השופט החוקר, נרגש מאוד ממקרא הדברים, ציווה — בנוכחותי — לאסור שוב את מארוסיא ה„חולה". „אין מקום — הוא אומר — בפולין של הדימוקרטיה העממית לחלאת אדם כמארוסיא זו".

בחקירה גילה הזוג יבפלוב את מקום הימצאו של הרוצח לבקובסקי מהכפר סמיהוסטיץ׳.

הגעתי ל־„או.ב." בזגוזשלץ על מנת לבקש את מאסרו של לבקובסקי. הקומיסר — במקרה יהודי — היה בחופשה. כאשר נודע לו משיחה טלפונית על מטרת בואי — הפסיק את חופשתו על מנת שיוכל באופן אישי לטפל בענין, לזרזו ועל ידי כך לעזור לי בתפקידי.

הנה כי כן, מסר רוצח אחד על מקום מחבואו של השני וזה על השלישי וכו׳. במשך זמן קצר נאסרו קרים ודימיאן מארייקא, באבקה ואחרים.

כל מאסר לחוד — הוא פרק בפני עצמו וקשור במאמצים מיוחדים, במתיחות נפש גדולה, בנדודים ונסיעות ואף בסכנת נפשות.

כדאי לציין שמשטרת הבטחון הפולנית הזהירה אותי לבל אקלע לסכנת חיים וכדי לשמור על חיי — עלי לא להתהלך יחידי בערבים ועם חשכה. לא לפתוח דלת ביתי כל עוד אינני בטוח מי מאחורי הדלת. לא לשוחח עם אנשים לא מוכרים לי וכו׳.

לא שמתי לב לאזהרות והמשכתי בעקשנות את עבודתי שראיתיה כעבודת קודש.

משטרת הבטחון הפולנית בהערכת תפקידי, שלחה לי מכתב הערכה וזה שימש לי נחמה פורתא בעבודתי וכמובן שעיקר הסטיספקציה רואה אני בהצלחתי להביא לידי מאסר הרוצחים.

לפי ידיעות בלתי רשמיות נודע לי שכעבור זמן מה נאסרה בתו של מארייקא־אלה ששיתפה פעולה עם הגרמנים ושימשה כתורגמנית, כן נאסרו לפי אותה הידיעה שני חתניו של מארייקא וויטוביץ ווילובייסקי שהיו קצינים בצבא הפולני לפני המלחמה. נאסר גם מישא בן איוון מארייקא ואשתו היהודיה שבאו מאנגליה מישא תפש במיניסטריון הבטחון הפולני עמדה חשובה מאוד.

הגיע תורי לעלייה לישראל לא יכולתי יותר להשתהות בפולין ולהשהות את עלייתי. בצער ובכאב לב נאלצתי להפסיק את הטיפול האישי בפרשה העגומה והשארתי את המשך הטיפול והגמר בידי שלטונות הבטחון והמשפט בפולין.

לפני עזיבתי את פולין ביקרתי ב־„או.ב." בורשה ושם נאמר לי שכל הרוצחים בהם טפלתי — נמצאים במאסר ובהתאם לאמנה בינלאומית, יובאו לדוד־הורודוק (היום — תחת שלטון ברית המועצות) ושם — במקום ביצוע פשעיהם — יבואו לדין.

המאיור פיונטקובסקי שניהל את החקירה נגד הרוצחים הציע לי להכנס לתא המאסר של איוון מארייקא או — אם רצוני בכך — מוכן הוא להביא אותו למשרדו כדי שאוכל לראותו. לא הסכמתי כי לא רציתי — לא יכולתי לראות את פרצופו של רב הטבחים.

לא פעם אני מצטער על שלא ניצלתי את ההזדמנות לראות את הרוצח נתון בכלא.

בעת ביקורי בורשה ביקרתי גם בצירות הסובייטית וגם שם הובטח לי המשך הטיפול וגמר הענין. בהזדמנות זאת עלי להדגיש את ההתענינות הערה והבלתי רגילה מצד הועד המרכזי של יהודי פולין בורשה, את עזרתו המשפטית (הם העמידו לרשותי 2 עורכי־דין) והכספים.

נראה לי שחובה אנושית היא להעלות על נס את שמה של אלכסנדרה אוגרודזינסקה נוצריה בעלת נשמה טהורה ולב אנושי חם ושהתנהגותה בימי השואה היתה כקרן אור בחשכת ליל אימים. זו האשה, אלכסנדרה, היתה היחידה בעיר שהסתירה בביתה — במשך כל זמן הכיבוש הגרמני נערה יהודיה ותוך סכנת נפשות לעצמה — הצילה את הנערה מאבדן. שם הנערה גולדה קוזניץ (עתה בחיפה). כאמור, היתה אלכסנדרה אוגרודזינסקה היחידה מבני אמונתה בעיר שכך נהגה — וזולתה כולם — כולם התיחסו אל בני עירם היהודים באכזריות ותאות רצח שלא נפלה מזו של הגרמנים ולפרקים — אף עלתה עליה.

תיזכר האשה אלכסנדרה כדמות נעלה ששמרה בלבה את צלם אלהים וידעה להתעלות לדרגת חסידת אומות העולם. הגברת אלכסנדרה נמצאת עתה בפולין ומאושר הייתי כשיכולתי לשלוח לה מתנה צנועה — ארגז פרי הדר מארצנו.

בבואי לארץ הוספתי להתענין בפרשת הרוצחים התקשרתי עם הצירות הפולנית בתל־אביב וקבלתי הסברים ואינפורמציה, בעל פה ובכתב (מכתבים מהצירות (19.12.51, 22.8.52 ו־14.1.54).

לפי פנייתי העביר השופט החוקר בורשה חלק מהתעודות לבית משפט השלום בתל־אביב על מנת להשלים את העדויות מפי אנשים הנמצאים עתה בארץ. בשנת 1953 נגבו העדויות בבית המשפט בתל־אביב והועברו לורשה.

באוגוסט 1954 שוב ביקרתי בצירות הפולנית בתל־אביב והתשובות שקבלתי לשאלותי — ענין בהן לבני עירי:

„כל הפושעים — נאמר לי — נמצאים במאסר, כמה נמצאים במאסר ? איפה ? והאם התקיים כבר המשפט ? — על זה, אין אנחנו יכולים לעת עתה לומר לך דבר"...

חלף התשובות החמקניות האלה קבלתי „הבטחה":

„סבלנות אדוני, יום יבוא והכל יודע לך".

עד כתיבת השורות הללו — לדאבוני טרם בא „היום" המובטח.

הרוצח וענשו

(הטבח בבית הסוסניקים.)

היה זה בפרשת „בראשית" של שנת 1906. זוכטר, זנקו וקליני — חבר מרעים מרצחים — שמו פעמיהם אל ביתו של מאיר לייב קורמן שעשיר היה, כדי לרצחו ולשדד את רכושו. בהגיעם לארלי־קטן — היה זה ערב שבת — עוד היתה השעה מוקדמת ונכנסו אצל גדליהו סוסניק, שהיה לו בית־מרזח קטן, הם ביקשו משקה ושתו לשכרה, כשחזר גדליהו מתפילת מעריב הוציאו את זנקו וקליני מן הבית ואילו זוכטר נרדם על יד השולחן. בלילה הקיץ וטבח את כל בני הבית, חמש נפשות, וכן את גיסתם שבאה מסטולין להזמינם לחתונה. גם לאחר שביצע את מעשה הפשע, לא פגה שכרותו של זוכטר י"ש והוא נשאר ישן ליד הטבוחים. בבוקר באה הגויה לחלוב את הפרה והנה הדלת סגורה. היא הזעיקה את משפחתו שגרו בכפר, והמשטרה חפשה ואסרה את הרוצח.

בזמן מלחמת העולם הראשונה התגייס זוכטר זה לצבא ושוחרר, בזמן המהפכה גנב זוכטר חזירים אצל בעל־אחוזה בסביבה, והעקבות הובילו לאורלי קטן שם תפסוהו החיילים, ובני סוסניק הצביעו עליו כעל רוצח משפחתם.

אחד החיילים קשרו אל סוסו ודהר פעמיים הלוך ושוב ברחוב הכפר עד שנשפכו מעיו, כן יאבדו!

לייבוש דושניק.

י״א

הקהילה הקטנה

בית בכפר

א.

הראשון לבעלי־הבתים ברובליה היה שלמה זינגרמן. אביו משה נקרא בפי החסידים בזמנו משה ממנקיביץ, על שם האחוזה מנקיביץ שליד סטולין, שהיתה בידו בחכירה מאת הפריץ הפולני, כמנהג הפריצים בימים ההם להחכיר את אחוזותיהם לעיבוד לחוכר יהודי. הם הם החוכרים המפורסמים, אשר י. ל. פרץ הציב להם מצבת־עד בספרותנו ביצירותיו הנפלאות.

היו החוכרים האלה ברובם טיפוסים שליליים. כאדוניהם הפריצים, היו גם הם גסי רוח ורודפי כבוד, אנשים יהירים ושואפי שררה, קופצי יד וקשוחי לב, כפי שבאה דמותם אצל פרץ ב„סדר של כלבים", ב„מגדל החוכר" — אשר הוצג גם בתיאטרון — ובעוד סיפורים.

אולם היו גם טיפוסים חיוביים, אשר לבם „לב יהודי" ועינם עין טובה, דעתם רחבה, וידם פתוחה, קיצורו של דבר, מתלמידיו של אברהם אבינו (ולא של בלעם הרשע). משה, וביחוד, בנו שלמה היה שייך לחוכרים, מסוג זה השני.

על שלמה זינגרמן אמר פעם אברהם אלעזר רבינוביץ, בנו של הרב הראשון ברובליה, אחרי שנים רבות — והוא אז בין ראשי המורים בוילנא — את הדברים האלה: „כשאני מעלה בזכרוני את שלמה זינגרמן מרובליה — צפה לפני עיני דמותו של „רבי שלמה הנגיד" לשלום אש הסופר.

גם שלמה כאביו משה, כל ימיו עסקים ועניינים עם פריצים ועם אחוזות. ולו סוס וכרכרה ורכב לו בחור מהורודוק, משה ברוך, יוצאים בבקר לאחוזה ו„לחצר" וחוזרים עם ערב הביתה.

ב.

ביתו של שלמה היה הגדול מכל בתי היהודים בכפר. (ומספר הבתים הגיע לשבע־שמונה עשרות) דלת הבית אינה נסגרת. היא פתוחה תמיד לעוברי־ארח. נכנס מי שנכנס, בעלת הבית מזמינתו לשולחן — וכשהיא איננה — עושה זאת המשרתת: „רבי יהודי" ילך ויטול את ידיו לישב אל השלחן". וכל השנים נערה יהודית משרתת בבית ולא, חלילה, גויה משקצות הכפר.

עובדת הנערה בבית שנים אחדות עד שצוברת לה כסף לנדוניה, ואז בעלי הבית משיאים אותה לאיש, מסדרים לה חתונה בבית, כאילו בתם היא ולא משרתת. מעניקים לה מתנות והיא יוצאת אל בעלה לבנות לה את ביתה היא. ונערה חדשה באה במקומה, וחוזר חלילה.

המפה אינה יורדת מעל השלחן, ביחוד בחדשי הקיץ, שאז מרובים הם עוברי אורח הבאים לכפר: קצבים מהורודוק, רוכלים וסתם עניים. הכפר היה גדול, משקי האכרים מרובים, ותמיד יש לאכר משהו למכור. לפעמים נשאר האורח גם ללילה ולארוחת ערב.

וחדר גדול־אולם — היה בבית. האולם היה בדול מיתר החדרים, מיוחד לאורחים מכובדים. כשהחלה ברובליה פרשת הרבנים, רב בא, ורב יוצא, ורב חדש מופיע — שמש האולם אכסניא לבאים לה. ומקושטים קירות האולם בתמונות של גדולי ישראל, גאונים ומנהיגים בני הדור. ומעל לדלת, המוליכה לחדר הסמוך תלויה, במסגרת זהב עתיקה תמונה של ירושלים עיה"ק תובב"א.

ג. מלוה מלכה

במוצאי שבת, אחר ההבדלה, מוריד בן הזקונים, שמואל, את כנורו מעל הקיר ופותח בנגינה. על ידו חבריו מוטיל ויודיל ברמן, בניו הגדולים של שמעון השוחט. הוא בכנור והם בחלילים מנעימים נגינות ומלוים את המלכה היוצאת.

באים לאולם, כרגיל עוד בני נוער, ילדים ובוגרים, פרט לבנות, בת שהגיעה לגיל 11—12, אסורה עליה חברת גברים. ואם הילדה הצליחה להתגנב מעין אמה יולדתה — מעינה הפקוחה של גישה, עקרת הבית, לא תתחמק. גישה, אשת שלמה, אשה שומרת מצוות היא. נזהרת בקלה כבחמורה, מקפידה בעניני דת ונוהגת כאחת צדקנית ולא תרשה בשום אופן להקל ראש במסורת אבות. גם על בנה, בן הזקונים אהובה, שמואל, עינה תמיד צופיה, לבל יסטה, חלילה ממנהגים מקובלים. והיה בבית לא מעט רוגז בענין הזה: רואה היא בבנה, שחבריו מתעים אותו מ„דרך הישר". מקצר הוא בתפילה, ונטילת ידים בהשכמה, בטוחה היא, לא קים כהלכה וברכת המזון אימתי הספיק לגמר ועוד ועוד תלונות לאין ספור, שהדור הצעיר נוהג בהם קלות ראש. היה לא יהיה כדבר הזה. מורשת הדת, כשם שנמסרה לה — כך בדיוק היא מצווה למסור לבאים אחריה.

בתקופת החורף, כשהיום קצר והערב גדול מסיקים במוצאי שבת את התנור במיוחד, להכין סעודה רביעית לכבוד שבת המלכה היוצאת, זאת סעודת החסידים „מלוה־מלכה".

מראשית הסתו עומדות במחסן שתי חביות, אחת עם כרוב כבוש, השניה עם בשר קפוא. נקראים אל השלחן לא רק בני הבית, כי הלא זאת היא סעודת מצוה.

ד. חסידות ברובליה

בכל הענינים היתה הקהלה הקטנה קשורה לא לסטולין, כי אם אל הורודוק. הרוב הגדול של הכפר לא נמנה על החסידים, אף על פי כן היו מתפללים לפי נוסח ספרד.

המתנגדים הותיקים שבכפר שמרו על עצמאותם ונהגו בשבת ובחג לערוך מנין ראשון עם הנץ החמה, כמנהג המתנגדים, ולא כחסידים המאחרים בתפלה. אולם היו שרשים של חסידות בכפר. האות הבולט ביותר של חסידות, היה המנהג לבא לפני צאת השבת אל בית שמעון השוחט ולערך שלחן של „שלש סעודות" והיו זמירות השבת של האבות ושל הבנים הצעירים, בוקעות ויוצאות מתוך החלונות הנמוכים של בית רבי שמעון ונישאות למרחקים.

בימי חג הפסח היו נוהגים לבא אחר הצהרים לבית הכנסת ושרים ניגוני ההגדה הידועים.

ראש למזמרים היה יהודי אחד, לאו דוקא מבעלי הבתים, נגר במקצועו, יוסיל צייטילס. הוא היה שר בכל רמ"ח אבריו, בבחינת „כל עצמותי תאמרנה". היתה לו „חוקה" למעריב שני בחגים והיה לב הנשים יוצא ממש ממתיקות קולו, כ„מנגן בכנור" היה.

ועוד היו נוהגים לבא בחול המועד סוכות לשמחת בית השואבה. ושלמה שולח להביא מן הבית יי"ש ועוגות לשתות ל„חיים" ולזכר ימים קדומים בבית המקדש.

ה. בית הכנסת ברובליה.

בקצה סמטא, צופה אל פני השדות, עמד בית הכנסת. בית הכנסת הוקם הרבה שנים לפנינו, כי בילדותנו כבר היה גגו דולף והיה הכרח להביא רעפים ולהזמין בעל מלאכה מסטולין לצפות את הגג רעפים חדשים.

שני הזקנים שלמה ומשה (הוא משה דורצין, אבי כל הדורצינים ברובליה) היו עוד עולי ימים, כאשר טענו על שכמם קורות עץ עבות להניחן יסוד לבית הכנסת ונשאו אותן מן הנהר לכל רוחב הכפר עד השדות, מקום הבנין. וכשהלכו שניהם מוטים תחת המשא הכבד, ראו בודאי את עצמם, כמשיאים אבני גזית להר הבית לבנין בית המקדש בירושלים.

בית כנסת זה היה עד לרצח הכפול של כנופית המרצחים הבלחובצים ביום שמחת־תורה שנת 1920, בשעות שאחרי הצהרים, כאשר החג הושבת, והשמחה נהפכה לאבל מר.

על בימת בית הכנסת ניסו לערך תליה לבנו של משה, ליהודה דורצין, „באותו מקום שבבוקר עליתי בו לתורה" — כפי שהוא ספר אחר כך.

בפרוזדור של בית הכנסת רצחו נפש, שעה קלה לפני זה, את בן אחיו, את אהרן הרשל דורצין, יחד עמו נרצח בפרוזדור גם שלום בויר אברך אחד מסטולין, אשר בלה את החג אצל אם

אשתו ברובליה. כשעצרו את האברך רצה חותנתו אחריו להצילו. אמרו לה המרצחים להביא להם כופר נפש, מאתים רובל, וישחררו אותו. היא חזרה והשיגה את הכסף והביאה להם. הם קבלו מידה את כופר הנפש ומסרו לה במקום החי את המת.

בית הכנסת היה בנין גדול ורב מדות. חלונותיו הגבוהים הכריזו לכל עובר, כי מקום קדוש הוא והבו כבוד לבית אלהים.

ואף כי עמד הבנין מול השדות, בדל ומרוחק מדירות היהודים, והכפריים עוברים יום יום בדרכם אל שדותיהם על ידו — לא העיזו אף פעם לפגע בו פגיעה כלשהי, לידות אבן ולנפץ שמשות, כמנהגם בליל השימורים שלהם, אור ליום שישי שלפני חג הפסחא, לנקם את נקמת המשיח הצלוב.

אם היה כעס וטינא על מי שהוא מן היהודים — היה הלילה הזה ליל נקם ושלם בשבירת חלונות של היהודי, בדרכם הביתה מן הכנסיה אחרי התפילה החגיגית. והיה הלילה הזה ליל שימורים גם ליהודים להגיף את התריסים ובבתים שלא היו תריסים לחלונות, היו מכסים ומגינים עליהם בקרשים ובדלתות שהוצאו מן החדרים הפנימיים.

בביתו של יהודה דורצין לא היו תריסים לחלונות. ושנה אחת היה חשש שהנוער בעברו ליד הבית יידה אבנים בחלונות — השכילו בני הבית לצאת החוצה ובידיהם מנורות להאיר את הדרך להולכים והבן אהרון מדקלם להם חזור ודקלם פסוקים מן הברית החדשה: „אשרי הענוים, אשרי רודפי שלום, אהבו את אויביכם, אם תסלחו לבני אדם את חטאתם — אביכם שבשמים יסלח גם לכם". והדקלום הזה הועיל גם הועיל. האבן שביד נשמטה לאדמה ולא הונפה.

נחזור לספור על בית־הכנסת: היו בו כ־80 מקומות ובימי החג כשהבנים היו חוזרים מן העיר לבית אבא ואמא — היה ביהכ"נ מתמלא מפה לפה. גם בפרוזדור הצטופפו אנשים וילדים.

שנה אחת באו ממשפחת הכומר לראות את היהודים בתפלתם בליל כל נדרי.

מעלה יתרה היתה לביהכנ"ס הזה שעמד, כאמור, מפולש מול מרחב שדות וקמה ולא פעם יצאנו באמצע התפלה להזין את עינינו במרחב ים הקמה המכה גלים ברוח.

ו. מפיצי השכלה ברובליה

כשגדלו ילדיו של שלמה הביא להם מהורודוק מורים צעירים ולימדו המורים המשכילים את הבנים וגם את הבנות תנ"ך, דקדוק, שפה רוסית וגם גרמנית. והביאו אתם המורים לכפר מרוח ההשכלה של העת ההיא, את סופרי ההשכלה וספריהם: „מסתרי־פריז" לקלמן שולמן „עיט צבוע", „אשמת שומרון", ו„אהבת ציון" לאברהם מאפו. וכל כתבי־העת שהופיעו אז בעולם היהודי הגיעו גם לכפר הנדח. ה„מגיד" „המליץ" „דער יוד" והבית היה קשור אל העולם היהודי הגדול וחי את חיי הצבוריות היהודית. ועם בני הבית גם חבריהם וקרוביהם בני גילם, ביחוד בניו של שמעון השוחט, מוטיל ויודיל המשכילים.

כשהתקימה בשנת 1884 הועידה בקטוביץ, היא הועידה שהניחה את היסוד לאגודת „חובבי־ציון" עקבו בבית אחר המתהווה שם מעבר לגבול רוסיה ובלבם נשבעו שבועת אמונים לציון.

בניו של נחום ניידיץ, המורה הידוע מהורודוק, אייזיק ואחיו יעקב היו מפיצי ההשכלה בכפר, כי שלמה הביאם מהורודוק להיות מורים לילדיו. האחים האלה, כידוע, יצאו אחר כך לעולם הגדול וקנו להם פרסום עולמי.

אחריהם שמש בתור מורה בבית, — יוסף חורושצנסקי, אחיו של מרדכי חורושצנסקי אבי החורושצנסקים ברובליה. והיו הבנים ואתם בני הנעורים המֻעטים שבכפר, מתבשמים מן הרוחות החדשות שהחלו לנשב בעולמנו הדל, רוח ההשכלה ורוח הלאומיות החדשה. ושירים לאומיים ושירי ציון באידיש ובעברית הדהדו ברחובות הכפר מפי הנוער. וכן ידעו על כל המתהוה בעולם היהודי. ובבוא האסון הגדול של הפוגרום בקישינוב באביב 1903 קראו בבית את העתונים וידעו את אשר קרה והיו שותפים לצער הגדול שתקף אז את „בית יעקב" ברוסיה.

ז. ד"ר הרצל איננו...

היינו ילדים קטנים אז בקיץ תרס"ד 1904, כאשר נסתלק המנהיג הדגול. טילנו ברחובו של הכפר, קבוצת חברינו, בינינו האחים אברהם ויוסף חורושצנסקי. היה זה ביום שבת אחר הצהרים. הולכים לקראתנו ההורים חורושצנסקי ועמם אורחם אחיהם יוסף חורושצנסקי, זה שהיה לפני שנים מורה בבית שלמה. עלה בדעתו של יוסף הדוד לבחן אותנו בידיעת עברית.עכב אותנו באמצע הרחוב ושאל שאלה פשוטה זו: ב„הצפירה" בעמוד הראשון במסגרת שחורה כתוב באותיות גדולות „הרצל איננו" מה משמע „איננו" הלא היו צריכים להודיע „הרצל מת..." מה זה „איננו"? שאלה נוקבת! עמדנו תוהים ומחרישים. איש מאתנו לא מצא תשובה על השאלה. והיו בינינו ילדים מוכשרים מאד. עד שחורושצנסקי גלה לנו: איננו — משמע, אין דומה לו. אין שני כמוהו.

למדנו באותו השבוע אצל המורה פסח גולומבוביץ, המורה הראשון המודרני שלנו אחרי המלמדים, את פרשת השבוע ,פרשת מטות ומסעי. אנו קוראים בחומש „ומצרים מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכוֹר"... ישב בינינו חברנו ברוּך ברמן, אחד מבניו הקטנים של שמעון השוחט, למקרא המשפט „מצרים מקברים" — פרץ בצחוֹק, צחוק נקם לאידם של המצרים הרשעים, עד שאנו תוהים לצחוק זה — הגיב מניה וביה חברנו אהרן דורצין — (נמצא בארץ) „וכיום אנחנו נקברנו"... הד לשבר הגדול שהשבר בית יעקב עם הסתלקותו של המנהיג.

בא יום השבת. הצעירים ברובליה, בניו הגדולים של שמעון השוחט, שמואל וחבריהם החליטו לערך אזכרה להרצל מעל בימת בית הכנסת. כשהגיעה שעת האזכרה, ציית השמש מתתיהו המלמד לצעירים והחל „אל מלא רחמים"... קפצו ממקומותיהם האדוקים מבין החסידים, יעקב אחיו של שלמה ולייזר גומר ומחאו: לא, לא נתן לערך אזכרה במקום קדוש לד"ר האפיקורוס שלהם"... הצעירים עמדו נבוכים. לא די בשבר הגדול הכללי, עוד נוסף שבר קטן פרטי, גם להתאבל על מות המנהיג לא יתנו... הכריע את הכף לרוחם של הצעירים יהודה דורצין, ראש בית הכנסת מטעם השלטון, ורמז למתתיהו להמשיך. והאזכרה נערכה. נצחו הצעירים את החשוכים, מורדי האור.

ח. הוי כל צמא, לכו למים...

לא בחבוק ידים ישבו הצעירים האלה מרובליה, ולא כיושבים על אי נידח ראו את עצמם, כי אם כחלק מכל העולם היהודי. העתונות שהופיעה אז ברוסיה „המליץ", „המגיד" „הצפירה" ובאידיש „דער יוד" היו מגיעים כסדרם אל הכפר והצעירים בכפר ידעו על כל המתהוה בעולם היהודי הגדול וראו מחובתם לעשות מה שעושים בכל המקומות למען התנועה החדשה, תנועת התחיה של העם, בראש וראשונה בשטח החנוך והתרבות.

והנה כדוגמת העסקנים בהורוֹדוק הסמוכה, וביחוד אהרן יונה שפר, אשר הביא לעיירה את המורה ישי אדלר הידוע, ופתח בית ספר מתוקן במקום — עמדו הצעירים שלנו ויסדו גם הם בכפרם מוסד מודרני כזה, בו לא ילמדו עוד הילדים קמץ אלף אָ" כי אם בשיטה מודרנית ושפת ההוראה לא תרגום לאידיש, כי אם עברית בעברית, ובנים ובנות ילמדו ביחד.

מי היו המורים בבית הספר החדש הזה?

לשמעון השוחט שהיה נכבד וחשוב מאד בצבור היוּ שני בנים גדולים מאשתו הראשונה. הם, יחד עם שמואל בן שלמה, הוו את מרכז התנועה החדשה. מסביבם התרכזו עוד צעירים אחרים, ומה שהיה מן החידוש בדור ההוא, גם צעירות, כמובן מבנות המשפחה.

כשנפתח ביה"ס המודרני היה מוטיל אחד המורים, השני, המנהל, היה יעקב רזניק בנו של אייזיל הקצב מהורודוק, ולו סבתה בכפר, הינדה רבקה אשתו של מאיר משה הסופר.

שכרו בית אצל אכר אחד, הכניסו ספסלים „סקאמייקעס" בלעז, ולא שולחנות פשוטים כמו בחדר, העמידו אותם שורות שורוֹת, הביאו קתדרה למורה, לוח, גיר ופעמון — הנה בית ספר ממש.

בבית הכנסת תלו מודעה גדולה בזו הלשון: „הוי כל צמא לכו למים, ואשר אין לו כסף, לכו שברו ואכלו" (ישעיה נה׳ א׳). הפסוק הזה מן התנ"ך שמש הכשר לצעירים להודיע במקום קדוש על המהפכה שהם עומדים לעשות בחנוך הדור.

בשנה השניה העבירו את המוסד לדירה יותר גדולה ולכפר חדרו קרני אור מן העולם הגדול.

ט. הספריה

העסקנים הצעירים הללו דאגו גם לתרבות. הם אספו את הספרים שהיו ברשותם ומסרום נדבה לספריה ציבורית, הביאו את כל כתבי פרץ סמולנסקין ועוד ספרי ילדים שהופיעו אז. בראשונה היה מקום הביבליותיקה במחסן של שלמה, כי מי יכניס לבית מגורים „טרף־פסול" זה — לא מספרי קודש? לימים כאשר בא תורנו אנו לעמד במשמרת התחיה, כבר עמדה הספריה בבית פרטי, שלמנו שכר דירה וארון קנינו, הכל כמו שצריך.



הפעיל בספריה היה חברנו הגדול מאתנו אהרן הרשל דורצין, הי"ד. באה הזדמנות לידו להשיג את כל כתבי טורגיניב הרוסי, מספר גדול של כרכים במחיר זול מאת ווינצוס החובש שבכפר, גם כתבי בילינסקי, המבקר הרוסי הגדול הובאו לספריה. היו הרבה ספרים גם באידיש בשביל הקוראים מן ההמון שלא ידעו עברית, אולם בעיקר היו הספרים עבריים, וכן במשך שנים היתה הספריה נקודת אור לנוער, דור אחר דור טפל בה באהבה ובמסירות, משמרת אחר משמרת. ובשנים האחרונות לפני המלחמה הכילה הספריה למעלה משבע מאות ספר ב־6 ארונות. העסקנים המסורים עשו מפעלים שונים, להגדיל את הכנסות הספריה ולרכש מדי פעם ספרים חדשים. בין העסקנים היו ברוך בן נח ליב צציק, רוזה בת יעקב ליפשיץ הי"ד, ואלה הנמצאים בארץ: יצחק בן מוטיל זינגרמן וישראל יעקב קולודני.

הגדילה לעשות המורה לפולנית בת ורשה, רחל פלר שמה, שהיתה מורה בביה"ס „תרבות" שבכפר וע"י קשריה עם עיר הבירה העשירה את הספריה בספרים רבים.

היה זמן שהספריה בכפר היתה משמשת את בני העיירות הסמוכות את סטולין וגם את הורודוק. זוכרים בני הורודוק כי בשנים שלפני המהפכה היתה בעיירה ספריה גדולה אולם סגורה על מסגר עד שהציע מי שהציע להעביר את הספריה מן הכפר אל העיירה כדי לזכות את הרבים. אולם בני המקום התנגדו לזה ואמרו: טוב לנו בעניותנו פה, מאשר בעשירות במקום אחר.

י. כרכים של השילוח

לחברנו אהרן הרשיל הי"ד. נודע מפי העסקנים בהורודוק, כי אפשר לקבל לספריה את כל כרכי „השילוח" חנם אין כסף, רק דרוש אישור מאת אישיות מוסמכת, שקיימת ספריה ציבורית במקום.

מי היה הנדבן שקנה את כרכי „השילוח" לחלקם חנם לספריות? זה היה העשיר הידוע קלונימוס זאב ויסוצקי, בעל הפירמה הידועה „תה ויסוצקי", חובב ציון גדול, אחד המיסדים של האגודה בקטוביץ בשנת 1884, הוא נשלח גם פעם מטעם מרכז חו"צ לבקר בארץ ולעמד על המצב של המושבות שהיו אז בכל רע, אלה המושבות של העליה הראשונה: פתח תקוה ראש פנה, זכרון יעקב, ראשון לציון, אגב, כדאי לספר, כי עסקן ציוני זה הניח עזבון של מאה אלף רובל ליסוד הטכניון בחיפה.

ובכן מי היא האישיות המוסמכת היכולה לאשר שקיימת ספריה ברובליה הכפר? — מובן מאליו הרב. נכנס אהרן הרשיל אל הרב משה חיים הכטמן שישב בכפר עד אחרי הבלחובצים, ונתן לו הרב את האישור המבוקש.

לא עבר זמן רב והנה הגיעה מאודיסה חבילת הספרים: עשרות חוברות „השילוח" כשהן מצופות עטיפות ירוקות, מרנינות לב ומושכות עין, קוסמות וקוראות: קח אותנו ובלענו, ואמנם בלענו אותן כ„ביכורה בטרם קיץ" והיו בפינו כדבש למתוק וכיין לשכרה.

מסרנו את החוברות לכריכה והספריה בכפר נתעשרה לפתע באוצר רב זה של מחשבה ושירה, ספרות ומדע. הכרכים האלה פתחו לנו אשנב לעולם הגדול של היהדות.

את מנדלי העברי ואת ברנר הכרנו מתוך הכרכים האלה של „השילוח". עונג רב היה לקרא את הפיליטונים „מחשבות ומעשים" של אחד סופר „רבי קרוב" שהיו מסימים כל חוברת וחוברת. „רבי קרוב" זה היה הסוחר והסופר א.ל. לוינסקי, זהו שעל שמו נקרא הסמינר למורים בת"א, אישיות מרכזית בין קבוצת הסופרים באודיסה. הוא פרסם אוטופיה „מסע לארץ ישראל בשנת ת"ת".

הפיליטונים האלה הוגשו לקוראים כעין מרק פרות נהדר או לפתן טעים אחרי הארוחה הדשנה והטובה של המאמרים החשובים שבחוברת.

טעמם של „המחשבות ומעשים" אלה שמור בפינו עד היום...

ובסוף יורשה לנו לזכור לטובה את הבתים בהם התאכסנה הספריה בכפר: שרה לאה אלמנת השוחט ר' שמעון ברמן, נחום דורצין, זליג הנסר, יהודה ברוך פרומקין, והאכסניה האחרונה עד השואה, בביתו של יוסיל פלוטניצקי יהודי פשוט, והיה לו יחס של כבוד לספריה כלדבר קודש, ושכר דירה לקח סכום פעוט רק כשכר סמלי בלבד.

יא. לפני שני אלפים שנה...

כדי להשלים את צרכי הקהלה הקטנה נבנה ביזמת הרב הראשון בית מרחץ על חוף הנהר, ביה"מ היה מסודר עם אצטבאות להזעה, עם מקוה מים לטבילה, וגם אמבטיות היו. בימי החורף היו באים למרחץ גם גויים מאכרי המקום או מהסביבה הקרובה, וביום השישי אחרי הצהרים היו מזיעים יחד עם היהודים לכבוד שבת.

מדי פעם היו צריכים לעשות תקונים בבית המרחץ ולא תמיד נאספו הסכומים הדרושים.

בימיו של הרב הכטמן היה צורך בכסף לתיקונים והכסף לא הושג. הקהל סרב לתת. חשב הרב ומצא תחבולה, איך להכריח את האנשים להכניס את חלקם. בשבת בזמן התפלה הודיע מעל הבמה, כי לא יותן לאיש לקחת אתו את טליתו הביתה. הטלית תשאר בידי הרב לערבון עד אשר הכסף יובא. אמר ועשה. אחרי התפלה התיצב ליד הדלת להחרים את הטליתים מידי המתפללים.

פעם אחרת נצטרכו שוב לכסף, בעלי הבתים החשובים ירדו ואחרים עלו. מי שלבו פתוח — כיסו ריק, ומי שכיסו מלא לבו סגור ובית המרחץ נעול על מנעול. הדיבורים על המרחץ ועל המקוה לא פסקו בבית הכנסת.

יום אחד אחרי התפלה, נשארו אחדים לגמר את תפלתם ביניהם גם שלמה זינגרמן. בפנה השניה בבית הכנסת עמד יוסיל פלוטניצקי, בכנויו בכפר, יוסיל „סמכדריגעס", יהודי חשוך בנים, עם הארץ וגס רוח. החל יוסיל לדבר בענין העומד על הפרק: בית המרחץ. פתח את פיו ואמר בטון של ציניקן: „מילא, יהיה טוב בלי מקוה"... שמע שלמה את דבורו והשיב לו בספור מעשה היסטורי כזה:

לפני שני אלפים שנה, ילדה אשה יהודיה אחת בן בלי מקוה — הנה יש לנו ממנו צרות צרורות עד היום הזה...

יב. בית הכנסת השני בכפר

בקצהו השני של הכפר, בכיוון לסטולין, היה רכוז שני של בתי יהודים. אלה היו יהודים עמלים, בעלי מלאכה, נגרים, סנדלרים, בנאים ונסרים — פילשציקעס. מספר רב של בתי אכרים בכפרים בדרך לסטולין ולפינסק, הוקם בידיהם המיובלות של תמימי דרך אנשי עמל אלה. יוצאים הם ביום ראשון עם שחר, עם כלי מלאכתם לכפרים וחוזרים ביום שישי אחר הצהרים. כשגדל מספרם, הקימו להם בית כנסת קטן בשכונתם, שלא להתיגע בדרך רחוקה לבית הכנסת לקצה השני של הכפר. רק בשבת, כשהרב היה דורש דרשה לפני הצבור, או כשאחד המגידים היה מטיף דבריו לקהל — ומגידים היו פוקדים את הכפר לעתים קרובות — היו היהודים העמלים האלה מטריחים את עצמם ונושאים את רגליהם לביהכ״נ הגדול בקצה השני.

היחידי שגר בשכונתם והיה הולך תמיד לתפלה בשבת ובחג דרך רחוקה אל ביהכ״נ הראשון היה ליב דורצין, אף שהיה לו מקום במזרח בבית הכנסת שלהם, והוא נהג ללכת, או בשל קשרי המשפחה, או משום שלא היתה לו קרבת נפש ליהודים אלה שכניו. הקו המיוחד שבשכונה הזאת היה, שהיא היתה יהודית טהורה, ללא ערבוב שכנות יתרה עם „גויים״.

כשנדלדל הישוב ובית המרחץ על חוף הנהר נחרב, הם הקימו להם גם בית מרחץ שלהם בחצר בית הכנסת שלהם.

העשיר בשכונה הזאת, וראש וראשון לכל דבר ועניין צבורי היה מרדכי נוסנצ׳וק. על פיו יקום כל דבר בשכונה. מורה לילדים — הוא המזמין, בתפקידו זה המשיך כל השנים, גם כשהוקם בי״ס „תרבות״ הוא הדואג לביה״ס ולמשכורת המורים עד שיצא מן הכפר לסטולין. לא אחד ממשכילי הורודוק הובא על ידו לכפר להרביץ תורה לילדי העמלים האלה ולאכל על שולחנם לפי התור, כמנהג הקונדיציות, בימים ההם.

גם כותב הטורים האלה לימד את ילדיהם מזמן לזמן עד שיצא להורודוק הסמוכה. והיו בין העמלים האלה יהודים אחדים מיהודיו של י.ל. פרץ, יהודי „שבת ויום טוב״, דמויות אציליות עם כל פשטותם ואורח חייהם של עמלים ישרים ותמימי דרך, על שכמותם כתב ח.נ. ביאליק את שירו: „יהי חלקי עמכם״ וקורא להם: „ענוי עולם אלמי נפש, אתם השומרים הנאמנים לצלם אלהים בעולם״, נביא כאן לזכרון אחדים מהם: יהודה בורשטין הסנדלר, יושה רימר הרצען, משה פייגלמן הנגר ועוד.

יג. רבנים ברובליה

א. השוחט הוא הרב.

שנים רבות לא היה רב בכפר. מספר בעלי הבתים עוד לא היה גדול בכדי לכלכל משפחה של רב. נוסף לזה לא היה צורך דחוף במורה הוראה במקום. שוחט ישב בכפר, רבי שמעון ברמן, מחסידי סטולין ומוצאו מברזניץ-דומברוביץ. גיסו לשעבר של שלמה זינגרמן. והוא היה ממלא בשעת הצורך תפקידי רב. מורה הלכות נשים, פוסק שאלות של בשר וחלב וכדומה. איש תורני היה ובעל מדות תרומיות. מכובד על הכל ובעל השפעה גדולה על כל יושבי הכפר, כמוהו כרב לעדתו. עשרות שנים מלא רבי שמעון תפקיד של רב.

כשגדל הישוב הובא גם רב לכפר, רב ממש מרא דאתרא איש צורה ובר סמכא. זה היה רבי יחיאל מיכל רבינוביץ, רבה הראשון של רובליה. הרב רבינוביץ נהג את עדתו ביד תקיפה. עם בניו הקטנים יוסף וחנא היינו חברים בחדרו של אברהם המלמד. בנו הבכור אברהם אלעזר, אשר בא זכרו בפרקים הקודמים, היה חבר לאחי יודיל הי״ד (אשר נספה יחד עם אשתו ובתו בקהלת פינסק), ושניהם למדו גמרא מפי הרב.

ב. האיש, זעום העפעפים.

כאשר שמעון השוחט בא בימים וכוחותיו לא היו עוד אתו, לימד את בנו בכורו מוטיל הלכות

שחיטה, שיוכל למלא את מקומו מפעם לפעם, הדבר היה הגיוני וטבעי ולא עורר כל התנגדות. הכל כיבדו מאד את רבי שמעון והתיחסו באימון מלא למעשיו. והנה נמצא בכפר איש חרד לדת, מקנא קנאת ה׳ צבאות והקים רעש ועורר גל מחאות.

למשה דורצין אח היה ושמו וולף. וולף זה קנאי מאין כמוהו איש חמה וזעום עפעפים, מדמה בנפשו כי חומה הוא לתורת ה׳, מטיפוסו של השוחט הידוע בהצגה „יושע עגל״. אנחנו, הילדים, ידענו את רוחו הקשה ולא חבבנוהו. רגיל היה להופיע פתאם בחדר של רבנו אברהם המלמד, מתישב בהרחבה בראש השלחן ומשים עצמו מפקח. בוחן ידיעותנו בתנ״ך, פותח בפסוק ודורש מאתנו לסימו. רוח רעה היה מביא אתו בבואו אל החדר.

וולף זה, כששמע על השוחט הצעיר, הרים קול צעקה: היתכן, בחור היושב במחיצת בתולות, יהיה שוחט? ויאכיל אותנו בשר נבלות וטרפות! היה לא יהיה כדבר הזה! הכפר היה למרקחה. אלה מתנגדים ואלה מחייבים ושטן המחלוקת חוגג נצחונו, כנהוג בקהלות יהודים בימים ההם. אולם כוחו של השטן התגלע במלא עוזו אחר כך, כשהחלה פרשת הרבנים בכפר.

ג. עלבונה של תורה.

שבע שנים ישב הרב רבינוביץ בכפר ועבר אח״כ לדומברוביץ. נשארה הספינה של הקהלה הקטנה בלי קברניט, אך לא לאורך ימים. החלו נוהרים לכפר מועמדים לכסא רבנות, בא רב, עולה על הבמה, דורש דרשה לפני הציבור, עושה רושם טוב והכל, כמדומה, ישר וחלק. אולם כשמגיע הענין לידי מעשה — הכל מתפרק והיה כלא היה. הרב יוצא כלעומת שבא, ורב אחר בא לנסות מזלו וחוזר חלילה. אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. כמה בזיון, חלול הכבוד, כמה דכדוך נפש ועלבונות נחלו המועמדים האלה לכס הרבנות בק״ק רובליה „הגדולה״. הענין מתחיל בחתימות על „כתב״. נדרשים יהודי המקום לחתום את שמם שהם מרכיבים רב להם את פלוני בן פלוני להורות ולדון בעדתם ומתחיבים בזה התחייבויות אחדות: לקנות נרות לשבת אצל הרבנית, שמרים לחלה, — אלה הם המונופולין של הרב, ואלה שני מקורות ההכנסה העיקריים, מלבד דמי „רגל״ לחגים ומלבד הכנסות ארעיות, כגון סידור חופה וקידושין, דיני תורה וכדומה, שלא היו מרובים בקהלה זעירה זו.

וכאן מתחילים חילוקי דעות ומחלוקת. אלה אומרים: הן, ואלה אומרים לאו ואין לדבר סוף, כנהוג בקהלות יהודים גדולות וקטנות, ואין הענין מגיע לידי גמר.

כמה וכמה מוסמכים באו, השמיעו דרשות יפות ויצאו בידים ריקות. ר׳ דוידל ברקוביץ הביא בחורף אחד את חתנו לרובליה, זה שהיה בעלה של אלטה בתו, ומת באביב ימיו, צעיר גדול בתורה, הכל הלך, לכאורה, למישרים, ר׳ דוידל עמל ויגע, שדל והשתדל ולידי הגשמה לא הצליח.

פעם אחרת, זה היה בקיץ, בא בן אחותו, ר׳ ברוך זלדין; גם כן מוסמך לרב, נסה לקבל רבנות ברובליה וגם כן יצא בלי כלום.

שנים היו שנתקבלו והשתקעו, אולם לא ארכו הימים והם יצאו. אחד השתקע בקצה השני של הכפר ומרדכי נוסנצוק הקצה לו דירה בביתו, גר כמה שגר ולבסוף עקר את רגליו מן הכפר.

השני השתקע בקצה הגדול של הכפר וגם כן ישב כמה שישב ועם ההזדמנות הראשונה יצא ואח״כ תבע לערכאות את בעלי הבתים שחתמו לו על ה„כתב״. נמשך הדבר שנים אחדות, רב בא ורב יוצא ורב איננו. לבסוף הגיע לרובליה רב צעיר אחד מסלוצק העיר, אדם בעל צורה, איש שיצא מן ההמונים וידע איך לקנות את לב הבריות.

ד. רב איש העם.

גם הוא לא נתקבל בראשונה על דעת הכל. נס כזה לא יקרה אלא הוא עזב את המעטים, את המיוחסים והלך אל המרובים אל אנשי „עמך״. ביקר בבתיהם. שוחח אתם — לכבוד כזה לא היו רגילים אנשי ההמון — ביחוד הנשים, וקנה את לבותיהן. הביא את משפחתו, שכר דירה

והשתקע. לא הציג תנאים למפרע לא בקש חתימות על „כתב", קמעא, קמעא תפס את לב הצבור, מספר מתנגדיו הלך הלך וקטן ולבסוף נתחבב על הכל.

גם הוא סבל מחסור בזמן הראשון, אלא שתמך בו חותנו ,יהודי סוחר אמיד מסלוצק, שהיה סועדו מפרק לפרק לבל יגיע לחרפת רעב.



הרב הצעיר, משה חיים הכטמן שמו, נהל את עדתו הקטנה בתבונה ובדעת, היה מלמד „פרק" בשבתות בקיץ, משניות בין מנחה למעריב, דורש לעתים תכופות בשבתות ובמשך הזמן נתחבב על כולם, לרבות גם על הצעירים.

הרב הכטמן לוה את עדתו הקטנה, בימי מלחמת העולם הראשונה, עד בוא ימי האסון הגדול של הבלחובצים י"ש (סוכות 1920), שגם הוא ובני ביתו סבלו מהם הרבה. אחרי שהקהלה נתערערה עם האסון ורבים יצאוה, מי לאמריקה ומי לעיירות הסמוכות, מצא הרב הזדמנות לצאת לסרני העיר. שם היו יוצאי רובליה אחדים. בתמיכת הצבור הציוני במקום נבחר גם לרב מטעם, בנה לו בית גדול השיא את בנותיו וחי חיי הרווחה וכבוד, עד בוא השואה האיומה, בה נספה הוא וקהלתו בין כל אלף הקהלות בפולין המדינה, הי"ד.

אחר כך נודעו פרטים אחדים על שעתו האחרונה של הרב. הוא הסתתר זמן ידוע ולא הוצא מביתו עם כל המוצאים. אחר גילו את מסתורו. כשמצאוהו הוליכוהו בגילוי־ראש מחוץ למקום ושם הרגוהו, הי"ד.

לא נשארה העדה ברובליה בלא מרא דאתרא גם אחרי צאת הרב הכטמן. במקומו בא לכפר יוסיל בנו השני של ר' דוידל וכהן שם בתור רב שנים רבות וכשנפטר אביו ר' דוידל חזר להורודוק, למלא את מקום האב.

תמו תולדות הרבנים ברובליה. ועכשו על רבנים מרובליה.

יד. רבנים מרובליה

לא זכה הכפר להוציא מתוכו בוגרים רבים של בתי ספר תיכוניים או גבוהים, וזכתה, להפך, לשלח הרבה מבניה לישיבות ולהוציא מוסמכים רבים לכס רבנות.

הרב הכטמן ומעמדו בכפר שמש לבתים רבים, ביחוד לאמהות רבות, דוגמא טובה לבנות את עתיד הבנים על קריירה של ישיבה ורבנות בקהלות. לפנינו כאן רשימה גדולה של רבנים, רובם הגרו אחר אבותיהם לארצות הברית ולקנדה להפרות שם את החלקות השוממות של היהדות בעולם החדש.

דוגמא יותר חיה, ויותר מאלפת וממשית, היו שני בני הכפר הראשונים, בני גילנו שהיו לרבנים מפורסמים, הודות לכשרונותיהם ולהתמדתם הבלתי שכיחה.

הראשון היה יצחק בן ליב וברכה סטולמן, כיום רב בדטרויט. בחור מעמיק היה ובעל כשרונות לא רגילים, אמן צייר, שגם בעסקו בסוגיות התלמוד, נתפתה ל„יצר הרע" של הציור מפרק לפרק. בלמדו בסלובודקה, היה מקבל מאביו מאמריקה תמיכה חדשית קבועה, לבל יתענה בגלגולי בחור ישיבה ולבל יתבזה לאכל „ימים" על שלחן זרים. לבושו היה הדר, אלגנטי, ממש לא

בן ישיבה. בכשרונותיו וביכלתו יכל היה לגמר בהצלחה בי״ס גבוה למדעים ולהתפרסם בעולם המודרני. אולם לא נתפקר, חלילה, לעזב את עולם התורה ולעבר לעולם אחר.

לפני זמן מה בקר בארץ ואף הזמינוהו לנהל ישיבה ידועה בירושלים, שהה בעיר הקודש שנה אחת ומסבות שונות חזר למקומו הקודם לנהל את צאן מרעיתו שם מעבר לים.

השני היה בן גילו מרדכי, בנם של חנה ונתן אליה גרצולין הנפח. מבית עניים ממש וגם לא ניחן בכשרונות מיוחדים, רק הודות לרצונו העז ולהתמדתו החזקה הגיע למה שהגיע. כשהיו באים שני אלה בני הכפר לחגים הביתה, היו מזכים את הצבור בדרשה בבית הכנסת. הראשון, יצחק או איציל סטולמן, ידע מה שדרש והשני מרדכי דרש מה שידע. במרדכי זה התגלם הטיפוס שהעלה הסופר אז״ר, אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ, באחד מספוריו „מן הישיבה״. אברהם הירש הוא שם הגבור של אז״ר בספורו, ספור מענין. לא יחיד היה אברהם הירש כזה במשכנות יעקב. הנה גם הכפר שלנו הוציא אחד מאלה.



השנים האלה היו מורי דרך לבאים אחריהם לדור הבא: ואלה הם, מבלי לפרט פרטים עליהם:

3. משה מילמן בנם של יוסף וגרונה פייגל, סופר „דבר״, בחדרה, י. שיוו הוא בן משפחתו. היה רב בקוסטופול.
4. שמעון שולמן בן מוטיל, ממשפחת שולמן ענפה בכפר, ועוד 2 בני אברהם שולמן. (נזכרים בספר)
5. ברל בודימסקי בן משה.
6. זאב בן נחום דורצין, נכד של וולף, הקנאי לדת שבא זכרו בפרקים הקודמים.
7. שאול רוזנצוויג בן חיים ליב וריבל ממשפחת גומר, רב בפינסק, קרובים לו בארץ, (בן דוד של חיים וייצמן).
8. ברל רוזנצוויג אחיו, רב בקובא.
9. משה הכטמן בן הרב הכטמן באמריקה.
10. הירשל סטולמן ר״ב בברוקלין בן חוה ונחום שנרצח ע״י הבלחובצים ברובליה אחיהן של עדה סטולמן ממרכז המורים וזלדה אחותה המשתתפת בספרנו.
11. אהרן בן דוב באקאוו.
12. שלמה בן ישעיהו באקאוו (שוחט).

טו. עולים לארץ

אז, בדורות ההם, כשהיתה זכות גדולה לעלות לארץ ישראל ולהטמן בעפר קדשה — לא היתה זאת תופעה תדירה. מעטים מעטים לקחו להם זכות זאת. רק מי, שבאה עליו הסכמה כללית, ללא צל של ערעור וספק, כאילו נאמר עליו: כי לו נאה, כי לו יאה, — רק כזה נפרד בערב יומו מבני משפחתו ומאנשי מקומו ויצא לעלות לארץ האבות, להשיב בה נשמתו לאלהים, ולהנצל מצער גלגול מחילות, בבוא שעת תחית המתים.

יחידים כאלה לא היו, אפילו, אחד מעיר, וגם לא לעתים תכופות. הסופר מיכה יוסף ברדיצב־סקי העשיר את ספרותנו בספור על יציאת אחד מעירו טולנה, נתן נטע השו״ב לארץ ישראל. מימי ילדותנו ידועות לנו שתי „עליות״ כאלו. האחד היה הרב הישיש רבי אברהם בעך מקוזן־הורודוק, אביהם של הרבנים ר׳ איטשע מלחוה ור׳ דוידל מהורודוק.

באנו להורודוק להפרד ממנו. הוא שם ידו על ראשנו וברך אותנו, את ניניו, ונתן לכל אחד מתנת ח״י פרוטות לסימן ברכה.

השני היה רבי מאיר משה הסופר, איש רובליה. הוא נסע יחד עם אשתו הינדה רבקה, סבתא של המורה יעקב רזניק, שבאו עליו דברים בפרקים הקודמים.

היה יום קיץ יפה, העגלה עם חפציהם נסעה לפניהם, כשלאחריה ה„עולים" משרכים את רגליהם ואתם המון רב של נשים גברים וילדים מלוים אותם עד צאתם מחוץ לכפר.

כשעברה הכבודה ליד ה„חדר" של אברהם המלמד, הפסיק רבנו את תלמודו, יצא אל הרחוב והורה לנו לרוץ להשיג את הזקן ולקבל ממנו ברכה.

רצנו, התקדמנו לראש הכבודה וכל אחד תקע לו יד קטנה „סעו לשלום" והזקן נגע בידו בראשנו לאות ברכה, ולמען האמת ההיסטורית יש להוסיף שהיתה מרובליה עוד עליה אחת, עליה ממש, לא של זקנים הנוטים למות, כי אם של צעירים שנסעו לארץ לנסות מזלם בה. ולא מתוך השראה ושאיפה, כרוב בני העליה השניה, כי אם איזה רוח צרר אותם, כי היו האנשים רחוקים מאד מהשראה ומאידיאלים.

אלה היו שנים: מרדכי הזגג. איש תם וישר מפשוטי עם, דל ועני כל ימי חייו. והשני משה קוטש, עושה תנורים לפי מקצועו גם כן עני גדול בגופו וברוחו. הם היו רגילים להפליג לדרום רוסיה לעבד שם בקיץ. משם נסחפו, כנראה, עם זרם העליה השניה לחפש עבודה בארץ. שהו בה כמה ששהו, והארץ כשם שקלטתם, כן פלטתם, וחזרו לכפר ואיש לא ידע מה ומה. ולא נבא בדין עליהם, מטענם הרוחני היה למטה מאפס. וידוע גם ידוע, שמעטים מאד מבני העליה השניה עמדו בכל הנסיונות ונשארו בארץ, כתשעים אחוז ממנה יצאוה. רק 10% נשארו בארץ. לעומת זה זכה הכפר ושמש אכסניה לכינוס אזורי של „החלוץ". זה היה בעיצומה של העליה הרביעית. בפסח שנת תרפ"ה 1925 באו מסטולין ומהורודוק ומן הסביבה כמאה חלוצים לדון בתכנית להכשרה, להתכונן לעליה לארץ.



לא יכלו, להתאסף לא בסטולין ולא בהורודוק מפני עינם הרעה של השלטונות ובחרו במקום שהיה באמצע הדרך בין שתי העיירות.

טז. מלחמת מעמדות

בזמנו היה הדבר בעינינו כמעשי „שקצים", בהתפרצות של עמי־ארצים כנגד מכובדים, במרד נגד בעלי „המזרח" בבית הכנסת.

לא היו, כמובן, עובדים ומעבידים בכפר, לא היו מנצלים ומנוצלים. היו, כמו בכל קהלה גדולה וקטנה, מעמדות, מעמד של חנונים סוחרים, ומעמד של אומנים ובעלי מלאכה, שפרנסתם על היהודים ועל האכרים כאחד. אלה הם „בעלי הבתים" יושבים ב„מזרח" ואלה בעלי־מלאכה יושבים בצד צפון ודרום בבית הכנסת או עומדים מאחורי הבמה.

היו נערים, שוליות שעבדו אצל חייטים סנדלרים ונפחים, גם אלה הכריזו פעם מרד נגד מעבידיהם ודרשו הטבת תנאי עבודתם. וזה היה כמה שנים לפני המקרה שיסופר להלן. עם החלכאים האלה התרועע צעיר אחד, דוקא בן למשפחות המיוחסות שבכפר. התקרב אליהם ופרש חסותו עליהם. ארגן בשבילם שעורים בערב, למדם קריאה כתיבה, חשבון והעיקר הכרה מעמדית, סדר להם גם ספריה קטנה והביאם למעשה ראשון, פעולה מעמדית ראשונה.

יום אחד עמדו השוליות האלה והכריזו כלפי בעליהם: רב! לכם היום ולנו הערב. איננו עבדים לעבוד אצלכם בלי קץ.

בזמנו היתה זאת מהפכה ממש. והנערים, השוליות בכח ארגונם הצליחו.

אולם למעשה הזה היו תוצאות שהגיעו עד להורודוק הסמוכה.

היה ברובליה יהודי אחד שמואל גומר שמו, שהיה מפליג כל קיץ בספינתו — ברלינה — לערי רוסיה כדרך רבים מבני הורודוק וכאדם הבא מן ה„עולם הגדול" והיודע מה שנעשה שם בערים הגדולות העמיד עצמו בצד המעבידים והגן על זכותם הקיימת מדורי דורות.

כשנודע לו על המרד הזה של השוליות נגד בעליהם ומי הוא שהסיתם לכך — פגש את הצעיר הממריד וסטר לו על לחיו וגער בנזיפה; הא לך, שגץ, על שאתה מתערב בדברים לא שלך, וזכור תזכור...

הנערים שמעו הדבר וחרה להם עד מאד, אולם אין לדון עם התקיף במקומו. עמדו ומסרו את מעשה העול שנעשה לפטרונם וידידם, לחבריהם בני מעמדם שבהורודוק. ואלה החליטו להגיב. כשבא ש. ג. להורודוק ועבר את הגשר בכוון אל ספינתו שעגנה על חוף הנהר, מצא קהל גדול של צעירים וצעירות שחסמו לו הדרך אל הספינה: על מה הכית את חברנו מגיננו שמואל זעלדין? לא ניתן לך לעלות על ספינתך עד שתבקש ממנו סליחה בפומבי על המעשה הזה שעשית!

אחרי דין ודברים ארוכים נכנע לדרישתם ויום אחד הופיעו בשני העתונים: („המליץ" „והצפירה") בקשת סליחה של ש. גומר משמואל זעלדין והדבר היה לשיחה בפי כל.

הצעיר הזה ש.ז. דם של מרדן ומהפכן תסס בו עוד מילדותו. כשהעמידו אותו בבית הכנסת לאמר קדיש אחרי אביו שמת בצעירותו סרב והתריס במלים אלה: מה אומר קדיש לאלהים אשר גזל ממני את אבי?

אחר כך כשעבר לפינסק ללמד בבי"ס למלאכה נמנה על חברי המפלגה צ.ס. והיה בין הפעילים ביותר, אף שהדבר היה כרוך, כידוע, בסכנות מרובות, אז בימי שלטון הצאר ברוסיה.

בספר שהופיע באמריקה 1000 שנים לפינסק בעמוד 160 מסופר שם על המסגר הצעיר הזה שגר בעלית בית אחת ובדירתו היו מדפיסים את כל הפרוקלומציות של המפלגה. בדירתו היה גם ה„סליק" של „נשק" כביכול מן הימים ההם.

ערב אחד ביום חורף הרגיש בעל הבית שלא הכל כשורה בעלית דיירו. בפחד מות קם ודרש לעזב את החדר. מה לעשות עם הדפוס ועם ה„נשק"? לקחו את האותיות — אידיש ורוסית —

ושמו בשקיקים קטנים וחלקון בין חברים. חלק מן הדפוס שמו בארגזים והסתירום בבית העלמין, וכלי המות בחצר בית כנסת אחד. את אבקת השרפה לקחו ופזרו בשלג וכסוהו למעלה וכך חילצו את בעל העליה מאימת המשטרה.

לימים הגר המסגר הזה לארה״ב והיה לחבר לפוע״צ ימין ונעשה לאחד העסקנים המסורים ביותר של מגביות ההסתדרות בלוס אנג׳לס. ביקר בארץ עם קום המדינה ובפעם השניה בפסח האחרון (תשט״ז).

נחזור לענין מלחמת המעמדות בכפר. המלחמה פרצה לראשונה נגד „בעלי המזרח" בביה״כ בנוסח: רב לכם, כל העדה כולה קדושים, ולמה תתנשאו. יתכן, שהמרד ההוא במדבר, בדרך לארץ כנען, שמש להם כגורם מגרה ראשון לקפץ ולקרא: למה תתנשאו? גם אנו רוצים „חזק" והחל המרד מ„חזק" בבית הכנסת הגדול.

היינו אז ילדים קטנים, בגיל 7—8, כאשר בשבת אחת בחורף, פרשת „ויחי" היה הדבר. קוראים בתורה כנהוג ועומדים לסים את ספר בראשית. עומד מתתיהו המלמד משמאל ל„בעל הקורא" והוא הקורא לעליה. „יעמד .... רבי יעקב ברבי משה — חזק! קפצו מן הכתל הדרומי שנים ועלו על הבמה מצד ימין וקראו: „יעמד רבי ישעיהו בן יוסף — חזק! מצד אחד יעקב ומצד השני ישעיהו. יעקב היה אחיו של שלמה זינגרמן, מן המיוחסים, יודע ספר ויותר משהיה מיוחס — היה מיחס את עצמו, אף כי כל ימיו חי בדוחק היה מכריז על עצמו שהוא היהודי המלומד היחידי של ביהכ״נ „אוטשאני יעבריי" לפי התקן הרוסי.

וישעיהו היה עם הארץ שעלה לגדולה. תחלתו מנסר עצים וסופו חנוני, תגר, סרסר, כל־בו. הקיף עצמו את בני אומנותו ובני משפחתו והיה ל„שם דבר" בכפר. ועכשו בפעם ראשונה בחייו שאף להכבד בכיבוד של „חזק".

למותר לספר, כי את תפלת „מוסף" לא התפללו כבר בבית הכנסת. בקושי הצליחו להכניס את ספר התורה לארון והקהל התפזר הביתה מתוך צער ורוגז על המחלוקת ועל חלול התורה במקום קדוש.

נמצא מי שמסר על המאורע לשלטונות. בא ראש השוטרים לכפר, חקר ושאל והיה חשש גדול, שאם הדברים יגיעו לחלונות הגבוהים, לשר המחוז ולשר הפלך — יסגר בית הכנסת ואולי עוד גרוע מזה.

אחזו היהודים באמצעי הידוע והמנוסה מאז ומקדם, עוד מימי יעקב אבינו, והגישו תקרובת לראש השוטרים והענין טושטש והיה כלא היה.

אולם התהום שנפערה באותה שבת לא נעלמה עוד. המחלוקת והשנאה לא פסקו שנים רבות. יתכן, שהרוחות המנשבות אז ברוסיה, רוחות מרד למהפכנות, הד הדיהם הגיע גם לכפר הנידח.

פעם פרצה מחלוקת בבית הכנסת בעצם יום הכיפורים הקדוש. ולא הצטמצמה המחלוקת רק על „חזק" ועל כיבודים בבית הכנסת ועברה לפסים אקונומיים. תחרות במסחר וכיוצא בזה. מול מספר קטן של ותיקים, של בעלי־הבתים הקודמים המיוחסים, קם צבור חדש של קופצים בראש. והיו זמנים שהמחלוקת תפשה צורה חריפה. ואף התפארו פעם, שאם יתפסו את חנציק בתו של יהודה דורצין יגוזו לה את צמות ראשה הארוכות.

יז. בוקר טוב אדוני הרידקטור

היתה אלמנה בכפר, שרה לאה מי שהיתה אשתו של רבי שמעון ברמן השוחט, בת אח לרחל וויצמן, אם הנשיא הראשון. נשארה מטופלת בילדים קטנים אחרי מות בעלה. ועד שגדלו הבנים ועד שיצאו לחפש את מזלם בעולם הגדול, סבלה האלמנה לא מעט.

הילדים הגדולים התפזרו זה בכה וזה בכה מי לישיבה ומי לעבודה ועל ידה נשארו רק ברוך והבת ריבל. ברוך החל לצאת לקונדיציות בתור מורה ואת שכרו היה מוסר לאמו.

מקור ההכנסה היחידי, שנשאר לה אחרי מות בעלה השוחט, היתה ה„חזקה" על השחיטה. השוחט החדש שבא למקום, היה מחויב, לפי המקובל בקהלות, להפריש גב לה חלק משכרו. ומכוון שהמקום היה קטן והשחיטות מועטות לא השתכר השוחט די מחית שתי המשפחות וראתה האלמנה רק מחסור ועוני.

במשך הזמן הוסכם שבידה תהיה הטכסה — המכס — על הבשר בכפר, כפי שהיה נהוג ברוסיה משנים רבות.

היא היתה חוכרת את המכס מן הקצבים של הורודוק. הם חכרו את המכס מן השלטונות בעיר המחוז במוזיר. הכסף נגבה מכל ליטרה בשר על ידי הקצב מן הקונים כך נמשך הדבר בכפר שנים רבות, ואין עולה על דעת מי שהוא לפגע באלמנה ובמקור הכנסתה היחיד.

צרה עינם של חבורת המרדנים במכס שבידי האלמנה. לפני פתיחת השנה החדשה, עת מכירת המכס, עמדו לפני הקצבים בהורודוק, הוסיפו על המחיר וקבלו את המכס לרשותם. חזרו לכפר והטילו את מרותם על השוחט לבל יהין לשחוט בלי נטילת רשות מהם. הם נכנסו לבית השוחט ובחוזק יד הוציאו ממנו את החלפים ושכורי נצחון לקחום אתם לביתם.

לימדתי אז בחורף ההוא את ילדי היהודים בקצה השני של הכפר. חוזר אני הביתה, מספרת לי אמי על מעשה השערוריה הזאת. לקחת את החלפים בחוזק יד מיד השוחט, להוציא את פת לחמה האחרון מפי האלמנה וילדיה — כל דמי רתחו בי. מה אפשר לעשות לאלימים אלה? מי ידון עם התקיף ממנו? החלטתי לפרסם את הדבר ברבים. אם אין דין ואין דיין פה — יש דין ויש דעת הקהל בעולם.

בעתון „הצפירה" היה מדור קבוע „מכתבים מערי השדה" ערכתי תאור ארוך על כל המאורע המביש הזה ושלחתי למערכת בחתימת ראשי תבות: י. ז. כעבר זמן בא המכתב בעתון. הם, בעלי הדבר, כמובן, לא היו בין קוראי „הצפירה" אלא נודע להם על המכתב ועל העתון. מישהו מסר להם.

בוקר אחד אני הולך לעבודתי פוגשני בסימטא אל כתתי אברהמיל פלוטניצקי אחיו של ישעיהו הנזכר, שותף לכל המעשה הזה, ומקדם את פני בברכה: בוקר טוב לך, אדוני הרידקטור! יתכן, שנחה דעתם בכלל מן הפרסום שעשיתי להם בעתון. לא היה להם מרחב מחיה בשטח המצומצם של הכפר וחסר היה להם כר רחב לבולמוס פעולתם הסוערת.

רובם ככולם של „בני קורח" אלה הגרו במשך הימים מעבר לים לארה"ב ולקנדה. בראשונה הגברים ואחר כך כל המשפחה. שם בארץ הדולרים מצא מרצם התוסס אפיקים רחבים לעשיה ורבים מהם, כהרבה מהגרים אחרים, עלו מהר במדרגות הסולם והגיעו לעשירות גדולה ומהם גם לפעלתנות ציבורית חיובית בקהל עדתם שם מעבר לים.

כעבור שנים באה לידם הזדמנות לפצות פצוי כלשהו על העול שעשו לאלמנה. הבן הצעיר שלה, שייקע — סעם (ביקר בישראל באלול תשט"ו, כתייר עשיר מלוס אנג'לס) — כשהגיע לקנדה ב־1922 נתקבל בכבוד ע"י אחד הפלוטניצקים, אהרקע בן ישעיהו הנזכר, ונהנה שייקע מתמיכת אשתו מלכה בימים הראשונים עד שהסתדר בארץ החדשה. זה היה מעין כפרת עוון על המעשה של אז ברובליה. ואולי גם אז, לבם של הבן והכלה לא היה שלם עם מעשהו של האב.

מהפכנים

בשבת אחר הצהרים היינו מפליגים לעבר השדות, הרחק מן הכפר, על כל פנים, יותר מ„תחום שבת". שם מאחורי השדות עמדו בשורה ארוכה גדישים של אלומות תבואה, „פאדעס" בלשוננו אז. אחרי הקציר אוסף האכר הגורנה מן השפון די מחסורו לזמן ידוע. היתר הוא משאיר על יד השדה על גבי ארבעה עמודים תקועים באדמה בגובה של מטר ומעלה ובצלם ישבנו

בשבתות אחרי הצהרים. אל הגדישים הובילו שבילים בין התלמים בתוך הקמה והיתה גם דרך המלך, שם היה המפגש עם הנוער מן הקצה השני של הכפר.

שבת אחת נועדנו לאספה חשאית בצל הגדישים האלה. בא נואם „אגיטטור" — תועמלן מן המהפכנים „דימוקרטים" קראו להם אז. כל הנוער שבכפר מבן עשרים ולמטה, בני בעלי־הבתים ובני בעלי המלאכה, כולו הוקהל לאספה. העמידו משמרות, פן יעבר אחד הכפריים ויראה בעיניו אספה רבתי של נוער יהודי — צרות ותלאות לא תחסרנה אז. מאסרים, שלומים, והגרוע מכל — גלות לסיביר.

האספה עברה ללא תקלה. הנואם הזיל אמרותיו לא כטל ולא כרביבים. כגושי אבנים נדרדרו מלותיו על אזני השומעים, מלים מוזרות, בלתי נקלטות, אף שדבר בלשון אידיש המדוברת. ידענו אז את פרץ, ידענו את שלום עליכם ומנדלי באידיש, ולא קלטה האזן שמץ מדבריו אם משום שהנואם עקר אותנו לעולם אחר רחוק מעולם מושגינו, או משום שלשונו היתה לשון הברושורות הידועות מן הימים ההם, ברושורות חובקות עולם ומלואו, אדם וחברה, וכתובות בשפה ובסגנון שהיסוד הגרמני היתה מרובה מן היסוד היהודי העממי.

רוחות מהפכה ומרד נשבו אלינו תמיד מהורודוק. היתה השפעה בלתי אמצעית מצד הנוער שבעיירה על הנוער שבכפר, הן בכוון שאיפה להשכלה והן בענין אידיאות ומפלגות.

השפעה מתמדת היתה נודעת לבניו של אייזל ביילין. אייזיל ,אף שבעל מלאכה היה, ויומו עובר בין הפטיש והסדן — אדם משכיל היה, ויהודי יודע ספר. ועלה בהתפתחותו על הרבה מחוגי העשירים בעלי הבתים. בניו לא כל שכן. בניו שמשו דוגמה ומורי דרך לצעירים שלנו. ביחוד אחרי שאחותם נישאה למיכל הנפח בנו של שלמה חיים שולמן, החייל הניקוליבי, ברובליה.

ואם בכפר הנצו ניצנים של זיקה לסוציאליסטים ולאידישיסטים, ולהתנגדות לבורגנות, לעברית ולארץ ישראל — הרי זה מכוחם של בני ביילין בא.

... במשך הזמן הפרידו האידיאות החדשות בין הדבקים. קם חיץ בין הנאמנים לעברית ולציון לבין חבריהם הדוגלים באידיש.

יום אחד הגיעו העתונים מהורודוק לכפר. מסופר שם שד"ר חיים ז'יטלובסקי, הסופר והוגה הדעות המפורסם, בא לארץ ישראל ועמד להרצות הרצאה באידיש ביפו. באו תלמידי הגימנסיה „הרצליה" וערכו אובסטרוקציה באולם. הנאספים היו מוכרחים להתפזר וההרצאה לא התקיימה.

פנו בטרוניה לאמר: הנה מה ש„הגימנסיונים" שלכם עלולים לעשות, לא לתת לדבר לאיש מפורסם כחיים זשיטלובסקי! הלא תבושו ותכלמו! התשובה היתה:

אם מכניסים צלם להיכל — הישתקו?

כ. יד לחלוץ העליה השלישית

מי היה אותו הנואם באספה החשאית, שספרנו עליה למעלה?

איש היה ברובליה וברוך קפלן שמו. כיוצא דופן היה בין יהודי הכפר. לא על האכרים רכולתו ולא על המסחר או מלאכה מחיתו. לימים קם להגר לקנדה. שהה שם כמה ששהה וחזר עם צרור כסף לביתו. יצא לסטולין ולא מצא במה להאחז, לקח את משפחתו וחזר לעולם החדש.

ולברוך אח, בחור צעיר ושמו ברל. מפרק לפרק היה ברל בא לבית אחיו אל הכפר „להתארח". שוהה זמן מה ויוצא, ושוב חוזר ויוצא. לימים, נודע לנו סוד כמוס, כי מתחבא האח ברל מעיני המשטרה הצארית, העוקבת אחריו.

מפי גרשון קפלן בנו של ברוך, שבקר ב„ישראל" בחורף תשי"ג נודעו פרטים מענינים על הרפתקאותיו של ברל דודו, זה שערך את האספה החשאית ההיא בשבת בשדה. כרוב צעירים אחרים בדור ההוא למד בישיבה ועמד לקבל היתר הוראה לרבנות. עזב את הישיבה ועבר להשכלה ומן ההשכלה לתנועה המהפכנית .

ברל המשיך בפעילותו המהפכנית, בתעמולה נגד משטר הצאר הרקוב, עד שיום אחד נתפס בידי המשטרה והועמד למשפט. יצא גזר דינו, כדין רוב המהפכנים בזמן ההוא, להשלח לסיביר. קבוצה שלמה היו ועלה בידם להמלט מסיביר ולבא לקנדה. בקנדה היה המהפכן לאיש שדה ומשק. עברו שנים. בעל המשק הצליח וחסך סכום הגון של כסף. באו ימי הגדודים וימי בלפור ו„מדינה ליהודים" מרחפת בחלל האויר, ולא איש כברל ישב על סיר הבשר בארץ הדולרים. משאת נפשו להיות חלוץ בארץ ישראל, חלוץ המשק והחקלאות העברית.

בסוף 1921 עלו לארץ 15 משפחות מקנדה וברל בראשם, שמגמת פניהם היתה חקלאות — תשמש העובדה, שברל הביא אתו לארץ מין מיוחד של עופות „לגהורן".

עמדה השאלה: לאן ללכת להקים משק חקלאי עצמאי?

מפי יעקב מטמן, אחיו של ד"ר מטמן מיסד הגימנסיה „הרצליה" הנודע ומפי העו"ד מ. טליתמן נודעו פרטים הבאים על מיודענו ברל קפלן ועל הנסיון של התישבות חקלאית בשכנות עם „שרונה" הגרמנית.

בשנת 1914, עוד לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה נעורו אחדים מבני „אחוזת בית" — הוא תל־אביב — לקנות שטח אדמה להתישבות חקלאית בסביבה הקרובה.

ראשוני היוזמים היו ד"ר מטמן — כהן הנזכר, סברדלוב — שניהם מורים ב„הרצליה" הגימנסיה. ד"ר זגורודסקי שלנו, ד"ר סלושץ, יש"י אדלר ועוד עסקנים ויסדו חברה בשם „עיר גנים" לרכישת אדמה.

באו בדברים עם ערבי אחד מכפר סלמה בעל קרקעות בסביבה והוא רכז בידו גם חלקות מערבים אחרים והמדובר היה על 1800 דונם מימין לואדי מוסררה — הוא נחל איילון — והמחיר היה בערך שתי לירות לדונם (אז היה המטבע בפרנקים צרפתיים.) נרשמו חברים לחברה והכניסו כסף, כמועמדים להתנחלות במקום החדש.

בינתיים פרצה המלחמה ואתה באו הרעב והסבל והגירושים של ג'מאל פחה והענין, כמובן, הוזנח.

כשבאה התקופה החדשה, הארץ עברה לשלטון המנדט, חודש המו"מ על הקניה והובא לידי גמר בשנת 1921 והמחיר היה 10 לירות לדונם.

השטח היה כולו גבעות חול שוממות, ללא סימן של חיים, לא עץ ולא שיח, כברת „נגב" בשכנות „שרונה" הגרמנית.

נמכרו חלקות ל־270 איש. קדחו באר ליד הואדי שנתנה 4 מ"ק מים לשעה.

ובעוד תושבי תל־אביב הצעירה, בעלי החלקות חושבים מחשבות על ההאחזות באדמה (לא כל כך קל הדבר לעזב את השכונה „אחוזת בית" שליד יפו העיר, ולצאת ל„מדבר" ללא כביש, לא אור ולא מים מסודרים) — באו חלוצים העולים החדשים מקנדה ובראשם ברל מיודענו. זה היה, כאמור, בסוף 1921. מ־15 המשפחות שבאו מקנדה נשארו 8 שהחליטו ללכת להתישבות, ונוספו עליהם עוד משפחה אחת ותיקה בארץ, שעברה עליה סבל לא מעט בקסטיניה המושבה, היא „באר טוביה" של היום, אשר לא יכלה להחזיק מעמד שם בלב הים הערבי ב„קצה" הארץ.

אלה היו תשע המשפחות הראשונות שתקעו יתד ראשונה בשטח הזה, עליו משתרעת כיום רמת גן המפוארת.

כסף הביאו אתם, גם רצון טוב היה להם, וגם נסיון בחקלאות לא חסר להם, ובכן חלמו על הקמת ישוב חקלאי — פערמה — בקרבת יפו־תל־אביב.

„עיר גנים" החברה, מכרה להם במחיר הקניה, לכל אחד 15 דונם אדמה. אחר עוד הוסיף על זה — שטח שלפי מיטב ידיעתם יספיק לקיום המשפחה.

הם בחרו להם את הרצועה הסמוכה לואדי וזה משני טעמים: ראשית קרוב לבאר המים, ושנית, שהגדה של הואדי היתה של אדמה כבדה ולא אדמת חול.

הקימו המתישבים צריפים במקומם החדש ועברו לגור בהם, שבראשם תכניות מתכניות שונות. זה היה בחנוכה תרפ״ב 1921.

בט״ו בשבט יצאו בעלי הנחלות למקום החדש, ויחד עם המתנחלים הקנדיים קיימו מצות „וכי תבואו אל הארץ — ונטעתם״. 5000 שתילים הכינו לנטיעה. האיקליפטוסים הענקיים המכסים כיום מעינינו את נחל איילון — ואדי מוסררה המזוהם — הם פועל כפיהם החלוצי של הראשונים האלה, מעשי ידיהם להתפאר.

ומה על התכניות החקלאיות? החלו בנטיעת פרדסים ואז בטרם שהפכו את השטחים למגרשים (עם העליה הרביעית) היתה כל רמת גן פרדס אחד ענקי, מרהיב עינים בשורותיו הארוכות, שורות מדודות ישרות.

אולם הפרדס מתחיל לשאת פרות אחרי 5—4 שנים, ובינתיים אין קיום לחקלאים שלנו. היו להם משקים קטנים של עופות, ירקות, עזים. היה אז זמן של פרוספיריטי של טבק, וכל הארץ מפתח תקוה עד ראש פנה תלו תקותם בענף זה וגם חקלאינו נאחזו בזה ולבסוף יצאו וידם על ראשם.

לא עמד להם, לחקלאינו, נסיונם משם מקנדה הברוכה. הכסף שהביאו נתמזמז במשך הזמן והמצב היה בכל רע.וכפי שספר מטמן הנזכר למעלה, „מ׳האט געקייט די ערד״. כלומר הגיעו עד ככר לחם.

במכתב ששלח ברל לאחיו לפינסק הוא כותב כדברים האלה:

(המכתב נכתב בעברית צחה: ניכר בו בן הישיבה לשעבר ואיש ההשכלה.) „זהו דבר ידוע בארץ ישראל, כי אי אפשר להוציא אפילו פרוטה ממשק מעובד בידי אחרים (יהודים). — (בעל המשק חלה כ־3 חדשים בקדחת) — בכל זאת אני משתדל לעשות דבר מה השנה הזאת (תרפ״ג) על מגרשי: אטע כרם קטן ואיזה עצי פרי וקצת אילני סרק להיטיב את מראה המקום. ומוסיף: החסרון הכי גדול שלי עכשו הוא חסרון כיס, כי לא נשארה אצלי אף פרוטה מכל הכסף אשר הבאתי מקנדה, וכבר לויתי מקרובינו בקנדה 200 דולר לקנות פרה.״...

הוא קנה פרה ב־70 לירה ואחר כך נתגלה, כי הפרה חולה והיו לו ענינים ומשפטים עד שהחזיר את הפרה וקבל רק חלק מן הכסף בחזרה.

כאלה היו אז הענינים בהתישבות החקלאית, כביכול.

אולם מן המכתב מתגלית תמונה בהירה מן הימים ההם —ראשית העליה השלישית, כשהארץ החלה להתנער אחרי מהלומות המלחמה.

והנה דברי ברל במכתב:

„פה עול החיים לא לוחץ על האנשים, כמו בחו״ל. אם רק יש לבן־אדם דירה משלו וקצת אדמה שלו בשביל ירקות — אזי נשאר לו מעט מאד צרכים. ומוסיף: פה בכפרים באמת מותר האדם מן הבהמה אין. אין ספרים, אין עתון יומי, אין תיאטרון ואין ראינוע. וראה זה פלא: כי אין אפילו צורך בזה... אנשים מלובשים קרועים ובלויים ולא מתביישים. לוקחים בהקפה ולא משלמים. מבטיחים ולא מקיימים. בראשונה הצטערתי על זה, אבל עכשו התרגלתי לזה.

צר לי, כי אין ביכלתי לעזור לך...״

למרות המצב החמרי הירוד, ברל הוא המרכז. אליו מתאספים הצעירים. צריפו היה כעין מועדון. עליז היה האיש ומלא חיים, מכניס אורחים מאין כמוהו. וכפי שהגדירו העו״ד טליתמן „איש לאומי במאה אחוז״. „נעים הליכות״, „עדין נפש״ ו„מלא הומור״.

עול משפחה לא העיק עליו. כשנפל למשכב בקדחת, לקח לו בחור שיעבד במשקו והפועל גר אתו יחד.

בראשונה היה הועד של המקום נועד לישיבותיו בתל אביב, אחר כך גברה הדעה ל„שבת״ פה במקום ההתישבות ונבחר ועד לנהל את עניני המתישבים וברל קפלן היה ראש הועד הראשון

של רמת גן בחיתוליה, ראשית שנת 1923 ומ. טליתמן, מי שהיה אח״כ לעורך דין בתל־אביב, היה מזכיר הועד. צריף המשרד עמד בראש גבעה אחת וברל היה עולה על חמורו מצריפו שלמטה למעלה, וסלל החמור שביל בפרסותיו, שביל ראשון בגבעות החול.

ליד צריפו העמידו מחסן גדול, בו רוכז הטבק של כל החברים.

וברל מריץ מכתבים לאחיו אשר בפינסק שישלח לארץ אחת מבנותיו. כדאי הדבר מכל הבחינות (חמש היו!) וגם שתהיה לו לעזר במשק שלו, כי רוק היה, כאמור, לא כיתר המתישבים שבאו עם משפחות.

האח משיב לו ומציג תנאי לעלית הבת שיוסיף חדר לצריפו, חדר מיוחד לה. והיא עלתה אמנם בסוכות 1924, אולם את ברל כבר לא מצאה.

לילה אחד הוזעק המזכיר טליתמן אל יושב הראש ששכב במטה בוער כתנור, על ידיו העביר אותו טליתמן בעגלה ל„הדסה״ ומשם לא חזר.

לא עמדו לו כוחותיו לברל בתנאים הקשים של הימים ההם. לא היתה עזרה צבורית למתנחלים, לא קרן קיימת, לא קרן היסוד, רק באמצעיהם הם. ולברל הרוק — גורלו, פי כמה קשה, אפסו כוחותיו ולא עמד הלב מול קושי ההתנחלות ובשנת 1924 עזב את נחלתו ואת משקו וימת ערירי...

אחרי האחות הבכירה עלו לארץ, אחת, אחת יתר האחיות ולבסוף בשנת 1933 עלה גם האח אשר, לרשת את נחלת אחיו.

אחוזתו של ברל עודנה עומדת עד היום, פרדס, ברובו מוזנח, שריד הפרדס הגדול של הימים ההם, מוריק ליד הכביש, אחרי הגשר מצד ימין לפני „עלית״.

תהיינה השורות האלו יד למהפכן הזה שמביצות פולסיה הוגלה לסיביר הקרה, מסיביר הקרה נמלט לקנדה, ומקנדה עלה לארץ ישראל.

חלוץ העליה השלישית. יהי זכרו ברוך! יצחק עידן־זעלדין

בעלי מלאכה בכפר

(מוקדש לזכר הקדושים מרובליה, הי״ד)

א. אלי הכהן

יהודי גבה קומה, צהוב שער וזקן, גברתן. על המחט פרנסתו. סובב הולך כל השבוע בכפרים בסביבה ותופר לאכרים בגדיהם ומלבושיהם. כמוהו כאפרים החיט של דוד פרישמן בסיפורו „הסמבטיון״. אך אפרים של פרישמן היה אחד מלמד״וו, ביום תפר ובלילה למד תורה ואיש לא ידע, כי על כן נסתר היה ככל הלמדווים הנסתרים, אולם אלי הכהן שלנו לא היה מן הנסתרים. להפך, בכל זמן והזדמנות גלה את אפיו וישותו, ברדפו אחרי חזנות. מין דיבוק נכנס בו „לעבר לפני התבה״ בבית הכנסת. הוא בתאותו אל ה„עמוד״ והקהל בהתנגדותו אליו (לא היה קולו נאה ביותר וגם ה„עברי״ שלו לא היתה מהודרת ביותר״) ומלחמה היתה נטושה תמיד בין ר׳ אלי ובין הקהל. וכדי להטיל בו מרות — לא כיבדוהו ב„עליה״ הראשונה — מה שמגיע לו בתור כהן — והיו קוראים לתורה „לוי במקום כהן״ — וזה העלה חמתו עד להשחית. אולם גם ר׳ אלי לא טמן יד בצלחת ומצא זמן להפגין זכויותיו: בשעת „ברכת כהנים״ בחגים היה סוטה ממנהג החסידים המקובל בביהכ״נ והיה מאריך בזמר, פעם ושתים, בחזרו מלה מלה אחרי החזן, כמנהג המתנגדים, וזה היה מרגיז את החסידים הקנאים, וביחוד את ר׳ יעקב זינגרמן. והיה בחגים שמח בבית הכנסת. ביום שבת עם ערוב היום לפני תפלת מעריב היה אומר בעל פה בחשכה את כל „אשרי תמימי דרך״ פרק קי״ט הארוך שבתהילים, אמירה שהכניס בה מטעם ומכוונה של קרבן למזבח על ידי הכהן.

מתגאה היה מאד. שיש לו קרובה בארץ ישראל והיה מקבל ממנה מכתבים ועונה לה. מי כתב לו את מכתביו — זה היה סודו. אבל את הכתובת למכתב היה מבקש מאחד המשכילים שבכפר שירשם לו והיה מברך את הכותב בכל לב: „תאריך ימים ושנים".

בין הקדושים שנרצחו ביום שמחת תורה על ידי הבלחובצים י"ש — היה גם נכדו, בחור צעיר, משה לפקין, בן בתו שמתה אחרי לידתה בצעירותה והילד גודל בבית הסב השכול.

ב. הלויים בכפר

שני אחים היו. אחד שלמה חיים היה מן החטופים. מתגאה היה בזה שעמד ביהדותו על כל הנסיונות הקשים שנתנסה בהם. ככל החטופים בימים ההם, אהב לספר על הימים ההם. וגם כשהגיע לזקנה עוד היה צעדו צעד חיל, איתן ונכון, שמאל ימין, שמאל ימין. היה בר־אורין, השתתף בלימוד „משניות" עם הרב בין מנחה למעריב.

גם אחיו לייזר היה בין הלומדים. אדם עניו ושתקן. ירא שמים בסתר ובגלוי. אף כי מצבו לא היה ירוד כלל וכלל — מוכר היה גם אריגים לאכרים, והבנים היו יחד אתו — נהג בקמצנות מיוחדת בשולחנו. שני בניו של אברהמיל בנו ניצלו מן הטבח בכפר והיו בצבא הפרטיזנים. שם פגשם הפרטיזן מיכאל בן מרדכי נוסנצוק.

ג. קוטש

הוא היה סייד והיה גם עושה תנורים ומנקה ארובות. פעם הוא לבן כשלג ופעם שחור כעורב, ומפיל פחד על ילדים קטנים. אבל ידע גם לבדח ילדים ולשמח אותם. ביחוד הצטין בהשתתפותו במשחקי פורים. הוא התחפש לקוזק. חבש לראשו כובע קוזקים וחרב קוזקים לצדו ומטיל אימה ופחד על סביביו אבל בין רגע מתחיל לשיר ולרקד, מתרוצץ מבדח ומשמח עד בלי גבול.

בסעודת פורים. אנו מסובים ליד השולחן בבית סבא. אבל לא הממתקים והמגדנות שעל השלחן, לא פניו המאירים של הסב, ולא עינה הטובה של סבתא, לא אלה לקחו לבנו וימלאוהו רננה ושמחת חג, אף לא השירה העזה, שגם אנו הילדים, לקחנו בה חלק בראש, — לא כל אלה, כי אם הופעתו של משה קוטש עם השחקנים של פורים — אלה היו עיקר העיקרים בחג. חכינו לו בכליון עינים בהמית לב כל הערב. ולמרבה הצער, לבית סבא היה בא באחור גדול. כנראה, עם סיום הסיבוב שלו בבתי הכפר. וכשהופיע יצאנו, הילדים, מכלינו מרוב שמחה וחדוה למראה השחקנים וביחוד משה עצמו. כזה היה משה קוטש זה, העני והאביון כל ימות השנה.

נזכיר כאן ל„טובה" את זוגתו חיה. חיה זאת היתה „חיה" ממש, וגרועה מזה, כחסידה העומדת בראש הגג ומלהגת כלפי שמים, כשמקורה נטוי כלפי מעלה, ויותר נכון, כצפרדע המקרקרת בלי הפוגה מערב עד בוקר בלב ביצות — כן היתה אשה זו יוצאת לאמצע הרחוב — ביתם עמד מבודד ליד השדות — ושולחת „ברכות" בלי קץ ובלי גבול. קללות על קללות היתה ממטירה וכל אחת נוראה ואיומה מחברתה. על ראש מי נתכו ברכותיה? על ראש בעלה? בניה? אויביה? איש לא רצה לשמע. לשמען — השערות תסמרנה והלב — פלצות תאחזנו. הכל ברחו והסתלקו ממנה לבל יגיע לאוזן שמץ מ„לשון הזהב" שלה. גם האכרות, הגויות פחדו לעבר בד' אמות שלה לא להפגע, מלבת האש הפורצת ויוצאת מפי האשה האיומה הזאת, העומדת באמצע הרחוב ושולחת „ברכותיה" לאויר הכפר...

ד. מרדכי ליב הזגג

יהודי נמוך קומה. עובד ה' בכל לבו ונפשו. מקומו בביהכ"נס מאחורי הבימה ואף פעם לא השמיע קולו בתפלה כדרך יהודים בתפלתם. וגם קול דיבורו לא שמע איש אף פעם. אחד שתקן ממשפחת „בונציה שווייג" של י.ל. פרץ.

שני אלה קנו להם שם והיסטוריה מיוחדת. ובא עליהם הדיבור במקום אחר בספר הזה.

(הפרק „העליה לארץ ישראל") כסף לכרטיס הלא לא היה להם לא לרכבת ולא לאניה. ברגל הגיעו לעיר הנמל אודיסה, ומאודיסה באניה — לא אניה הפליגו לארץ ישראל.

ה. יוסל צייטילס

נקרא על שם אשתו. כמו מנדל בריינה־ס אצל פרץ. הוא אדם צנוע, נחבא אל הכלים והיא אשה דברנית, בעלת מרץ, מעורבת עם הבריות וחביבה על הנשים. נגר היה במקצועו. ניחן בברכה מיוחדת ובזה קנה שמו. בליל החג היה עובר לפני התבה בביהכ"נ. תוחב ידו מאחורי תנוך אזנו, דופק ברגל ומתחיל ב„ברכו". כל הבית מתמלא אורה. הקהל נסחף אחריו בהתלהבות קדושה והיתה תפילת ערבית של יוסל חויה גדולה למתפללים, כל הקהל נדבק בדבקות שלו והיו מגיעים להתרוממות נפש ולהתלהבות חסידית שאין לתארה בלשון אנוש. וביחוד היתה החויה גדולה בעזרת הנשים. גם הן, או בפרט הן, התרגשו מן הקול המתוק של יוסיל זה. היו חוזרות הביתה מלאות התפעלות מן התפלה הזאת. וחוזרות ואומרות: יהודי בעל מלאכה וכנור לו בגרונו. הפלא ופלא. מאין לקח את זה? והילדים כשרצו לחקות קולו של חזן בביהכ"נ — רק אותו את יוסיל היו מחקים. כל כך עמוק חדר קולו ללב הכל.

ו. ברוך ישעיה בוקוב הנפח

פנים זועפים לו ליהודי זה. מעין הכבדות והנוקשות של ברזל, ששרה אתו יום יום ויכול לו בפטישיו הכבדים. היה יהודי דיקן, וגם זה מתכונות המקצוע. הבין גם ב„נקודות השחורות" והיתה לו ידיעה גם ברפואה. לוחש על „עין הרע", מציץ בגרון למי שכואב ויודע להרגיע את החולה באמרי פיו. גם מד־חם היה לו, המדחם היחידי בכפר. ממי למד חכמת הרפואה? אולי משכנו וינצוס החובש, טוב הלב, ששנים רבות התגורר בכפר כמנהל המונופול של הממשלה לי"ש, גוי זה — פולני ממוצאו — אהבת ישראל קננה בלבו וידו פשוטה לעזרה לכל מי שפנה אליו בשעת מחלה.

ברוך ישעיהו היה מן המתנגדים, למרות שהנוסח המקובל בביהכ"נ היה נוסח ספרד. היו שנים, שהוא וחבריו סדרו להם מנין ראשון בשבת. אמרו עליו שפניו זעומים מכעסו על החסידים שנואי נפשו. אבל מה צהל מראהו ומצב רוחו השתנה עת החסידים בביהכ"נ היו מתחילים בזמר „ויאתיו" „היום הרת עולם" או ביום כיפור „כי אנו עמך...".

ברגעים אלה לא רק שלא התנגד לזמר שבתפלה, כי אם עודד את הילדים בעלי הקול שיעלו על הבמה וינעימו זמרה עם הקהל.

היה שייך לחברה לומדי משניות עם הרב בין מנחה למעריב, ובשאלות ותשובות היתה דעתו דעת אדם בקי, בדרגה שניה אחרי הרב.

ח. יהודה בורשטין הסנדלר

יהודי יפה מראה. מבנה גוו מוצק, זקנו שחור ומהודר, כל מראהו אצילות והוד. אדם ישר בדרכיו. מי שהזמין אצלו נעלים (עוד לא ידעו אז על נעלים מוכנות) היה בטוח שהמלאכה תעשה באמונה ובהתמדה גמורה. כי מלאכתו היתה מלאכת קודש ומוצא פיו יקר מפז. הצעירים בכפר היו נוהגים להרבות בשבחו של בעל מלאכה זה, שהוא עולה על הרב דמתא, על כל פנים על הרבה יהודים מן הנגידים המיוחסים. קיצורו של דבר: אחד מן היהודים של י. ל. פרץ.

ט. מנדל נוסנצוק הקדוש

יהודי תמים עם אלהיו ועם עבודתו. אהב את המלאכה (עובד בעצים היה) הליצנים היו מספרים עליו. כששאלוהו: ר' מנדל, מה שלומך? היה משיב: „כח יש, אבל עצים וקורות חסרים".

הוא נפל מכדור הבלחובצים י"ש, בעצם יום שמחת תורה, בהגינו בגופו על כבוד בת ישראל הי"ד.

י. הדודה דבורה

כבן ברית ושאינו בן ברית קראו לה „הדודה דבורה" אשה בעלת „מענה לשון" היתה. מתפללת בכל יום. החזנית של עזרת נשים. להניח פתילים לנרות נשמה ליום כפור — היתה היא העורכת התפלות והתחינות לכל פתיל ופתיל כמעלת כל נפטר ונפטרת.

בערב פסח נהפך ביתה למאפיה של מצות, היא הלשה את הבצק, מפילה פחד על הנשים המגלגלות שירחצו ידיהן אחרי כל שלש מצות. ביחוד היתה נזהרת בשעת אפית „מצה שמורה". גם היתה „רופאת חולים", לא מעטים החולים שפנו אליה.

— — —

רוב תושבי רובליה התפרנסו מיגיע כפיהם. גם הסוחרים שבהם אנשים ישרים היו ואפילו שמץ של חשד לא נפל עליהם על „מאזני שקר" וכדומה.

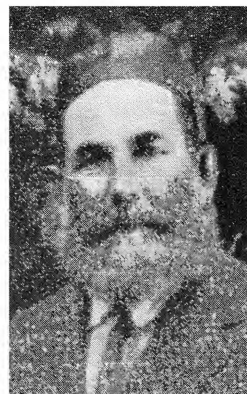
מי יתנה כאבך ותאניתך. רובליה? ומי יתאר מה שעבר על תושביה בימי הרצח והשואה.

יהי זכר קדושיך ברוך לעד.

יצחק בן מרדכי (הי"ד) זינגרמן.

ירושלים, יום השואה ומרד הגיטאות תשי"א.

העוסקים בצרכי צבור באמונה





א. מרדכי נוסנצ'וק

יהודי פשוט, בנאי שהצליח בעסקיו והיה לבעל בית נכבד בעדתו. ואת כל זמנו החפשי הקדיש לעבודה ציבורית.

יהודי זה, בעל כרס וכבד נשימה, היה מתרוצץ מקצהו האחד של הכפר לקצהו השני (מרחק של שני קילומטרים) ואוסף ומצרף פרוטה לפרוטה, קורא לאספת הורים (אם כי לו לעצמו לא היו כבר ילדים בבית הספר) ועומד לפעמים יחידי במערכה, מתחייב בפני המורים בשטרות, החתומים ברובם ע"י עצמו, ובלבד שהלימודים לא יפסקו, ובית הספר יתקיים. על כרחך היית מתמלא הערצה וכבוד ליהודי תמים הלב הזה. וכשהיו צריכים לסדר משהו הן אצל הרשות

בסטולין, והן, להבדיל, אצל הרב המקומי, שהתרעם, לפעמים, כי לומדים בבית הספר יותר מדי עברית... היה יהודי זה פועל ומפעיל, לא נח ולא שקט, עד שהענינים סודרו לבל יחול, חלילה, עכוב בעבודה ביה"ס.

ובעזרה לקרובים, היתה זוגתו שרה לאה, הי"ד, פעילה כמוהו, ונערה קרובה רחוקה שהגיעה לפרקה היו הבעל ואשתו נחלצים לעזרה בלב רחב וביד פתוחה ומסדרים את הכלה סידור נאה וטוב, בלי שיתבקשו. הם ניספו בגיטו סטולין יחד עם כל הקהלה הקדושה בערב ראש השנה 1942, על הימים הארוכים בתוך הגיטו ועל הימים האחרונים ספר בנם מיכאל (עכשו בארה"ב) שהתחבא ונשאר בחיים והיה בין הפרטיזנים ודבריו באו ב„דבר" מיום10.14.1946 ובספרנו.

ב. יעקב רימר

חבר טוב היה. לקח חלק פעיל בכל עבודה ציבורית בכפר.

מלא תמיד את שהוטל עליו: אם זה הרקת קופסאות קרן הקימת, אם זה סידור במה להצגה שהכנסתה היתה מוקדשת לטובת בית הספר „תרבות" המקומי, או לטובת הספריה המקומית. מוכן תמיד להפסיק עבודתו שהתפרנס עליה ולהענות לעבודה שהוטלה עליו.

אחיו פייבל נמצא בארץ, אך יעקב אחר ולא בא ונספה עם ביתו ללא עת. ברוך זכרו.

ג. נח ליב צציק

יהודי ירא חטא, מסור לאלהיו, ונזהר בקלה כבחמורה ושש לקים מצוות מכל הבא ליד. כל מגיד ומשולח הבא אל הכפר, או אפילו סתם יהודי נצרך, נח ליב מוביל אותו לכל בתי הכפר היהודים ואוסף על יד, ולפעמים שיש צורך באיסוף כספים לקרן הקימת, או בכלל איזה ענין צבורי — בן אדם זה מוכן מיד להענות.



עני לא יצא אף פעם רעב מביתו. אשתו אלטה ידעה איך ובמה להאכיל רעבים, כי הם בעצמם ידעו את נפש העני. בשבת, כשהיה מתישב אל השולחן (ולא תמיד היה יין לקידוש!) היה מאריך בזמירות לכבוד שבת עד שהיה נרדם ליד השולחן.

ילדיהם נסעו לארגנטינה, רק בנם הבכור ברוך — המכונה בפינו בוצ'ה — נשאר אתם. היה חבר טוב וציוני מסור, חלה ומת והשאיר אלמנה ושלשה יתומים והיו עם הזקנים עד השמדתם.

יהי זכרם ברוך.

ואלה שלא זכו...

1. אהרן ליפשיץ.

ציוני מסור ונאמן. איש הפוליטיקה, ידע להתוכח על ד' ועל משיחו ועל נתקה. יהודי משכיל, לאומי בלב ונפש, אוהב לעיין בעתון, ספר עברי. לימד את ילדיו למעלה מיכלתו כשאשתו צפורה עוזרת על ידו. את ארבע הבנות שלחו לארץ והם בעצמם חכו עוד וחכו ואחרו לגמור את חשבונותיהם עם ה„גויים" בכפר עד להשמדתם בידי קלגסי היטלר י"ש.

ת. נ. צ. ב. ה.

2. שלום דורצין.



שלום שמו ושלום עמו. בכל מקום שבא הביא אתו את השלום. בחור משמח ומבדח היה. מוכן תמיד לעזר בעצה ובהדרכה. הוא המלוה את העולים לארץ ישראל ואת המהגרים לארצות שהגרו. את כולם לוה ולכולם העניק ברכת „דרך צלחה" ואת עליתו הוא דחה מפעם לפעם עד שנספה עם משפחתו בגיטו סטולין.

יהי זכרו ברוך.

וזכורה לטוב אמו בשה — בתיה, שהראתה גבורת נפש כאחת ברוריה אשת ר' מאיר, שנחמה אותו על מות שני הבנים בשבת אחת: ה' נתן וה' לקח. כשנרצח בנה הנחמד והחביב על הכל, בחור יקר ונעים, אהרן הרשל בשמחת תורה ע"י הבלחובצים י"ש בפרוזדור בית הכנסת — קבלה את האסון בגבורה נפלאה, קברה את הצער עמוק עמוק בלבה. ואמנם לא עמד הלב לאורך ימים. לא עברה שנה וגם היא השיבה נפשה הטהורה לה'.

ד. סוניה ליפשיץ

יהודי פקח ולץ גדול. תמיד הופיע בהלצותיו. אפילו בזמן שהיה במצב דחוק. בלי אפשרות לכלכל משפחתו הגדולה, 9 ילדים. אמרותיו השנונות נמסרו מפה לפה: הופעתו והבעת פניו היו מיד מעוררים צחוק בריא. היה בו משהו מטוביה החולב של שלום-עליכם. יהודי „לא איכפת". תמיד „אגיל ואשמח" והכנסותיו קטנות. גם הגויים חבבוהו מאד. ורגילה היתה בפיהם האמרה: „יקא סאנא קאזשע" ז.א. כמו שסוניה אומר. בזמן שרבים עזבו את הכפר ועברו לעיירות הסמוכות — נשאר הוא במקום בין האחרונים, עם משפחתו הגדולה ורכושו הקטן לא יכל להסתדר במקום אחר וכך נספה על כל משפחתו ואף זכר לא השאיר.

ת. נ. צ. ב. ה.

יעקב קולודני.

קטעי זכרונות

קיץ. ערב. שקט מסביב. אנו, הילדים כבר שוכבים במיטות. קול מעבר לנהר מתמשך: „ליבה, פודבי פרום!" (ליב העבר המעברה.) לעתים מופנית הקריאה גם אלינו: „אוו, שוב טובי, זדורוביה, פודבי פרום!"... (בחייך, העבר המעברה.)

הקריאה חוזרת ונישנית.

אלטה ונח־ליב הם שכנינו הקרובים והטובים ביותר. אנו עושים בביתם כבתוך ביתנו. בערבי החורף היינו מאחרים שבת יחד עם אמא בביתם. אמא סורגת, אלטה מורטת נוצות ואנו הילדים עוזרים על־ידה. הבית מלא אכרים מעשנים, מספרים. ר' נוח־ליב מעיין בספר ליד השלחן; אין הוא לוקח חבל בשיחות החולין, שקוע הוא בעולמו. אלטה מרבה לספר. ומה נפלאים סיפוריה! אין אנו חשים בעשן המאחורקה, ואף לא בקיטור התנור, עד שאחותי מערל נותנת את האות, הראשונה היא להתעלפות.

ערב שבת, הבית נקי ומצוחצח. אף אנו רחוצים ולבושים בגדי־שבת. אבא מופיע במרכבה רתומה לשני סוסים, שהוא נוהג בהם. הוא בא לשעה קלה בלבד. עליו להחזיר את המרכבה. היה זה בתקופה שלמד בבוקויסק בבית קרלין. בעמדו לחזור אנו מלווים אותו במרכבה. אני רוצה לנסוע עמו. אמא משדלת אותי, אך ללא הועיל — אני מתעקשת ואיני יורדת מן המרכבה. נראה שאבא מקבל את הדין לא בלי רצון, ונפלאה היתה הנסיעה. אבא מאיץ בסוסים, מתבדח ומספר עמי כל הדרך.

ל"ג בעומר, קבוצת ילדים, ועמם לאה אחותי ואנכי, יוצאות לטיול אל מעבר לנהר. אנו מלקטים גרגרים. לעת ערב אנו חוזרים. המעברה מלאה אדם. הגויות מספרות זו עם זו, אגב משיכה בחבל להסעת המעברה. גם אני נותנת ידי ומושכת בחבל בכל כחי. אני בקצה המעברה. לפתע נשמטת הקרקע מתחת לרגלי, תלויה בשתי ידי על החבל על־פני המים, והמעברה חמקה — עברה לה ממני והלאה. החבל יורד ויורד, הסכנה קרובה. והנה הבחינה בי אחת האיכרות. הגויות התחילו להצטלב וברעש והמולה שבה המעברה ונתקרבה אלי. ניצלתי. אמא היתה נרעשת מאוד, ולא נתקררה דעתה עד שהביאו אלי לחשן ללחש על פחדים.

בבית־הספר העממי הרוסי. מכונסת, שותקת מפחדת. אף הדרך לבית־הספר מלאה פחדים, שקצים, כלבים, ועל הכל — שדים ורוחות.

יום ראשון ב„חדר". חיים־ברוך הוא המורה שלי. הוא מלא התפעלות הנה לימדני את התורה כולה על רגל אחת. זה לי היום הראשון ללימודי בעברית ואני כבר קוראה. אמא מופיעה. והוא מדגים לפניה את ידיעותי. מעשה שטן, אני טועה. הוא נוזף בי: „גויה!".

הגעתי לספר „בראשית". בת־דודתי מרים העניעס, בחורה גדולה, והיא מתגרה בי כילדה: „ויתרוצצו — און ס'האבן זיך געשטויסן, הבנים — די קינדער, בקרבה — אין איר בויך". היא עברה ליד ה„חדר" ושמעה את תלמודי.

אבא מלמדני. ילדה יחידה בין קבוצה גדולה של בנים. חברי הטוב ביותר הוא וועלוול לייבע'ס. אנו חוזרים יחד על שיעורינו בבית ר' ליב דורצ'ין. ר' ליב דורצ'ין רואה את חריצותנו בעיז יפה והוא מאשר זאת בפסוק כדרכו: „טובים השנים מן האחד!".

אחד באפריל. אמא עומדת משולהבת ליד התנור. לפתע נפתחת דלת המטבח, ונשמע קול בלהות של שכנתנו סוביסטיניה: „חוונקו, בוי, זידיניטה טופיטסה!" (חוה ילדי יהודים טובעים!) אמא רצה מבוהלת לנהר. היה זה תעלולי האחד באפריל. אמא נפלה מיד למשכב, ואנכי החלטתי לנקום את נקמתה. לפנות ערב באתי לסוביסטיניכה והודעתי לה שפילה דורצ'ין הביא את הדאר ויש מכתב גם בשבילם. „הכתובת מודפסת?", היא שואלת אותי. „כן", אני עונה בודאות. המכתב מיועד, איפוא, לבתה ילינה. היא נועלת את המגפים והולכת לקצה הכפר אל בית ליפה דורצ'ין

לקבל את המכתב. כנראה, ששם תפסו את הענין ושלחוה לקצה השני, אל מרדכי נוסנצ׳וק. ראיתיה חוזרת לאחר שעברה את הכפר לארכו מקצה אל קצה מסובבת בבוץ של ערב פסח. „חכי, חכי עד לשנה הבאה, אני כבר אסדר אותך״, איימה עלי.

אותו לילה היה לי ליל־בלהות: תשבץ של מראות־זוועה הבעיתני ובתוכו סוביסטיניכה רודפת אחרי ומקל ארוך בידה.

אני קוראה. זה עצוב מאוד. אני בוכה. האין זה „ברוך ממגנצה״? אבא יושב לידי. הוא מתאכזר בתיאורי התקופה ובהסברותיו. אני נחנקת בדמעותי. מופיע המורה בוקצ׳ין: „מה קרה?״

אבא, גאותו עלי. הם משוחחים ביניהם: פרעות, אנטישמיות וכו׳. אני שומעת. אני חיה את סיפורי הזועה. אך בלבי יודעת אני לבטח, שכל זה לא יתכן באמת: „האם בני־אדם בימינו מסוגלים למעשים כאלה?״

אני מורה עצמאית. יש לי „חדר״ משלי. ואני אז רק בת שתים־עשרה. היאומן הדבר? יש לי קבוצת בנות, בנות גילי, מהן גבוהות ממני בהרבה, ומהן גם מפריעות, ביחוד זכורה לי דינה׳קה חנה׳ס. כשל כוח סבלי.

ליל שבת. אבא בא הביתה לשבת. הוא מלמד בהורודוק. באותו זמן היה גם אחי הרשל בין תלמידי. אבא ואמא מתלחשים ומפליגים בשבחי: הרשל עשה חיל רב בלימודיו.

אמא מקשה ללדת. אני בבית־הכנסת, עומדת על כסא ליד ארון הקודש, חשה את זקנו של אבא מעל לראשי. אני שומעת את קולה של הרבנית על־ידינו. היא מנחמת את אבא: „זה יהיה בן, אל דאגה!״ בערב פסח, לפני הסדר, נולדה עדה. אוהפה יצקיס המילדת. „אוהפה מומחית גדולה. היא הגדילה לעשות מן הרופאים בקיוב. שם בקיוב לא דאגו לילד״. אז ילדה אמא ילד מת.

אני מלווה את עדה לאוהפה. מדי שנה בפסח מביאים לה מצות ויין, מתנת הנכדה.

אני נוסעת לדוברוֹבנה, ללמוד בבית דודי. שוב חשה אני את זקנו של אבא מעלי. הוא נושק לי. היתה זו נשיקתו האחרונה. לא יספתי לראותו.

עברו שנים. אני חוזרת הביתה כולי נפעמת לקראת הפגישה עם הורי והילדים. העגלה נכנסת לתוך הכפר. זהו הכפר, ללא שינוי. רק הרחובות נראים לי קטנים יותר והמרחק בין קצה אחד למשנהו נראה לי קטן בהרבה מכפי שנצטייר בזכרוני. אנו מגיעים לבית. אני נכנסת לחדר האוכל. כאן שוב „חדר״ — ואבא בראש השלחן. אני רצה לקראתו ועומדת פתאום. „זה לא אבא!״ היה זה אהרון המלמד. נשתררה דממה. מסתכלים בי. אני המומה. נפתחת דלת הטרקלין. „אמא!״. נשתנתה מאוד, רזתה לבלתי הכיר.

אט אט נודע לי הכל. אותה שעה עוברים עלי ימי־הבלהות שהגורל מנעם אותם ממני בשעתם. חמשה קרבנות נתן כפרנו. אבא היה האחרון.

אילו נשאר אבא עוד רגעים מספר בלבד ברפתו של סימן — היה ניצל... וסימן כיצד הטיח את ראשו בקיר: ר׳ צחים! במשך ששה ימים הצליח להחביאו, הבלאחובצים כבר עזבו את הכפר. שני האחרונים היו על המעברה בהתקרבם לחוף השני של הנהר. הם חזרו, וראו את אבא נכנס לבית״.

צריך היה לעלות על הגג. לאה שולחת אותי.

„למה דוקא אני?, תעלי את״.

„לכי את״, אומרת לי אמא בלחש, „לה קשה״.

כן, זה קרה שם על הגג...

אני נוסעת לקנדה. בנקט. אני נפרדת מחברי. בבוקר אני כבר בעגלה. אמא מלווה אותי לרכבת. קשה עלי הפרידה מאלטה. אנו גועות בבכיה גם אוהפה בין המלווים. צער רב הצטערתי על שלא התנשקתי אתה כעם השכנות היהודיות. כעבר זמן מה עוזבים את אמא והילדים

את רובליה, אנו עומדים בחליפת מכתבים עם אלטה ונוח־ליב ובנם ברוך. אנו שולחים להם כסף להקים מצבה על קברו של אבא.

אלטה ונח־ליב היקרים, אנשים טהורים ויפי נפש, אי המצבה לכם?! חיבת הכפר כולו לא עמדה לכם בבוא הכורת!

זלדה כגן־סטולמן

תל־אביב, 21.3.1953

הבלכובצים ב-1920 ברובליה

רובלה מנתה 80 משפחות של יהודים, לערך 500 נפש. רובם בעלי מלאכה; נפחים, נגרים, בנאים, חיטים סנדלרים. חנונים ששה ורוכלים שלשה. היהודים מצאו את פרנסתם בשפע והנה בא פתאום השוד. עוד בחוה״מ סוכות הגיעו אלינו שמועות על מעשיהם ורציחותיהם של הבלכובצים. נבהלנו, אך קוינו, כי ננצל מהם, בשמע״צ באו אל כפרנו עשרה בלכובצים, התחילו חוזרים על הבתים ומצווים על היהודים להתאסף בככר בית הספר של הנוצרים. נאספו שמה כארבעים יהודים. הבלכובצים הובילו את היהודים אל מעבר לנהר, שם הודיעו להם, כי על יהודי הכפר לתת להם כסף ענושים מאתים אלף רובל, וכי המה הנאסרים, הנם בני תערובת עד אשר יביאו את הכסף. בחרו בחמשה יהודים מן הנאסרים, שילכו לאסוף את הסכום הזה. הרוצחים אמרו, כי אם ינתן להם הכסף לא יעשו רע ליהודים, היהודים אספו שמונה עשר אלף רובלים והביאו להם, השודדים לקחו את הכסף, חלצו מהיהודים את מגפיהם הטובים וילכו להם. היהודים חשבו, כי כבר עברה הסכנה ושבו מעט למנוחתם.

למחרת בצהרים פשטה השמועה בכפר, כי גונדה חדשה של בלכובצים מתקרבת, חלק מהר לנוס אל היער או להחבא בבתי האכרים, ואמיצי הלב נשארו בכפר. לא עברה עת קצרה ואל הכפר באו 13 בלכובצים, אחד מהם אמר, כי הוא לגיונר. בהכנסם ירו פעמים אחדות באויר ויודיעו, כי על היהודים להתאסף בבית המדרש הגדול. הבלכובצים פשטו בכפר ויאיצו ביהודים ללכת לאספה, בדרך התעמרו ביהודים, את הרב משה חיים הכטמן צוו לרקוד ברחוב ואת מנדל נוסנצ׳וק, זקן בן ששים, הרגו. אימה וחרדה נפלה על היהודים, התחילו בורחים מן הכפר. בביהמ״ד נאספו כחמשים יהודים. הלגיונר דרש כי יתנו לו מאתים אלף רובלים, היהודים טענו כי אי אפשר לאסוף סכום רב כזה. אז רשם הלגיונר את שמות כל הנאספים בביהמ״ד ובצדו של כל אחד רשם את סכום הכסף, שעליו לתת. מאחד מהם אהרן צבי דורצין בן שלשים שנה דרש עשרת אלפים רובלים, אהרן צבי ענה, כי אין ידו משגת לתת סכום רב כזה, הלגיונר צוה להמיתו, החילים הוציאוהו תיכף לפרוזדור וימיתוהו, אחר כך דרש הליגיונר משלום בויר אלף רובל, בכיסו של בויר לא היה הסכום הזה, המיתו גם אותו, הלגיונר פנה אז אל יהודה דורצ׳ין, דוד של אהרון צבי המומת, וידרוש ממנו חמשים אלף רובל, בכיסו לא היה הסכום הזה. צוה הלגיונר וישימו חבל על צארו ויעלוהו על הבימה לתלותו. בקש האומלל, שירשוהו ללכת להפרד׳ ממשפחתו נתנו לו חיל ללכת אתו אל ביתו. אשת האומלל ובתו, בראותם, כי חייו בסכנה, פשטו בכפר, נתנו בעבוט לאכרים כל מה שהיה להם, אספו 50 אלף רובלים ויפדוהו ממות. ישראל נחום (אחד מן השנים שספרו לי הכל) התחבא בבית אכר ברפת מול בית הכנסת, כי אחיו אהרן צבי נהרג, יצא ממחבואו ויבא אל ביהמ״ד לראות מה נעשה. תפשו גם אותו וידרשו ממנו שלשת אלפים רובלים. הוא היה אנוס לתת את הסכום הזה, אחר כך שאל את הלגיונר! „מדוע מהרת להרוג את אחי הלא גם הוא היה פודה את עצמו בכסף". הלגיונר ענה, כי לא יוכל לחכות הרבה. הבלכובצים התנדבו למלחמה למען אסוף להם עושר, והיהודים, אם לא ימיתום, לא יתנו כלום. שאר היהודים, שהיו בבית המדרש פדו את עצמם בסכומים, אשר שת עליהם הלגיונר. כל אלה שנתנו כסף קבלו שובר מאת

הלגיונר בחתימתו (שמו קפלינסקי) גם תעודה, כי אסור לפגוע בהם. אחרי כן בא הלגיונר עם סגנו סמירנוב ועם הפורוציק אנדרייב בלוית החיילים אל בית יהודה דורצין, שפדה את עצמו בחמשים אלף רובלים, ושם עשו להם סעודה שמנה. בשעת האכילה אמר הלגיונר, כי הכסף שאסף מעט מאד וכי צריך לאסוף בשבילו עוד עד סכום מאתים אלף. דרש שיתנו לו רשימת כל יהודי הכפר העשירים. בעה״ב ענה, כי לא יוכל לתת לו רשימה כזאת. פנה הלגיונר אל החיילים ויאמר: „חזרו על בתי היהודים ומי שאין לו שובר, כי שלם כסף הענושים, תבוזו את כל מה שיש לו ואותו תהרגו. בני הבית כרעו לפני המרצח, נשקו את ידיו ויבקשו ממנו רחמים. אז אמר, כי הוא יוצא עכשיו עם חייליו ומחר בשתים עשרה בצהרים ישוב, ועד השעה ההיא על היהודים לאסוף למענו עוד חמשים אלף רובלים. הוא הוסיף, כי יקבל גם מרקים פולנים, גם דולרים אמריקאים וגם שטרות הדומה בני אלף רובלים. את המרק יקבל בשלשים וחמש קופיקות, את הדולר בשבעים רובלים ואת שטר הדומה בן אלף רובלים במאתים רובלים, יקח גם דינרי זהב בני 10 רובלים במאתים רובל הדינר. בעה״ב התחייב למלא את הפקודה. אחרי חצי הלילה יצא הלגיונר עם הגונדה שלו מן הכפר. כרגע התחיל קבוץ הכספים. אספו חמשים אלף רובלים. אלה שלא היה להם כסף נתנו בעבוט כל מה שהיה להם.

למחרת בשתים עשרה בצהרים באו ששה בלכובצים וידרשו מן היהודים עשרים אלף רובל. היהודים התחילו מבקשים את השודדים החדשים, כי יחכו מעט — חפצו להמשיך עד שוב הלגיונר עם חייליו. — בינתים ערכו שוב סעודה בבית יהודה דורצין לכבוד האורחים החדשים. את חמשים אלף הרובלים שאספו פחדו להחזיק בבית, פן ימצאום השודדים החדשים, לכן שמו אותם תחת גויותיהם של הקדושים, שהיו מוטלים בבית המדרש. השודדים החדשים לא נתנו מנוחה, דרשו כסף. נתנו להם פעם אחת אלף מרק, פעם שנית ארבע מאות רובל ואח״כ עוד מאתים רובלים. עד כה ועד כה שב הלגיונר עם חייליו. היהודים שמחו לקראתו. יהודה דורצין בכה לפניו ויאמר; „הנה באו חיילים אחרים, ודרשו כסף, מה היינו עושים לוא לקחו את הכסף שאספנו בשבילך בעמל כל כך רב?״ הוא ענה: באשרכם, כי הצפנתם את הכסף, אני לא הייתי מקבל בחשבון מה שהייתם נותנים לאחרים. הוא שלח לקרא לששת החיילים ויצום לצאת מן הכפר. קבל את חמשים אלף הרובלים והתרעם, כי מעטים דינרי הזהב. למען פיס אותו נתנו לו עוד טבעת זהב ויבקשוהו, שישאיר בכפר חיילים אחדים משלו לשמור על היהודים מחיילים אחרים. הוא נעתר. השאיר חמשה חיילים ונתן ליהודה דורצין תעודה כדברים האלה:

„אנו מצוים לכל החיילים, שיבואו מאיזה מקום שהוא, כי לא יקחו מיהודי רובלה כל כסף ענושים. הממרים את פקודתנו ימסרו למשפט השדה. חתומים הלגיונר קפלינסקי והפורוצ׳יק אנדרייב.״

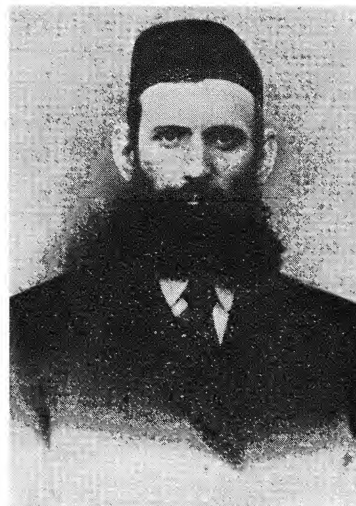
אחרי כן נתן רשיון להוביל את המומתים אל דויד־הורודוק ולהביאם לקבר ישראל. באותו הזמן שדדו ששה החילים ההם את רכוש היהודים בקצה הכפר השני, ואחרי צאת הלגיונר התחילו גם חמשה החיילים, שהשאירם לשמר את היהודים, לשלח בבזה ידיהם וגם לטמא נערות ונשים צעירות. אז נמלטו כל היהודים מן הכפר; עזבו את בתיהם ואת כל אשר בהם וינוסו מנוסת חרב. הם חשו מפלט להם אל היער. החיילים שדדו כל אותו היום וכל הלילה, בוזזו בגדים, כרים וכסתות וכל אשר מצאו ולא השאירו כלום.

בלילה באו מרצחים חדשים, ובראותם, כי בכפר אין יהודים ובבתים אין מה לקחת, פשטו לבקש את הנחבאים. בכפר הקרוב חוטומלה מצאו את השוחט חיים כהן, אב לחמשה ילדים קטנים, זה היה בבקר. הוא היה עטוף טלית ותפילין ועמד בתפלה. אחזו בו, הוציאוהו מן הכפר ויהרגוהו. באותו יום מצאו ביער את אריה ליב בוקוב, בן 50, אב לשבעה בנים, ומבלי לדבר דבר המיתוהו בבית אכר אחד. מצאו את הבחור משה לפקין בן 18 והוא נפל חלל בידיהם. כל העת ענו נשים ונערות, הדבר הזה ארך עד היום הרביעי של השבוע השני. היהודים היו כל הזמן ביער. ביום

הרביעי, כאשר הונח מעט בכפר, בא יהודי אחד נחום סטולמן, מלמד בן 45, אב לשבעה ילדים קטנים אל ביתו לראות מה הנעשה בו. התפרצו המרצחים אל הבית. הוא עלה על עליית הגג להתחבא, מצאוהו שם ויתלוהו.

מצב היהודים היה נורא. מכל עמלם לא נשאר כלום. בתיהם הרוסים כלם ערומים ויחפים. כליון גמור. מספר המחוללות מגיע לארבעים. יש גם אנוסות בנות שלש עשרה. כחמש עשרה נערות תמימות חלו במחלת הזמה, שהנבלים הדביקו בהן.

על מעשי בלכוביץ והחורבן שהביא בכל הסביבה ובמיוחד בדויד הורודוק וברובלה כתוב באריכות ב„מגלת פורעניות" של פיינשטיין שנדפסה בהצפירה ואח"כ בחוברת. וברור שחשוב ביותר להביא את החלק המתאים כמו שהוא ובשם כותבו. כמובן שאפשר להוסיף עוד, מה שלוא נזכר שם.



ישראל נחום דורצין

ארגון בני דויד הורודוק בישראל

לפני חמש עשרה שנה, בהתחלת מלחמת העולם השניה, לא היה קיים עוד גוף צבורי מאורגן מבני ד.־הורודוק הנמצאים בארץ במספר לא מבוטל.

משהחלו להגיע בשורות איוב מהנעשה בפולניה ומשנודע גם על פליטי ד־הורודוק הנמצאים ברוסיה, פנה הח' ר. מישלוב לח' ח. קלוז'ני בדבר הקמת ועד בני העיר ד.־הורודוק בישראל, שיארגן את פעולות העזרה ויעמוד בקשר מתמיד עם הפליטים.

לאספת היסוד של הועד נקראו הח"ח א. לחובסקי, י. קשתן, ד. יודוביץ, י. ליפשיץ, דב שפר, ר. מישלוב, א. ש. פרידמן, מ. מרגלית, ב. סלומינסקי ח. קלוז'ני וא. קרזנר.

הודות לפעולות הועד הושגו רוב כתובותיהם של בני ד.־הורודוק — כמאתים בערך — אליהם פנה הועד בחוזר מיוחד ובבקורים פרטיים בבקשת עזרה כספית למען הפליטים.

בתור ראש הועד נבחר הח' אריה דושניק שמסר הרבה מזמנו ומרצו להצלחת פעולות הועד.

אחרי שנתקבלו כמה כתובות מהפליטים ברוסיה, החל הועד בשליחת חבילות ומכתבי עדוד שעודדו את הפליטים במצוקתם. החבילות נשלחו בכל מיני דרכים ע"י הדואר וע"י הסוכנות בעזרת הח"ח א. גלינסקי וי. קשתן וחלק גדול מהם הגיע לתעודתו.

לפני 10 שנים בערך נערך יום האזכרה הראשון לקדושים ומאז מתקיים יום האזכרה בכל שנה ומשתתפים בו רוב בני ד־הורודוק מכל הארץ.

הועד התמיד בעבודה מאומצת בכל השטחים. התקשר עם בני ד־הורודוק שבאמריקה, קבל מהם תמיכות כספיות ובמאמץ משותף של ההורודוקאים באמריקה ובארץ נוצרה ב־1949 קופת הגמ"ח ע"ש קדושי ד.־הורודוק, שעזרה לנזקקים ע"י מתן הלוואות בתשלומים.

תוך הזמן החלו להגיע לארץ החלק הגדול של פליטי ד־הורודוק מרוסיה שקבלו את מלא העזרה מאת הועד. הח' שמואל צציק שהגיע מרוסיה נתקבל כח' לועד וכמו כן האחים אליהו ויצחק גלינסקי שעזרו בהרבה להגברת פעולות הועד.

מחוץ לאספות האזכרה, נערכו גם כנוסים ונשפים שהיו מוקדשים לפעולות השוטפות, האורחים מאמריקה, י. קיטאי, חנה שפילברג־גרנדיר ואחרים שהשתתפו באספות ובכנוסים של

בני ד־הורודוק בארץ — היו מלאי רשמים מפעולות הועד והגבירו את עזרתם של בני הורודוק שבאמריקה למען קופת הגמ״ח והוצאת הספר „יזכור״.

לפני כארבע שנים החלו ח״ח הועד בפעולה נמרצת למען ספר הזכרון לקדושי ד־הורודוק, תוך שנים אלו נרכש הודות לפעילותם של יחידים חומר רב ערך למען הספר.

ספר זה שהוא גולת הכותרת של פעולות הועד, מסיים תקופה רבת ענין וערך למען זכרם של הקדושים — ומהוה מצבת עד לדורנו ולבאים אחרינו.

הועד.

כינוס יוצאי דויד־הורודוק — 1933



אסיפת האזכרה הי"א של יוצאי דויד־הורודוק באולם „בית־ישראל" — תל־אביב — 28.7.53
די 11־טע אזכרה־פארזאמלונג פון דאוויד־הוראדאקער אין תל־אביב, זאל „בית־ישראל" 28.7.53



נשיאות אסיפת האזכרה הי"א בהשתתפות האורח מאמריקה יעקב קיטאי
פרעזידיום פון דער אזכרה פארזאמלונג מיטן אנטייל פון אמעריקאנער גאסט יעקב קיטאי







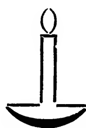
קהל המשתתפים באסיפת האזכרה הי״א — די פארזאמלטע אויף דער אזכרה



חלק מהנוכחים באזכרת האבל לקדושי דויד־הורודוק בתל־אביב — שנת תשי״ג. בהשתתפות האורח מאמריקה יעקב קיטאי

א טייל פון די אנטיילנעמער אין דער אזכרה פאר קדושי־דאוויד־הארадאק תל־אביב — יאר תשי״ג מיטן אנטייל פון יעקב קיטאי — גאסט פון אמעריקא

ספר זכרון



נר לנופלים

ליפמן יצחק בן לאה, נכדו של ר' א. י. שפר נולד 12.9.1928 נפל בקרב ע"י טירה 13.5.48.

אהרן שרמן, בן משה ורחל לבית קצמן, נולד בראשון לציון ב־4 בספטמבר 1927. קיבל חינוכו בביה"ס בראשון־לציון. נכנס להגנה בהיותו בן 14, לקבוצות איתות וקשר. משנת 1942 שימש כנוטר במשטרת הישובים שמרכזו היה בעפולה. עם פרוץ מלחמת השחרור נקרא לגדוד 52 בחטיבת גבעתי, והשתתף בכיבוש סרפנד, בקרבות תל־עריש, גן־יבנה וכפר־אוריה. כן לקח חלק בהבטחת הדרך לירושלים. נפל בג' בסיון תש"ח בפריצתו עם חוליה לתוך ניצנים שהיתה בידי המצרים. נפגע מכדורי המצרים במרחק מטרים ספורים מעמדותיהם, והוצא משם ע"י חבריו עם נסיגתם. הובא לקבורות בראשון־לציון.


אהרן שרמן

אריה שוסטקובסקי

בן אהרן ופסיה, נולד בדויד־הורודוק בכסלו תרס"ד (10 בדצמבר 1904). עלה ארצה בשנת תרפ"ה (1925). קיבל חינוך תיכון, היה פעיל בהגנה, נפל בואדי רושמיה, חיפה, עם התפוצצות פצצה ביום י"ד תמוז תרצ"ח (13 ביולי 1938).



פסיה לב



פסיה לב, בן זלמן ושושנה, נולדה בכפר־סבא בתמוז תרפ"ט (17 ביוני 1929) קיבלה חינוך עממי ותיכון, המשיכה לימודיה והכשירה עצמה כאחות, מטפלת בתינוקות. היתה פעילה בהגנה. נפלה בשער הגיא, בשיירה מירושלים, בכ"ה בכסלו תש"ח (7 בדצמבר 1948).


שושנה לב

שושנה לב, אשת זלמן, בת יעקב ופשה צפורין. נולדה בדויד־הורודוק עלתה לארץ ב־1921, היתה פעילה בתנועה הציונית, וחברה בקבוצת מרחביה. חלתה משברון־לב אחרי נפילת בתה פסיה ומתה בי״ז באדר תשי״ב (14 במרץ 1952).

זאב לחובסקי, בן שלום ובתיה לבית רוקוב, נולד ברובלה ב־11 בספטמבר 1922. נתחנך בדויד־הורודוק. בשנות המלחמה שהה ברוסיה ובגרמניה. שהה שנתיים בקפריסין ועלה ארצה ב־1947. שירת בצה״ל ונפל בקרב על סג׳רה בח׳ בתמוז תש״ח (יוני 1948).

במקומות שונים. במלחמת השחרור סיים קורס צלפים והיה מ״כ ביחידה קרבית. השתתף בהגנת תל־אביב וגבולותיה, וכן בהתקפה על יעזור, תל־עריש, וסלמה. אחרי־כן עבר למבואות הנגב והשתתף בהגנת נגבה. נפל בהתקפה הכבדה ב־21 ביוני 1948. הובא לקבורות במקום.


זאב לחובסקי

זאב וירובניק

נולד בתל־אביב לאביו זליג, ולאמו לאה איידיל דושניק. נכד ראשון לסבו אריה דושניק. סיים את חוק לימודיו בבית־ספר למסחר, ועבד כפקיד ממשלתי, אחראי ועושה את מלאכתו ומבצע בנאמנות את כל אשר הוטל עליו. גבוה היה, שופע מרץ ומסירות; והנמצא במחיצתו חש שלפניו בחור ארצישראלי שאפשר לסמוך עליו.



בימי מאורעות 1936 השתתף בהגנה על תל־אביב ועל יהודי יפו, אחרי לילות־שמירה מתוחים היה חוזר לעבודתו, בלא להוציא הגה מפיו על אשר התרחש כאילו לא אירע דבר. נשלח לקורס צלפים ובסיימו — נדד במקומות שונים בתפקיד.

במלחמת השחרור נשלח לקיבוץ נגבה, עם 60 בחורים אחרים, כתגבורת מסייעת לאנשי המקום בהגנה על מבואות הדרום. ביום ד׳ 2.6.48, פתחו המצרים בהרעשה כבדה, במטרה לכבוש את הנקודה. זאב התנדב לעמוד על מגדל המים כצופה, ולהתריע על הסכנה המתקרבת. הודות לו ידע כל אחד את מקום הסכנה — והשכיל להזהר. קציר המות שקצר האויב לא הרתיע את זאב, והוא נשאר במקומו שקט ואיתן. עד שפגע צרור כדורים בלבו האמיץ — והפילו חלל.

יהי זכרו ברוך.

שולמית דורצ׳ין

כל שאנו מתרחקים מזמן מלחמת השחרור ואנו מעלים בזכרוננו דמויותיהם של בנינו ובנותינו שנפלו, דמויות הנשקפות לנו מעזבונם הספרותי וממכתביהם — אנו אפופים רטט של הוד לתפארת האדם שבהם.



דמויות אלה תשמשנה לנו בעתיד, נכס יקר לחנוך הדורות הבאים, מעין פרק חדש בספר הספרים שלנו...

ביחוד אצילות הן הדמויות של הבנות. מספרן היה פחות ממספר הבנים, ועל כן היה חין ערכן ברמה יותר גבוהה.

שולמית עומדת ללא כל ספק, בשורת הדמויות האלה.

בת לשתי המשפחות המיוחסות שבכפר. מצד אביה למשפחת דורצין המפורסמת כאנשי מעשה, ומצד אמה למשפחת שלמה זינגרמן ומשפחת הרב ר׳ דוידל מהורודוק — אצרה בנפשה הטוב והיקר משני הצדדים יחד. מעשיות ואצילות, תבונת אנשים וזיו אראלים, ארץ ושמים בה נשקו, טיפוס נערה לא רגיל ואנו נותנים כאן קטעים אחדים ממכתביה וגם קטע מן החוברת שהקיבוץ הוציא לזכר חלליו במלחמת השחרור. ומתוך שני אלה תתיצב לפנינו הדמות של שולמית בכל זהרה האנושי.

„מי עדיף״?

בדרך מסיביר לארץ־ישראל היו, כידוע, תחנות בינים במחנות הפליטים בגרמניה.

סוף סוף בא היום המקווה והמשפחה עומדת לעזב את המחנות ולעלות לארץ בתעודות של „חוזרים״, כביכול.

אין הנערה מסכימה לעלות יחד עם ההורים, והנימוק: „אני צעירה ובריאה, ואני אוכל לעלות בעליה ב׳. ויש כ״כ הרבה נכים, שלא לפי כוחם לגנב גבולות וכדומה — הלא מוטב שאחד מהם יקבל את הסרטיפיקט... ואני אעלה כמו שרבים עולים... ובינתים אני אמשיך לטפל בנוער שבמחנות.

„מי יבנה?

במכתב לחבר שנשאר בגרמניה היא כותבת מעיר הנמל, אחרי שנפגשה עם כמאה איש נוער העומד לעלות לארץ.

„כל הנוער הנוסע אתי, רוצה אך ורק להמשיך בלימודים. שוחחתי אתם, וכולם נוסעים אך ורק למטרת לימוד ולימוד.

„ואת הארץ מי יבנה״?

— היא שואלת והיא מסימת את מכתבה: אני כבר מתחילה לחשב אחרת על מה שנוגע לעתיד שלי...

מאושרת בין המאושרים

כך ראתה את עצמה בבואה לקיבוץ (ניצנים).

מלחמה כבדה היתה עליה לנהל עם ההסכמה הכללית שהיתה שלטת בחוגי מכריה בעיר

על הקיבוץ. והיתה לפניה דרך „טובה" ובטוחה. משם, מרוסיה הביאה תעודה מביה"ס הגבוה שביקרה בו עם ציונים טובים. וכאן בירושלים שערי האוניברסיטה נפתחו לפניה לרוחה. נכנסה באמצע השנה ועברה בהצטיינות לקורס השני (פיסיקה — מטמטיקה) וגם סטיפנדיה מובטחת לה. אולם „נולדתי להיות קיבוצניקית" היא מתנצלת בפני קרוביה על המפנה שעשתה בחייה. „רק פה התחלתי לחיות" והחדשים הקודמים היו „חדשי התנוונות" „ונשאר לי להצטער מאד על העבר. כי „לחוש דכאון על אדמת המולדת — זהו חטא שאין כמוהו...."

אחד החברים של הקיבוץ (יששכר) כותב בחוברת לזכר הנופלים:

„שולמית איננה דמות שכיחה בימינו. היא היתה שייכת כאילו לתקופה מוקדמת יותר של הציונות החלוצית"...

הילדה קלטה נבטים ראשונים לאידיאליות לאומית ציונית בתוך כתלי בית הספר „תרבות" בעיירה (סטולין) וגם בבית ההורים — ציונים מסורים — היתה שלטת רוח ארץ־ישראלית והשפה המדוברת בבית היתה עברית.

ובהכנס השלטון תחת משטר הסוביטים, וביה"ס העברי הפך לבי"ס בשפת הוראה אידיש ורוסית, וכל רוח לאומית גורשה ממנו ביד אכזריה, נלחמת שולמית, לפי דרכה, ברוח הזרה ואינה נכנעת...

שש שנות הגרוּש בסיביר הראו לה את הנוער הרוסי, איך הם גדלים ומתחנכים לאהבת ארצם ומשטרם, וזה חישל עוד יותר את רוחה להתמזג התמזגות גמורה עם הארץ ועם אדמתה, על כן „חטא הוא לחוש דכאון פה על אדמת המולדת" זהו מעין הד לשירתו של המשורר:

„הלא את אבניך ארצה ואשקן,
וטעם רגביך לי מדבש יערב."

מן המצור

קטע ממכתב:

„צבי, (חבר שעמד לסיים את הטכניון, נפל אח"כ כחבלן בסדום) הלא ידענו, שבגורלנו יפול להשתתף במלחמת השחרור...

„לי כל כך טוב. איך הצלחתי לברוח מהעיר. הרי לפעמים גל של אושר אין סופי ממלא את לבי למחשבה שאני פה ויכולה במו ידי לעשות את זה שאני עושה".

„שלמנו קרבנות יקרים (שלשה חברים של הקיבוּץ נפלו מן ההתקפות הבלתי פוסקות של השכנים, יבנה מצפון ואשדוֹד מדרום) וכבר גואלו ידי בדם, בהרבה דם של בחורים, שלפני רגע כך אמרו: שולה, את „אייזן" וחדלו לחיות... אבל הצלחנו להתגבר. קבוצתנו עומדת איתן. ואני רואה את עמי — עם נחמד. רוצה להגאל ומוּכן לגאולה. אני מתחילה להיות גאה כעמי. הן נוער כזה לא תצליח לחנך אף אומה אחת...

מהדהדים פה, בדברים האלה, זכרונות משם, מן הרוח של הנוער הרוסי הקומסומולי — שגם צבי, אליו נכתב המכתב, הכירו וידעו יפה יפה — הנוֹער המתחנך למסר הכל למען המולדת והמשטר, אפילו את...

ובמכתב אל האח: נכון, יוסי, שאנחנו צריכים להיות מאושרים, שבגורלנו נפל להשתתף במלחמה הקדושה, מלחמת השחרור, אני מרוצה ממך שאתה בשורות הלוחמים, חבל רק, שאנו בפינות שונות.

ואחרי שהיא מספרת לאח על העמדה שיש לה בחברה, שגם את המשוריין שלהם קראו בשמה: „שולמית", כדרך אחות הרוצה להבליט עצמה מעל לאח, ולא בלי רגש של גאוה עצמית — היא מוסיפה בסוף בהומור יקר: „תתכופף בזמן הקריאה, ש„הבלופים" שלי יעברו מעל לראשך הנחמד".

ובמכתב אחר: מה שהיה השבוע — שבוע לפני פסח — היה רציני, מאד, אבל, יש אל בשמים! — הנבלים הוציאו 5—10 אלפים כדורים מכל הסוגים של הנשק המוכר לנו, אפילו נשק אנטי טנקי, פגזים ופצצות עשן (מנוולים כאלה!) וכל זה נמשך מ־7 בבקר עד 3 בלילה. אבל החברה שלנו נהדרת. אני כעת מאוהבת בחיילים שלנו, אני מתחילה להיות גאה בעמי! (אחרי האכזבה שהנחילה לה הסביבה העירונית וגם האוניברסיטאות, בה נקלעה תיכף לעליתה לארץ).

„נקוה שבקרוב יגמר כל זה ובנצחון הצדק והאמת נפגש בריאים ושלמים."

אולם אחרת רצה הגורל. ביום ה־6 ביוני, שבוע ימים אחרי המכתב האחרון, נפלו במערכה האחרונה המכריעה 30 איש, מחציתם חברי הקיבוץ, ממטר האש הקטלנית שהמטירו המצרים כאשר פרצו לתוך שטח המשק. ובין הנופלים גם שולמית, כשהיא עסוקה בהגשת עזרה לחברים פצועים.

ואותו חבר הקיבוץ, שהזכרנוהו למעלה, כותב: בימים הקשים שלנו היתה שולמית מעודדת את כולנו. אופטימיותה לא פגה עד הרגע האחרון.

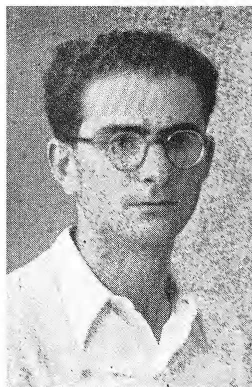
„בעשרת ימי המצור האחרונים היא אינה יודעת לאות. היא היתה מעין לא אכזב של מרץ. תכונת נפשה העיקרית היתה אהבת האדם, אהבה שנגלתה במיוחד בהדרכת הנוער, תפקיד שהתקשרה אליו תחלה במחנות ואח"כ אצלנו. מכאן — מסיים החבר — שהמוסד לנוער, שיקום על אדמת ניצנים לזכר מגיניה — הוא ההולם ביותר את נפשה של שולמית והוא יהיה מצבה מתאימה וראויה להנצחת חייה החלוציים". אחת מני רבות; כאלה הן היו. יצחק עידן זלדין

צבי דורצ׳ין

„אנחנו מגש הכסף
עליו ניתנך לך מדינת ישראל"
(נתן אלתרמן)

היתה לי הזכות להכירו מקרוב. גרנו יחד בחדר אחד בחיפה בלמדו בטכניון. תוך 4 החדשים של חיינו המשותפים, עד מלחמת השחרור, התרשמתי לא פעם מאישיותו דמותו ואפיו.

הקו העיקרי באישיותו היה אמונה ומסירות. שתי תכונות אלה לוו׳את צבי בכל תקופות המפנה בחייו.



כשגורשה המשפחה מפינסק ובאה לסיביר — נפרד צבי מהם ואיקלע ללנינגרד ועברו עליו כל ימי המצור האיומים, כשהחרב אכלה מבחוץ והרעב מבית. למד שם בטכניון הנדסות בנין, מקצוע ותואר המבטיחים עתיד מזהיר ברוסיה, ביחוד למי שהוא גם חבר בקומסומול. אולם צבי לא נפתה אחרי אורותיה המגרים של רוסיה ובהזדמנות הראשונה בורח משם ועולה לארץ, לקשר גורלו בגורל העם המחדש את חייו במולדת.

קבלו אותו לקורס השלישי בטכניון, עוד שנה יגמר כמהנדס בנין, בינתים הוא צריך לקים את עצמו, המשפחה עדיין מתגוללת שם במחנות בגרמניה, והתנאים של הסטודנט בחיפה לא קלים. צבי לומד ועובד. עובד כפועל בנין, עובד בנמל, עובד ולומד לומד ועובד. ולמרות יומו ולילו הגדושים הוא מוצא גם זמן לעזור לחבר נחשל לפתר בעיות, לסיים עבודות הפקולטה וכדומה.

לא ניתן לצבי, כמו לכולנו, ללמד בשלוה: המלחמה באופק. מסביב הכנות לקראת ההכרעה הגורלית. לוקחים את תלמידי הטכניון לעמדות, לאמונים, שולחים למשמרות בשכונות השונות המנותקות מן העיר. אולם את צבי רוצים לשחרר. המסגרת הגדולה לגיוס עדיין לא הוקמה. הכל

מה שנעשה — נעשה בהתנדבות, ואין חובה על צבי להתנדב, מאחר שהוא צריך לקיים את עצמו, משחררים אותו מהגיוס החלקי. צבי בכל זאת מתנדב ומשתתף בכל. שאלתיו פעם על כך, הוא השיב:

רב מדי עשיתי בשביל זרים בשביל ארץ זרה לנו. חפרתי חפירות, סבלתי, רעבתי, מה לא עשיתי שם. עכשו מה שנדרש מאתנו — זהו מעט מזעיר לעומת חובתנו לארץ שלנו.

החלו הקרבות שקדמו להכרזת המדינה. הטכניון נסגר. הסטודנטים נשלחו ליחידות שונות. אנו נפרדים. אני באחת היחידות בצפון וצבי נשלח לחיל ההנדסה בתפקיד אחראי. צבי מצטיין במסירות לתפקידיו כחבלן וכראש לחולית חיל הנדסה משתתף בפעולות שונות ובאחת הפעולות לשחרור סדום, בפרקו מוקש, נגדעו חייו, חיי סטודנט יהודי נאמן ומסור לעם ולארץ והוא בן 26.

יהי זכרו ברוך. שלמה עידן

צבי היה בנם של עטיל אלפינר מהורודוק וישראל נחום דורצין מרובליה.



אורי ווייצברג בן יצחק ושרה
נולד ב־5.8.1938

נפל במבצע סיני
ב־31.10.1956

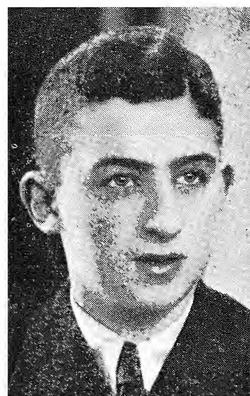


הוכמן ברוך
בן יהודה וזיסל

נולד כ״ו לחודש סיון
שנת תרפ״א
נפל כ״ח אלול תשי״א



זלמן גלויברמן ז״ל
מראשוני חלוצי העליה השלישית



זאב גלויברמן ז״ל
הפרטיזן
נפל במלחמת העולם השניה



איסר ברסקי ז״ל
מחללי מלחמת השחרור
נולד י״ג שבט תרפ״ח 24.1.1929
נפל בקרב על גבעה 69 27.6.1948

י ז כ ר

יעלה זכרונם של אנשי עירנו יהודי דויד־הורודוק הקדושים והטהורים, אנשים נשים וטף שהומתו נהרגו נחנקו ונטבעו על קדוש השם בידי הנצים וגרוריהם. יתגדל שמם לעולמי־עד ויתקדש זכרם לנצח נצחים.

א

אוכסט חיים ורוזיל וילדיהם
אילמן קהת ושרה וילדיהם
אילמן יצחק וברכה
אולשנסקי רבקה
אברמוביץ שרה, אברמוביץ זאב.
אברבוך חיים ושרה וילדיהם
אייזנברן אהרן ועלקה וילדיהם, גודל, גיטל ומרים
אייזנברג סימקה ברוינדל ובשקה
אייזנברג משה יצחק ושרה וילדיהם
שושקה, רייזיל, מוטיל, גיטל, יעקב
אברך שרה
אברך בריינדל
אברושין משה פייבל ואשתו וילדיהם
אולשנסקי אשר ובײלה
אולשנסקי אברהם ולאה
אשמן יעקב וחיה, הניה, מרים, ישראל
אולשנסקי ניסל וחשקה ובנם יעקב
אלפינר מאיר ושרה וילדיהם
אלפינר גדליהו ורחל וילדיהם
אלפינר אברהם, ובניו אהרן וחיים
אולשנסקי יהודה ושרה לאה
אולשנסקי יונה
אלפינר יוסף בן משה ניסן וסוניה וילדיהם
אלפינר אלטה
אלפינר איצל ואשתו
אולפינר זליק
אולפינר מיכאל
אולפינר אהרן ואשתו
אולפינר יעקב ואסתר וילדיהם
אולפינר משה אהרן ואשתו וילדיהם
אולפינר בריל וציפקה
אולמן אברהם ואלטה
אולפינר נחה והילדים חנה וברוך
ארליך משה
אולשנסקי יוסף ושרה מלכה
אולשנסקי יעקב ואשתו וילדיהם
אולשנסקי ישראל
אולשנסקי הלל ושרה ובנם מרדכי
אייזנברג בריל

ב

ברנצוק חיים ואשתו רבקה וילדיהם
בנימין דויד ואיטקה
ברונשטיין חייה לאה
ברונשטיין יעקב ואשתו וילדיהם
בורשטיין אברהם ואשתו ברכה וילדיהם
רבקה ומאיר
בורשטיין פסיל
ברש טייבל
ברזנוגר יוסף ומיכאלה
ברזנוגר רבקה
ברזנוגר לייזר
ברזנוגר חייה
ברגמן מוטל וגיטל
ברגמן יוסף ולאה
ברגמן רחל
בסביץ ליפקה
ברוכמן אשר ואשתו וילדיהם
בורשטיין יוסף ובײלקה

בורשטיין מוטיל ואשתו
בורשטיין משה חיים
בסביץ משה ונחמה
ברזנוגר משה ואשתו צפורה ותמרה
בליזובסקי נחמן
ברזיוין יעקב ואשתו
בקמן שלמה חיים ורשקה
ברזנוגר שלמה וחיה וילדיהם ירחמיאל
יעקב וליבע
ברצקר מנדיל ואשתו וילדיהם רחל, עטיל אוטקה
ברוכמן דוד, יהודה
בוקוב לאה
בוקוב רבקה
בוקוב יצחק
בוקוב משה
בוקוב מינדל
ביגון חייקל ואשתו צירל
בגון שלמה ופעשע
בגון יוסף אשתו וילדיהם
בגון מרדכי יעקב ואשתו
בורשטיין מנחם ואשתו
בורשטיין משה
בורוכמן מאיר
בורוכמן שרה
בורוכמן לאה
בורוכמן מרדכי
בורוכמן משה
בורוכמן שלום
בורוכמן ראובן
בורוכמן גיטל
בורוכמן יהושע
ברמן לאה
ברמן בריל
ברמן אסתר
ברמן יודל
ברוכמן ציפה
ברוכמן אריה ופרומה
ברוכמן חיים ויכה וילדיהם יוסף זלמן, ברוך
ברוכמן סוניה

ברוכמן משה וליבה וילדיהם יוסף, מיכאל,
סוניה, מניה
ביילין פסח אשתו וילדיהם
ברגמן פסח וגולדה וילדיהם
ברגמן יעקב
ברגמן מוטיל וגיטל
בסביץ דוד
בסביץ יעקב
ברזנוגר יצחק ואלטה
ברזנוגר ריינה
ביילין ברוך ומאיר
בוקוב טילקה
ברמן גיסיה
בייגלמן שלמה
בוכליצקי ניסן וחייה וילדיהם דב זאב וחיים
ברמן בריל ושיינה וילדיהם
ברזנוגר פנחס ועטיל וילדיהם ברוך שעיה
מוטיל, ובריינדיל
ברוכמן משה ואשתו וילדיהם
ברוכמן שלום
ברוכמן שמחה ודוד
ברוכמן דוד בן מאיר ואשתו וילדיהם
בורמן יודל בן מאיר
בייגלמן שלמה אשתו וילדיהם
בייגלמן יוסף אשתו וילדיהם
ביילין יעקב ושרה
הרב ברקוביץ יוסף אשתו וילדיהם
בקוב ברוך ישעיהו אשתו וילדיהם

ג

גלמן רייזיל
גלמן אפרים
גלמן זיסל
גרנדיר מאיר ומלכה וילדיהם
גרשטיין חיים ומניה
גרשטיין בועז

גייער אשר ואיידל וילדיהם, חיים, פיגל, אברהם ושפרה
גוז מרדכי וחייצה וילדיהם
גוטליב יוסף ואסתר וילדיהם שכנא ואריה
גונין יעקב שלמה ושיינדיל וילדיהם
גורנשטיין ישראל ואשתו וילדיהם
הרב גינזבורג משה יהושע ואלטה, וילדיהם חנה פייגלה וזאב
גוסקביץ הרשיל וגולדה וילדיהם
גוסקביץ דוד ומשפחתו
גוסקביץ ברוך ומשפחתו
גוסקביץ טנצר ומשפחתו
גוזקביץ גולדה, צייטל, קלמן, פסחקה
גוסקביץ פישל
גיטלמן גרשון ופיגיל וילדיהם
גלויברמן שמעון ורודה וילדיהם
גולדמן יהושע ושרה וילדיהם שלמה ישראל וויטקה
גרושקביץ ברוך ואשתו
גרושקין חנה
גלייברזון זלמן ומלכה וילדיהם
גלינסקי שמואל ושרה לאה וילדיהם
גולוביצקי חנה
גולוביצקי יוסף ואשתו
גולוביצקי אפרים
גייער אשר ורבקה
גלויברמן יוסף ודבורה ובנם זאב
גינזבורג דוד ורחל
גורביץ ינטיל
גורביץ פסח ונחמה וילדיהם יוז׳ מלכה רוני
גינצבורג גולדה ואיצל
גינזבורג ליבה רייזל הרבנית
גינזבורג יעקב דוד והניה וילדיהם מרים, רחל ושרה
גינזבורג ישראל יוסף
גורביץ בשיה וילדיהם, איסר, דוד, יוסף הרשיל
גלמן יוסף ושרה וילדיהם
גולדהור יעקב ואשתו וילדיהם
גרצולין יעקב וחנה וילדיהם

גורסקי רחל
גורביץ מאיר ואשתו
גרצניק ליפמן ורשקה
גרצניק אברהם
גלויברמן לייבל ופאוה ובנם זאב
גלויברמן יעקב
גורנשטיין מנדל
גולדהור יהודה
גולדהור ריבל
גולדהור שמעון
גרציק ליטמן ודובקה
גיטלמן שלמה
גיטלמן יהושע
גיטלמן ישראל
גרשינוביץ שלמה וצפורה
גורביץ ישקה ואשתו פישקה
גינזבורג ישראל
גרביץ גינזבורג ישראל
גורביץ זלמן והינדה וילדיה
גורפינק ואשתו חינקה
גלבורט יעקל ואשתו רישל

ד

דיאטלוביצקי דוב ואשתו וילדי הם
דיאטלוביצקי יוסף
דוברושין נח ומרים וילדיהם לאה פרידל ואליהו
דיאטלוביצקי פנחס ואשתו
דוברושין יוסף
דוברשין נח ומרים וילדיהם לאה פרידל ואליהו
דוברושין פייבל
דוברושין שימל וחייה עלקה פייבל
דוברושין מניה ובתה רוזלה
דולגופייטי דוד ואיטקה
דרבסקי פסיל ומתתיהו
דורצין חנה פייגיל, דורצין ולוויל ואשתו וילדיהם
דנציגר יחיאל ואיטקה
דוברוביצקי פעשע קרינה
דוברוביצקי זליג

דורצ׳ין לייבקה ושרה יצחק ורחל פייגה
דורצין שמעון
דוברוביצקי אברהם ואשתו וילדיהם
דוברשטיין מניה
דורצין הינדה
דורצין אברהם ואשתו וילדיהם
דורצין יצחק ואשתו וילדיהם
דורצין יהודית
דרייזין שלמה ומרים
דרייזין מרים אשת יוסף הסופר
דרייזין שיינדיל
דרייזיל רסל
דובלין מטיל
דוברושין אהרן ורחל וילדיהם
דורצין יעקב וחנה וילדיהם
דוברוביצקי שמואל, בנימין דוד משה אברהם
מרדכי ישראל יוסף
דוברוביצקי שפסיל ושרה
דוברוביצקי חשקה וילדיה
דוברוביצקי מרדכי לייב ופרדיל
דוברושין אהרן ורחל וילדיהם

ה

הדק אהרן וינטיל
הדק לייבה וציפע
הדק אלתר
הדק אבא ותמרה
הדק בעריל ואשתו דריזל וילדיהם
הדק משה ואשתו
הדק שיינדיל
הדק בריל ואשתו בשקה וילדיהם בן ומנדיל
הוכמן משה ובייליקה וילדיהם
הולצמן גרשון ומיכל
הולצמן שמואל
הולצמן אשר
הולצמן יהודה
הוכמן אהרן ומריל וילדיהם
הדיוק אהרן וולף

ו

ורניק חלבנה ואשתו
וקס וולול ואשתו ובנותיהם
וקס שבתי
ולפין יעקב ומניה וילדיהם
ויסמן שמריהו וסוניה וילדיהם
וגר דוד ואשתו דבורה וילדיהם נחמן,
חשל, רחל
וגר חיים וולוויל ואשתו פריידיל וילדיהם
שרה, מאיר, לאה, רדיל, משה־אהרן,
לייזר־לייב פסיה
וגר בריל ואשתו חשה וילדיהם מרדכי, רחל,
משה אהרן, יוסף
וגר הרשיל ואשתו פייגיל וילדיהם רבקה, פריידיל
ולפין יעקב וחייה
ויינר בריל ואשתו וילדיהם
ויסוצקי אייזיל ואשתו מליה וילדיהם
ולפין נפתלי וגולדה וילדיהם לאה ואסתר
ולפין גרשון שכנה רחל, משה יעקב
ולפין אהרן משה חייה
ולפין דויד אהרן רושקה
ולפין שושקה
ולפין זליק וחשקה וילדיהם, דוד, ומאיר, אריה,
חנה, תמר
ולפין פנחס וינטיל וילדיהם יעקב, משה,
תמר, לאה
ולפין חיים ורחל
ויניק טוביה ובשקה
וקס לייבל ואסתר לאה וילדיהם צבי וצביה
וקס יוסף
ויינשטיין החזן ואשתו ובניהם אליהו וברלה
ולפין אשר ואשתו
ויסוצקי זרח ושיינה
ויסוצקי יעקב ואשתו וילדיהם
ויסוצקי יוסף ואשתו וילדיהם
וויינר פייבל ואשתו
ולפין צפורה
ווינר אהרן ורבקה
ולפין זלמן ומלכה

ז

זגר יהושע ואשתו
זלדין איטשה, ובילה חייה
זגר ליפה וטייבל
זגר ארע ואשתו וילדיהם
זגר פנחס ואשתו
זגר שלמה וזלדה וילדיהם
זגר אשר ופסיה
זגר שרה איטקה
זגר גולדה ובנה מאיר
זגר משה יצחק ואשתו חייקה וילדיהם,
זאב, שושקה
זילברמן מאיר ורבקה
זגר ישעיה וגולדה
זגר שלמה וזלדה
זגר שושקה
זגר נחום
זגר וולף
זגר יעקב
זגר אסתר
זגר אליהו
זגר וועלוויל
זגר חנדל
ד״ר זולקבר משה ואשתו וילדיהם
זגר יעקב ואשתו וילדיהם אסתר ואליהו
זגורודסקי שלמה ומרי
זגר אהרן והודל
זגר לייבל ואשתו
זיקליק יהושע חנה ומרים

ח

חשין מוטיל ורחל
חשין יעקב ואשתו וילדיהם
חשין הרשיל ואשתו וילדיהם
חשין אשר ואשתו
חשין לייזר ואשתו

ט

טורושקין צבי ובונה
טורושקין מרים
טרייסטר ניסן לייב וחוה וילדיהם
טורקניץ מוטיל ורבקה וילדיהם גולדה פייגיל
טקץ מאיר ואשתו בילה וילדיהם משה ואיטקה
טומרין מרדכי וחנה פייגיל
טומרין איציק ויהודית וילדיהם אהרן והרשיל
טומרין בריל ורחל וילדיהם אשר ובצלאל
טומרין מנדל ואשתו שרה
טומרין שיינדיל
טורקניץ הרשיל ולאה וילדיהם
טשרטוק שרה
טשרטוק נחמה
טשרטוק נחום
טומרין פייגיל
טורקניץ שלום ואשתו
טילין אייזיק ואשתו ובתו משה
טילין בונים ואשתו
טומרין ישראל ואשתו וילדיהם
טומרין איטקה
טומרין משה
טומרין אלקע
טורובץ וולף ופייגיל
טופלינקי אברהם ושושקה והילדים
אהרן חנה וחיים

י

יודוביץ פייגלה
יודוביץ רבקה ובנותיה ינטיל ומלכה
יודוביץ ישה ומלכה
יודוביץ יוסף ומרגולה ובתם אסתר
יודוביץ זליק ואשתו לויטה
יודוביץ חייה ובנה אברהם
יודוביץ ברוך ואשתו וילדיהם
יודובין מיכאל ואשתו וילדיהם
יודוביץ לייזר ואשתו
יודוביץ פעשע
יודוביץ מאיר ואשתו ובניהם בעריל, זאב צבי

יודוביץ יוסף בן מאיר ואשתו וילדיהם
יודוביץ ברוך
יודוביץ זליג ואשתו
יודוביץ בצלאל ואשתו נחמה וילדיהם שלמה, הרשל
יודוביץ איצל ואשתו וילדיהם
יודוביץ זאב וחנדל וילדיהם
יודוביץ חנה ואברהם וילדיהם
יודוביץ שלמה ונחמקה, הרשל, הרצל, נכה, מאיר, סלה
יונוש יוסף ואשתו
יונוש נחה ובילה
יונוש גיטל
יונוש אברהם עזרא
יונוש לייבל וציפע
יודוביץ אשר
יודוביץ מרדכי ואשתו משה וילדיהם
יודוביץ צבי ומרים
יודוביץ דוד ואשתו
יודוביץ שמנה־רחל וילדיה
יודוביץ לייבל ואשתו
ינקלביץ טודרס ואשתו
ינקלביץ חיים ורייזיל וילדיהם
ינקלביץ וולוול
יכניץ רחל

כ

כהן אהרן וגולדה
כהן אברהם יצחק' ורחל
כץ חנה רשע
כץ חיים דוד וחייה וילדיהם
כץ בריל וויכנע וילדיהם אברהם, משה וריזיל
כץ בבל
כץ זיסל
כץביילה
כץ נחה ואשתו וילדיהם
כהן יצחק ורוניה

ל

לוריה הרצל ואסתר רייזל
ללציצקי גינשע
ללציצקי ישראל יוסף ואשתו חייה וילדיהם
ללציצקי זעלדע
לנין טלמה וחייה צירל וילדיהם
לוצקי שמואל והניה
לוצקי וולוויל ואשתו וילדיהם
לוצקי ברכה
לוצקי אברהם זאב וברכה
לסובסקי חיים ואיטקה וילדיהם
למדן גוטה
למדן לאה
למדן זליק ואשתו וילדיהם
למדן איצל ואשתו וילדיהם
למדן חוה
למדן נחמן ושרה לאה וילדיהם, זליק, בריל, פרומה, חייה, שיינדל, רחל
לחובסקי שלום ואשתו וילדיהם
לדצקי משה ושושנה
לדצקי ביילה ליטמן וגציל
לובלינר טייבל הרבנית וילדיה ברכה וברוך
ליברמן שרה
ליברמן אברהם משה ואשתו וילדיהם
ליפשיץ יוסף ובשקה ובנם יעקב
ליפשיץ אברהם בן יוסף
ליפשיץ שמריל וחייקה ובנם יעקב
ליפשיץ ביילה פסיל
ליפשיץ הרשיל וסוניה וילדיהם
ליפשיץ משה אהרן ושרה וילדיהם
ליפשיץ ירחמיאל
ליפשיץ אייזל והינדל
ליפשיץ אברהם וצירל וילדיהם יוסף, גרשון ושלמה
ליפשיץ ישראל יוסף ופרומה
ליפשיץ שושה
ליפשיץ הניה
ליפשיץ ביילה
ליפשיץ חייקה

ליפשיץ יעקב
ליפשיץ רישל
ליפשיץ נטע
ליפשיץ דוד יוסף ופיגיל
ליפשיץ סריל, יוסף, דבורה, זאב ושפרינצה מרובלה
ליברמן איטקה
לוין משה ופשקה
לוין רבקה
לוית אברהם
ליפשיץ יצחק ושרה וילדיהם
ליפשיץ משה שלמה
לדצקי לייבל
לדצקי שרה
לדצקי אוליה
ליפשיץ איציק ואשתו
לחובסקי נעמי
לחובסקי אבל ומלכה
לחובסקי זלטקה, הרשל ואליהו
לנסקי שמריה ואשתו
לנסקי חייציק
ליפשיץ אהרן ועטל וילדיהם שרה וגרשון
ליפשיץ משה פייגל ואשתו
ליפשיץ יהודה ואשתו
ליפשיץ חייה
ליפשיץ שמואל ואשתו
לייכטמן שמעון ושיינה
ליברמן אברהם משה הודעס ובתם חוה
ליכטשטיין מאיר וזלדה ובתם שרה
ליכטנשטיין ציפקה

מ

מורבציק פייה
מורבציק באשקה
מורבציק דב ונחמה
מורבציק אהרן ופרומה ובנם מיכאל
מורבציק חיים
מורבציקביילה ובעלה שמואל ובנם יצחק
מורבציק פעשקע
מורבציק אסתר
מורבציק בריל ואסתר
מורבציק לאה וילדיה יצחק אהרן וחיים
מורבציק יצחק ופרל
מורבציק בצלאל ואסתר־חייה וילדיהם
מורבציק מנדל ופייגל
מורבציק פרדיל
מורבציק לייזר ואשתו עטל וילדיהם
מורבציק גולדה
מורבציק ביילה
מורבציק מאיר
מורבציק לאה
מורבציק ישראל וחוה ובנם ניסן
מורבציק ריבה וילדיה, שרה, יצחק קופל וביילה
מורבציק שלמה ומשקה וילדיהם
מורבצ׳יק יהודה וחייה לאה ובנם שכנא
מורבציק זאב דבורה ובנם אליעזר
מורבציק יוסף גולדה ובתם רבקה
מרגולין חיים לייב ולאה
מרגולין אייזיק ואשתו
מרגולין משה
מרגולין שושנה
מילמן מאיר וצירל
מילמן שלמה ופסיל
מילמן שרה
מילמן יוסף ואשתו
מילמן אשר
מסטער ראובן וסוניה וילדיהם אייזיק ויוסף
מיגדלוביץ ברל ואיטקע וילדיהם
מסטער צביה
מסטער אניטה
מיינקין משה ורבקה וילדיהם שרה ושיינדל
מנישוק לייבל וגולדה
מנישוק איציק
מוצולסקי שמואל ואלטע וילדיהם
מוצולסקי יוסף
מוצולסקי ברל
מנדלסברן מנוס
מישלוב יצחק, מישלוב בתיה

מילרן
מולוצניק הרשל ואשתו
מולוצניק פייבל
מולוצניק פסח
מולוצניק שמואל
מיידלוב ליזה, פסיל ומלכה
מוגילובסקי יוסף
מסטער אהרן ופייגל
מסטער יעקב חייצה וילדיהם יחזקאל ופייה
מרגולין רבקה עטיל וילדיה
מגידוביץ יצחק ורבקה וילדיהם
מוצולסקי הרשל ומרים וילדיהם
מגידוביץ אברהם ומרים
מקלר אפרים ובריינדל אלקה, יוסף, משה, יעקב
מקלר נחום ואשתו וילדיו
מנוסביץ אביגדור ושיינדל
מנוסביץ חיים ואשתו ובנו
מנוסביץ אליהו ואשתו וילדיו
מילמן רושקה בבל
מילמן מוטיל ואשתו וילדיו
מורבציק בריל ופרידל
מורבציק לייבוש ורייזל וילדיהם פייבל, נחמן ונחמה
מרגולין אשר וחייה
מרגולין חשקה
מרגולין פסיל
מרגולין סנדר
מישלוב שמחה וציפה וילדיהם מרים ונח
מורבציק מאיר ואיטקה
מורבציק מאיר וחייה
מורבציק אייזיל
מורבציק יוסף
מורבציק שעיה
מורבציק מוטיל ואשתו
מטורין בצלאל וחייצה
מטורין משה יצחק וצילה
מטורין איסר וסוניה וילדיהם
מטורין רחל
מטורין ישראל

מונוסביץ חנה
מוגילוב אסתר וילדיהם יוסף ומשה
מורבציק אסתר
מורבציק שלמה
מורבציק מלכה
מורבציק קופיל
מילמן בריינדיל
מילמן נחמה
מילמן חיים

נ

ניימן אברהם ודבורה וילדיהם
נחמנוביץ חייה
נחמנוביץ אייזיל
נחמנוביץ משה וחייה וילדיהם נחמה, ריבל, וזלדה
נחמנוביץ ליפמן ופייגה רישע
נחמנוביץ דוד וזלדה וילדיהם פנחס, יודל, רחל, נעמי, פריידל, חייה לאה ומשה
ניימן שמריהו
ניימן משה ואשתו וילדיהם
ניימן לייבל ואשתו
נחמנוביץ שמואל וחוה וילדיהם, דובה, משה, מאיר, הירשל
נחמנוביץ דוד וחנה וילדיהם
נחמנוביץ יודל ורבקה וילדיהם
נחמנוביץ ירחמיאל ואשתו וילדיהם
נחמנוביץ עשקע וילדיה
נחמנוביץ איטקע
נחמנוביץ חנה
ניימן אברהם יוסף ורבקה והילדים הניה ומרים
ניימן הניה ומרים
נובק שלמה ונחמה
נובק פנחס ואשתו וילדיהם
נובק מיכאל ואשתו וילדיהם

נובק מריל וילדיה
ניימן חיה טויבה וילדיה זליג חייה וצירל
ניימן רסל

ס

סלובודניק יעקב וגולדה
סלובודניק ברוך שלמה ומריל וילדיהם
סלובודניק אברהם ולאה וילדיהם
סלובודניק טייבל ופרומה
סמוליאר פייגיל ויהושע והרשיל
סטורובינסקי אפרים ושינדיל והילדים לאה ואביבה
סלוצקי נחה ולאה והילדים שיינדיל ואפרים
סטולינסקי רבקה ובתה
סוסניק יהושע ואשתו
סוסניק חנה גיטל
סוסניק יצחק יעקב וצביה
סוסניק משה וצפורה
סוסניק מוטיל וצביה
סוסניק וולוויל ופליה
סוסניק משה ובשקה ובנם מיכאל
סטשבסקי מאיר והדסה
סולומוניק עזרא ואשתו
סולומוניק מנדיל ואיטקע וילדיהם
סולומוניק זלטקע וילדתה
סוסניק שלמה ורבקה עטיל
סלומינסקי אהרן ורחל
סלומינסקי זלמן ואשתו ובנו
סלומינסקי סוניה
סטורובינסקי ישראל ואשתו
סוסניק לייזר
סוסניק יעקב וגיטל
סלוצקי אברהם ובנם איטשע
סלוצקי גרוניה וילדיה
סנדומירסקי אברהם ואשתו וילדיהם

ע

עדל יצחק וברטה
עדל חייה
עדל רוזה גדליהו
ענטל חוה
ענטל גרשון
עפשטיין משה ואשתו ובתו
ענטל שלמה

צ

צעציק הערשל ואשתו פראדיל
צעציק משה
צעציק חאשקע
ציסנוק דוד
צ׳ורנומוריץ שרה ואריה

פ

פישמאן פייגל אשת משה
פישמאן מלכה
פינקלשטיין חוה בעלה ובתה
פורטנוי יוסף
משפחת פפיש, חוה׳לה אשת מרדכי רייזל אשת חיים ברוך
הילדים : פריידל, בריל, מוטיל, אסתר (בת הצעירה) יצחק ואשתו חנה — זליג, דשקה ופייגל ליטמן ואשתו נחמה הילדים אהרן, משה, אליעזר ולאה צבי (הערזיל) אשתו מינה, הילדים ליפא, מוטיל.
פיטר שבתי
פרברוצקי אריה וגולדה
פרימן יוסף
פרימן מיכאל
פרימן מרדכי אשתו ויכנה הילדים לייבל, מאיר, פסח ויענטל
פלאסקוביץ ראובן ודינה
פלאסקוביץ אליעזר
פלאסקוביץ שלמה
פלאסקוביץ פעסיל
פישלוב שרה טויבה
פינקלשטיין אלתר
פישלוב זלטקה

פרידמן יעקב בן משה אשתו הניה ובנם מאיר
פרידמן יהודה
פרידמן משה
פרידמן יוסף
פרידמן מניה
פרידמן זלדה
פרידמן חיים
פאין יחיאל ורחל
פרופס אברהם ופריידל
כילציג פסח
פרברוצ׳סקי שלום ורחל
פרברוצ׳סקי אריה וגולדה
פישמן זלמן ושרה לאה
פישמן משה
פישמן זליג
פישמן שמחה
פישמן דוד
פישמן דובה ובתה
פישמן רושקה
פולסקי זלמן וחייה
פרידמן יעקב ואשתו
פוסניצקי אברהם ומנוחקה
פלוטניצקי אברהם ואשתו וילדיהם
פינקלשטיין שלמה וחייה
פינקלשטיין רבקה
פינקלשטיין מניה
פינקלשטיין ישראל
פינקלשטיין שמעון וזלדה וילדיהם
פינקלשטיין חיים וגולדה ובנם ליפה
פרידמן אלתר וינטיל
פורמן יוסף וחשקה וילדיהם
כורמן שמעון ואשתו
פישצ׳נסקי זלמן ורייזיל
כרידמן יוסף וילדיו רחלה שרה ורייזל
פרידמן שמואל
פרידמן הניה
פרידמן משה
פיטנר משה
כיטנר יוסף אשתו וילדיו

פיטנר מרקל
פיטנר שרה
פישמן פייגיל
פישמן רבקה־עטיל
פישמן ישעיה אשתו וילדיו
פוטרוך יעקב וגולדה
פליישמן שלמה ואשתו
פליישמן אהרן ואשתו
פליישמן ברוך ומניה
פילבין הרשיל ורבקה
פילבין לייזר ובילקה
פאין משה ולאה
פאין ברוך
פאין אסתר
פלוטניצקי פנחס וחייה וילדיהם
פלדמן חוה
פלדמן עקיבא ואשתו דבורה
פלוטניצקי אהרן ושרה וילדיהם מאיר נחמה
ישראל חיים
פינקלשטיין חוה
פינקלשטיין אלתר
פרצוב יעקב וגולדה
פרצוב גציל רבקה אפרים נח ונחמה שרה
פריימן חיים יענקל
פרמן אייזיק
פרבר בריל ואסתר ובנם יוסף
פרבר לייזר ואסתר וילדיהם
שמואל רבקה שרה
פורמן יוסף ובלומקה וילדיהם
פורטנוי איידיל
פרידמן יודל
פרידמן משה
פרידמן מחלה
פרידמן פייגיל
פרידמן מינדל
פרידמן יוכל וזלדה
פריימן חייקל ואשתו וילדיהם לייבל ופייגל,
האדל
פילבין חיים ופייגיל ובנם משה

פילבין משה ואשתו
פיין דבורה
פאין יחיאל ורחל
פרופס אברהם ופריידיל
פילציק פסח ולייבל
פרידמן מרדכי ואסתר
פרידמן ברוך וקריינה
פרידמן גולדה
פרעס אליעזר וויכנע
פורמן שלמה ואשתו דינה
פורמן יוסף ואשתו וילדיהם
פינסקר יוסף אפרים ונחמה
פינסקר אהרון וחשקה
פינסקר שמריה וחשקה
פורמן שעיה ואשתו
פורמן מוטיל
פורמן מאיר גולדה
פריינקל יוסף וחינקה וילדיהם
פינסקר יואל ואשתו פרומה ובנם יעקב
פפיש חוה
פולסקי זלמן ושרה
פלדמן שלום פלדמן ברוך
פלדמן מיכאל
פלדמן חייה
פלדמן פייגיל
פלדמן יצחק
פלדמן חוה
פלדמן חיים
פרידמן ראובן ופריידיל
פרידמן ברוך
פורמן יוסף ואשתו
פורמן שמעון ואשתו
פורמן מיכאל
פלסקוביץ ראובן ודינה
פלסקוביץ אליעזר ואשתו
פלסקוביץ פסיל
פלסקוביץ שלמה יצחק
פלסקוביץ יצחק ואשתו וילדיהם
פלסקוביץ מנדיל

פישלוב שרה טויבה ובתה זלטקה
פינקוויטש אברהם ומרים וילדיהם יוסף וחוה
פיטנר דוד ושושקה
פיטנר חנה
פיטנר מריל וילדיה
פיטנר בנימין ואשתו אסתר חינקה
פיטנר שמואל ודבורה וילדיהם
פיטנר לייבל גולדה וילדיהם
פיטנר חיים אהרן וילדיהם
פיטנר לאה
פיטנר מלכה שרה
פרידמן חיים ופריל
פרימון מוטיל וויכנה וילדיהם לייבל ומאיר ועניטיל
פרידמן אשר
פרידמן יהודה וחנה
פפיש חוה
פפיש חיים ברוך ורייזיל הילדים פרדיל רב, מרדכי אסתר
פפיש יצחק וחנה הילדים : זליג דשה פייגיל.
פפיש ליטמן ונחמה, הילדים אהרן, משה לייזר לאה
פפיש צבי ומינה הילדים: ליפא מרדכי
פוקסמן משה ואשתו
פילבין בצ׳ע
פרצוב חיים איציק וטייבל
פרצוב פייבל רבקה, אהרן
פרידמן מיכאל וברכה
פורטנוי הרשיל ואשתו
פיאלקוב בריל ואשתו

צ

צציק אליהו ושינה פייגל וילדיהם
ציפין הרצל וינטיל וילדיהם
ציפין הרשיל לייב ושושקה וילדיהם
צסנוק דוד וטמה
צסנוק מאיר וליבה וילדיהם חיה ושיינה
צסנוק משה בר

צסנוק ברוך ורחל לאה
צציק חייה
צציק אליהו ואשתו וילדיו (חורסק)
צציק משה
צציק חשקה
צציק שמואל לייבל
צציק חייה עלקה,
צציק יודל ובריינדל, וילדיהם
צציק הרשיל ופרדיל — הילדים: דבורה, אריה וזלדה
צציק שיינדיל וילדיה, איטקה שמחה ואליהו
צפסמן פרומה
צפסמן אייזיק ומלכה
צפסמן אברהם משה
צורנימורץ אריה ושרה
צירולניק יוסף ושיינה גיטל
ציפורין שרה
צפורין משה ונחמה וילדיהם
צפורין נתן
צפורין פריידיל
צפסמן אייזיק ונטע ובניהם
צפסמן בריינדיל ובתה רושקה
ציפורין נתן
ציפורין צייטיל
ציפורין שמחה
ציפורין בן־ציון
ציפורין רחל
ציפורין ליבה
ציפורין שמואל
ציפורין מאיר יוסף
ציפורין חלחיל
ציפורין מרים

ק

קרבציק חיים
קרבציק שמחה
קרבציק ברוך ומשה בילה
קרבציק משה שלמה ודבורה
קרבציק סנדר ואשתו וילדיהם
קרבציק יודל
קרבציק משה ופריל
קרבציק יעקב
קונדה יצחק וגרוניה
קונדה אברהם
קבטני אהרן וגולדה
קבטני מרדכי וליבה
קוסובר חייה
קפלן אברהם ושיינה
קפלן משה חיים
קפלן שלמה חיים ולאה
קפלן יצחק
קורמן שושקה
קורמן שמחה
קורמן אברהם בריל ואשתו רחל
קורמן חייה ובנה מנדיל
קורמן יעקב שרה
קורמן מטיל
קורמן נח
קומר
קורצנר חיים ונישקה
קירזנר ישכר ושושקה וילדיהם דובה ולייבל
קלינמן יוסף וחייקה
קוטניק משה ומרים
קרצמן אברהם וציפקה, קרצמן, הניה, פנחס לאה שרה
קרצמן אליהו
קרצמן ראובן
קורץ (ברודר) רבקה
קפוסטא חייה רחל
קופמן זלטקה
קרולין יעקב ושינה וילדיהם נוה נחום, פסיל, סטישה, שלמה
קולוטיצקי משה ודיסל וילדיהם שרה, חוה גיטל ואסתר
קולוטיצקי מאיר ודבורה
קולוטיצקי חיים וריבל
קנציק עטיל
קנציק אברהם איטשע

קוניק שבתי
קולטון ביילה וילדיה
קלובניק וולוויל וחנה וילדיהם
קוברינצוק יצחק ובילה
קנובובץ שמחה ובילה וילדיהם
קריינין
קרבציק בילה
קרבציק סוניה
קושניר גולדה רחל
קושניר אייזיק וחייה
קושניר זאב וטייבל
קושניר שמואל
קיטאי לייבל ואשתו וילדיהם
קיטאיין חייה
קפלינסקי ציבי ומניה
קולוטיצקי עקיבא חייה שרה
קולוטיצקי ברוך הירש ואשתו
קולוטיצקי לאה
קולוטיצקי פרדיל
קולוטיצקי חינקה
קולוטיצקי אליהו
קולוטיצקי בלומה
קולוטיצקי נכה
קולודני יוסף
קולודני ליטמן בן יוסף
קולודני חוה והילדים משה צפורה ואברהם יצחק
קולודני לאה
קולודני ליטמן בן משה ואיטל וילדיהם
יעקב וישראל
קולודני חיים ומלכה
קולודני ראובן ובילקה וילדיהם רבקה מרים
יוסף משה מלכה
קולודני מאיר וילדיהם
קולודני יעקב עזרא, לייקה
קצמן ברוך יוסף וצירל וילדיהם, אהובה,
שיינה גרטל רבקה חיים
קצמן בוניה וטייבל וילדיהם ינטיל מינדל ביילה
אברהם יהושע
קצמן שלמה וינטיל ובנם חיים

קצמן פעשע ולייבל
קצמן מרדכי
קצמן דויד בן מאיר
קצמן יודל בן מאיר
קצמן שיינדיל
קצמן דויד והניה
קצמן בריינדיל
קצמן ברוך
קצמן וולוויל
קצמן יהודה
קצמן נח
קצמן מינדיל
קצמן דרנה
קצמן אברהם אהרן וחנה בילה
קצמן ישראל מרדכי ואשתו אסתר
קצמן הרש לייב ואשתו
קצמן אברהם ופייגיל
קצמן משה והניה
קצמן יצחק
קצמן שלמה וינטיל
קולודני נחמקה
קולודני יעקב וסוניה
קולודני ישראל וליבה וילדיהם בריל ודורה
ובתה רחל
קולודני בריל ופיגיל, ניטקה רוזיל אברהם
קולודני לייזר וחייה ריבה
קולודני גרשון
קריקון אהרן וחנה
קלובניק וולוויל וחנה
קנטור משה ואשתו
קנטור אסתר ריבה וילדיהם שולמית וסוניה
קרפל וולוויל וזלטקה וילדיהם
קרפל משה ורחל

ר

רימר שמעון ואנושקה
רימר נעמי
רימר דוד וסוניה
רימר דב וסוניה

רימר יוסף
רימר ירחמיאל ובשקה
רוזמן דוד משה וצילה
רוזמן רייזיל ולאה
רוזמן דוד
רטנר יעקב וחשקה
רטנר חנה
רטנר אברהם
רוזנבלום חייה הרבנית
רוזנבלום פרומה
רוזנבלום יוסף
רונקין יהושע וחייה וילדיהם
רונקין משה וצביה
רונקין ראובן
רונקין אליעזר ורייזיל
רייכמן יהודה
רייכמן שלמה
רוטקין יודל ואיטקה
רפופפורט יעקב ורושקה
רוזנצוויג ישראל ועטיל רוזנצוויג צירל
רבינסקי אברהם ושיינדל
רייטלמן שלמה פנחס וצביה
רייזין שלמה ומרים
רוטקין אשר וגיטל
רוטקין יהודה
רוטקין חיים יעקב
רייכמן סניה וחשקע
רייכמן לייזר
רזניק מנדל ופשקה וילדיהם
רזניק מרדכי ובת שבע
רזניק ירחמיאל
רזניק מרדכי ובת שבע ושרה
רזניק דוד ובת־שבע ושרה
רזניק לייבקה
רזניק אליהו מאיר
רזניק אשר וחנה
רזניק אייזיק וחייה
רזניק רחל ומשה
רזניק זליג ואשתו

רזניק שמחה
רזניק הלל
רזניק איטקה
רזניק דוניה
רזניק לייבל
רזניק ינטיל
רזניק משה
רזניק עקיבא ומשפחתו
רזניק שמריהו וחייקה וילדיהם
רזניק ישראל
רזניק דוד ולאה
רזניק משה ובילה והילדים : פייגיל,
טייבל פריידיל רבקה יעקב
רזניק עטיל
רזניק ישראל ומלכה
רזניק דב ומשפחתו
רזניק מאיר הרשיל ופעשע
רזניק ישראל ושרה
רזניק מלכה
רזניק בריל

ש

שנור אסתר
שולומוביץ לאה
שיינברג אלטע
שיינברג מיכאל
שיינברג נישקה
שפושניק פריידיל
שורצטוך ברל באשקע ויעקב
שולמן מיכאל ורישה
שולמן יעקב וזהבה
שרייבמן חנה
שרייבמן בריל ואשתו
שרייבמן לייבל ומיכלה
שולמן מרדכי
שניידמן מוטיל והניה וילדיהם מנחם גיטל יעקב
ורחלי
שניידמן מאיר וחייה שרה

שניידמן דויד ופייה וילדיהם
שקלבר ראובן ואלטע
שקלבר משה וינטיל
שקלבר ישראל מרדכי
שקלבר צבי
שכטר וולף ודינה
שכטר דוד ינטה־חנה
שכטר שמואל וגולדה
שכטר פסח ובאשקע
שכטר חנה בת וולף
שכטר הלל
שכטר יעקב
שכטר משה
שכטר יודל ודבושקה
שורמוק חייה
שורמוק רחל
שורמוק חנה
שורמוק הידיל
שורצמן לייבל ומיכלה
שורצמן חייה ואיצה ואיטקה
שורצמן מריל
שורצמן אלתר
שורצמן ניטקה ודובה
שורצמן בריל
שורצמן סימקה ומלכה
שוסטר בועז וחייה
שוסטר משה
שוסטר חנה
שוסטר לייבל וגרוניה
שוסטר זלטקה
שוסטר מנדיל ואשתו
שוסטר אליהו יונה ואשתו
שוסטר אייזל
שוסטר אליהו
שוסטר הרשיל וחייה שרה

שוסטר משה אסתר פייבל
שוסטר אסתר ובנה
שוסטר יודל ופייגיל
שיפמן אריה והינדה
שיפמן משה
שיפמן שמואל ועטיל
שיפמן פייגיל, מלכה חייה עלקה
שיפמן בוצה
שיפמן בעניה
שיפמן זלמן
שמוץ בריל ואשתו שרה
שמוץ זאב ופיגיל
שמוץ יצחק
שמוץ יהושע ואשתו
שמוץ יוסף ואשתו
שמוץ משה ואשתו
שמוץ טוליה
שצקי יהודה ואשתו
שצקי בנימין
שוסטקובסקי אהרן ופשקה
שוסטקובסקי אייזיק
שוסטקובסקי לייבל ומלכה וילדיהם ניסן ולאה
שוסטקובסקי אסתר ובנה אייזיק
שיינדלמן פלטיאל ובילה
שורמוק יוסף ופייגיל
שורמוק אהרן מאיר
שורמוק פייבל וחנה
שורמוק ישראל
שרמן מאיר
שרמן פייבל
שרמן ישראל
שפר וולוויל
שלובסקי רשקה

בני דויד־הורודוק שנפטרו בארץ

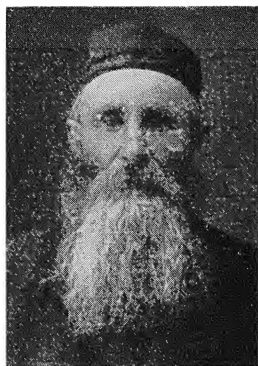
אפונהנדין שמעון
אפונהנדין יעקב
אפונהנדין דבורה
אהרוני רבקה (ציפורין)
ברסקי איסר
בליזובסקי טובה (קנטור טייבל)
גרנדיר נח
גרנדיר ריבה
גדנסקי חיה (גרנדיר)
גלינסקי אהרון
גלינסקי בילה
גלויברמן זלמן
גלויברמן נטע
דרבסקי דניאל (מאלפין)
דורצין צבי (בן ישראל־נחום ועטיל)
הוכמן ברוך (בן יהודה וזיסל)
וירובניק זאב (נכדו של דושניק)
וייצברג אורי (בן שרה גרנדיר)
וגר רחל (אשת לייבל)
וגר חיה, וגר טובה (בנותיו)
וולפין ינטל
זגורודסקי מ. ד״ר
זגר יעקב
זגר אבא (מטורי)
חבר אסתר
טורקניץ אליהו
טורקניץ חיה
ליפשיץ דב

לב שושנה (צפורין)
לב פסיה (בת שושנה)
לחובסקי זאב בן־שלום
לחובסקי איטקה רחל
ליפשיץ משה־יהודה
ליפשיץ חיה
ליכטנשטיין קופל
לוצקי שושה
מישלוב משה־אהרון
מישלוב טויבה
מקלר מרדכי
פינקלשטיין שרגא
פינקלשטיין בילה
ציפורין מרדכי
ציפורין שלום
קשטן יהודה
קשטן יוסף
קצמן מלכה
רונקין שמעון
רזניק זאב בן־דוד
הרב שפירא
שפר אהרון יונה
שפר ריבה
שפר רפאל
שוכטקובסקי לייבל
יצחק בן לאה שפר כפר ויתקין
צביה קראוס (ציפורין)

הרשימה סודרה ע״י ח. קלוז׳ני וא. נחמנוביץ



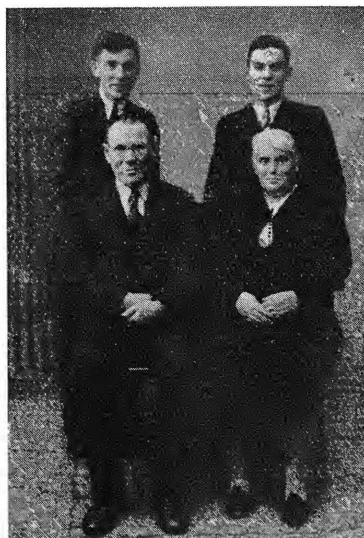
אפונהנדין דבושה



בליזובסקי נחמן

[redacted]

גוטליב יוסף, אסתר, שכנא, אריה



[redacted]

אפונהנדין שמעון





בסביץ יוסף



בסביץ רייזל



בסביץ סוניה



בסביץ יעקב ואמו



בסביץ דוד

בסביץ טייבל





משפחת דברוש'ן שימל



משפחת דברושין



ליברמן שרה

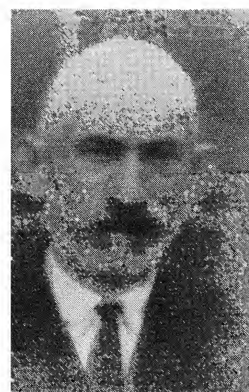


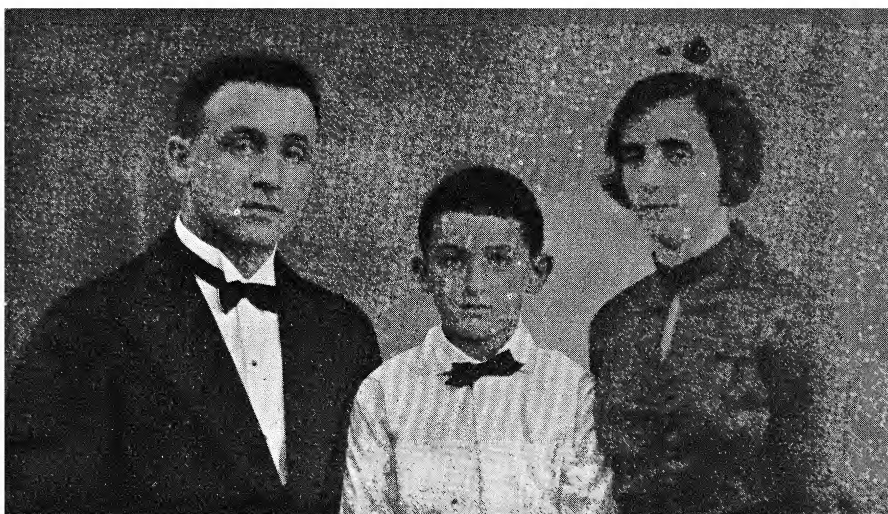
משפחת דברושין נח

לוצקי אשתו של א. זאב



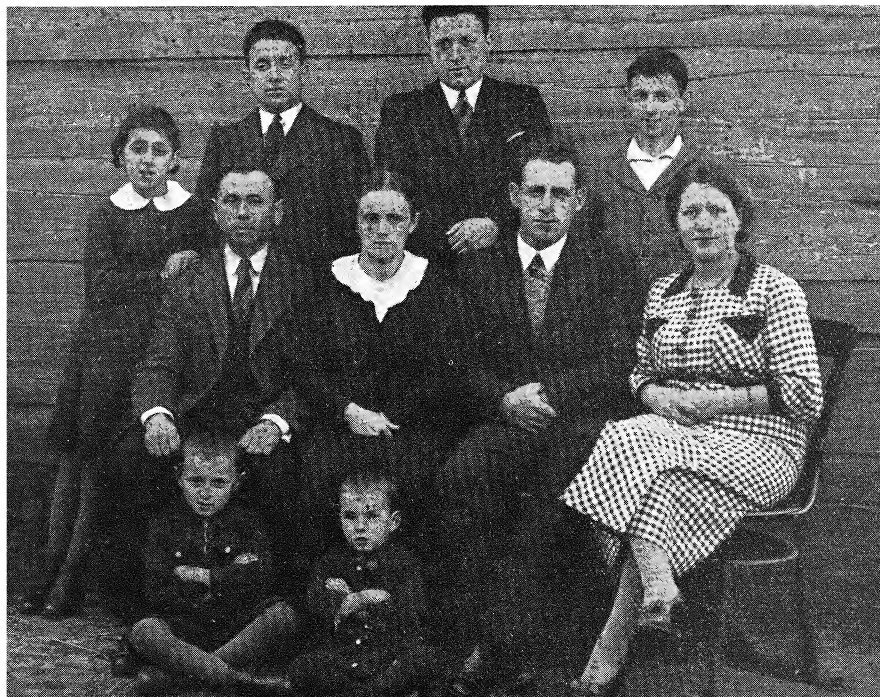
מקלר מרדכי





משפחת גלויברמן לייבל

משפחת גלויברמן

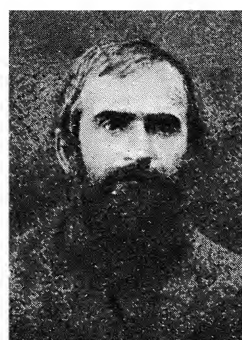




משפחת גלויברמן

משפחת אייזנברג ללציצקי





וגר דוד



וגר דבירה



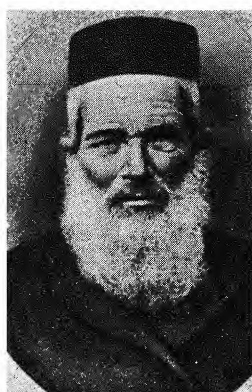
וגר הרשל, רבקה, חשל

נחמן וגר

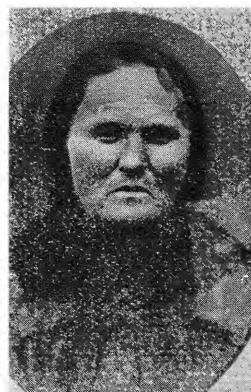


וגר רחל, וגר שרה



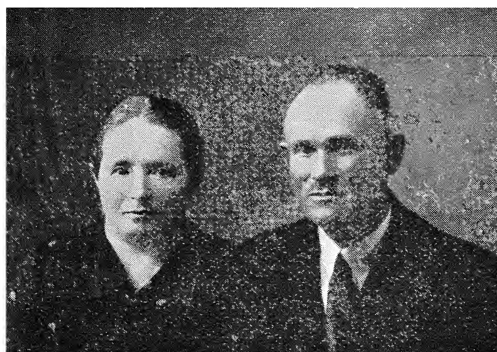


(שמאל מלמעלה למטה)
דב מאיר ליפשיץ
משה ליפשיץ
חיים בן משה ליפשיץ



איידל ליפשיץ (ימין)



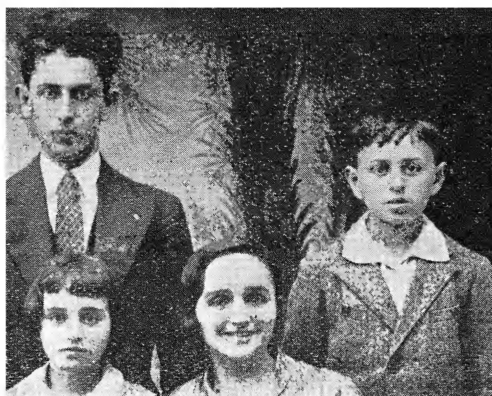


שמואל ואשתו ברכה ליפשיץ

איידל ויעקב בני משה ליפשיץ







מרגולין סנדר אחותו משה והילדים



משפחת סנדברג יעקב



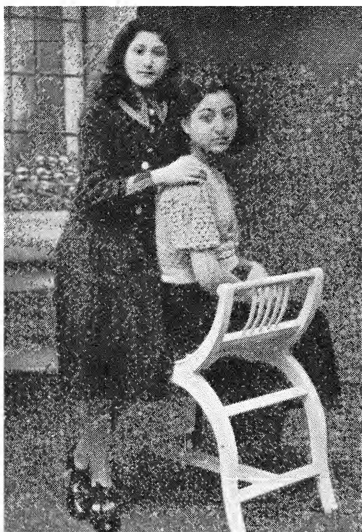
מישלוב שמחה
(באמצע)

אברהם וצירל ליפשיץ



מרים ונח מישלוב
(למטה)





מוצולסקי רשקע, רייצע



מוצולסקי יוסף

משפחת פרבר דב





רחל ויחיאל פאין



מוצילסקי דב

משפחת פאין משה





ישראל מאיר לחובסקי



איטקה רחל, אשת לחובסקי

משפחת פינקלשטיין





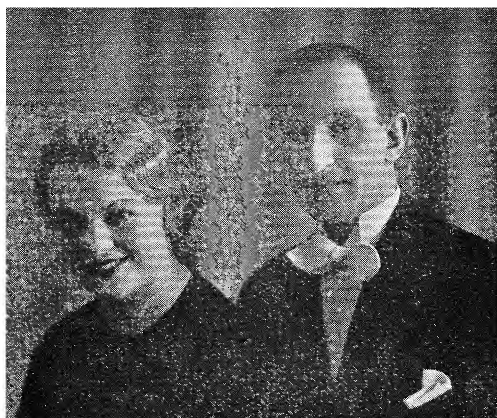



(למעלה מימין לשמאל)

פינקלשטיין ישראל, אולשנסקי יעקב,
אולשנסקי ישראל

(באמצע) **חיה ושלמה פינקלשטיין**

(למטה משמאל לימין)
רבקה ולולה מונבז, פינקלשטיין ליפא






(למעלה מימין לשמאל) **לייבל, דוד, זאב ברזדיבין, מיכלע, הינדע, פערל.**
(למטה מימין לשמאל) **אייזל, נישקע, ברוך**



חיה וניסן בוכליצקי



טורקניץ מרדכי

משפחת מגידוביץ

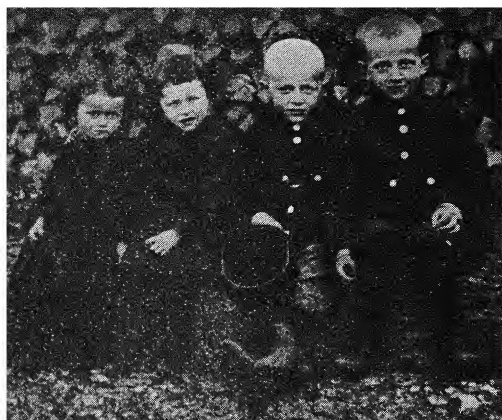


ילדי חיה וניסן בוכליצקי





לאה קלוז'ני



בני יצחק מגידוביץ גרשון, שייקה, אלקע, פייגלה

משפחת מגידוביץ יצחק



משפחת מגידוביץ אברהם





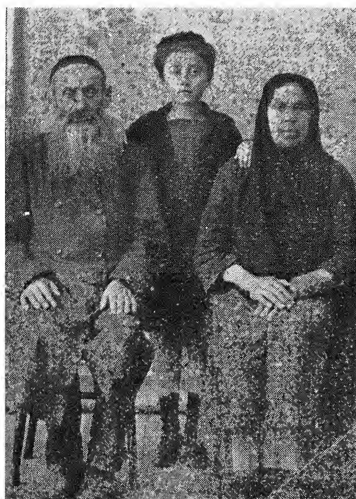
פינסקי יואל ובנו



רוקנין רייזל ולייזר

משפחת פישמן





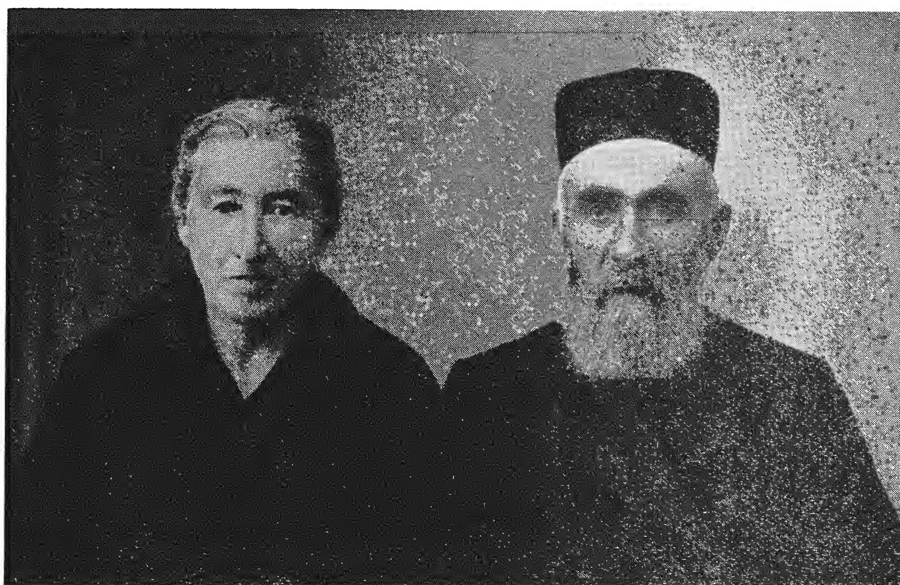
יצחק־אריה, שרה ברינדל



פרצוב גצל

פרצוב יעקב, גלדה, אפרים, נות, נחמה, שרה רבקה





רשקה ויעקב רפפורט

משפחת קרבציק : מנדל ,שיינדל, שלמה, זלדה, דבורה, סנדר, ינטל, צפורה, אליעזר.





שוורצמן איטקה ובתה מריה



שוורצמן מרים

משפחת צעציק צבי





שושה לוצקי



חוה קלוז'ני

משפחת קלוז'ני





ליטמן קלוזני



ליטמן בן יוסף קלוזנ׳י

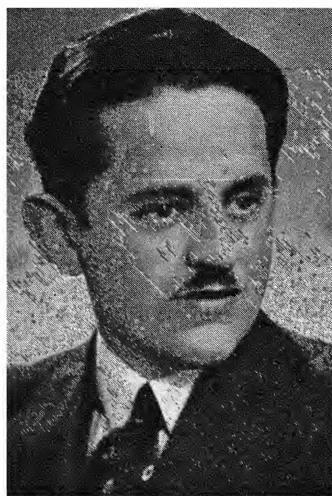
סוסניק חנה גיטל



שפר מרדכי



שפר זאב





צפורה ויוסף שרמוק



שרמוק ישראל

משפחת שרמוק



קדושי רובליה

הרב יונגשטין, אשתו מלכה ו־3 ילדיהם
בודומסקי משה, אשתו הינדה ובתם
בורשטין יהודה
ביגלמן אברהם צבי, אשתו ו־2 ילדיהם
ביגלמן איציק, אשתו וילדיהם
בשקין אשר, אשתו מרים וילדיהם
גומר שמואל, אשתו, בתם רחל ובנם בורה
גומר יהודה ואשתו
גינזבורג איסר, אשתו מלכה, בנם מאיר ולולי ובתם רייזיל
גינזבורג בועז, אשתו ובתם פרל עם 3 ילדיה
גינזבורג ליטמן, אשתו שיינדיל ו־5 ילדיהם
גינזבורג מאיר, אשתו וילדם
גינזבורג משה, אשתו וילדיהם
גינזבורג נח, אשתו וילדיו (בן יעקב)
גינזבורג שלמה, אשתו יונה ו־2 ילדיהם
גינגדל זלמן, אשתו ו־3 ילדיהם
גינגדל ליטמן, אשתו שינדיל ו־5 ילדיהם
זינגרמן מרדכי, אשתו שרה
זינגרמן חיה ברכה, בעלה אפרים גלוברזון ובנותיהם גישה וליפשה
זינגרמן גיטיל, בעלה ליביל לנדו ובנם יואל, אשתו חישקה ו־3 ילדיהם
כהן לאה אשת השו״ב
ליפשיץ אהרן, אשתו פיגל ובנם מאיר
ליפשיץ סוניה, אשתו חיה וילדיהם: שינדל, בילה, זלדה, דבושה, אשקה יחנה, אשר ועוד ילד, אמו דבורה
למקוביץ אהרן, אשתו חיה לאה וילדיהם יעקב, נחום וגרוניה
משפחת מחרסון
מורבניק מאיר, אשתו פשה ו־3 ילדיהם
מרר שלמה, אשתו מלכה ו־2 ילדיהם

מרר שלמה בן צבי, אשתו חוה, בתם צפורה, בנם צבי ועוד 2 ילדים
נוסנצוק בן ציון, אשתו וילדיו
נוסנצוק גניה וילדיה
נוסנצוק יוסף, אשתו רבקה, ילדיהם גולדה ויהושע
נוסנצוק משה, אשתו ו־2 ילדיהם
נוסנצוק יהודה, אשתו אשקה, ילדיהם אברהם ופשקה
פורטנוי איסר, אשתו רחל ו־3 ילדיהם
פורטנוי דוד, אשתו שרה וילדיהם
פורטנוי חנה פיגל, בתה רבקה וילדיה
פלוטניצקי איסר, אמו בילה, אשתו פיגיל, בנותיהם: זיסל, חוה ועוד אחת
פלוטניצקי ישראל, אשתו ו־3 ילדיהם
פלוטניצקי יוסף, אשתו ויכנה
פלוטניצקי נחום, אשתו רישה ו־3 ילדיהם
פישמן זליג, אשתו סוניה ו־3 ילדיהם
פרומקין יהודה ברוך, אשתו חוה ובתם רייכל
פרס חיה פריל, גנשה דוברושקה, יצחק, יעקב ומשה
פרידמן יעקב, אשתו מיכל ו־2 ילדיהם
צציק נח ליב, אשתו אלטה וילדיה
קוניק אסנת ובנותיה
רוזנצווייג חיים ליב, אשתו רבקה ובתם גולדה
רימר יהודה
רימר יעקב מיכל וחוה
רימר מרים ובתה חנה
רימר צביה, בעלה ו־3 ילדיהם
רימר משה פיביל, אשתו חיה ו־8 ילדיהם
שולמן אברהם, בתו פסיל, בעלה ו־3 ילדיה
שולמן מוט־ל ומשפחתו

השם ינקום דמם

אל מלא רחמים, בורא ארץ ומרומים, שומע שועת עגומים, דיין אלמנות ואבי יתומים, אל נא תחשה ותתאפק לדם עמך השפוך כמים נגרים, המצא מנוחה נכונה על כנפי השכינה במעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים לאלפי נשמותיהם של ישראל קדושים, אנשים ונשים, ילדים וילדות, עוללים וטף, שנהרגו, ושנשחטו, ושנחנקו, ושהוטבעו, ושנשרפו, ונקברו חיים, במדינות: פולניה, אוסטריה, בולגריה, בלגיה, בוקובינה, בסרביה, גליציה, גרמניה, דניה, הונגריה, הולנד, יוגוסלביה, יון, לטביה, ליטה, נורבגיה, צ׳כוסלובקיה, צרפת ויתר ארצות אירופה. כולם קדושים וטהורים וביניהם גבורי הרוח, גאונים, צדיקים, רבנים וחסידים וראשי ישיבות, ארזי הלבנון ואדירי תורה ותלמידיהם, יזכרם אלהינו לטובה ובגן עדן תהא מנוחתם, בעל הרחמים יסתירם בסתר כנפיו לעולמים ויצרור בצרור את נשמותיהם, ה׳ הוא נחלתם והוא ינקום נקמתם ויזכור לנו עקדתם ותעמוד לנו ולכל ישראל זכותם.

ארץ, אל תכסי דמם, ואל יהי מקום לזעקתם. בזכותם ישובו נדחי ישראל לאחוזתם והקדושים האלה תהא לזכרון־תמיד לפני ה׳ צדקתם. יבואו שלום וינוחו על משכבותם ויקיצו ויעמדו לקץ הימים לחיותם, ונאמר אמן.

אידישער טייל

גליקליך איז דער און געבענשט זאל דער ווערן
וואס וועט פאראייביגען אייערע טרערן
הייליגע, צוויטויזענט־יעריגע טרערן.
(חיים נחמן ביאליק, גלוסט זיך מיר ווײנען...)

ווען מיין קאפ וואלט מיט וואסער פול זיין
מיינע אויגן א קוואל טרערן פול
וואלט איך טאג און נאכט געוויינט
איבער די קדושים פון מיין געפייניגט פאלק.
(פון תנ״ך, ירמיהו, קאפ. 8 פסוק 23)

פארווארט

אינ׳ם דאזיקן בוך זענען מיר זיך מתיחד מיטן הייליקן אנדענק פון אונזערע טייערע דאוויד־האראדאקער שוועסטער און ברידער, וועלכע זענען אומגעבראכט געווארן אויף אזא אכזריותדיקן אויפן דורך די נאצישע רוצחים.

* * *

זאל דאס בוך דינען ווי א הייליקע אייביקייטס־מצבה פאר די לעבנס, וועלכע זענען פארשניטן געווארן אָן רחמנות און גלייכצייטיק, זאל דאס בוך זיין אן אומאפמעקבארער קין־צייכן אויף די שטערנס פון די, וואס האבן ווי ווילדע חיות פארגאסן אומשולדיק בלוט פון מענער, פרויען, קינדער, אלטע לייט, קראנקע־פרידלעכע און שוצלאזע יידן.

* * *

מיר האבן געמאכט א פרווו אויפלעבן און דורכפלעכטן אין דאזיקן בוך קאפיטלען פון שטעטלשן שאפונגס און ארבעטס־לעבן, ווי אויך געבן א בילד פון ברויזנדן, שפרודלידקן לעבנס־לוסט אין זיינע פארשיידענע פארמען און תקופות.

די קומענדיקע דורות, וועלן אין דאזיקן בוך, אזוי ווי אין אלע אנדערע יזכור־ביכער, געפינען אן אפשפיגלונג פונ׳ם יידישן לעבן אין די מזרח־אייראפייאישע גלות לענדער פון פארן גרויסן חורבן און אומקום.

דאס בוך פרעטענדירט ניט אפצושפיגלען דאס גאנצע פילזייטיקע און פילפארביקע יידיש לעבן אין דאוויד־האראדאק, ווייל אויך דאס, וואס ס׳געפינט זיך אין אים — איז בלויז א קליין טייל פון דער אריגינעלער דאוויד־האראדאקערווירקלעכקייט.

אונדזער שטעטל איז ניט קיין אויסנאם מיט איר אריגינעלקייט פון אלע אנדערע יידישע שטעטלאך אין פארמלחמהדיקן פוילן; אבער פאר די געבוירענע אין דאוויד־האראדאק און פאר די, וואס האבן דארט פארבראכט זייער יוגנט און א גרויסן טייל פון זייער לעבן, איז דאס שטעטל אן אומאויסשעפלאכער קוואל פון אומפארגעסלעכע איבערלעבונגען, פון דערינערונגען און דער־ציילונגען וועגן דעם, וואס איז אמאל געווען און פארשוונדן אויף אייביק.

* * *

מיר אונטערשטרייכן מיט גענוגטואונג, אז אונדזער שטעטל איז איינע פון די ווייניקע קהילות, וועמענ׳ס הויפט רוצחים פון צווישן דער ארטיקער ווייסרוסישער באפעלקערונג — די „האראדטשוקעס״ — זענען ארעסטירט און איינגעזעצט געווארן אדאנק די אומדערמידלעכע און מסירות־נפשדיקע אנשטרענגונגען פון אונדזער בן־עיר אהרון (ארצ׳יק) בר׳ דב מוראוועטשיק.

* * *

15 יאר זענען שוין פארביי, זייט דעם טראגיש־שוידערלעכן טאג פון י״ז באב תשי״א — דעם טאג פון מאסן־מארד אין אונדזער שטעטל און די ווּנד איז ניט פארהיילט געווארן און וועט קיינמאל ניט פארהיילט ווערן.

דאס איינציקע, וואס מיר האבן געקאנט אויפטאן, כדי צו פאראייביקן דעם אנדעק פון די קדושים, איז צו שטעלן די דאזיקע מצבה.

זאל, אלזא, די מצבה שיקן איר הארצרייסנדן וויי־געשריי צו די הימלען אויף דור דורות.

דער יזכור־בוך איז א פראדוקט פון קאלעקטיווער ארבעט פון אונדזער שארית הפליטה אין מדינת ישראל און אין די פארשיידענע גלות לענדער.

דאס געשילדערטע אין אים איז געשריבן געווארן דורך יידן פון א גאנץ יאר, וואס זענען קיינמאל ניט געווען און פרעטענדירן ניט צו זיין קיין שרייבער.

דעריין זעען מיר דעם באזונדערן ווערט פונ׳ם בוך, וואס איז אן אויסדרוק פון פשטות און אוממיטלבארקייט.

א יישר־כוח די אלע, אין ישראל און אין חוץ לארץ, וועלכע האבן געשריבן דערינערונגען, געקליבן דאקומענטן און בילדער, געווידמעט צייט, ענערגיע און מי, געשאפן די נויטיקע פאנדן און געהאלפן דער רעדאקציע אויסצופילן די, ארויפגעלייגטע אויף איר, הייליקע שליחות.

די רעדאקציע.

* * *

מיר דריקן אויס אונדזערע דאנקבארקייטס־געפילן און אנערקענונג די אלע, וועלכע האבן אונדז געהאלפן ארויסגעבן דעם יזכור־בוך צום אנדענק פון די קדושים פון דאוויד־הארადאק און אומגעגענד.

— דעם דאוויד־הארადאקער פרויען קאמיטעט אין דעטראיט און דער פרוי חנה שפילבערג־גראנאדיר, וועלכע האט א גרויסן חלק אין די אויפטועןן פונם קאמיטעט;

— דעם דאוויד־הארადאקער קאמיטעט אין ניו־יארק און דעם הער יעקב קיטאי, וועלכער האט פיל אויפגעטאן אויפן געביט פון זאמלען מאטעריאל און געלטער פארן בוך;

— אונדזערע חברים יצחק זעלדין־עידן, יוסף ליפשיץ און יעקב מאַר (קאָפּל מוראוועטשיק), וועלכע האבן זיך באטייליקט אין שרייבן, רעדאגירן, איבערזעצן און קארעגירן דעם בוך:

— די אלע, וועלכע האבן געווידמעט צייט און מי, כדי דאס בוך זאל דערשיינען.

זאל דאס בוך דינען פארן פרט און פארן כלל און פאר דער גאנצער, אין טרויער און ווייטיק, לעבענס־געבליבענער דאוויד־הארადאקער משפחה, אלס בוך פון לערע און פארטיפונג.

זאל דער דאזיקער אויפטו — דאס בוך צום אנדענק פון די דאוויד־הארადאקער קדושים — פארטרעטן אן אייביקייטס־מצבה ביזן לעצטן דור.

קאָמיטעט
פון די דאוויד־הארადאקער און אומגעגנד
אין ישראל

די געשיכטע פון דאַוויד־האַראַדאַק

פאָרוואָרט

כ׳האָב אויף זיך גענומען די אויפגאַבע צו געבן אין מיין דאָזיקער באַשרייבונג א געשיכטלעכע אָפּהאַנדלונג און א בילד פון אונדזער שטעטל דאַוויד־האַראַדאַק אין אַלגעמיין און פון דער ייִדישער באַפעלקערונג אין איר בפרט.

איך בין ניט קיין שרייבער און אוודאי ניט קיין היסטאָריקער, כ׳האָב אויך קיין פּרעטענזיעס ניט דערצו. איך ווייס ניט, דעריבער, אויף וויפיל ס׳וועט מיר געלינגען ריכטיק און אין דער געהעריקער אָרדענונג די געשיכטע פון דאַוויד־האַראַדאַק.

צו מיין דאָזיקער אַרבעט, האָב איך מיך באַנוצט מיט די מאַטעריאַלן פון די „ייוואָ־בלעטער", מיט דער „געשיכטע פון ליטווישן ייִדנטום" פון ס. א. בערשאַדסקי, מיט י. שיפּער׳ס „די באַזעצונג פון ייִדן אין ליטע און פּוילן אין די אַמאָליקע צייטן, ביזן ענדע פון 18־טן יאָר־הונדערט" און מיטן זאַמלבוך „1000 יאָר פּינסק".

ליידער זענען מיר אָפּגעריסן פון די מאַטעריאַלן און אַרכיוון, וואָס וואָלטן אונז געקענט געבן א מער גענויעם און קלאָרן בילד פון דאַוויד־האַראַדאַק.

די געשיכטע פון שטעטל אין די לעצטע 70־80 יאָר, האָב איך געשעפּט פון די מונדלעכע דערציילונגען פון אונדזערע זקני העיר, פון מיינע פּערזענלעכע זכרונות און אויך פון די אַלע, וואָס האָבן געקענט עפּעס צוגעבן און דערגענצן.

איך האָב מיך, ווי וויט מעגלעך, באַמיט איבערצוגעבן בלויז פאַקטן און דאַטעס, אויס־מיידנדיק אָפּשאַצונגען. כ׳האָב מיך אויך באַמיט צו קאָנטראָלירן די ריכטיקייט פון די דאָזיקע פאַקטן.

כ׳בין זיכער, אַז מיין אַרבעט איז ניט קיין אויסשעפּענדע. מעגלעך, אַז געוויסע וויכטיקע געשעענישן האָבן ניט באַקומען זייער אָפּשפּיגלונג אין מיין דאָזיקער אַרבעט. ס׳קען זיין, אַז כ׳האָב געוויסע מאָמענטן געדאַרפט ברייטער און אויספירלעכער באַשרייבן און אַנדערע פאַרקירצן — פאַר די פעלערן און בלויזן בעט איך אַנטשולדיקונג פון די חשובע לעזער און לאַנדסלייט.

מיין דאָזיקע אַרבעט האָב איך געשריבן מיט א יראת הכבוד, מיט א ציטער אין האַרץ. איך האַלט פאַר מיין הייליקן פליכט צו פאַראייביקן אויפן פּאַפּיר די געשיכטע פון אונדזער שטעטעלע, ווו ס׳האָבן הונדערטער יאָרן געלעבט אונדזערע עלטערן, געבויט זייערע נעסטן, אויפגעשטעלט משפחות, געהאַט זייערע מנהגים און געוווינהייטן, דורכגעמאַכט צייטן פון פרייד און פון ליידן און צום סוף אַזוי טראַגיש אומגעקומען צוזאַמען מיט דער איבערוועלטיגנדער מערהייט פון אייראָפּייאישן ייִדנטום דורך די מערדערישע היטלעריסטישע, מיט בלוט פאַרפלעקטע, הענט.

איך מיין, אַז כ׳וועל ניט זינדיקן מיט קיין לאָקאַל־פּאַטריאָטיזם, אויב איך וועל וואַגן צו זאָגן, אַז דאַוויד־האַראַדאַק, איז געווען אַן אויסערגעוויינלעכע שטעטעלע, וואָס האָט זיך אונטערשיידט פון אַלע אַרומיקע שטעט און שטעטלעך.

א שטעטעלע, וואָס די ייִדן אין איר זענען געווען פרום און ניט פאַנאַטיש, און האָבן געזאָרגט פאַר ייִדישער און אַלגעמיינער בילדונג, מיט קיין אַרבעט האָבן זיך ייִדן ניט געשעמט, דאַגעגן איז געווען א חרפה צו זיין אַן עם־האָרץ.

אַ שטעטעלע, וואס איז געווען דורכאויס ציוניסטיש, מיט אַן אנטוויקלטער און טיכטיקער יוגנט, וועלכע האט געלערנט און געשטרעבט צו בילדונג און וויסן.

זי איז געווען די איינציקע אין גאנצן גלות, ווו די קינדער האבן אין די לעצטע פאר־מלחמה־יארן גערעדט צווישן זיך, מיט די עלטערן און אפילו מיט די גוישע דינסטן אויסשליסלעך עברית.

א שטעטעלע, וועלכע האט פארמאגט איינע פון די בעסטע „תרבות"־שולן אין פוילן, פיל קולטור אינסטיטוציעס און אנשטאלטן, ביבליאטעקן מיט ערנסטע לעזער און אלע פאר־לעזונגען און רעפעראטן זענען פארגעקומען ביי פול געפאקטע זאלן.

ס'איז א ווייטיק אין הארץ, צו שרייבן וועגן דעם אַלעם אין דער שפראך פון פאר־גאנגענהייט, וויסנדיק, אז דאס אלץ איז פארשווונדן און אומגעקומען אויף אזא טראגישן אופן.

זאל דעריבער די דאזיקע ארבעט, וועלכע איך ברענג יעצט פאר אייך, טייערע לאנדסלייט, דינען ווי א קליין באשיידן דענקמאל פאר אונדזערע קדושים.

די אלגעמיינע געשיכטע פון דאוויד־הארא־דאק

מיר האבן ניט קיין קלארן ענטפער אויף די פראגן, ווען ס'איז אנטשטאנען די שטעטעלע, אין וואסערע אומשטענדן און ווען ס'איז אין איר אנטשטאנען דער יידישער ישוב.

איך וועל מיך באמיען, לויט די ווייניקע היסטארישע מאטעריאלן, וואס זענען וועגן דעם דא, לויט דער געאגראפישער לאגע פון שטעטל און לויט איר נאמען פעסטצושטעלן די אומגעפער, צום אמת, נאענטע דאטע.

דאוויד־הארא־דאק ליגט אין הארץ פון פאלעסיע, ביים טייך הארין (10 קילאמעטער פארן צונויפגיסן זיך פון הארין אין טייך פריפיעט). דער טייך הארין איז 570 קילאמעטער לאנג און ער פאראייניקט וואלין מיט פאלעסיע. א דאנק דער וואסער־פארבינדונג זענען וואלין און פאלעסיע געווען פאראייניקט מיט אוקראינע פון איין זייט און מיט ליטע פון דער צווייטער.

כדי צו דערנענטערן זיך צו דער תשובה אויף דער פראגע, ווען דאוויד־הארא־דאק איז אנטשטאנען, מוזן מיר נעמען צו הילף די געשיכטע פון פאלעסיע אין אלגעמיין, העלכע וועט אונדז אביסל באלייכטן די פראגע.

די ערשטע היסטאריש־קאנטראלירטע ידיעה וועגן פאלעסיע שטאמט פון יאר 988.

אין דער „כראניק פון סוזדאלער פערעיעסלאוו" ווערט אונטער דער דאטע ארומגערעדט די חלוקה פון רוסלאנד, וועלכע ווערט פאנאנדער געטיילט צווישן וולאדימיר ד'עם גרויסנס זין; דארט ווערט דערציילט, אז איינער פון זיינע זין — סוויאטאפאלק באקומט פינסק, טורעוו און דערעוויע.

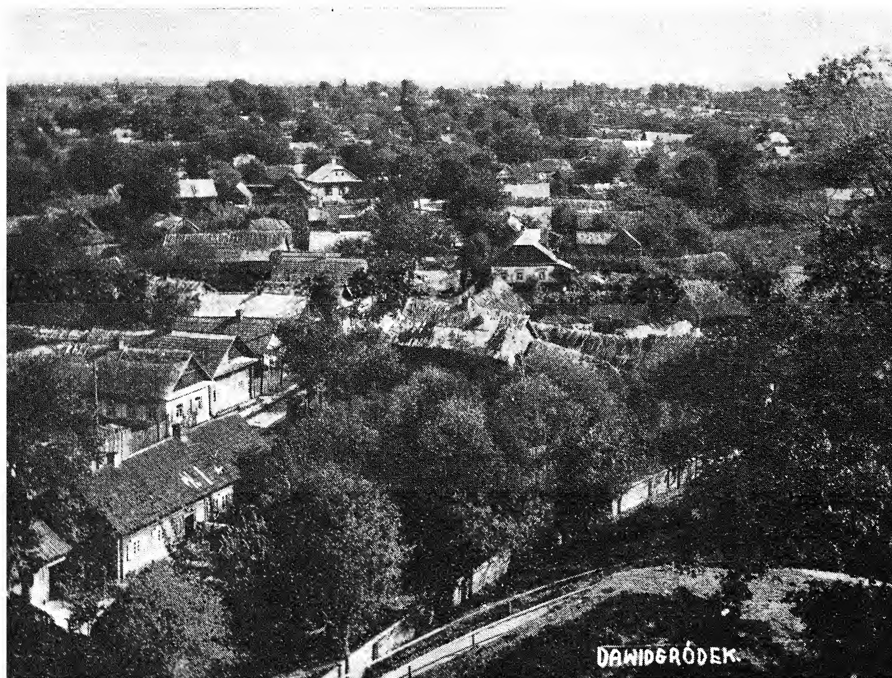
אין יאר 1005 ווערט אין טורעוו געגרינדעט א קירכלעכער צענטער און אלע שטעט ארום, איינשליסלעך פינסק געהערן צו דער טורעווער ביסקאפיע.

אין יענער צייט האבן אלע רוסישע שטעט געליטן פון די אפטע טאטארישע אנפאלן. אין יאר 1185 ווערט טורעוו אזוי שטארק צושטערט דורך די טאטארישע אנפאלן „אז זי איז שוין מער קיינמאל ניט צוריקגעקומען צו איר פריערדיקן גלאנץ".

אין יאר 1240 מאכן די טאטארן חרוב די גאנצע געגנט, וואס איז געלעגן אויף דער רעכטער זייט פון הארין און פריפיעט. אלע איינוווינער זענען דאן אנטלאפן אויף דער צווייטער זייט טייך און איבערהויפט קיין פינסק, ווו ס'האבן זיך קאנצענטרירט דער טשערניגאווער פירשט מיכאיל מיט רעשטלאך פון זיין מיליטער און וואלינער פירשטן.

די טאטארן זיינען דעמאלט פארבליבן א לענגערע צייט אין פאלעסיע און לויט אלע ווארשיינלעכקייטן איז דאן דורך זיי געגרינדעט געווארן דאוויד־הארადאק. זיי האבן אויך אנגעשאטן דעם בארג ביים ברעג פון טייך, וועלכער האט זיי געדינט פאר א פעסטונג. אין שפעטערע יארן איז אויפן דאזיקן בארג אויסגעבויט געווארן א פראוואסלאווער קלויסטער.

אז דער בארג איז געווען א קינסטלעך אנגעשאטענער איז באשטעטיקט געווארן דורך די אויסגראבונגען, וואס די פאלאקן האבן דארט געמאכט אין יאר 1936־37 און געפונען אין די טיפענישן פארשיידענע כלים און קברים.



פונוואנען נעמט זיך דער נאמען דאוויד־הארადאק? וועגן דעם זענען דא פארשיידענע לעגענדעס:

איינע זאגט, אז דאס איז א נאמען נאך איינעם פון א פירשט׳ס קינדער: דאוויד.

די צווייטע לעגענדע — א פוילישע — זאגט, אז אָווידיוס איז דורכן אמאליקן רוים פארשיקט געווארן אין דער געגנט פון שווארצן ים און אז ער איז געשטארבן אין דאוויד־הארადאק און דעריבער טראגט די שטעטל זיין נאמען.

די דריטע לעגענדע זאגט, אז דאוויד איז געווען א פארשפרייטער נאמען צווישן די טאטארן און זיי האבן דאס א נאמען געגעבן דאוויד־הארადאק. אגב, ביז היינט צו טאג זענען געבליבן די שפורן פון דער טאטארישער ראסע אויף די דאוויד־הארადאקער מיעשטשאנעס, וועלכע הייסן „הארადטשוקעס". זיי אונטערשיידן זיך פון דער ארומיקער קריסטלעכער באפעל־קערונג מיט זייער ברייטער טאטארישער נאז, מיט דער העל־ברוינער פארב פון זייערע געזיכטער און מיט זייער קערפערליכן געבוי.

לויט אלע װאַרשײַנלעכקײטן איז דאַװיד־האָראַדאָק געגרינדעט געװאָרן אין ענדע פון 11־טן אָדער אָנהײב פון 12־טן יאָרהונדערט דורך די טאַטאַרן.

די ערשטע היסטאָרישע ידיעה װעגן דאַװיד־האָראַדאָק איז פון 14־טן יאָרהונדערט. לויטן דאַמאָלסדיקן טראַקטאַט צװישן די קרײַצלער און ליטװישן גרױספירשט װיטאָס, װאָס װערט אָנערקענט אַלס זעלבסטשטענדיקער הערשער פון ליטע, װערט בפירוש דערמאָנט אַז פּינסק, דאַװיד־האָראַדאָק און לודמיר (װלאַדימיר־װאָלינסק) גײען אַריבער פון װיטאָסעס הענט צום סטאַראָדובער פירשט זיגיסמונד קעיסטוטאָװיטש.

דאָס באַװײַזט, אַז צו יענער צײַט איז שוין דאַװיד־האָראַדאָק געװען אַ װיכטיקע שטאָט.

פון דאַן אָן איז דאַװיד־האָראַדאָק אָנגעשלאָסן צום פּינסקער פירשטנטום, װאָס האָט אין יענער צײַט אַרומגענומען גאַנץ פּאָלעסיע.

אין 15־טן יאָרהונדערט גײט אַריבער דאַװיד־האָראַדאָק צום פירשט יורי סעמיאָנאָװיטש אָלשאַנסקי, װעלכער איז געװען דער שטעלפאַרטרעטער פון ליטװישן גרױס־פירשט און פּױלישן קעניג קאַזימיר יאַגעללאָ.

נאָכן טויט פון פירשט יורי, װערט דער גרױספירשטלעכער פאַרטרעטער איװאַן סװיאַטאָ־סלאַװיטש און נאָך זײַן טויט גײט דאָס פּינסקער פירשטנטום אַריבער אויף אַ קורצער צײַט צו דער פּױלישער קרױן.

אין יאָר 1427 װערט די הערשערין פון פּינסקער פירשטנטום די פירשטין מאַריאַ, װעלכע האָט געהערשט צוזאַמען מיט איר זון װאַסילי ביזן יאָר 1495. נאָך װאַסיליס טויט, האָט זײַן אָרט פאַרנומען זײַן שװעסטער אַלענאַ מיט איר מאַן פיאָדאָר.

אין יאָר 1521 שטאַרבט דער פירשט פיאָדאָר און דאַן גײט דאָס פּינסקער פירשטנטום אַריבער צום קעניג זיגיסמונד דעם ערשטן. דעם 8־טן אָקטאָבער 1523 גיט איבער דער זעלבער קעניג זײַן פרוי באָנאַ ספאָרצאַ די געגנט פון פּינסק, קלעצק, דאַװיד־האָראַדאָק און ראַהאַטשאָװ.

אין דער תקופה פון באָנאַ ספאָרצאַס הערשאַפט האָט זיך פּאָלעסיע שטאַרק אַנטװיקלט. זי, באָנאַ ספאָרצאַ, האָט אַראָפּגעבראַכט פּױלישע קאָלאָניסטן און זײ באַזעצט אויף פרײַע באָדנס. זי האָט דורכגערײניקט די טײַכן, געגראָבן קאַנאַלן, זי האָט אײַנגעפירט אַ ספּעציעלן שטײַער פון פּינסקער אײַנװוינער אין דער פאָרם פון 12 פישערס, װעלכע האָבן געשאַפן אַ שטענדיקע קאָמוניקאַציע צװישן פּינסק, נאַבעל און דאַװיד־האָראַדאָק.

אין יאָר 1556 פאַרלאָזט די קעניגין באָנאַ ספאָרצאַ פּױלן און דערמיט ענדיקט זיך אויך איר הערשאַפט אין פּינסקער פירשטנטום.

דער פּױלישער קעניג און ליטװישער גרױספירשט זיגיסמונד אויגוסט נעמט דאַן איבער די דאָזיקע געגנט און מאַכט בטל דאָס פּינסקער פירשטנטום. דאָס פריערדיקע פּינסקער פירשטנטום װערט דאַן פאַראײניקט מיט כאָמסקער, זשאַבער און באָראַדיצער געגנט און זײ װערן אָנגעשלאָסן צום ליטװישן פירשטנטום.

אין יאָר 1569 איז געשען אַ װענדע־פּונקט אין די באַציאונגען צװישן פּױלן און ליטע. איז דאָזיקן יאָר איז אויף דער זיצונג פון לובלינער סיים באַשלאָסן געװאָרן צו שאַפן אָן ענגע פּאָליטישע אוניע צװישן פּױלן און ליטע. דער דאָזיקער באַשלוס האָט געעפנט די טירן פאַר פּױלישע אײַנפלוסן אין אַלע געגנטן פון ליטע.

די פּױלישע קולטור און איבערהויפּט דער קאַטױלישער קלער, האָט דאָס גלײַך אויסגענוצט און אָנגעהויבן אַרײַנדרינגען אין אַלע געגנטן. די אויפגאַבע איז געװען אַ דאָפּעלטע: פּאָלאָניזירן די עכט רוסישע געגנטן און גלײַכצײַטיק דערנענטערן זײ צום רוימיש־קאַטױלישן גלויבן.

מיט דער אונטערשטיצונג פון פּױלישן קעניג זיגיסמונד דעם 3־טן, האָט זיך דער קאַטױלישער קלער גענומען צו דער אַרבעט מיט גרויס ברען. זײ האָבן זיך אין זײער דאָזיקער

ארבעט ניט אפּגעשטעלט פאר קיין זאך. מ׳האט חרוב געמאכט פּראוואסלאווע קלויסטערס און מאנאסטירן, געטרודפט אלע בירגער פון פּראוואסלאווענעם גלויבן און מ׳האט זיי געוואלט אזוי־ארום ברענגען צום באוואוסטזיין, אז אין די ראַמען פון דער הערשענדער אַרדענונג, קענען זיי — אלס פּראוואסלאווע — קיין רו און זיכערקייט ניט האבן.

בכדי לייכטער אריבערצוציען די פּראוואסלאווע באפעלקערונג צום קאטאליציזם, איז דאן, צו דעם צוועק, געשאפן געווארן די אַזויגערופענע „קירכלעכע אוניע״, וועלכע האט געזאלט זיין א בריק צווישן ביידע קירכן. די „אוניע״ איז געגאנגען מיט דער פּראוואסלאווער קירך אויף אייניקע הנחות, איבערלאזנדיק איר די שפּראך מיט נאך עטלעכע מנהגים. דאגעגן האבן די „אוניאטן״ געהאט פיל רוימיש־קאטוילישע מנהגים און דאס וויכטיגסטע — זיי האבן אנערקענט דעם פּויפּסט פארן ראש פון זייער קירכע.

אלס ביישפּיל, וואס אילוסטרירט אויף א בולטן אופן דעם קאמף צווישן ביידע קירכעס, קאן דינען די געשיכטע פון מארק מיט די קראמען אין דאוויד־הארדאק.

ס׳איז א פאקט, אז אויפן ארט, ווו ס׳איז געשטאנען דער מארק, מיט די קראמען, איז אמאל געווען א פּראוואסלאווער בית־הקברות.

וויאזוי קומט דארט, אלזא, צו זיין א מארק און קראמען? ווער האט דאס דערלויבט?

דאס דערקלערט זיך נאר אויפן גרונד פון קאמף צווישן ביידע קירכעס. דאס איז דערלויבט געווארן דורך דער קאטוילישער מאכט, כדי אפּצווישן די שפּורן פון פּראוואסלאווענעם אייגנטום.

ווען אין דאוויד־הארדאק איז אנגעקומען דער ענערגישער גלח יוכניעוויטש, האט ער זיך גלייך גענומען פאררייכטן די עוולה, וואס איז געטאן געווארן דער פּראוואסלאווער קירכע און ער האט אינמיטן מארק אויסגעבויט א קלויסטער, וועלכער שטייט ביז היינט צו טאג.



דער קלויסטער אין דאוויד־הארדאקער מארק

הכנסיה הפרבוסלבית במרכז דויד־הורודוק

דער קאמף צווישן דער פראוואסלאוונער קירך פון איין זייט און דער רוימיש־קאטוילישער פון דער צווייטער איז געווען זייער א פארביטערטער און ער איז געבליבן שטארק איינגעקריצט אין זכרון פון בײדע טײלן פון דער באפעלקערונג.

שפורן פון דעם האבן מיר געפילט אפילו אין דער לעצטער צייט. נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען דאוויד־הארארק איז אריבער צו פוילן, האבן זיך דארט ווידער באוויזן די „אוניאטן", וועלכע מ'האט פאר די צארישע צייטן איבערהויפט שוין ניט געהערט. די פראוואסלאוונע גלחים האבן זיך אנגעהויבן פילן ניט אזוי פעסט הן מיט זייער הערשאפט אויף די מאסן און הן מיט זייערע גיטער. שטילערהייט האט זיך ווידער אנגעהויבן א קאמף צווישן ביידע קירכעס.

דער דאזיקער קאמף קעגן דער פראוואסלאוונער קירכע וואלט זיכער אנגענומען שארפערע פארמען, ווען ניט די מורא פון די פאלאקן, אז דאס וואלט געווען אייל אויף די רעדער פון די קאמוניסטישע פראפאגאנדיסטן אין יענער געגנט. (ווי באקאנט האט זיך דאוויד־הארארק געפונען אינגאנצן 30 קילאמעטער פון דער פויליש־סאוויעטישער גרענעץ).

אינטערעסאנט צו באמערקן, אז אין דעם רעליגיעזן קאמף צווישן דער פראוואסלאוונער קירך און דער קאטוילישער, האבן יידן שטילערהייט אונטערשטיצט דער לעצטער.

די תקופה פון דער לובלינער אוניע האט אריינגעבראכט אין פאלעסיע גרויסע ענדערונגען אין פאליטישן, רעליגיעזן און ווירטשאפטלעכן לעבן.

אין יאר 1648 זענען פארגעקומען גרויסע און בלוטיקע געשעענישן אויך אין דער געגנט פון פאלעסיע. דער קאזאקן אויפשטאנד אונטער דער אנפירונג פון באגדאן כמיעלניצקי האט ניט אויסגעמיטן פאלעסיע.

די פוילישע מלוכה האט קיינמאל פולשטענדיק ניט באהערשט אירע דרום־מזרח געגנטן. די סיבות דערפון זענען פארשיידענע און צוו. אנד. דער כאראקטער פון דער קאלאניזאציע, וואס די שליאכטע האט דארט געפירט.

אהין פלעגן מאסנווייז אנקומען אזעלכע, וועלכע האבן פארלאזן זייערע היימען צוליב פאליטישע, סאציאלע און רעליגיעזע רדיפות, אדער אזעלכע, וועלכע האבן געזוכט לייכטע פרנסות, אדער גאר פשוטע פארברעכער.

די אויפשטענדלער זענען ניט געבליבן איינזאם אין זייער קאמף. צו זיי זענען גלייך צוגעשטאנען די אונטערדריקטע פויערישע מאסן, וועלכע האבן געוואלט אראפווארפן פון זיך דעם געהאסטן, דורך זיי, שליאכטישן יאך.

דער דאזיקער אויפשטאנד האט אויך ארומגענומען פאלעסיע.

די יארן פון דעם קאזאקישן אויפשטאנד זענען מיט בלוטיקע אותיות פארשריבן אין דער יידישער געשיכטע — גזרות ת"ח ות"ט — יארן פון חורבן און צושטערונג פון מזרח־אייראפעיִשן יידנטום.

ס'זענען ניטא קיין קלארע ידיעות, וויאזוי ס'איז ארויס דער יידישער ישוב אין דאוויד־הארארק פון דעם חורבן.

עס איז אבער דא א באווייז, אז די דאוויד־הארארקער קהילה האט צוזאמען מיט נאך ארומיקע קהילות גענומען א הלואה כדי אויפצושטעלן די צושטערטע שטאטישע אנשטאלטן.

דאקעגן איז דא א גענויערע ידיעה וועגן אנטייל פון דאוויד־הארארקער קריסטן אין קאזאקישן אויפשטאנד. אין דער געשיכטע פון פינסק ווערט דערציילט, אז דעם גרעסטן חורבן האט דארטן אנגעמאכט דער אנפאל פון קאזאקן און טאטארן צוזאמען מיט דאוויד־הארארקער און טורעווער פויערים. דריי מאל, ווערט דערציילט, האט פינסק געליטן פון קאזאקישן אויפשטאנד, אבער דעם גרעסטן חורבן האט אנגעמאכט דער אנפאל, וואס איז פארגעקומען מיטן

אנטייל פון די דאוויד־האראדאקער גויים. דער יידישער ישוב אין פינסק איז דאן כמעט אינגאנצן פארניכטעט געווארן.

אין יאר 1707 האבן זיך באוויזן אין פאלעסיע די שוועדן. זיי זענען, אבער, צוליב די שווערע קאמוניקאציע מיטלען לאנג אין פאלעסיע ניט געווען. זיי האבן אפילו אנגעהויבן בויען בריקן איבער די טייכן, אבער זיי האבן דאס גלייך אויפגעהערט און פארלאזט די געגנט.

לויט ווי די דאוויד־האראדאקער זקני־העיר האבן דערציילט, איז אין דאוויד־האראדאק געקומען איינמאל א פאטרול פון 3 שוועדישע זעלנער. זיי זענען אריין אין א בראנפן־ברויז און גענומען טרינקען פון די גרויסע פעסער, וואס זענען דארט געשטאנען. איינער פון זיי האט זיך אזוי שטארק אנגעשיכורט, אז ער איז אריינגעפאלן אין א פאס בראנפן און איז דערטרונקען געווארן. די באפעלקערונג האט, מורא האבנדיק פאר דער נקמה פון די שוועדישע חיילות, זיך אויסבאהאלטן דריי מאנאטן אין די ארומיקע וועלדער. די שוועדן זענען אבער ניט געקומען, ווייזט אויס צוליב דעם, וואס זיי האבן בכלל פארלאזן פאלעסיע.

אין יאר 1793 קומט פאר די צווייטע טיילונג פון פוילן און דאוויד־הארדאק בלייבט ביי רוסלאנד ביזן יאר 1920. פון יאר 1920 ביז סעפטעמבער 1939 געהערט דאוויד־הארדאק צו פוילן. דעם 19־טן סעפטעמבער 1939 גייט אריין אין דאוויד־הארדאק די רויטע ארמיי. אין יולי 1941 ווערט דאוויד־הארדאק איינגענומען דורך די היטלעריסטישע חיילות און אין 1944 ווערט דאוויד־הארדאק צוריק פאראייניקט צו רוסלאנד.

די קריסטלעכע באפעלקערונג

ווי ס'איז שוין אויבן דערמאנט געווארן, איז די דאוויד־הארדאקער קריסטלעכע באפעלקערונג, די א. ג. „הארדטשוקעס", געווען אן אויסנאם אין גאנץ פאלעסיע.

דער אלגעמיינער טיפ פון „פאלעשוק" איז לויט זיין כאראקטער געווען מילד, פלעגמאטיש און פעסימיסטיש געשטימט. דאקעגן איז דער „הארדטשוק" געווען ווייט פון מילדקייט, קעמפעריש און ענערגיש, קערפערליך פעסטער געבויט פון די ארומיקע קריסטן און זיין וווקס איז אויך געווען העכער. (אן אויסנאם האבן נאר געבילדעט די קריסטן פון דערבייאיקן דארף אלפין, וועלכע האבן, ווייזט אויס געשטאמט פון ליטווינער און האבן זיך ניט אסימילירט מיט דער ארומיקער באפעלקערונג).

די גרינגשעצונג און די שנאה פון די „הארדטשוקעס" צו די ארומיקע פויערים איז ניט געווען קיין קלענערע ווי צו די יידן. ס'איז אינטערעסאנט צו באמערקן, אז זיי האבן זיך קיינמאל ניט משדך געווען פון דער פרעמד. געשעפטליך פלעגן זיי ארומפארן איבערן גאנצן לאנד, אבער חתונה־האבן פלעגן זיי קומען אהיים אין דאוויד־הארדאק. צוליב דעם, האבן זיי זיך טאקע, יארן לאנג ניט אסימילירט און זייענדיק ווי דירעקטע יורשים פון די גרינדער פון דאוויד־הארדאק, פליסט אין זייערע אדערן קאזאקיש־טאטאריש בלוט.

זייער קאזאקיש־טאטארישער אפשטאם, האט זיך אויך געלאזט מערקן אין זייער ארט לעבן. זיי זענען ניט געווען קיין ערד ארבעטער און האבן ניט געהאט קיין איבעריקן דראנג דערצו. די גערטנער, וועלכע זייערע פרויען פלעגן באארבעטן, זענען געווען פארויסגעזען נאר פארן אייגענעם געברויך. אין פאל פון אן אויסערגעוויינלעכער גערעטעניש, פלעגן די פרויען פארקויפן די איבערגעבליבענע פראדוקטן פון די גערטנער אויפן מארק און דאס געלט האט געהערט צו די פרויען.

אין אלגעמיין, האבן די „הארדטשוקעס", אויסער א קליין פראצענט פון סוחרים און אויסגעשפראכענע פאכלייט, ניט געהאט קיין סטאבילע באשעפטיקונג. זיי האבן אלץ געטאן

און מיט אלעם זיך באשעפטיקט. דער גרעסטער טייל, האט געביטן זיין ארבעט לויט די סעזאנען פון יאר.

זיי האבן זיך פארנומען מיט פיש־פאנגעריי, זיי זענען געווען גרויסע פאכלייט ביי וואלד־ארבעט. ווינטער — ביים אויסארבעטן קליעפקע שפאלן און שליפערס און פרילינג ביים צוגרייטן און ארויספירן צו די ברעגעס אלע האלץ מאטעריאלן, וואס זענען ווינטער דורך זיי אויסגעארבעט געווארן אין די ארומיקע וועלדער. זיי זענען געווען גרויסע פאכלייט אויפן וואסער. גוטע פירער פון דאמף־שיפן, בארלינעס און פליטן, וועלכע זיי פלעגן דערפירן ביז דאנציג פון איין זייט און ביז ענדע דניעפער פון דער צווייטער.

די לעצטע יארן כון פאר דער צווייטער וועלט־מלחמה, אז די וועלדער אין דער געגנט זענען קלענער געווארן, פלעגן זיי זיך פארדינגען אין ווייטערע געגנטן. עס זענען אין דאוויד־הארראדאק געווען ספעציעלע מעקליארעס וואס פלעגן האבן פארבינדונגען הן מיט וואלד־סוחרים און הן מיט וואסער־מענטשן און זיי פלעגן יעדן סוחר צושטעלן, וועלכע ארבעטער ער האט באדארפט.

זיי זענען געווען גוטע בויערס, פארבערס, מוליארעס, בויערס פון שיפן פון פארשיידענעם גרויס און איבערהויפט גוטע שוסטערס. זיי זענען אויך געווען פייאיקע סוחרים.

דער גרעסטער טייל פון די „הארראדטשוקעס" פלעגט אין פרילינג ארויספארן אויף ירידים פארקויפן זריעה, זומער פארקויפן איבערן גאנצן לאנד אייז־קרעם, הערבסט האנדלען מיט רויטע יאגעדעס, שוועמלעך און שטיוול און ווינטער זיך פארנעמען אין דערהיים מיט שוסטעריי.

כדאי צו באמערקן, אז זיי האבן זיך שטענדיק באמיט אויסצומיידן איבעריקע פארמיטלערס. צו שוסטעריי, פלעגן זיי אליין אויסארבעטן די רוי־מאטעריאלן און אין ערגסטן פאל פלעגן זיי די סחורה קויפן פון דער ערשטער האנט. זיי פלעגן אויך אליין פאָרן אויף ירידים איבער גאנץ פוילן און פארקויפן זייער סחורה.

דאס זעלבע איז געווען אין דער פלייש און וורשט בראנזשע. זיי פלעגן אליין פאָרן אין די ארומיקע דערפער איינקויפן פלייש, אליין אויסגעארבעט די סחורה און אליין פארקויפט. וורשט־געשעפטן האבן די „הארראדטשוקעס" געהאט אין אלע גרעסערע באן־סטאנציעס און שטעט פון פוילן.

דאס איז געווען א ספעציפיש „פאלק". וואנדערנדיק פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה איבער גאנץ רוסלאנד און אין דער צייט פון צווישן דער ערשטער און צווייטער וועלט־מלחמה איבער גאנץ פוילן, האבן זיי זיך אין ערגעץ ניט אסימילירט. ווו מ'האט זיי באגעגנט, האט מען זיי גלייך דערקענט, אדאנק זייער ספעציעלער קליידונג, שפראך און ארט לעבן.

פאר דער צייט פון צארישן רוסלאנד, האבן זיי געהאט דעם שטאנד פון „מיעשטשאנעס". דאס איז געווען א פיל העכערע שטופע פון פויערים־שטאנד און זיי האבן זיך דערמיט שטארק געגרויסט. זיי זענען געווען שטארק איבערגעבן דעם צארישן רוסלאנד און מאנארכיסטיש געשטימט.

ווען ס'איז נאכן דורכפאל פון דער רעוואלוציע פון 1905 געגרינדעט געווארן אין רוסלאנד די „שווארצע מאה", די ארגאניזאציע פון רעאקציע און טעראר, וועלכע האט געהאט פאר אן אויפגאבע צו שטיצן דעם צאר קעגן די רעוואלוציאנערן, איז אויך אין דאוויד־הארראדאק אנט־שטאנען א שטארקע און טעטיקע ארגאניזאציע פון דער „שווארצער מאה", וועלכע האט עקזיסטירט ביזן יאר 1917. זיי האבן אפילו אין א געוויסן זינטיק געמאכט א פרווו פון א פאגראם אויף יידן. נאר אדאנק דער ארגאניזירטער זעלבסטשוץ פון דער יידישער יוגנט בפרט און פון דער גאנצער יידישער באפעלקערונג בכלל, ווי אויך צוליב דער קעגנערשאפט פון דאמאלסדיקן

„אוריאדניק" אווטשינקאוו, וועלכער האט געהאט געשעפטס־פארבינדונגען מיט יידן, איז מען אפגעקומען בלויז מיט א פאר פארוווּנדעטע.

די מאנארכיסטישע שטימונג איז פארבליבן ביי די „האראדטשוקעס" אויך נאך דער רעוואלוציע פון יאר 1917. דאס בילד פון צאר איז נאך לאנג געהאנגען אין א סאך הייזער. קערענסקיס איבערקערעניש האבן זיי אויפגענומען זייער קאלט און פון דער באלשעוויסטישער רעוואלוציע זענען זיי געווען אויסגעשפראכענע קעגנער.

ביי דער ערשטער בעסטער געלעגנהייט האבן זיי געשטעלט א באוואפנטן ווידערשטאנד דער רויטער ארמיי. (די יידן האבן זיי דאן אויך מיטגעהאלפן און דערפאר טייער באצאלט, אבער וועגן דעם אין א שפעטערדיקן קאפיטל). אין די ראיאן ארגאנען פון דער באלשעוויסטישער מאכט, איז די קריסטלעכע באפעלקערונג פון דאוויד־האראדאק געווען באצייכנט ווי אן אויסגעשפראכענער קאנטער־רעוואלוציאנערער עלעמענט.

פאר די 20 יאר הערשאפט פון דער פוילישער מאכט אין דאוויד־האראדאק (1920—1939) האבן זיך די „האראדטשוקעס" עקאנאמיש שטארק פארפעסטיקט. דאס האט זיי אבער ניט דערפירט צו אסימילאציע. טראץ דעם, וואס די פוילישע מאכט האט ניט דערמעגלעכט צו עפענען קיין רוסישע שול, טראץ דעם, וואס זייערע קינדער זענען געווען געצוווּנגען צו לערנען אין פוילישע שולן, האבן זיי זיך דאך געהאלטן ביי זייער ווייסרוסישער שפראך און ביים פראוואסלאווּנעם גלויבן. מיט זייערע קינדער פלעגן זיי לערנען אין די הייזער דעם רוסישן אלף־בית.

ווען די באלשעוויקעס זענען דעם 19־טן סעפטעמבער 1939 אריין צוריק אין דאוויד־האראדאק האבן זיי באגעגנט שפיזיקע, פול מיט שנאה און האס אויגן פון די „האראדטשוקעס". זיי האבן אויסער קליינע אויסנאמען, זיך ניט אנגעשלאסן אין דער קאמוניסטישער פארטיי און זיך ניט באטייליקט אין פאליטישן לעבן. זיי זענען געווען זייער אנטוישט, ווען זיי האבן זיך איבערצייגט, אז אנשטאט דעם געגארטן דורך זיי היטלעריסטישן רעזשים זענען גאר אריין די באלשעוויקעס. וואס מער די באלשעוויסטישע מאכט האט זיך באפעסטיקט און אנגעהויבן רעקווירן און נאציאנאליזירן, אלץ מער איז זייער שנאה צו דער מאכט געוואקסן, אלץ מער האבן זיי געווארט אויף היטלערן. זיי האבן דאס דעמאנסטרירט ביי די וואלן, וועלכע זענען אין נאוועמבער 1939 פארגעקומען אין מערב ווייסרוסלאנד, צו דער נאציאנאלער פארזאמלונג, וועלכע האט געדארפט באשליסן וועגן אנשלוס פון מערב ווייסרוסלאנד צו מזרח ווייסרוסלאנד. זיי האבן אין די וואל־אורנעס אריינגעווארפן צעטלען מיט אויפשריפטן ווי: „א טויט די קאמוניסטן און יידן", „נידער מיט די באלשעוויקעס", „זאל לעבן היטלער", א.א.וו.

זיי האבן ניט איינמאל געדראט די יידן, אז ווען היטלער וועט קומען וועלן זיי זיך מיט זיי אפרעכענען.

זיי האבן זייער ווארט געהאלטן. ווען אין אנהויב יולי 1941 האבן די באלשעוויקעס אפגעטראטן פון דאוויד־האראדאק און די היטלעריסטישע חיילות האבן אריינגעמארשירט אין שטעטל, זענען די „האראדטשוקעס" געווען די ערשטע אין גאנץ אייראפע, וועלכע האבן צוזאמען מיט די דייטשן, דורכגעפירט די ערשטע „אקציע" אין דאוויד־האראדאק. אויסמארדענדיק דעם 17־טן אב תש"י, אלע מענער פון שטעטל.

די גאנצע צייט פון דער דייטשישער אקופאציע, האבן זיי טריי געדינט די היטלעריסטן, געניסנדיק אויך פון פולשטענדיקן צוטרוי מצד דער היטלעריסטישער מאכט.

ווען אין יאר 1944, האט די רויטע ארמיי באפרייט דאוויד־האראדאק פון די מערדעריש־היטלעריסטישע אקופאנטן, האבן זיי שוין אין שטעטל קיין איין לעבעדיקן ייד ניט געפונען. זיי האבן אויך ניט געטראפן די גוישע אנפירער פון דאוויד־האראדאק, וועלכע זענען מיטגעגאנגען מיט דער אפטרעטנדער דייטשישער ארמיי.

דער יידישער ישוב אין דאוויד־הארадאק

ס'איז שווער צו ענטפערן אויף דער פראגע, ווען ס'איז אנטשטאנען דער יידישער ישוב אין דאוויד־הארадאק. ס'איז ניט פארבליבן קיין איין היסטארישער דאקומענט, וועלכער זאל אונז קלאר מאכן די פראגע. דער פנקס פון דער קהילה, ווען ער זאל אפילו זיין, וואלט אונז אויך ניט קלוג געמאכט, ווייל ער איז אינגאנצן אלט געווען 200 יאר און עס זענען דא פיל פריערדיקע ידיעות וועגן דער עקזיסטענץ פון א יידישער קהילה אין דאוויד־הארадאק.

בכדי אומגעפער פעסטצושטעלן, ווען ס'איז געגרינדעט געווארן א יידישע קהילה אין אונדזערע געגנטן, מוזן מיר זיך שטיצן אויף דער געשיכטע פון די יידן אין ליטע און נאכפאלגן דאס אנטשטייַן פון יידישע ישובים.

אין ס. א. בערשאדסקיס היסטארישן איבערבליק איבער דער געשיכטע פון ליטווישן יידנטום, וואס איז ארויסגעגעבן געווארן אין יאר 1883 אין פעטערבורג און אין י. שיפער'ס „געשיכטע פון יידן אין פוילן ביזן סוף פון 18־טן יארהונדערט", וואס איז אין יאר 1914 ארויס־געגעבן געווארן אין מאסקווע ווערט אנגעוויזן, אז די יארן 1550—1500 זענען געווען יארן פון וווּקס פון יידישן ישוב אין ליטע. אין דער דאזיקער צייט, זענען געגרינדעט געווארן פיל נייע ישובים און די שוין עקזיסטירנדע זענען שטארק פארגרעסערט געווארן.

דער אימיגראציע שטראם פון יידן קיין ליטע איז געגאנגען אין דער ריכטונג פון מערב קיין מזרח. אזוי ארום, זענען די ערשטע ישובים אויפגעקומען אין מערב־טייל פון ליטע. ס'איז קלאר, אלזא, אז צ. ב. גראדנע, בריסק, לוצק און וולאדימיר וואלינסק זענען אויפגעקומען פריער פון דאוויד־הארадאק, לוניניעץ, סטאלין, א.א.וו.

(כדאי צו באמערקן, אז די קהילה אין וולאדימיר־וואלינסק, איז געגרינדעט געווארן אין יאר 1388, און דאוויד־הארадאק צוזאמען מיט וולאדימיר וואלינסק זענען אומגעפער אין יענער צייט אריבער צום סטאראדובער פירשטנטום. ס'איז דעריבער ניט אויסגעשלאסן, אז אין יענער צייט איז שוין אין דאוויד־הארадאק געווען א יידישע קהילה).

דער אימיגראציע שטראם קיין ליטע איז שטארקער געווארן אין אנהויב פון 16־טן יאר־הונדערט צוליב די רדיפות אויף יידן אין דייטשלאנד.

די נייע ישובים אין ליטע פלעגן אויפקומען אויף פאלגענדן אופן: ארום יעדן גרעסערן ישוב פלעגן זיך גרינדן קלענערע שטעטלאך; אזוי ארום זענען די יידן אריינגעדרונגען אלץ טיפער אין ליטע.

די יידישע היסטאריקער, זענען ביי דער מיינונג, אז לויט דער געאגראפישער קארטע פון אמאליקן ליטע, קען מען פעסטשטעלן, וועלכער יידישער ישוב איז עלטער. אין מערב ליטע זענען די ישובים עלטערע און אין מזרח ליטע — יינגערע.

ארויסגייענדיק פון דעם שטאנדפונקט קאן מען ניט רעכענען, אז א יידישע ארגאניזירטע קהילה איז אין דאוויד־הארадאק געווען פריער ווי אין פינסק.

אין פינסק איז געשאפן געווארן אן ארגאניזירטע יידישע קהילה אין יאר 1506. פאר־שטענדליך, אז אין דאוויד־הארадאק איז אן ארגאניזירטע יידישע קהילה געגרינדעט געווארן שפעטער. דאס שליסט אבער ניט אויס די מעגלעכקייט, אז איינצעלנע יידן זענען געווען אין דאַוויד־הארадאק פריער.

אין יענע צייטן, פלעגן יידן ארומפארן האַנדלען איבערן גאנצן לאנד. אויסער דעם, האבן זיי געהאלטן אין ארענדע בראנפן־מאנאפאלן, זאלץ־פארקויף, קרעטשמעס און אויך מלוכה־שטייערן. ס'איז מעגליך אלזא, אז אין דאוויד־הארадאק, וועלכע האט לויט אלע ווארשיינלעכקייטן,

עקזיסטירט נאך פון יאר 1190, האבן געוווינט יידן לאנג איידער ס'איז אנטשטאנען די ארגאני־זירטע יידישע קהילה דארט.

די ערשטע היסטארישע גענויע ידיעה וועגן דאוויד־האראדאקער יידישער קהילה איז פון יאר 1667. אין דעם יאר, האט די פינסקער קהילה גענומען ביים לאהישינער קלויסטער אַן הלואה פאר אירע נויטן און פאר די נויטן פון די ארומיקע קהילות. אלס ערבות פאר דער הלואה, איז דאן אנגעגעבן געווארן דאס גוטס פון די ארומיקע יידישע קהילות, צווישן וועלכע, עס איז דערמאנט געווארן אויך די דאוויד־האראדאקער קהילה.

דאס איז געווען נאך באגדאן־כמיעלניצקעס אויפשטאנד, וואס האט חרוב געמאכט דעם גאנצן יידישן ישוב אין מזרח־אייראפע. די אנטלאפענע פליטים האבן זיך אנגעהויבן צוריקקערן אין זייערע חרובע היימען, די ארעמקייט און נויט זענען געווען גרויס, אלץ האט מען געמוזט פונדאסניי אויפשטעלן און קיין געלט־מיטלען זענען ניט געווען. מ'האט געמוזט דעריבער, אנקומען צו די גויישע שכנים נאך הילף. די גויים זענען אנטקעגנגעקומען די יידן און זיי געליען געלט, ניט מחמת מענטשלעכע געפילן, נאר פשוט צוליב ריין קאמערציעלער אויסרעכנונג. זיי האבן געמאכט גאנץ גוטע געשעפטן אויף די דאזיקע הלואות. זיי האבן דערביי גענומען אלס גאראנטיע די בתי־מדרשים, די בעדער און אפילו דעם בית־הקברות. ניט איינמאל האט געטראפן, אז פאר ניט איינצאלן בלויז דעם פראצענט פלעגט מען פאנאנדערווארפן דעם בית־המדרש, אדער ניט לאזן באערדיקן א מת אויפן בית־הקברות. אויסער דעם, האט דאס געזעץ פארזיכערט דאס רעכט פון הלואה־געבער. פאר ני'ט צאלן קיין חוב, פלעגט מען באשטראפט ווערן מיט גרויסע שטראפן, אפילו מיט טויט־שטראף.

אין די ליטווישע געריכטס־אקטן פון יענער צייט, איז דא א גרויסע צאל טויט־אורטיילן, וואס זענען אר'ויסגעגעבן געווארן אויף יחידים, אויף חברות און אפילו אויף גאנצע יידישע ישובים. דאס באווייזט, ווי גרויס איז געווען די ארעמקייט פון די יידישע ישובים אין יענער צייט. אמת, די דאזיקע אורטיילן, זענען מער געבליבן אויפן פאפיר, ווייל פון ארויסגעבן דעם אורטייל ביזן אויספירן אים איז געווען א גרויסער מהלך. די פויליש־ליטווישע מלוכה, איז שוין דאן געווען דורכגעפרעסן פון אנארכיע, איר אויספירמאכט איז געווען פאראליזירט — און שטעלן א ווידערשטאנד דער אויספיר־מאכט איז געווען א טאג־טעגלעכע דערשיינונג. דאס האבן געטאן אויך יידן — אבער נאר יחידים. די קהילה־שע חובות האט מען געמוזט צאלן.

אויפן געביט פון די דאזיקע חובות, זענען פארגעקומען גרויסע רייבונגען און חילוקי־דעות צווישן די קליינע קהילות מיט די גרויסע. מ'האט קיינמאל ניט געקענט דורכקומען צווישן זיך וועגן גרויס פון סכום, וואס יעדע קהילה דארף צאלן. ס'זענען פארגעקומען דין־תורות ביים ועד ארבע הארצות און די חילוקי־דעות האבן באקומען זייער אפקלאנג אפילו אין רעגירו'נגס־געריכטן.

די דאזיקע לאגע, האט זיך אבער שטארק געענדערט נאכן אויפשטאנד פון די קאזאקן. דער פרעסטיזש פון דער צענטראלער רעגירונגס־מאכט איז דאן שטארק געפאלן. די נויט אין אלע קליינע שטעטלאך איז געווען אומגעהויער גרויס און זיי זענען ניט נאר ניט געווען אימשטאנד צו צאלן שטייערן די צענטראלע קהילות, נאר זיי זענען ני'ט געווען בכוח אויפצובויען פונדאסניי זייערע אייגענע רואינירטע קהילות.

דאן טאקע, האט זיך אנגעהויבן דער קאמף פון די קליינע קהילות קעגן די גרויסע מיטן צוועק אראפצווארפן פון זיך זייער אפוטרופסות.

אין פינסקער געגנט האבן דעם קאמף אנגעהויבן די קהילות: דאוויד־האראדאק, סטאלין, סלוצק, טורעוו, כאמסק און דראהיצין

דער קאמף איז געווען א דויערנדער און זייער שווערער, ווייל אויף דער זייט פון די גרויסע קהילות איז געשטאנען די צענטראלע מאכט, וועלכע איז געווען פאראינטערעסירט

אז די שטייערן זאלן אויפגעמאנט ווערן אויף א צענטראליזירטן אופן. דער ליטווישער קריגס־מיניסטער האט דאן ארויסגעגעבן א באפעל, אז מען זאל די גרויסע קהילות געבן צוהילף סאלדאטן, וועלכע זאלן העלפן אויפמאנען די שטייערן ביי דיווידערשפעניקע קליינע קהילות.

די סאלדאטן האבן אבער ניט געהאלפן; ס'האבן ניט געהאלפן אויך די אפטע דין־תורות ביי די רבנים. צוליב דער שוואכקייט פון דער צענטראלער מאכט, צוליב די סעפאראטיסטישע שטרעבונגען פון דער פוילישער שליאכטע און איבערהויפט צוליב דעם נייעם באשלוס, וואס דער פוילישער צענטראל־סיים האט אין יאר 1764 אנגענומען, אז עס ווערט אפגעשאפן דער אלגעמיינער שטייער פון יידן און ווערט פארביטן אויף אן אינדיווידועלן אין דער הויך פון 2 גילדן פון א קאפ (אנהויבנדיק פון איין יאריקע קינדער) האבן די גרויסע קהילות פארשפילט דעם קאמף. די קליינע קהילות זענען געווארן, זעלבסטשטענדיק.

צוליב דעם נייעם שטייער־סיסטעם, איז אין דאמאלסדיקן פוילין־ליטע פארגעקומען א ציילונג פון דער יידישער באפעלקערונג, וועלכע גיט אונז אינטערעסאנטע ציפערן וועגן דער גרויס פון דער יידישער באפעלקערונג אין יענער צייט.

די ציילונג איז פארגעקומען אין יאר 1766 און אָט זענען די רעזולטאטן פון דער דאזיקער ציילונג (אויסשליסנדיק קינדער ביז א יאר) אין די פאלגענדע שטעט:

דאוויד־הארадאק	—	408	נפשות
טורעוו	—	316	„
הארадנע	—	109	„
סטאלין	—	408	„
יאנעווע	—	422	„
דראהיצין	—	510	„

צו די דאזיקע ציפערן דארפן מיר זיך אבער באציען מיט רעזערוו, ווייל מ'דארף פארשטיין, אז צוליב שטייער־צוועקן איז די ציילונג ניט געווען אינגאנצן קיין ריכטיקע; אדער די יידן האבן אנגעגעבן קלענערע ציפערן, כדי צו צאלן וויניקער שטייערן, אדער די באאמטע האבן אנגעגעבן גרעסערע — כדי צו באקומען מער שטייערן. אלס באווייז, אז די ציילונג איז ניט געווען קיין ריכטיקע, קאן אונז דינען די צווייטע ציילונג, וועלכע איז פארגעקומען אין יאר 1784. די צווייטע ציילונג גיט אונז גאר אן אנדער בילד:

דאוויד־הארадאק	—	386	נפשות
טורעוו	—	319	„
הארадנע	—	47	„
סטאלין	—	207	„
יאנעווע	—	261	„
דראהיצין	—	248	„

עס לאזט זיך ניט גלויבן, אז אין משך פון 18 יאר זאל די צאל פון דער יידישער באפעלקערונג אין די אלע שטעטלאך פאלן. דאס דערקלערט זיך דערמיט, וואס די פוילישע מלוכה איז שוין דאן געווען אויפן שוועל פון אונטערגאנג און די באאמטע האבן ניט פינקטלעך אויסגעפירט זייער ארבעט ניט גלויבנדיק אליין אין דער נוצלעכקייט פון דער ציילונג.

אין אלגעמיין זענען די לעצטע יארן פון דער פוילישער הערשאפט געווען שווערע פאר די יידן אין ליטע. די צענטראלע מאכט איז געווען שוואך און דעמאראליזירט, די שטייערן גרויס, די ארטיקע שליאכטע האט געוועלטיקט יעדער אויף זיין שטייגער, די יידישע קהילות האבן זיך געריסן צווישן זיך און ס'איז געוואקסן די קאנקורענץ צווישן די יידישע סוחרים דאס אלץ האט פארארעמט די מאסן און די נויט איז געווען גרויס.

אין יענער צייט, זענען פארגעקומען 2 געשעעענישען, וועלכע האבן געהאט א גרויסע השפעה אויפן לעבן פון ליטווישן יידנטום. די ערשטע געשעעניש איז געווען פון אלגעמיין־פאליטישן כאראקטער, וואס האט געהאט איר אומדירעקטע ווירקונג אויפן לעבן פון די ליטווישע יידן, נעמלעך: אין יאר 1793 איז פארגעקומען די 2־טע טיילונג פון פוילן, און די געגנט איז אריבער צו רוסלאנד. דאס האט אריינגעבראכט א קאלאסאלע ענדערונג אין עקאנאמישן און קולטורעלן לעבן פון די יידן אין ליטע. די 2־טע געשעעניש איז געווען פון אן אינערלעך יידיש־רעליגיעזער באדייטונג — ס'איז אויפגעשטאנען די חסידישע באוועגונג.

די חסידישע באוועגונג האט זיך אנגעהויבן שטארק אנטוויקלען אין סוף פון 18־טן יארהונדערט. זי האט ארומגענומען גרויסע מאסן. זי איז געקומען אלס פועל־יוצא פון דער ארעמקייט פון די יידישע מאסן פון איין זייט און פון דער אינערלעכער יידישער רעאקציע — פון דער צווייטער. דאס איז געווען אויך א פראטעסט קעגן דער שווערער האנט פון קהלשן רעדל־פירער און תקיף.

די נייע תורה האט געפונען אן אפקלאנג אין די הערצער פון ארעמען יידישן דארפס־מענטש, ארענדאר און הענדלער.

אינטערעסאנט, אז די חסידישע באוועגונג האט אין דאוויד־הארעדאק קיין טיפן אפקלאנג ניט געהאט. ס'האט ניט געווירקט אויף דאוויד־הארעדאק די נאענטקייט פון פינסק, ווו ס'איז אגעוויסע צייט געווען רב ר' יצחק לוי (בארדיטשעוו). און דער באווסטער ר' אהרן הגדול ז"ל. אין פינסק איז פארגעקומען דער גרויסער קאמף צווישן די חסידים און מתנגדים — דאוויד־הארעדאק האט זיך אין דאזיקן קאמף ניט אריינגעמישט.

סטאלין, זשלאבין און דאמבראוויץ, זענען געקומען צו הילף די חסידים פון פינסק אין זייער קאמף קעגן דעם רב ר' אביגדור, וועלכער איז געשטאנען אין שפיץ פון קאמף קעגן די חסידים. זיי האבן פארבאטן ר' אביגדורן באזוכן זייערע קהילות. דאוויד־הארעדאק האט ניט פארבאטן.

ווי עס ווייזט אויס, איז אין דאוויד־הארעדאק געווען שטארק די השפעה פון ווילנער גאון, וועלכער איז געשטאנען אין שפיץ פון קאמף קעגן חסידיזם

אין דאוויד־הארעדאק פלעגט מען אין די רעליגיעזע הייזער, ביז צו די לעצטע יארן, אפהיטן דעם יארצייט פון ווילנער גאון און זיין בילד איז געהאנגען אין אסאך הייזער.

בכלל איז אין דאוויד־הארעדאק געווען שטארק די השפעה פון ליטווישן יידנטום. רבנים פלעגט מען ברענגען נאר פון ליטא, דאוויד־הארעדאקער בחורים פלעגן זיך לערנען אין די דארטיקע ישיבות. די השכלה באוועגונג און שפעטער דער ציוניזם זענען אויך געקומען פון ליטע. דאוויד־הארעדאק האט די נייע תורות אויפגענומען פריער ווי אלע שטעטלאך אין פאלעסיע.

דאוויד־הארעדאק האט, אלזא, אויסגעמיטן דעם שארפן קאמף צווישן מתנגדים און חסידים, וואס האט אין יענער תקופה פארשאפט פיל בייז בלוט דעם ליטווישן יידנטום. דערפאר אבער, איז אין דאוויד־הארעדאק געווען שטארקער ווי אין אלע ארומיקע שטעטלאך דער קאמף ארום די רבנים.

פון דעם איז ניט צו דרינגען, אז אין דאוויד־הארעדאק זענען בכלל קיין חסידים ניט געווען. ס'זענען געווען חסידים אויך אין דאוויד־הארעדאק. צווישן 5 בתי־מדרשים וואס דאוויד־הארעדאק האט פארמאגט איז געווען אויך א חסידישער בית־מדרש — די אזוי גערופענע „שטיבל". זייער צאל איז אבער פארהעלטניסמעסיק ניט געווען גרויס און קיין גרויסע השפעה האבן זיי אויך ניט געהאט.

מיר האבן ניט קיין גענויע ידיעות וועגן דער עקאנאמישער סטרוקטור פון די דאוויד־האראדאקער יידן אין די ערשטע יארן פון יידישן ישוב דארט. כדי זיך קלאר צו מאכן די פראגע, מוזן מיר זיך באנוצן מיט די מאטעריאלן פון די ארומיקע שטעטלאך און פון דער אלגעמיינער עקאנאמישער סטרוקטור פון גאנצן ליטווישן יידנטום.

מיר דארפן געדענקען, אז די ליטווישע מאכט, האט געעפנט אירע טויערן פאר די איינוואנדערנדע יידן פון דייטשלאנד ניט צוליב הומאנע געפילן, נאר ווייל דאס איז געווען אין הסכם מיט זייער פאליטיק, וועלכע האט געזען אין די יידישע איינוואנדערער אן עלעמענט, וואס וועט אויפלעבן און אקטיוויזירן די אפגעשטאנענע ווירטשאפט פון לאנד.

דערפאר טאקע, האבן זיי די יידן געגעבן גרויסע רעכט. יידן האבן זיך גערעכנט פאר פרייע מענטשן (ניט קעניגלעכע דינער), צוגלייך מיט דער שליאכטע און באיארן. פאר אומ־ברענגען, אדער פארוונדן א ייד האט געקומט טויט־שטראף. מען האט זיי ניט געטארט שטערן אין זייערע תפילות, שבת האט מען זיי ניט געטארט רופן אין געריכט און ניט מאנען קיין חובות. זיי האבן געמעגט האנדלען מיט וואס זיי האבן געוואלט און זיך פריי באוועגן איבער גאנץ ליטע.

אין אמאליקן ליטע האט די רעגירונג אליין ניט געמאנט קיין שטייערן. זי פלעגט דאס אוועקגעבן אין ארענדע. פארשטענדליך, אז יידן זענען געווען די ארענדארן.

כמעט אין אלע שטעט און שטעטלאך זענען יידן געווען ארענדארן פון: אויפמאנען שטייערן, בראנפן־מאנאפאל, ביר און מעד, סיי אין הורט און סיי אין דעטאיל, זאלץ־מאנאפאל, די שטאטישע וואָג, די קרעטשמעס און די צאל־קאמערן. דאס לעצטע איז געווען א שטייער אויף סחורות, וואס יעדער סוחר האט געמוזט צאלן נאך איידער ער האט פארקויפט די סחורה. „מיטא" האט זיך דער שטייער גערופן. די סחורה האט מען געמוזט פירן דורך די וועגן, ווו ס'זענען געווען די צאל קאמערן.

דאס זענען געווען אין יענער תקופה די יידישע פרנסות.

אַמוואַרשיינלעכסטן, אז פון דעם האבן זיך דאן אויך מפרנס געווען די דאוויד־האראדאקער יידן.

דאוויד־האראדאקער יידן האבן זיך שוין דאן ווארשיינלעך פארנומען אויך מיט האנדל פון האלץ ארטיקלען, ווי קליעפקע, מאטעריאל אויף בויען שיפן, פאטאש און סמאלע, מיט וועלכע די געגנט איז געווען רייך.

יידן האבן זיך אויך פארנומען מיט ערד־ארבעט און מיט האדעווען קי. דאוויד־האראדאקער יידן, האבן ביז דער לעצטער צייט זיך נוהג געווען צו האלטן א קו אדער מער. אויך מיט גערטנערייַ האבן זיך יידן פארנומען.

צוליב די שטארקע צעכן באגרענצונגען, וואס האבן געהערשט, ווי אויך צוליב זייער שטרענג רעליגיעזן כאראקטער, זענען אין יענער צייט קיין יידישע בעלי־מלאכות ניט געווען. ערשט נאך דעם קאזאקישן אויפשטאנד, ווען גרויסע טיילן פון לאנד זענען חרוב געווארן און ס'איז געווארן א גרויסער מאנגל אין בעלי־מלאכות האט דער קעניג יאן קאזימיר אין יאר 1669 דערלויבט יידן צו ארגאניזירן זיך אין צעכן. ערשט דאן האבן זיך די יידן, וועלכע זענען שטארק רואינירט געווארן פון קאזאקישן אויפשטאנד אנגעהויבן לערנען מלאכה.

מ'דארף אויך צוגעבן, אז דער לעבנס־ניוואו איז אין יענער צייט געווען זייער א נידעריקער. מ'פלעגט גיין זייער ארעם געקליידעט, שטיוול פלעגט מען טראגן נאר שבת און ווינטער. זומער פלעגט מען גיין בארוועס.

אין די בלאטעס פלעגט מען גיין אין זאקן. די קליידונג איז געווען נאר פון לייוונט. פלייש פלעגט מען עסן נאר שבת און אמאל דאס אויך ניט.

2 דער האנדל אין 19־טן יארהונדערט — ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה:

נאך דער נאפאלעאנישער מלחמה איז אריינגעטראטן א בעסערונג אין דער עקאנאמישער אנטוויקלונג פון פאלעסיע. רוסלאנד איז דאן ארויס אלס זיגערין און גרויס־מאכט אין אייראפע, זי האט ביסלעכווייז אנגעהויבן צוריק בויען דאס לאנד און איבערהויפט דרום־רוסלאנד. ס'האט זיך אנטוויקלט אין אוקראינע א גרויסע בוי־באוועגונג פון נייע קאלאניעס, פון ים־פלאט אויפן שווארצן ים און פון באן ליניעס. דער נאענטסטער קוואל פון האלץ פאר די אלע ארבעטן האט זיך געפונען אין פאלעסיע. ס'האט זיך אנטוויקלט א ברייט־פארצווייגטער האנדל מיט אוקראינע.

דאס האט, פארשטייט זיך, געווירקט אויך אויף דאוויד־הארַאדאק, וועלכע איז געלעגןביים טייך הארין און אין צענטער פון וואלד מאטעריאלן. אין דער צווייטער העלפט פון 19־טן יארהונדערט, האט זיך אין דאוויד־הארַאדאק אנגעהויבן אויסבילדן א סוחרים קלאס פון וואלד פראדוקציע און די אזוי גערופענע וואסער־מענטשן.

די דאוויד־הארַאדקער וואלד־סוחרים, זענען, אויסער געציילטע, קיין גרויסע גבירים ניט געווען, אבער זיי און די אזוי גערופענע וואסער־מענטשן, האבן צוזאמען געבילדעט א גאנץ הויך אנטוויקלטן סוחרים שטאנד. דער וואלד־האנדל איז ניט געווען קיין איינפאכער — ער האט געפאדערט פיל קענטניס און פאכמענישקייט. ביים קויפן די רוי־מאטעריאלן האט מען געדארפט פאכמעניש באטראכטען די קוואליטעט, מאכן א גענויע קאלקולאציע פון אויס־ארבעטונג, פון טראנספארט א.א.וו.

די וואסער מענטשן, דאגעגן, האבן זיך פארנומען מיט די אזוי גערופענע „בארלינעס" — „בארלינשטשיקעס" האבן זיי געהייסן. די „בארלינע" איז געווען דער קאמוניקאציע מיטל אויפן וואסער.

אין די גאר אלטע צייטן, פלעגט מען זיך באנוצן מיט „באידאקעס" — דאס זענען געווען ברייטע און שווערע שיפן. זיי זענען אבער ניט געווען באקוועם און אין מיטן פון 19־טן יארהונדערט האט מען זיך שוין מיט זיי ניט באנוצט. מען האט זיך דאן אנגעהויבן באנוצן מיט „בארקעס" און „בארלינעס".

די „בארקעס" זענען געווען מערסטנטייל אפענע, זייער בוי איז געווען פאלגענדער: 19—15 סאזשען די לענג, 8—7 ארשין די ברייט און 28—24 ווערשאק די טיף. זיי פלעגן פירן א משא פון אומגעפער 5000־4 פוד, ד.ה. 80 טאן. די „בארקעס" זענען מערסטנטייל באנוצט געווארן אויף צו פירן ברעטער־האלץ און ברעטער.

די „בארלינעס" דאגעגן, זענען געווען געדעקטע. זייער גרויס: 20—17 סאזשין די לענג, 3 סאזשען די ברייט און 2 ארשין די טיף. זיי זענען געווען געטיילט אויף 3 אדער 4 קאמערן, אין וועלכע מ'פלעגט פירן פארשיידענע סחורות. אזא בארלינע האט באשעפטיקט ביז 18 ארבעטער מיט אַן „אטאמאן" (קאפיטאן) בראש.

פרילינג פלעגן זיי מערסטנטייל זיך אנלאדן מיט ברען־האלץ, אדער אנדערע האלץ־מאטעריאלן און מיטן שטראם שווימען ביז קיעוו און לעצטנס אויך ביז יעקאטערינאסלאוו. א רייזע פון דאוויד־הארַאדאק ביז קיעוו, פלעגט ביי נארמאלע באדינגונגען דויערן 2 וואכן. זומער צייט פלעגן די „בארלינעס ארבעטן ביי די ברעגעס פון דניעפר, ביים אריבערפירן פאר־שיידענע משאות פון איין פונקט צום צווייטן.

הערבסט־צייט פלעגן זיי זיך אנלאדן מיט פארשיידענע שפייז ארטיקלען פון דער רייכער אוקראינע, אדער מיט זאלץ און קעגן שטראם זיך לאזן קיין דאוויד־הארַאדאק. אזא צוריקפאר

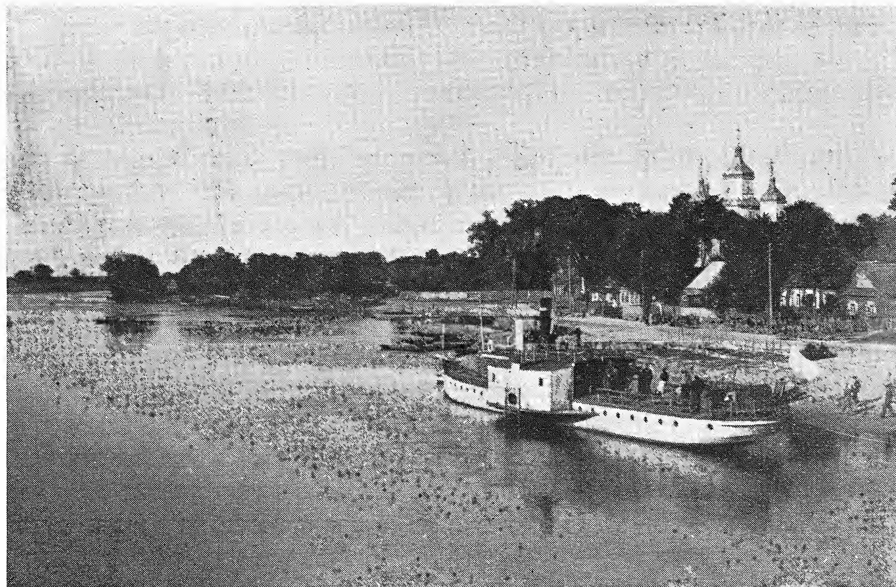
פלעגט דויערן ביז 40 טעג. ניט איינמאל פלעגט טרעפן, אז דער ווינטער איז אנגעקומען צו פרי און מ׳איז געווען געצווונגען צו בלייבן אין וועג. אין אזא פאל, איז מען שוין, פאר־שטענדלעך, געווען ווייט פון פארדינסטן.

דער דאזיקער האנדל איז ניט געווען קיין לייכטער. 8 ביז 9 מאנאט אין יאר פלעגט מען זיין אפגעריסן פון דער היים. מען איז געווען אפהענגיק פון וועטער־צושטאנד, ווי: ווינטן, הויך פון וואסער אין די טייכן א.א.וו. (אויך דער מסחר האט געפאדערט גרויסע פאכמענישקייט און קענטעניש).

ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה, איז דער מסחר געווען פאר די שטעטלעך, וואס זענען געלעגן ביי די ברעגעס פון די טייכן א וויכטיקער מקור פון פרנסה. דאס איז געווען א ברייט־פאר־צווייגטער האנדל מיט מעקלארעס, אגענטן און סקלאדעס.

די גרויסע סוחרים פלעגן אליין אויפקויפן סחורה און פארקויפן דער לעצטער האנט — די קלענערע פלעגן ציען זייער פרנסה פון טראנספארט.

ביי דער געלעגנהייט איז כדאי צו דערמאנען די משפחה ברעגמאן פון דאוויד־האראדאק, וועלכע האט אין סוף פון 19־טן יארהונדערט געפירט גרויסע געשעפטן. די ברעגמאנס האבן געהאט א סאך אייגענע בארלינעס און פון מאל צו מאל פלעגן זיי דינגען אויך פרעמדע אויף אריבערצופירן זייערע סחורות. זיי האבן אין א סאך פונקטן געהאט זייערע סקלאדעס. לעצטנס האבן זיי אויך געהאט אן אייגענעם דאמף־שיף מיטן נאמען „מאנטיפיארי״. זייערע אגענטן, וועלכע זענען געווען צוזייט איבערן גאנצן וועג פון פינסק ביז יעקאטערינאסלאוו, פלעגן פאר זיי קויפן און פארקויפן, צוגרייטן ארבעטער און שפייז־ארטיקלען פאר די ארבעטער, און אויך אינפארמירן וועגן די פרייזן פון תבואה, צוקער, זאלץ א.א.וו. זיי פלעגן אויך אינפארמירן וועגן צושטאנד פון די האלץ רעזערוועןן אין אוקראינע.



דער הארין

דאס איז געווען א גרויסע פירמע, וועלכע האט געפירט פארצווייגטע געשעפטן און גענאסן דערביי פון אן אומבאגרענעצטן קרעדיט און צוטרוי.

דער וואסער האנדעל האט געשאפן אין דאוויד־הארעדאק אינדוסטריע פון שיף־בויעריי, פון וואס פיל יידן און קריסטן האבן געהאט פרנסה בכבוד.

אט דער קלאס פון וואלד־סוחרים און וואסער־מענטשן, האט געהאט א שטארקע ווירקונג אויף דער אנטוויקלונג פון שטעטל און איבערהויפט פון דער יוגנט. די עלטערן האבן זיך באמיט צו געבן זייערע קינדער, ניט נאר א יידישע דערציונג, נאר אויך אן אלזייטיק־וועלטלעכע בילדונג, ווי עס האבן געפאדערט זייערע געשעפטן.

א דאנק דעם פארצווייגטן און זיך אנטוויקלענדיקן וואסער־האנדל און האלץ מסחר אין פאלעסיע בכלל און אין דאוויד־הארעדאק בפרט, איז אין אנהויב פון 19־טן יארהונדערט אנט־שטאנען א יידישער ישוב אין נירטשע.

נירטשע איז אן ארט, וואס ליגט ביים איינגוס פון טייך הארין אין פריפיעט און איז 12 קילאמעטער ווייט פון דאוויד־הארעדאק. די וואסער־קאמוניקאציע פון דאוויד־הארעדאק מיט אוקראינע, פון פינסק מיט אוקראינע, פון פינסק מיט דאוויד־הארעדאק, ווי אויך די וואסער־פארבינדונג אויף צוריקוועגס, האט געמוזט דורכגיין דעם דאזיקן פונקט. אין יענער צייט ווען ס'האט זיך אנגעהויבן אנטוויקלען דער האנדל פון פאלעסיע מיט אוקראינע און די וואסער־קאמוניקאציע איז געווען די ביליגסטע און איינציקע, איז נירטשע געווארן פון סוחרישן שטאנד־פונקט, זייער א וויכטיקער ארט. ס'איז געווען א פונקט, וואס האט געקענט געבן א גרעסערע צאל משפחות פרנסה בריוח.



חלק מיוצאי נירצה בד. הורודוק
אטייל פון די נירטשער יידן אין דאוויד־הארעדאק

גלייך נאָך דער מפּלה פון נאַפּאָלעאָן אין 1812, ווען רוסלאַנד האָט אָנגעהויבן פאַרהיילן די וווּנדן פון דער מלחמה, ווען ס׳האָט זיך אָנגעהויבן אַ פיבערהאַפטע בוי און אַנטוויקלונגס־אַרבעט און ווען דער מסחר האָט זיך אָנגעהויבן אַנטוויקלען — אין יענער צייט, איז אויך אַנטשטאַנען דער יידישער ישוב אין נירטשע.

אָן אייגנאַרטיקער ישוב איז דאָס געווען. אָנגעהויבן האָט ער זיך פון איין משפחה — יוסף מאַראַוואָטשיק — וועלכע האָט זיך אין פאַרלויף פון די קאַרגע 100 יאָר פון דער עקזיסטענץ פון נירטשער ישוב פאַנאַנדערגעוואַקסן און האָט דערגרייכט, אין מאָמענט פון ליקווידאַציע פון דאָזיקן ישוב, אַ צאָל פון 100 נפשות. דאָס זענען געווען זין און טעכטער, שניר און איידעמס אייניקלאַך און אוראייניקלאַך פון דעמזעלבן יאָסל מוראַוואָטשיק.

די מוראַוואָטשיקעס האָבן געפירט אַן אייגנאַרטיקן לעבן פון האַלבע פויערים און האַלבע סוחרים אין נירטשע. זייער עקזיסטענץ איז געווען באַזירט אויף גערטנערײַ (אַליין באַאַרבעט), אויף פיש־פאַנגערײַ, אויף האָדעווען קי און איבערהויפּט אויף האַנדל מיט וואַלד און האָלץ־אַרט קלעצער. זיי פלעגן אַליין אַרויספירן צום ברעג פון טייך ברען־האָלץ וואָס די פּאַראַכאָדן־געזעלשאַפטן פלעגן אָפּקויפן, אָדער זיי פלעגן שיקן מיט די טראַנספּאָרט־שיפן ברען־האָלץ קיין קיעוו. זיי פלעגן אויך צושטעלן שפּייז־אַרטיקלען פאַר די אַרבעטער אויף די פּאַראַכאָדן, פּליטן און באַרלינעס. זיי האָבן אויך צוגעשטעלט שפּייז־אַרטיקלען פאַר די רייזנדע אין די פּאַסאַזשיר־פּאַראַכאָדן.

די איינוווינער פון נירטשע זענען געווען טיפּן פון געזונטע פאָלקס־מענטשן. זיי האָבן געהאַט אַ טאָגטעגלעכן קאָנטאַקט מיט די יידן פון דאַוויד־האָראָדאָק און אַדאַנק דער באַר־רונג מיט פאַרשיידענע מענטשן פון סוחרים־שטאַנד, זענען זיי אויך ניט געווען קיין פאַרגרעבטע דאָרפס־מענטשן. פאַר די קינדער פלעגן זיי ברענגען די בעסטע מלמדים, וועלכע האָבן, אגב, זייער גערן געפאָרן אַהין.

די ערד אויף וועלכער זיי זענען געזעסן און וועלכע איז דורך זיי באַאַרבעט געוואָרן האָט געהערט צום פירשט ראַדזיוויל. אים פלעגן זיי צאָלן אַרענדע־צינזן.

ווי געזאָגט, האָט דער ישוב אין נירטשע עקזיסטירט קנאַפּע 100 יאָר. אין יאָר 1906 איז דער דאָזיקער ישוב ליקווידירט געוואָרן און אַלע איינוווינער פון נירטשע זענען אַריבער וווינען אין דאַוויד־האָראָדאָק.

די סיבה פון דער ליקווידאַציע פון יידישן ישוב אין נירטשע איז געווען פאָלגענדע:

דער פירשט ראַדזיוויל האָט זיך אויסגעקליבן דאָס אָרט אויף צו מאַכן אַ טאַרטאַק. ער איז געווען זיכער, אַז אויפן דאָזיקן וויכטיקן קאָמוניקאַציע־פּונקט וועט ער מאַכן גוטע געשעפטן.

ס׳האָבן ניט געהאָלפן די אויסערגעוויינלעכע באַמיאונגען פון די נירטשער יידן אָפּצושרייען די גזירה. זיי האָבן באַקומען אַנטשעדיקונגען פון פירשט און מיט גרויס פאַרדרוס פאַרלאָזן דאָס אָרט ווו זיי האָבן אין פאַרלויף פון קאַרגע 100 יאָר געלעבט און געהאַט פּרנסה בריוח.

לכתחילה איז דאָס געווען אַ גרויסע טראַגעדיע פאַר די דאָזיקע יידן. זיי האָבן געמוזט אין שטאָט פונדאַסניי אָנהויבן בויען אַ לעבן און זוכן אַן עקזיסטענץ־מעגלעכקייט. דערנאָך, אָבער, זענען זיי געווען פון בייט שטאַרק צופרידן. זיי האָבן זיך איינגעאָרדנט אין שטאָט, פאַר די אַנטשעדיקונגען האָבן זיי געקויפט הייזער און אין 1914, ווען ס׳האָט זיך אָנגעהויבן די ערשטע וועלט־מלחמה, וואָלטן זיי במילא געמוזט פון דאָרטן אַנטלויפן — דאַן וואָלט דאָס געווען, נאַטירלעך, אָן אַנטשעדיקונגען.

דער פירשט האָט, דאַקעגן, ניט געמאַכט קיין גוטן בייט, ווייל דער טאַרטאַק האָט זיך ניט אַנטוויקלט און ער האָט אים געמוזט ליקווידירן.

אַ וויכטיקן אָרט האָבן אין דאַוויד־האָראָדאָקער לעבן פאַרנומען די קראָמען. האַבנדיק

א קריסטלעכע באפעלקערונג, וואס דאט פאר איר געברויך אלץ געקויפט, (די „הארעדטשוקעס״ זענען מערסטנטייל געווען סוחרים און ארבעטער), און האבנדיק דערצו א גרויסע דארפישע אומגעגנט — איז געווען אן ארט פאר פיל קראמען אין שטעטל. ס׳האט זיך טאקע מיט דער צייט אויסגעבילדעט א גרויסער קרעמער־קלאס. אמת, קיין גרויסע גבירים זענען צווישן זיי (אויסער אייניקע) ניט געווען און אן דער הילף פון די בענק און קרעדיט־געזעלשאפטן, וואלט די מערהייט פון זיי ניט געקענט עקזיסטירן (די קאנקורענץ צווישן די קרעמער איז ניט געווען קיין קליינע) — פונדעסטוועגן האבן זיי זיך דורכגעלעבט, מער אדער ווייניקער, בכבוד.



פינה בשוק החדש בדויד־הורודוק
א ווינקל פון נייעם מארק אין דאוויד־האראדאק

פיל משפחות האבן אין דאוויד־הארעדאק געלעבט פון פלייש־האנדל. די שטעטל האט געהאט ארום זיך א גרויסע פויערישע סביבה, פיל לאנקעס מיט גראז („פאשע״) און די געגנט איז רייך געווען אין סטאדעס פון קי און אקסן. דאוויד־הארעדאקער קצבים, פלעגן אויפקויפן, פארן שטאטישן געברויך און אויך עקספארט (קיין ווארשע הויפטזעכלעך) די דאזיקע קי מיט אקסן.

צווישן די דאוויד־הארעדאקער קצבים זענען געווען גרעסערע סוחרים, וועלכע פלעגן פארן קיין אוקראינע און איבערהויפט אין פאלטאווער געגנט, אויפקויפן דארט טראנספארטן מיט אקסן און שיקן זיי קיין ווארשע. אינטערעסאנט, אז די דאזיקע טראנספארטן, ווי אויך זייערע באגלייטער פלעגן דעם גאנצן וועג מאכן צופוס.

דאס איז געווען א ריזיקאלישער האנדל, ווייל קיין נארמאל־איינגעשטעלטע פרייזן זענען ניט געווען, — זיי זענען געווען אפהענגיק פון צופיר און אנבאט פון סחורה אין ווארשע. ניט איינמאל פלעגט טרעפן, אז די רווחים פון איין העלפט טראנספארט, וועלכער איז פארקויפט געווארן אין א געוויסן טאג, פלעגן קוים קלעקן אויף צו דעקן דעם היזק, וואס מ׳האט געהאט פון דער צווייטער העלפט טראנספארט, וואס איז פארקויפט געווארן אויף צומארגנס.

די גרעסטע מערהייט קצבים, האט זיך אבער מיט האנדל ניט פארנומען. זיי פלעגן זייער ברויט פארדינען זייער שווער. 3—4 טעג אין וואך האט מען זיך ארומגעדרייט אין די

ארומיקע דערפער כדי עפּעס צו קויפן. דאס ברענגען אהיים איז אויך ניט געווען פון די לייכטע זאכן, ביים פארקויפן איז פארגעקומען א געוויסע קאנקורענץ צווישן די קצבים און ניט איינמאל איז אויך טריף געווארן א בהמה.

דער פלייש־האנדל האט אריינגעטראגן זייער א סאך געלט און האט שטארק צוגעהאלפן צו דער אנטוויקלונג פון דער געגנט און איבערהויפּט פון די פויערים. ער האט אויך געשאפן א באזיס פאר גארבערייען, אין וועלכע ס'האבן זיך אויסגעארבעט די גרויסע קוואנטומס פעל פון דער סביבה. פון די אויסגעארבעטע פעלן, פלעגן פראדוצירט ווערן אין דאוויד־האראדאק דורך די ארטיקע שוסטערס שטיוול פאר דער גאנצער אומגעגנט.

דער פלייש־האנדל האט אויך געגעבן חלב, פון וואס ס'איז אויסגעארבעט געווארן זייף און ליכט.

גאנץ גרויס איז געווען אין דאוויד־האראדאק דער פיש־האנדל, וואס איז געווען א מקור פון פרנסה, הן פאר די קריסטן — די פיש־פאנגער און הן פאר די פיש־סוחרים. דערביי איז צו באמערקן, אז די פיש־הענדלער האבן זיך ניט פארנומען מיט פארקויפן פיש אויפן ארט. דאס פלעגן טאן די פיש־פאנגערס אליין — די קריסטן. די פיש־הענדלער, פלעגן אויפקויפן פון די קריסטן דעם עודף פון פיש, וואס די שטעטל איז ניט געווען בכוח צו קאנסומירן און שיקן דאס אין ווארשע.

ס'זענען געווען א 6—7 יידישע סוחרים, וואס פלעגן אפדינגען ביים קניאז ראדזיוויל די אזיערעס. די קריסטן פלעגן דארט כאפן די פיש און די יידישע סוחרים האבן דאס געשיקט קיין ווארשע. דאס איז געווען ניט קיין לייכטער מסחר, אבער א גאנץ רייכער.

אין דאוויד־האראדאק, איז געווען א גרויסע גרופע בעלי־עגלות, וואס פלעגט ארומפארן איבערן גאנצן לאנד. פון דאוויד־האראדאק איז מען געפארן מיט פורן קיין פינסק, מינסק, ווילנע, בראדי און אדעס.

אזוי ווי אין אלע שטעטלעך, זענען זיי אויך אין דאוויד־האראדאק געווען ארגאניזירט אין א „קאמפאניע" און געארבעט בשותפות. צוזאמען מיט אלע פאלעסיער בעלי־עגלות, האבן זיי זיך באטייליקט אין תענית, וואס זיי האבן גוזר געווען, ווען עס האט זיך אין יאר 1888 געעפנט די פאלעסיער באן־ליניע.

ס'איז וויכטיק אגב צו אונטערשטרייכן, אז די אנטוויקלונג פון באן־וועזן האט ביז היינט־צו־טאג אויסגעמיטן דאוויד־האראדאק. די שטעטל האט ביז היינט ניט קיין באן־פארבינדונג. די נאענטסטע באן־סטאציע איז פון איין זייט געווען לאכווע — 25 קילאמעטער ווייט פון דאוויד־האראדאק און פון דער צווייטער זייט האריין־סטאלין — העכער 30 קילאמעטער פון דאוויד־האראדאק.

אין יאר 1898 האט זיך ארגאניזירט א גרופע פון 5 בעלי־עגלות און געקויפט א קליין פאראכאדל מיטן נאמען „וויון", וועלכער פלעגט קורסירן צווישן דאוויד־האראדאק און נירטשע, צושטעלנדיק דאוויד־האראדאקער פאסאזשירן צום גרויסן פאראכאד, וואס האט קורסירט צווישן פינסק און קיעוו. ניט אלע בעלי־עגלות האבן געהאט צוטרוי צום דאזיקן געשעפט און דערפאר האט טאקע די מערהייט פון זיי ניט געוואלט צושטיין צום שותפות. די ערשטע יארן, האבן נאך די בעלי־עגלות, וואס האבן געקויפט דעם פאראכאד, ווינטער געארבעט מיט די פערד. ביסלעכווייז האט זיך אבער דאס געשעפט אנטוויקלט, זיי האבן געשטעלט נאך א פאראכאד קיין סטאלין און גארין און זיי האבן אינגאנצן אוועקגעווארפן דעם פריערדיקן פאך. שפעטער זענען צום דאזיקן שותפות צוגעשטאנען אויך פינסקער יידן און ס'איז איינגעשטעלט געווארן אויך א פאראכאד־קאמוניקאציע פינסק—דאוויד־האראדאק.

די ערשטע וועלט־מלחמה האט די „פאראכאדטשיקעס" שטארק ניט אנגערירט און נאכדעם

װ׳ דאװיד־האראדאק איז אריבער צו פױלן האט זיך זײ אויך אײנגעגעבן צו באקומען די פאראכאדן, װאס זענען פארבליבן אין די רוסישע טײכן.



דער פאראחאד פריסטאן

נאך דער מלחמה, װען אוקראינע איז אפגעשלאסן געװארן אדאנק דער נײער סאװיעטיש־פױלישער גרענעץ, זענען די אנטװיקלונגס־מעגלעכקײטן געװארן א סאך אײנגעשרומפענער און ס׳זענען געבליבן בלויז די קורסיר־ליניעס דאװיד־האראדאק—סטאלין א.ן דאװיד־האראדאק—פינסק. די עקזיסטענץ פון די „פאראכאדטשיקעס" איז אבער געװען געזיכערט אויך פון די דאזיקע 2 ליניעס.

נאך דער װעלט־מלחמה, אז עס האט זיך אנגעהױבן אנטװיקלען די אויטאמאביל־קאמוניקאציע, האט זיך ארגאניזירט א גרעסערע גרופע בעלי־עגלות, געקויפט אן אויטא און אנגעהױבן קורסירן מיט אים אויף דער ליניע דאװיד־האראדאק—גארין. דאס מאל, אבער, האט זיך דער פרוװ ניט אײנגעגעבן. די סיבה דערפון איז געװען א צװײיענדיקע: א. די גרויסע אמארטיזאציע פון אויטא אויף די שלעכטע פאלעסיער װעגן און ב. די גרויסע שטײערן, װאס די׳ רעגירונג האט ארויפגעלײגט.

די בעלי־עגלות אין דאװיד־האראדאק זענען געװען גוט ארגאניזירט. זײ זענען געװען אײנגעטײלט אין 2 גרופן. אײנע, װעלכע האט געארבעט אין שטאט, איבערהויפּט בײם פאנאנדערפירן די סחורות, װאס פלעגן אנקומען מיט די פאראכאדן אין די געשעפטן און סקלאדעס, און די צװײטע גרופּע פלעגט פארן צום באן קײן לאכװע און סטאלין און װינטער פלעגן זײ אויך פארן קײן פינסק. זײ האבן אלע געארבעט בשותפות און מיט די פארדינסטן, פלעגט מען זיך יעדע װאך טײלן.

ס׳איז געװען ניט קײן לײכטע פרנסה, אבער, אויסער געצײלטע האבן זײ געהאט פרנסה בכבוד און אײניקע צװישן זײ זענען געװען גאנץ פארמעגלעכע.

* * *

בעלי־מלאכות :

דאוויד־הארадאק איז געווען א שטעטל מיט פיל בעלי־מלאכות, וואס האבן געארבעט זעלבסטשטענדיק. קיין ספעציעלע ארטיקלען, וועלכע זאלן זיין כאראקטעריסטיש נאר פאר דער שטאט, האט מען אין דאוויד־הארадאק ניט פראדוצירט. האבנדיק, אבער, אבאפעלקערונג פון אומגעפער 10 טויזנט נפשות און א גרויסע דארפישע סביבה, איז דארט געווען אנ׳ארט פאר פיל פאכלייט, וואס האבן ארבעטנדיק פאר דער אָרטיקער באפעלקערונג געהאט א בכבודיקע עקזיסטענץ.

די הויפט פאכן פון די דאוויד־הארадאק בעלי־מלאכות זענען געווען פאלגענדע :

שניידערס, וועלכע האבן זיך געטיילט אויף 2 קאטעגאריעס ; אזעלכע, וועלכע האבן געארבעט פאר דער קריסטלעכער באפעלקערונג לויט באשטעלונגען, אדער אנגרייטן פארטיקע זאכן און ארויספירן זיי אויף ירידים אין שטאט און אין דער ארומיקער דארפישער סביבה און אזעלכע, וועלכע האבן אויסגעארבעט איידעלערע זאכן פאר דער יידישער באפעלקערונג.

שוסטערס, וועלכע האבן געארבעט נאר פאר יידן און אביסל אויך פאר קריסטן, די קריסטלעכע באפעלקערונג איז געווען באזארגט מיט שטיוול הויפטזעכלעך דורך די קריסטלעכע שוסטערס, וועלכע האבן זייער פראדוקציע פאַרקויפט ניט נאר דער אָרטיקער קריסטלעכער באפעלקערונג נאר פאנאנדערגעפירט איבערן גאנצן לאנד.

שמידן און שלאסארעס, וועלכע האבן הויפטזעכלעך געארבעט פאר דער פויערישער באפעלקערונג. זיי פלעגן שמידן וועגענער, מאכן אקער־אייזנס און העק און מאכן אויך פאר־שיידענע „שמידאכץ״ פאר דער בוי־ארבעט אין שטאט.

דער גרעסטער טייל בעלי־מלאכות איז געווען פארנומען ביי דער בוי־ארבעט. דאס זענען געווען : בויערס, סטאליארעס, מויער־מייסטערס, גלעזער, פארבערס און דאך־דעקערס (גאנטארעס).

אויך ביי שיף־בויעריי האבן יידן געפונען אן ארבעטס־פלאץ. די גרעסטע מערהייט ארבעטער ביי שיף־בויעריי זענען אבער געווען קריסטן.

געווען איניקע, וועלכע האבן געהאט 2 פאכן, איינעם אויף זומער און דעם צווייטן אויף ווינטער.

דאס זענען אומגעפער די פאכן, אין דאוויד־הארадאק ביזן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

צווישן די בעלי־מלאכות זענען געווען פארשיידענע שיכטן. געווען צווישן זיי גאנץ פארמעגלעכע, איניקע האבן קוים געהאט צום דורכלעבן זיך און די גרעסטע מערהייט האט געפירט א באשיידענעם, אבער א זיכערן און באלעבאטישן ארט לעבן.

די דערפער ארום דאוויד־הארадאק

דאוויד־הארадאק איז געווען ארומגערינגלט מיט זייער פיל דערפער, אין וועלכע ס׳האבן ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה געוווינט יידן. די יידן האבן עקזיסטירט פון מלאכה און האנדל מיט דער אָרטיקער פויערישער באפעלקערונג. ווי לאנג די דאזיקע דערפער עקזיסטירן, קאן מען גענוי ניט פעסטשטעלן. בלויז וועגן צוויי דערפער זענען דא איניקע היסטארישע באווייזן ; דאס איז אלשאן, וואס איז געגרינדעט געווארן דורכן פירשט יורי אלשאנסקי, וועלכער האט געהערשט אין פינסק אין די יארן 1492—1447 און אלפין, וואס איז א נאמען נאך א ליטווישן באיאר, וועלכער האט אין יאר 1341 געהערשט אין פאלעסיע.

יידן האבן זיך אנגעהויבן באזעצן אין די דאזיקע דערפער נאך דער באפרייאונג פון די פויערים. אין אלגעמיין האבן די יידן אין די דערפער געפירט זייער א באשיידן לעבן ; זייער

לעבנס־ניוואָ איז ניט געווען פיל העכער פון דער ארומיקער פויערישער באפעלקערונג. די הויפט זארג פון די יידן איז געווען באפרידיקן די רעליגיעזע באדערפעניש און דערציען די קינדער. ביי דער קלענסטער צאל משפחות אין דארף, האבן זיך די יידן דאך באמיט צו האלטן אַ מלמד פאר די קינדער.

אייניקע האבן געשיקט זייערע קינדער זיך לערנען אין שטאט. א צייט פארן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האט זיך אנגעהויבן פארקלענערן די צאל יידן אין די דערפער. די יוגנט האט ניט געוואלט בלייבן אין דארף, ס׳האט איר אימפאנירט די שטאט. דער אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, האט נאך מער פארשנעלערט דעם טעמפא פון ארויספאר פון די דארפישע יידן אין שטאט אריין.

ס׳זענען דאן אינגאנצן ליקווידירט געווארן די יידישע ישובים אין די פאלגענדע דערפער: נירטשע, חוואַרסק, האלעץ, ליאדעץ, ביקאיסק, גרויס־ארלי און וויעלעמיטשע. אין פאלגענדע דערפער זענען יידן געבליבן: אלשאן, רעמלע, כאראמסק, קליין־ארלי, סעמיהאסטיטשע, טערעבליטשע, אזדאמיטשע, מאלישאוו, קאראטיטשע, טאלמאטשאוו, לודקע, קאלק און כאפון. פארשטענדליך, אז זייער צאל איז אין פארגלייך מיט דער פארמלחמהדיקער צייט פיל פאר־קלענערט געווארן. ס׳האט זיך כמעט ווי ניט געענדערט די צאל יידן אין אלפין, וועלכע האט זיך שוין גערעכנט פאר א פארשטאט פון דאוויד־הארא‏דאק. דאס דארף רובליע, האט געהאט א יידישע באפעלקערונג ווי פון א קליין שטעטעלע. הארט פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה זענען דארטן געווען 80 משפחות מיט א רב און 2 בתי־מדרשים.

דארט איז געווען אן אנטוויקלטע און ציוניסטיש געשטימטע יוגנט. די החלוץ ארגאניזאציע איז דארט געווען זייער שטארק און דער ערשטער החלוץ צוזאמענפאר אין פאלעסיע איז אין יאר 1924 פארגעקומען אין רובליע.

די יוגנט האט, ניט זעענדיק פאר זיך קיין צוקונפט אין דארף, אנגעהויבן אויסוואנדערן. דער גרעסטער טייל פון זיי האט עולה געווען קיין ארץ־ישראל. אדאנק דעם טאקע, איז יעצט דא אין לאנד א פארהעלטניסמעסיק גרויסע צאל רובליער יידן.

* * *

די אויבנדערמאנטע קורצע שילדערונג וועגן דער עקאנאמישער סטרוקטור פון דאוויד־הארא‏דאק ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה ווייזט אונז, אז די שטעטל האט ניט פארמאגט קיין גאר גרויסע גבירים צווישן די סוחרים און אויך ניט קיין גרויסע ארעמקייט צווישן די בעלי־מלאכות. אין אלגעמיין איז דער לעבנס־סטאנדארט אין יענער צייט ניט געווען קיין הויכער און די פאדערונגען ניט קיין גרויסע.

זומער איז אין שטעטל געווען שטיל. דער גרעסטער טייל פון דער קריסטלעכער באפעלקערונג איז געווען פארנומען אין פעלד, די יידישע סוחרים זענען אויך געווען אויף די טייכן. די בעלי־מלאכות האבן געארבעט אין דארף. אזוי ארום, איז זומער געווען שטילשטאנד אין שטעטל.

הערבסט־צייט פלעגט אלעס אנהויבן אויפלעבן. ס׳האבן זיך אנגעהויבן די ירידים, דער פויער פלעגט ברענגען אין שטאט אריין דעם עודף פון זיינע פראדוקטן און איינקויפן פאר זיך אויף ווינטער. ס׳פלעגן אנהויבן קומען די באר־לינעס פון אוקראינע מיט מעל, זאלץ און פאר־שיידענע שפייז־ארטיקלען, וואס מ׳האט פארקויפט אין שטאט און אומגעגנט. ס׳פלעגן זיך אויפקומען די וואלד־סוחרים און וואסער־מענטשן כדי אפצושליסן די רעכענונגען פון פאר־גאנגענעם יאר און מאכן נייע געשעפטן. די קריסטלעכע שטאטישע באפעלקערונג פלעגט זיך אויך צונויפקומען אויף ווינטער און אלץ איינקויפן. דערצו איז ביי זיי ווינטער געווען דער סעזאן פון חתונות. דאס אלץ האט אויפגעלעבט די שטעטל און דעם האנדל אין איר. אויב

דערווינטער איז געווען א נארמאלער און די וועגן (די וואסער און די יבשה וועגן) האבן זיך איינגעשטעלט אין דער ריכטיקער צייט, איז שטארק אויפגעלעבט געווארן דער וואלד־האנדל וואס איז געווען א גרויסער קוואל פון פרנסה פארן שטעטל.

אט אזוי האט דאוויד־הארადאק געפירט יארן לאנג א נארמאל לעבן ביז ס׳איז אויס־געבראכן די ערשטע וועל־מלחמה, וועלכע האט א טרייסל געגעבן די פון יארן איינגעפונדעוועטע פארמען פון לעבן.

ד.־הארადאק אין די יארן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה

דער אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האט געמאכט אן אומגעהויער שווערן איינדרוק אויפן שטעטל. די מאביליזאציע, וועלכע האט ארומגענומען גרויסע טיילן פון דער באפעלקערונג, די געוויינען פון די, דורך דער מאביליזאציע, צעשיידטע משפחות, די נייע קריגס־געזעצן, די גרויסע קוויאנטומס פערד און וועגענער, וואס מ׳האט רעקוויזירט פאר די נויטן פון דער מלחמה — דאס אלץ האט געגעבן צו פארשטיין, אז ס׳נעמט אן אן ערנסטן כאראקטער. „מומחים״ האבן אפילו פארויסגעזאגט, אז מער ווי צוויי־דריי מאנאטן וועט די דאזיקע מלחמה ניט אנהאלטן, — מ׳איז אבער געווען צערודערט.

דער איינדרוק איז געווען א דערדריקנדער צוליב דעם, ווייל זייט כמיעלניצקי׳ס צייטן, האט די שטעטל קיין קריג ניט געדענקט. די שוועדישע מלחמה האט דאוויד־הארадאק אויס־געמיטן, נאפאלעאנישע חיילות האבן דאוויד־הארადאק פאר די אויגן ניט געזען, וועגן דער רוסיש־טערקישער מלחמה האט מען אין שטעטל בלויז געהערט און דאס זעלבע איז אויך געווען אין דער צייט פון רוסיש־יאפאנישן קריג.

די ערשטע צייט, נאכדעם, ווי די מאביליזירטע זענען אוועק אין מיליטער, האט מען די מלחמה אין שטעטל ניט אזוי שטארק געפילט. ערשט שפעטער, נאכדעם ווי די רוסן האבן אנגעהויבן ליידן גרויסע מפלות אויפן גאליציאנער פראָנט איז דערפילט געווארן דער גאנצער גרויל פון דאזיקן קריג.

דער הויפט־קאמאנדיר ניקאלאי ניקאלאיעוויטש האט געגעבן א באפעל, אז די יידן פון סוואלקער, לובלינער און כעלמער גובערניעס, מוזן אין פארלויף פון 24 שעה פארלאזן זייערע היימען. דורך דאוויד־הארადאק האבן אנגעהויבן דורכפארן הונגעריקע, נאקעטע און אומ־גליקלעכע יידישע פליטים. דער דאזיקער אומבאהאלפענער אויסזען פון די יידישע פליטים, האט געמאכט א דערשיטערנדן איינדרוק אויף די דאוויד־הארადאקער יידן. פארשטייט זיך, אז ס׳איז גלייך ארגאניזירט געווארן א הילפס־קאמיטעט און די גאנצע יידישע באפעלקערונג האט מיט ליבע אויפגענומען די פליטים, זיי געגעבן הילף, איינגעארדנט זיי אין שולן און פריוואטע הייזער און באזארגט זיי מיט קליידונג און עסן.

אין דערזעלבער צייט, האבן דורך דאוויד־הארადאק אנגעהויבן דורכפארן די עוואקואירטע דייטשן פון וואלינער געגנט, וועלכע זענען ארויסגעטריבן געווארן דורך דער מיליטערישער מאכט. זיי זענען געקומען אין דאוויד־הארადאק מיט זייערע אייגענע וועגענער און פונדאנען האט מען זיי אויף שיפן געפירט מיטן טייך טיפער אין רוסלאנד. ווארטנדיק אויף שיפן, האבן זיי זיך געוואלגערט אויף די ברעגעס פון טייך אין שטאט און דאס האט געבראכט צו עפידע־מישע קראנקהייטן, וואס האבן באדראט אויך די איינוווינער פון דאוויד־הארადאק.

ס׳האבן זיך אנגעהויבן ווייזן אנטלאפענע פון בריסק און פון פינסק. אויך דאוויד־הארადאקער יידן האבן אנגעהויבן טראכטן וועגן עוואקואציע. דער „סלאנימער״ רב ז״ל און נאך אייניקע משפחות זענען טאקע ארויסגעפארן. פיל משפחות האבן אפגעקויפט פערד און

וועגענער פון די ארויסגעטריבענע דייטשן און געגרייט זיך אין וועג אריין. אנדערע ווידער זענען געפארן דוקא קיין פינסק מיטן צוועק צו פארבלייבן ביי די דייטשן, כדי אויסצומיידן מאביליזירט צו ווערן אין מיליטער.

דער פראנט האט זיך אלץ מער דערנענטערס. די פאניק איז געווארן גרויס. אין שטאט האבן זיך באוויזן קאזאקן. מ׳האט אראפגענומען די גלאקן פון די קלויסטערס, כדי זיי זאלן ניט אריינפאלן אין דייטשישע הענט. ביינאכט האט מען געהערט הארמאטן שיסעריי. די דייטשן האבן, אבער, פארנעמענדיק דעם 16־טן סעפטעמבער 1915 פינסק, געבליבן דארט שטיין. נאכדעם, ווי ס׳איז דורכגעגאנגען א קנאפער מא:אט און דער פראנט האט זיך ניט גערירט און נאכדעם, ווי די הערבסט־רעגנס און די בלאטעס האבן זיך אנגעהויבן האט מען אין דאוויד־הארדאק פארשטאנען, אז דער פראנט וועט זיך איבער ווינטער ניט רירן און מ׳האט זיך צוביסלאך אנגעהויבן צופאסן צו דער לאגע.

אינצווישן זענען אנגעקומען ניט קיין פריילעכע גרוסן פון די דאוויד־הארדאקער עוואקואירטע. די יידן, וועלכע האבן ביי די דייטשישע פליטים געקויפט פערד און וועגענער, כדי ס׳זאל זיין מיט וואס צו עוואקואירן זיך האבן דאס צוריק פארקויפט. מ׳האט זיך אנגעהויבן צוגעווינען צו דער נאענטקייט פון פראנט. די אנוועזנהייט פון מיליטער גארניזאנען אין שטעטל האט געגעבן א פרישן מקור פון פרנסה. מ׳האט מיט זיי געמאכט גוטע געשעפטן און די עקאנאמישע לאגע האט זיך פיל פארבעסערט.

די דאזיקע לאגע האט אנגעהאלטן איבער א יאר, ביז ס׳איז אין אנהויב פון יאר 1917 אויסגעבראכן די קערענסקי־רעוואלוציע.

* * *

אפילו אין פארווארפענעם ווייטן פון צענטער דאוויד־הארדאק, האט מען דערפילט די נייע, אפפרישנדע ווינטן וועלכע האבן אנגעהויבן בלאזן אין ווייטן פעטערבורג. פון מויל צו מויל, אין דער שטיל, מיט גלאנציקע אויגן פון דערווארטונג, זענען ארומגעגאנגען קלאנגען, אז דער געהאסטער צארישער רעזשים אין רוסלאנד גייט צוגרונט. יידן האבן אין דער שטיל תפילה געטאן, אז ס׳זאל זיין אמת. אט קומט אן א ידיעה, אז פירשטן האבן אין פעטערבורג פארסמט ראספוטינען, אט זאגט מען, אז אין קייזערלעכן הויף איז אומרואיק. מ׳דערווארט פון טאג צו טאג נייע בשורות, אבער ס׳גלויבט זיך דאך ניט, אז דאס געגארטע וועט פארווירקלעכט ווערן... צי איז דען מעגלעך, אז דער איינגעפונדעוועטער, זייט הונדערטער יארן צאריזם, וועט צוזאמענגעבראכן ווערן? איז דאס ניט קיין פוסטער טרוים?...

און אט קומט אן אן איבערראשנדע ידיעה. די ניט צענזורירטע רוסישע צייטונג, וועלכע איז אנגעקומען אין שטעטל האט דערציילט אז צאר ניקולאי האט זיך אפגעזאגט פון טראָן לטובת זיין זון.

ס׳האט זיך ניט געלאזט גלויבן. מ׳האט מורא געהאט הויך וועגן דעם ריידן — אפשר איז דאס, חס ושלום אליגן. אט האט אבער פאסירט א געשעעניש אין שטעטל, וועלכע האט אלעמען איבערצייגט אין דער ריכטיקייט פון דער דערפרייענדער ידיעה. דער „אוריאדניק" אווטשיניקאוו, דער קייזערליכער פארשטייער אין שטעטל, איז ארויס אין מארק און האט פאר אלעמען אין די אויגן אראפגעריסן פון זיין מונדיר די עפאלעטן...

ס׳איז אוממעגלעך צו באשרייבן די גרויסע פרייד, וואס האט דאן ארומגענומען גאנץ רוסלאנד. פארשטענדלעך, אז פילפאכיק גרעסער איז געווען די שמחה פון די יידן, וועלכע האבן פריי געעפנט די טויערן פון אירע שטעט און אמטן פאר אלע בירגער. די ערשטע האניג־פריי געגעפנט די אויערן פון אירע שטעדט און אמטן פאר אלע בירגער. די ערשטע האניג־חדשים פון דער רוסישער רעוואלוציע אין אנהויב פון יאר 1917 האבן געגעבן א גרונד צו

גלויבן, אז מ׳שטייט פאר א נייער עפּאָכע פון גלייכהייט, פריינטשאפט און ברידערלעכקייט צווישן פעלקער און לענדער און אז אונטער די פליגלען פון דער דאזיקער רעוואלוציע, וועלן זיך אין דעם גרויסן רוסלאנד, קאנען פריי אנטוויקלען, עקאנאמיש און קולטורעל אלע אָן אויסנאם נאציאנאלע מינדערהייטן.

דער ענטוזיאזם איז געווען גרויס, די שמחה איז געווען אומגעהויער און אזוי האט מען זיך דערוואַרט ביזן פייערן דעם אינטערנאציאנאלן ארבעטער יום־טוב — דעם 1־טן מאי אין דאוויד־האראדאק.

דער 1־טער מאי 1917 אין ד.־האראדאק

די צוגרייטונגען צום יום־טוב זענען געווען אין פולן ברען. ס׳איז געגרינדעט געווארן א ספּעציעלער געמיינזאמער 1־טער מאי קאמיטעט פון יידן און קריסטן. א ספּעציעלע דעלעגאציע איז ארויסגעשיקט געווארן צום הוסארן־קאוואלערן פּאָלק, וואס איז געשטאנען ניט ווייט פון דאוויד־הארדאק כדי איינצולאדן זיי מיט זייער ארקעסטער אויפן יום־טוב. אין פלאן איז געווען פארויסגעזען, אז דער ארקעסטער זאל אויף דער פייערונג שפילן די מארסעליעזע און די התקוה. ס׳האט זיך אבער ארויסגעוויזן אז דער ארקעסטער האט ניט קיין נאטן, ניט פון איינעם און ניט פון צווייטן הימן. צוהילף איז דאן געקומען דער מוזיקאנט וועלוול קרעפּעל, וועלכער האט אנגעשריבן די נאטן פון התקוה און אדאנק דער הילף פון די אלטע רעוואלוציאנערן פון 1905 זענען אויך צוזאמענגעשטעלט געווארן די נאטן פון מארסעליעזע. אמת, דאס וואס דער ארקעסטער האט דערנאך געשפילט (לויט די צוזאמענגעשטעלטע נאָטן) איז ניט געווען שטארק ענלעך צו דער מארסעליעזע — די כוונה איז אבער געווען א גוטע און אלע האבן „פארשטאנען״, אז דאס דארף זיין די מארסעליעזע...

אין טאג פון ערשטן מאי, איז אין שטעטל געווען פולשטענדיקער יום־טוב און אלע האבן אין אים אנטיילגענומען.

צוערשט איז די דעמאנסטראציע געגאנגען אין קלויסטער. יידן, וואס פלעגן שטענדיק דורכגיין ביים בארג, אויף וועלכן ס׳איז געשטאנען דער קלויסטער, מיט א געוויסן כּחד, זענען אהין פריי אריין מיט די רויטע פענער. דארט האט מיט דער צערעמאניע אנגעפירט א קריסט, מישא טוקין (אדאנק דער רעוואלוציע, איז ער באפרייט געווארן פון טורמע, וווּ ער האט געדארפט אפקומען א שטראף פון 15 יאר).

ארויסגייענדיק פון קלויסטער איז פארגעקומען א קליינער אינצידענט: אַן אלטע פויערטע איז געשטאנען אויפן קליין בריקל, וואס האט געפירט צום קלויסטער און האט געשריען: „פרייט זיך, פרייט זיך, איר וועט נאך זוכן און זיך בעטן ביי אונדזער טאטן ניקאלאי, ער זאל קומען און מאכן ביי אייך ארדענונג״. מ׳האט איר, פארשטייט זיך, באלד צוגענומען און איר שטארק אויסגעלאכט...

פון קלויסטער, איז מען אוועק, להבדיל, אין שול אריין. דארט האט באגעגנט די דעמאנ־סטראציע הרב ראווינסקי ז״ל מיט ספרי־תורות און האט איינגעלאדן דעם גענעראל מיט די אפיצירן אין שול אריין. דער ארקעסטער האט געשפילט די מארסעליעזע און התקוה. דער רב האט געהאלטן א דרשה און צווישן אנדערע צוגעזאגט אין נאמען פון דער יידישער באפעלקערונג, אז זי וועט צוזאמען מיטן גאנצן רוסישן פאלק מלחמה האלטן מיטן אויסערלעכן שונא ביזן אנטגילטיקן נצחון. ער האט אויך צוגעגעבן, אז אלע יוגנטלעכע, וועלכע האבן פאר ניקאלאיס רעזשים, זיך ניט צוגעשטעלט צום מיליטער, וועלן יעצט פרייוויליק גיין אין דער ארמיי.

נאך דער גאסן־דעמאנסטראציע איז פארגעקומען אן אויפנאמע פאר די אפיצירן. מ׳האט

צוגעגרייט א מיטאג און נאכן מיטאג זענען פארגעקומען טענץ ביי די קלאנגען פון מיליטערישן ארקעסטער.

דעם ערשטן מאל אין דער געשיכטע פון דאוויד־האראדאק האבן יידישע מיידלעך געטאנצט מיט רוסישע אפיצירן.

אין אוונט איז אין „אופראווע" פארגעקומען א מיטינג. אין נאמען פון די יידן איז ארויס־געטראטן אנצל זייטשיק (ניט קיין דאוויד־האראדאקער, וועלכער איז צופעליק דאן געווען צוגאסט ביי זיינע קרובים). ער האט מיט גרויס באגייסטערונג גערעדט וועגן גרויסן היסטארישן מאמענט, וועלכן מ'לעבט דורך, און וועגן דער פריינטשאפט און ברידערלעכקייט צווישן פעלקער, וואס די רעוואלוציע האט מיט זיך געבראכט. ער האט גערעדט מיט פיל פאטאָס און ענטוזיאזם און אלס אויסדרוק פון ברידערלעכקייט, האט ער זיך צוקושט מיטן גוי יעסיפ אנאשקא, וואס איז נעבן אים געשטאנען. דאס האט געמאכט א געוואלדיקן איינדרוק אויף אלע אנוועזנדע. פיל מענטשן האבן געוויינט פון פרייד.

דער 1־טער מאי 1917 איז געווען דער גליקלעכסטער טאג אין דער גאנצער געשיכטע פון דאוויד־האראדאקער יידישן ישוב. אט איז פארווירקלעכט געווארן דער טרוים פון „וגר זאב עם כבש" — ממש משיח'ס צייטן...

ווער וואלט דאן געגלויבט, אז אין 25 יאר ארום, אין אנהויב הערבסט 1941, וועט דער זעלבער יעסיפ אנאשקא און די אלע „האראדטשוקעס", וועלכע זענען אנוועזנד געווען אויפן דאזיקן מיטינג, אז אט די אלע וועלן מיט סאדיסטישער פרייד און שמחה פירן זייערע יידישע שכנים, מיט וועלכע זיי האבן געלעבט הונדערטער יארן צוזאמען, צו דער שחיטה...

* * *

אין יענער צייט, האט זיך שטארק אנטוויקלט די ציוניסטישע און געזעלשאפטלעכע טעטיקייט אין דאוויד־הארדאק. דאס וועט אבער געשילדערט ווערן אין א באזונדער קאפיטל. ס'איז כדאי בלויז צו באמערקן, אז די עקאנאמישע לאגע האט זיך דאן שטארק פארבעסערט. יידן האבן זיך דאן געקאנט פריי באוועגן און קיין פרנסה האט ניט געפעלט.

די האניג־חדשים פון דער רעוואלוציע זענען אבער שנעל אדורך און ס'איז אנגעקומען די גרויע ווירקלעכקייט. דער פראנט האט זיך פון ארט ניט גערירט, די מלחמה האט אנגעהויבן דערעסן און מיאוס ווערן, אלע קערענסקיס אפענסיוועס זענען דורכגעפאלן, דאס פאלק איז געווען מיד און האט ניט געוואלט מלחמה האלטן, די דעמאראליזאציע אין דער ארמיי איז געווען גרויס. סאלדאטן האבן זיך באוויזן אין שטאט און אנגעהויבן פארקויפן רעוואלווערן, ביקסן און אפילו מאשין־געווער. די באלשעוויקעס האבן צוטריבן די גרינדונגס־פארזאמלונג און פאר־כאפט די מאכט.

די לאגע אין שטאט איז געווארן אומרואיק, קיין שטארקע מאכט איז אין דאוויד־הארדאק ניט געווען — אלץ האט זיך דערוויל געפירט לויטן סיסטעם פון פריערדיקן רעזשים.

אין הערבסט 1918, זענען די דייטשן אריין אין שטאט. דאוויד־הארדאק האבן זיי דאן פאראייניקט צו אוקראינע. קיין שטארקע ענדערונג אין עקאנאמישן לעבן פון דאוויד־הארדאק האט דאס ניט אריינגעבראכט, ווייל די שטעטל איז אויך פריער געווען עקאנאמיש פארבונדן מיט קיעוו און אוקראינע. פאר די דייטשן האט מען זיך געפילט אביסעלע זיכערער, מ'האט מיט זיי אנגעהויבן צו האנדלען און געמאכט ניט קיין שלעכטע געשעפטן. לאנג האט אבער די דייטשישע הערשאפט אין דאוויד־הארדאק ניט אנגעהאלטן. אין דייטשלאנד איז אויסגעבראכן די רעוואלוציע און דאס דייטשישע מיליטער האט אנגעהויבן פארלאזן אוקראינע.

אין אוקראינע האט זיך באוויזן פעטלורא מיט זיינע חיילות און ס'האבן זיך אנגעהויבן

פאגראמען אויף יידן. די פעטלוראווצעס האבן אבער אויסגעמיטן דאוויד־האראדאק. ס׳האט זיך אפילו איין טאג באוויזן א גרופע דאמבראוויצער שקצים, וועלכע האבן זיך א נאמען געגעבן פעטלוראווצעס, זיי זענען אבער גלייך ארויס פון שטעטל.

די שטאט איז געבליבן אָן א מאכט. די באן־קאמוניקאציע איז געווארן ניט נארמאל און געפערלעך. פיל דאוויד־האראדאקער יידן זענען פארבליבן אין פארשיידענע שטעט פון אוקראינע און ניט דערגרייכן אהיים. אלע געשעפטן האבן זיך אפגעשטעלט און קיין איבעריקע ארבעט איז אויך ניט געווען.

לאכווע, פון איין זייט, איז געווען פארנומען דורך די דייטשן, סטאלין, פון דער צווייטער — דורך די פעטלוראווצעס, בלויז דאוויד־האראדאק איז געווען אָן א מאכט. די ענינים פון שטאט זענען געפירט געווארן דורך דער ארטיקער מוניציפאליטעט צו וועמענס הילף ס׳זענען געשטאנען עטלעכע פאליציי־לייט.

ס׳דארף באמערקט ווערן, אז קיין אנפאלן אדער גנבות זענען דאן אין שטאט ניט געווען. די מוניציפאלע מאכט האט זיך פארנומען מיט אויסגלייכן ערד־סכסוכים צווישן די פויערים, מיט אריבערפירן ערד פון איין נאמען אויפן צווייטן און מיט ארויסגעבן מעטריקעס, אדער שיינען פון חתונה׳ס און גטן צווישן די קריסטן. די יידן האבן די אלע פארמאליטעטן דערליידיקט ביים רב.

כאראקטעריסטיש פאר יענער צייט, איז אן אריגינעלע שטראף, וועלכע איז דורך דער דאמאלסדיקער ארטיקער מאכט ארויפגעלייגט געווארן אויף א דאוויד־האראדאקער ייד, בערל אייזנבערג, פאר ניט אפהיטן דאס געזעץ. מ׳האט אים געכאפט טרייבנדיק בראנפן — „סאמאגאן“. אין יענער אומרואיקער צייט, איז אויך דאס געזעץ געווען אין דאוויד־האראדאק אפגעהיט. די שטראף איז געווען פאלגענדע: מ׳האט אים אויף זיינע אקסלען אויפגעהאנגען די קעסלען, אין וועלכע ער האט געקאכט דעם בראנפן, א שטאטישער גוי, אדאם פאוו איז געגאנגען פארויס מיט א פויק און געפויקט און אזוי האט מען בערל אייזנבערג געפירט איבער אלע גאסן פון שטאט ביים אלגעמיינעם געלעכטער פון די איינוווינער.

אט אזוי האט דאן די שטעטל געפירט א רואיק לעבן — א רואיק אינזעלע אין א שטורמישן ים פון מלחמה — און די באציונגען צווישן די יידן און די קריסטן אין שטעטל זענען געווען פרידלעכע און נארמאלע.

די דאזיקע רואיקייט האט אבער לאנג ניט אנגעהאלטן.

די באלשעוויסטיש־מיליטערישע כוחות האבן פארנומען לאכווע און לוניניעץ און דאן האט פאסירט א געשעעניש וועלכע האט אויפגעטרייסלט און איבערגעריסן די אידיליע אין דאוויד־האראדאק.

די דאמאָלסדיקע פירער פון שטעטל, הן די קריסטלעכע און הן די יידישע, האבן דאן געמאכט א פעלער, פאר וועלכן די שטעטל האט זייער טייער באצאלט הן אין מענטשלעכע און הן אין מאטעריעלע קרבנות...

די שטראף-עקספעדיציע („קאראטעלן אטריאד“)

די באלשעוויסטיש־מיליטערישע אפטיילונג, וואס איז געשטאנען אין לוניניעץ, האט ארויס־געשיקט א גרופע סאלדאטן אין דער ארומיקער געגנט, כדי צו רעקווירירן שפייז פארן מיליטער. זיי זענען אויך געקומען קיין דאוויד־האראדאק. אין וויסאקע, א 4 קילאמעטער פון דאוויד־האראדאק זענען דאן געווען פריצישע סטאדעס קי, וועלכע די באלשעוויקעס האבן געוואלט רעקווירירן.

ס׳איז ביז היינט ניט פארשטענדלעך, וואס האט באוויגן די „האראדטשוקעס“ צו שטעלן

אווידערשטאנד די באלשעוויקעס און נאך מער ניט פארשטענדלעך איז, פארוואס די יידן האבן דאן צוגעשטאנען צום ווידערשטאנד.

ס'איז אבער א פאקט, אז מ'האט ארגאניזירט א ווידערשטאנד. מ'איז אוועק צום גלח און געווירקט אויף אים, ער זאל קלינגען אין די גלאקן פון קלויסטער און ווירקן אויף די גויים זיי זאלן זיך קעגנשטעלן, און ניט לאזן ארויספירן די סטאדעס קי פון שטאט.

די מאטיווירונג פארוואס מ'דארף זיך קעגנשטעלן איז געווען פאלגענדע: אויב מ'וועט לאזן היינט צונעמען די פריצישע קי, וועט מען מארגען קומען און צונעמען אויך פריוואטע.

די יידן און איבערהויפט די יוגנט האבן צוגעהאלפן ארגאניזירן דעם ווידערשטאנד. מיט געמיינזאמע כוחות האט מען טאקע געשטעלט א ווידערשטאנד און ניט געלאזט ארויספירן די קי. דערביי איז פארגעקומען א קליינע שיסעריי צווישן די קעמפנדע צדדים און אלס רעזולטאט איז דערהרגעט געווארן דער קריסטלעכער מיטגליד פון רעווקאָם, דעניס, און איין זעלנער איז פארוואונדעט געווארן.

מ'האט פארויסגעזען, אז די באלשעוויסטישע מיליטערישע מאכט וועט אויף דעם ווי געהעריק רעאגירן. די שטימונג איז געווען א קריגעריש. מ'האט צענומען דעם בריק אויף כוואראסקער וועג, געמאכט באריקאדן און געווארט אויפן שונא. גלייכצייטיק האט מען אוועק־געשיקט א דעלעגאציע קיין סטאלין, וווּ ס'זענען געווען די „פעטלוראווצעס" און געבעטן ביי זיי הילף. די „פעטלוראווצעס" האבן, אבער, קיין הילף נישט געקאנט געבן, ווייל זיי אליין האבן זיך געגרייט אפצוטרעטן.

איך מיט מיין ברודער זענען דאן געווען אין לונייעץ און געהאט דארט א רעסטאראן.

איך מיט מיין ברודער זענען דאן געווען אין לוניעץ און געהאט דארט א רעסטאראן.

מיר האבן געקאנט דעם שטאב, וואס האט געשיקט די גרופע סאלדאטן צו רעקווירירן די קי. זיי האבן געוווּסט, אז מיר זענען דאוויד־הארארקער און זיי זענען געקומען זיך פרעגן וואס איז דאס פאר א שטעטל.

זיי האבן ניט געקענט פארשטיין די סיבה וואס האט געבראכט די יידן צו שטעלן א ווידערשטאנד די באלשעוויקעס. אין יענער צייט איז דאס ווירקלעך געווען א טירוף הדעת. די באלשעוויקעס האבן טאקע עקאנאמיש רואינירט דעם יידישן מיטלשטאנד, אבער זיי זענען דאן געווען די איינציקע, וואס האבן געקעמפט קעגן אנטיסעמיטיזם און קעגן אלע באנדעס, וואס האבן פאגראמירט יידן. אין יענער צייט זענען דוקא טויזנטער יידן אריין אין דער רויטער ארמיי, כדי צו קעמפן קעגן די באנדעס.

דער שטאב אין לוניניעץ איז באשטאנען פון זייער ווילע גרויס־רוסישע סטודענטן, וועלכע זענען געווען ווייט פון אנטיסעמיטיזם. אין שטאב זענען אויך געווען יידן. אדאנק די דאזיקע יידן האט די שטעטל נאך גוט אפגעשפילט, ווייל אנדערש וואלטן געפאלן פיל מער קרבנות.

זיי האבן ארויסגעשיקט קיין דאוויד־הארארק א שטארקע דיסציפלינירטע אפטיילונג סאלדאטן מיט הארמאטן. די שטעטל האט זיך, פארשטענדליך, גלייך אונטערגעגעבן. די יוגנט איז אנטלאפן.

די שטראף עקספעדיציע איז אריין אין שטאט. די זעלנער האבן באקומען פרייע הענט צו נעמען אלץ וואס זיי ווילן, אויסשליסנדיק, נאטירלעך, דאס אנרירן מענטשן. דערצו האט רעכט געהאט נאר דער קאמענדאנט און פאליטישער קאמיסאר, וועלכער איז אגב געווען א ייד.

3 פון די דאוויד־הארארקער בירגער — 2 קריסטן און 1 ייד — בייצל יודאוויטש ע"ה (לויט דער פראפארץ פון דער באפעלקערונג) זענען דורך דער שטראף עקספעדיציע דערשאסן געווארן. אויסער דעם האבן זיי איגנאנצן אויסגעליידיקט די שטעטל. מ'האט צוגענומען אלץ,

וואס ס'האט זיך נאר געלאזט ארויספירן. ס'זענען דאן געווען אין שטעטל פיל שפייז־רעזערוון, וואס מ'האט איבערן זומער אנגעפירט פון אוקראינע. דאס אלץ איז רעקוויזירט געווארן. מ'האט אפילו אראפגענומען שיינע שיך פון די פיס. די אלע רעקוויזירטע זאכן איז די דאוויד־האראדאקער באפעלקערונג געווען פארפליכטעט אליין צושטעלן צום באן אין לאכווע און לונינייעץ.

דער חורבן איז געווען גרויס און איבערהויפט איז געווען גרויס דער טרויער נאך דעם אומשולדיקן קרבן ב. יודאוויטש, וועלכער איז געווען אן אנגעזעענער מענטש און איז אומזיסט געפאלן צוליב א נארישן, ניט אויסגערעכנטן שריט, וועלכער איז ניט געווען אין די יידישע אינטערעסן.

דער טויט־אורטייל איז אויסגעפירט געווארן אויפן קריסטלעכן בית־הקברות און דארט האט מען קובר געווען ב. יודאוויטשן. אין א פאר וואכן ארום, האב איך אין לונינייעץ ארויס־באקומען א דערלויבעניש פון דער מיליטערישער מאכט צו ברענגען דעם קדוש צו קבר ישראל.

אט אזוי, האט דאוויד־הארא‏דאק אפגעצאלט פארן פרווו פון קעגנשטעלן זיך דער מאכט. דאס שטעטל האט נאך דעם פאל פיגורירט אויף דער שווארצער ליסטע פון די באלשעוויקעס און די „הארא‏דטשוקעס" זענען געווארן טויט שונאים פון דער באלשעוויסטישער מאכט.

די באלשעוויסטישע מאכט האט זיך פארשטארקט אין דער געגנט. די עקאנאמישע לאגע איז אבער געווארן זייער א שווערע. דאס שטעטל איז פאראריעמט געווארן. ס'זענען ניט געווען קיין מעגלעכקייטן פון האנדל, ס'איז אויך ניט געווען קיין ארבעט. מענטשן האבן אנגעהויבן ליידן הונגער. מ'האט זיך געלאזן איבער די דערפער, כדי צו בייטן קליידונג אויף שפייז. קיין געלט, אויסער גאלד, האט דער פויער ניט געוואלט נעמען. מיט שוועריקייטן האט מען געקראגן א פוד קארן.

אין יענער צייט, האט מען זיך אנגעהויבן ארגאניזירן אין ארטעלן (קאאפעראטיוו), גענומען שטיקלעך באדן און אליין געזייט קארן מיט קארטאפל. קיין באדן האט, פארשטענדלעך, ניט געפעלט.

די באלשעוויסטישע מאכט האט דאן דערקלערט א מאביליזאציע. אויסער געציילטע, האט זיך אבער קיינער ניט געוואלט מאביליזירן. ס'זענען דערגאנגען קלאנגען, אז די פאליאקן זענען ניט ווייט און דעריבער האט קיינער ניט געוואלט זיין ווייט פונדערהיים. בכדי ניט צו גיין אין מיליטער, האט מען זיך פארשריבן אויף וואלד־ארבעט אין סיענקעוויטש. די דאזיקע ארבעט האט באפרייט פון מיליטער־דינסט. הונדערטער דאוויד־הארא‏דאקער יוגנטלעכע האבן זיך דאן פארשריבן אויף דער דאזיקער ארבעט, ווו זיי האבן צוגעגרייט ברען־האלץ פאר די באנען.

אין א מאנאט ארום, אבער, האבן זיך די באלשעוויקעס אנגעהויבן עוואקואירן און אין דאוויד־הארא‏דאק זענען אריין די פאליאקן.

1921—1920 — ד.־דאראדאק גייט איבער פון האנט צו האנט

מיט א געפיל פון מורא און שרעק האבן די דאוויד־הארא‏דאקער יידן אויפגענומען די פאליאקן. די קלאנגען וועגן האלטן זיך פון פוילישן מיליטער, איבערהויפט פון די „האלערטשיקעס" לגבי די יידן, די דערגאנגענע קלאנגען וועגן א פאגראם אין לעמבערג האבן געגעבן א גרונד צו זיין שטארק באזארגט. ס'איז אנגעקומען די טרויעריקע און דערשיטערנדע ידיעה, אז אין פינסק האבן די פאליאקן דערשאסן אָן א גרונד און אָן שולד 35 יידישע יונגעלייט! איז טאקע ניט קוקנדיק אויף דעם, וואס פאר די באלשעוויקעס האבן די יידן אין דאוויד־הארא‏דאק געלעבט זייער שווער, כמעט האלב הונגעריק, האט מען דאך מיט זארג געקוקט אין דער נייער צוקונפט.

די פאליאקן זענען אריין אין דאוויד־הארא‏דאק. יידן האבן זיך באמת ניט צו ווארפן זיך אין די אויגן. דער רעזשים אין שטעטל איז געווען זייער א שווערער. צוערשט האבן זיי

פאַרמשפּט צום טויט קראַפּיווקען, א ייד וועלכער איז פאר די באלשעוויקעס געשטאנען אין שפּיץ פון דעם פּראָפעסיאָנעלן פאריין אין שטעטל. מ'האט געכאפּט אויף צוואנגס־ארבעט. די געזעלשאַפטלעכע און ציוניסטישע טעטיקייט איז גלייך אָפּגעשטעלט געוואָרן. א מורא האט ארומגענומען די גאנצע שטאט.

א ביסל שפּעטער איז דער רעזשים געוואָרן עטוואס מילדער. ס'האבן זיך אנגעהויבן הערן פּראָטעסטן פון אמעריקע קעגן די רדיפות אויף יידן, מארגענטוי איז געקומען אויף אן אויס־פאָרשונג קיין פּינסק, ס'איז אויך אַראָפּגעקומען א סיים־קאָמיסיע — די רדיפות האבן זיך אביסל אָפּגעשטעלט.

דאַוויד־האַראָדאָקער יידן האבן זיך אנגעהויבן צופּאסן צום נייעם לעבן. דער פראָנט איז אוועק ווייט — אזש ביז קיעוו. ס'האט זיך געשאַפן א מעגלעכקייט צו פאַרבינדן זיך מיט פּינסק. מ'האט צוביסלעך אנגעהויבן האנדלען. דער הויפּט אַרטיקעל איז געווען זאַלץ. מיטן דאָזיקן אַרטיקל האט מען דאַן געמאָסטן דעם ווערט פון אַלע סחורות. פאר א פוד זאַלץ, האט מען באַקומען 3 פוד קאָרן.

ס'האט זיך איינגעשטעלט א פאַרבינדונג מיט אמעריקע. ס'זענען אנגעקומען דעלעגאַטן מיט הילף; פון קרובים האט אנגעהויבן אנקומען אונטערשטיצונג; דער „דזשאָינט" האט אנגעהויבן זיין טעטיק; ס'איז געשאַפן געוואָרן אן אמעריקאַנער קאָמיטעט, וועלכער האט געטיילט פּראָדוקטן און קליידונג צווישן דער אָרעמער באַפעלקערונג; ערב פּסח איז אנגעקומען פארן קאָמיטעט מעל אויף מצות און די מצות זענען דערנאָך פאַרטיילט געוואָרן צווישן דער באַפעלקערונג; ס'האבן זיך געעפנט די שולעס; דאס געזעלשאַפטלעכע לעבן האט זיך אנגעהויבן אַנטוויקלען — ס'איז געגרינדעט געוואָרן דאס יתומים־הויז. לאַנג האט דאס אבער ניט געדויערט. אנהויב זומער פון יאָר 1921 האט זיך אין דער לופט ווידער דערשפּירט פּולווער. די פּאָליאַקן האבן נעבן קיעוו געליטן א מפּלה און גענומען מיט אימפּעט לויפן צוריק.

ס'האבן זיך אנגעהויבן קאָשמאַרפולע טעג פאר די יידן פון דאַוויד־האַראָדאָק. צוויי וואָכן נאָכאַנאַנד, באַטאָג און באַנאַכט, זענען דורך דער שטאָט דורכגעגאַנגען די אָפּטרעטנדע טיילן פון דער פּוילישער אַרמיי. מענטשן האבן זיך מורא געהאט צו ווייזן אין די גאַסן. צולעצט האבן די פּאָליאַקן פאַרבּרענט דעם בריק און געבליבן שטיין אויף יענער זייט טייך. יענער טאָג איז געווען דער ערגסטער. אין פאַרלויף פון דאָזיקן טאָג, פלעגן זיך די פּוילישע זעלנער אַריבערכאַפּן איבערן טייך און זיך לאָזן איבער די הייזער ראַבירן. ערשט באַנאַכט איז געוואָרן רואיק. די באָלשעוויקעס זענען צוגעגאַנגען ביז צום שטאָט און אינדערפרי זענען זיי אַריין אין דאַוויד־האַראָדאָק.

מיט געמישטע געפילן האט די יידישע באַפעלקערונג אויפגענומען די נייע מאַכט. פון איין זייט איז מען געווען צופרידן, וואָס מען איז אויסגעלייזט געוואָרן פון דער פּוילישער מאַכט, וועלכע האט באַוויזן פאר דער קורצער צייט פון איר הערשאַפט אַרויסצווייזן איר אַנטיסעמיטישן פּרצוף. איבערהויפּט איז מען געווען צופרידן, וואָס ס'האט זיך סוף־סוף געענדיקט די שפּאַנונג פון לעצטן מאָנאַט. פון דער צווייטער זייט, אבער, איז דאַוויד־האַראָדאָק מיטן אַריינטרעטן פון דער רויטער אַרמיי, אָפּגעשלאָסן געוואָרן פון דער אויסערלעכער וועלט. ס'איז איבערגעריסן געוואָרן די פאַרבינדונג מיט אמעריקע און ס'איז אָפּגעשלאָסן געוואָרן דער וועג קיין ארץ־ישראל, וווהין פיל יוגנטלעכע האבן זיך געגרייט עולה צו זיין.

איבער נאַכט, כמעט, זענען פאַרשוואונדן געוואָרן אַלע לעבנס־מיטלען, וועלכע זענען אין דער צייט פון דער פּוילישער הערשאַפט געווען אין א גענוגנדער מאָס. די לאַגע איז געוואָרן א שווערע. דער האַנדל האט זיך אָפּגעשטעלט און קיין אַרבעט איז נאָך דערווייל ניט געווען. די מאַכט איז געווען אין מיליטערישע הענט. מ'האט אנגעהויבן, וואָס אן אמת, אָרגאַניזירן

ארטעלן און קאאפעראטיוון, דערוויל, אבער, האט מען מערסטנטייל זיך פארנומען מיט מיטינגען, פארזאמלונגען און קאנצערטן. ווי פלעגט מען דאן זאגן אין דאוויד־הארֹאדאק?: „ס'איז ארעם און פריילעך".

ס'איז, אבער, ניט אדורך קיין לאנגע צייט און איידער מ'האט זיך באוויזן ארומקוקן איז דערגאנגען די ידיעה, וועגן דער מפלה, וואס די רויטע ארמיי האט געליטן הינטער ווארשע. ס'איז ווידער געווארן אומרואיק. די רויטע ארמיי האט אנגעהויבן גאנץ שנעל אפטרעטן. דער כאאָס איז געווען גרויס.

אויף דער יידישער באפעלקערונג איז אנגעפאלן א שרעק, ווען זי האט דערהערט, אז צווישן די ערשטע אָפּטיילונגען פון דער אנגרייפנדער פוילישער ארמיי גייען די באלאכאוועצעס.

דאס איז געווען א רוסיש־מיליטערישע אפטיילונג פון די „ווייסע" אונטער דער אנפירונג פון גענעראל בולאק באלאכאוויטש, וועלכע האט צוזאמען מיטן פוילישן מיליטער געקעמפט קעגן דער רויטער ארמיי. אפטרעטנדיק צוזאמען מיטן פוילישן מיליטער פון הינטער קיעוו זענען זיי טרויעריק־באריִמט געווארן מיט די גרויסע שחיטות, וועלכע זיי האבן איינגעארדנט אויף דער יידישער באפעלקערונג אין וואלין.

חול־המועד סוכות 1921 זענען די באלשעוויקעס אפגעטראטן און הושענה־רבה באנאכט זענען אריין אין שטאט די טיילן פון בולאק באלאכאוויטשעס מיליטער.

די שרעק איז געווען זייער גרויס. די יוגנטלעכע און איבערהויפט די פרויען האבן זיך אויסבאהאלטן און קיינער האט ניט געוואגט זיך באוויזן אין גאס. אייניקע, מער דרייסטע, וועלכע האבן געפרוווט ארויסגיין, זענען פול מיט שרעק גלייך צוריקגעלאפן. די באלאכאוועצעס, באצירטע, מיט פעדערן אין די קאקארדעס און מיט אויסגעהאפטענע סקעלעטן־קעפ אויף די היטלען, זענען ווי גיריקע חיות ארומגעלאפן איבער די גאסן.

די ערשטע, וועמען זיי האבן שטארק צושלאגן, זענען געווען הרב ר' דודל זצ"ל און מאטל דער קרעמער וועלכע, זענען שמיני־עצרת פרי געגאנגען אין בית־המדרש דאוונען. דערנאך האבן זיי אנגעהויבן ראבירן די הייזער און שלאגן די יידן.

מיטאג־צייט זענען אריין גרעסערע טיילן מיליטער, וועלכע מ'האט איינגעקווארטירט אין יידישע הייזער. די יידן האבן זיי באדינט און אויסגעהאלטן מיט דער האפנונג, אז זיי וועלן ניט דערלאזן אנדערע סאלדאטן אריינקומען ראבירן. אין פיל הייזער איז טאקע געווען אזוי. ס„זענען אבער אויך געווען הייזער, ווו די זעלנער האבן צוערשט אויסקעקוקט וואס אין שטוב טוט זיך און פארן אוועקגיין האבן זיי אדער אליין אדער א'נטערגעשיקט אנדערע זעלנער און צוגענומען די ווערטפולע זאכן.

באזונדער שווער איז געווען די לעצטע נאכט פון זייער זיין אין שטאט, איידער זיי זענען אוועק אויפן פראנט. יענע נאכט זענען געפאלן קרבנות, אייניקע פרויען געשענדעט און אסאך יידישע הייזער צעראבירט.

די עטלעכע וואכן, מיט די באלאכאוויצעס אין שטאט, זענען געווען שרעקלעכע און קאשמארפולע פאר דער יידישער באפעלקערונג. מ'האט זיך פאר דער דאזיקער צייט געפרוווט פארבינדן מיט דער פוילישער מיליטער מאכט, אבער די עטלעכע פוילישע אפיצירן, וואס זענען געווען אין שטאט, האבן גארניט געוואלט און אפשר אויך ניט געקאָנט אויפטאן.

אין די דאזיקע פאר וואכן פלעגט זיך די לאגע פון מאל צו מאל בייטן. ס'זענען עטלעכע מאל דורכגעגאנגען דורך דאוויד־דאראדאק טיילן מיליטער וועלכע זענען באשטאנען פון געוועזענע רויט־ארמייער, וואס זענען אריינגעפאלן אין געפענגעניש צו די פאליאקן. זיי האבן זיך פרייוויליג מאביליזירט אין באלאכאוויטשעס ארמיי מיטן אויסשליסלעכן צוועק צו דערגרייכן זיך אהיים. די דאזיקע טיילן האבן זיך געהאלטן קארעקט.

דורך דאוויד־הארַאדאק איז אויך דורכגעגאנגען דער שטאב פון באלאכאוויטשעס ארמיי מיט בולאק באלאכאוויטש אין דער שפיץ. ווען די דאוויד־הארַאקער יידן האבן זיך באקלאָגט פאר אים אויף דער האלטונג פון זיינע זעלנער האט ער געענטפערט, אז ער האט באפוילן ניט צו ראבירן די ציוויל באפעלקערונג; ער איז אבער ניט שולדיק אין דעם, וואס ס׳זענען דא פיל יידישע קאמוניסטן קעגן וועלכע זיינע זעלנער קעמפן...

ווען די לעצטע טיילן פון באלאכאוויטשעס ארמיי זענען שוין אוועק פון שטאט און ס׳האט געדארפט אריין דאס פוילישע מיליטער, האט מען געמיינט, אז דער קאשמאר איז שוין אדורך. ליידער איז נאך אבער באשערט געווען, אז די דאוויד־הארַאדאקער יידישע באפעלקערונג זאל דורכלעבן טויט־שרעק און אפקומען מיט אויסקויפן זיך דורך א גרויסער געלט סומע.

נאכן פארלאזן דורך די באלאכאווצעס דאוויד־הארַאדאק, איז צוריקגעקומען א קליינע אפטיילונג פון זייער רייטער־מיליטער, צוגעפארן צום הרב ראווינסקי ז״ל, אים, און צו אים נאך א גרופע יידן, ארעסטירט און אויפגעפאדערט, אז אין משך פון 2 שעה זאל מען זיי געבן 100 טויזנט רובל. אויב ניט וועלן אלע דערשאסן ווערן. דעם רב האבן זיי באפרייט, כדי ער זאל אויפקלייבן דאס געלט אדער ווערטפולע זאכן.

ס׳האט אנגענומען א שוידער צו זען דעם רב, ווי ער איז געגאנגען איבער די גאסן מיט 2 טארבעס אנגעהאנגען אויף בײדע זייטן און מיט געוויין אויפגעפאדערט, אז יעדער זאל געבן וויפיל ער קאן. די יידן האבן אנגעהויבן טראגן גאלדענע פינגערלעך, קייטאלעך, זייגערלעך, יעדער איינער וואס ער האט נאר געקאנט און דערמיט האט מען זיך אויסגעקויפט פון די באנדיטישע הענט.

אגעוויסע מאראלישע סאטיספאקציע האבן די דאוויד־הארַאדאקער יידן שפעטער דער־לעבט. די באלאכאווצעס, אוועקגייענדיק ווייטער, האבן געליטן א מפלה און זיי האבן געמוזט צוריקטרעטן. אין דער צייט, אבער, איז אפגעשלאסן געווארן דער ריגער שלום־טראקטאט און די פויליש־סאוויעטישע גרענעץ איז באשטימט געווארן צווישן טורעוו און דאוויד־הארַאדאק. ביי דער פוילישער גרענעץ, האבן די פאליאקן אנטוואפנט די אפטרעטנדע טיילן פון די באלא־כאווצעס און אַן געווער זענען זיי אויפן וועג צו די קאנצענטראציע־לאגערן אדורך דאוויד־הארַאדאק. די יידן זענען דאן ספעציעל ארויס אין די גאסן און אפגעלאכט און אפגעשפּאָט פון די דאזיקע באנדיטן.

מיט דעם האט זיך פארענדיקט דער טרויעריקער קאפיטל פון דער באנדע, וועלכע האט געבראכט צו הונדערטער יידישע קרבנות און עקאנאמיש רואינירט טויזנטער יידישע משפחות.

אונטער דער פוילישער הערשאפט (1921 — 1939).

דאוויד־הארַאדאק איז לויטן ריגער שלום־טראקטאט פארבליבן אין די גרעניצן פון פוילן. די גרענעץ איז דורגעגאנגען אין דארף מאלישאוו, 20 קילאמעטער פון שטעטל.

די עקאנאמישע לאגע איז געווען זייער א שווערע. די שטעטל איז צעראבירט געווארן דורך די באלאכאווצעס און פאראָרעמט געווארן דורך דער מלחמה.

די פאליאקן האבן איינגעפירט אין שטאט א שטרענגן קריגס־רעזשים. נאך 8 אזייגער אוונט האט מען ניט געטארט ארויסגיין פון שטוב. ארויספארן אויסערן שטאט אָן א ספעציעלער דערלויבעניש איז געווען פארבאטן. צוליב דער נאענטקייט פון דער גרעניץ זענען קאנטרא־לירט געווארן די באוועגונגען פון דער באפעלקערונג. די שטאט איז אפגעריסן געווארן פון אוקראינע, מיט וועלכער זי איז געווען עקאנאמיש פארבונדן. אין די באדינגונגען פון שטרענגן קריגס־רעזשים איז שווער געווען זיך צופאסן צום נייעם לעבן.

ערשט אין א האלב יאר ארום איז מילדער געווארן דער רעזשים און ס׳איז געווארן עטוואס לייכטער. מ׳האט זיך פרייער געקאנט באוועגן און ס׳איז געווארן לייכטער דער פארקער. דער „דזשאינט״ האט אנגעהויבן זיין הילפס־טעטיקייט. ס׳זענען געקומען דעלעגאטן פון אמעריקע, וועלכע האבן צוו. אנד. געבראכט אויך הילף פון אמעריקאנער קרובים פאר דאוויד־האראדאקער איינוווינער. זיי האבן אויך דערמעגלעכט די משפחות, וועמענס פאטערס און מענער זענען שוין פון פריער געווען אין אמעריקע, עמיגרירן קיין אמעריקע.

ס׳האט זיך דאן אנגעהויבן א גרויסער עמיגראצע שטראם. נאך די גרויל איבערלעבונגען אין צייט פון קריג, האט מען ניט געוואלט פארבלייבן אין דאוויד־הארדאק. צוערשט איז דער עמיגראציע שטראם געגאנגען קיין אמעריקע. דערנאך, אז ס׳איז שווערער געווארן צו פארן קיין אמעריקע, איז מען געפארן קיין קאנאדע, קובא, ארגענטינע. מ׳איז געפארן ווו ס׳האט זיך נאר געלאזט. ס׳האט זיך אויך געגרינדעט א החלוץ־גרופע, כדי עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל, אבער צוליב די געשעענישן אין יאר 1921 אין ארץ־ישראל, איז די עליה אפגעשטעלט געווארן און די גרופע איז געבליבן אין דאוויד־הארדאק.

די עקאנאמישע לאגע האט זיך צוביסלאך אנגעהויבן פארבעסערן. ס׳איז פארגעקומען די דעוואלואציע פון פוילישן מארק און סחורה האט אנגעהויבן ווערן טייערער פון טאג צו טאג. כמעט אלע האבן דאן אנגעהויבן האנדלען. קראמען זענען געוואקסן ווי שוואמען נאך א רעגן. מ׳האט אנגעהויבן פארדינען „מיליאנען״.

אט אזוי האט זיך דאס געצויגען ביז דער סטאביליזאציע פון דער פוילישער מטבע. די ווערטלאזע מארקן, זענען פארביטן געווארן אויפן פולווערטיקן פוילישן זלאטי. די גאנצע וואקכאנאליע האט זיך געענדיקט. אלע נייע סוחרים זענען צוריק ארויסגעשטויסן געווארן פון האנדל און ס׳איז געווארן שווער צו פארדינען א גראשן. דערצו איז נאך צוגעקומען דער באוווסטער שטייער־סיסטעם פון דאמאלסדיקן פוילישן פינאנס־מיניסטער גראבסקי, וועלכער האט ארויפגעלעגט אויף די יידישע סוחרים און האנטווערקער אומגעהויער הויכע שטייערן און זיי שטארק פארארעמט.

אינצווישן האט זיך ארגאניזירט דאס געזעלשאפטלעכע און פאליטישע לעבן אין שטעטל. ס׳זענען אויפגעשטאנען פאליטישע פארטייען, יוגנט באוועגונגען, ס׳האבן זיך געגרינדעט געזעלשאפטלעכע, קולטורע און וווילטעטיקע אינסטיטוציעס. די יידישע באפעלקערונג פון דאוויד־הארדאק און איבער הויפט די יוגנט האט זיך מיט ברען, טעמפעראמענט און אויסערגעווינלעכער איבערגעבנהייט ארייגעווארפן אין דער דאזיקער ארבעט. ס׳איז געגרינדעט געווארן אנ׳העברייאישע „תרבות״ פאלקס־שולע, וועלכע איז מיט דער צייט געווארן, איינע פון די בעסטע אין פוילן. ס׳זיינען געגרינדעט געווארן בענק, ווי די „פאלקס־באנק״ און „סוחרים־באנק״. ס׳האט זיך אנטוויקלט א שיינע און פארצווייגטע ארבעט ארום דעם יתומים־קאמיטעט. ס׳זענען אויפגעשטעלט געווארן ביבליאטעקן, ספארט־קלובן, דראמאטישע קרייזן, א.א.וו. מיר וועלן זיך, אבער, יעצט ניט אפשטעלן גענויער אויף די אלע אינסטיטוציעס, — וועגן דעם, וועלן מיר באזונדער שילדערן אין די שפעטערדיקע קאפיטלען.

נאך דער פילסודסקי איבערקערעניש האט זיך די לאגע אנגעהויבן מער סטאביליזירן. די יידן האבן געפירט א מער־ווייניקער רואיקן לעבן. מ׳האט זיך מפרנס געווען פון מסחר און מלאכה. דאס לעבן איז אבער געווען מאנאטאן און ניט אינטערעסאנט.

דאס קומען צו דער מאכט פון היטלערן אין דייטשלאנד, האט נאך מער פארשטארקט, דעם אזוי אויך עקזיסטירנדן אנטיסעמיטיזם אין פוילן. ס׳האבן זיך אין די פוילישע שטעדט אנגעהויבן פאגראמען אויף אידן, מ׳האט אנגעהויבן שיקאנירן די יידישע סטודענטן, ס׳איז איינגעפירט געווארן די נייע טרויעריק־בארימטע „אָוושעם״־פאליטיק אין ווירטשאפט־לעבן, ד.ה.

די פאליטיק פון באיקאט פון יידישן סוחר, קרעמער, האנדווערקער, און פאבריקאנט. קיין דאוויד־האראדאק זענען ספעציעל אראפגעבראכט געווארן עטלעכע פאליאקן, וועלכע האבן געעפענט קראמען און קאנקורירט מיט יידישע קרעמער, די לופט איז געווארן אנגעזאפט מיט זאאלאגישן אנטיסעמיטיזם און טראץ דעם, וואס אין דאוויד־האראדאק איז דער דאזיקער אנטיסעמיטיזם ניט געקומען אין אזא בולטער פארם צום אויסדרוק, ווי ס׳איז געווען אין אנדערע פוילישע שטעט (דאס דערקלערט זיך דערמיט, וואס אין דאוויד־האראדאק האבן די פאליאקן געבילדעט 10—5 פראצענט פון דער באפעלקערונג און די איבעריקע 95%—90 זענען געווען יידן און ווייסרוסן — די „האראדטשוקעס״, וועלכע האבן זיך אליין אויך געפילט באוולט פון דער פוילישער מאכט), טראץ דער רואיקייט אין שטעטל, זענען אבער די יידן געווען שטארק באאומרואיקט.

באזונדערס האפנונגסלאז איז געווען די לאגע פון דער יוגנט. די, וועלכע האבן געקענט זענען מיט אלע וועגן אוועק פון שטעטל, די מערהייט האט עולה געווען קיין ארץ־ישראל און די וועלכע האבן ניט געקענט, צוליב די עליה־באגרענעצונגען, עולה זיין (זיי זענען געווען די איבערוועגנדע מערהייט פון דער שטעטלשער יוגנט), האבן פאר זיך קיין אויסוועג ניט געזען.

די יידן האבן געווארט אויף בעסערע צייטן, ניט וויסנדיק און ניט גלויבנדיק, אז זיי וועלן קומען. מ׳איז געווען פארביטערט און פול מיט האס צו דער פוילישער אנטיסעמיטישער מאכט.

אינצווישן האט זיך אבער מיט ריזן שריט אנגעהויבן דערנענטערן די סכנה פון א פויליש־דייטשישער מלחמה. היטלער האט, נאך זיינע „פריינטשאפט״־זשעסטן צו פוילן און נאכדעם, ווי ער האט מיט זיין אנטיסעמיטישן גייסט פארסמט די אטמאספער אין פוילן און אפגעצויגן אזוי ארום די אויפמערקזאמקייט פון די פאליאקן פון דער אמתער סכנה, וועלכע דראָט זיי, אנגעהויבן ארויסשטעלן זיינע טעריטאריאלע פאדערונגען פון פוילן.

די סכנה פון א מלחמה האט זיך דערנענטערט פון טאג צו טאג, פון שעה צו שעה און פון מינוט צו מינוט.

די יידן האבן דערפילט, אז ס׳רוקט זיך אן א שווארצע כמארע. מ׳האט פארגעסן די אלע ביזאהעריקע חשבונות מיט די פאליאקן, מ׳האט זיך געשטעלט צום דינסט פון דער פוילישער מאכט, כדי צו קעמפן האנט ביי האנט קעגן געמיינזאמן שונא.

דעם 1־טן סעפטעמבער 1939 — פרייטיק פרי — האבן די היטלעריסטישע חיילות באפאלן פוילן. די יידישע באפעלקערונג פון פוילן, און בתוכם די דאוויד־האראדאקער יידן, האבן זיך געשטעלט צום קאמף מיט דעם היטלעריסטישן שונא.

ס׳האט זיך דערנענטערט דער אנהויב פון טרויעריקן סוף פון יידישן ישוב אין דאוויד־הארארדאק.

מיר וועלן יעצט איבעררייסן די כראנאלאגישע שילדערונג פון די געשעענישן אין דאוויד־הארדאק — מיר וועלן דאס טאן אין סוף פון אונזער דאזיקער ארבעט — און מיר וועלן איבערגיין צו שילדערן די פאליטישע, געזעלשאפטלעכע און קולטורעלע אנשטאלטן אין שטאט פאר דער צייט פון צווישןביידע וועלט־מלחמות.

פאליטישע, קולטורעלע און געזעלשאפטלעכע אנשטאלטן אין ד.־הארדאק

א. די ציוניסטישע באוועגונג:

דאוויד־הארדאק איז געווען ציוניסטיש געשטימט נאך פון די צייטן פון די חובבי־ציון.

ווי ס׳איז שוין פריער דערמאנט געווארן, איז די שטעטל געשטאנען אונטער דער השפעה פון ליטווישן יידנטום. פון דארט איז אין דאוויד־הארדאק געקומען די השכלה־באוועגונג אין סוף פון 19־טן יארהונדערט; פון דארט איז אויך געקומען די ציוניסטישע באוועגונג.

פרץ סמאלענסקין׳ס „התועה בדרכי החיים״ און אברהם מאפו׳ס „אהבת ציון״ און „אשמת שומרון״ האבן צוזאמען מיטן ש״ס באצירט די שענק פון א סאך דאוויד־האראדאקער הייזער.

אין דאוויד־האראדאק האט מען געלייענט די העברעאישע פרעסע. די הצפירה׳ס האט מען געקליבן און איינגעבונדן. נחום סאקאלאוו׳ס ערב־שבתדיקע ארטיקלען פלעגט מען ניט נאר לייענען, נאר לערנען. מ׳האט זיך אויך באמיט צו דערציען אין ציוניסטישן גייסט דעם יונגן דור. צו דעם צוועק האט מען געבראכט אין דאוויד־האראדאק די בעסטע לערער, וועלכע האבן איינגעפירט דעם אזוי גערופענעם „חדר מתוקן״, וווּ מ׳האט געלערנט עברית בעברית. נאך פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה, זענען אין דאוויד־האראדאק געווען יוגנטלעכע קרייזן, וועלכע האבן גערעדט צווישן זיך אוסשליסלעך עברית. אין יאר 1915 האבן דאוויד־האראדאקער יוגנט־לעכע איינגעארדנט, לויט זייער אייגענער איניציאטיוו, אן אומלעגאלע אזכרה נאך ד״ר הערצל.

די קרן־קיימת מארקעס, האט מען אין דאוויד־האראדאק פארקויפט אויף חתונות גלייך ווי זיי זענען אנטשטאנען. שמעון לייכטמאן און שלמה ראזמאן, פלעגן אויף יעדער חתונה קומען פארקויפן די דאזיקע מארקעס. ערב יום־כיפור פלעגט מען זיצן אין אלע שולן מיט קערות פארן קרן הישוב. ווער ס׳פלעגט מנדב זיין 25 קאפיקעס איז זיין נאמען געווען אפגעדרוקט אין ספעציעלן בוך. דער „סלאנימער״ רב זצ״ל — פלעגט מנדב זיין א רובל. „

צוליב דער מלחמה און צארישן רעזשים, איז שווער געווען צו אנטוויקלען א ברייט־פארצווייגטע ציוניסטישע טעטיקייט; אונטער פארשיידענע אויסריידן, אבער, פלעגן פארקומען פארזאמלונגען און פייערונגען אויף פארשיידענע ציוניסטישע טעמעס.

א שטארקע ציוניסטישע ארבעט האט זיך אנגעהויבן נאך דער קערענסקי איבערקערעניש פון פעברואר 1917. עס זענען אזוי ווי פון א לעטארגישן שלאף אויפגעשטאנען, די אין משך פון יארן פארבארגענע פאלקס־כוחות און וועלנדיק אָנכאַפּן די דורכגעלאזענע יארן פון אומטעטיקייט, זיך מיט דעם גאנצן ברען, מיט דער גאנצער ענערגיע, פול מיט האפענונג און גלויבן אין די גרויסע מעגלעכקייטן, וואס די רוסישע רעוואלוציע גיט פארן יידישן פאלק, אריינגעווארפן אין דער ציוניסטישער טעטיקייט. די גאנצע באפעלקערונג פון שטעטל איז דאן געווען געזעלשאפטליך און פאליטיש טעטיק. צו זיין אן אומפארטייאישער איז דאן געווען א חרפה. פאקטיש זענען דאן קיין אומפארטייאישע כמעט ניט געווען. מ׳האט אזוי ווי, פארלאזן די דאגות פרנסה און עקזיסטענץ און זיך פארנומען מיט פארטייאישער ארבעט.

מיטן גאנצן ברען האט מען זיך אריינגעווארפן אין דער וואל־קאמפאניע צו דער גרינדונגס־פארזאמלונג וואס איז דאן פארגעקומען אין רוסלאנד. מ׳האט ארגאניזירט די יידישע קהילה, געעפנט א גרויסע העברעאישע שולע, געגרינדעט א ביבליאטעק, אויפגעשטעלט קאאפעראטיוון און געווען טעטיק אויף אלע געביטן פון שטאטישן און קהילה־לעבן.

שטילער איז געווארן דאס געזעלשאפטלעכע לעבן; ווען די באלשעוויקעס האבן פאר־כאפט די מאכט. אבער, ווי נאר די דייטשן זענען אריין אין דאוויד־האראדאק, האט זיך צוריק אנגעהויבן די ציוניסטישע טעטיקייט. אין יענער צייט איז אנגעקומען די בשורה וועגן דער באלפור־דעקלאראציע און דאס האט נאך מער אויפגעמונטערט די ציוניסטישע טעטיקייט.

דאס האט אבער ניט לאנג געדויערט. די דייטשן האבן אפגעטראטן, די באלשעוויקעס זענען צוריק אריין און ס׳איז ווידער אפגעשטעלט געווארן די גאנצע ציוניסטישע ארבעט.

ווי נאר ס׳איז אדורך די שטורמישע צייט פון דער פויליש־באלשעוויסטישער מלחמה און ס׳האט זיך אין דאוויד־האראדאק איינגעשטעלט די ציווילע מאכט, האט צוריק אויפגעלעבט אן אינטענסיווע ציוניסטישע טעטיקייט.

דער ערשטער באזוך פון קרן־היסוד פארשטייער ד״ר חיימזון אין יאר 1923 איז פאר־וואנדלט געווארן אין א גראנדיעזער דעמאנסטראציע פארן ציוניזם. די אקציע פארן קרן־היסוד

איז דורכגעפירט געווארן מיטן אנטייל פון דער גאנצער יידישער באפעלקערונג אין דאוויד־הוראדאק. ס'איז ניט געווען קיין איין יידישע משפחה, אפילו די ארעמסטע, וועלכע האט ניט דעקלארירט פארן קרן־היסוד.

נאך שטארקער איז געווען דער איינדרוק פון באזוך פון קרן־קיימת פארשטייער, י. מנוח, פון דגניה. אין שטעטל האט דאן געהערשט א פולשטענדיקע יום־טוב שטימונג. עפעס א קלייניקייט! א ארץ־ישראל דעלעגאט! מ'איז סתם געווען נייגעריק א קוק טאן אויף אים. מ'האט געוואלט זען, ווי ס'זעט אויס אן אמתער יידישער ערד ארבעטער. אן אומגעווייגלעכער ענטוזיאזם האט דאן ארומגענומען אלע איינוווינער פון שטעטל. די יידן אין דאוויד־הוראדאק האבן דאן פשוט געאטעמט מיט ארץ־ישראל־לופט. דער באזוך פון י. מנוח האט געשטארקט דעם יידישן גייסט און באוווסטזיין. דאס איז געווען דער ער'שטער אונדירעקטער קאנטאקט מיט א יידישן פויער פון ארץ־ישראל און דאס האט צוגעגעבן מוט, נאציאנאלן שטאלץ און זעלבסט־ווירדע דעם דאוויד־הוראדאקער ייד.



הגדוד השני למען הקהק"ל בדויד־הורודוק
דער צווייטער „גדוד" פארן קרן קימת אין דאוויד־הוראדאק

מיטן באזוך פון י. מנוח איז ארגאניזירט געווארן דער „גדוד הקרן־הקיימת" אין שטעטל, וועלכער האט עקזיסטירט ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, האט געפירט א ברייט־פארצווייגטע ארבעט פארן קק"ל און האט קאנצענטרירט ארום זיך ציוניסטן (לייען: די יידישע באפעלקערונג) פון אלע ריכטונגען — יונג און אלט.

צו' יענער צייט, האט זיך אויך אנגעהויבן די עליה קיין ארץ־ישראל און פון דאוויד־הוראדאק זענען דאן געפארן חלוצים און אויך גאנצע משפחות ווי: א. י. שאפער, נח גראנאדיר, א. טורקעניטש, א. שאסטאקאווסקי און יבדלו לחיים ל. דושניק, ד. רימאר, א. לאכאווסקי, ש. מעסטער, ז. פאין, און אנד.



החלוצים הראשונים מדויד־הורודוק

מימין לשמאל: 1. שושנה צפורין־לב ז״ל, 2. ברוך בליז׳ובסקי, 3. אסתר אלפינר—בית אריה, 4. זלמן גלויברמן ז״ל



הועד של ההסתדרות הציונית בדויד־הורודוק — שנת 1922

קאמיטעט פון אלגעמיינע ציוניסטן אין דאוויד־הארадאק — יאר 1922

מימין לשמאל: 1. סורוקין, 2. ראובן מישלוב, 3. לייבל לחובסקי, 4. יוסל ווקס, 5. יענקל גלמן, 6. שלום קוויטני, 7. מאיר מורבצ׳יק, 8. יהושע יצחק מטורין.



קן „השומר ־הלאומי״ בדויד־הורודוק״
השומר־הלאומי״ ארגאניזאציע אין דאוויד־הוראדאק,



קן הנער־הציוני בדויד גרודק
ציוניסטישע יוגנט־ארגאניזאציע אין ד. הוראדאק

מיטן איינשטעלן זיך פונם נארמאלן געזעלשאפטלעכן לעבן אין דאוויד־הארדאק האבן אנגעהויבן טעטיק זיין די פאליטישע פארטייען אין שטעטל. די ערשטע, וועלכע האבן באנייט זייער טעטיקייט זענען געווען די אלגעמיינע ציוניסטן און די צעירי־ציון. דאס זענען געווען די צוויי הויפט־פארטייען אין שטעטל אין פארלויף פון דער גאנצער צייט פון צווישן די צוויי וועלט־מלחמות. זיי ביידע זענען געווען די איינפלוסרייכסטע, אין צאל חברים די גרעסטע און אין טעטיקייט די אקטיווסטע.

די אלגעמיינע ציוניסטן, באנייענדיק זייער טעטיקייט, האבן זיך מיט ברען אריינגעווארפן אין א פארצווייגטער אויפקלערונגס־ארבעט. זיי זענען געווען טעטיק אין קרן־היסוד, קרן־קימת, זיי האבן פונדאסניי דערעפנט זייער ביבליאטעק, וועלכע איז אין די צייטן פון פויליש־באלשעוויסטישן קריג געווען ניט טעטיק, זיי האבן אפגעהאלטן אפטע פארזאמלונגען און רעפעראטן, זיי האבן מיטגעהאלפן צו דער אנטשטייונג פון דער „תרבות״־שולע אין דאוויד־הארדאק און שפעטער אויך געגרינדעט זייער יוגנט באוועגונג „השומר הלאומי״ (דערנאך „הנוער הציוני״). די אלגעמיינע ציוניסטן האבן אקטיוו אנטיילגענומען אין די פארשיידענע וואל־קאמפאניעס אין שטעטל, ווי: וואלן צום סיים, שטאט־ראט וואלן, קהילה־וואלן, וואלן צו די ציוניסטישע קאנגרעסן א.א.וו. א געוויסע צייט איז אויך געווען אין שטעטל א קבוץ־הכשרה פון „הנוער הציוני״. דאס זענען געווען יוגנטלעכע פון „הנוער הציוני ניט קיין דאוויד־הארדאקער, וועלכע האבן זייער הכשרה־צייט געדארפט דורכמאכן אין דאוויד־הארדאק. דער דאזיקער קבוץ־הכשרה האט אבער ניט עקזיסטירט קיין לאנגע צייט — בלויז איין יאר — 1934 — צוליב דעם, וואס ס׳איז געווען א מאנגל פון ארבעט אין שטעטל. די יוגנטלעכע פון



ועד־הסניף של מפלגת „פועלי־ציון (צ.ס.)״ בדויד־הורודוק — שנת 1927

פארטיי־קאמיטעט פון „פועלי־ציון (צ.ס.) אין דאוויד־הארדאק — יאר 1927

יושבים: (מימין לשמאל) 1. חיים לנסקי, 2. ברוך סלומיאנטקי 3. יוסף ליפשיץ, 4. יצחק־לייב זגר, 5. מאיר ליפשיץ, 6. ירחמיאל רימאר. עומדים: 1. ישה כגן, 2. יעקב אלפינר.

דאזיקן קיבוץ זענען אוועקגעפארן אין הכשרה קיבוצים פון אנדערע שטעט און דארטן געווארט אויף זייער באשטעטיקונג צו עליה.

די רייען פון די אלגעמיינע ציוניסטן האבן זיך איבערהויפט רעקרוטירט פון די פאר־מעגלעכע בעלי־בתים.

די בעלי־מלאכות, האנטווערקער, ארבעטער און איבערהויפט די יוגנטלעכע האבן געבילדעט די רעזערוון פאר דער צעירי־ציון פארטיי.

אויך די צ.ס., אזוי ווי די אלגעמיינע ציוניסטן, האבן גלייך נאכן איינשטעלן זיך פון נארמאלן לעבן אין דאוויד־הארַאדאק באנייט זייער טעטיקייט און זיך גלייך געשטעלט פעסט אויף די פיס.

צ.ס. איז גלייך ביים אנהויב פון איר טעטיקייט געווען א יוגנטלעכע פארטיי, ד.ה. אז אירע אקטיוויסטן קאדרן, ווי אויך אירע חברים זענען געווען יונגע מענטשן אין עלטער פון 18 ביז 25 יאר. דאס האט צוגעגעבן דינאמיק איר אַרבעט און דאס האט זיך טאקע געפילט אין יעדער אקציע אירער.

פול מיט יוגנטלעכן ברען און טעמפעראמענט, פול מיט זעלבסטזיכערקייט און יוגנטלעכן אידעאליזם האבן זיך די חברה אריינגעוואָרפן אין דער פארטייאישער אַרבעט שטרעבנדיק ארומצונעמען וואס ברייטערע קרייזן און ניט לאזנדיק קיין איין געביט פון געזעלשאפטליכן לעבן אָן זייער השפעה און איינפלוס.

רעפעראטן, פארזאמלונגן, וואלן, אוונט־קורסן, קרן־קיימת אַרבעט, צוזאמענפארן, צוזא־מענפליען א.א.וו. זענען געווען זייער טאג־טעגלעכער ברויט. דער לאקאל איז געווען יעדן אוונט פול געפאקט מיט חברים וועלכע זענען גרייט געווען צו טאן יעדע ארבעט, וואס וועט אויף זיי



ארויפגעלייגט ווערן. צ.ס. האט טאקע ווירקלעך אנטוויקעלט א שיינע, ברייט־פארצווייגטע טעטיקייט אויף אלע געביטן פון געזעלשאפטלעכן לעבן.

צ.ס. האט מיט גרויס דערפאלג דורכגעפירט די געצייג קאמפאניע אין דאוויד־הארעדאק. דאס איז געווען די ערשטע גרויסע, דעמאנסטראציע פארן ארבעטנדן ארץ־ישראל און אלע האבן מיט פרייד געגעבן געצייג פאר די ארץ־ישראל ארבעטער.

א ספעציעל אויסגעטיילטע קאמיסיע פון צ.ס. האט זיך פארנומען מיט געבן הילף די חלוצים, וואס זענען געקומען פון ראטן־רוסלאנד.

לויט דער איניציאטיוו פון צ.ס. איז באנייט געווארן די טעטיקייט פון יתומים־קאמיטעט.

צ.ס. האט אין יאר 1923 געגרינדעט אין דאוויד־הארעדאק דעם „החלוץ" און אין יאר 1924 איז געגרינדעט געווארן דער קיבוץ־הכשרה אין ליסאוויטש.

אין יאר 1925 האט פוע"צ (צ.ס.) געגרינדעט א ביבליאטעק א.נ. פון י. ל. פרץ, וועלכע האט זיך זייער גוט אנטוויקלט הן אין דער צאל ווערטפולע ביכער און הן אין דער צאל לעזער. אין די לעצטע פאר יאר פון פאר דער צווייטער וועלט־מלחמה, איז דאס געווען די איינציק אפענע און טעטיקע ביבליאטעק אין שטעטל.



הועד הראשון של „פרייהייט" בדויד־הורודוק — שנת 1926

דער ערשטער "פרייהייט"־קאמיטעט אין דאוויד־הארעדאק — יאר 1926

יושבים: (שורה א' מימין לשמאל) '. זיוה מגידוביץ, 2. חייצ'יק לנסקי,

(שורה ב") 1. שמואל צ'צ'יק, 2. יוסף ליפשיץ, 3. שיינדל צפורין.

עומדים: רחל צפורין, 2. חנן גוטליב, 3. צבי דורצ'ין, 4. משה־אהרן אלפינר.

די יוגנט ארגאניזאציע פון פוע"צ (צ.ס.) „פרייהייט", וועלכע איז דורך דער פארטיי געגרינדעט געווארן אין יאר 1926 האט אנטוויקלט א שיינע דערציאונגס־ארבעט צווישן דער יוגנט, געהאלפן זי צו לערנען פאכן, גלייכצייטיק געבראכט צו דער עליה פון פיל יוגנטלעכע.



כינוס ראשון של „פרייהייט" — מחוז פינסק בדויד־הורודוק — 1928

ערשטער „פרייהייט" צוזאמענפאר פון פינסקער־קרייז אין דאוויד־האראדאק 1928



פלוגת חוטבי־עצים של קבוץ־הכשרה „הפועל המזרחי״ בדויד־הורודוק שנת 1933
א האָלץ־העקער גרופע פון קיבוץ „הפועל המזרחי״ אין דאוויד־הוראדאק יאר 1933



קן „השומר־הצעיר״ בדויד־הורודוק — 1932
„השומר־הצעיר״—ארגאניזאציע אין דאוויד־הוראדאק — 1932



קבוץ־הכשרה חקלאי של „החלוץ המזרחי" מדויד־הורודוק ב„דוברין" שנת 1924
לאנדווירטשאפטלעכער קבוץ פון דאוויד־הוראדאקער „החלוץ־המזרחי" אין דאָברין יאר 1924

יושבים : (שורה ראשונה מימין לשמאל) 1. משה פרידמן, 2. שרגא (פייבל) שצקי, 3. מוטיל דוברוביצקי.
(שורה שניה) 1. משה דוברוביצקי, 2. משה ברוכין, וולוול לחובסקי, 4. שפירא — בא־כוח מרכז החלוץ המזרחי בפולניה, 5. גרשון גלויברמן, 6. חייה צ׳רטיק, 7. צביה פישמן.
עומדים : 1. משה דרייזין, 2. בוצה כצמן, 3. שלום לחובסקי, 4. ברוך־הרשל קלציצקי, 5. יוסף ברגמן, 6. שמחה חבר, 7. משהל פלוטניצקי, 8. חיים קלוז׳ני, 9. לייבקה פרברוצקי, 10. שמחה פישמן.

אין יאר 1931 האט די פארטיי אנגעהויבן ארגאניזירן די האנטווערקער פון שטעטל גרינדענדיק דעם „העובד". פיל מיטגלידער פון „העובד" האבן דאן עולה געווען קיין ארץ־ישראל.

ליידער איז די טעטיקייט פון פוע״צ (צ.ס.) אין די לעצטע פאר מלחמה יארן געווארן שטארק באשרענקט און באגרענעצט דורך דער דאמאלסדיקער רעאקציאנערער פאשיסטישער מאכט, אזוי צ.ב. האבן זיי צו די לעצטע קהילה־וואלן, וועלכע זענען פארגעקומען אין יאר 1937 געפסלט די ליסטע פון פוע״צ (צ.ס.).

די וויכטיקע ציוניסטישע ארבעט צווישן דער רעליגיעזער באפעלקערונג פון דאוויד־הארדאק איז געפירט געווארן דורך „מזרחי" און „הפועל־המזרחי". דער „הפועל־המזרחי" האט אין יאר 1925 געגרינדעט א קיבוץ־הכשרה אין דאברין און די מערהייט פון די חברים פון קיבוץ האבן עולה געווען קיין ארץ־ישראל. „מזרחי" און „הפועל־המזרחי" האבן זיך אקטיוו באטייליקט אין די ארבעטן פון קרן־קיימת און קרן־היסוד.

אין יאר 1935 איז אין דאוויד־הארדאק געגרינדעט געווארן דורך א גרופע חברים די „התאחדות" פארטיי, וועלכע האט אבער מיטן עולה זיין פון די איניציאטארן קיין ארץ־ישראל אויפגעהערט צו עקזיסטירן.



מפקדת בית״ר



אויסער די אויבנדערמאנטע 2 יוגנט־באוועגונגען „פרייהייט" און „הנוער הציוני", זענען טעטיק געווען אין דאוויד־הארדאק נאך 2 ציוניסטישע יוגנט באוועגונגען, דער „השומר הצעיר" און „בית"ר".

דער „השומר הצעיר" איז געגרינדעט געווארן אין שטעטל אין יאר 1927. ער האט געפירט א שיינע דערציאונגס ארבעט צווישן דער יוגנט פון שטעטל, זייענדיק גלייכצייטיק אקטיוו אויפן געביט פון קק"ל ארבעט. ער האט זיך ארייגעפלאכטן אין די ראמען פון דער ליגע פארן ארבעטנדן ארץ־ישראל און האט אנטיילגענומען אין אלע אירע אקציעס. דער „השומר הצעיר" האט געשיקט פיל חברים אויף הכשרה און די מערהייט פון זיי האבן באוויזן עולה צו זיין.

דער „בית"ר" איז אין דאוויד־הארדאק געגרינדעט געווארן אין יאר 1929. אויך ער האט געשיקט זיינע חברים אויף הכשרה און די מערהייט פון זיי האבן עולה געווען.

ווי ס'איז שוין אויבן דערמאנט געווארן איז דאוויד־הארדאק געווען דורכאויס א ציוניס־טישע שטאט. קיין „בונד" האט אין שטעטל אין דער צייט פון צווישןביידע וועלט־מלחמות איבערהויפט ניט עקזיסטירט.

אלס רעזולטאט פון דער רעאקציאנערער און אנטיסעמיטישער פאליטיק פון דער פויל־ישער רעגירונג און שווערער עקאנאמישער און אומבאהאלפענער לאגע פון דער יידישער יוגנט, האט זיך אין דאוויד־הארדאק געבילדעט א קליינע גרופע פון קאמוניסטן. די צאל זייערע האט אפילו ניט דערגרייכט קיין צענדליק. זיי האבן קיין איינפלוס ניט געהאט אין שטאט. די דאזיקע גרופע איז אינגאנצן צופאלן געווארן, נאכדעם, ווי מ'האט עטלעכע פון זיי ארעסטירט. א טייל פון די באפרייטע פון תפיסה, זענען דערנאך אוועקגעפארן קיין... ארץ־ישראל. די איבעריקע זענען געבליבן אין דאוויד־הארדאק, צוריקציענדיק זיך אינגאנצן פון קאמוניסטי־שער טעטיקייט. ערשט ווען די סאוויעטן זענען אין יאר 1939 אריין אין דאוויד־הארדאק זענען זיי געווען צווישן די ארטיקע קאמוניסטישע אקטיוויסטן און זיי האבן ניט ווייניק צרות דערנאך אנגעטאן די ציוניסטישע עסקנים. אדאנק זייערע מסירות צו נ.ק.ג.ב. זענען ארעסטירט געווארן פיל ציוניסטישע פירער פון שטעטל.

ב. די סאציאליסטישע באוועגונגען אין דאוויד־הארדאק אין יאר 1905

לײדער האבן מיר ניט קיין מאטעריאלן, וועלכע זאלן אונז באלויכטן דאס יאר 1905 אין דאוויד־הארדאק. מיר האבן ניט קיין אנדער ברירה, ווי צו שעפן אונזערע קארגע ידיעות וועגן דער דאזיקער שטורמישער תקופה פון זכרונות פון מענטשן, וואס האבן אליין אפילו אקטיוו ניט אנטייל גענומען אין די געשעענישן.

פון די אלע זכרונות איז צו פארשטיין, אז אין יאר 1905 איז אין דאוויד־הארדאק געווען ארגאניזירט א קליין גרופע פון „בונד" אונטער דער אנפירונג פון העלפאנט (א. ליטוואק), א בונדאוויעץ, וואס איז, לויט קלאנגען, געווען אויף פארשיקונג אין דאוויד־הארדאק. ס'איז אויך געווען א גרופע פון סאציאליסטן־טעריטאריאליסטן. וועגן זיי האבן מיר אפילו א היסטארישן באווייז. — אין אמעריקאנער „פארווערטס" איז זיינער צייט אפגעדרוקט געווארן א בילד פון 20 מיטגלידער פון דאוויד־הארדאקער סאציאליסטן־טעריטאריאליסטן (דאס דאזיקע בילד גיבן מיר אויך אין אונזער יזכור־בוך). ס'האט אין דאוויד־הארדאק דאן אויך עקזיסטירט די פועלי־ציון פארטיי.

לויט די דערציילונגען האבן די אלע סאציאליסטישע באוועגונגען ארומגעכאפט גרויסע טיילן פון דער יוגנט. א געוויסע צייט, זענען זיי געווען די הערשער פון שטעטל. זיי האבן

ארגאניזירט א זעלבסטשוץ און געהאט געווער. זיי האבן געפאדערט פארן ארבעטער א 12־שעהדיקן ארבעטס־טאג.

די ארבעטער אליין, האבן אפילו ניט געוואלט אזוי „וויניק" ארבעטן, אבער די רעוואלוציאנערן פלעגן קומען און מיט געוואלד זיי אראפנעמען פון דער ארבעט. ס׳זענען געווען פאלן, ווען קינדער רעוואלוציאנערן פלעגן קומען צו זייערע עלטערן, וועלכע האבן באשעפטיקט ארבעטער, כדי אראפצונעמען די לעצטע פון דער ארבעט. אויסער דעם, האבן זיך די רעוואלוציאנערן פארנומען מיט בילדונג און זעלבסטבילדונג.

מיטן דורכפאל פון דער רעוואלוציע, זענען אויך צעפאלן געווארן די אלע ארגאניזאציעס אין דאוויד־הארׂאדאק. אייניקע האט מען ארעסטירט און ארויסגעשיקט, אסאך זענען אנטלאפן קיין אמעריקע און די איבעריקע האבן אין דער געפערלעכער צייט פארלאזט די שטעטל.

כדאי דא צו באמערקן, אז נאך דער קערענסקי רעוואלוציע, פון יאר 1917 האבן אין דאוויד־הארׂאדאק איבערגעבליבענע פועלי־ציוניסטן צוריק אויפגעשטעלט זייער ארגאניזאציע. און די אלע אלטע רעוואלוציאנערן האבן זיך זייער אקטיוו און געטריי באטייליקט אין דער ארבעט. זיי האבן באוויזן צו ארגאניזירן אלע ארבעטער און סימפאטיקער און געווען זייער טעטיק.

זיי האבן געפירט א ברייט פארצווייגטע ארבעט, ארגאניזירנדיק פארלעזונגען, אוונט־קורסן, א דראמאטישן קרייז, א ביבליאטעק, קאאפעראטיוון און אנגעפירט מיט דער פראפעסיאנעלער באוועגונג.

די שטעטל האט זיך אין יענער צייט צעטיילט אויף 2 טיילן — אלגעמיינע ציוניסטן און פועלי־ציון. בעת די וואלן צו דער גרינדונגס־פארזאמלונג אין רוסלאנד, האט די ציוניסטישע ארגאניזאציע באקומען מיט 120 שטימען מער ווי די פועלי־ציון. 740 שטימען קעגן 620.

מיטן אריבערגיין פון דאוויד־הארׂאדאק צו די באלשעוויקעס האט זיך די לאגע געענדערט. א טייל פוע״צ־פירער זענען אריבער צו די באלשעוויקעס. דער גרעסטער טייל, אבער, פון די פירער און כמעט די גאנצע מאסן חברים, זענען נאך זיי ניט געגאנגען. זיי זיינען אבער פאליטיש אפגעשטארבן. פון דער גאנצער דאמאלסדיקער מעכטיקער פועלי־ציון ארגאניזאציע זענען געבליבן נאר זכרונות.

ג. קולטור אינסטיטוציעס

ווי מיר האבן שוין אין א פאריקן קאפיטל אנגעוויזן איז דאוויד־הארׂאדאק געווען קולטורעל אונטער דער השפעה פון ליטווישן יידנטום.

די השכלה באוועגונג האט אין פאריקן יארהונדערט אריינגעדרונגען אין שטעטל דורך די בחורים, וואס האבן געלערנט אין די ליטווישע ישיבות און מערסטנטייל דורך די דאוויד־הארׂאדאקער יידישע סוחרים, וועלכע האבן זיך אין זייערע נסיעות אנגעטראפן מיט די נייע ווינטן, וואס האבן אנגעהויבן בלאזן אין די גרעסערע יידישע צענטערן. זיי זענען אויך געווען די, וועלכע האבן פון זייער געשעפטס־פראקטיק געפילט, אז ס׳איז דא א נויטווענדיקייט צו געבן זייערע קינדער א ברייטערע און אלגעמיינערע בילדונג ווי די וועלכע איז געגעבן געווארן אין די חדרים און ישיבות.

צו דעם צוועק, האט א. י. שאפער, מ. י. ליפשיץ א. אנד. געבראכט אלס לערער אין דאוויד־הארׂאדאק דעם באוווסטן י. ש. אדלער, וועלכער האט איינגעפירט א נייעם לערן־סיסטעם און האט געלייגט דעם יסוד פאר א מאדערנער און ציוניסטישער דערציאונג.

אויך די איבעריקע לערער פון שטעטל האבן זיך באמיט זיך צופאסן צו דער נייער צייט און אנגעהויבן לערנען עברית בעברית. דאס זענען געווען די לערער ש. לייכטמאן, ש. זאגא־



ראדסקי און י. בעגון, וועלכע זענען שוין ניט געווען דער באוווסטער טיפּ פון יידישן מלמד, נאר זענען שוין געווען לערער, וואס האבן דערפילט א גרויסע נאציאנאלע און ציוניסטישע שליחות דורך דערציען א נייעם יידישן דור. זיי זענען אויך געווען די טרעגער פון ציוניזם אין יענער צייט.

די עלטערן האבן זיך שפּעטער אויך באמיט צו עפנען א מיטל־שול אין שטעטל. די דאזיקע רעגירונגס־שולע איז טאקע דערנאך דערעפנט געווארן. דאס איז געווען די שטאטישע־שולע אין דער רוסישער שפּראך („גאראדסקאיע אוטשילישטשע"), וועלכע האט שטארק מיט־געהאָלפן דער יוגנט אריינדרינגען אין די מיטעלע און העכערע רעגירונגס־שולן און אזוי ארום באקומען מיטעלע און העכערע בילדונג.

נאך דער פעברואר רעוואלוציע אין 1917 איז אין דאוויד־הארადאק דערעפנט געווארן א העברעאישע שולע אונטער דער אנפירונג פונם לערער מאניעוויטש. מיט דער מיטהילף פון די ארטיקע לערער י. זעלדין, ר. שאפער, י. קאשטאן און י. מארגאלין איז די שולע אוועק־געשטעלט געווארן אויף א הויכן ניווא. די שולע האט דערפילט א צווייענדיקע שליחות. זי האט געלערנט די קינדער און גלייכצייטיק איז זי געווען דער צענטער פון ציוניסטישער טעטיקייט און נאציאנאלן באוווסטזיין.

די העברעאישע שולע האט עקזיסטירט ביזן יאר 1920. אין די שטורמישע מלחמה־יארן,

ווען דאוויד־האראדאק איז אריבער פון האנט צו האנט, איז אוממעגלעך געווען צו פירן א נארמאלע דערציאונגס ארבעט.

נאך דער פויליש־באלשעוויסטישער מלחמה, ווען ס'האט זיך איינגעשטעלט א נארמאל לעבן אין שטעטל, איז געווען די ערשטע זארג צוריק אויפצושטעלן די שולע.



יריית אבן הפינה לבנין החדש של בית הספר „תרבות" שנת תרפ"ז

אין יאר 1924 איז פונדאסניי געגרינדעט געווארן די העברעאישע „תרבות"־שולע אונטער דער אנפירונג פון ר. מישאלאוו.

נישט אין די ראמען פון דער דאזיקער ארבעט איז דא פלאץ געגוי זיך אפצושטעלן אויף דער געבענטשטער טעטיקייט פון דער „תרבות"־שולע אין דאוויד־האראדאק, וועלכע האט זיך אנגעהויבן אלס שולע פון 3 קלאסן און האט זיך מיט דער צייט אנטוויקלט צו א 7 קלאסיקער פאלקס־שולע — איינע פון די בעסטע אין פוילן, — וועלכע האט ביז איר ליקווידאציע אין יאר 1940 דערלעבט צו 11 ארויסלאזן פון הונדערטער יוגנטלעכע.

ניט לייכט איז געווען צו פארפעסטיקן די „תרבות"־שולע און ברענגען איר צו א צושטאנד פון קענען אן געפארן שטיין אויף די אייגענע פיס.

די שולע האט ניט באקומען קיינע סובסידיעס פון רעגירונגס אדער מוניציפאלע אינסטאנצן. די פארשיידענע איינריכטונגען אין דער שולע גופא זענען געלעגן אויף די פלייצעס פון די עלטערן פון די קינדער, וועלכע האבן געלערנט אין דער שולע. דער לערער־פערסאנאל האט עקזיסטירט נאר פון שכר לימוד. אז מיר ווילן נעמען אין באטראכט די גרויסע ארעמקייט, וועלכע האט דאן געהערשט אין שטעטל, ווילן מיר דאן ערשט פארשטיין מיט וואסערע שוועריקייטן די שולע האט זיך צו יענעם מאמענט געראנגעלט. בלויז אדאנק דער אויסער־געוויינלעכער איבערגעגעבנהייט פון א גרופע עסקנים אין שטעטל, אדאנק דעם פאטריאטיזם פון דעם לערער־פערסאנאל און אדאנק דעם נאציאנאלן באוווסטזיין פון די עלטערן, וועלכע האבן כמעט אין 100 פראצענט געשיקט זייערע קינדער אין דער „תרבות"־שולע, טראץ דעם וואס דא האט מען געדארפט צאלן שכר־לימוד און דער שטאטישער פוילישער רעגירונגס־שולע האט מען קיין גראשן ניט געדארפט צאלן.

די אלע דריי פאקטארן — דער גרופע עסקנים, דעם לערער פערסאנאל, און די עלטערן איז צו פארדאנקן די עקזיסטענץ און די פארפעסטיקונג פון דער „תרבות"־שולע.

ארויפגעהויבן די שולע אויף א גאר הויכן ניוואָ, אזוי, אז זי איז דערגאנגען צו א צושטאנד פון איינע פון די בעסטע „תרבות"־שולן אין גאנץ פוילן האט דער צווייטער מנהל פון בית־ספר, דער לערער אבראשא אלשאנסקי.

נאכן ענדיקן דעם „תרבות"־סעמינאר אין ווילנע, האט ער צוערשט אלס לערער און דערנאך אלס מנהל פון בית־ספר אוועקגעגעבן זיין גאנצע ענערגיע און צייט דער שולע, פירנדיק איר פון יאר צו יאר אלץ העכער און העכער.

ער איז געווען דער, וועלכער האט אין יאר 1931 געגרינדעט די „בני־יהודה", ד.ה. די העברעאיש־רײדנדע יוגנט אין פוילן. ערשט דערנאך האט זיך די דאזיקע באוועגונג פארשפרייט איבער אנדערע שטעט און שטעטלעך פון פוילן, זי האט אבער אין ערגעץ ניט אנגענומען אזא ערנסטן כאראקטער ווי אין דאוויד־הארָאדאק.

כדאי אפצושטעלן זיך אינקורצן אויף דער „בני־יהודה" באוועגונג אין דאוויד־הארָאדאק.

אנגעהויבן האט זי זיך לויט דער איניציאַטיוו פון מנהל פון שולע אבראשא אלשאנסקי. ער האט איבערצייגט עטלעכע שול קינדער, אז שילער פון א העברעאישער שולע, וועלכע וועלן מיט דער צייט עולה זיין קיין ארץ־ישראל דארפן אנהויבן ריידן עברית ניט נאר אין שולע, נאר אויך אין שטוב, אין גאס און צווישן זיך, און אויך מיט די עלטערן. ברידער, שוועסטער, שכנים, באקאנטע, מיט איין ווארט מיט אלעמען.

פון א קליין גרופע קינדער האט זיך די דאזיקע באוועגונג פארשפרייט אויף אלע שול קינדער.



גן־ילדים ע"י בי"ס „תרבות" בדויד הורודוק שנת תרפ"ח
קינדער־גארטן ביים „תרבות" שול אין דאוויד־הארָאדאק — 1928

א קינד, וואס האט זיך אנגעשלאסן אן דער „בני־יהודה״ באוועגונג איז געווען פאר־פליכטעט צו ריידן בלויז עברית הן אין שטוב, הן אין גאס, הן אין קראם, ווו ער איז געגאנגען קויפן א העפט אדער א ביכל. מיט א ייד האט א מיטגליד פון „בני־יהודה״ גערעדט בלויז עברית. פארשטענדליך, אז די ערשטע צייט איז געווען שווער פאר די עלטערן, וועלכע האבן ניט פארשטאנען קיין עברית און ס׳פלעגט דערגייין אפטמאל צו זייער אינטערעסאנטע קוריאזן, אבער די קינדער האבן זיך געהאלטן פעסט ביי זייער באשלוס און ס׳האט ניט געדויערט קיין פיל צייט און די עלטערן אין שטעטל און קרעמער אין קראם און דער דערוואקסענער אין גאס האט ניט נאר אנגעהויבן צו פארשטיין עברית, נאר אויך אנגעהויבן ענטפערן אויף עברית.

קריסטלעכע דינסטן אין יידישע הייזער האבן אויך אנגעהויבן פארשטיין און אפילו ריידן עברית. מיט ניי־געבוירענע קינדער האט מען אנגעהויבן גלייך ריידן עברית.

ס׳דערמאנט זיך דער באזוך פון יוסף בּאראַץ אין דאוויד־הארֹאדאק. נאך אײדער ער איז אנגעקומען אין שטעטל האט ער געהערט וועגן דעם וווּנדער פון „תל־אביב דפולסיה״ — אזוי האט מען דאן גערופן דאוויד־הארֹאדאק צוליב דעם עברית ריידן — ס׳האט זיך אים אבער ניט געלאזט גלויבן, אז ס׳איז טאקע אזוי. כדי אים צו איבערצייגן אין דער ריכטיקייט פון דעם, איז מען מיט אים ארויס אין גאס און ווען ער האט באגעגנט צופעליק א קינד האט ער זיך צו אים געווענדעט אויף יידיש, מיינענדיק, אז ער וועט באקומען אן ענטפער אויף יידיש. וויפיל קינדער ער האט באגעגנט, האט ער פון אלע געהערט ענטפערס נאר אין עברית...

א קינד, וואס האט געהערט צו „בני־יהודה״ האט, ניט קוקנדיק אויף זיינע קענטענישן באקומען א „5״ (זייער גוט — טוב מאד) אויף דער צייגניש פאר „עברית״.

די ערשטע צייט האבן די קינדער ארגאניזירט א מין אויסשפיר גרופע, וועלכע האט געהאט די אויפגאבע צו קאנטראלירן צו דער נייער מיטגליד פון „בני־יהודה״ האלט זיין שבועה און רעדט נאר און אויסשליסלעך עברית (ביים אנגענומען ווערן אין „בני־יהודה״ פלעגט דאס קינד דורכגיין א ספעציעלע צערעמאניע פון א שבועה). זיי, די אויסשפירער, פלעגן זיך אומ־באמערקטערהייט ארייננגנבענען צו אזא נייעם חבר אין שטוב, זיך באהאלטן אונטער א בעט און אפליגן דארט שעהנווייז, כדי צו קאנטראלירן צו דער דאזיקער חבר האלט די שבועה...

די „תרבות״־שולע האט עקזיסטירט ביזן אנהויב פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

ווען די סאוויעטן זענען אריין אין ענדע סעפטעמבער אין דאוויד־הארֹאדאק האט זיך באנייט דאס לערנען אין דער שולע, שוין ניט אין דער העברעאישער שפראך נאר אין יידיש.

אומפארגעסלעך איז דער מאמענט, ווען ביים אנהויב פון לערניאר, האט דער מנהל פון דער שולע, אבראשא אלשאנסקי, וועלכער איז געווען דער גרינדער פון דער „בני־יהודה״ באוועגונג געמוזט אונטער א דיקטאט פון א קאמוניסטישן אקטיוויסט פון שטעטל (אליין, אן אבסאלוועגט פון דאזיקן בית־ספר) צונויפרופן אלע קינדער פון שולע און מיט א ספאזמאטישן געוויין מעלדן זיי, אז פון היינט אָן וועט מען אין בית־ספר ניט לערנען מער עברית, נאר יידיש.

דער דאזיקער קאמוניסטישער אקטיוויסט האט דערביי געהאלטן א דרשה, אז ביז אהער האט מען די קינדער אפגענארט, וועלנדיק איינריידן זיי, אז זייער שפראך איז עברית און אז אין דער אמתן איז דאס א שפראך פון דער יידישער קאנטער־רעוואלוציע.

אבראשא אלשאנסקי, דער ביזאהעריקער איבערגעגעבענער און טרייער פאטער פון בית־ספר האט ניט געקאנט פארטזעצן מער זיין לערנען אין דער דאזיקער שולע, ער האט מאראליש ניט געקאנט פארטראגן די ענדערונג, ער איז אוועקגעפארן מיט זיין פרוי, וועלכע איז אויך געווען א לערערין, קיין ביאליסטאק און דארט זיך איינגעארדנט אלס לערער. דארט, אין ביאליסטאק איז ער מיט זיין פרוי און קינדערלאך אומגעקומען פון די מערדערישע היט־לעריסטישע הענט. ערע זייער אנדענק!

לויט דער איניציאַטיוו פון דעמזעלבן א. אַלשאַנסקי, איז איינגעאָרדנט געוואָרן ביי דער „תרבות"־שולע אַ קורס פאַר לערנען תנ"ך. דער קורס איז פאָרגעקומען אונטער דער לאָזונג: „יעדן טאָג אַ קאַפּיטל תנ"ך".

דער דאָזיקער קורס איז געווען פאַרויסגעזען פאַר דער דערוואַקסענער באַפעלקערונג פון דאַוויד־האָראָדאָק. די פּאָפּולאַריטעט פון די דאָזיקע לעקציעס איז געווען זייער גרויס. די קורסן האָבן קאָנצענטרירט אַרום זיך די גרעסטע מערהייט פון דער דערוואַקסענער יוגנט פון שטעטל און פיל פון דער עלטערער באַפעלקערונג.

ווען ס'איז פאָרגעקומען אַזאַ לעקציע, איז געווען דער גרויסער זאַל פון בית־ספר פול געפּאַקט.

אויף די לעקציעס זענען געקומען מענטשן פון אַלע שיכטן און פון אַלע פּאָליטישע ריכטונגען. ס'זענען געקומען הערן דידאָזיקע לעקציע סיי רעליגיעזע און סיי פרייע.

געלערנט מיט די פאַרזאַמלטע תנ"ך האָבן אויך מענטשן פון פאַרשיידענע איבערצייגונגען.

ס'האָט געלערנט דער רב, וועלכער האָט געגעבן אַ דורכאויס רעליגיעזע אינטערפּרעטאַציע פון זיין לעקציע, ס'האָט געלערנט אַ משכיל פון שטעטל, וועלכער האָט זיך אין זיין פאַרטייטשן דעם קאַפּיטל באַנוצט מיט די נייע מפרשים, ס'האָט אויך געגעבן לעקציעס אַ פאַרשטייער פון די פרייע אַטעאיסטישע קרייזן, וועלכער האָט אינטערפּרעטירט דעם תנ"ך פון ריין היסטאָריש־קולטורעלן באַדייט און ניט פון רעליגיעזן.

דאָס אינטערעסאַנטסטע, אַז הן די און הן די, האָבן זיך באַצויגן איינע צו די אַנדערע מיט טאָלעראַנץ און ס'איז מיט געדולד אויסגעהערט געוואָרן יעדן איינעמס ספּעציפישער צוגאַנג.

די דאָזיקע לעקציעס האָבן זיך אָנגעהויבן אין יאָר 1937 און זיך געצויגן כמעט ביזן אָנהויב פון דער 2־טער וועלט־מלחמה.

* * *

אין יאָר 1927 איז לויט דער איניציאַטיוו פון די מזרחי עסקנים אין שטעטל געמאַכט געוואָרן אַ פּרוּוו פון גרינדן אַ רעליגיעזע „יבנה"־פאָלקסשולע. די דאָזיקע שולע האָט אָבער לאַנג ניט עקזיסטירט און נאָך 2 יאָר איז זי ליקווידירט געוואָרן.

* * *

אויסער די פאָלקס־שולן, האָבן אין דאַוויד־האָראָדאָק עקזיסטירט גוט איינגעאָרדנטע ביבליאָטעקן.

נאָך פאַרן יאָר 1905 איז ביים לערער ש. זאַגאָראָדסקי געווען איינגעאָרדנט אַ ביבליאָטעק פאַר קינדער און שול־יוגנט.

אין יאָר 1917 האָט די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע אין שטעטל געגרינדעט אַ ביבליאָטעק, וועלכע האָט זיך זייער גוט אַנטוויקלט. ליידער איז זי אָבער אין צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה ניט געווען טעטיק.

נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן זיך די ביבליאָטעקן אין דאַוויד־האָראָדאָק זייער שטאַרק אַנטוויקלט.

אין יאָר 1925 איז דורך פּועלי־ציון (צ.ס.) געגרינדעט געוואָרן אַ ביבליאָטעק א.נ. פון י. ל. פּרץ. אין די לעצטע יאָרן פון פאַר דער צווייטער וועלט־מלחמה איז זי געווען די איינציק טעטיקע ביבליאָטעק פאַר דערוואַקסענע אין שטעטל.

אַ גרויסע ביבליאָטעק פאַר דער שול־יוגנט האָט עקזיסטירט ביי דער „תרבות"־שולע.

פארלזיזונגעי אויף ציוניסטישע און ליטעראַרישע טעמעס, פלעגן שטענדיק ציען א גרויס פובליקום.

דערצו האבן אין שטעטל עקזיסטירט גרופן פאר זעלבסטבילדונג, וועלכע זענען געווען ארגאניזירט דורך פארטייען און יוגנט באוועגונגען.

* * *

אין דאוויד־הארא־דאק האט עקזיסטירט א סטאבילער דראמאטישער קרייז פון ליבהאבער, וועלכער פלעגט פון מאל צו מאל געבן פארשטעלונגען.

א נייגונג צו טעאטער און שוישפילעריי איז פון לאנג געווען אין דאוויד־הארא־דאק. נאך אין די צייטן פון דער רעוואלוציע פון 1905 פלעגן ליבהאבער ווי י. אפינגענדין, י. גאטליב און העלמאן זיך אויסצייכענען מיט פארלייענען אויף א מייסטערהאפטן אופן די ווערק פון שלום־עליכם, פרץ, ביאליק, פרישמאן א.א.

דערנאך איז אויסגעבילדעט געווארן א גרופע פון ליבהאבער־ארטיסטן, וועלכע פלעגן 2—3 מאל אין יאר געבן פארשטעלונגען פאר דער יידישער באפעלקערונג.



חגיגת־פורים ב„גן־הילדים" שע"י ביה"ס „תרבות" בדויד־הורודוק — שנת תרצ"ט
פורים־פייערונג אין „קינדער־גארטן" ביי דער „תרבות"־שולע אין דאוויד־הארא־דאק — יאר 1938

נאך דער רוסישער רעוואלוציע פון יאר 1917 און שפעטער נאך דער פויליש־רוסישער מלחמה האט זיך דער דראמאטישער קרייז שטאַרק אנטוויקלט. ס׳זענען צוגעקומען פרישע כוחות און מ׳פלעגט פון מאל צו מאל געבן אן ערנסטע פארשטעלונג. די איינקונפטן פון די דאזיקע פארשטעלונגען זענען געווען פארויסגעזען אויף פארשיידענע וווילטעטיקייטס־צוועקן. צייטנווייז, פלעגט פאַרקומען א פראַצענטועלע פאנאנדערטיילונג פון די הכנסות פאר פארשיידענע צוועקן.

צום שבח פון דראמאטישן קרייז מוז געזאגט ווערן, אז די ליבהאבער האבן זיך ווייניק אינטערעסירט מיט דער פראַגע פון די געלטער־פאנאנדערטיילונג, זיי האט בלויז אינטערעסירט דער קינסטלערישער דערפאלג.

אין יאר 1936 איז געגרינדעט געווארן נאך א ליבהאבער גרופע פון יוגנטליכע, וועלכע האבן באוויזן צו געבן מיט דערפאלג עטלעכע פארשטעלונגען. ליידער האט דער אויסברוך פון דער 2־טער וועלט־מלחמה אפגעשטעלט די טעטיקייט פוןביידע דראמאטישע קרייזן.

כדאי אויך צו דערמאנען, אז די קינדער פון דער „תרבות״־שולע פלעגן יעדעס יאר אונטער דער אנפירונג פון די לערער געבן זייער געלונגענע קינדער פארשטעלונגען.



הצגת „הדבוק״ ע״י קבוצת החובבים הצעירים בדויד־הורודוק — שנת 1938

„דבוק״־פארשטעלונג פון דער יונגער ליבהאבער גרופע אין דאוויד־הארადאק — 1938

* * *

אין דאוויד־הארადאק האט אויך עקזיסטירט א ספארט־קלוב „הכוח״, וועלכער האט אויסגעבילדעט א גאנץ שטאַרקע פוטבאל־מאנשאפט. די פוטבאל־מאנשאפט האט זיך געהאלטן א פאר יאר און מיטן עולה זיין קיין ארץ־ישראל פון די הויפט־שפילער איז זי דערנאך ליקווידירט געווארן.

רואינירט און פאראַרעמט איז געווען דאווידּ־האראדאק נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. דער „דזשאינט״, וועלכער האט אנגעהויבן זיין הילפס־טעטיקייט אין גאַנץ פוילן, האט אויך געגרינדעט אַן אפטיילונג אין דאוויד־האראדאק. איינע פון די וויכטיקסטע אויפטוען פון „דזשאינט״ אין שטעטל איז געווען דאס גרינדן דאס יתומים־הויז.

אין שטעטל זענען דאן געווען פיל יתומים. 32 קינדער יתומים אין עלטער ביז 14 יאר זענען דאן איינגעארדנט געווארן אין דאזיקן בית־יתומים, וועלכער האט זיך געפונען אין א באקוועמער דירה פון דריי שייִנע שלאף־צימערן, א גרויסער עס־צימער, וועלכער האט אויך געדינט אלס צימער פאר מאכן לעקציעס, און א גרויסער הויף אויף פארשיידענע שפילן פאר די קינדער. דער בית־יתומים איז געווען אויסגעשטאט מיט א גוטן אינוועטאר, ווי: באקוועמע בעטלאך, גוטע בעטגעצייג, און אין א גענוגנדער מאס עסן און קליידונג. דאס עסן איז געווען גוט און די קינדער האבן זיך גוט געפילט און שיין אויסגעזען.

די גאנצע אויסהאלטונג פון דאזיקן הויז איז געווען אויפן חשבון פון „דזשאינט״. די שטאט, האט צו יענער צייט מיט גארניט געקאנט העלפן, אויסער דעם, וואס אין שולע האבן זיי זיך געלערנט אַן געלט.

אזוי האט זיך דאס געצויגן ביז די באלשעוויקעס האבן אין דער צייט פון דער פויליש־באלשעוויסטישער מלחמה צוריק פארנומען דאוויד־האראדאק. דאן האט זיך די לאגע ראדיקאל געענדערט. דאס פאַרוואלטן מיטן יתומים־הויז איז אריבער אין די הענט פון דער אפטיילונג פאר סאציאלער הילף ביים „רעווקאָם״. זיי האבן טאקע געגעבן פיל עצות, אבער קיין פלייצעס האבן זיי ניט געקענט אונטערשטעלן. קיין שפייז־רעזערוון זענען דאן אין שטאט ניט געווען, די קינדער האבן אנגעהויבן הונגערן און פאנאנדערלויפן זיך.

ווען די באלשעוויקעס האבן אפגעטראטן פון שטעטל האבן זיי, טראָץ די פראטעסטן פון די דאוויד־האראדאקער יידן, עוואקוירט אויך דעם גאנצן אינוועטאר פון יתומים־הויז.

אלע באמיאונגען, וואס זענען געמאכט געווארן נאָך דער פויליש־באלשעוויסטישער מלחמה צוריק אויפצובויען דעם יתומים־הויז, זענען, ליידער, ניט געלונגען און אנשטאט דעם איז געגרינדעט געווארן דער יתומים־קאמיטעט, וועלכער האט זיך פארנומען מיט שטיצן די יתומים ביי זיך אין די הייזער. די הויפט שטיצע האט זיך אויסגעדריקט אין דערמעגלעכן צו לערנען א פאך. קיילעכדיקע יתומים, זענען דורכן קאמיטעט אויסגעהאלטן געווארן אין פריוואטע הייזער.

געלט־מיטלען צו פירן די ארבעט האט דער קאמיטעט געשעפט פון בלימל־טעג, פון ספעציעלע אקציעס, פון הכנסה פון פארשטעלונגען, וואס דער דראמאטישער קרייז פלעגט פון מאל צו מאל געבן פאר דעם צוועק און איבערהויפט האט דער קאמיטעט געקאנט עקזיסטירן אדאנק דער שטיצע, וואס ער פלעגט באקומען פון דאוויד־האראדאקער פרויען קאמיטעט אין אמעריקע — דעטראיט.

די דאזיקע שטיצע איז דערגרייכט געווארן אדאנק יצחק־לייב זאגער, וועלכער האט געהאט פערזענלעכע פאמיליע פאַרבינדונגען מיט אמעריקע. אדאנק אים און זיין אינטערעסירן זיך האט דער קאמיטעט רעגולער אין משך פון זיין גאנצער עקזיסטענץ באקומען די אמעריקאנער שטיצע.

דער יתומים־קאמיטעט האט עקזיסטירט די גאנצע צייט פון דער פוילישער הערשאפט אין דאוויד־האראדאק. אין יאר 1939, ווען דאוויד־האראדאק איז פארנומען געווארן דורך די באלשעוויקעס, איז צוזאמען מיט אלע אנדערע אינסטיטוציעס אויך געשלאסן געווארן דער יתומים־קאמיטעט.

אין דאוויד־האראדאק איז אזוי ווי אין אלע אנדערע יידישע ישובים געווען אקטועל די פראגע פון קרעדיט. שטענדיק האבן זיך געפונען יידן, וואס האבן צוליב געשעפטס־צוועקן, אדער צוליב חתונה מאכן א קינד, אדער צוליבן בויען א הויז, אדער צוליב אן אומגליקס־פאל זין' גענויטיקט אין מזומן.

אין די אמאליקע צייטן, זענען געווען די אזוי גערופענע „וואכערניקעס", וועלכע פלעגן אויסלייען געלט אויף א משכון, נעמענדיק דערביי ניט קיין קליינע פראצענטער. יעדן פרייטיק פלעגט דער בעל חוב אריינטראגן דעם „וואכערניק" דעם קרן צוזאמען מיטן פראצענט. דער „וואכערניק" פלעגט זיין א ייד א תקיף און געהאט א גרויסע דעה אין קהל. אויב מ'פלעגט אים ניט אריינטראגן צום טערמין דאס קרן געלט מיטן פראצענט, פלעגט ער זיך ניט אפשטעלן צו פארהאלטן ביי זיך א משכון, וואס איז געווען אפילו 10־פאכיק טייערער פון דעם געבארגטן געלט. פארשטענדלעך, אז צום „וואכערניק" פלעגט מען גיין בלויז אין אויסנאמס־פאלן, ווען ס'איז שוין באמת ניט געווען קיין אנדער אויסוועג.

ווען ס'האבן זיך אנגעהויבן אנטוויקלען אין רוסלאנד די ליי און שפאר־קאסעס, איז אויך אין דאוויד־האראדאק גלייך געעפנט געווארן אזא קאסע און נאכדעם אויך א צווייטע.

די דאזיקע 2 קאסעס האבן געדינט דעם זעלבן צוועק, זיי האבן אבער געטראגן פארשיי־דענע נעמען. איינע האט געהייסן, אויפן נאמען פון בוכהאלטער, „שלמה ראזמאנס קאסע" און די צווייטע, אויפן נאמען פון צווייטן בוכהאלטער, „פיניע שיינבוימס קאסע".

פיל סוחרים זענען געווען מיטגלידער איןביידע קאסעס.

די קאסעס האבן געגאסן פון פולשטענדיקן צוטרוי פון דער באפעלקערונג און מ'האט זיי אנגעטרויט די אפשפארונגען. דערפאר טאקע האבן די קאסעס געהאט גענוג געלט, אנקעגנ־צוקומען די אלע, וואס האבן זיך געווענדעט און גענויטיקט אין הלוואות.

אין יאר 1909 איז לויט דער איניציאטיוו פון די גרעסערע סוחרים אין דאוויד־הארדאק געגרינדעט געווארן א סוחרים באנק אונטער דער אנפירונג פון נח גרושקין. בוכהאלטער איז דארט געווען מאיר אלפינער. די באנק האט זיך זייער גוט אנטוויקלט.

מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה זענען די אלע פינאנציעלע אינסטי־טוציעס אונטערגעגאנגען.

נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען דאוויד־הארדאק איז אריבער צו די פאליאקן און נאכדעם, ווי ס'האט זיך איינגעשטעלט א נארמאל לעבן איז אין יאר 1923 געגרינדעט געווארן אונטער דער לייטונג פון מ. קוויעטני די סוחרים באנק און אין יאר 1924 איז אונטער דער לייטונג פון ש. פאפיש געגרינדעט געווארן די פאלקס־באנק.

די בענק האבן זיך זייער גוט אנטוויקלט און זיינען געווארן א באדייטנדער פאקטאר אין ווירטשאפטלעכן לעבן פון שטעטל.

אין דאוויד־הארדאק האט אויך עקזיסטירט א גמילות־חסדים־קאסע, וועלכע האט פאר קליינהענדלער און האנטווערקער געגעבן אָן פראצענטיקע הלוואות.

די גמילות־חסדים־קאסע איז אנגעפירט געווארן דורך א קאמיטעט אין וועמנס שפיץ ס'איז געשטאנען י. גאטליב. דער דאזיקער קאמיטעט פלעגט קאנטראלירן די בקשות און באשטעטיקן די הויך פון די הלוואות.

ו. די פייער לעשער

איינע פון די אממערסטן נוצבארע אינסטיטוציעס אין שטאט איז געווען די פייער־לעשער אינסטיטוציע, וועלכע איז אגב אין 99% געווען אין יידישע הענט.

דאוויד־הארדאק איז, ווי אלע קלענערע שטעטלעך, וועלכע זענען געווען געבויט פון הילצערנע הייזער און אין גרעסטן טייל געדעקט מיט שטרויענע דעכער, זייער אפט געווען א קרבן פון שרפות. דאס פייער, דער דאזיקער אומגעבעטענער און אומגעווונשענער גאסט, פלעגט כמעט יעדן זומער אפשטאטן א וויזיט אין שטעטל און אנמאכן ניט קיין קליינע צרות. ס'האט געברענט צוליב פארשיידענע סיבות: צוליב ניט פארזיכטיק זיין מיט פייער, צוליב ארויסשטעלן א הייסן פרעס־אייזן, צוליב גיין באנאכט אין שטאל מיט פייער, צוליב אוועק־געווארפענע ניט דערראויכערטע און ניט פארלאשענע סיגארעטן, צוליב שפילן זיך פון קינדער מיט פייער, און... צוליב אונטערצינדונגען.

פאר די מאסן זענען די שרפות געווען א קאשמאר. אין לעבן פון שטעטל איז דער זומער געווען די שענסטע און אינטרעסאנטסטע צייט, זי איז אבער ניט איינמאל פארשטערט געווארן צוליב די אפטע שריפות.

אין פיל הייזער פלעגט מען אויף זומער איינפאקן די בעסערע זאכן און אוועקטראגן אין די געציילטע געמויערטע הייזער פון שטעטל, וואס זענען געווען פארזיכערט קעגן פייער, אדער מ'פלעגט דאס האלטן איינגעפאקט אין שטוב אין גרויסע פעק, עס זאל זיין לייכט, אין פאל פון א שריפה, ארויסכאפן פון פייער.

בכדי צו באקעמפן דאס דאזיקע פלאג, איז נאך אין אמאליקע צייטן געגרינדעט געווארן א פייער־לעשער־בריגאדע. די שטאט פארוואלטונג האט דאן אויסגעבויט א גרויסע שאפע אויף צו האלטן די נאסאסן מיט די פעסלעך וואסער. די שטאט פארוואלטונג האט איינגעפירט א ספעציעלן קוימען־שטייער און פון די געלטער האט זי פינאנסירט די הוצאות אויף בויען די שאפע. אויך די אסעקוראציע געזעלשאפטן האבן געגעבן זייער טייל פון די הוצאות.

אין דער פייער־לעשער בריגאדע זענען געווען פארשריבן כמעט אלע יידישע יוגנטלעכע פון שטאט. יעדער האט געהאלטן פאר זיין בירגערליכן חוב צו זיין צווישן די פייער־לעשער. דאגעגן זענען פון דער קריסטלעכער באפעלקערונג וואס זייערער הייזער זענען געווען אין דער גרעסטער געפאר, צוליב די שטרויענע דעכער, געווען פארשריבן בלויז א 4—3 מענטשן.

די פייער־לעשער פלעגן זומער מאכן פון מאל צו מאל איבונגען. אמאליקע צייטן איז דאס געווען א גאנץ געשעעניש אין לעבן פון שטעטל. מאיסעי, דער שומר פון שאפע, פלעגט ארומגיין איבער די גאסן מיט א ספעציעלער „טרובקע" און סיגנאליזירנדיק צונויפרופן די פייער־לעשער צו די איבונגען. די פייער־לעשער פלעגן אנטאן זייערע ספעציעלע מונדירן און זיך צונופקלייבן ביים שאפע, וועלכע איז געשטאנען אין צענטער פון שטאט. נאכן מאכן עטלעכע גימנאסטיק־איבונגען, פלעגט איינער ארויסגעשיקט ווערן בסוד אין א גאס אויסקלייבן דארט א הויז, וועלכע האט כלומרשט געברענט און נאכדעם ווי ער פלעגט געבן א סיגנאל, האבן זיך א לאז געגעבן „לעשן" דאס הויז. א הויז פלעגט אויסגעקליבן ווערן דורך די פייער־לעשער פון אזא באלעבאס אויף וועמען זיי האבן געטראגן א כעס.

נאך אזא איבונג פלעגן די פייער־לעשער באקומען ביר.

נאך דער ערשטער וועלט־מלחמה האט זיך די פייער־לעשער בריגאדע מער אנטוויקלט. דער שטאט־ראט האט אסיגנירט גרעסערע געלט סומען, ס'איז פארגרעסערט געווארן דער אינווענטאר, די פייער־לעשער האבן זיך בעסער אויסגעלערנט דעם פאך פון לעשן שריפות און לעצטנס פלעגט שוין מערסטנטייל דאס פייער זיך ניט פארשפרייטן, נאכן אנקומען פון די פייער־לעשער. ווען די שריפה פלעגט אבער אויסברעכן אין צייט פון א ווינט און אין א געגנט פון שטרויענע דעכער איז די פייער־לעשער ניט געלונגען צו לאקאליזירן דאס פייער. אזוי איז געווען אין יאר 1936, ווען אין מיטן העלן טאג איז אויסגעבראכן א שריפה אין דער קריסטלעכער

געגנט פון שטעטל און א דריט חלק פון שטעטל צוזאמען מיטן פראוואסלאווונעם קלויסטער אויפן בארג איז אפגעברענט געווארן.

אין די לעצטע יארן פאר דער צווייטער וועלט־מלחמה האט די שטאט־פארוואלטונג פארוואלטעט מיט די פייער־לעשער. די אנפירונג איז אבער געבליבן אין יידישע הענט. איבער־הויפט זענען אין דער אנפירונג געווען טעטיק י. יודאוויטש און מ. רימאר

ז. די מוניציפאלע מאכט

די דאוויד־האראדאקער באפעלקערונג, וואס האט געהאט א שטאנד פון שטאט־באזיצער („מיעשטשאנעס״), האט פאר דער רוסישער הערשאפט געוויילט יעדע דריי יאר א שטאט־פארוואלטונג (פון פריערדיקער צייט האבן מיר ניט קיין ידיעות), וועלכע איז באשטאנען פון 3 פערזאן : א סטאראסטא און זיינע 2 געהילפן. איין געהילפס־סטאראסטא איז געווען א ייד. די וואלן פלעגן פארקומען אויף פאלגענדן אופן : יעדע גאס האט אויסגעוויילט א פארשטייער און די פארשטייער פון אלע גאסן פלעגן פון זיך אויסוויילן דעם סטאראסטא מיט זיינע צוויי געהילפן.

די דאזיקע וואל־ארדינאציע איז ווייט געווען פון צו זיין דעמאקראטיש און די, וועלכע האבן געוואלט אויסגעוויילט ווערן האבן אויסגענוצט משפחה־פארבינדונגען, שכנים און אזוי גוטע ברידער. ביי די קריסטן פלעגט אויך העלפן א ביסל בראנפן. אזוי האט זיך דאס געצויגן ביז דער פעברואר־רעוואלוציע פון יאר 1917. דאן איז די שטאט־פארוואלטונג פארגרעסערט געווארן, אבער צוליב דער שטורמישער צייט פון דער רעוואלוציע און צוליבן אפטן בייטן זיך פון דער מאכט, זענען קיין דעמאקראטישע וואלן אויך דאן ניט פארגעקומען. די באלשעוויקעס האבן, זייענדיק אין שטאט, באשטימט א „רעווקאם״ און די פאליאקן האבן נאמינירט א שטאט־פארוואלטונג. אין דער נאמינירטער דורך די פאליאקן שטאט־פארוואלטונג זענען די גאנצע צייט געווען די זעלבע יידישע פארשטייער — דאס זענען געווען : מ. לאכאווסקי, מ. י. ליפשיץ און ש. קאצמאן.

דער נאמינירטער שטאט־ראט האט פארוואלטעט מיט דער שטאט ביזן יאר 1928. אין דאזיקן יאר זענען דורכגעפירט געווארן וואלן צו די שטאט־ראטן אין גאנץ פוילן און נאטירלעך אויך אין דאוויד־הארדאק.

דאס זענען געווען די ערשטע, אין דער געשיכטע פון דאוויד־הארדאק, דעמאקראטישע וואלן צו דער שטאט־פארוואלטונג. די יידן האבן זיך אקטיוו באטייליקט אין די דאזיקע וואלן און דער וואל־קאמף איז געווען א גאנץ שארפער. ס'זענען דאן אויסגעוויילט געווארן 8 יידן אין דער שטאט־פארוואלטונג (40%), דאס זענען געווען : ד״ר זשאלקווער, מ. י. ליפשיץ, מ. לאכאווסקי, י. יודאוויטש, ר. מישאלאוו, ש. רעזניק, ה. ציפין און י. ליפשיץ.

די האפנונג, וואס די יידן האבן געהאט, אז זיי וועלן קאנען פון דער שטאט־קאסע אונטערשטיצן אויך די יידישע אינטיטוציעס פון שטאט איז צערונען געווארן. יעדער פארשלאג, וועלכער איז דורך די יידן אריינגעטראגן געווארן צו שטיצן פינאנציעל די „תרבות״־שולע, די יידישע ביבליאטעקן אדער אפילו דעם יתומים־קאמיטעט, איז דורך די קריסטלעכע פארשטייער מיטן איינציקן פוילישן פארשטייער אין דער שפיץ אפגעווארפן געווארן.

די איינציקע אינסטיטוציע, וועלכע איז געווען אין יידישע הענט און גענאסן פון א סובסידיע פון שטאטראט, איז געווען די פייער־לעשער. דאס איז אבער געווען צוליב דעם, וואס דאס האט געדינט אויך פארן נוצן פון דער קריסטלעכער באפעלקערונג.

דער שטאט־ראט האט דאקעגן געשטיצט די פוילישע פאלקס־שולן אין שטעטל, ער האט אויסברוקירט די הויפט־גאס אין שטעטל און אין יאר 1929 האט ער אויסגעבויט די

עלעקטרישע סטאנציע, וועלכע האט געגעבן ליכט אין די הייזער אין די אוונטן ביז 12 אזייגער באנאכט.

ווען ס׳האט זיך געענדיקט די קאדענץ פון דאזיקן שטאט־ראט זענען קיין נייע וואלן ניט פארגעקומען. די רעאקציע אין פוילן האט זיך פארגרעסערט און די רעגירונג איז ניט געווען פאראינטערעסירט אין נייע וואלן. ס׳האט געהייסן, אז מ׳איז אָן וואלן געקומען צו א הסכם און אין נייעם שטאט־ראט זענען שוין אריין נאר 6 יידן: ד״ר זשאלקוועך, י. יודאוויטש, מ. קוויעטני, ד. רימאר, מ. לאכאווסקי און ש. מישאלאוו.

קיין מאכט האט שוין דער שטאט־ראט במילא ניט געהאט, ווייל דער פאקטישער באלעבאס פון שטאט איז געווען דער פאוויאטאווער סטאראסטא אין סטאלין.

פאר די קארגע 2 יאר (ענדע 1939 — יוני 1941) פון דער סאוויעטישער הערשאפט אין דאוויד־האראדאק איז ניט געווען קיין געוויילטער שטאט־ראט; ס׳האבן אין אים געהערשט נאמינירטע באלשעוויקעס, וועלכע זענען אראפגעשיקט געווארן דורך דער קאמוניסטישער פארטיי.

ח. די קהילה

ליידער האבן מיר ניט קיינע קוועלן פון וועלכע מיר זאלן קענען שעפן ידיעות וועגן דער טעטיקייט פון דער יידישער קהילה אין דאוויד־האראדאק. ס׳זענען ניט געבליבן קיינע ביכער און קיינע דאקומענטן ניט פון דער אמאליקער צייט און אויך ניט פון די לעצטע יארן פון פארן חורבן.

ס׳איז צו פארשטיין, אז אין דאוויד־האראדאק, איז, ווי אין אלע פויליש־ליטווישע שטעט און שטעטלעך געווען אן ארגאניזירטע יידישע קהילה.

ביז דער לעצטער טיילונג פון פוילן איז די דאוויד־האראדאקער קהילה געווען אנגעשלאסן אין דער פינסקער קהילה גדולה. און זי האט געצאלט שטייערן אין פינסק.

מיר וויסן אבער אויך ניט ווי איז געווען ארגאניזירט די קהילה, ווען זי איז געווארן אונטער דער צארישער מאכט זעלבסטשטענדיק.

מיר וויסן בלויז וועגן אייניגע הכנסה קוועלן פון דער דאזיקער קהילה ווי צ.ב. די „קאראבקע״ אויף פלייש, דער האנדל מיט הויוון, וועלכן די קהילה האט אוועקגעגעבן אלס אויסשליסלעכע קאנצעסיע אין די הענט פון די רבנים, און די חברה־קדישא, וועלכע איז געווען אונטער דער קהילה אויפזיכט, בילדנדיק א גוט ארגאניזירטן געשלאסענעם אנשטאלט. די מיט־גלידערשאפט אין דער חברה־קדישא פלעגט צו יענער צייט אריבערגיין בירושה.

די ערשטע וועלט־מלחמה, האט אבער דאס אלעס אפגעשאפט און די פארשיידענע קהילישע ענינים פלעגן דערליידיקט ווערן דורך צופעליקע מענטשן. ווער ס׳האט זיך מטפל געווען מיט דער באד און מקוה, ווער מיטן „הקדש״ און ווער מיטן אלטן בית־עלמין.

דער אלטער בית־הקברות איז געלעגן ביים ברעג־טייך פון האריין און דאס וואסער האט אלע מאל ארונטערגעשווענקט טיילן פון דאזיקן בית־הקברות. יעדעס יאר האט מען געדארפט אויסגעבן נייע געלטער אויף צו פארריכטן דעם הייליקן ארט. די הוצאות פלעגן געדעקט ווערן דורך דער חברה־קדישא, וועלכע האט געהאט אירע ספעציעלע קוועלן פון הכנסה.

קיין אפיציעלער שטאט־רב איז אין דאוויד־האראדאק ניט געווען. ס׳זענען געווען אין שטאט עטלעכע רבנים, א 4 — 5 אין דער צאל, וועלכע זענען אויסגעהאלטן געווארן, יעדערער דורך זיין קרייז, וואס האט אים געגעבן דעם כסא הרבנות. פון מאל צו מאל פלעגן פארקומען קריגערייען צווישן די פארשיידענע צדדים, איבערהויפט דאן, ווען מ׳האט געדארפט צווישן די רבנים פאנאנדערטיילן געלטער, וועלכע זענען אריינגעפלאסן פון אלגעמיינע קוועלן.

אין יאר 1917, נאך דער קערענסקי רעוואלוציע, זענען לויט דער איניציאַטיוו פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע דורכגעפירט געווארן אין דאוויד־האראדאק די ערשטע דעמאקרא־טישע וואלן צו דער יידישער קהילה. די דאזיקע קהילה, האט אבער קיין זאך ניט באוויזן אויפ־צוטאן צוליב דער באלשעוויסטישער איבערקערעניש און צוליב די אומרואיקע איבערגאנגס־צייטן פון מאכט צו מאכט אין צייט פון קריג.

אין די ערשטע יארן פון דער פוילישער הערשאפט אין דאוויד־האראדאק, נאך דער פויליש־באלשעוויסטישער מלחמה, האט ניט עקזיסטירט קיין יידישע קהילה אין שטאט און אלס האלב אפיציעלע פארשטייער פון דער קהילה האבן געדינט די יידישע פארשטייער אין דער נאמינירטער שטאט־פאוואלטונג. דאס זענען געווען משה לאכאווסקי, שלמה קאצמאן און משה־יהודה ליפשיץ.

אין יאר 1928 זענען לויט א דעקרעט פון דער פוילישער מאכט פארגעקומען וואלן צו די יידישע קהילות. די וואל־ארדינאציע איז אבער געווען א שטארק רעאקציאנערע. אקטיווע וואל־רעכט האבן געהאט די, וועלכע האבן געענדיקט 25 יאר, פאסיווע — 30 יאר, פרויען האבן ניט געהאט קיין שטים־רעכט. די קאמפעטענצן פון דער קהילה זענען געווען שטארק באגרענעצט, אזוי ארום, אז אויסער מיט די געביטן פון רבנים, מרחץ און בית־הקברות האט די קהילה זיך ניט מטפל געווען.

אין דאוויד־האראדאק, וועלכע האט געהאט א פארהעלטניסמעסיק גרויסע צאל פון רבנים, האבן די קהילה וואלן ארויסגערופן גרויסע רייסענישן און ס'איז דערגאנגען אפילו צו קעגנזייטיקע מסירות, וועלכע האבן דערפירט צו פסלען מענטשען און אפילו גאנצע רשימות. קיין כבוד האבן די דאזיקע וואלן דער דאוויד־האראדאקער יידישער באפעלקערונג ניט צוגעגעבן. אויך די זיצונגען פון דער קהילה, זענען געווען א פלאץ פאר קריגערייען. באזונדערס שארף איז געווען דער קאמף אין דער קהילה ביים ווילן א הויפט רב פון שטאט. אין אלגעמיין זענען פאר דער פוילישער צייט פארגעקומען אין דאוויד־האראדאק 2 מאל קהילה־וואלן: איין מאל אין יאר 1928, ווען ס'איז אלס פרעזעס אויסגעוויילט געווארן מאיר מוראווטשיק און דאס צווייטע מאל אין יאר 1936. אלס פרעזעס איז דאן אויסגעוויילט געווארן קאפלינסקי.

יארן פון אומרו און אומקום

א. ערב מלחמה

וואס וועט זיין? וועלן זיך דען ניט איינגעבן די באמיאונגען פון די וועלט פאליטיקער אויס־צומיידן א מלחמה? וועט דען ניט געלינגען די גרויסע מעכטיקע מדינות, ווי ענגלאנד, ראטנ־פארבאנד, אמעריקע און פראנקרייך איינצוצוימען די היטלעריסטישע אפעטיטן? צי וועט טאקע די וועלט ארייגעשליידערט ווערן אין א מוראדיקער שחיטה?

די דאזיקע פראגן האבן זיך געטראגן פון מויל צו מויל אין די ערשטע זומער חדשים פון יאר 1939.

די שפאנונג וואקסט פון טאג צו טאג. די לאגע ווערט אנגעשטרענגטער פון מינוט צו מינוט. אין דער לופט שמעקט מיט פולווער.

אט שטראלט אויף א פונק פון האפענונג — און אויף די געזיכטער באווייזט זיך אן אפטימיסטישער שמייכל; אט, ווידער, ווערן די הימלען צוריק פארוואלקנט און די מענטשן גייען אויפסניי ארום באזארגט און פארמרהשחורעט.

וואס וועט זיין? — פרעגן זיך די דאוויד־האראדאקער יידן איינע די אנדערע. מ'הערט זיך צו טאג און נאכט צום ראדיא, מ'כאפט אויף ידיעות פון דער גאנצער וועלט, מ'זוכט א

האפנונגס־שטראל, אבער, וואס א טאג ווייטער איבערצייגט מען זיך אלץ מער אין דער האפענונגסלאזיקייט פון דער לאגע.

אט האבן זיך געענדיקט מיט א דורכפאל די געשפרעכן צווישן ראטנפארבאנד מיט די מערב־מדינות און אט באקומט זיך די דערשטוינענדע ידיעה וועגן ריבענטראפ־מאלאטאוו אפמאך...

אין פוילן איז דערקלערט געווארן א מאביליזאציע. די פראגע, וועלכע עקבערט די מוחות איז שוין ניט צי וועט זיין א מלחמה צי ניין — אין דעם איז מען שוין זיכער; מ׳פרעגט נאר ווען וועט זי אויסברעכן. מ׳ווארט מיט מורא און מיט שרעק אויפן דאזיקן אומגליקלעכן טאג — ווער ווייסט וואס ער וועט מיט זיך ברענגען...

ב. די פויליש־דייטשישע מלחמה

פרייטיק — 1 סעפטעמבער 1939. ווי א דונער האט געטראפן די מעלדונג פון ראדיא, אז באגינען האבן היטלעריסטישע מיליטערישע כוחות איבערגעשריטן די דייטשיש־פוילישע גרענעץ און אן א פריערדיקער מלחמה דערקלערונג באפאלן פוילן.

דאוויד־האראדאקער ידן האבן ניט געקענט איינזיצן אין די הייזער. אויף יעדן שריט און טריט זענען געשטאנען גרופעס מענטשן און מיט פרעגנדע בליקן און פארזארגטע פנימער גערעדט וועגן גרויסן אומגליק.

די אינטואיציע האט פאראויסגעזאגט ניט קיין גוטע אנטוויקלונגען. ווער ווייסט?, ווער ווייסט ווי דאס וועט זיך ענדיקן.

אין שטאט איז פראקלאמירט געווארן קריגס־צושטאנד. באנאכט האבן געמוזט פארשטעלט ווערן אלע פענסטער כדי ס׳זאל קיין סימן פון ליכט זיך ניט זען אין דרויסן. די עלעקטרישע לאמפן אין די גאסן האבן מער ניט געלויכטן. א פינסטערניש האט אין די אוונטן געהערשט אין די גאסן — פונקט ווי ס׳איז פינסטער געווען אין די יידישע הערצער הן באנאכט און הן באטאג.

דאס עקאנאמישע לעבן אין שטאט איז גלייך אפגעשטארבן. ס׳האט זיך גלייך גענומען פילן א מאנגל אין פראדוקטן און אין דער ערשטער ריי פון זאלץ און שוועבעלעך.

ס׳גייט דורך א טאג, ס׳גייען דורך צוויי — קיין דערפרייענדע נייעס פון פראנט זענען ניטא. דאס פוילישע מיליטער טרעט אפ, גאנצע ארמייען ווערן ארומגערינגלט דורכן מעכטיקן דייטשישן מיליטער. ס׳פארשפרייטן זיך קלאנגען וועגן פאררעט פון פוילישע מיליטערישע פירער, ס׳דערגייען ידיעות וועגן אומגעוויינלעכן שפיאנאזש, אין וועלכן ס׳זענען פארמישט אויך הויכגעשטעלטע פוילישע פערזענלעכקייטן. טראץ די בארימערייען פון פוילישן ראדיא, פילט מען, אז ס׳קראכט דאס דורכגעפרעסענע דעמאראליזירטע קארטן־הויז.

מ׳זוכט א שטראל פון האפענונג. מ׳ווארט מיט אומגעדולד, אז ענגלאנד און פראנקרייך זאלן האלטן זייער צוזאג און קומען צו הילף דער פוילישער ארמיי.

3־טער סעפטעמבער 1939. ס׳לויכטן די געזיכטער ביי אלעמען. א שטראל פון ליכט און האפענונג האט זיך באוויזן. ענגלאנד און פראנקרייך האבן דערקלערט קריג דייטשלאנד. יעצט — טראכט מען זיך — וועט זיך ענדערן די סיטואציע. פון היינט אן וועלן זיך אנהויבן די מפלות פון דייטשישן מיליטער.

ליידער, ווערן אבער, די דאזיקע האפענונגען אנטרונען. די היטלעריסטישע מערדער־הארדעס גייען פארויס, דאס פוילישע מיליטער ווערט צעשמעטערט. אט איז ארומגערינגלט געווארן ווארשע, אט זענען שוין די דייטשן אין ביאליסטאק, גראדנע, בריסק. ס׳הויבן אן אנקומען אין שטעטל הונדערטער יידישע פליטים, וועלכע דערציילן די גרוילן פון דער דאזיקער

מלחמה, מ׳האט מורא פארן טאג, ווען די דייטשן וועלן אריין אין דאוויד־הארادאק. דאס הארץ זאגט פאַר שלעכטע נביאות.

וואס וועט זיין? פונוואנען וועט קומען די ישועה? וויאזוי ראטעוועט מען זיך?

17־טער סעפטעמבער 1939.

ס׳הויבן אָן ארומגיין קלאנגען, אז די רויטע ארמיי האט איבערגעשריטן די סאוויעטיש־פויליש גרענעץ, גייענדיק באפרייען די מערב־געביטן פון ווייסרוסלאנד און אוקראינע.

איז דאס טאקע אמת, אדער דאס זענען, חס ושלום, בלויז קלאנגען? יעדער ייד וויל מיט זיין גאנצן וועזן, אז די דאזיקע ידיעות זאלן זיך ארויסווייזן פאר ריכטיקע. מ׳האט אפילו מורא וועגן דעם הויך צו ריידן, ווייל די פוילישע מאכט איז נאך אין שטאט — מ׳ווארט, אבער, מיט אומגעדולד אויפן טאג,ווען די רויטע ארמיי וועט ארייננמארשירן קיין דאוויד־הארادאק.

עפעס א קלייניקייט? מ׳וועט מיטאמאל פטור ווערן הן פון דער פארהאסטער אנטי־סעמיטיש־פאשיסטישער פוילישער מאכט און גלייכצייטיק וועט מען אויסמיידן די גרויסע סכנה פון א זיכערן טויט אונטער דער הערשאפט פון די היטלעריסטישע מערדער.

די פאליאקן הויבן אָן צו פארלאזן דאוויד־הארادאק אפטרעטנדיק אין דער ריכטונג פון מערב — מ׳איז שוין זיכער, אז דאס איז צוליב דעם, וואס די רויטע ארמיי קומט אָן פון מזרח.

אין דער נאכט פונ׳ם 18־טן אויפן 19־טן סעפטעמבער, הויבן אָן אפטרעטן די פוילישע מיליטער־טיילן, וועלכע זענען געשטאנען אויף דער פויליש־סאוויעטישער גרענעץ.

די דאוויד־הארادאקער יידן שלאפן ניט די גאנצע נאכט. מ׳האט מורא פאר נקמה־אקטן מצד די פוילישע טיילן אויף דער יידישער באפעלקערונג. צום גליק, האבן די פאליאקן אפגעטראטן ניט פאראורזאכנדיק קיין שאדן די יידן.

דעם 19־טן סעפטעמבער באגינען האבן די פאליאקן, נאכדעם, ווי אלע זייערע טיילן האבן שוין איבערגעשריטן דעם טייך הארין, וועלכער האט צוטיילט די שטאט אויף צוויי אויפגעריסן די בריק און זיך פארבאריקאדירט אויף דער צווייטער זייט פון טייך. גלייך נאך זיי קומען אָן די שטורם־אפטיילונגען פון דער רויטער ארמיי. ביים טייך קומט פאר א קורצע איבערשיסונג צווישן ביידע צדדים. ס׳ווערט דערשאסן איין רויטארמייער און א צווייטער ווערט פארוואונדעט. די פאליאקן טרעטן אבער גאנץ שנעל אפ; די סאפיארן־אפטיילונג פון די סאוויעטן שטעלט שנעל צונויף א פאנטאן־בריק איבערן טייך און די רויטארמייער זעצן פאר זייער ווייטערדיקן וועג.

ג. אונטער דער סאָוויעטישער הערשאפט

(סעפטעמבער 1939 — יוני 1941)

דער טאג פון 19־טן סעפטעמבער 1939 איז, אָן ספק, געווען דער פריידיקסטער טאג אין לעבן פון די דאוויד־הארادאקער יידן אין פארלויף פון די לעצטע פאַר יאר.

נאכדעם, ווי די איבערשיסונג צווישן די פאליאקן מיט די אפטיילונגען פון דער רויטער ארמיי האט זיך געענדיקט, האט די גאנצע יידישע באפעלקערונג (און ניט נאר די יידישע), ארויס אין די גאסן און מיט פריידיקע גליקלעכע געזיכטער אויפגענומען די אפטיילונגען פון דער רויטער ארמיי, וועלכע האבן אָן אויפהער געשטראמט פון מזרח אויף מערב.

יונג און אלט, קליין און גרויס, מאן און פרוי — אלע זענען געשטאנען אויף די טראָטוארן פון דער הויפט־גאס, דורך וועלכער ס׳זענען אדורך די ארמיי טיילן און מיט שמייכלענדע בליקן, פאכענדיק מיט די הענט באגריסט די רויטארמייער.

די רויטארמייער, ווידער, האבן פריינטלעך זיך געגריסט מיט דער באפעלקערונג.

ס׳דערמאנט זיך, ווי א הויכער אפיציר, גייענדיק אין שפיץ פון א מיליטערישער אפטיילונג, האט, באמערקנדיק דעם אלטיטשקן וועלוול ריישקעס, וועלכער איז אויך געווען צווישן די שטייענדע אויפן טראטואר, זיך אנגערופן צו אים מיט די פאלגענדע ווערטער: „נאדא זשיט סטאריטשאק, נאדא זשיט!״ (מ׳דארף לעבן אלטיטשקער, מ׳דארף לעבן).

וויפיל ענטוזיאזם האבן ארויסגערופן די דאזיקע עטלעכע ווערטער!

דעם דאזיקן טאג איז מען געווען, פשוט, פארשיכורט פון פרייד און פון גליק.

נאך מיטאג, איז אונטערן פרייען הימל איינגעארדנט געווארן א מיטינג און די פארשטייער פון דער רויטער ארמיי האבן געהאלטן רעדעס, אין וועלכע זיי האבן צוגעזאגט א פריי און גליקליך לעבן פאר די איינוווינער פון די באפרייטע געביטן פון מערב־ווייסרוסלאנד און מערב־אוקראינע. „ניט מער קיין אונטערדריקונג, פעלקער־האס און ארעמקייט וועט זיין דער גורל פון די באפרייטע ברידערלעכע פעלקער פון מערב־אוקראינע און מערב־ווייסרוסלאנד — פון היינט אָן וועלן זיי געניסן פון ווילשטאנד, פרייהייט, ברידערלעכקייט, ליבע און ארבעט אונטער דער שטראלנדער זון פונם גרויסן פעלקער פירער חבר סטאלין״ — דאס איז געווען די קווינט־עסענץ פון די רעד׳עס, וועלכע זענען געהאלטן געווארן אויפן אויבנדערמאנטן מיטינג.

פארשטענדלעך, אז די הויפט מחותנים אויף דער שמחה, וועלכע האבן זיך גלייכצייטיק געפירט מעשה באלעבאטים, זענען געווען די עטלעכע יידישע קאמוניסטן אין שטעטל צו וועלכע ס׳האבן זיך אויך אנגעשלאסן עטלעכע „מיעשטשאנעס״ פון דאוויד־הארא׳דאק.

א גאנצן טאג, ביז שפעט אין דער נאכט, זענען אלע געווען אין די גאסן, מ׳האט געפירט געשפרעכן מיט די רויטארמייער ווי אזוי די פאליאקן האבן אונטערדריקט די נאציאנאלע מינדער־הייטן און איבערהויפט די יידן.

מ׳איז געווען איבערראשט פון דער אוממיטלבארקייט און פשטות פון די רויטארמייער, מ׳איז געווען שטארק באאיינדרוקט פון זייער אויפמערקזאמקייט און פון זייערע מיטלייד־אויסדרוקן און מ׳איז נאך שטארקער געווען דערמוטיקט פון זייערע צוזאגן און פארזיכערונגען, אז פון היינט אָן וועלן די יידן ניט וויסן פון אזעלכע צרות.

די דאוויד־הארא׳דאקער יידן האבן די נאכט פונם 19־טן סעפטעמבער אויפן 20־טן סעפטעמבער 1939 געשלאפן א רואיקן, גליקליכן און האפענונגספולן שלאף, זעענדיק פאר זיך א ליכטיקע צוקונפט אין ווייטערדיקן לעבן.

ס׳האבן זיך אנגעהויבן די ערשטע וואכן פון לעבן אונטער דער סאוויעטישער מאכט אין דאוויד־הארא׳דאק.

לויט א באפעל, זענען אויפסניי, געעפנט געווארן אלע געשעפטן און מענטשן האבן זיי אנגעהויבן באלאגערן, וועלנדיק זיך פארגרייטן מיט קליידונג, שוכווארג, פראדוקטן א.א.וו.

באזונדערס אויפפאלנד איז געווען די האלטונג פון די „וואסטאטשניקעס״ — אזוי האט מען גערופן די אנגעקומענע סאוויעטישע בירגער — זיי זענען געגאנגען פון געשעפט צו געשעפט און איינגעקויפט אלץ וואס די אויגן האבן נאר געזען, צאלנדיק דערביי יעדען פרייז, וועלכע איז פון זיי פארלאנגט געווארן. גאנצע פעק פלעגן זיי ארויסטראגן פון די געשעפטן.

צוערשט האט מען געמיינט, אז זיי דינגען זיך ניט צוליב דעם, וואס זיי זענען פון די רעגירונגס־געשעפטן אינדערהיים געוווינט צו סטאבילע פרייזן, מ׳איז אבער ניט געווען אומ־שטאנד צו פארשטיין פאר׳וואס זיי קויפן אזויפיל.

צוביסלאך איז געפאלן א חשד, אז דאס איז צוליב דעם, ווייל זיי קריגן דאס ניט ביי זיך. דאס האט געבראכט צו א נאך גרעסערער קויף־בהלה.

דער פוילישער זלאטי, איז אויסגעגליכט געווארן צום ווערט פון סאוויעטישן רובל,

אזוי ארום, אז דער זלאטי איז ניט אנולירט געווארן און ער איז אויך ווייטער געווען קויפס־פּייאיק.

די שטאטישע מאכט איז געלעגן אין די הענט פון די ארטיקע קאמוניסטישע אקטיוויסטן. די סאוויעטן האבן די ערשטע פאר מאנאטן געלאזן זיי „באלעבאטעווען" אין שטאט.

א צאל פון א 6—7 יידישע און א 3—4 קריסטלעכע קאמוניסטישע אקטיוויסטן האבן אין פארלויף פון די ערשטע פאר מאנאטן געוועלטיקט אין דאוויד־האראדאק.

די דאזיקע עטלעכע קאמוניסטישע אקטיוויסטן האבן פארשריבן א טרויעריק קאפּיטל אין דער געשיכטע פון שטאט,בריינגענדיק פון איין זייט, אדאנק זייערע מסירות צו דער נ.ק.ג.ב. (סאוויעטישע זיכערהייטס ארגאנען) צום ארעסט פון דער מערהייט ציוניסטישע עסקנים אין שטאט און פון דער צווייטער זייט, אויפרייצנדיק די גרעסטע מערהייט פון די „האראד־טשוקעס" קעגן דער גאנצער יידישער באפעלקערונג.

אינצווישן זענען פארגעקומען פיל מיטינגען, פּארוויילונגס־אווגטן און טעאטער־פארשטעלונגען און די יוגנט האט זיך ניט שלעכט געווײלט.

די יידישע באפעלקערונג פון שטאט האט זיך אדאנק דעם גרויסן שטראם פון פּליטים פון קאנגרעס־פּוילן שטארק פארגרעסערט און זי האט ווארשיינלעך דערגרייכט צו א צאל פון א 7—8 טויזנט.

צוביסלעך איז מען ארויס פון דער יום־טוב־שטימונג און מ'האט אנגעהויבן טראכטן וועגן פּרנסה; איבערהויפּט, אז די רעזערוון האבן זיך פאר דער צייט געענדיקט.

קיין איינגעאָרדנטע סאוויעטישע אונטערנעמונגען און ביוראען זענען נאך ניט געווען, קיין ארבעט איז אויך ניט געווען — האט מען זיך גענומען צום האנדל.

געהאנדלט האבן הן יידן און הן קריסטן. אלץ איז געווען אן ארטיקל צום האנדל: זאלץ, סיגארעטן, שוועבעלעך, פּראדוקטן, קליידונג, שוכווארג א.א.וו.

אן אייגנארטיקער האנדל איז אנגעגאנגען מיט די פּוילישע זלאטיס. היות דער פּוילישער זלאטי איז אויך געווען א גאנגבארע מטבע אין דעם טייל פּוילן, וואס איז געווען אָקופּירט דורך די דייטשן און דארט איז דער ווערט פון זלאטי געווען גרעסער ווי דער ווערט פון רובל דא — פלעגט מען אויף שווארץ צאלן 2 און 3 רובל פאר יעדער זלאטי און דערנאך פלעגט מען די זלאטיס דורכשמוקלען אויף דער דייטשישער זייט. באזונדערס האבן זיך אויסגעצייכנט אין דעם האנדל די פּליטים פון קאנגרעס־פּוילן, וועלכע פלעגן נאכהער אליין שמוקלען די סאוויעטיש־דייטשישע גרענעץ.

דער צושטאנד פון כמעט פרייען האנדל, האט זיך אזוי געצויגן ביז ענדע 1939.

אינצווישן האבן די סאוויעטן ארעסטירט און פארשיקט עטלעכע פּוילישע משפחות, וועלכע האבן ניט באוויזן אין דער צייט צו אנטלויפן מיט דער פּוילישער ארמיי. ס'איז פארשיקט געווארן אויך א יידישע משפחה פון א גרענעץ דארף און ס'איז אויך ארעסטירט געווארן א... ביזאהעריקער קריסטלעכער קאמוניסטישער אקטיוויסט.

איבער א צענדליק יידישע יוגנטלעכע פון שטאט, האבן פאר דער צייט אין געהיים פארלאזט דאוויד־האראדאק און זיך באקומען קיין ווילנע, וועלכע איז דאן דורך די סאוויעטן אוועקגעגעבן געווארן צו ליטע. זייער ציל איז געווען זיך פון דארטן צו באקומען קיין ארץ־ישראל.

אין נאוועמבער 1939 זענען אין ביאליסטאק און אין לעמבערג פארגעקומען 2 קאנפערענצן פון געוויילטע דורך דער באפעלקערונג פון מערב־ווייסרוסלאנד און מערב־אוקראינע דעפּוטאטן, וועלכע האבן באשלאסן צו ווענדן זיך צום סאוויעטישן „ווערכאווני־סאוויעט" (העכסטע דעפּוטאטן־קאמער) מיט א ביטע אנצושליסן אפיציעל די געביטן פון מערב ווייסרוסלאנד און מערב אוקראינע צום ראטנפארבאנד.

איבער א מאנאט האט מען זיך געגרייט צו די דאזיקע וואלן איינאָרדנענדיק מיטינגען,

פארזאמלונגען און פארווײלונגס־אווגטן. ספעציעלע פראפאגאנדיסטן האבן געלערנט מיט דער באפעלקערונג די סאוויעטישע קאנסטיטוציע. די וואלן זענען פארגעקומען מיט גרויס פאמפע און יום־טובדיקייט.

דאוויד־הארא דאק האט געוויילט צו דער קאנפערענץ אין ביאליסטאק (ווייסרוסלאנד) 2 דעפוטאטן — איינעם א יידישן און דעם צווייטן א קריסטלעכן — פארשטענדלעך, קאמו־ניסטישע אקטיוויסטן, וועלכע זענען באשטימט געווארן דורך דער סאוויעטישער מאכט.

דאס זענען געווען די ערשטע וואלן, וועלכע זענען אין דאוויד־הארא דאק פארגעקומען פאר דער סאוויעטישער מאכט.

שוין ביי די דאזיקע וואלן האט מען געזען די פיינטלעכע באציאונג פון די „הארא דטשו־קעס״ צו דער קאמוניסטישער מאכט און די ווילדע און בלינדע שנאה צו דער יידישער באפעלקערונג פון דאוויד־הארא דאק.

ציילענדיק דערנאך די שטימען האט מען געפונען צעטלען מיט פאלגענדע אויפשריפטן: „נידער מיט דער סאוויעטישער מאכט״, „א טויט די באלשעוויקעס און די יידן״, „זאל לעבן היטלער״, א.א.וו.

צוביסלאך האבן די סאוויעטן צוגעטראטן איינארדענען און ארגאניזירן א נארמאלן לעבן אויפן סאוויעטישן שטייגער. אלע ביזאהעריקע ארטיקע קאמוניסטישע אקטיוויסטן, וועלכע האבן אנגעפירט מיט דער שטאט, זענען פארביטן געווארן אויף אריינגעשיקטע סאוויעטישע בירגער.

דער שטאט־פרעזידענט, דער מיליץ־נאטשאלניק, די אנפירערס פון די פארשיידענע עקאנאמישע, קולטורעלע און געזעלשאפטלעכע אנשטאלטן זענען פארביטן געווארן אויף „וואסטאטשניקעס״. אויך די אנדערע מער־וויניקער פאראנטווארטלעכע פאסטנס זענען באזעצט געווארן דורך סאוויעטישע בירגער, וועלכע זענען אראפגעשיקט געווארן פון רוסלאנד.

די ביזאהעריקע ארטיקע קאמוניסטישע פירער פון שטאט זענען באשעפטיקט געווארן אויף צווייטראנגיקע פאסטנס און אויסגענוצט געווארן דורך דער נ.ק.ג.ב. אויף געבן זיי אינ־פארמאציעס וועגן יעדן איינעם פון דער באפעלקערונג.

זיי, די דאזיקע קאמוניסטישע ארטיקע אקטיוויסטן האבן גערן אנגענומען אויף זיך די דאזיקע „בכבודיקע״ מיסיע און זיי האבן זיך פארוואנדלט אין פשוטע מוסרים אויסטראכטנדיק אויף זייערע קרבנות אויך פאלשע באשולדיקונגען.

דער ערשטער רעזולטאט פון זייערע מסירות איז געווען דאס אפזאגן א געוויסע צאל מענטשן פון זייערע פאסטנס צוליב זייער סאציאלער אפשטאמונג. פארשטענדלעך, אז דאס האט אין דער ערשטער ריי געטראפן די יידן, אבער אויך ניט אויסגעמיטן די רייכע „הארא דטשוקעס״. די דאזיקע אקציע האט געהייסן „נאציאנאליזאציע״. די גרעסערע געשעפטן, ווי אויך די גרעסערע אונטערנעמונגען ווי: די גארבערייען, דער טארטאק, די מילן א.אנד. זענען נאציאנאליזירט געווארן. פארנומען דערמיט האט זיך דער „פינאנטדיעל״ (פינאנסיעלע אפטיילונג) און אויס־געפירט די ארבעט (און מיט גרויס התמדה) האבן די יידישע קאמוניסטישע אקטיוויסטן.

פארשטענדלעך, אז די נאציאנאליזירטע „הארא דטשוקעס״ האבן געזען אין די יידן די הויפט שולדיקע אין דעם און זייער שנאה צו יידן איז געוואקסן פון טאג צו טאג. זיי האבן גערעדט וועגן דעם, אז ס׳וועט קומען א טאג און זיי וועלן „אפצאלן״ די יידן כפל כפליים.

דאס לעבן האט זיך אבער אין שטאט אנגעהויבן נארמאליזירן.

ס׳זענען פארייניקט געווארן אלע דריי גארבערייען אין שטאט און ס׳איז געשאפן געווארן איין גרויסע גארבעריי, וועלכע האט באשעפטיקט איבער 100 ארבעטער. ביי דער גארבעריי איז ארגאניזירט געווארן א שטיוול־פאבריק, וועלכע האט באשעפטיקט איבער 150 שוסטער־ארבעטער. דער טארטאק מיט דער בוי־אונטערנעמונג פון בארזשעס, וואס האט פריער געהערט

צו מאכע רימאר איז פארגרעסערט געווארן און ס׳זענען דארט געוועו באשעפטיקט איבער 400 ארבעטער, ס׳זענען ארגאניזירט געווארן פארשיידענע ארטעלן, ס׳האבן אנגעהויבן פונקציאנירן אלע פארשיידענע סאוויעטישע אנשטאלטן און אינסטיטוציעס. ס׳האט אנגעהויבן פולסירן א פולבלוטיק און אינטענסיוו לעבן אויפן עקאנאמישן געביט.

אויך אויפן קולטורעלן געביט איז מען צוגעטראטן צו אינטענסיווער ארבעט.

די שולעס האבן צוריק באנייט זייערע לימודים. אנשטאט די ביזאהעריקע 2 פוילישע פאלקס־שולן זענען איינגעארדנט געווארן 2 מיטל־שולן — איינע אין דער ווייסרוסישער שפראך און די צווייטע אין דער רוסישער. די העברייאישע „תרבות״־שולע איז אומגעוואנדלט געווארן אין א שולע מיט יידיש אלס לערן־שפראך.

אלע עקזיסטירנדע ביבליאטעקן אין דאוויד־הארדאק זענען פארייניקט געווארן און דערנאך זענען אלע אָן אויסנאם ביכער פון די ביבליאטעקן קאנפיסקירט געווארן און אויף זייער ארט זענען געבראכט געווארן ביכער בלויז פון סאוויעטישע אויסגאבן אין דער רוסישער, ווייסרוסישער און עטוואס אויך אין דער יידישער שפראך.

צום ערשטן מאל אין דער געשיכטע פון דאוויד־הארדאק איז אין שטאט איינגעארדנט געווארן א שפיטאל מיט א ספעציעלער אפטיילונג פאר קימפעטארינס. פרויען האבן שוין מער ניט געדארפט געבוירן קינדער אין זייערע הייזער, נאר האבן געהאט א גוט איינגעארדנטן שפיטאל מיט א זארגפולער מעדיצינישער אויפזיכט.

צום ערשטן מאל אין דער געשיכטע פון דאוויד־הארדאק איז אויך איינגעארדנט געווארן א סטאבילער קינא־זאל אין וועלכן ס׳זענען יעדן אוונט דעמאנסטרירט געווארן די נייעסטע פילמען. דער קינא־זאל איז פארשטענדלעך יעדן אוונט געוועזן פול־געפאקט.

מ׳איז צוגעטראטן צו בויען א גרויסן, מאדערן־איינגעארדנטן קולטור־הויז מיט זאלן פאר פארלעזונגען, פארשטעלונגען, פארוויילונגס־זאלן א.א.וו.

די מערהייט דאוויד־הארדאקער איינוווינער האט זיך איינגעארדנט אויף ארבעט — א פארשווינדנדע מינדערהייט האט זיך פארנומען מיט ספעקולאציע.

כדי אפצושרעקן די ספעקולאנטן, האט מען איינגעארדנט אויפן דאוויד־הארדאקער איינוווינער, הערצל ציפין, וועלכן מ׳האט געכאפט ספעקולירנדיק מיט ווורשט, א שוי־משפט („פאקאזאטיעלני סוד״) און ער איז פאראורטיילט געווארן אויף 5 יאר תפיסה.

דער דאזיקער אורטייל האט געמאכט זייער א שווערן איינדרוק אויף די שטאט־איינוווינער.

דאס לעבן איז זיך אבער געפלאסן ווייטער און די יידן האבן זיך אנגעהויבן צופאסן צום נייעם רעזשים, ניט קוקנדיק אויף דעם, וואס ס׳איז געוועזן א מאנגל אין פראדוקטן, קליידונג און שוכווארג.

די לאגע איז געוועזן רואיק און מער ווייניקער נארמאל, ביז מ׳האט דורכגעפירט דעם זומער פון יאר 1940 אן ארעסט פון פאליטישן כאראקטער.

ס׳איז ארעסטירט געווארן יוסף יודאוויטש, דער זון פון בייצל יודאוויטש, וועלכער איז אין די צייטן פון דער באלשעוויסטישער רעוואלוציע אין יאר 1918 דערשאסן געווארן צוזאמען מיט נאך 2 קריסטלעכע בירגער פון שטאט דורכן באלשעוויסטישן „קאראטיעלנעם אטריאד״.

דער דאזיקער ערשטער פאליטישער ארעסט, האט אויפגעטרייסלט די יידישע באפעלקערונג אין דאוויד־האאדאק און האט פאראויסגעזאגט עווענטועלע ווייטערדיקע ארעסטן.

פיל מענטשן זענען דאן גערופן געווארן אין נ.ק.ג.ב. אויף „געשפרעכן״. די דאזיקע מענטשן האבן אבער דערנאך ניט דערציילט וועגן וואס ס׳איז מיט זיי גערעדט געווארן.

קורץ נאכן ארעסט פון יוסף יודאוויטש איז ארעסטירט געווארן לייזער ראנקין, אן אינהאבער

פון א גארבעריי, וועלכע איז דורך דער סאוויעטישער מאכט נאציאנאליזירט געווארן און גלייך נאך אים איז ארעסטירט געווארן יאניע (יוסף) בארוכין — א רעוויזיאניסטישער עסקן.

די שטימונג ביי די יידן איז געווארן זייער געדריקט. מ׳האט פארשטאנען, אז די נ.ק.ג.ב. באנוצט זיך, אויסער מיט די ארטיקע קאמוניסטישע אקטיוויסטן, אויך מיט אנדערע פאר־מאסקירטע ארטיקע אגענטן און צוטראגער, וועלכע גיבן איר אינפארמאציעס וועגן יעדן איינעם פון די שטאט־איינוווינער.

און ווירקלעך, זענען אין שטאט געווען אזעלכע, און צווישן זיי אויך באלעבאטישע און עלטערע יידן, וועלכע האבן מיטגעארבעט מיט דער נ.ק.ג.ב. געבנדיק איר אינפארמאציעס און אויספילנדיק אירע שליחותן.

ביים ווערבירן די דאזיקע „אינפארמאטארן", האט זיך די נ.ק.ג.ב. באנוצט מיט פאלגענדן מיטל: זי פלעגט רופן צו זיך א מענטש אויף וועלכן ס׳האט ניט געקענט פאלן קיין חשד, אז ער איז עלול צו זיין א מסור, אויסרעכענען אים זיינע „חטאים" פון פריער און פארלייגן אים זיך צו „רעהאביליטירן" דורך דעם, וואס ער וועט מיטארבעטן מיט איר א „געוויסע צייט". אין פאל פון אן אבזאג — האט מען אים געזאגט — וועט ער מוזן אפקומען פאר זיינע „חטאים" און ארעסטירט ווערן. פארשטענדלעך, אז ניט קוקנדיק אויפן אויסגאנג פון דאזיקן געשפרעך פלעגט דער פאררופענער מוזן אונטערשרייבן א פארפליכטונג, אז קיין איינער — אפילו דער נאענטסטער — טאר ניט וויסן וועגן וואס ס׳איז מיט אים אין נ.ק.ג.ב. גערעדט געווארן.

ליידער זענען געווען אזעלכע, וועלכע האבן זיך אונטערגעגעבן די דראָאונגען און אנגענומען די פארגעלייגטע זיי „ארבעט". אזוי ארום, זענען צווישן די מוסרים געווען מענטשן פון פארשיידענעם עלטער, פארשיידענער פאליטישער באפארבונג און פארשיידענע סאציאלע שיכטן.

געווי האט קיינער ניט געוווסט ווער ס׳ארבעט מיט מיט דער נ.ק.ג.ב. און דערפאר טאקע האט מען יעדן איינעם חושד געווען, אז ער איז אן וואונטועלער אגענט. דער קעגנזייטיקער חשד האט גורם געווען, אז איינער האט פארן צווייטן מורא געהאט אויסריידן א ווארט.

צום קולמינאציע־פונקט פון די פאליטישע ארעסטן, איז מען דערגאנגען אין דער נאכט פונם 10־טן אויפן 11־טן פעברואר 1941, ווען ס׳זענען ארעסטירט געווארן 10 עסקנים פון שטאט.

דאס זענען געווען:

חיים בעראנטשוק, יאשא יודאוויטש, ארטשיק מוראווטשיק, בערל רימאר און שאיע קאנטאר — אלגעמיין ציוניסטישע טוער; שמואל טשעטשיק, ארקע ליפשיץ, קאפל מוראווטשיק און מענדל קראוטשיק — פוע"צ (צ.ס.) עסקנים און בערל קאפטאן — איינער פון די טיכטיקסטע ביזאהעריקע קאמוניסטישע אקטיוויסטן, וועלכע מ׳האט באשולדיקט, אז פאר די פאליאקן איז ער געווען א קאנפידענט לטובת די זיכערהייטס־ארגאנען פון פוילן.

דער איינדרוק פון דאזיקן ארעסט אויף די דאוויד־הארא־דאקער יידן איז געווען א דער־שיטערנדער. קיין איינער איז שוין ניט געווען זיכער מיט זיין פרייהייט, די, אויף דער פריי געבליבענע ציוניסטישע עסקנים, האבן זיך געריכט אויף וויטערדיקע ארעסטן און געווארט מיט מורא און שרעק אויף זייער ריי. אין שטאט איז געווארן א פאניק־שטימונג.

מענטשן פלעגן אויסמיידן דורכצוגיין ביים בנין, ווו ס׳זענען געווען די ביוראען פון נ.ק.ג.ב. דער דאזיקער בנין האט געווארפן אן אימה אויף אלע איינוווינער — ווער ווייסט וויפיל קרבנות עד וועט נאך איינשלינגען...

א מרה־שחורה און שרעק איז אנגעפאלן אויף אלעמען. עטלעכע ציוניסטישע עסקנים, האבן פארלאזן די שטאט און זיך איבערגעצויגן אין אנדערע ערטער, ווו מ׳האט זיי ניט געקענט.

מ׳האט אויפגעהערט זיך צו טרעפן אין געזעלשאפט. יעדער האט פארבראכט די צייט פון נאך זיין ארבעט אין ענגן קרייז פון זיין משפחה.

אין פארלויף פון דאזיקן צייט־אפשניט, זענען אויך דורכגעפירט געווארן עטלעכע ארעסטן פון „האראדטשוקעס״.

דער סך־הכל פון די פאליטישע ארעסטן איבער די 13 יידן פון דאוויד־האראדאק איז פאלגענדער: 5 מאן — שמואל טשעטשיק, יוסף יודאוויטש, ארטשיק מוראווטשיק, מענדל קראווטשיק און קאפל מוראווטשיק (היינט יעקב מור) געפינען זיך היינט אין ישראל.

שאיע קאנטאר — געפינט זיך אין פוילן.

קאפטאן — אין אמעריקע,

לייזער ראנקין — איז אנטלאפן פון טראנספארט ארעסטאנטן, וועלכע די סאוויעטן האבן דאן אנהויב פון דייטשיש־סאוויעטישן קריג ארויסגעפירט און טיף רוסלאנד, געקומען קיין דאוויד־האראדאק און אומגעקומען מיט אלע דאוויד־הארעדאקער יידן.

5 מאן: חיים באראנטשוק, יאניע בארוכין, יאשא יודאוויטש, ארקע ליפשיץ און בערל רימאר — זענען אויסגעשטארבן אין די פארשיידענע סאוויעטישע לאגערן — ערע זייער אָנדענק!

* * *

טראץ דער מורא און שרעק, זענען, אבער, ביז הארט פארן דייטשיש־סאוויעטישן קריג, מער קיין פאליטישע ארעסטן און פארשיקונגען ניט פארגעקומען.

ווען ס׳האבן זיך אנגעהויבן אביסל בארואיקן די געמיטער איז ארויפגעשוועמען א גרעסערע שרעק, א פיל גרויזאמערע ווי ארעסטירט צו ווערן דורך דער נ.ק.ג.ב.

ס׳האבן אנגעהויבן קורסירן קלאנגען וועגן אן עווענטועלער מעגלעכקייט פון א מלחמה צווישן דייטשלאנד און ראטנפארבאנד.

די מורא פאר דער דאזיקער עווענטואליטעט איז געווען אויסערגעוויינלעך גרויס. די קריסטלעכע באפעלקערונג פון שטאט — די „הארעדטשוקעס״ זענען ביי זיך האפערדיק געווארן און געווארט מיט אומגעדולד אויפן טאג, ווען די דייטשן וועלן ארייננמארשירן אין דאוויד־הארעדאק. מ׳האט געזען באשיינפערלעך, אז זיי גרייטן זיך צו נקמה־אקטן.

אט האבן זיך אנגעהויבן באוועגן גרויסע טיילן פון דער רויטער ארמיי פון מזרח אויף מערב, מ׳האט געפילט אז די מלחמה דערנענטערט זיך מיט ריזן שריט.

הארט פארן אויסברוך פון קריג, זענען ארעסטי׳רט און פארשיקט געווארן עטלעכע יידישע משפחות.

דעם 22־טן יוני 1941 האבן די היטלעריסטישע הארדעס אויף א פאררעטערישן אופן, ניט דעקלערנדיק פריער קיין קריג, באפאלן ראטנפארבאנד און דערמיט הויבט זיך אן דער טרויעריק שוידערלעכער סוף פונם יידישן דאוויד־הארעדאק...

חורבן און אומקום

די פאניק איז געווען זייער גרויס. די יידן האט באפאלן א טויט־שרעק. די „הארעד־טשוקעס״ זענען געווען האפערדיק. די סאוויעטישע מאכטהאבער פון שטעטל זענען געווען צערודערט.

די יוגנט אין שטאט איז גלייך מאביליזירט געווארן. ניט אלע זענען אבער גענומען געווארן אין דער ארמיי. די, וועמענס סאציאלע אפשטאמונג איז ניט געווען קיין פאסיקע, האט מען דערנאך באפרייט.

ס'האבן זיך באוויזן דייטשישע אעראפּלאנען איבערן שטאט און טראַץ דעם, וואס זיי האבן ניט באמבארדירט, האבן זיי דאך געשאפן א געפערלעכע פּאניק.

די דייטשישע חיילות זענען מיט א געוואלטיקער קראפט געגאנגען פאַרויס. די רויטע ארמיי, האט אין אומארדענונג און בהלה, אפּגעטראטן. די סאוויעטישע פירער פון שטאט האבן זיך גענומען עוואקואירן.

הונדערטער יידישע יונגעלייט און גאנצע משפחות האבן זיך געלאזן צו דער פריערדיקער סאוויעטיש־פוילישער גרענעץ, מיט צוועק זיך צו עוואקואירן קיין רוסלאנד, כדי אזוי ארום צו אנטלויפן פון די היטלעריסטישע מערדערישע הענט.

ליידער האבן זיי אלע אויף דער אלטער גרענעץ געפונען א שטארקע סאוויעטישע וואך, וועלכע האט דורכגעלאזן בלויז די, וואס האבן געהאט ספּעציעלע דערלויבענישן דערצו, — די איבעריקע זענען ניט דורכגעלאזן געווארן און זיי זענען געווען געצוווּנגען צוריקצוקערן זיך אין דאוויד־האראדאק. ס'זענען פון דער גרענעץ אויך צוריקגעשיקט געווארן די סאוויעטישע מאכט־האבער פון שטאט מיט א באפעל צו בלייבן דארט ביז דער לעצטער מינוט.

די דייטשן האבן שוין פארנומען פּינסק, לוניניעץ, לאכווע, מיקאשעוויטש, און אין דאוויד־האראדאק זענען זיי נאך ניט געווען. די שטאט איז פאקטיש געווען אָן א מאכט. דאוויד־האראדאק איז ניט פארנומען געווארן דערפאר, וואס זי איז ניט געלעגן ביי קיין באן־ליניע און ניט ביי קיין שאסיי. די „האראדטשוקעס" האבן זיך ניט געקענט דערווארטן ביז די דייטשן וועלן אליין אריינקומען און זיי האבן ארויסגעשיקט קיין פּינסק צו דער דייטשישער מיליטערישער מאכט א דעלעגאציע מיטן פעלדשער מארייקא אין דער שפּיץ, וועלכע האט פארלאנגט, אז די דייטשן זאלן וואס גיכער אריין אין שטאט. דערביי האבן זיי געמאלדן די דייטשן וועגן דער גרייטקייט פון די „האראדטשוקעס" מיטצוארבעטן מיט זיי. זיי האבן פארלאנגט, אז מ'זאל מאכן א שנעלן סוף צו דער יידישער באפעלקערונג פון דאוויד־האראדאק.

די דעלעגאציע איז צוריקגעקומען א צופרידענע פון די „פאזיטיווע" רעזולטאטן, וועלכע זי האט דערגרייכט.

נאכן צוריקקער פון דער דאזיקער „דעלעגאציע" האבן זיך פארשפרייט קלאנגען, אז די רויטע ארמיי האט אנגעהויבן אנגרייפן און צוריקשטויסן די דייטשן. אן אימה איז אנגעפאלן אויף דער „דעלעגאציע" און זיי זענען אנטלאפן אין פּינסק. ליידער האט זיך אין א פּאר טעג ארום ארויסגעוויזן די ידיעה פאר א ניט ריכטיקער און די „דעלעגאציע" איז צוריקגעקומען אין שטאט און מיט זיי די דייטשן.

דעמזעלבן טאג האבן די „האראדטשוקעס", אין וועמענס שפּיץ עס זענען געשטאנען דער אויבנדערמאנטער מארייקא, די ברידער טאניא און ליאווא קאסארעוו, קולאגא, יעווּפלאוו, א.אנד., איינגעארדנט אונטערן פרייען הימל א מיטינג לכבוד דעם „גרויסן היסטארישן טאג".

די דייטשן האבן איבערגעגעבן די ציווילע מאכט אין די הענט פון די „האראדטשוקעס" נאמינירנדיק אלס בירגערמייסטער פון שטאט מארייקען און אלס קאמענדאנט פון דער ציווילער פּאליציי ליאווא קאסארעוו.

די יידן האבן באקומען א באפעל אנצוטאן מגן־דוד'ס.

דעם 16־טן אב תש"י איז ארויסגעגעבן געווארן א באפעל, אז אויף צומארגנס 6 אזייגער פרי דארפן זיך אלע יידישע מענער אין עלטער פון 14 יאר און העכער צונויפקלייבן אויפן מארק קעגנאיבער דעם קאטוילישן קאשציאל, מיטנעמענדיק מיט זיך לאפאטעס. ס האט געהייסן, אז מ'וועט זיי פירן אויף ארבעט.

צומארגנס פרי האבן זיך די יידן אנגעהויבן צונויפקלייבן אויפן מארק, וועלכער איז געווען ארומגערינגלט מיט דייטשישע באוואפנטע ס.ס.־לייט און פיל „האראדטשוקעס".

נאכדעם, ווי אלע האבן זיך צוגעשטעלט, האבן זיך די „האראדטשוקעס״ געלאזט איבערן שטאט קאנטראלירן צי זענען דאָ אזעלכע, וועלכע האבן זיך אויסבאהאלטן.

די ברידער איסר און הערשל גורוויטש, וועלכע זיי האבן געפונען אין א באהעלטעניש, האבן זיי אויפן וועג צום מארק אויסגעשטאכן די אויגן.

אלע צונויפגעזאמלטע אויפן מארק, האט מען צופוס אוועקגעפירט, אונטער א שטארקער, פון די ציין ביז די פיס, באוואפנטער ס.ס.־אפטיילונג, ביי דער באגלייטונג פון הונדערטער „האראדטשוקעס״, קיין חינאווסק, א דערפל, 7 קילאמעטער ווייט פון דאוויד־הארადאק, ווו ס׳זענען שוין פון פאריס געווען צוגעגרייטע גריבער.

ארומגערינגלט פון אלע זייטן מיט הארמאטן און מאשינען־געווער, האט מען זיי ביז איינעם אויסגעשאסן.

די קולות און געשרייען פון די אומגליקלעכע קרבנות האבן זיך געטראגן אין דער לופט און דערגרייכט אזש ביז דאוויד־הארადאק.

די פארזאמעלטע „האראדטשוקעס״ האבן דערביי אויסגעפילט א דרייענדיקע מיסיע: זיי האבן געהיט, אז קיין איינער זאל ניט אנטלויפן פון פעלד, זיי האבן אראפגענומען די גאלדערנע פינגערלעך, זייגערלעך, ארויסגעריסן די גאלדערנע ציינער, אויסגעטאן די זאכן און אראפ־געצויגן די שיך מיט די שטיוול פון די פיס און צום סוף האבן זיי אויסגעפילט די ארבעט פון ווארפן די קרבנות אין די גריבער אריין, ניט קוקנדיק אויף דעם, צי זענען זיי אינגאנצן טויט, צי האלב לעבעדיק.

בלויז 2 קינדער האט זיך איינגעגעבן צו ראטעווען פון דער דאזיקער מורא׳דיקער שחיטה און אומבאמערקטערהייט צו אנטלויפן. בלאנקענדיק איבער די פעלדער האבן זיי זיך צוגעשלאגן צו א פארטיזאנער־אטריאד און אזוי ארום געבליבן לעבן.

* * *

אין שטאט האט זיך אפגעשפילט די צווייטע טייל פון דער מורא׳דיקער טראגעדיע.

די פרויען מיט די קליינע קינדער האבן באקומען א באפעל, נאכדעם ווי די מענער זענען ארויסגעפירט געווארן פון שטאט צו דער שחיטה, צו פארלאזן אין פארלויף פון א שעה דאוויד־הארადאק.

די עטלעכע מענער, וועלכע ס׳האט זיך איינגעגעבן אויסצובאהאלטן און ניט ארויסגיין צו דער „ארבעט״, און צווישן זיי דער רב ר׳ משה׳לע, חיים מוראווטשיק א. אנד. האבן זיך איבער־געטאן אין פרויען זאכן און זענען מיטגעגאנגען מיט אלע פרויען און קינדער. ביים בריק, אבער, זענען געשטאנען „האראדטשוקעס״ און האבן קאנטראלירט, צי זענען צווישן די פרויען ניטא קיין איבערגעטוענע מענער.

אלע איבערגעטוענע מענער, זענען דורך די „האראדטשוקעס״ דערקענט געווארן. זיי האבן זיי אויף אן אכזריותדיקן אופן צעשלאגן און דער׳נאך זיי געווארפן פון בריק אין טייך אריין.

אט אזוי האט זיך ארויסגעלאזט א מחנה פון עטלעכע טויזנט פרויען און קינדער אין א שוידערלעכן וועג פון וואנדערן, ניט וויסנדיק ווו צו גיין.

2 וואכן האבן זיי געוואנדערט איבער פעלדער, וועגן און אומוועגן. קיין איין שטאט האט זיי, טראץ די באמיאונגען פון יענע יידן, ניט געוואלט אויפנעמען. בלויז עטלעכע צענדליק פרויען און קינדער האט זיך איינגעגעבן איינצוארדענען ביי זייערע קרובים אין די ארומיקע שטעטלעך ווי: לאכווע, סטאלין און לונינעץ. די איבעריקע האבן 2 וואכן געוואנדערט, אויס־שטייענדיק הונגער, קעלט און פייניקונגען פון די פויערים, וועלכע פלעגן אויף זיי אנפאלן, שלאגן, פארגוואלטיקן א.א.וו.

אין פארלויף פון די דאזיקע 2 וואכן, זענען אלע, הפקר געבליבענע יידישע הייזער מיט יידיש האב און גוטס צעראבירט געווארן. פיל יידישע הייזער האבן די אַרומיקע דארפישע פויערים צענומען און איבערגעפירט אין די דערפער און אין פיל הייזער האבן זיך ארייגעקליבן די „האראדטשוקעס".

נאך א 2־וואכיקן וואנדערן זענען די פרויען מיט די קינדער צוריקגעקומען צו די טויערן פון דאוויד־האראדאק וועלכע האט זיי „באווילִיקט" אויפצונעמען. פארשטייט זיך, אז אין זייערע הייזער האָט מען זיי שוין ניט אריינגעלאזט און ס׳איז געשאפן געווארן פאר זיי אין א פּאָר געסלאך ווו ס׳זענען געווען גוישע הייזקעס, א געטא.

א יאר צייט האט דער דאזיקער געטא „עקזיסטירט". אין פארלויף פון דאזיקן יאר, איז מער ווי א העלפט אויסגעשטארבן פון עפידעמיעס, „צופעליקע מארדן" און פון הונגער (אפיציעל האבן די געטא־איינוווינער באקומען 100 גראם ברויט א טאג אויף יעדן קאפ — פאקטיש פלעגט מען מינימום 2 מאל אין וואך קיין ברויט איבערהויפט ניט פארטיילן).

נאך א יאר פון אומגעוויינלעכע יסורים און שרעקלעכע איבערלעבונגען, זענען אלע לעבנס־געבליבענע פרויען און קינדער, ווי אויך א 3—4 דערוואקסענע מענער, ווי צ.ב. וועלוול קושניר, וועלכן די דייטשן האבן פון דער מענער שחיטה איבערגעלאזט ביים לעבן, ווייל ער איז געווען א מומחה אין פאררינכטן ניי־מאשינעס — אלע זענען זיי אין א געוויסן טאג (ליידער ווייסן מיר ניט די דאטע) ארויסגעפירט געווארן צום זעלבן ארט, ווו די מערדער האבן מיט א יאר צוריק אומגעבראכט די מענער, און דערשאסן געווארן.

אט אזוי איז פארענדיקט געווארן די קרוב צו 500 יאריקע עקזיסטענץ פון יידישן ישוב אין דאוויד־האראדאק.

* * *

אין פארלויף פון דער 3־יאריקער היטלעריסטישער אקופאציע פון דאוויד־האראדאק האט א פארטיזאנער־אטריאד כמעט טאג־טעגלעך אפגעשטאט „וויזיטן" אין דאוויד־האראדאק פאראורזאכנדיק פיל שאדן די דייטשן און פיל קאפ־ווייטיק די „האראדטשוקעס".

די פארטיזאנער האבן פארברענט כמעט אלע יידישע הייזער אין שטאט, כדי די „האראדטשוקעס" זאלן ניט קענען געניסן פון יידיש האב און גוטס. זיי האבן אויפגעריסן די שטאטישע עלעקטרישע סטאנציע, זיי האבן פון מאל צו מאל געמאכט אנפאלן אויף דער שטאט ברענגענדיק צו מענטשלעכע קרבנות הן פון די דייטשן און הן פון די „האראדטשוקעס", זיי האבן אין פארלויף פון דער גאנצער צייט געהאלטן אין שפאנונג די שטאט.

אין דאזיקן פארטיזאנער־אטריאד האט זיך אויסגעצייכנט מיט אומגעוויינלעכן מוט און געוואגטקייט א יידיש מיידל (ווּעמענס נאמען און גורל ס׳איז אונז ליידער ניט באקאנט), וועלכע איז ביי יעדן אנפאל פון פארטיזאנער־אטריאד אויפן שטאט געווען תמיד די ערשטע און אפגעטראטן איז זי די לעצטע.

זי האט מיט איר העלדישן האלטן זיך געווארפן אן אימה אויף די דייטשן און „האראד־טשוקעס" און גלייכצייטיק צוגעגעבן מוט אירע חברים די פארטיזאנער.

* * *

אין 1944 איז דורך דער רויטער ארמיי באפרייט געווארן דאוויד־האראדאק פון די מערדערישע היטלעריסטישע אקופאנטן.

ליידער האט זיך שוין דאן קיין איין לעבעדיקער ייד אין שטאט ניט געפונען.

עטלעכע צענדליק אנפירער פון די „הארעדטשוקעס" זענען אנטלאפן צוזאמן מיט דער דייטשישער ארמיי.

עטלעכע פון די יידן, וועלכע זענען געראַטעוועט געווארן אדאנק דעם, וואס זיי זענען געוועזן אין צייט פון קריג אין ראטנפארבאנד, ווי: הערשל קארמאן, מיט זיינע 2 זין נטע און מאטעס (היינט אין ישראל), איצל נאכמאנאוויטש (היינט אין די פאראייניקטע־שטאטן פון אמעריקע), מענדל קראוטשיק (היינט אין ישראל) און ליטמאן מוראווטשיק (היינט אין ישראל) האבן נאך דער באפרייונג, באזוכנדיק דאוויד־הארעדאק געטראפן א חרובע פארברענטע שטאט אָן איין לעבעדיקן ייד און א ריזן ברודער־קבר, ווו ס'רוען די פארפייניקטע דאוויד־הארעדאקער יידן.

אין יעדן הויז פון די „הארעדטשוקעס" האבן זיי געזען יידיש מעבל און יידישע זאכן. אויפן מארק האבן די „הארעדטשוקעס" געהאנדלט מיט יידישע בגדים, מיט קאפאטעס; די פרויען פון די „הארעדטשוקעס" האבן געטראגן אויף די קעפ טיכלעך, געמאכטע פון יידישע טליתים.

זיי אלע האבן, אבער, קיין זאך ניט געוואוסט צו דערציילן. די גאנצע שולד האבן זיי געווארפן אויף די דייטשן און אויף די אנטלאפענע פירער פון די „הארעדטשוקעס"; זיי אליין דאגעגען „ווייסן גארניט", „באדויערן", „זענען דאן אין שטאט ניט געווען", „האבן אויך געליטן פונם דייטש" — מיט איין ווארט: גאט די נשמה שולדיקע שעפעלעך — כמעט מארטירער...

* * *

היינט צו טאג איז אין דאוויד־הארעדאק נישטא קיין איין ייד.

* * *

די שארית הפליטה איז אין איר גרעסטער מערהייט אין ישראל. עטלעכע זענען פארבליבן אין ראטנפארבאנד, אייניקע אין פוילן און געציילטע האבן אויסגעוואנדערט קיין אמעריקא.

י. ליפשיץ

פון די קינדער יארן

מאטל סלוצקי (ניו־יורק)

דאוויד־האראדאק מיט 50 יאר צוריק

(זכרונות)

שווער צו זאגן מיט וואס דאס קליינע שטעטעלע דאוויד־האראדאק זאל זיך שטארק אונטערשיידן פון אנדערע קליינע שטעטלעך, וועלכע זענען, ווי זי, ארייננגעשטעקט אין די טיפע בלאטעס פון פאלעסיע. כמעט זייער זעלבער שניט הייזער, גאסן, שולן, קראמען, מארק און די זעלבע פרנסות, צרות, ליידן און זארג.

דאוויד־האראדאק האט ניט ארויסגעגעבן פון זיך קיין אנשי־שם, אין וועמענס זכות זי וואלט געקענט צינדן פאר זיך א נר־תמיד אין דער געשיכטע פון די ווייסרוסישע יידן.

קאידאנאוו האט געשמט מיט דעם קאידאנאווער רבי; מיט אברהם רייזין; סטאלין האט זיך קונה־שם געווען מיט דעם סטאלינער רבי. דאוויד־האראדאק, האט, אבער, אזא מזל ניט געהאט.

דאך, פאר דעם געבוירענעם און דערצויגענעם אין דאוויד־האראדאק, האט דאס שטעטל אן אייביקן רייץ. „האראדאק־סאלאדאק״ — פלעגן זאגן די מיעשטשאנעס — א זיסע שטאט!

אפילו, ווען מען פלעגט זי פארלאזן יונגערהייט, נאך זייענדיק א יינגל — ווי די מערסטע דאוויד־האראדאקער, וועלכע לעבן יעצט אין אמעריקא — טראגט יעדערער ארום אין זיין הארץ א בענקשאפט נאך דער אלטער היים.

ווי פארשיידן ס'זאלן ניט זיין די זכרונות און די איינדרוקן, וואס יעדער איינער פון אונז,

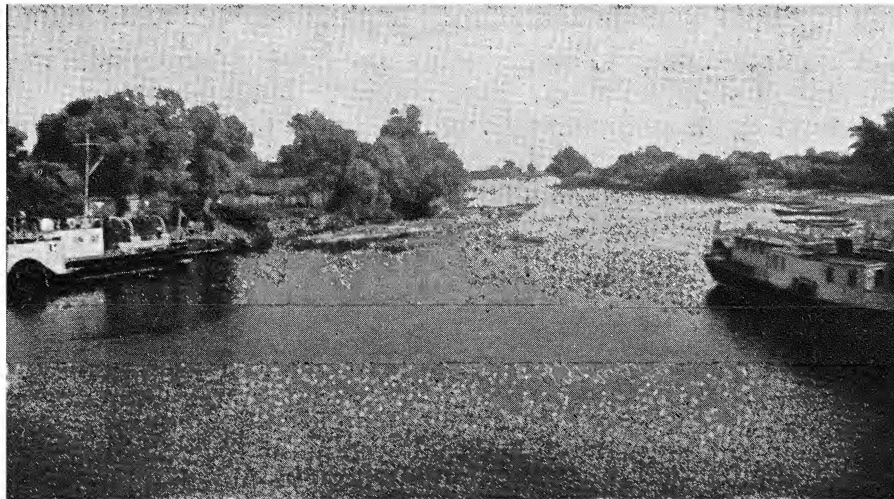


די גרעבליע

דאוויד־האראדאקער, האט מיט זיך מיטגענומען פון זיינע יוגנט־יארן, וועט אבער דער טייך הארין, וועלכע לויפט דורך כמעט אין מיטן שטאט, ביי אלעמען אן אויסנאם איינגעקריצט זיין מיט ליבע אין זכרון.

ניט יודאוויטשעס מויער, ניט די גרעבליע, דער מארק, די אלשאנער־גאס, דער „לוזשאק", די „באלאטא", די אלפינער־גאס, די וועלעמיטשער־גאס, דער שול־הויף און די אלע גאסן און געסלאך ארום, ניט דער בארג, נאר דער טייך וועט אייך באגעגענען און אייך אפגעבן דעם ערשטן „ברוך הבא" — פון וועלכער זייט איר זאלט ניט אנקומען אין שטעטל.

ווו דער גורל זאל אייך ניט פארווארפן, צי אין די הייסע זאמדן פון מדבריות, צי ביי די ברעגעס פון פאסיפיק אדער אטלאנטיק — אויב נאר איר זייט א געבוירענער און דערצויגענער אין דאוויד־הארארדאק, — וועט אייך דער טייך נאכגיין אייער גאנצן לעבן און פארנעמען אן אנגעזעענעם ארט אין אייער געדעכעניש.



נהר „הורין" בימי גיאות
דער טייך „הארין" — פרילינג צייט

דער טייך הארין איז די אמתע „אשת חיל". זי איז די שפייזערין און פארזארגערין פון כמעט דאס גאנצע שטעטל. מאנכע מאכט זי רייך און אנדערע ארעם.

ביי איינעם רייסט זי אפ זיין הויף, די שטאל מיט דער בהמה און דעם צוויטן, אויפן קעגנאיבערדיקן ברעג — שיט זי אן ערד פאר א סאד און גארטן.

דער טייך פירט שיפן, פליטן, בארזעס און פאראכאדן, ער פילט אן די פישער ניעוואדן (נעץ) מיט די בעסטע פיש, ער האדעוועט אוים אויף זיין שויס סטאדעס גענדז, וואס באשפייזן מיט זייער פלייש און שמאלץ די שטעטלדיקע איינוווינער און מאכן ווייך מיט זייער פוך די געלעגערס אויף די בעטן.

ווי שיין איז דער טייך זומער־צייט!

אויף זיינע ברעגעס גייט אן אן אומדערמידלעכע מענטשלעכע ארבעט סיי באטאג און סיי באנאכט.



שפת נהר „הורין" בדויד־הורודוק
דער ברעג פון טייך „האָרין" אין דאוויד־האראדאק

אט בויען זיך די גרויסע פראכט־שיפן: „בארלינעס", „גאנטשארעס", „טשייקעס" און „לייבעס"; אט שווימען געהילצן געבונדן אין פליטן, וואס גייען העט־ווייט קיין פרייסן; אט גייען די צוויי קליינע פאראכאדן „וויון" און „סטרעקאזא" — איינער קיין נירטשע און דער צווייטער קיין ווידיבאר—סטאלין. זיי, די פאראכאדן, זענען די פריילעכע „פארמיטלער" צווישן דאוויד־האראדאק און דער אויסערלעכער וועלט. זומער באדט מען זיך אין טייך, מ'שפילט זיך, מ'שפאצירט אויף גרויסן האלצערנעם בריק, מ'לויפט באגעגענען דעם אנקומענדן פאראכאד, כאטש מ'דערווארט קיינעם ניט....

אין די פארנאכטן, לאזט זיך די שטעטלדיקע יוגנט ארויס שפאצירן לענגאויס די ברעגעס פון טייך, הינטער מרדכי־זעליגס סאד, אין טשיפאוסקעס געסל, ארום דעם קלויסטער בארג, אויף טוריער שליאך, אויפן וועג צום כוואראסקער ווינט־מיל, אדער ביי די קוזשניעס אויפן „באלאטא"...

עס געדענקט זיך דאס שטעטל אין אירע פראספערישע טעג. ס'האבן דאן געשמט מיט זייער רייכטום אזעלכע גבירים ווי יודאוויטש, די ברעגמאנס, ליפמאן לאדעצקי, אהרן־לייב דער ארליער, לייבקע גרושקין. פסח יאשקעס און א פאר אנדערע. זיי זענען געווען די „מזרח־וואנט־יידן" פון „גרויסן" און „נגידישן" בתי־מדרשים.

דעם גרעסטן שטעמפל אויף דאוויד־האראדאק האט איבערגעלאזט יודאוויטש. ער האט פיל ארומגערייזט אין אויסלאנד און געבראכט מיט זיך קיין דאוויד־האראדאק „אייראפייאישע השגות". אים האט זיך, וואס אן אמת, ווייניקער איינגעגעבן צו אייראפייאיזירן דאוויד־האראדאק, ווי א שטייגער פיאטר דעם גרויסן מאסקווע, דאך האט יודאוויטש פיל בייגעטראגן, אז דאס שטעטל זאל פארשענערט ווערן.



יודאוויטשעס מויער

אט שטייען זיי פאר מיינע אויגן די געביידעס, וואס ער האט אויפגעבויט: יודאוויטשעס צווייטשטאקיקער מויער מיט די צעשפרייטע אדלער־פליגלען, פון ביידע זייטן, די האלבע זייט גאס געמויערטע קראמען, דער האטעל „אמאליא" אינם מויער, דער גרויסער סאד מיטן געמויערטן פלויט ארום אים, וואס האט דעם מויער ענלעך געמאכט צו א באראנען־שלאס פון מיטלאלטער, דער בריקעלע הינטערן סאד, וואס האט געפירט קיין זלאדעיעווקע. אט איז דער גרויסער בית־המדרש, וואס יודאוויטש האט אויפגעבויט אויפן שול־הויף אין א סטיל און געשמאק, וואס וואלט געפאסט גיכער פאר א דייטשישער שטאט, ווי פאר א שטעטל אין די פאלעסיער בלאטעס. יודאוויטשעס צעגעלניע אויפן אלפינער שליאך, וועלכע האט פראדוצירט ציגל מיטן איינגעפרעסטן קאליגראפישן רוסישן בוכשטאב 10 („יו"). דער שיינער אידילישער וואסער־מיל, וועלכען מ'האט גערופן „דער אלפינער מיל" — אן אויסגעבענקטער מאדעל פאר א פייזאזשן־מאלער. און אחרון אחרון, יודאוויטש אליין: זיין הויכע פיגור, דער אנגעגעסענער בויך, זיין שטרענג פריצישער פנים מיט די קאלטע שארפע גרויע אויגן. זיינע שפיציג־דין־פארדרייטע וואנסעס, וועלכע האבן דערמאנט דעם באראן הירש גינזבורג, זיין צילינדער־הוט און דער גראבער שטעקן מיט דער הירשן־הארן גאלקע.

עס האט אפגעבליט יודאוויטשעס צייט און די ברעגמאנס זענען ארויפגעשוואומען אויף דער פאן. זייער מסחר איז געווען בארלינעס. די בארלינעס האבן געפירט פראדוקטן פון פאלעסיע און ווייסרוסלאנד קיין אוקראינע און גרויס־רוסלאנד און פון די דניעפר ברעגעס צוריק קיין פאלעסיע.

די ברעגמאנס האבן צעבויט זייערע שפייכלערס פון דאוויד־האראדאק ביז קרעמענטשוג און יעקאטערינאסלאוו. די בארלינעס האבן געפירט ווייצנמעל פון קיעוו, פאלטאווע און כארקאוו;

צוקער, זאלץ, גרויפּן, אויל, קוילן און פיל אנדערע פּראָדוקטן איבער די וואַסערן פון פּריפּיעט און דניעפּר ביז די סאַמע פּאַראַגן.

זייער בוקסיר־פּאַראָכאָד „מאָנטיפּיארי״, פלעגט באַזוכן אונזער שטעטל נאָר איין מאָל אין יאָר. הערבסט צייט, איידער דער ווינטער קומט אָן און די טייך ווערט פאַרפרוירן, פלעגט דער פּאַראָכאָד ברענגען צושלעפּן אַ לאַנגן עשאַלאָן פון הויך־בייכיקע באַרלינעס און זיי איבערלאָזן דאָ אויף די ברעגעס פון האַרין, קעגנאיבער מאַכע רימאַרס ברעג אויף וועלכן מ׳האָט זיי אויפגעבויט, אויף איבערצוווינטערן.

מיט די באַרלינעס פלעגן אָנקומען אויך זייערע באַלעבאַטים. יאָסל, יענקל און מאָטל ברעגמאַן.

זייערע טייערע טכוירענע פּוטערס מיט די קאַטיקענע קוטשמעס האָבן צוגעגעבן אַ באַזונדערע חשיבות צו דער מזרח־וואַנט פון גרויסן בית־המדרש. אפילו דער סלאָנימער רב מיט זיין לאַנגער רויטער באָרד האָט אין זיין ווינקל נעבן ארון־קודש אויך צוגעקראָגן אַ באַזונדער וואַזשנעקייט מיטן אָנקומען פון די ברעגמאַנס.

אויך זיי האָבן אָבער אָפּגעבליט זייער צייט און אַנגעהויבן גיך צו וועלקן. דאָס איינציקע וואָס איז פון זיי פאַרבליבן איז דער רום פון יאָסל ברעגמאַנס שיינע טעכטער: גאָלדע ריינע, שפרה שרקע און די שענסטע פון זיי אַלע, רבקהלע ברעגמאַן.

די שפּעטערדיקע גבירים, וועלכע זענען אויפגעקומען נאָך די יודאַוויטשעס און ברעגמאַנס, ווי: לייבקע גרושקין, פּסח יאַשקעס, ליפּמאַן ליאַדעצקי און נאָך אַ פּאָר קלענערע זענען שוין געוועזן יידן, וועמענס פאַרמעגנס פלעגן זיך שוין ניט וואַרפן אַזוי אין די אויגן, ווי די פריערדיקע.

נייע ווינטן האָבן אַנגעהויבן בלאָזן איבער רוסלאַנד און זיי האָבן זיך אויך געלאָזט שפּירן אין אונדזער פאַרוואָרפן שטעטעלע.

* * *

ווי אין אַ קאַליידאָסקאָפּ גייען פאַר מיר דורך די ברויזנדיקע חדשים פון דער רעוואָלוציע כוואַליע פון 1905. ס׳איז פאַרשווונדן די כמעט אומבאַגרענעצטע הערשאַפט פון די גבירים איבערן שטעטל. מ׳האָט זיך שוין דאַן גערעכנט מיט דער דעה פון די „עסעראָווצעס״, „איסקראָווצעס״ און „בונדאָווצעס״.

אין אַ צייט אַרום, ווען די יוגנט האָט זיך איבערצייגט, אַז צו „אַלגעמיינע, דירעקטע און געהיימע וואַל־רעכט״ וועט זי זיך ניט דערשלאָגן, האָט זי באַשלאָסן אין שטעטל מער ניט־פאַרבלייבן. ס׳האָט זיך אַנגעהויבן די גרויסע מאַסן עמיגראַציע קיין אַמעריקע נאָך דער רוסיש־יאַפּאַנישער מלחמה.

אַ חוץ מרדכי לאַפּטשעוואַן, וועלכער האָט בשום אופן ניט געוואָלט פאַרלאָזן דאַוויד־האָראַדאָק — האָבן אַלע אַנדערע „ברידער און שוועסטער״ אַנגעהויבן פאַרלאָזן דאָס שטעטל.

דאָס שטעטל איז פאַראָרעמט געוואָרן און ווען ניט די הילף פון זין און טעכטער אין דער ווייטער אַמעריקע, וואָלט מען אויסגעגאַנגען פון הונגער.

עס האָבן שוין מער ניט אָפּגעקלונגען די לידער און די יונג־ברוסטיקע געלעכטערן פון דער יידישער יוגנט אויף די ברעגעס פון דעם טייך אין די זומערדיקע פאַרנאַכטן. די שיפלעך זענען געשטאַנען פאַריתומטע צוגעבונדן ביי די טייך ברעגן. וואַקסט אונטער אַ בחור אָדער אַ מיידל — פאָרט מען קיין אַמעריקע.

אַן עכאָ פון די גרויזאַמע פּאָגראָמען, וועלכע האָבן געבושעוועט איבער דער לענג און ברייט פון יידישע שטעט און שטעטלעך אין רוסלאַנד, האָט זיך אויך דערטראָגן קיין דאַוויד־האָראַדאָק. אַ האָראָדאָקער מיעשטשאַנין, זוכטער, האָט אין אַ דערבייאיקן דאָרף — אַרלי — דערמאָרדעט

מיט א האק א גאנצע יידישע משפחה פון זיבן נפשות. דער מארד איז אויסגעפירט געווארן ביינאכט, ווען אלע זענען געשלאפן. אן אימה איז אנגעפאלן אויף דער שטאט און אויף די ארומיקע דערפער. מ׳האט זיך דאן געגרייט אויף פאגראמען און דעם שוידערהאפטן מארד האט מען אנגענומען ווי א „נאדערויף".

עס געדענקט זיך ווי יעצט די שרעקלעכע לויה: די וועגענער מיט די הרוגים און מיט די בלוט פארפלעקטע בעטגעוואנט. יענער טראגישער פארנאכט מיט די וועגענער הרוגים איז ביז היינט איינגעקריצט אין זכרון ווי א שרעקלעכער קאשמאר.

* * *

דאוויד־הארעדאק האט פארמאגט פיל בעלי־מלאכות, קצבים, בעלי־עגלות, און פארשטייט זיך, הענדלער, קרעמער, פיש־הענדלער, מעקלארעס און כלי־קודש־מענטשן.

אין יענער צייט, זענען די קצבישע יאטקע־טישלעך געשטאנען אין מיטן מארק, דארט ווו ס׳שטייט יעצט דער קלויסטער. די שטעקנס צוגעקלאפט צו די ברעגן פון די טישן אויף וועלכע די וואגן פלעגן הענגען, האבן דעם מארק ענלעך געמאכט צו א גארטן פון בעבלאך.

עס קלינגט מיר נאך יעצט אין די אויערן דער געפילדער, זידלעריי, געשרייען, דער טעמפער קלאנג פון די העק אין די יאטקע־קלעצער און דער ווילדער ארומרייסן זיך פון די הינט צוליב א ביין. א שטיקל פלייש און צוליב „חזקה" פאר א יאטקע.

די קצבים פלעגן אריין צו אונז אין שטוב דאווענען „מנחה". אנשטאט א פארטוך, האנדטוך אדער נאז־טיכל, פלעגן זיי זיך באנוצן מיט די פארהאנגען אויף די פענסטער. ווען זיי האבן פארלאזט די שטוב נאכן דאווענען, פלעגן די פארהאנגען בלייבן הענגען ווי צוזאמענגעפלאכטענע פערדישע עקן... צופיל טענות צו זיי האט מען אבער ניט געקאנט האבן, ווייל וואלטן זיי געוואלט זיך אפווישן אן די פאלעס פון די קאפטנס, אדער מיט די ארבל פון די לייבלעך, וואלט זיך דאס זיי בשום אופן ניט איינגעגעבן. די הענט פלעגן זיך אראפגליטשן פון די, מיט פעטס און בלוט פארטינקעוועטע מלבושים און בלייבן נאס ווי פריער...

שבת צו נאכט פלעגן זיי קומען צו אונז אין שטוב, כדי זיך אפחשבונען צוליב די שותפותדיקע „שטיקלאך" וואס זיי פלעגן איינקויפן און קוילענען דורך דער וואך.

דער גרויסער שווארצער טיש אין עס־צימער איז געווען פארשריבן פון קרייד מיט קייקעלעך און פאסיקלעך. אפגעווישט מיטן פינגער אן עקעלע פון א האלבער קייקעלע און צוגעשטעלט פון אויבן א קעציש אויערל — אט דאס איז געווען זייער אריטמעטיקע, וואס נאר די קצבים האבן זי פארשטאנען. ס׳פלעגט אפט טרעפן, אז מיטאמאל איז אויסגעבראכן א געשריי מיט א קריגעריי, וואס פלעגט זיך ענדיקן מיט א געשלעג. און אויב שלאגן זיך, איז ניט אויף קאטאוועס: מ׳פלעגט זיך באמיען צו טרעפן אין די סאמע פילבארסטע קערפער־טיילן און ניט איין קצב איז נאך אזא געשלעג אוועק מיט „אפגעשלאגענע" לונגען און אנגעהויבן דערנאך מיאוס הוסטן...

מייך טאטע, פלעגט ביי די קצבים אפקויפן די פעלן און די טריפה פליישן און דערנאך עס אפשיקן אין די פאלקן פאר די סאלדאטן.

אויך די בעלי־עגלות פלעגן זיין אפטע ארייגייער צו אונז אין שטוב. זיי פלעגן פירן די פעל און די פליישן צו די שיפן, פאראכאדן און צום באן אין לאכווע.

די בעלי־עגלות זענען צוטיילט געווען אין גרופן. יעדע גרופע האט געהאט א מאנאפאל איבער א געוויסן מארשרוט. אזוי זענען געווען: „לאכווער" בעלי־עגלות „סטאלינער", „טוראווער" און „פינסקער". איין גרופע ביי דער צווייטער האט ניט משיג גבול געווען. אויסער זיי זענען

אויך געווען „מארק בעלי־עגלות". זיי פלעגן פאנאנדערפירן פון די הורטאוויניקעס צו די קרעמער א זעקל מעל, א פעסל גאזע אדער צופירן א ייד אין א שכנותדיקן דארף.

די קצבים און בעלי־עגלות זענען, וואס אן אמת, ניט געווען קיין „מזרח־וואנט זיצערס" אין שטעטל — דערפאר אבער זענען זיי געווען די איינציקע פאר וועמען סיי די שטאטישע און סיי די דארפישע גויים האבן געהאט דרך־ארץ.

פלעגט זיך א גוי אנטרינקען און צעיושען קעגן א יידן, אדער אין שענק, אין א קראם צי ביי די אויבסט און בייגל מולטערס אויפן מארק, איז גענוג געווען, אז עזרא דער קצב זאל צוקומען און „ארויפלייגן" זיין גרויסע קצבישע האנט אויף דעם גויס „פאטילניצע" און ס'איז געווארן שא שטיל.

אין דער צייט, ווען מ'האט זיך געריכט אויף פאגראמען אין שטעטל, האבן די קצבים און בעלי־עגלות געבילדעט די גרעסטע טייל פון דער ארגאניזירטער זעלבסטשוץ.

א חוץ די העק, די גירעס פון די וואגנס, די שווארענס פון די בעלי־עגלה'שע וועגנער האט מען זיך אויך צוגעגרייט מיט רעוואלווערן און מיט בלייענע נאהייקעס. מ'האט דאן געהאט פעסט באשלאסן, אז אין פאל פון א פאגראם, זאלן די גויים טייער באצאלן פאר אזא פרווו און מער זיך ניט אנהויבן מיט די יידן. דער סוף איז געווען, אז טראץ דער העצע פון די גלחים, האבן זיך די גויים ניט געוואגט ארויסצוגיין אין קאמף.

דאוויד־האראדאק איז רייך געווען אין שמידן, וועלכע האבן זיך געטיילט אויף פארשיידענע קאטעגאריעס. געווען שמידן, וועלכע האבן געארבעט פאר דער שיף־בויערײ אויף מאכע רימארס ברעג, זיי האבן געמאכט „סקאבקעס", „זשאבקעס", „יארשעס" מיט קעפ ווי לעבלאך ברויט און „שווארענעס" פאר די רודערס. געווען אזעלכע, וועלכע האבן געמאכט גלעקלעך פאר פערד, גויישע מעסערלעך, מעסערס פאר דער שטוב, האק־מעסערס, קליאמקעס, זאוויעסעס, און אייזערנע טירן פאר געמויערטע קראמען און קעלערס. געווען שמידן, וועלכע האבן נאר געשמידט „קופערטן". איינעם אזא געדענק איך — אייזל דער שמיד האט ער געהייסן. חוץ זיין מלאכה אין דער קוזשניע איז ער אויך געווען אן אויסגעצייכנטער בעל־תפילה. געווען ווידער אנדערע, וועלכע פלעגן שמידן פערד, רעדער און וועגענער; דערצו פלעגן זיי אויך געהערן צו חברה־קדישא און כאפן א טרונק בראנפן ביי א בר־מינן, וואס איז געווען אין שטעטל כמעט א טאג־טעגלעכע דערשיינונג. דאס שטעטל האט אפילו אין נארמאלע צייטן געהאט מער לוויות ווי חתונות. א נס, וואס די דאוויד־הארדאקער פרויען האבן פארשטאנען די לאגע און זיך באמיט צו „דעקן" די אבידות. א דאוויד־הארדאקער פרוי, וואס האט געהאט ניט מער ווי א האלב טוץ קינדער איז פאררעכנט געווארן פאר אן עקרה...

די סטאלארעס פון שטעטל פלעגן אויסארבעטן „קופערטן". זיי פלעגן ארומפארן איבער די ירידים און פארקויפן די געשמידטע קאסטנס צו די פויערים. די מערהייט סטאלארעס האבן אבער אויסגעארבעט שטוב־מעבל, טירן, פענסטער און אנדערע שטוביקע זאכן.

בויערס און זעגערס האבן אין נארמאלע צייטן געארבעט אויף מאכע רימארס ברעג ביים בויען די בארזשעס, אויסער דעם האבן זיי געארבעט אויך פאר דער שטאט איבערהויפט נאך א שריפה. שריפות אין אונזער שטעטל, זענען דאן געווען גאנץ אפטע דערשיינונגען און אויב ס'פלעגט זיך אמאל א שריפה פארשפעטיקן, זענען שוין געווען אזעלכע, וואס האבן דעם דאזיקן „גאסט" „איינגעלאדן"...

שוסטערס האבן גענייט פאר דער שטאט און פאר טאנדעט. געווען געהויבענע שוסטערס, וואס האבן גענייט פון כראם, שוואראַ און ראסלעדער און אזעלכע, וועלכע האבן גענייט פון יוכט.

אויך שניידערס זענען געווען געטיילט אויף קאטעגאריעס. שניידער פאר גבירים און פאר ארעמע, געווען אפילו אזעלכע, וואס האבן קוים געצויגן די גרויפן אין וואסער פון קרופניק

די אָרעמע שניידערס האָבן זיך מפרנס געווען פון איבערנייען קליידונג פון עלטערע פאַר יינגערע, פון ווייבערישע אויף מאַנסבילשע א.א.וו.

געווען קירזשנערס, וואָס האָבן היטלען גענייט, איינעם אַזאַ קאָן מען עד היום ניט פאַרגעסן. אויסער אַ היטלמאַכער, האָט ער אויך געדינט פאַר אַ „שטאָט־זייגער". ווען מ׳האָט געהערט משה דעם קירזשנערס „אוזשליוון" הוסט קומענדיק פון מאַרק נאָך איידער דער האָן האָט אויסגעקרייט זיין ערשטן קריי, האָט מען געוווסט, אַז ס׳איז שוין צייט פאַר יידן אויפצושטיין צום ערשטן מנין...

דער איינציגער יידישער באַנדער אין שטעטל איז געווען עליע, אהרן־משה דעם רופא׳ס. דער אַלטער טאַטע, אהרן, האָט נאָך אויך געאַרבעט אויפן הויף. זיי פלעגן מאַכן דראַניצע, קאַיקעס, און פעסער. זיי פלעגן אויך אויסאַרבעטן זייער לאַנגע פעסער אין וועלכע מ׳פלעגט פאַקעווען קליוקווע (רויטע יאַגעדעס), וואָס די פויערים פלעגן אויפקלויבן אין די וועלדער פון פּאַלעסיע יעדן האַרבסט אין די טויזנטער פודן.

מוליאַרעס און מאַנכע שוסטערס האָבן געהאַט נאָך צוגאָב מלאכות אויף דערשטוקעווען זייער פרנסה, אַזוי אַרום, זענען עטלעכע שוסטערס אין דער זעלבער צייט געווען די כלי־זמרים פון שטעטל. דער „כליזמר על הכליזמרים" האָט אָבער געמוזט שטוקעווען די פרנסה מיט זיין אַ שערער און אַ פאַטאָגראַפיסט. דער קלאַרנעטיסט פון דער קאַפּעליע איז געווען אַ מוליאַר. דאַגעגן די „קליינע טרובע", די „גרויסע טרובע", און דער פויקער האָבן איידער דעם שפּילן אויף די חתונות געמאַכט פאַר חתן־כלה די שיך. דער פויקער האָט זיך אויך אַרויסגעהאָלפן מיט טראָגן „שלחמנות", זיין אַ „רופער" און... מיט אַ ביסל אונטערפּאַסטן...

דער זייגער־מאַכער האָט זיך אויך פאַרנומען מיט „פאַרגיסן" קאַלאַשן. איינמאָל איז ער שיעור ניט פאַרבריענט געוואָרן צוליב דעם, וואָס דאָס בענזין האָט זיך פלוצים אָנגעצונדן.

דערפאַר, אָבער, איז דאַוויד־האָראָדאָק רייך געווען מיט רבנים און שוחטים — כמעט ווי מאָזיר און אפשר ווי פינסק. קיין שטעטל האָט זיך אַזוי ניט געקאָנט באַרימט מאַכן מיט אויסערהונגערן אַזויפיל רבנים ווי דאַוויד־האָראָדאָק. פאַרוואָס די רבנים האָבן אויסגעקליבן דווקא די שטאָט אויף צו פּראַווען תעניתים ווייסט נאָר גאָט אַליין...

צוויי פון די שוחטים זענען אויך געווען חזנים; דער שול־חזן ר׳ שמערל, וועלכער האָט געדאַוונט אין דער גרויסער כאָר־שול מיט אַן אייגענעם אויסגעשולטן כאָר און ר׳ לייבע, דער חזן פון גרויסן בית־המדרש.

* * *

דאַוויד־האָראָדאָק האָט דאַן געהאַט איר אייגענע דינאַסטיע „גוטע יידן". עס האָלטן זיך אויף זין און אייניקלעך פון דעם „אַלטן רבי". דער „אַלטער רבי", ר׳ישראל־יוסף האָט געשטאַמט, ווייזט אויס, פון וואָלין — פון קאָרעץ.

די גאַס אַרום דעם „אַלטן רב׳ס" בית־המדרש איז געווען באַזעצט מיט זיינע זין און טעכטער. זיי האָבן געלעבט אין דחקות אָבער מיט ווירדע וואָרעמענדיק זיך אונטער די ווייטע און שוין קאַלטע שטראַלן פון פאַרגאַנגענעם שטערן — זייער זיידן — דעם „אַלטן רבי".

דערפאַר איז געווען פריילעך און לעבעדיק אין סטאָלינער „שטיבל". ווער רעדט נאָך, ווען דער סטאָלינער רבי פלעגט אַראָפּקומען. דאַן פלעגן אַפילו די מתנגדים גיין אין זייערע בתי־מדרשים אויין דורך זייטיקע גאַסן און האַלטן זיך האַרט ביי די ווענט, מורא האָבנדיק אַריינכאַפּן אַ „זעץ" אין האַלדז און נאַקן פון אַ בגילופינדיקן סטאָלינער חסיד. דעם „אַלטן" רב׳ס חסידים האָבן זיך דאַן אוודאי געפילט דערנידעריקט און דערשלאָגן.

דאַוויד־האָראָדאָק איז געווען די קרוין שטאָט פאַרן רב ר׳ ישראל־יוסף; דאָס וואָס סטאָלין איז געווען פאַר ר׳ אהרעלען.

ר׳ ברוכ׳ל האט געהאט זיין אייגענעם בית־המדרש און זיינע אייגענע חסידים. ניט קיין רייכע יידן זענען זיי געווען ר׳ ברוכ׳לס חסידים, קליינע קרעמער און בעלי־מלאכות, דאך האבן זיי זייער רב ניט געלאזט פאלן. און ווירקלעך, קוקנדיק אויפן הדרת־פנים פון דעם רב ר׳ ברוכ׳ל, זיין שיינע לאנגע, גרויע באָרד, זיינע קלוגע, גרויסע, טיפע אויגן; זיין פאטריארכאליש אברהם־אבינו אויסזען, וואלט קיין שטאט זיך ניט דערלויבט צו לאזן הונגערן אזא מענטשן גאנצע זיבן טעג אין וואך...

* * *

צווישן מנחה און מעריב־צייט אין גרויסן בית־המדרש. די שאטנס ווערן אלץ לענגער און ס׳ווערט אלץ טונקעלער ארום. אט זעט מען שוין כמעט גארניט דעם, וואס שטייטביים „עמוד״. מ׳הערט נאר זיין שטימע, וואס קלינגט אזוי מאדנע טרויעריק־זיס און גייט זיך פאנאנדער אין דער דעמערונג. דאס זאגט יאסל דער קצב „ברכי נפשי״.

שפעטער, נאך תפילת מעריב, וועט בערל דער שמש לערנען פאר דעם עולם דעם „שיעור״. דאן ווערט מזרח־וואנט אויס יחוס. ס׳מישן זיך אויס גבירים, סוחרים און בעלי־מלאכות. יחוס איז דער ווער ס׳קאן לערנען.

זיצן זיך טאקע אזוי, האנט ביי האנט, דער הדרת־פנימדיקער גביר פסח יאשקעס, יענקל שאשע־גיטלס, וועלוועל אסתר־חיה׳ס, משה נח־לייבס׳ מיט די קצבים — הערצל דער פראוויק, אייזיק לייבעלעס, געצל און אויך יידן בעלי־עגלות, ווי די צוויי ברידער וואלף און אלטער ארטשיקס.

ס׳איז זומער. די פינסקער בעלי־עגלות פארן קיין פינסק נאר ווינטער־צייט מיטן שליטן, דאן ווען די פאראכאדן גייען ניט. די ברידער וואלף און אלטער ציען זייער זומערדיקע פרנסה פון ארויסקאטשען קלעצער פון טייך, אויף שלמה פייגעלעס ברעג ווו מ׳בויט שיפן. דאס העכסטע וואס זיי פארדינען איז צוואנציק קאפיקעס א טאג. עס סטייעט, וואס אן אמת, נאר אויף זאמדיק־שווארצן ברויט, אפשר אויף א ביסל גרויפן פאר א קרופניק צו א שטיקל קישקע — א שווערער ארעמער לעבן טאקע, אבער דערפאר אין אוונט ביים „שיעור״ ווערט דאס אלץ פארגעסן. מען לערנט תורה!

בערל דעם שמש האט די שטאט סלוצק צוגענומען פאר א ראש־ישיבה און ר׳ דודל האט שוין דאן געלערנט מיט דעם עולם דעם „שיעור״.

נח פנחסעס, האט מיט די יידן אין דעם „אלטן רב׳ס״ בית־המדרש געלערנט „עין יעקב״. דער שול־מלמד, האט געלערנט מיט די יידן אין דער קאלטער־שול חומש מיט רש״י. נאר אין סטאלינער „שטיבל״ האט מען געהוליעט, געזונגען און געטאנצט, ווייל זיי „האבן ניט געגלויבט אין עצבות״.

און אט איז שוין ענדע זומער. עס רוקן זיך אן די ימים־נוראים. דער שמש קלאפט פארטאג מ׳זאל אויפשטיין צו סליחות. איך גיי מיט מיין טאטן אין „נגידישן״ בית־המדרש. ביים „עמוד״ שטייט יענקל ישיעס. זיין הייזעריקלעך־וויינענדיקע שטימע טענה׳ט, מאָנט און בעט זיך. די איבעריקע זאגן נאך און טרערן גיסן זיך פון זייערע אויגן. איך קוק אויפן ארון־קודש און ס׳דוכט זיך מיר, אז דער פרוכת וויגט זיך ווייל די שכינה אין דעם ארון וויינט און קלאגט אויפן ב׳טערן גורל פון פאלק ישראל.

* * *

אין שטאט איז פון דער פרעמד אראפגעקומען א זייער שיינער ייד. ער איז געווען אנגעטאן גרויס־שטעטיש, מיט א פעלערינע, א ווייכן הוט און א שטעקן אין האנט. זיין שיינער פנים באראמט אין א שווארצער ברייטער באָרד און זיינע שווארצע אויגן האבן אים ענלעך געמאכט צו ד״ר הערצל.

דאס איז געווען ישי אדלער. ער איז אנגעקומען פון קרינקי, גראדנער גובערנע און האט אין דאוויד־האראדאק געעפנט א „חדר" אויף צו לערנען מיט די קינדער עברית בעברית.

אנשטאט דעם אלטן באקאנטן „דרדקי־מלמד" מיט זיין „קאנטשיק" האט אדלער פאר־געשטעלט א טיפ פון א מאדערנעם לערער, וועלכער האט איינגעארדנט א חדר לויטן מאדערנעם סטיל. ריין, ציכטיק און דיסציפלינירט.

אין א צייט ארום איז ארופגעקומען אין שטעטל דער „קרומער העלפאנט". דאס איז דער אמתער נאמען פון דעם, וועלכער האט זיך דערנאך באריִמט געמאכט מיט זיין ליטעראַרישן פסעוודאנים א. ליטוואק.

מיט העלפאנטן איז אין שטעטל אראפגעקומען דער „בונד". אדאנק דעם „בונד" זענען דאוויד־האראדאקער בחורים און מיידלאך געווארן „ברידער און שוועסטער". ס'האבן אנגעהויבן אנגעקומען אין שטעטל סטודענטן אויף אפגעבן „אוראקן". ס'איז איינגעריכטעט געווארן אן אומלעגאלע ביבליאטעק, קאנספיראטיווע פארזאמלונגען, שפאלטונגען צווישן די פארשיידענע שיטות פון סאציאליסטישן און נאציאנאלן געדאנק, מיט איין ווארט — ס'איז געווארן זייער פריילעך און רירעווודיק אין דער האלב פארשלאפענער פאלעסיער שטאט אונזערער. דאס זענען געווען די יארן פון דער רעוואלוציע פון 1905.

אין א קאלטן ווינטערדיקן שבת, האט מען אויף א שליטן אין דער באגלייטונג פון א שטארקער פאליציייאישער וואך העלפאנטן אוועקגעפירט פון אונז אין א ווייטער טורמע אדער אין סיביר...

* * *

...ס'איז שווער אוועקצופארן פון דער שטאט, ווו מ'איז געבוירן געווארן און זיך דערצויגן. איבערהויפט איז שווער צו פארלאזן דעם שיינעם טייך. אט דא האסטו זיך געשפילט, זיך געבאדן, געפארן אויף לאדקעס, געגליטשט זיך אויפן אייז, געשטיפט מיט חברים און פאר די אלע שטיפערייען ארייגעכאפט פעטש און „שטורכאטשעס" פון טאטן, פון רבין און, להבדיל, קלעפ פון שקצים אין די טאג־טעגלעכע מלחמות, וואס מיר האבן געפירט מיט זיי...

און דאך איז דאס אלץ אזוי טיף איינגעבאקן אין הארצן אויפן גאנצן לעבן...

בערל נוימאן

ערב שבת

(בילדער פון שטעטל)

דער זייגער שלאגט צוועלף. עס איז שוין האלבער טאג. די זון איז שוין אין מיטן הימל. דער ריח פון די פלעצלאך און פרישינקע בולקעס איז שוין לאנג מיטן ווינט פארשוווּנדן...

א נייער רויך גייט שוין יעצט ארויס פון די קוימענס. גלייך ווי די סטרונעס ציט זיך דער רויך אין הימל אריין און משרתי עליון נעמען אים ארויף אויף די פליגלען און ברענגען דעם „עמוד העשן" א מתנה פארן רבונו של עולם אויף שבת...

ביי גאר פלייסיקע באלעבאסטעס לאזט זיך שוין הערן אין דרויסן דער ריח פון טשאלנט און לאקשענעם קוגל...

נח דער שמיד (א צדיק א ייד געווען), האט שוין לאנג זיין קוזשניע פארמאכט און גייט מיט שנעלע טריט א היים,ער זאל חלילה ניט פארשפעטיקן מקבל פנים זיין דער שבת מלכתא; ווי אין פסוק שטייט: „המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבא".

אין מארק הערט זיך שוין דאס קלאפן פון שלעסער און ריגלען. ביי האלב פארמאכטע טירן, בלייבן נאך די קרעמער א ביסל שטיין, ווארפן א בליק אין פוסטן מארק אריין און איינער

נאכן אנדערן הויבן זיי אן, ניט איילנדיק זיך (אפשר וועט דאך אין דער לעצטער מינוט אנקומען נאך א קונה), צומאכן די קראמען.

ווען נישקע די קרעמערקע הויבט אן פארמאכן איר קראם, גיט זיך ליפא דער בעל־עגלה א רייב די פלייצע אן דער „האליאבליע" פון וואגן, גיט א הויב מיט די אקסלען, בכדי צו פארענדיקן דאס קראצן זיך און געבענדיק א בריטן הילכיקן גענעץ, קריכט ער לאנגזאם אויפן וואגן ארויף... זיין ווייס אויסגעדארט פערדל, בלינד אויף איין אויג, שלעפט קוים די פיס.

„„ניא" — גיט ער א זאג, — און דער פערד, ווי ער וואלט פארשטאנען, אז אויך פאר אים קומט אן דער רו־טאג לאזט זיך פריילעך אין וועג אריין.

ליפא דער ערשטער און נאך אים איזיק „די ציג" פון איין זייט, דער „ברילאנט" מיט זיין זון איצל (ביידע אויף איין וואגן) פון דער צווייטער זייט, אויסגעהארעוועטע יידן מיט הויקער־דיקע פלייצעס און פארמעליקטע קאמזוילן דערווייטערן זיך איינער פון אנדערן. אט אזוי צעשיידן זיך בעל־עגלות, געזעגענען זיך פון געמויערטן פלויט ארום דעם קלויסטער און פארן אהיים אויף שבת...

אויפן צווייטן זייט מארק, נעבן קאפלינסקיס אפטייק הויבן זיך אן צוזאמענצופארן די בכבודיקע בעלי־עגלות פון זייער רייזע קיין לאכווע.

גאר אן אנדער וועלט שטעלן זיי מיט זיך פאר. די פערד: געזונטע, אויסגעפאשעטע און גרויסע, די וועגענער: הויכע, מיט געפלאכטענע „פאלופישקעס" פון הינטן אנגעפילטע מיט שמעקענדיקן היי. ס'באפוצן זיי אויסגעבעטע, באקוועמע, איבערגעצויגענע געזעסן, וועלכע זענען פארויסגעזען פאר דער באקוועמלעכקייט פון זייערע „פאסאזשירן".

אנקומענדיק פון וועג, שטעלן זיי זיך אפ און כאפן א שמועס אויף דער שנעל.

שייקע „דער קייסער" הויבט אן דערציילן זיינע „נסים" פון דער רייזע, דערביי רימט ער שטארק זיין פערד, וועלכער הויבט אן דווקא אין דער מינוט „הירזשען", פונקט ווי ער וואלט פארשטאנען וועגן וואס ס'רעדט זיך....

„מיט מיין פערד קאן איך מיך אויך ניט פארשעמען, זאגט שטיל בנימין דער בעל־עגלה, געבענדיק מיטן בייטש־שטעקל א קיצל דעם פערד אונטערן בויך. דער פערד איז, ווייזט אויס, צופרידן פון קאמפלימענט וואס זיין באלעבאס האט אים געגעבן, גיט זיך א הויב אונטער און מאכט פלייסיק א גרוב אין דער ערד מיט זיינע הינטערשטע פיס...

אשרקע דער טויבער מיט דער שווארצער אויסגעשעטיפטער „פופאיקע", וועלכע איז איבערגעבונדן מיט א שטריק שפרינגט אונטער אינדערהויך הויבנדיק די הויזן. ער דערהערט ניט דעם געשפרעך, קריכט אריין אין מיטן, גלאצט אויס א פאר פריילעכע, בלישטשנדיקע קלוגע אויגן, נעמט אריין דעם קאפ צווישן די אקסלען, שטעלט אן דעם רעכטן אויער אביסל אין דער זייט און פרעגט שטיל — וועלנדיק אויך אריינגיין אין שמועס: „הא? וואס? איר זאגט עפעס?"...

„גארניט... גארניט" — זאגט יאסל דער געלער מיט א שטים פון „אונטערן נאז" — ניט דיר מיינט מען לייבקע, מ'מיינט דעם פערד".

א הילכיקער געלעכטער פון די בעלי־עגלות רייסט איבער די שטילקייט אין האלב פוסטן מארק.

אשרקע ווערט אבער ניט פארלארן. ער גיט זיך א דריי אויפן „פאדבאר" און לאזנדיק הערן א „כוואשטש" פון דער בייטש אין דער לופט לאכט ער גוטמוטיק מיט אלעמען צוזאמען.

דער אלטער דוד טשעסנאק, וועלכער האט זיך א ביסל פארשפעטיקט אין וועג קומט אן, שטעלט זיך אויף א ווילע אפ מיטן פערד און וואגן און ניט אראפגייענדיק פון וואגן גיט ער בכבודיק א זאג: „יידן ס'איז דאך שוין שפעט. ניטא קיין צייט. ס'איז דאך ערב שבת. מ'דארף כאפן א ביסל האבער פארן פערד און פארן אהיים".

זיין פערד נוצט דערווייל אויס די געלעגנהייט, פארהויבט דעם עק און ליידיקט אויס דעם מאגן... ער ווארפט מיטן עק אויף רעכטס און לינקס, טרייבנדיק פון זיך די פליגן און איז גרייט צו גיין אין שטאל אריין אויף שבת...

די בעלי־עגלות באשליסן אנטגילטיק, אז ס'איז שוין צייט אהיימצופארן ערשט דאן, ווען זיי זענען פונדערווייטנס שלמה־פנחסן, וועלכער איילט זיך מיט א פעקל וויסע וועש אונטערן ארעם אין באד אריין.

א באזונדערן חן האט פארמאגט די דאוויד־הארדאקער באד. אט שטייט זי פאר מיינע אויגן די לאנגע געביידע מיט די רויטע ציגל, די הויכע שמאלע פענסטער מיט די קליינע פיר־קאנטיקע שייבאלעך אין זיי.

אין ערשטן פאדער־הייזל פלעגט ליגן צוגעגרייט א בארג בעזעמלעך. אט הייצט זיך דער אויוון און ווארעמט אן דאס וואסער אין דאמף־קעסל וועלכער פלעגט „אפטראנספארטירן" דאס הייסע וואסער דורך רערן אין די צוויי גרויסע פעסער, וואס זענען געשטאנען אויף אייזערנע שינעס אינדערהויך, דערגרייכנדיק ביז צום דאך...

דער פינסטערער קארידאר, האט געפירט אין ערשטן גארדעראבע צימער, ווו ס'איז אין דער לינקער זייט געשטאנען א הויכע שאפע מיט אפגעצאמטע פירקאנטיקע קעסטעלעך פאר די מלבושים. אויף דער אנטקעגנדיקער זייט זענען געשטאנען הילצערנע בענק אויף אפצורוען זיך. פונדאנען האט אויך געפירט א טיר אין „שמייס באד" אריין.



בית המרחץ בדויד־הורודוק
די באד־געביידע אין דאוויד־הארדאק

די „שמייס באד", אדער ווי אנדערע האבן איר גערופן די „שוויץ־באד" האט מיט זיך פארגעשטעלט גאר אן אנדער „וועלט". גאנץ שווער האט זיך געעפנט די טיר, ווייל צוויי שווערע שטיינער, וועלכע זענען צו איר געווען מיט א שטריק צוגעבונדן האבן איר צוריקגעצויגן.

ניט אלע האבן געקענט אהין אריינגיין, ווייל ניט יעדער איז אומשטאנד געווען אויסהאלטן די היץ. ס'פלעגט אפט טרעפן, אז מ'האט געמוזט א פארחלשטן אפגיסן מיט א שעפל קאלט וואסער און אונטער די הענט אין צווייטן קאלטן צימער ארויספירן און אוועקלייגן אים אויף די קאלטע בעטאן בענק, כדי ער זאל צו זיך קומען.

און ס'איז טאקע קיין וואונדער ניט; די פארע איז געווען אזוי געדיכט און אויסגעמישט מיטן ריח פון קויטיקע וועש, וואס מ'פלעגט אויפהענגען אויף די שטעקנס, וואס זענען געווען פארוקט אויפן באלקען אינד'ערהויך, אז ניט יעדעס הארץ האט דאס געקאנט אויסהאלטן.

ד'ערפאר טאקע האט אזא שוואכער ייד ווי ברוך „דער ליאכער" קיינמאל ניט געפילט דעם טעם פון אויספאר'ען זיך אין דער יידישער דאוויד־האראדאקער „שוויץ־באד".

דער איינציקער, וואס האט זיך דארט געפילט גוט, נאך בעסער ווי ביי זיך אינדערהיים, איז געווען משה־מרדכי־זעליקס' דער גראבער. אייביק איז אים וויניק געווען די היץ. ווער רעדט נאך, אז ער פלעגט זיך צוזאמענטרעפן מיט מאיר־הערשלען דעם קצב — אים צו לענגערע יאר, — דאן איז די ארבעט געווען אין פולן ברען.

אט שרייט מאיר־הערשל מיט זיין הייזעריקער שטים: „דערלאנג נאך א שעפעלע!" (אריינצוגיסן א שעפעלע וואסער אויף די זודיקע הייסע שטיינער אין אויוון האט מען געדארפט זיין א מומחה און משה דער גראבער איז אויף דעם געווען א בעל־מלאכה...).

איין שעפעלע נאכן צווייטן, די היץ וואקסט, די פארע קאן מען שוין מיטן מעסער שניידן — א געדיכטעניש פשוט דערשטיקט צו ווערן, ערשט דאן גייען זיי ביידע ארויף אויף דער העכסטער טרעפ און די ארבעט הויבט זיך אן.

בעזימלעך הויבן זיך און לאזן זיך אראפ און צוטרייבן די פארע אויף אלע זייטן. איין שמייס און נאך א שמייס, און א דריטער, פינפטער און צענטער...

„איי, איי, איי" — שרייט איינער פון גרויס פארגעניגן — „אביסעלע העכער... אט, אט, אט... שטארקער... נאך שטארקער... גוט... גוט... איי...!

יעצט לייגט זיך דער צווייטער און דער ערשטער גיט אים אפ כפל כפליים.

און אזוי גייען צוויי אפגעשמיסענע יידן ארויס פונם שוויץ־באד, רויט ווי די בוראקעס, אבער געזונט. „איי איז דאס געווען א באד! זינט איך לעב!..."

און ווו גייען יידן נאכן „שוויץ" — אין מקוה. אין מקוה־צימער איז שוין געווען רואיקער. בלויז די קוויטשערייען פון די קינדערלאך, וועלכע האבן זיך „פאליושקעט" אין וואסער, האבן געשטערט די שטילקייט.

פון מקוה־צימער פירט א טיר אין א צימער, ווו ס'איז אויסגעשטעלט א שורה מיט ווייסע וואנעס. דאס צימער איז געווען פארויסגעזען פאר די נגידים.

און אט זעט מען אריינגייענדיק אין מקוה־צימער א הויכן ברייטביייניקן ייד. דאס איז מרדכי־לייב „דער גענעראל". ער גייט אראפ מיט זיכערע טריט איין טרעפל נאכן צווייטן, בלייבט שטיין אין מיטן מקוה און דאס וואסער גרייכט אים צו דער ברוסט. ער לייגט ארויף די הענט אויפן קאפ, בייגט זיך אביסל אונטער, גיט זיך א דריי רעכטס און לינקס, כדי צו מאכן קיילעכדיקע כוואליעס, וועלכע טרייבן פאנאנדער די בלעטלאך, וואס בלייבן צוגעקלעפט אויפן לייב נאך דער שוויץ־באד. ער טובלט זיך דריי מאל אפ, שטייט דערנאך אויף, ציט זיך אויס אין זיין גאנצער לענג און גלייכט אויס די געלע לאנגע בארד.

נאך אים גייט מיט דראבנע טריט, איינגעבויגן ביז צו דער ערד כמעט, דער אלטער

ר׳ וואלף הללס. נאך איידער ער גייט אראפ דעם לעצטן טרעפל פארשטעלט ער מיט די פינגער פון בײדע הענט אויערן, נאז און אויגן. ווען ער פארלאזט דאס לעצטע טרעפל, בלייבט ער שטיין אין וואסער און קוים וואס מ׳זעט אים דעם קאפ ארויס. שטייענדיק איז ער שוין געטובלט. דאך בייגט ער זיך דריי מאל ארונטער און קוים אפכאפנדיק דעם אטעם, גייט ער לאנגזאם ארויס רייבנדיק מיט איין האנט דאס פנים.

דער טאג שטייט ניט. די צייט לויפט. אין באד ווערט אלץ ווייניקער און ווייניקער. די גאסן ווערן אנגעפילט מיט שבת־דיקייט.

ס׳זעען זיך שוין ארויס דורך די פענסטער די גלאנציקע מעשענע לייכטערס און איבער־געדעקטע חלות אויף די קלאר ווייסע טישטעכער.

ארומגעוואשענע, אויסגעפוצטע מיט גלאנציקע שיכעלאך, דרייען זיך שוין קינדערלאך ארום אין די גאסן — און שיילן יאדער, וואס די מאמעס האבן זיי אין די קעשענקעס לכבוד שבת ארייגעלייגט.

מיידעלאך מיט געפלאכטענע צעפלאך און אויסגעצוואגענע, גלאנציקע מיט נאפט אויסגעוואשענע קעפלאך, בארימען זיך איינע פאר דער אנדערער מיט זייערע שיינע שבת־קליידעלאך.

מיט ווייסע געפרעסטע פאטשיילקעס אויף די קעפ, גייען ארויס אויפן גאנעק די באבעס און ווארטן אויף וועלוול ריישקעס, וועלכער גייט ארום איבער די גאסן מיט א שטעקן אין האנט און זאגט אן, קלאפנדיק מיטן שטעקן אין די לאדנס, אז מ׳דארף שוין ליכט בענטשן.

די זון הויבט אן צו פארגיין. דער טאג גייט אוועק און לאזט איבער דעם פלאץ פארן שטעטלשן הארציקן פרייטיק־צו־נאכט

פון די בתי־מדרשים לאזט זיך הערן דער טעמפולער ניגון פון „לכו נרננה לה׳ נריעה לצור ישענו“...

בערל נוימאן

די באבע האט מיר דערציילט

(זכרונות)

לאנגע טבת אוונטן. אינדרויסן האט געברענט דער פראסט. די שויבן האבן זיך געבלימלט אין פארשיידענע שניי־שפיציקע בערג און געדיכטע טיפע בעריאזע וועלדער, דורך וועלכע מ׳האט קוים געזען די גאס.

אין שטוב, ביי א קליין נאפט לעמפעלע, וועלכער האט ציטערנדיק געווארפן טונקעלע שאטנס אויף די ווענט אויף וועלכע קינדערלאך האבן מורא געהאט צו קוקן, ווייל די באבע האט געזאגט, אז מיטן שטן טאר מען זיך ניט שפילן, ווארום שדים קאנען זיך חלומען, איז אין אזא אוונט געזעסן אויף א נידעריקן פוס־בענקעלע די באבע קעגנאיבער דער „רובע“ ארומגערינגלט מיט די אייניקלעך און געקוקט אויפן פייער, וואס האט פרייליך געטאנצט און געווארפן פייער־צונגען אין שווארצן פאררויכערטן קוימען אריין. פון מאל צו מאל האט די באבע אונטערגעווארפן אין פייער אריין א שמאלע לאנגע קינעלע וועלכע האט טראסקענדיק געווארפן פונקען אויף דער הילצערנער מיט פילינעס באשאטענער פאדלאגע.

פון צייט צו צייט האבן זיך פון דרויסן געלאזט הערן סקריפנדיקע טריט אויפן ווייסן געפרוירענעם שניי, וועלכע ווערן לאנגזאם, לאנגזאם פארשוווּנדן אין דער נאכטיקער שטילקייט אריין.

אין אזא טונקעלער אידיליע שטילקייט, האט די באבע באשע דערציילט אירע אייניקלעך, אז אמאל... גאר אמאל... האט איר באבע איר דערציילט... אז דער (האריין) איז געווען ווייט.... זייער ווייט הינטערן שטאט... און יאר איין יאר אויס האט דער טייך מיט זיינע אייז־קריעות לאנגזאם געשניטן די ברעגעס און מיט לאנגזאמע דורות־טריט זיך דערנענטערט צום שטעטל...

און אייניקלעך האבן די כשוף־מעשהלע פון אמאל ווארט ביי ווארט געשלונגען פון דער באבעס מויל... און קליינע קינדער קעפעלעך האבן ניט פארשטאנען, וויאזוי קאן דער טייך גיין...

דער פירקאנטיקער זייגער מיט זיין אוראלטער געבלימלטער ציפערבלאט און לאנגע מעשענע קייטן מיט די שווערע געוויכטער, וועלכע האבן דער גלאנציקער „אומרוה" הין און צוריק געשטויסן, האט מיט זיין קיינמאל ניט פארשפעטיקטן טיק־טאק... טיקטאק... די קינדערלעך אין דער באבעס שויס אין זיסע חלומות פון וואסער־פייען און מיט דער פראגע „ווי אזוי"... אויף די ליפן, אין א טיפן שלאף איינגעשלעפערט...

* * *

יארן לויפן און קינדערלעך וואקסן אין א נאיווער, צופרידענער, און שטילער באלעבא־טישער רואיקייט. אין געסלאך, פון א גאנץ יאר ניט אויסגעטרינקנטע בלאטעס, האדעווען זיי זיך, ניט האבנדיק די מעגליכקייט א בליק צו טאן, אפילו דורך א קליין פענסטערל, אין דער ברייטער וועלט ארײַן און ניט וויסנדיק וואס דארט טוט זיך.

איז טאקע קיין וואונדער ניט, וואס מיר, שוין אונטערגעוואקסענע קינדער, האבן ניט געקאנט פארשטעלן זיך אין אונזער פאנטאזיע א העכערן מענטש פון איציק דעם נירטשער, א רייכערן ייד פון מאכען און א שוואכערן פון דעם „מאלטשיק"...

צי איז נאך דא אין דער וועלט א פרימערע, גוט־הארציקערע יידענע ווי שרה־איטקע „די בלינדע" ?...

קאן דען געמאלט זיין א בעסערער מצה־שמורה־באקער ווי שמערל בייעזעס ?

און ווו געפינט מען אזא הארציקן זינגער, תהילים־זאגער און הקפות־פארטיילער ווי אברהם־יאסל ?...

וועלכע שטעטל אויף דער וועלט פארמאגט דען א בעסערן חזן מיט משוררים, ווי שמערל לאנסקי מיט זיין כאר ?...

און ווער קאן זיך גלייכן צו דער פרומקייט פונם „מלאכל", וועלכער האט, קיינמאל ניט באקלאגנדיק זיך, איבערגעטראגן מיט אן אייביקן שמייכל איובס צרות ?...

וועלכער יידישער ישוב איז נאך געבענטשט געווארן מיט אזא צדיק, ווי דער רב ר' דודל ?...

ווער נאך האט זוכה געווען צו פילן דעם טעם פון א חסידישן ניגונדל אין א שבתדיקן בין־השמשות ביים רבינס טיש, ווען יאסל קאלוזשני פלעגט פארגלאנצן די אויגן און מיט זיין דינער הארציקער שטים אנפילן דעם חלל פון חסידישן „שטיבל" מיט שבת־דיקע זמירות־טענער ?...

ווער האט דען געקאנט אזוי התלהבותדיק טאנצן אויפן רבינס' טיש ווי שיע דער טוריער ?...

צי איז בנמצא ערגעץ־ווו א קליגערער שוסטער ווי אייזל „טשופטשיק" און בעסערער שניידער ווי יאסל „פודריק"...

און נאך... און נאך פיל פיל יידן, זכרונם לברכה!...

אט אזוי „ווייט", האבן קינדערלעך געקוקט און אזויפיל האבן זיי פארשטאנען...

גליקלעכע, נאיווע, הארציקע קינדער־יארן...

* * *

אין פרילינג טעג, ווען די זון פלעגט ארויס פון איר ווינטערדיקן וואלקן־שלייער און צעוואַרעמען די פון א גאנץ ווינטער אנגעוואקסענע אייז־בערג, וואס האבן דערגרייכט ביז צום אפענעם מויל פון ברונעם אויף דער גאס; ווען די געלע אראפהענגנדיקע פון די שטרוי־דעכער ליכטלעך, וואס דער ווינטער פלעגט זיי אויסטאקן אין פארשיידענע קינסטלערישע פארמען, פלעגן אנהויבן טריפן ווארפנדיק שנעלע טראפנס אין דער אנגעשאטענער „פריזבע". וואס פלעגט אויך דינען פאר א זיץ־באנק אין די זומערדיקע פארנאכטן — אין אזעלכע פרילינג טעג פלעגן קינדערלעך מיט צופרידענע, גליקלעכע פנימלעך ארויסגיין צום טייך הארין און צוקוקן זיך ווי דער טייך וואקסט ארויס פון די ברעגעס און שלעפט, מיט א ווילדער קראפט, שטיקער אייז, וואס ווערן מיט א שרעקלעך געררויש צעשפאלטן און יאגן זיך, און קלעטערן ארויף איינער אויפן צווייטן, און גליטשן זיך אראפ, און פארשווינדן אין די טיפענישן פון אפגרונד, כדי זיך אין א ווײַלע ארום ווידער ארויפשטויסן און צעשניטן ווערן אויף די אייז־מעסערס וואס באשיצן דעם בריק פון פארניכטונג.

אט ווערן מיטגעריסן מיטן געוואלטיקן שטראם ביינער פון די קברים פון אלטן בית־הקברות, אט שווימען קלעצער, וואס דער ווילדער שטראם האט ארויסגעריסן פון אונטער די הייזער פון „מצרים־געסל", וועלכע קוקן שוין ארויס האלב אין וואסער אריין — שיער ביים איינפאלן.

די טייך רייסט דעם הויכן ברעג און רוקט זיך אלץ ווייטער — און ווייטער... און דאן האבן קינדערלעך פארשטאנען דער באבע באשעס מעשהלע פון אמאל... אז אמאל... גאר אמאל... איז די טייך געווען ווייט... זייער ווייט...

* * *

ווען ניט די פינסטערע, שווארצע היטלער־וואלקנס, וועלכע האבן פארדעקט די הימלען פון יידישע קהילות און אפגעווישט זיי פון דער אויבערפלאך ניט איבערלאזנדיק אפילו קיין זכר, וואלטן אייניקלעך אין דאוויד־הארדאק דערציילט אויך היינט זייערע קינדער, אז אמאל... גאר אמאל... איז געווען...

יזכור אלוהים את נשמות הקדושים!...

בערל נוימאן

ווילסטו זיך באקענען מיט אונדזער שטעטל? ווילסטו וויסן מיט וואס זי שמעקט?

אין די ביכער פון שלום־עליכם און פון מנדלי־מוכר־ספרים וועסטו געפינען א גרויסן טייל פון דעם, וואס אונדזער שטעטל האט אין זיך פארמאגט.

ווייל וואס האט זי דען ניט פארמאגט? ארימע־לייט, שמשים, גבאים און סתם כלל־טוערס; פראצענטניקעס, פאַרזארגער פון יתומים און סתם בעלי־טובות; א הקדש, א באד, א מקוה און ועל כלם... בלאטע! א ים פון בלאטע! ס'האט זיך אויסגעדוכט, אז ס'איז ניטא קיין שטיקעל ערד אויף דער גאנצער וועלט, וואס זאל זיין פריי פון בלאטע. בלאטע אין גאס, אויפן הויף, אויפן טראטואר און בלאטע ביז צום סאמע שטוב.

וואס איז דען ניט געטאן געווארן, כדי פטור צו ווערן פון די בלאטעס? פאר מיין צייט — געדענק איך — האט מען דריי מאל געהאטשעט די גאסן. און ווער געדענקט דאס ניט, ווי די גויים פלעגן אנפירן דעם כווארעסט און אויסלייגן אים הויך הויך לענג־אויס די גאסן און דערנאך אנשיטן ערד אויף דעם? מיינט איר דאך, אוודאי, אז ס'האט געהאלפן? א נעכטיקער טאג!

נאך אלע האטשענישן און ערד שיטן, אז מ׳פלעגט דארפן דורכגיין פאפיראק די גאס, אט לאמיר זאגן, נעבן משה־יודע ליפשיץ, אדער יודל שאצקי, אדער שמעון לייכטמאן — איז געווען ממש סכנות נפשות!

און אז עמיצער פון די אינווינער פלעגט שוין יא זיין אזוי גוטהארציק און אוועקלייגן א פאר ברעטלאך אין ברייט פון דער גאס, איז מיינסטו שוין, אז ס׳איז תורת לאקשן? אט גייסטו שוין דורך טרוקן־פוס? ס׳הויבט זיך ניט אן און ס׳לאזט זיך ניט אויס! ווי נאר דו שטעלסט אוועק איין פוס אויפן ברעטל, גיט זי זיך ארוק פארויס און זינקט איין אין בלאטע און דאן הויבט זיך אויף אינדערהויך דער צווייטער ברעג פון ברעטל און דו בלייבסט שטעקן מיט די שיך אין בלאטע, פארלירסט די גלייכגעוויכט און דו קוקסט שוין ניט, יא ברעטל — ניט ברעטל, דו טאפטשעסט אין דער בלאטע, אבי וואס גיכער זיין אויף דער צווייטער זייט גאס. און ווען דו קומסט שוין אן אויף דער צווייטער זייט, קוקסטו זיך ארום צי קיינער זעט ניט און באדויערט די שיך און די לאנגע הויזן, וואס זענען פול מיט בלאטע כמעט ביז די קני.

ארום גיטל יונה׳ס שטוב איז גלאט געווען א געוואלד! נעבן איר הויז, אויב איר געדענקט, איז דאך געווען דער מארק. אהין, אויפן מארק, זענען אלע הארעדאקער יידן געלאפן אינדערפרי... און ס׳איז טאקע געווען נאך וואס צו לויפן.

אויפן מארק איז געווען מכל טוב: ווילקעס, קאטשערעס, זאלינקעס, מולטערס, דייזשעס, לאפאטעס, צעבערס, פאמוניצעס, ווייקשאפטן, שיך או שטיוול — פרעגט וואס ניט?

היינט, ווער רעדט נאך פון עסנווארג? — וואס נאר דאס מויל האט געקאנט אויסריידן!

אט, למשל, אייזל „ליובעטש״ האט ליב געהאט גרויסע יאזן — איז ער געלאפן קויפן גרויסע פיש... מענדל „דער בראצקער״, ווידער, האט זיך געקאנט פארגינען נאר קליינע פלאטקאלאך — איז ער אויך געלאפן כאפן א הורביטשקע פלאטקעס.

גאנץ פרי, באגינען, גייען שוין אין גאס ביידע ברידער אייזיק בערושעס און שמואל־מיכל. זיי גייען פון ערשטן מנין מיט די טליתים אונטער די ארמס. ווו, א שטייגער, גייען זיי? אויפן מארק!

איינער קויפט א בינטל היי פאר דער בהמה און דער צווייטער — א קנויל פראסטע פאדים אויף צו נייען די סוויטקעס פאר די פוערים.

א סאך יידן, האבן בכלל ליב געהאט צו גיין אויפן מארק און זיך צוקוקן ווי מען קויפט און פארקויפט און אפשר וועט מען דערביי אויך קאנען כאפן א שטיקל מציאה!

אט, לאמיר זאגן, אזא משה׳ל „פיעטשקאליפ״ האט סתם ליב געהאט ארויסגיין מיט זיין שטעקעלע און קלייבן נחת פון אלץ... צייט האט ער, ברוך־השם, אייביק געהאט. בערל „פיסטאַ־לעט״, האט אויך ניט פיינט געהאט אזעלכע פארגעניגנס. איז טאקע, ווען זיי ביידע פלעגען זיך אויפן ניכטערן מאגן באגעגענען אויפן מארק, האבן זיי זיך אויסגעקליבן א באקוועמען „סטראטע־גישן״ פונקט און טרייבן הלצות און לאכן פון דער וועלט...

אט אזוי, איז גאנץ שטאט אהין, ווער געלאפן און ווער געגאנגען.

חיה־לאה שמאיעכעס איז געלאפן פארקויפן געפרעגלטע גריוון און פעטע אבדזשירקעס; שאשקע קארמאן איז געלאפן פארקויפן פרישינקע בייגל; נאכע שרה׳ינקעס איז געלאפן מיט א וואגן עפל און נאכע קאץ איז געגאנגען מיט שנעלע טריט, — אפשר מאכט זיך א ביסל חזיר־האר צו קויפן.

ווי ביים טאטן אין וויינגארטן האט זיך דארט געפילט שמחה „דער יאפאניעץ״. א ברייט־פלייציקער און גראב־פיסיקער מיט א פאר פישער שטיוול ארויפגעצויגן ביז צו די פאכוועס, א שטריק פארבונדן אויף דער פאדיאווקע פון וועלכער עס הענגען אראפ צוויי עקן אין ביידע זייטן, ווי ביי א חסיד דער גארטל — דרייט ער זיך ארום אויפן מארק און זוכט פרנסה.

ווייזט אויס, אז ער האט געהאט גרויסע פאליפן, ווייל זיין נאז איז תמיד געווען א ביסעלע

געשוואלן און גערעדט האט ער אביסעלע „האניוועֿ“. דאס האט אים אבער גארניט געשטערט אוועקצוטראגן עמיצן א פאר פוד קארטאפל אויפן פלייצע, אדער פייגעלע בייצל׳ס דעם קאשיק אין שטוב אריין. אינדערמאמתן האט ער זיך געשניטן צו זיין א באלעגאלע, אבער צו קיין פערד איז ער קיינמאל ניט צוגעקומען.

* * *

ס׳פרעסט מיך, חס ושלום, ניט אויף די קנאה, נאר בעסער פון אלע האבן ביי אונז געהאט די ווייבער.

ראשית־כל, האט א הארדאקער ייד ליב געהאט זיין ווייב והשנית, האט זי שווער ניט געארבעט.

א זאשיק קארטאפל, א פעסל געשאטקעוועטע קרויט געמישט מיט רויטע יאגעדעס און א פאס זויערע אוגערקעס מיט באקלאזשאנעס איז געווען אראפגעשטעלט אין קעלער; הירזש, באבלאך, גרויפן, רעטשינע קאשע — דאס האט יעדערער געהאט א זאפאס; א דייזשע ברויט פלעגט מען פארקנעטן אויף א גאנצער וואך... מילך? — וועלכער הארדאקער ייד האט דאס ניט געהאט שטיין א בהמה אין שטאל? נו, איז אויסער אריינטראגן א ברעמיע האלץ, איינהייצן דעם אויוון צושטעלן דעם וואַרמעס און אויסקערן די שטוב, איז ניט געווען וואס צו טאן. איז טאקע געבליבן געננוג צייט צו שטיין אין פענסטער און קוקן ווער עס גייט פארביי אין גאס.

שטייט די מאמע אין איין פענסטער, שטייט די טאכטער אין צווייטן און מ׳בארעדט די גאס.

גייט פארביי דער חזן מיט א פאר מענטשן, זאגט די טאכטער: מאמע, דו זעסט, מסתמא איז ביי וועמען א ברית; גייט פארביי יאסל דער שמיד מיט דער פארבונדענער אויג — מאמע, ווער איז געשטארבן? האט מען געזען אנקומען פונוויטן א פאליציאנט, פארשווינדן זיי בידע, די מאמע מיט דער טאכטער, שנעל פון פענסטער און ארויסכאפנדיק זיך פון דער הינטערשטער טיר מיט בעזעמער אין די הענט, הויבט מען אן — צי מען דארף, צי מען דארף ניט — קערן די גאס, ווייל זיי זענען זיכער, אז ער גייט מאכן א פראטאקאל.

אט גייט פארביי עליע „יאפעס“ מיט א צעטל פון גמילות־חסדים־קאסע. ער גייט און דריזשעט, נעבאך, פאר קעלט.

ישראל „דער פוילער“, פון פאך א היטל־מאכער, טראגט א פאר אויטשינעס אויף אויס־צושניידן ווארעמע קוטשמעס פאר די גויים אויף ווינטער. גייט און שלעפט דעם הינטן, קאטשענ־דיק זיך ווי א פעסעלע.

שנעל שפרינגט משה׳ל לאזערס און האלט אין איין הויבן מיט די אקסלען. ער הוקעט און שפייט או רעדט צו זיך אליין.

וועלוול קושניר שפאנט אויך מיט זיינע לאנגע פיס, פארררייסנדיק דעם קאפ אינדערהויך. קוים וואס ער זאגט עמיצן גוט־מארגן. ער טראגט מיט זיך זיין פידל און גייט פארוויילן ריוועלע יודאוויטש מיט א קאנצערט.

אט גייט פארביי שרה־לאה „די כלה“ מיט א גרויסן פעקל אונטערן פאטשיילע. לאנגזאם, טראט ביי טראט גייט זי, פונקט ווי זי וואלט געהאלטן אין איין ציילן אירע טריט. נאך איר גייט דער זון זעליג. ער גייט גלייך ווי א סטרונע, פונקט ווי ער וואלט האבן איינגעשלונגן א שטעקן, ער גיט זיך קיין בויג ניט, כאטש נעם און שטעל אים אוועק א גלאז וואסער אויפן קאפ.

און אזוי גייען פארביי יונגע און אלטע, מענער און פרויען, ליידיקגייערס און בעלי־מלאכות.

משה׳ל מנחם׳ס מיט א קעסטל געצייג און א זעג אין דער האנט; שלמקה בן־ציונ׳ס טראגט עמיצן א קאסטיום צום מעסטן; דודביילקעס איילט זיך צום פאראכאד און דער אלטער „בויקאטש“ האט זיך שוין אריינגעווארפן אין שווארצן ווינטערדיקן פאלטא מיטן געלן טכוירענעם, אויסגעריבענעם קאלנער, וועלכער געדיינקט נאך כמיעלניצקעס צייטן, ער גייט „זייטאם“, האלט

די הענט פארשטעקט אין די ארבל און שאקלט צו מיטן קאפ.

וועגן יעדן איינעם האט מען, פארשטענדליך, וואס צו זאגן:

חיים־יענקל „דער האניק־קוועטשער" איז צו נידעריק,

איסר גורוויטש איז צו הויך.

אברהמל לעווין איז צו דיק,

און שמואל „דער פעטשקור" איז צו דאר.

אן אייגנארטיקע און באליבטע באשעפטיקונג איז דאס שטיין אין פענסטער און ס'ווערט טאקע ניט מיאוס אפצושטיין שעה'ן־לאנג.

אן אומעט פלעגט אבער ארויפפאלן אויף די פענסטער־קוקערינס, ווען מ'האט דערזען פארביילויפנדיק מיט דראבנע טריטלאך דעם דאקטאר שאלקאוור. מסתמא איז שוין ווער גוט גוט קראנק.

בסך־הכל האבן מיר געהאט איין דאקטאר אין שטעטל. מיינט איר וואס? מיר האבן געהאט גענוג! ערשטנס, האט אים גאט געשענקט שטארקע פיס — איז ער שטענדיק געלאפן, כדי אלעמען צופרידנשטעלן; און צווייטנס, פלעגט שוין יעדערער אליין וויסן וואס צו טאן מיט זיין קראנקן.

איז עמיצער ביי אונז קראנק געווארן, האט מען געוווסט, אז ראשית חכמה דארף מען אים אויפהערן געבן עסן.

טאמער איז ער דערנאך אפגעשוואכט געווארן און די היץ האט זיך געהויבן, איז שנית־חכמה — א קאפשוק ליאד צום קאפ.

אז דער קראנקער איז געווארן גאר גוט אפגעשוואכט, פון ניט עסן, פארשטייט זיך, און כדבעי־דיק צוגעקילט פון קאפשוק ליאד — דאן פלעגן זיך שוין שכנים אריינמישן און געבן אן עצה, אז מ'דארף שטעלן פיאווקעס — דא איז געווען חכמה נומער דריי.

און אז די פיאווקעס פלעגן דאס לעצט ביסל בלוט אויסזויגן און דער מלאך־המות איז שוין געשטאנען צוקאפנס, איז מען דאן געלאפן אין שול אריין, קלאפן אין ארון־קודש און בעטן רחמים.

ערשט דערנאך פלעגט מען לויפן צום דאקטאר און פארלאנגען פון אים ער זאל ראטעווען דעם חולה מסוכן.

נאר פונדעסטוועגן זענען הארדאקער יידן בדרך כלל געווען געזונט און שמחים בחלקם.

אממערסטן פלעגט מען ביי אונז קראנק זיין אויף „עין־הרע". דערויף האבן מיר געהאט א באזונדערע „דאקטארין" — פייגל די שמידערקע.

זי האט געהאלטן אין איין שפרעכן און שפייען, הוקען און שפייען און אירער א שפרוך האט טאקע געהאלפן. און ניט נאר דאס: האט איינער באקומען א געשווילעכץ אויפן אויג, אדער א גערשט, אדער אזוי א מכה, האט אים פייגל די שמידערקע אויסגעלעקט מיטן צונג און איר לעק האט טאקע געהאלפן. היינט ווער רעדט נאך וועגן אפשפרעכן א רויז? — אויף דעם איז צו איר קיין גלייכן ניט געווען!...

יא געהאלפן ניט געהאלפן, דער עיקר — מ'האט געגלויבט, אז ס'וועט העלפן. ווייל הארא־דאקער יידן זענען גלויביקע!

האבן דען הארדאקער מאמעס ניט געגלויבט, אז ס'איז דא אין הימל א גוטהארציקע שרה בת־טובים, וועלכע ווערט אראפגעשיקט פון הימל אפצוהיטן א יידישע קימפעטארין מיט איר ניי־געבארן עופה'לה? און פארוואס טאקע זאל מען ניט גלויבן? — ס'שטייט דאך בפירוש געשריבן אין טייטש־חומש!

און מ'גלויבט אויך אין דער סטרא־אחרא, רחמנא לצלן, וואס וויל דורך פארשיידענע אופנים און אפנארערייען דאס קינד צו דער טומאה פאנגען. זענען טאקע הארדאקער יידישע מאמעס מקפיד צו פארטיילן גוטע זאכן פאר קליינע חדר־יינגלאך, זיי זאלן גערן יעדן אויפדערנאכט

קומען קרישמע (קריאת־שמע) זאגן. דערצו נאך פלעגט מען אויפהענגען „שיר־המעלות׳ן" אויף יעדן פענסטער און טיר, וועלכע פארשטעלן יעדן אפענעם אריינגאנג פאר מזיקים און ניט־גוטע.

האראדאקער יידן האבן געגלויבט אין אלץ, נאר אין איין זאך האבן זיי ניט געגלויבט. זיי האבן ניט געגלויבט, אז ס׳קאן קומען א צייט, ווען חיות אין געשטאלט פון מענטשן וועלן ווען ס׳איז הויבן אויף זיי א האנט און זיי אומברחמנותדיק אומברענגען.

גוטמוטיקע, נאיווע, הארציקע יידישע מוטערס און פאטערס, קינדער און אלטע־לייט, סוחרים, בעלי־מלאכות, ארבעטער און הארעפאשניקעס!

מיטן „אני מאמין" אויף די ליפן זענט איר געפירט געווארן צו דער מאסן־שחיטה.

ווי גרויס איז דער בראך, ווען מ׳דארף וועגן אייך שרייבן אין דער שפראך פון פארגאנגע־הייט...

יצחק נאכמאנאוויטש

ד.־הארадאק ביזן קריג

דאוויד־הארадאק — א קליין שטעטעלע, א קליינער קולטור־אינזעלע אין א ים פון פאלעסיער פינסטערניש און אפגעשטאנענקייט. נאענט צו גאט און ווייט פון מענטשן, ווייל דערלאנגען זיך אהין איז געווען ניט פון די לייכטע זאכן. מיטן פור פון אייזנבאן־סטאציע, אן ערך 25 קילאמעטער, איבער א בלאטיקן וועג, אדער זומער מיטן „פאראכאד" פון פינסק — 14 ביז 18 שעה רייזע מיטן וואסער דורך דיווילדע, אייביק דרימלענדע וועלדער און זומפן פון פאלעסיע.

דער פריש אנגעקומענער מענטש, האט דא קיין באזונדערס ניט געקאנט מערקן. קליינע הייזלעך טוליען זיך צו דער מוטער־ערד, אזוי ווי זיי וואלטן געוואלט איינזינקען אין איר. אגב, עס איז דא געווען א גאס — „מצרים־גאס" האט איר דער פאלקס־נאמען גערופן — ווו הייזקעס זענען שוין ביז העלפט געווען איינגעזונקען אין דער ערד.

אויסערליך האט זיך דאס שטעטל מיט גארניט רעקלאמירט. דאגעגען, ווען ס׳האט געקוקט אויף דעם אן אייגענער מענטש, אן ארטיקער איינוווינער, וועלכער האט באוויזן צו פארזוכן, דאס ארטיקע לעבן, דאס זיסע קערנדל פון אונטער דער דרויסנדיקער גרויער שאלעכץ, דאס לעבן פון די קליינע הייזעלעך מיט זייערע ליידן און פריידן, האט ער געפילט אין דעם א באזונדערן טעם.

אין אלגעמיין איז דאוויד־הארадאק געווען אן אייגנארטיק און אינטערסאנט שטעטל. געוווינט האבן דארט ארום 18 טויזנט איינוווינער, פון וועלכע א 7—8 טויזנט זענען געווען יידן און די איבעריקע ווייסרוסן מיט א קליינעם פראצענט פאליאקן.

יאר־הונדערטער זענען פארביי, פיל שטורעמס און מלחמה׳ס מיט פארשיידענע באנדעס זענען פארשוווּנדן און דאס לעבן אין שטעטל האט זיך ניט געענדערט. די באציאונגען צווישן די איינוווינער אין שטעטל זענען, אין אלגעמיין, געווען ניט קיין שלעכטע. אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, ווען אין שטעטל איז אריין באלאכאוויטש מיט זיין באנדע, האבן די ווייסרוסן פארהיט די יידן פון טויט, אויסבאהאלטנדיק זיי ביי זיך. די סאלידארישקייט פון דער באפעלקערונג האט זיך אויך ארויסגעוויזן, ווען אין א צייט ארום זענען געקומען רויט־ארמייער און געוואלט רעקווירירן ביי דעם פוילישן פריץ די בהמות. די יידן מיט די ווייסרוסן האבן ניט איינגעשטימט מיט דעם און געשטעלט א פיזישן ווידערשטאנד. דאס שטעטל איז

דאן באשטראפט געווארן מיט א שטראף־עקספעדיציע, וועלכע האט געשאסן די אנגעזעענסטע פערזאנען פון שטעטל. אזוי איז דאן דערשאסן געווארן בייצל יודאוויטש זכרונו לברכה. נאכהער, ווען אין שטעטל זענען אריין די ערשטע פאליאקן — אויך גאנץ „ווילע יונגען" — האט דער פוילישער קסיאנדז פיל יידן אויסבאהאלטן ביי זיך.

אזוי זענען פארביי פיל יארן. לענדער זענען פון ד'ער אויבערפלאך אפגעווישט געווארן, רעזשימען האבן זיך געביטן און אין דאוויד־הארא־דאק האט דאס לעבן געפלאסן אן קיינע ענדערונגען.

ס'האט געהערשט א שטילקייט — עפעס א געמיטלעכע שטילקייט. געמיטלעך האבן דא אפילו די „געטער" געלעבט... קעגנאיבער דעם קלויסטער זענען געשטאנען די יידישע שולן און בתי־מדרשים און אלץ איז אזוי נארמאל געווען.

אויב עס זענען געווען פאזיטיווע אייגנשאפטן אין יידישן געזעלשאפטלעכן לעבן, האט איר דאס אין דאוויד־הארא־דאק געקאנט טרעפן.

פאליטיש אנטוויקלט, אבער מיט אן אינהאלט פון עטיק, דורכגעדרונגען מיט געפילן פון ברידערלעכקייט דורך אלע פארטייען און ארגאניזאציעס. דער מזרחיסט מיטן קאמוניסט האבן זיך יום־כיפור געטראפן אין שול. ס'זענען ניט געווען קיין גרויסע „פירער" — אלע גלייך; יונג און אלט האבן זיך געטראפן ביי זייער ארבעט. יעדער האט געוווסט זיין פלאץ. א שאד, באמת, וואס שלום־עליכם איז דארט, זיינער צייט, ניט געווען, ווייל דארט האט ער געהאט אריגינעלערע פאלקסטימלעכקייט ווי' אין קבצנסק אדער כתרילעווקע. יעדער מענטש איז געווען, אן און פאר זיך, אריגינעל.

יעדער פון זיי א לעבעדיקער „נח פאנדרע"; אפילו נעמען ענלעכע, למשל: אברמ'ל דער ממזר, שאיע דער קיסר, דוד דער בריליאנט„ יודע די סקולקע א.א.וו. א.א.וו.

אייגפאך, באשיידן, ארעם אבער שטענדיק פריילעך און פון יעדן מיט זיינע וויצן און זיטן, וואלט מען געקאנט א בוך אנשרייבן.

עס איז שווער איבער צוגעבן די אריגינעלקייט און באשיידנקייט; דער פרומסטער האט קיין פיאות און קאפאטע ניט געטראגן. דער אינטעליגענטסטער האט זיך מיט מאמע־לשון באנוצט. ס'זענען ניט געווען קיין „מאניעקס" און „מאציעקס", דאגעגן זענען חיים און בערל געווען אינהאלטסרייכער און ווארטפולער. ס'זענען געווען 2 רייכע ביבליאטעקן מיט די נייסטע ביכער, וועלכע זענען נאכן שווערן ארבעטס־טאג געלייענט געווארן. ארבעט און קולטור האבן דא געשפרייזט האנט ביי האנט.

א מוסטערהאפטע יוגנט האט זיך דערצויגן אין דער פרעכטיק איינגעארדנטער „תרבות"־שולע — אלץ אין דער העברעאישער שפראך.

נאכן ענדיקן די 8 קלאסן פון דער שולע, האבן פיל פון די אבסאלווענטן געפארן ווייטער זיך לערנען. אין פינסק און אין ווילנע האבן זיך זיינער־צייט געלערנט אין די מיטל־און הויך־שולן א 100 יוגנטלעכע פון דאוויד־הארא־דאק. אזוי איז געווען ביזן קריג.

.3

רביים און כלל טוער

הארדאקער דינאסטיע

פון דעם בוך „על החסידות״ פון ד״ר רבינוביץ, וואס דארף דערשיינען

בערך אנהויב פון 19־טן יארהונדערט איז אין שטעטל דאוויד־הארדאק, נעבן פינסק, און נאך נענטער צו סטאלין, געגרינדעט געווארן א זעלבסטשטענדיקע חסידישע דינאסטיע. אירע אנהייגער זענען אין דער סביבה פון פינסק געווען באקאנט מיט דעם נאמען „הארדאקער חסידים״ (צו אונטערשיידן פון ר׳ מנחם מענדל וויטעבסקער, וועלכער האט אויך געטראגן דעמזעלבן נאמען). דאס איז געווען דער קלענסטער צווייג פון די חסידישע דינאסטיעס אויף פאלעסיע און האט געהאט זיינע חסידים אין דעם איינגן קרייז: דאוויד־הארדאק — לאכווע — לונינעץ — פינסק, קאז׳אנהארדאק. גענוי ווי די לעבעשייער חסידים האבן געפונען זייער ארט מערבדיק פון פינסק, צווישן פינסק און קאברין, איז די קליין גרופע פון הארדאקער חסידים געווען מזרחדיקער פון פינסק, צווישן פינסק און לאכווע. דער גרינדער פון דער דינאסטיע איז געווען ר׳ וואלף, געשמט ביי די חסידים מיט דעם נאמען: ר׳ וואלפצ׳י (גינזבורג), א זון פון צדיק ר׳ שמואל הלוי פון קאשיווקע (א שטעטל אין וואלין, ניט ווייט פון באקאנטן חסידישן צענטער נעסוויזש) (368). ר׳ שמואל איז געווען א נאענטער חבר פון באקאנטן צדיק פון וואלין ר׳ מרדכי פון נעסוויזש. (369) ווי עס איז צו זען פון א בריוו צו אים פון ר׳ אשר פון סטאלין (370) און וועלכער שטאמט פון ערשטן פערטל פון 19־טן יארהונדערט (צווישן תקס״ב/1802 און אנהויב תקפ״ז/1826) זענען דיביידע צדיקים געווען אין פריינדליכע באציונגען און געווען מחותנים. אויף וועלכן אופן האט ר׳ וואלף געגרינדעט א זעלבסטשטענדיקע דינאסטיע אין צענטער פון „קארלינער געביט״ פעלן פרטים. דער איינציקער חסידישער מקור וועלכער דערמאנט ר׳ וואלפן באצייכנט אים אלס „הרב אב בית דין״. (371) אויך אין פאלק פלעגט ווערן דערציילט, אז ר׳ וואלף איז לכתחילה אויסגעקליבן געווארן אלס רב אין „דאוויד־הארדאק״ און איז, מן הסתם א דאנק זיין יחוס אבות, געווארן אויך רבי. פרטים וועגן זיין פערזענליכקייט, זיין לעבן און דער גענויער יאר פון זיין טויט איז ניט באקאנט. אין פאלק האבן געלעבט פארשידענע לעגענדן וועגן זיין טויט, וואס זאגט עדות וועגן זיין פאפולאריטעט און אויטאריטעט. — זיין יורש אויף דעם רבישן שטול איז געווען זיין זון ר׳ דוד. זיין באדייטונג איז געווען, ווי עס שיינט און ווי דאס פאלק דערציילט, ניט קיין גרויסע. אזוי צ.ב. ווערט ר׳ דוד בכלל ניט דערמאנט אין דער קורצער פאמיליען־ביאגראפיע, וועלכע שטאמט פון א חסידישן מקור. (372) דאגעגן איז ר׳ דוד׳ס זון ר׳ ישראל יוסף הלוי געווען א צענטראלע פערזענליכקייט אין דעם קליינעם חסידישן צוויג און איז געווען זייער רבי ביז צום סוף פון נייַנצנטן יארהונדערט. ער האט געשמט אלס למדן און האט געפירט זיין קליינע עדה יידן ביד רמה. הן זיינע בני עיר, הן פון דער סביבה האבן זיך באצויגן צו אים מיט דרך־ארץ. אין קעגנזאץ צו די בערעזנער חסידים וועלכע זענען דאס רוב געווען פון פשוטן המון, זענען צווישן זיינע חסידים געווען אויך אריסטא־קראטן, אפילו פון מתנגדישע הייזער. אזוי, צ.ב., בשעת זיין באזוך אין „הארדאקער שולכען״ אין פינסק פלעגט קומען צו אים „צום טיש״ דער דאמאלסדיקער חשובער ראבינער (רב מטעם), ככל־טוער און משכיל ביילין, (373) א.א. ר׳ ישראל יוסף איז געשטאנען אין פערזענליכע באציונגען מיט דעם באקאנטן צדיק פון וואלין ר׳ יצחק פון נעסוויזש, (374) פון די בריוו וועלכע ר׳ ישראל יוסף האט צו אים געשריבן (פון די יארן אנהויב תרי״ז/1856, אנהויב תרכ״ב/1861

און תרכ״ד/1864) איז צו זען זיין גייסטיקע אפהענגיקייט פון ר׳ יצחק נעסוויזשער. מיט דעם אויסדרוק: „איך בין מתפלל און בין זיך מתחנן פאר זיין (ר׳ יצחקס) קדושה ער זאל אונז להבא אויך ניט פארגעסן... איך זאל קענען זיצן אין מיין הויז רואיק...״ מיינט ער מן הסתם די מחלוקת, וועלכע איז צו זיין צייט געווען צווישן זיינע און סטאלינער חסידים וועלכע האבן אויף די הוראדאקער חסידים געקוקט ווי אויף חסידים פון א צווייטער מדרגה. דער נוסח פון דאוונען אין זיין שול אין הוראדאק, וועלכע האט געטראגן דעם נאמען „דעם רב׳ס בית־מדרש״, איז געווען נאענט דעם נוסח פון וואלין. ר׳ ישראל יוסף איז געשטארבן בערך תרנ״ט/1899 און א בשותפותדיקער „אהל״ אויף דעם קבר פון אים, פון זיין פאטער און זיידן איז געשטאנען אויף דעם הוראדאקער בית־עולם. — פון זיינע יורשים האט נאך געהאט א געוויסע השפעה זיין איניקל ר׳ יצחק (געשטארבן תרס״ח/1908). צום לעצטן דור פון דער דינאסטיע האט געהערט ר׳ יצחקס אייניקל ר׳ אהרן, וועלכער האט זיך באזעצט אלס רבי אין שכנותדיקער שטאדט לונינעץ, און א צווייטער אייניקל, דער לעצטער הוראדאקער רבי ר׳ משה, א תלמיד פון די ישיבות וואלאזשין און לידא, געווען באגאבט אלס מטיף, איז אויך געשטאנען נאהענט צום ציוניסטישן געדאנק און איז געווען אלגעמיין געשעצט. ער איז אומגעקומען על קידוש השם דורך די נאציס. — בכתב איז פון די הוראדאקער צדיקים, חוץ די אויבנדערמאנטע אייניקע בריוו פון ר׳ ישראל יוסף גארניט געבליבן. דאס אנטשטיין פון דער דינאסטיע בכלל איז צו פארדאנקן, מן הסתם, דאס אויסקלייבן פאר א רב א זון פון א חסידישן צדיק, וועלכער איז געווארן רב און רבי צוגלייך. אין דעם פרט איז זייער אנטשטיין ענליך דאס אנטשטיין פון דער ליבעשייער דינאסטיע. דער קליינער צווייג פון הוראדאקער חסידים איז פארבונדן איינציק אליין מיט די פערזענליכקייטן פון די צדיקים ר׳ וואלף און ר׳ ישראל יוסף, וועלכע האבן פארגרעסערט א ביסל די צאל פון די חסידים אין דעם ענגען ווינקעל פון פאלעסיע, זענען אבער דערביי אליין געווען בלויז תלמידים פון דער חסידישער באוועגונג. (375)

יצחק לייב זאגער

אט שטייט זי פאר די אויגען די קלויז הייזקעלע אויפן „שול־הויף״ אין וועלכער עס האט זיך אויפגעהאדעוועט און געלעבט י. ל. זאגער.

א ליבע ווארעמקייט האט דיך ארומגענומען ווען דו ביסט אריין אין דער דאזיקער הייזקעלע. זיינע עלטערן פשוטע פאלקס־טיפען פלעגן דיר אויפנעמען מיט אן אייביקן שמייכל אויף די ליפען.

---

368) קליינבוים, שמע שלמה, צווייטער טייל, ז. 21.

369) זכרון טוב וועגן ר יצחק פון נעסוויזש, פון י. לאנדא, ז. 94 פעטריקאוו, 1892). ר׳ שמואל איז געווען דער פאטער פון א זעלבסטשטענדיקער חסידישער דינאסטיע, וועלכע איז אפילו אין די חסידישע קרייזן פארגעסן געווארן. ר׳ שמואלס יורש אין קאשיווקע איז געווען זיין זון ר׳ מיכל און אין תרנ״ב/1892 איז זיין אייניקל ר׳ שמואל געווען אין קאשיווקע רבי (זכרון טוב, ז. 93—94).

370) בית אהרן פון ר׳ אהרן פון קארלין, ז. 294 (בראדי, 1875).

371) זכרון טוב, ז. 93.

372) זכרון טוב, דארטן.

373) זע וועגן אים אין טויזנט יאר פינסק, ארויסגעגעבן פון ד״ר ב. האפמאן, ז. 270, 329.

374) זכרון טוב, דארטן.

375) די הוראדאקער דינאסטיע געגנוי ווי זייער מקור די קאשיווקער זענען אפילו ביי חסידים פארגעסן געווארן, אזוי אז מיר געפינען זיי ביידע ניט דערמאנט אין דעם באקאנטן שטאמבוים פון די חסידישע דינאסטיעס („אילנא דצדיקיא״, ווארשע, 1927).

די רואיקייט, שטילקייט, און רייניקייט איז שטוב. די ליבליכקייט פון די מענטשן פלעגן דיר מאכן פארגעסן אז די געפינסט זיך אין א קליין נידעריק הייזקעלע. און ס׳פלעגט זיך באקומען א געפיל פון רחבות.

זיין פאטער, א שמיד, איז ווי פיל אנדערע בעלי־מלאכות אין דאוויד־האראדאק געווען אויך א למדן און האט אויך זיין בן־יחיד אין דער ישיבה געשיקט.

לערנענדיק נאך אין דער ישיבה איז ער מיט נאך א גרופע ישיבה־בחורים ווי פ. נובאק, ש. רעזניק א.א. באאיינפלוסט געווארן פון דער ציוניסטישער אידעע, און ביים ארגאניזירן זיך פון די ערשטע גרופן פון דער צעירי־ציון באוועגונג אין דאוויד־האראדאק איז י. ל. זאגער גלייך צו זיי צוגעטרעטן. זיין גרענעצלאזע איבערגעבנהייט און ענטוזיאסטישע אקטיוויטעט האט אים גלייך ארויסגערוקט אין שפיץ פון דער באוועגונג מיט וועלכער ער האט אנגעפירט ביזן לעצטן טאג פון זיין לעבן.

י. ל. זאגערס אקטיוויטעט אין שטאט האט זיך ניט באגרענעצט בלויז אין די ראמען פון דער „צעירי־ציון" באוועגונג און דערנאך אין דער פועלי־ציון (צ.ס.) פארטיי. ס׳איז ניט געווען כמעט קיין איין געזעלשאפטלעכע אינסטיטוציע אין שטאט וווּ ער זאל ניט זיין צווישן די אקטיווע און אנפירנדע טוער. אזוי האט ער פיל צייט און ענערגיע אוועקגעגעבן דער פאלקס־ביבליאטעק א.נ. פון י. ל. פרץ וואס ער איז געווען צווישן אירע גרינדער. דעם קק״ל, דער גמילות־חסדים קאסע און בפרט דעם יתומים קאמיטעט „צענטאס", וואס אדאנק זיינע פאר־בינדונגען מיט אמעריקע און אדאנק דעם צוטרוי וואס מ׳האט געהאט צו אים האט ער עקזיסטירט ביזן לעצטן מאמענט.

י. ל. זאגער איז געווען א געזעלשאפטלעכער טוער שלא על מנת לקבל פרס, זיין ארנסט־לעכקייט איז געווען א שם־דבר אין שטעטל. כאראקטעריסטיש איז אז אין די אלע אינסטיטוציעס אין וועלכע ער איז געווען טעטיק, האט מען אים שטענדיק אנפארטרויט דעם קאסירער אמט. צו זיין היסטארישן ביכעלע אין וועלכן ער פלעגט מיט דראבנע רש״י אותיות פארשרייבן גענוי אלע הכנסות און הוצאות פון די אינסטיטוציעס האבן אלע געהאט אן אומבאגרענעצטן צוטרוי.

י. ל. זאגער האט געקענט יעדן איינעם אין שטעטל און יעדער האט אים געקענט. פאר אים פלעגט מען זיך פארטרויען, צו אים פלעגט מען קומען בעטן הילף. אינטערווענירן וועגן א הלואה אין גמילות־חסדים קאסע. און ער איז שטענדיק געווען גרייט צו העלפן אויב נאר ער איז געווען איבערצייגט אז די געגעבענע פערזאן איז אין א קריטישער לאגע. און ער האט תמיד געוווּסט ווער ס׳נויטיקט זיך יא און ווער ניט. ער האט ניט געהערט צו די „רעדנערס", ער איז שטענדיק געווען פון די „נאה־מקיימים".

ווען אין יאר 1938 האבן געדארפט פארקומען קהילה־וואלן אין שטעטל איז דער נאטירלעכסטער קאנדידאט אויף ראש־הקהל געווען י. ל. זאגער. די פועלי־ציון (צ.ס.) פארטיי מיט די האנטווערקער זענען געגאנגען צו די וואלן מיט א געמיינזאמער ליסטע אין שפיץ פון וועלכער עס האט פיגורירט י. ל. זאגער. זיין פאפולאריטעט אין שטעטל האט פארזיכערט דעם נצחון פון דער ליסטע אין די דאזיקע וואלן. ווייל אלע האבן אין אים געוואלט זען דעם ראש־הקהל. לײדער האבן געוויסע קרייזן איבערגעגעבן וווּ מען דארף וועגן די שטימונגען אין שטעטל און דער סטאראסטא האט אויפן סמך פון טרויעריק בארימטן פאראגראף 20 געפסלט די ליסטע, וואס האט ארויסגערופן פארביטערונג און אומצופרידנהייט צווישן דעם גרעסטן טייל פון דער יידישער באפעלקערונג.

די לעצטע יארן האט ער געארבעט אויף די פאראכאדן אלס באפולמעכטיקטער פון זיין שוואגער אין אמעריקע. אויך דא איז ער געווען קאסירער, צו דער גרעסטער צופרידנהייט פון די שותפים.

בא דער ארבעט האט ער זיין טויט געפונען. באדנדיק זיך אין נירטשע איז ער דערטרונקען געווארן שבת דעם 1־טן אוגוסט 1939. זיין טויט האט ארויסגערופן א פארשטענדליכן גרויסן טרויער אין דער גאנצער שטאט.



הלוית יצחק־לייב זגר בדויד־הורודוק — 1939
די לויה פון יצחק־לייב זאגער אין דאוויד־הארדאק — 1939

עס איז גלייך געשאפן געווארן א געזעלשאפטלעכער לויה־קאמיטעט פון פארשטייער פון אלע פארטייאישע און געזעלשאפטליכע אינסטיטוציעס. די לויה איז פארגעקומען אויף צו־מארגנס זונטיק דעם 2־טן אוגוסט מיט גרויס פאראד מיט דער באטייליקונג פון דער גאנצער יידישער באפעלקערונג פון שטאט. אויפן שול־הויף האבן אים מספיד געווען פארשטייער פון אלע פארטייאישע און געזעלשאפטליכע אינטיטוציעס. מ׳האט אים מקבר געווען אין דער ריי פון אלע פארשטארבענע גדולי הדור בא אונז אין שטאט.

דער געזעלשאפטלעכער לויה־קאמיטעט האט אויסגעטיילט פון זיך 3 פערזאן וועלכע האבן אויסגעארבעט א גענויעם פלאן וויאזוי צו פאראייביקן זיין נאמען דורך בויען א הויז פארן יתומים־קאמיטעט און דער פאלקס־ביבליאטעק י. ל. פרץ אויף י. ל. זאגער׳ס נאמען.

צו די שלושים פון זיין טויט, דעם 2־טן סעפטעמבער 1939, האט געזאלט פראקלאמירט ווערן די אקציע צו שאפן די געהעריקע מיטלען דערצו.

לײדער האט דער אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, דעם 1־טן סעפטעמבער 1939, צונישט געמאכט אלע פלענער און מ׳האט אפילו ניט באוויזן צו שטעלן א מצבה אויף זיין קבר.

אפשר איז עס סימבאליש וואס אזא ריינע, ערנטלעכע און לויטערע נשמה איז ניט פאר־פלעקט געווארן דורך די מערדערישע נאצישע און ארטיקע פארברעכערישע הענט.

יהי זכרו ברוך!

י. ליפשיץ, ש. צעציק

.4

ערב מלחמה

מ. ראפאפארט

מיין באזוך אין דאוויד-הארדאק

ערב דעם אויסברוך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה

גרויס איז געווען מיין בענקשאפט ווידער צו זען מיין שטעטעלע, באזוכן מיינע עלטערן, קרובים און באקאנטע, נאכאמאל ארומשפאצירן אין די גאסן און געסלאך פון געבורטס־שטעטל און זיך טרעפן פנים אל פנים מיט די אלע, מיט וועלכע כ׳האב מיך אויפגעהאדעוועט, דערצויגן און געארבעט לאנגע יארן.

זוכה געווען דערצו האב איך הארט פארן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה בעת מיין באזוך אין פוילן.

געווען איז דאס אין ענדע אויגוסט 1939. גאנץ אייראפע איז דאן געווען דורכגעדרונגען מיט שרעק און מורא פאר דער דערנענטערנדער זיך מלחמה. איבערהויפט איז געווען פול מיט ציטער און שרעק דאס פוילישע יידנטום. קיינער האט ניט געוווסט וואס מארגנדיקער טאג וועט מיט זיך ברענגען. די מיליטערישע צענזור איז געווען זייער שטרענג און די יידישע פרעסע האט געקענט בלויז מיט רמזים און צווישן די שורות אנדייטן וועגן דעם וואס עס קאן געשען. קיינעמס הארץ האט ניט פארויסגעזאגט, ווי נאענט ס׳איז דער חורבן און ווי גרויס ס׳איז דער אומגליק, וועלכער דערנענטערט זיך.

מערערע פרטים האבן מיר באקומען אין ענגלישן קאנסולאט אין ווארשע, ווו ס׳איז אונז גלייכצייטיק שטרענג אנגעזאגט געווארן, מיר זאלן אין פארלויף פון 24 שעה פארלאזן פוילן. אן אומדערווארטעטער קלאפ איז געווען פאר מיר די דאזיקע אנווייזונג.

וואס טאן — האב איך מיך אליין געפרעגט — צוריקפארן ניט זעענדיק מיין היים, מיינע עלטערן, חברים און באקאנטע, אדער זיך לאזן אויפן מער געפערלעכן וועג און פארווירקלעכן מיין טרוים כדי זיך זען מיט די אלע, וועלכע זענען מיר אזוי ליב און טייער?

כ׳האב מיך דעצידירט אויפן מער סכנותפולן וועג און זיך אראפגעכאפט אויף א פאר שעה אהיים.

ס׳איז שוין פינסטער געווען, ווען כ׳בין אנגעקומען קיין דאוויד־הארדאק; פארטאג האב איך זי פארלאזט.

כ׳וועל קיינמאל ניט פארגעסן די דאזיקע געציילטע שעה׳ן, ווען מיין עלטערן־הויז האט זיך מיטאמאל פארוואנדלט אין א טרעף־פונקט פאר אלע דאוויד־הארדאקער יידן. אייניקע פון זיי זענען געקומען אפנעמען א גרוס פון קרובים און באקאנטע, אנדערע ווידער — צו הערן נייעס פון לאנד. מיר האבן אלע געפילט, אז דער באדן ברענט אונטער אונדזערע פיס און א ביטערער וויי־געשריי האט זיך געהערט פון אלע פארזאמלטע: וואס ווייטער? ווי אזוי אנטלויפט מען און וווהין?

כ׳דערמאן מיך, ווי ס׳האבן געשטראלט אלעמענס פנימער, הערענדיק א לעבעדיקן גרוס פון לאנד, וועגן אונזערע דערגרייכונגען און ראנגלענישן, וועגן ליכט און שאטן וואס שפרייזן זאלבאנאנד, וועגן מעכטיקן אויפבוי ווערק, וואס ווערט געשאפן אין אונזער לאנד. אין מיינע רייד איז געווען אויך א שמץ פון פארוואורף צו די אלע, וועמענס ארט ס׳איז געווען צוזאמען

מיט אונז דא אין לאנד, נאר ליידער האבן קליינליכע און אומבאדייטנדע אויסרעכנונגען דעצידירט וועגן זייער גורל.

א ליל־שימורים איז דאס געווען. אלע האבן געדרעדט און אלע האבן געפרעגט. אנהויבנדיק פון הרב שפירא ז״ל — אן איבערגעגעבענער און טרייער ציוניסטישער עסקן, וועלכער האט נאך זוכה געווען אנקומען אין לאנד אריין — און ענדיקנדיק מיט אנדערע. יעדע קלייניקייט האט זיי אינטערעסירט: די עקאנאמישע לאגע, די געשעענישן, א.א.וו.

גאנץ שווער איז מיר אנגעקומען צו פארענטפערן די אלע פראבלעמען. די געמיטער האבן זיך ערשט דאן בארואיקט, ווען כ׳האב צוגעזאגט אויף צומארגנס אנטייל נעמען אין א פארזאמלונג אויף וועלכער ס׳וועלן ברייטער און יסודותדיקער ארומגערעדט ווערן די אלע פראבלעמען. ליידער איז די דאזיקע פארזאמלונג ניט צושטאנד געקומען — פונקט אזוי, ווי ס׳זענען ניט צושטאנד געקומען און ניט פארווירקלעכט געווארן די בעסטע חלומות און שטרע־בונגען פון מיינע טייערע לאנדסלייט... די פארזאמלונג איז ניט פארגעקומען צוליב דעם, ווייל כ׳האב אין זעלבן מאמענט באקומען א טעלעגראמע פון מיין פרוי און פון די אינסטאנצן אין לאנד, וועלכע האט קורץ געלויטעט: „צוליב דער אנגעשטרענגטער לאגע זיך גלייך צוריקקערן״.

* * *

ס׳איז נישטא קיין נחמה און קיין קאמפענסאציע פארן גרויסן אומגליק, פארן אומברענגען אט די אלע ארבעטס־מענטשן, הארעפּאשניקעס, מענטשן פון תורה און קולטור, איניציאטיוו און פון יידישער און ציוניסטישער גרענעצלאזער איבערגעבנהייט. ווי יונגע צווייגן זענען זיי אפגעשניטן געווארן דורך פרעמדע מערדערישע הענט.

די איינציקע נחמה איז די לעבעדיקע מצבה, וואס איז אויפגעשטעלט געווארן אין אונזער לאנד — אין ישראל — אט די אלע הונדערטער משפחות פון דאוויד־הארעדאקער יידן, וועלכע זענען געראטעוועט געווארן מיט זייערע פרויען און קינדער און ביי וועלכע עס שפרודלט א פולבלוטיק לעבן אין אלע ווינקעלעך פון אונזער לאנד. זיי ארבעטן, שאפן און דינען צוזאמען מיט אלע ישראל־בירגער, ווי א לעבעדיקע, פעסטע מויער פאר דער באנייענדער זיך מדינה.

מ. שור עמי

מיינע לעצטע טעג אין דאוויד־הארעדאק

די סאוויעטישע אקופּאציע־מאכט האט צעטיילט די איינוווינער אויף דריי שיכטן:

א) די באגלויבטע שיכט. עקס־קאמוניסטן, אין וועלכע מ׳האט ניט געפונען קיין אפנייגונג, און אויך די יעניקע וועלכע האבן ביי דער איינוואזיע דעקלארירט עפנטלעך זייער פולע סימפּאטיע צו דער באלשעוויסטישער מאכט און קיינער האט ניט רעקלאמירט קעגן זיי.

ב) די פיינט פון רעזשים, די רייכערע און ציוניסטישע טוער.

ג) סתם איינוווינער, וועלכע מ׳דארף א לענגערע צייט איבערדערציען צו ראיעלקייט, מיט דער האפענונג, אז ווען ניט איז, אין דער צוקונפט, וועלן זיי ווערט זיין גערופן צו־ווערן מיטן נאמען בירגער פון ראטן־פארבאנד.

די מערהייט דאוויד־הארעדאקער באפעלקערונג האט געהערט צו דער צווייטער און דריטער קאטעגאריע. מענטשן פון דער צווייטער קאטעגאריע, וועלכע מ׳האט ניט געמסר׳ט און ס׳זענען קעגן זיי ניט צוגעטראגן געווארן קיין אפיציעלע אדער ניט־אפיציעלע אנקלאגעס, זענען אויטאמאטיש איבערגעפירט געווארן צו דער דריטער קאטעגאריע.

אין די מאנאטן מערץ און אפריל 1941 זענען מאביליזירט געווארן הונדערטער יוגנטלעכע

אין די „ארבעטס־באטאליאנען" (אין רוסיש: „סטרויעוואי באטאליאן"), און די מערהייט איז געשיקט געווארן בויען פלי־פלעצער נעבן די גרענעצן פון ווייסרוסלאנד, ווי צ.ב. אין קאברין און ביאליסטאק. איך האב אנגעהערט צו דער קאברינער גרופע.

דעם צוואנציקסטן יוני איז אויסגעקומען א ידישן בחור שטיין אויף דער וואך איינס אזייגער באנאכט. ער האט זיך פארשפעטיקט אויף פינף מינוט. באלד האט דער אפטיילונג־קאמאנדיר — גור, א סאוויעטישער בירגער, אלארמירט די גאנצע אפטיילונג און דעם בחור געטאדלט עפנטליך: „פאררעטער! ווען מארגן ברעכט אויס די מלחמה, וואלסטו דאן אויך פארשלאפן? אין דריי טעג ארום וועסטו שטיין צום געריכט. אין אכט־און פערציק שעה ארום האט זיך צעפלאקערט די דייטשיש־רוסישע מלחמה.

לופט־אטאקן און הארמאטן־באמבאדירונגען האבן אונז באגלייטביים צוריק וועג אהיים. איך האב מיך באמיט שטענדיק זיך געפינען מיט דאוויד־האראדאקער. די אומארדענונג איז געווען גרויס. עס זענען געגעבן געווארן קעגנזעצליכע באפעלן. ווו מיר האבן זיך געדרייט זענען געווען די דייטשן. באטאג האט מען ניט געקאנט זיך צוריקציען און מיר זענען געווען געצוווּנגען ליגן אין וואלד אדער אין בלאטע און לויפן באנאכט. איין ציל האבן מיר געהאט פאר זיך: א ה י י ם.

דעם 26.6.1941, פרייטיק פארנאכט, בין איך געקומען קיין דאוויד־האראדאק מיט מיין אומפארגעסלעכן חבר משה שעכטער, דוד׳ס זון און וואלף דעם צייטונגספארקויפערס אייניקל. כ׳האב דאס שטעטל ניט דערקאנט. וועלכער ד׳אוויד־האראדאקער געדענקט ניט די שעה׳ן פארן אנקומען פון שבת? די קרעמערס איילן זיך שליסן די געשעפטן, און די בעלי־מלאכות ענדיקן אויס זייערע ארבעטן. פון אלע זייטן לייכטן די שבת־ליכט, און אלע גייען אין שול אריין מיט די קינדער. און יעצט — אין ווי תשעה־באב באנאכט. שטארק־פינסטער אין די גאסן, און ביי יעדן ייד אויפן געזיכט ליגט דער פחד פאר די דייטשן וואס דערנענטערן זיך צום שטעטל.

באלד האבן אונז ארומגערינגלט באקאנטע פנים׳ער, און איידער מיר האבן געביטן אונזערע צעשאטענע קליידער האבן מיר באדארפט ענטפערן אויף כל׳ערליי פראגן. דא האט מען געמיינט אז אלע מאביליזירטע זענען געפאלן; צומארגנס — שבת — האבן אנגעהויבן קומען׳ אנדערע.

מיין משפחה איז שוין ניט געווען אינדערהיים. ס׳האט זיך ארויסגעוויזן אז זיי, צוזאמען מיט אנדערע צענדליקער פאמיליעס, זענען געלאפן צום רוסישן גרענעץ. צומארגנס שבת־צו־נאכטס זענען זיי צוריקגעקומען ווייל מ׳האט זיי ניט געלאזט איבערגיין די גרענעץ.

די שטעטל איז געווארן פול מיט פליטים פון די ארומיקע שטעטלעך. די מורא איז געווארן שטארק. די גויים האבן פארריסן די קעפ: „פארביי אייער צייט יידן! עס גייען שוין די סאוויעטן אוועק פון דאנען".

אומארדענונג האט געהערשט אומעטום. איין טאג זענען מאביליזירט געווארן מאסן, און דעם צווייטן טאג האט מען אלעמען פריי געלאזט צוליב מאנגל אין קאמוניקאציע. די לעצטע גרופע מאביליזירטע איז געשיקט געווארן דעם 28־טן יוני צו מינסק־צו.

אין א חברים־באראטונג וועגן אונזער ווייטערדיקן וועג האבן זיך צוטיילט די מיינונגען. משה שעכטער איז געווען מיט די וואס האבן באשלאסן בלייבן. יצחק גאלמאן מיט מיר האבן באשלאסן צו גיין. מיר האבן דאס צווויסן געגעבן אונזערע פאמיליעס און די געוועזענע מיטגלידער פון דער ציוניסטישער יוגנט מיט וועלכע די באציאונגען זענען ניט איבערגעריסן געווארן. די מערהייט האבן זיך אפגעזאגט פון גיין.

דעם 6־טן יולי באגינען האבן די לעצטע סאוויעטישע באאמטע פארלאזן די שטעטל. ניט אפגערעדטערהייט האבן מיר, צוואנציק בחורים און מיידלאך, זיך געטראפן אין אוונט אויף

אלשאנער גאס. אין וועג האבן מיר באגעגנט נאך עטלעכע יוגנטלעכע, וועלכע האבן ניט געוואלט צושטיין צו אונז, זאגנדיק אז „דער דייטש איז ניט ערגער פון רוס. אין דעם נייעם רעזשים וועלן מיר זיך אויך איינארדענען״.

אז מיר זענען געקומען צום גרענעץ האבן די וועכטער פאר קיין פאל אונז ניט געלאזט דורכגיין. קיין אויסרייד האט ניט געהאלפן. עטלעכע זענען מאראליש געבראכן געווארן. יצחק גאלמאן, מרים פרענקל, ציר׳ל בעגון און שושנה אייזנבערג זענען צוריקגעגאנגען אהיים.

איינער פון אונז, א געבוירענער אין איינעם א גרענעץ־דארף, האט איינגעשטימט פירן אונז מיט הינטערוועגן און באנאכט איבערפירן די גרענעץ. מיר זענען געגאנגען בלויז מענער אין דער ריכטונג פון מאלישאוו. פארנאכט האבן מיר באגעגנט באוואפנטע פאטרולן, וועלכע זענען צופעליק געווען באאמטע ביי אונז אין שטעטל. דער אטראד־קאמאנדיר ראכלין וואס איז געווען סעקרעטאר פון דער קאמוניסטישער פארטיי אין דאוויד־הארადאק, האט אונז „געוואלט פארשטיין״, ער האט אונז באשטימט אן ארט נעבן זיין לאגער און צוגעזאגט געבן מארגן אינ־דערפרי א תשובה „אויב ס׳וועט אים געלינגען קריגן פאר אונז געווער״.

די נאכט איז געווען א שוידער־נאכט. פונווייטן האבן מיר געזען שריפות אין אונזער שטעטל. די דייטשן זענען שוין דארט געווען און אנגעהויבן ראבעווען.

אינדערפרי איז געקומען די דראזשקע מיט די פארטיזאנער צוריק פון טורעוו. באלד זענען מיר אויפגעפאדערט געווארן צום קאמאנדיר. „קיין געווער האב איך ניט באקומען״ — זאגט ער — „נאר איר מעגט איבערגיין. די זאך איז איינגעארדנט מיטן קאמענדאנט פון גרענעץ־וואך״.

גלייך האבן מיר אנגעהויבן לויפן פארויס, און ניט געטראפן אויפן גרענעץ קיין איין לעבעדיקן סאלדאט.

הערנדיק וועגן דייטשישן פארשריט זענען זיך אלע צעלאפן. זייענדיק שוין ביי טורעוו האבן מיר דערזען פונווייטן — פונקט אונז אנטקעגן — פאַרט א לאסט־אויטא אנגעלאדן מיט סאלדאטן און מיט אן אנגעשטעלטן מאשין־געווער. מיר האבן ניט געוווסט צי זענען דאס רוסן, אדער דייטשן. לינקס האט זיך געצויגן א בית־עולם. מיר האבן זיך נעבן די מצבות באהאלטן. אז די מאשין איז פארביי, האבן מיר פארטגעזעצט אונזער וועג. פארנאכט זענען מיר געקומען קיין טורעוו אויף עכטן סאוויעטישן באדן.

.5

די לעצטע טעג און די לעצטע שעהן

די לעצטע טעג פון דאוויד־האראדאקער יידן

דעם 5־טן יולי 1941 זענען די דייטשן אריין קיין דאוויד־האראדאק. עטלעכע וואכן נאך זייער איננעמען די שטאט, האט זיך איינגעגעבן די ארטיקע קריסטן מיט מארייקא, קולאגא און לעטון ימח־שמם בראש, שאפן דעם איינדרוק, אז די שטאטישע יידן ווארטן אז די רויטע ארמיי זאל זיך אומקערן. אלס רעזולטאט דערפון האבן די קריסטן באקומען א דערלויבעניש פון דער ס.ס.־צענטראלע אין פינסק, טאן מיט די יידן לויט זייער איינזען.

דעם 16־טן אוגוסט אזייגער פיר פארטאג, זענען ארומגערינגלט געווארן אלע יידישע קווארטאלן און אלע יידישע מענער מיט די קינדער ביז אכט יאר, זענען געבראכט געווארן נאקעט און באר׳וועס צום קאנצענטראציע־פונקט אויפן הויף פון קאטוילישן קלויסטער — און פון׳ דארט צו זייער לעצטן וועג.

יעקב, אבא גערצולינס זון, דער איינציקער ייד וועמען א קריסט האט געווארנט און דערציילט וועגן שיקזאל פון די אוועקגעפירטע, האט געפרווט אנטלויפן. נאר די קוילן פון די מערדער האבן אים געטראפן און געטויט אויפן פלאץ. אלע וועגן זענען געווען פארשפארט דורך די מיעשטשאנעס אן קיין מעגלעכקייט צו אנטלויפן.

פון קאנצענטראציע־פונקט זענען די יידן אוועקגעפירט געווארן צו די צוויי ברידער־קברים, וועלכע זענען געווען אנגעגרייט פון פריער.

ווען די יידן זענען געקומען צו די גריבער, האט מען זיי געהייסן זיך אויסטאן און ארייגגיין אין די גריבער, ווו מ׳האט זיי באשאסן מיט מאשין־געווער.

א גרופע יידן מיט לייב טרייסטער אינדערשפיץ, זענען געבליבן דורך די מערדער צו סארטירן די געפאלענע קערפערס אין די אקאפעס. נאכדעם זענען אויך זיי דערמארדעט געווארן.

נאכן מארד זענען די אקאפעס פארשאטן געווארן דורך די מיעשטשאנעס וואס האבן זיך באטייליגט אין מארד.

נאר איינצעלנע איז געלונגען אויף פארשיידענע וועגען זיך אויסצובאהאלטן, אבער ענדלעך האט דער גרויזאמער שיקזאל אויך זיי געטראפן.

נחמן יאנוש יאסל׳ס זון, איטשע דעם מילכיקערס איניקל, איז געלונגען אנטלויפן און דורכן דארף בערעזשנאיע איז ער געקומען אין סטאלין. דארט האט ער זיך פארהאלטן א יאר אין געטא, ביז ער איז אומגעקומען צוזאמען מיט די סטאלינער יידן.

יעקב, ליטמאן קאלוזשינס זון, משה אליניקס איניקל, האט זיך באהאלטן עטלעכע טעג ביז א קריסט האט אים געמסרט. מ׳האט אים פארשלעפט אין געסטאפא און געפייניקט ביז ער איז אויסגעלייזט געווארן מיט א קויל.

ר׳ אהרן סלאמיאנסקי, וואס האט זיך עטלעכע טעג באהאלטן ביי א קריסט האט געמוזט פארלאזן זיין באהעלטעניש, ווייל דער גוי האט מורא געהאט מ׳זאל אים אליין ניט הרגענען פאר אויסבאהאלטן ביי זיך א ייד. ניט האבנדיק קיין אויסוועג האט ר׳ אהרן געוואלט גיין אהיים. פארבייגייענדיק דעם בריק האבן אים גויים געכאפט און אריינגעווארפן אין טייך אריין. ער האט זיך באלד דערטרונקען. א דאנק זיין פרוי רחל ע״ה, וועלכע האט אריינגעלייגט אין דעם איבער־מענטשלעכע כוחות, איז ער געבראכט געווארן צו קבר־ישראל.

שמחה, משה אהרן מישאלאווס זון, האט זיך צוויי וואכן באהאלטן ביי זיך אין קעלער,

נאר די קריסטלעכע דינסט האט אים איבערגעגעבן אין גוישע הענט. זיי האבן אים ארויס־געשלעפט פון קעלער און דערמארדעט ביי אים אין שטוב פאר די אויגן פון זיין פרוי און קינדער.

איסר, ניסן גורוויטשעס זון, האט זיך באהאלטן אין א קליידער־שראנק. די מיעשטשאנעס, האבן אים געפונען, ארויסגעשלעפט פון דארט און פארשלעפט אין מארק. געשלאגן אים מכות־רצח, מערדערליך געפייניקט און אויסגעשטאכן די אויגן. זיינע אוממענטשלעכע געשרייען האט מען געהערט פון איין עק שטעטל ביזן צווייטן. ער האט זיך געבעטן ביי די מערדער, זיי זאלן מאכן אסוף צו זיין לעבן.

ר׳ קהת, ר׳ סענדער בעלאהושערס זון און ר׳ משה. ר׳ אברהם בארוכין דעם כאראמסקערס זון, האבן זיך באהאלטן ביז 1943 אין א דערביי־איקן דארף ביי א קריסטלעכן פויער. חלומט זיך זיי אז דער סטאלינער רבי ר׳ משה׳לע לעבט. זענען זיי ארויסגעקראכן פון באהעלטעניש און אוועק אין סטאלין. אויפן וועג האבן גויים זיי דערמארדעט.

ראובן, חיים קאלושניס זון, האט זיך באהאלטן ביי זיך אין הויף. האבן די גויים אים געפונען, דערמארדעט אים און אריינגעווארפן אין קלאזעט אריין.

ברוך־יאסל, משה קאצמאנס זון, מיט זיינע צוויי קינדער האבן זיך אין ערגעץ פארשטעקט. אז זיי האבן ניט געהאט וואס צו עסן האבן זיי זיך צוגעשטעלט צום געסטאפא. דארט האט מען זיי געזאגט, אז די געסטאפא האט ניט קיין ליקווידאציע־פאראָרדנונג קעגן זיי און זיי קענען גיין ווו זיי ווילן. אבער די מיעשטשאנעס האבן זיי צעשלאגן אויף טויט מיט שטעקענער אין סאמע מיטן מארקפלאץ.

יצחק, שלמה דעם אזדעמיטשערס זון, איז לעבנגעבליבן אדאנק א קריסטין וואס האט אים אויסבאהאלטן נאכדעם ווי ער האט איר צוגעזאגט הייראטן מיט איר. ווען די רויטע ארמיי איז אריין, האט ער דערפילט זיין צוזאג.

* * *

נאכן מאסן־מארד, אין א קאלטן און רעגנדיקן הארבסט־טאג, האט מען אויך די פרויען און קינדער ארויסגעטריבן פון שטאט. די מיעשטשאנעס האבן זיי ארומגעיאגט עטלעכע קילא־מעטער מיט געוואלדעס: „גייט אייך! מיר דארפן אייך ניט!״

צווישן די פרויען זענען געווען עטלעכע מענער וואס האבן זיך פארשטעלט אין פרויען קליידער. צווישן זיי דער רב ר׳ משה, ר׳ וועלוועלע גינזבורג׳ס זון. די מיעשטשאנעס, וועלכע האבן אונטערזוכט די געזיכטער פון די געטריבענע, האבן אים דערקענט. ארויסגעשלעפט און דערמארדעט.

לאה וויגדער׳ס, ר׳ משה קאלושניס ווייב, האט ניט מער געקענט מיטגיין מיט די פארטריבענע און געבליבן זיצן נעבן חיים בארוכינס שטוב. זי איז אויפן פלאץ דערמארדעט געווארן.

חיה, ר׳ אשר יודאוויטשעס טאכטער, דערזעענדיק וואס דא טוט זיך אפ, האט געכאפט איר קינד און צוזאמען מיט אים זיך געווארפן אין הארין.

פייגעלע, בייצל יודאוויטשעס ווייב און רבקה, מאטל ברעגמאנ׳ס מיט אירע טעכטער זענען געבליבן כמעט ביזן סוף. אבער ווי נאר מ׳האט ביי זיי ארויסגעקריגן זייער גאלד מיט זילבער — האט מען זיי אויסגעטאן, אוועקגעיאגט צום אלשאנער בריק און מ׳האט זיי דארט דערמארדעט.

א טייל פון די ארויסגעטריבענע זענען דערגאנגען אין לאכווער, סטאלינער און וויסאצקער געטאס. זיי האבן געזופט פון בעכער גאל און ליקווידירט געווארן צוזאמען מיט אלע יידן פון אט די געטאס.

אין דריי וואכן ארום נאכן ארויסטרייבן די פרויען פון שטאט, האט מען זיי צוריק אריינגעלאזט און געשאפן א געטא, וועלכער האט „עקזיסטירט" 1 יאר און דערנאך האט מען זיי אוועקגעפירט אויפן זעלבן אָרט, ווו מ'האט דערמארדעט די מענער און זיי אומגעבראכט.

ת. נ. צ. ב. ה.

דערציילט פון בת־שבע קושניר און גרונם פילאווין

יצחק נאכמאנאוויטש

געקומען איז דאס יאר 1939. דאס שטעטל האבן פארנומען די סאוויעטן. פיל יידישע פליטים פון מערב־פוילן האבן אין דאוויד־האראדאק דאן א היים געטראפן.

אין יאר 1940 האבן זיך אנגעהויבן ארעסטן און פארשיקונגען פון ציוניסטן און אנדערע. דאס שטעטל האט אויפגעציטערט, די שטימונג איז געווארן א געדריקטע, ווייל דא איז געווען דער דעוויז: „אלע פאר איינעם און איינער פאר אלע".

און אט איז אנגעקומען דער 6־טער יולי 1941. דאס שטעטל האבן פארנומען די היטלעריסטישע חיילות. פיל יידן האבן זיך געוואלט ראטעווען קיין רוסלאנד, נאר די נ.ק.וו.ד. און גרענעץ־וואך האבן ניט דורכגעלאזן און אזוי ארום איז מען געווען געצוווּנגען צו בלייבן אונטער דער היטלעריסטישער הערשאפט.

יעצט האט זיך אנגעהויבן דאס שוידערלעכסטע און דא האט זיך אויך ארויסגעוויזן דער מערדערישער פרצוף פון די ווייס־רוסן. מען האט אנגעהויבן כאפן יידן אין די גאסן און טרייבן אויף ארבעט.

דורכן שטעטל זענען דאן דורכגעגאנגען פיל פון די היטלעריסטישע חיילות אויף מזרח. אין א פאר טעג שפעטער, האבן זיי זיך צוליב די שלעכטע וועגן אומגעקערט צוריק, כדי פארטצוזעצן דעם מארש דורך אן אנדער וועג. אין שטעטל האט דאס ארויסגערופן א קלאנג, אז די דייטשן ווערן צוריק געטריבן דורך דער רויטער ארמיי. דאס האט אויסגענוצט דער ניי־באשטימטער בירגערמייסטער און שווארץ־מאהניק, דער פעלדשער איוואן מארייקא, וועלכער איז דאן געפארן אין פינסקער געסטאפא־שטאב און געמאלדן, אז די יידן פארשפרייטן די אויבנדערמאנטע קלאנגען און אז זיי, די יידן, האבן באפאלן די אפטרעטנדע דייטשישע ארמיי. דער דאזיקער געמיינער פאלשער בלבול האט געבראכט דעם בלוטיקן 17־טן אב ה'תש"א (1941).

געשען איז דאס אומגעפער אין א מאנאט נאכן פארנעמען דאס שטעטל דורך די דייטשן, אין אנהויב אויגוסט זענען אומגעריכט געקומען א 50 ס.ס. מערדער. 4 אזייגער פארטאג האבן זיי ארומגערינגלט דאס שטעטל און שפעטער צוגעטראטן צו דער בלוטיקער ארבעט מיט דער הילף פון דער ארטיקער ווייסרוסישער אונטערוועלט, וועלכע האט זיך דאן גלייך פארשריבן אין פאליציי. פארויסזעענדיק א פיין רויב, האבן זיי פון פרי אנגעהויבן צוזאמענטרייבן אלע יידישע מענער. געזאמלט האט מען אלעמען אויפן הויף פון קאשציאל, באגלייטנדיק זיי מיט שרעקלעכע קלעפ פון שטעקנס און ביקסן.

דארט האבן זיי געמוזט שטיין אויף די קני מיט אויפגעהויבענע הענט אין דער הויך אייניקע שעה ביז מ'האט אלע הייזער אונטערזוכט. וועמען מ'האט געטראפן אויסבאהאלטנדיק זיך, האָט מען אויפן ארט דערשאסן. אזוי האט מען די ברידער איסר און הערשל גורוויטש, צוויי געזונטע פעסטגעבויטע יונגעלייט, וועלכע מ'האט ארויסגעשלעפט פון א באהעלטעניש, פירנדיק צום אומשלאג־פלאץ צובראכן די ברוסט־קאסטנס און אויסגעשטאכן די אויגן.

נאכן צונויפזאמלען אלע מענער האט מען זיי צושטעלט אין רייען און ארויסגעפירט פון

שטאט. קיינער האט ניט געוווסט ווו מ׳פירט זיי. מ׳האט געשמועסט אז מ׳פירט אויף ארבעט. נאר דאס איז שנעל אויפגעקלערט געווארן.

3 קילאמעטער הינטערן שטעטל, באם אלשאנער וועג אויפן זאמד־בערגל — דארט איז שוין גרייט געווען א גרוב פריש געגראבן דורך די פויערים... טראכטן וועגן ווידערשטאנד איז שוין געווען צו שפעט און אגב אין יאר 1941 זענען נאך קיין מאסן־מארדן פון יידן ניט פאר־געקומען, אזוי, אז די שטילע ארעגטלעכע און באשיידענע מענטשן האבן גארניט געגלויבט, אז אזעלכעס קאן גאר פארקומען. דאך איז דאס געשען... דאס לעצטע ווארט האט באקומען דאס מאשין־געווער... און דאן, מיטן לעצטן אטעם האט יעדער געשיקט א קללה...

ביים ייד לייזער ראנקין, האט א פאליציאנט, מיינענדיק, אז ער איז שוין טויט, געוואלט דאס רינגל פון האנט אראפנעמען, נאר יענער האט נאך באוויזן זיך אויפהויבן און א שפיי טאן אין מערדערישן פרצוף און איז מיט א קללה אויף די ליפן געפאלן טויט.

אזוי האט די מוטער־ערד ארייגגענומען און פארבאהאלטן אייך ביי זיך אין דער אייביקער רו.

עהרע אייער אנדענק, ברידער מיינע!

פאר אייער באשיידענעם, שווערן, אבער אנשטענדיקן לעבן, האט אייך די וועלט „ציוויליזאציע״ באלוינט מיט א „שנעלן טויט״...

* * *

דעמזעלבן טאג נאכמיטאג, ווען די מערדער האבן נאך דער „שטיקל ארבעט״ זיך אפגערוט, האבן זיי זיך גענומען ווידער צו דער „ארבעט״...

אלע איבערגעבליבענע פרויען און קינדער האבן באקומען א באפעל פארלאזן גלייך דאס שטעטל.

אין דער דאזיקער „הייליקער״ שטיקל ארבעט האט שוין אנטיילגענומען די גאנצע קריסטלעכע באפעלקערונג. אלט און יונג, אלע ווי ווילדע געשפענסטער, האבן זיך געטראגן מיט שטעקנס איבער די יידישע הייזער, ארויסגעטריבן מיט קלעפ די באלעבאסטעס און קינדער און צוגעטראטן רויבן דאס פארמעגן.

מ׳האט זיי מיט קלעפ און פארשיידענע זידלערייען ארויסגעטריבן פון שטאט.

„דאלאי, וואן, פארכאטע זשידי״ — האט געשטורעמט די צעווילדעוועטע רויבער־באנדע. זענען ביים בריק פיל פון זיי געשטאנען און אונטערזוכנדיק יעדע יידישע פרוי, קאנטראלירט צי געפינט זיך ניט צווישן זיי קיין מאן אין פרויען־זאכן.

אזוי האבן זיי אנטדעקט אין פרויען־קליידער עטלעכע מענער, צווישן זיי דעם ר׳ב ר׳ משה׳לע, בערל מיגדאלאוויטש און אנדערע, וועלכע זענען מערדערלעך צעשלאגן געווארן דורך דעם ווילדן המון און דערנאך דערשאסן געווארן. די פרויען מיט די קינדער האט מען מיט קלעפ באגלייט ביז די „קאזארמעס״.

די אומגליקלעכע זענען דערגאנגען ביזן ערשטן דארף כאראמסק און דערנאך ווייטער געבלאנקעט איבער פעלדער, הונגעריקע, צעשלאגענע, אויסגעמאטערטע, פיל פון זיי שוואנגערע, קראנקע און אלטע פרויען מיט זויג־קינדערלעך, אפגעריסן פון די מענער און פאטערס, עלנט און איינזאם, אין א וועלט פון ווילדע חיות... א בעסערער פויער, פלעגט אמאל געבן א שטיקל ברויט אדער א ביסל קארטאפל...

אייניקע זענען אוועק אין נאענטע שטעטלעך, ווי: סטאלין, לאכווע, וויסאצק א. אנד. און דארט געטיילט דעם ביטערן גורל מיט די דארטיקע יידישע איינוווינער. די איבעריקע האבן זיך געוואלגערט און געוואנדערט איבער די שמוציקע בלאטיקע פאלעסיער וועגן. צוגיין נאענט

צו א זידלונג איז געווען געפערלעך, ווייל דארט האבן זיי דערוואַרט פיל גייסטיקע און פיזישע דערנידעריקונגען און שמערצן.

ס׳איז אנגעקומען דער הערבסט מיט די פייכטע קאלטע וועטערן. פיל פון די פרויען און קינדער זענען אויסגעשטארבן אויף די וועגן. יעדן קוסט און יעדן בוים ביי די וועגן איז פיל באוווסט פון זייערע ליידן.

ענדלעך, שפעט אין הערבסט האט מען זיי צוריק אריינגעלאזט אין דאוויד־הארדאק און דארט געשאפן פאר זיי א געטא. דאס לעבן אין דאזיקן געטא איז געווען א גרוילהאפטער.

די גאנצע באפעלקערונג פון געטא האט באקומען 10 קילא ברויט א טאג און די מערהייט האט געמוזט ארבעטן פאר דער „ווערמאכט״.

פארשיידענע ווארשטאטן זענען געשאפן געווארן און פיל פון די ארבעטנדע פרויען און קינדער זענען פון הונגער, איבערלאסטונג און אומענטשלעכע באדינגונגען אויסגעשטארבן. די איבעריקע זענען צו קיין מענטשן ניט ענלעך געווען.

אפגעריסן, געשוואלן פון הונגער, ארומגעצוימט מיט שטאכל־דראט אין א קליינעם טייל פון שמוציקן קווארטאל „באלאטא״, באוואכט פון דער מערדערישער פאליציי אין וועמענס שפיץ ס׳איז געשטאנען א נפש מיט א שמוציקער נשמה — ליאווא קאסארעוו ימ״ש. פיל געטער האט זיך דער פארשוין געבוקט... ס׳האט אים איבעראל געצויגן צו „בלישטשענדיקע קנעפ״ פאר וועלכע די דאזיקע חיה אין געשטאלט פון א מענטש איז גרייט געווען אלץ צו טון.

אט אזוי האט דער געטא „עקזיסטירט״ ביז ערב ראש־השנה פון יאר 1942. אין דעם טאג איז דער געטא ליקווידירט געווארן.

אלע פרויען און קינדער — די צאל איז שוין דאן געווען ניט גרויס, אינגאנצן 1600 נפשות — באגלייט מיט קלעפ דורך דער פאליציי, ווי אויך דורך דער ספעציעל אנגעקומענער באנדע ס.ס.־רייטער, זענען געטריבן געווארן ביז צום זעלבן גרוב אויף דעם אלשאנער בערגל... דארט האט מען אלעמען נאקעט אויסגעטאן און דערשאסן...

ווידער האט די מוטער־ערד געעפנט אירע ארעמס און אריינגענומען צו די מענער זייערע פרויען און קינדער...

אזוי איז דאס יידישע דאוויד־הארדאק אומשולדיק פון דער וועלט אוועק און אויפגעהערט צו עקזיסטירן...

די פארבליבענע טרויער־הייזער זענען באזעצט געווארן דורך די „נייע באלעבאטים״... אבער ניט אויף לאנג, ווייל שפעטער, ווען אין דער געגנט האבן זיך באוויזן גרויסע פארטיזאנער אפטיילונגען, זענען זיי אייניקע מאל באפאלן די שטאט און די מערהייט יידישע הייזער פארברענט.

* * *

איך בין געקומען אין דאוויד־הארדאק אין אויגוסט מאנאט 1944־טן יאר. כ׳האב געטראפן אויף די ערטער פון די קליינע הייזקעלעך בערגלעך באוואקסן מיט ווילדן גראז... אנשטאט פריילעכע געלעכטערס און קינדעריש־שטיפערישע געשרייען, ערטער, ווו ס׳האט אמאל געשטראלט מיט א היימלעכער ווארעמקייט און דיך שטענדיק געצויגן צו זיך — יעצט א ווילדער שרעקלעכער און צארנדיקער בילד...

יעדעס פארבליבן הויז, יעדער בוים וואס שטייט ווי אן איינצעלנער פארוואונדעטער גליד — ווײנט, שרייט, באקלאגט זיך און פרעגט נייגעריק: ווו זענען די גרויע, אנשטענדיקע, זויבערע אלטיטשקע, וועלכע פלעגן רוען אין אונזער שאטן, ווו איז פארשוואונדן דאס פריילעכע געלעכטער,

צערטלעכע געפילן, קינדערשע געלאקטע קעפעלעך? פארוואס איז אלץ וואס שיין און ליב פון אונז אוועק?... און נאך פיל פיל „פארוואס״?...

קיין ענטפער קומט ניט... איך געפין אים ניט...

יא! ווילד און גרוילהאפט זעסטו אויס יעצט דאוויד־האראדאק! פון דעם דענטיסט עדעלס שטוב ביזן קלויסטער בארג — קיין איין פארבליבן הויז, נאר ווילדע גראז... בערגלעך און גראז...

עס ווייזט זיך ווי ניט ווו א מענטש... ווי א ווילדע באשעפעניש דרייט ער זיך... אין די אויגן קוקט ער ניט... מיט בארוועסע שמוציקע פיס אין א גוטן שווארצן אנצוג מיט זיידענע לאצן.... דער בעל־דבר רעדט ניט... קיינער רעדט דא יעצט ניט... זיי ווייסן קיין זאך ניט... עפעס האבן זיי יא געהערט, אבער גענוי געדענקען זיי ניט...

איבריקנס צו וואס ריידן?... אויף א בית־הקברות פאסט בעסער שטילקייט...

אט פארקויפט א „זי״ אויפן מארק גענייצטע, קינדערשע געשטאפטע זעקעלעך... די „זי״ שוויגט „גאט די נשמה שולדיק״ — אבער די זעקעלעך שרייען, שרייען אין א יאמערלעך געוויין...

איך קום אויף דער הייליקסטן פאר מיר ארט אויף דער וועלט — צום מאסן קבר. א גלאטער זאמדיקער פעלד... נאך פיר יאר, 4 לאנגע יאר פון פייער און בלוט. יארן פון בענקעניש נאך נאענטע, נאך דער היים בין איך ענדלעך געקומען שוין אזוי נאענט... ווו זענען די מוטערליכע ליבע ארעמס? ווו זענען די באגערטע פריינטלעכע געזיכטער — באשטראלטע



בן־עירנו יצחק נחמנוביץ חופר בור בשביל לקבור את עצמות הקדושים שמצא על קבר האחים.
י. נחמנוביץ גראבט מיט די הענד אגרוב צובאהאלטן ביינער פון קדושים וואס ער האט געפונעןביים ברידער קבר.

פון פרייד ביי יעדער באגעגעניש ?... קיינער קושט זיך ניט... קיינער דריקט ניט די האנט... איך שטיי א צעבראכענער, א פארשעמטער און ווארט... נאר אומזיסט... דא אין דעם שטיקל וויסטן פעלד איז א שטאט באהאלטן... קיינע מצבות, קיינע מאנומענטן־טאוולען, קיין אויפ־שריפטן, קיין בלומען, — א ווילדע הארצרייסנדע שטילקייט...

עס פארבלייבט א געהיימניס פון דער נאטור, וויפיל מענטשלעכע שיינהייט און אנשטענ־דיקייט, וויפיל ליבע און פריינטשאפט, וויפיל שעפערישע איניציאטיוו און צוקונפטיקע פייאיקייטן זענען אזוי אומשולדיק, גרויזאם, מערדערליך און פריצייטיק אוועק אין דער אייביקער רו. דא האבן אויסגעהויכט טויזנטער פרויען, מענער און קינדער זייערע לויטערע נשמות, און אונטערן קלאנג פון מערדערס מאשין־געווער געלאזט הערן זייער לעצטן פראטעסט — א קללה — א קללה אויף דער „קולטור" און אויף די קעפ פון די מערדער, ווי אויך אויף די פירערס און פרעזידענטן, סאציאליסטן און דעמאקראטן אין מונדירן און אין פראקן... א קללה אויף די קעפ פון די, וועלכע האבן רייזנדיק קיין מינכען, לאנדאן, פאריז אדער מאסקווע פארקויפט אין ווייסע הענדטשקעס קינדערשע נשמות און געהאנדלט מיט אומשולדיק מענטשליך בלוט און פלייש.

* * *

י"ז מנחם־אב! היינט איז דיין טרויעריקער אונטערגאנגס־טאג, מיין דאוויד־הארא־דאק!

באשיידן און נוצלעך איז געווען דיין לעבן און אפשר דערפאר ביסטו „באלוינט" געווארן מיט א שנעלן אונטערגאנג. ווי א פיאנער ביסטו געגאנגען צו דער שחיטה אויפן מזבח פון פאלק. קליין איז די צאל פון דיינע צופעליק איבערגעבליבענע זין. אין אלגעמיין ארום א 100 מאן, וועלכע זענען יעצט ווייט צעשיידט. מיט פארביטערטע געמיטער קניען מיר און בויגן די קעפ געהילט אין טיפן טרויער פאר דיר, אונזער ליבע אומפארגעסלעכע יידישע דאוויד־הארא־דאק.

טייערע קדושים! מוטערס, פאטערס, שוועסטער, און ברידער, ווי אויך איר ליבע קינדערלעך! דער 17־טער אב איז איינגעקריצט טיף אין הארץ, ניט צום פארגעסן אויף אייביק. אין דעם טאג איז אויף שטענדיק פארשווונדן דער שמייכל פון געזיכט און די פרייד פון הארץ. עס ברענט אין מוח דער באוווסטזיין פון שוואכקייט און די אפוועזנהייט פון דער פולער נקמה.

אייביקע רו אייך, מיינע טייערע.

אויף אייביק זאל געהערט זיין אייער הייליקער אנדעק!

באמערקונג פון דער רעדאקציע :

יצחק (איצל) נחמנאוויטש איז אין צייט פון דער צווייטער וועלט־מלחמה געווען אין ראטנפארבאנד. גלייך נאך דער ענדע פון קריג, האט ער, אלס רויטארמייער, באזוכט דאוויד־הארא־דאק און מיט די אייגענע אויגן געזען דעם חורבן פון שטעטל. יעצט געפינט ער זיך אין די פאראייניקטע־שטאטן פון אמעריקע.

די דא געדרוקטע שילדערונג איז דורך יצחק נחמנאוויטש געשריבן געווארן אין יאר 1946 — צום פינפטן יארטאג פון אומקום פון די דאוויד־הארא־דאקער יידן. ער איז דאן געווען אין די לאגערן פון דייטשלאנד און אין סעפטעמבער 1946 האט ער זי פארעפנטלאכט אין דער יידישער (מיט לאטיינישער שריפט) צייטונג , א היים".

די שילדערונג ברענגען מיר יעצט מיט קליינע פארקירצונגען.

* * *

איבערגעגעבן דורך מאיר הערשל קארמאן

בת־שבע לין, מאיר־אליהו קושניר׳ס א פלעמיאניצע איז געווען די איין און איינציקע פון אלע דאוויד־הארא־דאקער, וועלכע איך האב געטראפן אין דאוויד־הארא־דאק — צוריקקערנדיק זיך פון רוסלאנד, נאך ראש־השנה תש"ה.

די וואסער־טרעגערין, וועלכע האט ביי מיר געארבעט 4 יאר האט מיר ניט דערקענט. די הויז אירע איז געווען אנגעפילט מיט יידיש גוטס. די וואסער־טרעגערין האט מיר איבער־

געשיקט צו א צווייטן גוי, וועלכער האט זיך באזעצט אין ליטמאן נאכמאנאוויטשעס הויז. דער גוי האט מיר דערציילט אז די דאוויד־האראדאקער גויים האבן באקומען פון דער דייטשישער מאכט אויסצייכענונגען פאר זייער באטייליקן זיך אין הרגענען און אויסראטן די יידישע באפעלקערונג.

אויף צזמארגנס האב איך געבעטן ביי דער ארטיקער מאכט א וווינונג און ווען מען האט מיר פארגעשלאגן צו וווינען אין א יידיש הויז, האב איך עס אפגעוואָרפן, און פארלאנגט א דערלויבעניש צו ווינען אין מיין געוועזענער יאטקע.

מיין ביטע איז אפגעווארפן געווארן. אבער איך האב מיך ניט וויסנדיק געמאכט און איינגעארדנט מיין יאטקע א וווינונג פאר מיר. דערנאך האט מיר די מאכט געהאלפן איינארדענען א שפייז געוועלב.

שפעטער איז געקומען קיין דאוויד־הארא דאק, נח, דער זון פון בצלאל יודאוויטש. ער איז געווען פארוווּנדעט און איז געגאנגען אויף „קוליעס״. פון דער סאוו'עטישער מאכט האט ער באקומען מאטעריעלע און מעדיצינישע הילף, מיר פערזענלעך האט ער געהאלפן.

דערנאך האבן זיך צוריקגעקערט אין הארא דאק זאב בן שלום לאכאווסקי, און משה בן ישראל רעזניק.

* * *

דער ערשטער יידישער קרבן אין דאוויד־הארא דאק, איז געווען מאיר אליהו קושניר, וועלכער האט געוווינט אין ראדיטש. נאכדעם, ווי מ'האט אים ארויסגעטריבן פון זיין הויז, זענען די הארא דטשוקעס אים באפאלן און דערמארדעט אין מיטן העלן טאג אויפן מארק.

דער צווייטער קרבן, איז געווען זאב בן גרוניע קונדא, וועלוול דעם שמיד'ס אן אייניקל. אים האבן די גויים דערמארדעט אין אלשאנער גאס נעבן שלמה פליישמאן'ס הויז.

דעם 17־טן אב ה'תש״א, זענען קאנצענטרירט געווארן די יידישע מענער אויפן פלאץ פון קאשציאל און פון דארט איבער געפירט געווארן אין חינאווסק ווו די הארא דטשוקעס האבן צוגעגרייט פאר זיי א ברודער קבר.

עס איז זייער שווער פארצושטעלן די ברוטאלע טאטן און די אכזריותדיקע מעשים, וואס די הארא דטשוקעס האבן אויסגעפירט אויף די יידן די לעצטע מינוטן איידער מען האט זיי דערמארדעט.

זיי האבן אראפגעצויגן די זאכן פון די קרבנות, מען האט געהאקט קעפּ, געשניטן אברים און געשאכטן מיט וואס ס'איז געקומען צום האנט: שטעקנס, שטיינער אייזנס און הייס געוועהר. דערנאך האט מען זיי געווארפן אין די גריבער און פארשאטן לעבעדיקערהייט.

3 טעג נאכן מאסן־מארד האט זיך נאך דער באדן געהויבן און זיך ניט געקאנט בארויקן.

דער אנפירער פון די פאגראמען איז געווען דער פעלדשער איוואן מארייקא, וועלכער איז ספּעציעל געפארן אין פינסק, און פון דארט געבראכט די ס.ס.־לייט.

איידער ער איז געפארן אין פינסק האט ער צוזאמענגעקליבן יידישע גאלד און זילבער, וועלכע א טייל יידן האבן אים געגעבן צו באהאלטן.

נאך דער „אקציע״ האבן די גויים אנגעהויבן נאכזוכן די באהאלטענע יידן. דער ערשטער איז אנטדעקט געווארן אברהם סלוצקי דער בעל־עגלה, נאך אים מענדל דעם בראצקער'ס זון, וועלכער האט זיך באהאלטן אין גארטן צווישן די בעבלאך; מען האט זיי גלייך דערמארדעט.

ראובן קאלוזשני האט זיך באהאלטן אין קלאזעט פון זיין גויישן שכן מארקאוויטש. דארט אויפן פלאץ איז ער דערמארדעט געווארן און דארט געבליבן.

ברוך יוסף קאצמאן און זיינע 2 זין זענען אויסגעפונען און דערמארדעט געווארן דורך דימיטרי פוז׳יק.

איסר בן ניסן גורוויטש האבן די האראדטשוקעס אויסגעשטאכן די אויגן און געשניטן פון אים אברים־וויז.

יהושע זאגער פון טורי, וועלכער האט זיך באהאלטן אין אויוועז, איז ארויסגעצויגן געווארן און דערמארדעט געווארן.

אהרן סלאמיאנסקי איז ארייגעווארפן געווארן אין טייך האריז. אדאנק די אנשטרענגונגען פון זיין ווייב רחל, איז ער ארויסגעצויגן געווארן דורך געדונגענע גויים און זוכה געווען צו קומען צו קבר ישראל.

מיינע ביידע קינדער ברכה און ברוך, וועלכע זענען אדאנק א גויע אנטלאפן אין דובינעצער וואלד, זענען דורך די גויים צוריקגעבראכט געווארן אין שטאט און אין מיטן מארק האט מען זיי צושניטן אויף שטיקער. מיין זון יעקב איז געלונגען צו אנטלויפן.

שמחה מישאלאוו האט זיך באהאלטן 4 מאנאטן ביי זיך אין קעלער. זיין גויישע דינסט האט אים געשפייזט די גאנצע 4 מאנאטן. דערנאך האט זי אים געמסר׳ט און מען האט אים דערמארדעט אויף דער גרעבליע גאס.

איידער ער האט צוריקגעקערט זיין נשמה צו גאט, האט ער נאך באוויזן אויסצושרייען „פאדלעצי, שטא ווי דיעלאיעטיע ?״ (אויסוורפן, וואס טוט איר ?).

א זון פון בערל שמוץ, וועלכער איז געווען איבערגעטאן אין פרויען־קליידער איז דערקענט געווארן דורך די גויים און דורך זיי דערמארדעט געווארן.

נאכן אויסשעכטן די מענער, זענען די יידישע פרויען פון הארעדאק, ארויסגעטריבן געווארן פון שטאט. א טייל איז אומגעקומען אויפן וועג און די טייל, וועלכע האט זיך אומגעקערט אין הארעדאק, איז אין א יאר ארום דערמארדעט געווארן דורך די גויים און אריינגעווארפן געווארן אין די גריבער פון די מענער.

די טאכטער פון דעם רב ר׳ משה׳לה איז געווען א פארטיזאנקע אין ווישנעווער וועלדער. זי איז געפאלן אין קאמף.

גאלדע־רחל, מאיר אליהו קושניר׳ס פרוי, האט זיך אויסבאהאלטן אין קאפליצע אין דארף כאראמסק און דארט האט מען איר דערהרגעט.

שמואל קאצמאן, לייבל קאצמאן׳ס א זון מיט זיינער א שוועסטער, האבן זיך ארומגעדרייט אין ארליער וואלד 4 מאנאטן צייט, דארט האבן זיי די גויים געטראפן און צוריסן אויף שטיקער.

נישקע, חיים קירזשנערס פרוי, צוזאמען מיט נאך 3 פרויען, האבן זיך באהאלטן ביי זיי אין שטאל און דארט האט מען זיי דערהרגעט.

לאה, משה קאלוזשניס פרוי, איז דערהרגעט געווארן דורך די גויים אויפן גרעבליע בריק.

די גויים האבן געפלאנט מיר דערהרגענען. איינמאל באנאכט איז געקומען א פארשטעלטער גוי מיר צו הרגענען. איך האב אנגעהויבן שרייען, פאליציי איז באלד אנגעקומען און האט מיך געראטעוועט.

צום סוף האב איך מער ניט געקענט זיין אין דאוויד־הארעדאק צוליב דער פיינטשאפט פון די גויים און איך בין פון דארט אנטלאפן.

.6

פארטיזאנער דערציילן

חיים האכמאן

א. פאלקאוויק סאטאנאווסקי

מיר געפינען זיך יעצט אין דער געגנט פון דארף קריפנע — ניט ווייט פון פינסק — אין געדיכטע וועלדער.

שוין עטלעכע טעג ווי מיר זענען גרייט אין וועג, כדי זיך איבערציען אויף אן אנדער ארט, אבער מיר רירן זיך דערווייל ניט.

וווהין ציען מיר זיך איבער און, בעיקר, פארוואס ווארטן מיר? דאס איז, ווייזט אויס, דער סוד פון קאמאנדיר אליין.

די פרוי פון אונדזערן אן אפיציר, וועמענס פורמאן איך בין, דערציילט מיר בסודי־סודות, אז מ׳ווארט אויף אן עראפלאן מיט גרויסע לייט, וועלכע דארפן אהערקומען פון מאסקווע. מיט פיר טעג צוריק האבן זיי שוין באדארפט זיין און מ׳קאן ניט פארשטיין די סיבה פון זייער פארשפעטיקונג.

וואס איז געשען? צי האט פאסירט מיט זיי אן אומגליק?

א פאר שעה נאכדעם, ווי די פרוי פון אפיציר האט מיר דערציילט די דאזיקע געשיכטע, האט אונדזער אטריאד גערירט אין וועג.

א גאנצע נאכט איז מען געגאנגען און ווען ס׳איז טאג געווארן, איז מען געבליבן שטיין אין א געדיכטן גרויסן וואלד מיט טיפע בלאטעס.

דא איז אונזער צייטווייליקער אפעראציע־פונקט און ווין־ארט.

מ׳האט באקומען א באפעל אויפשטעלן די ביידלאך און כאטש ס׳איז שוין געווען שפעטער הערבסט (א חודש נאך סוכות 1943) האט מען ניט דערלויבט מאכן פייער.

דער אפיציר — דער מאן פון פרוי מיטן קינד, וואס איך האב געפירט, — איז צוגעקומען צום וואגן און האט אונז דערציילט, אז די פאראשוטיסטן זענען סוף־כל־סוף אנגעקומען, ס׳איז, אבער, ליידער, מיט זיי געשען אן אומגליק. 3 פון זיי זענען אויפן וועג צום אטריאד אומגעקומען. א פויער פון דארף טערעבליטש האט זיי פארראטן.

דער וואלד, אין וועלכן אונדזער אטריאד איז יעצט געשטאנען איז געווען אין געגנט פון גרויסן דארף קאראצקא־וואליא. די באפעלקערונג פון דאזיקן דארף איז געווען פריינטלעך געשטימט צו פארטיזאנער און דער שטאב האט דערלויבט מאכן באטאג פייער, קאכן און באקן. דעמזעלבן טאג איז פארגעקומען א פארזאמלונג און דער קאמאנדיר פון אטריאד, פאלקאוויק סאטאנאווסקי האט געגעבן די פארטיזאנער און די פליטים אנווייזונגען, וויאזוי זיך צו האלטן.

די הויפט אנווייזונג איז געווען, אז אויסער פארטיזאנער, וואס ווערן געשיקט אויספירן טעראר־אקטן קעגן די דייטשן, טאר קיין איינער זיך פון ארט ניט רירן. ווער ס׳וועט זיך ניט אונטערווארפן דעם דאזיקן באפעל, וועט אויפן ארט — אן שום משפט — דערשאסן ווערן.

נאכן פארענדיקן צו געבן די דאזיקע אנווייזונגען, ווענדעט זיך דער קאמאנדיר צו די פארזאמלטע:

„חברים! ווער פון אייך עס שטאמט, אדער קאן די געגנטן פון דאוויד־הארארדאק, סטאלין און טורעוו, זאל זיך גלייך נאך דער פארזאמלונג מעלדן צו מיר אין שטאב".

איך בין אריין אין שטאב און געמאלדן דעם קאמאנדיר, אז כ׳קאן גוט דאוויד־הארארדאק און אביסל אויך איר געגנט.

„זאג מיר, חבר האכמאן, צי ווייסטו ווו ס׳געפינען זיך די דערפער אזדאמיטש, טערעבליטש און קאראטיטש?

„יא" — ענטפער איך.

ער הייסט מיר זיך שטעלן אין א זייט און פרעגט דעם צווייטן פארטיזאן, וועלכער איז אריין אין שטאב גלייך נאך מיר.

„פונוואנען ביסטו, חבר ?"

„פון דארף בוקטשע" — ענטפערט דער פארטיזאן — „ס'איז אפילו ווייט פון דאוויד־הארדאק, אבער מיר פויערים, פלעגן אפט אהינקומען און דעריבער קאן איך די דאזיקע געגנט".

„פארוואס ביסטו געקומען אין אונדזער אטריאד ?" — זעצט פאר ווייטער דער קאמאנדיר זיינע פראגן.

„ווייל כ'וויל שלאגן די דייטשן" — פאלגט אן ענטפער פון פארטיזאן.

„הער, חבר !" — ווענדעט זיך דער קאמאנדיר צום פארטיזאן — „אפשר איז דא אין אונזער אטריאד א ייד, וואס קאן דיך ?"

„ביי אונז אין אטריאד ניט" — ענטפערט ווידער דער פארטיזאן — „דאגעגן זענען דא יידן אין פיאדאראווס אטריאד, וועלכע קאנען מיך פונדערהיים. פרעג זיך ביי זיי אויף מיר".

גלייך איז אנגעבונדן געווארן א קאנטאקט מיט פיאדאראווס אטריאד און דער ענטפער איז געווען, אז דער פארטיזאן איז א פיינער און ארענטלעכער מענטש און ס'איז ניטא קיין סכנה, אז ער זאל פארראטן.

ס'האט ניט לאנג געדויערט און צום קאמאנדיר אין שטאב זענען אריינגעקומען 10 יונגע, שטארקע און פריילעכע פארטיזאנער. שפעטער האט מען אין שטאב אריינגעטראגן דייטשישע קריגס־מלבושים.

אלע פארטיזאנער, אויסער מיר, האבן פון זיך אראפגעווארפן זייער'ע פארטיזאנער־קליידער און זיך אנגעטאן אין נייע בלאנקענדע דייטשישע קריגס־מונדירן. אפילו צלמ'לעך אויף די העלזער האבן זיי ניט פארגעסן אנצוטאן.

איינער פון די פארטיזאנער האט אויף זיך ארויפגעצויגן א מונדיר פון א דייטשישן יעפרעיטאר. ער איז איינער פון די 10 פארטיזאנער, וואס זענען נאר וואס אנגעקומען פון מאסקווע און ער באהערשט פערפעקט די דייטשישע שפראך.

דאס גאנצע געווער — ביקסן, קוילנווארפער'ס און באמבעס — מיט וואס די דאזיקע „דייטשן" זענען געווען באוואפנט, איז געווען פון דייטשישער אויסארבעטונג. אפילו די סיגארעטן, וואס יעדער פון זיי האט באקומען, זענען געווען דייטשישע.

איך האב מיך איבערגעטאן אין טראדיציאנעל יידישע קליידער, האבנדיק באהאלטן ביי זיך א רעוואלווער מיט עטלעכע האנט־גראנאטן.

דער „דייטשישער יעפרעיטאר" קלערט מיר אויף פאלגענדעס :

„אין פאל" — זאגט ער — „ווען מיר וועלן זיך אונטערוועגנס טרעפן מיט דייטשן, אדער פאליציי, וועלן מיר זאגן, אז מיר האבן דיך געכאפט אויסבאהאלטנדיק זיך אין די וועלדער. נאך שטארקע קלעפּ, וואס דו האסט פון אונז באקומען (סימנים פון „קלעפּ" זענען גלייך באזארגט געווארן — מ'האט מיר צושניטן א פינגער פון האנט און מיטן בלוט אויסגעשמירט מיין פנים מיט די האר), פירסטו אונדז וויזן דאס ארט, ווו פיל יידן באהאלטן זיך אויס".

דער קאמאנדיר באפעלט אונז ניט ארויסצוגיין פון שטאב און זיך ניט ווייזן פאר קיינעם.

ס'איז האלבע נאכט, מיר זענען גרייט אין וועג אריין.

דער „דייטשישער יעפרעיטאר" ווענדעט זיך צו אונז מיט פאלגנדע ווערטער :

„חברים פארטיזאנער !

„מיט א קורצער צייט צוריק, זענען מיר אין מאסקווער געגנט איינגעשטיגן אין אן אערא־פלאן מיטן ציל אנצוקומען אין אייער פארטיזאנער־אטריאד. צוזאמען מיטן פילאט זענען מיר געווען 13 מאן.

„ביים טייך פריפיעט — ניט ווייט פון מיקאשעוויטש — האבן אונדז אנגעהויבן נאכיאגן דייטשישע אעאראפלאנען, באשיסנדיק אונדזער אעראפלאן. ווען אונדזער אעראפלאן האט אנגעהויבן ברענען, האבן מיר אלע זיך געלאזט שפרינגען מיט די פאראשוטן. צום גליק האבן מיר אלע בשלום געלאנדעט ניט ווייט פון דארף טערעבליטש. ווען מיר האבן זיך אלע אפגעזוכט און צוזאמענגעקליבן, זענען מיר אריין אין א פויעריש שטיבל אין דארף און זיך געפרעגט אויפן וועג צו די מערלינער כוטארעס. דער פויער האט אונדז געוויזן דעם וועג, פארזיכערנדיק אונדז גלייכצייטיק, אז אין דער גאנצער געגנט זענען נישטא קיין דייטשן און קיין פאליציי. ווען מיר האבן קאנטראלירט דעם וועג לויט אונדזער מאפע, האט זיך ארויסגעוויזן, אז דער פויער האט אונדז פינקטלעך אינפארמירט. מיר האבן זיך אלע אוועקגעלאזט אין וועג אריין דאנקנדיק און בענטשנדיק דעם פויער מיט זיין משפחה.

„אין א האלבע שעה ארום, זענען אונדז אויפן וועג אנטקעגנגעקומען מענטשן, וועלכע האבן אויסגערופנדיק „סטאי, רוקי וו׳וויערך!“ (שטיי, די הענט אין דער הויך) אונז באשאסן.

„דריי פון אונדזערע חברים, זענען אויפן ארט געפאלן טויט.

„מיר האבן גלייך געענטפערט מיט פייער און דערהערט פון זייער זייט געשרייען און קרעכצן פון פארוואונדעטע. דערמיט האט זיך געענדיקט דער צוזאמענשטויס, וועלכער איז פארגעקומען אין א קליין וועלדל.

„מיר האבן, קריכנדיק אויף אלע פיר, זיך געוואלט דערלאנגען אין נאענטן גרויסן וואלד. אויפן וועג האבן מיר זיך אנגעשטויסן אן א קערפער, וואס האט געשטיקט אין זיך די וויטיקן, וועלכע אונדזערע קוילן האבן אים פארשאפט. ער איז געווען פארוואונדעט איןביידע פיס. דער דאזיקער פארוואונדעטער פאליציסט, האט פון פארדרוס ביטער געשאלטן דעם פויער קארפ, וואס ער האט זיי, די פאליציי־לייט, אויפגעוועקט פון שלאף און צוזאמען מיט זיי זיך געלאזט נאכיאגן די פארטיזאנער.

„מיר האבן“ — דערציילט ווייטער דער „דייטשישער יעפרעיטאר“ — „דעם דאזיקן פאליציסט דערשטיקט און נאך עטלאכע טעג וואנדערן איבער בלאטעס און וועלדער, זענען מיר אויסגעמאטערטע אנגעקומען אין אייער אטריאד.

„יעצט“ — זעצט פאר דער „יעפרעיטאר“ — „גייען מיר אהערברענגען דעם פויער קארפ.

„מיר מוזן נקמה נעמען אין אזעלכע הינטישע זין!

„ס׳זענען יעצט דא, וואס אן אמת, וויכטיקערע אויפגאבן פאר אונדז פארטיזאנער“ — באמערקט דער „יעפרעיטאר“ — „אונזער גאנצע ענערגיע מוז זיין געווענדעט און אויסגענוצט קעגן די פארשאלטענע דייטשן — מיר ווערן אבער אויפגעפרעסן פון פארדרוס און כעס, וואס אן אייגענער פויער — פלייש פון אונזער פלייש — האט פארגאסן דאס בלוט פון אייגענע ברידער און פארראטנדיק דאס אייגן פאלק דינט ער, ווי א טרייער הונט, די דייטשישע מערדער.

„מיר וועלן אים לעבעדיק אדער טויט אהערברענגען אין אטריאד דעם דאזיקן פאררעטער־מערדער און זאל פארטיזאניש בלוט ניט זיין הפקר“.

מיטן פארענדיקן די דאזיקע ווערטער פון אונזער גרופן־פירער, האבן מיר זיך געלאזט אין וועג אריין.

בין־השמשות־צייט, נאך דריי טעג וואנדערן איבער וועלדער, בלאטעס און פעלדער, זענען מיר אנגעקומען אין דארף קאראטיטש.

נאכדעם, ווי אונדזערע „דייטשן“ האבן זיך אינפארמירט, אז אין דארף זענען דא בלויז פאליציי־לייט, זענען מיר אלע אריין אין פאליציי־אמט. 5

אונזער „יעפרעיטאר“ האט אינפארמירט די פאליציי־לייט, אז די גרופע מיט וועלכער

ער פירט אן, איז ספּעציעל אויסגעטיילט געוואָרן, כדי צו ליקווידירן אנטגילטיק די רעשטלעך יידן, וועלכע באהאלטן זיך נאך אויס אין די וועלדער.

אנווייזנדיק אויף מיר, האט דער „יעפרעיטאר" געזאגט אז דער דאזיקער געכאפּטער ייד, פירט ווייזן דאס ארט, ווו ס'זענען באהאלטן פיל יידן.

כדי ס'זאל, אבער, גרינטלעך געמאכט ווערן די דאזיקע הייליקע ארבעט, מוז מען מאביליזירן די פּאליציי פון קאראטיטש, טערעבליטש און אזדאמיטש.

נאכן צוזאמענקלייבן זיך פון אלע פּאליציי־לייט פון דארף קאראטיטש, לאזן מיר זיך אוועק קיין טערעבליטש.

אין טערעבליטשער פּאליציי־אמט, וועלכער געפינט זיך אין א פּריוואט הויז, האבן זיך שוין צוזאמענגעקליבן אויך אלע טערעבליטשער פּאליציסטן און צווישן זיי אויך דער פויער קארפּ.

2 פּאליציי־לייט ווערן דורכן „יעפרעיטאר" אוועקגעשיקט קיין אזדאמיטש מיט דער אויפגאבע צו ברענגען אהער אויך די דארטיקע פּאליציסטן.

דער „יעפרעיטאר" האלט אינצווישן פאר אלע פּאליציסטן א רעדע אין רוסיש און שטראפט זיי פאר זייער ניט וואכזאמקייט.

ס'טייטש — דונערט ער מיט א לייבן־שטים — ווי איז דאס מעגלעך, אז בלויז עטלעכע צענדליק קילאמעטער פון אייערע דינסט־פּלעצער זאלן זיך נאך ביז היינט צו טאג אויסבאהאלטן אזויפיל זשידעס? א קלייניקייט — אזויפיל זשידעס! — חזרט ער איבער.

פארענדיקנדיק די רעדע צו די פּאליציאנטן, ווענדעט ער זיך צו זיינע „דייטשישע קאמעראדן" מיט א רעדע אויף דער דייטשישער שפּראך.

די „דייטשן" ענטפערן פון מאל צו מאל מיט „יא וואל", „גוט", „ארדענונג" — מער קיין דייטשישע ווערטער קענען זיי, נעבעך, ניט...

די פּאליציי־לייט הויבן זיך אן פארענטפערן, ניט זיי זענען שולדיק דערין, וואס ס'געפינען זיך נאך, ווו־ניט־ווו, באהאלטענע לעבעדיקע זשידעס. יעדער איינער פון זיי האט געטאן דעם מאקסימום, כדי אויסצוראטן די „פארכאטע זשידעס". טעג און נעכט האבן זיי ניט גערוט, געזוכט אין אלע ווינקעלעך, געטראפן פרויען, קינדער און מענער און אלע אן רחמנות דערמארדעט.

ס'גייט אוועק א ליציטאציע פון גרויל־מעשים, וואס יעדער איינער דערציילט וועגן זייערע „אויפטוען" אויף דעם געביט. איין געשיכטע איז שוידערלעכער און גרויזאמער פון דער צווייטער.

אט אזוי, אויסהערנדיק די דאזיקע גרויל־געשיכטן פון די מערדער רוקט זיך א שעה נאך א שעה. די נאכט איז א פינסטערע, פארכמארעטע — זי דערנעענטערט זיך שוין אבער צו ענדע.

ס'ציטערט אויף אונדז, פּארטיזאנער, די הויט, ס'ברענט די ערד אונטער אונדזערע פיס. וואס גיכער אוועקגיין אין וואלד אריין. וואלט זיך נאר ניט ארויסווייזן, אז מיר זענען פּארטיזאנער. אלע האלטן שטייף דאס געווער אין די הענט. אלע זענען אומרואיק און אומגעדולדיק.

ער אליין, דער „יעפרעיטאר" דער עלטסטער פון אונדזער גרופּע — איז רואיק און איילט זיך ניט. ער רויכערט אליין און טיילט מיט א ברייטער האנט סיגארעטן — דייטשישע סיגארעטן — אלע פּאליציסטן. ער הערט געדולדיק אויס זייערע גרויל־געשיכטן, פארברענגט מיט זיי און ווארפט, גלייכצייטיק, אריין אן „אומשולדיקע" פראגע: „נו, און וואס הערט זיך ביי אייך מיט פּארטיזאנער? איר פרעסט, זויפט און שלאפט און איר כאפּט ניט קיין שום פּארטיזאן, הא? שלעכט מיט אייך!"

דא גייט ארויס דער פויער קארפּ מיט לשון. ער דערציילט, וויאזוי ער האט מיט בערך א 10 טעג צוריק אויסגעגעבן א גרופּע פּארטיזאנער אין די הענט פון דער פּאליציי.

„ליידער“ — זאגט ער — „זענען געווען צו ווייניק פאליציסטן, ס׳זענען פון די פארטיזאנער בלויז 3 טויטע געפאלן און די איבעריקע איז געלונגען צו אנטלויפן אין וואלד. אין דאזיקן קאמף זענען געפאלן אויך 4 פאליציי־לייט.

„איך אליין“ — בארימט זיך דער פויער קארפ — „בין קוים לעבן געבליבן. כ׳האב מיך באהאלטן אין א גרוב און געלעגן ביז די פארטיזאנער זענען אוועק.“

„פאר מיין דאזיקן טאט“ — דערציילט ער — „האב איך באקומען פון דאוויד־האראדאקער שטאט־קאמענדאנט א שיינע מתנה: 2 מעלקעדיקע קי און פיל בגדים פון די אויסגעהרגעטע זשידעס“.

אין דרויסן הויבט שוין באלד אן טאגן. די פויערטע איז שוין אויפגעשטאנען פון איר שלאף און אויך די קינדער הויבן זיך שוין אן וועקן. די פויערטע נעמט ארויס פון אויוון א טאפ זופ און הויבט אן עסן צוזאמען מיט די קינדער.

איך שטרעק אויס מיין האנט צו דער באלעבאסטע און בעט ביי איר אביסל זופ. די פויערטע גיסט אן א פולע טעלער ווארעמע זופ און גיט מיר.

ווי נאר כ׳האב אנגעהויבן עסן, גייט צו מיר צו דער עלסטער פון מיין גרופע, דער „דייטשישער יעפרעיטאר“, רייסט ארויס פון מיין האנט דעם טעלער און זאגט: דאס האט דיר געגעבן די גוטע באלעבאסטע? אויב אזוי פרעס! ענדיקנדיק די ווערטער, גיסט ער ארויף די גאנצע זופ אויף מיין קאפ.

מיט א הילכיקן געלעכטער ענטפערן אלע „דייטשן“ און פאליציסטן אויפן „העלדישן“ טאט פון „יעפרעיטאר“. ס׳ווערט אן אומבאשרייבלעכע שמחה און הייטערקייט. אלע זענען צופרידן, ממש גליקליך, פון דאזיקן „געניאלן“ איינפאל.

מיטאמאל הערט זיך א קלאפן פון רעדער אין דרויסן. ס׳פראלט זיך אויף די טיר און ס׳קומען אריין די 2 געשיקטע דורכן „יעפרעיטאר“ פאליציי־לייט מיט אלע אזאמיטשער פאליציסטן, וועלכע ציילן 8 מאן.

די באגעגעניש צווישן די פאליציאנטן איז פול מיט שמחה. מ׳דריקט זיך די הענט, מ׳רעדט, מ׳דערציילט און בעיקר ווערט דערציילט וויאזוי דער „דייטשישער גרופן־פירער“ האט מיך אפגעגאסן מיטן טעלער זופ.

איך זיץ אין א ווינקעלע, אן אויסגעשמירטער פון קאפ ביז די פיס אין זופ פון געקאכטן מעל מיט קארטאפעל, מיין געזיכט און מיינע הענט פארפלעקטע אין בלוט און מאך מיך וויינענדיק...

אונזער גרופן־פירער, דער „יעפרעיטאר“ פירט אינצווישן סודותפולע געשפרעכן מיט די פאליציי־קאמענדאנטן און מיטן פויער קארפ...

די פויערים פון דארף, דערוויסנדיק זיך אז מ׳גייט אויף אזא הייליקער ארבעט, ווי כאפן זשידעס, האבן דערווייל צונויפגעטראגן פיל שפייז־ארטיקלען, ווי: אייער, פוטער, חזיר, ברויט און א גאר היבשע צאל פלעשער בראנפן.

ס׳הערט זיך א באפעל פון „יעפרעיטאר“: אין וועג אריין.

יעדער פאקט אויף שנעל אריין אין זיין רוק־זאק דאס צענויפגעטראגענע עסן און מען לאזט זיך אין וועג אריין, אין דער ריכטונג צו די וועלדער פון דארף קאלק.

מיר זענען געגאנגען צווישן געדיכטע וועלדער מיט נידעריקע בוימער. אין וועג פרעגן מיך אויס די פאליציסטן וועגן די באהאלטענע זשידעס. ס׳אינטערעסירט זיי צו וויסן, צי ס׳זענען דא צווישן זיי רייכע און צי ס׳געפינען זיך דארט יונגע פרויען. פון מיין ענטפער זענען זיי שטארק דערמוטיקט און צופרידן. איך זאג זיי, אז דארטן וועלן זיי געפינען אלץ: פיל געלד, גאלד און ברילאנטן און דער עיקר יונגע און שיינע פרויען...

נאכן אפמארשירן 3 שעה, הייסט אונזער „יעפרעיטאר" זיך אפשטעלן „מ׳דארף זיך — זאגט ער — אפרועןן און עפעס איבערקייען".

דאס גאנצע געווער ווערט צוזאמענגעשטעלט אין „קאזלעס" (יעדע 3 ביקסן אנגעשפארט איינע אויף דער אנדערע). מ׳זעצט זיך אוועק און מ׳הויבט אן פראוועז די סעודה.

מ׳פרעסט און מ׳זויפט בראנפן אן א גרענעץ. און „כטוב לב המלך ביין", גיט מען אויך מיר געגוג צום עסן.

דער „יעפרעיטאר" נעמט, אינצווישן, ארויס א לאנדקארטע און ווייזט, די שוין האלב שיכורע פאליציי־לייט, דאס ארט וווּ ס׳געפינען זיך די זשידעס מיט זייערע ביידלאך. פאר־שטענדלעך, אז דאס ארט איז שוין גאר גאר נאענט...

דערמונטערט דערפון, וואס מ׳דערנענטערט זיך שוין צום ציל און פארויסזעענדיק דעם „פעטן ביסן" וואס ס׳דערווארט זיי, האבן די פאליציסטן ווידער באנייט זייער טרינקען...

נאכן ענדיקן די סעודה, לייגן זיך די פאליציי־לייט אין איין זייט אפרוען און אלע „דייטשן" אין דער אנטקעגנדיקער זייט.

דער פויער קארפ און נאך א פאליציאנט, וועלכער איז אינגאנצן שיכור ווערן אוועק־געשטעלט אויף דער וואך, כדי צו היטן מיך און דאס געווער...

אין געציילטע מינוטן פאלן אלע פאליציסטן אריין אין א טיפן שלאף.

די „דייטשן" כאפן זיך גלייך אויף פון זייער „שלאף", נעמען אין די הענט די צוזאמענ־געשטעלטע אנגעלאדענע ביקסן און אין סעקונדעס ווערן אלע פאליציי־לייט דערשאסן.

נאר איינער ווערט „געשוינט" — דער פויער קארפ.

ער דארף געבראכט ווערן לעבעדיקערהייט אין אטריאד, כדי איבערגעבן צו ווערן אין די הענט פון די פאראשוטיסטן וואס 3 פון זייערע חברים האט זיין, קארפס׳ פאררעט, אומגעבראכט.

אויפן 10־טן טאג זענען מיר צוריקגעקומען אין אונזער אטריאד. דעמזעלבן טאג פון אונדזער אנקומען איז קארפ אויפגעהאנגען געווארן.

מאכנדיק אן אונטערזוכונג אין זיינע זאכן, האט מען געפונען ביי אים א טאשן־זייגער מיט א העברעאישער אויפשריפט. די אויפשריפט האט געלויטעט: „לזכרון לחתני דב פרבר ליום חתונתו".

דעם דאזיקן זייגער, האט בערל פארבער באקומען א מתנה פון זיין שווער צו זיין חתונה...

* * *

דער אטריאד־קאמאנדיר סאטאנאווסקי איז געווען גליקלעך מיט אונדזער צוריקקומען. ער האט אונדז אויפגענומען מיט פרייד און געזאגט, אז ער האט געהאט א פארגעפיל, אז אונדזער שליחות וועט געלינגען.

„אונדזער גרופן־פירער, דער „יעפרעיטאר" — האט ער געזאגט — „איז איינער פון די בעסטע און קליגסטע זין פון רוסלאנד. ער באהערשט 10 שפראכן און צווישן זיי פערפעקט די דייטשישע שפראך, ער איז א פעאיקער דיפלאמאט — א ספעציאליסט אויף אויסצופירן אזעלכע שליחותן.

„און דאך" — האט געזאגט דער קאמאנדיר סאטאנאווסקי — „בין איך די גאנצע 10 טעג, וואס איר זייט געווען אין וועג, געווען אומרואיק און ניט געקאנט שלאפן. ווער ווייסט, קריג איז קריג און אלץ קאן פאסירן!

„חברים" — האט פארענדיקט דער קאמאנדיר — „איר זייט מיד פון אנשטרענגונג און פון וועג, יעדער פון איך באקומט 3 טעג אורלויב. איר באקומט, אבער, יעצט פאלגענדן באפעל: קיינער טאר ניט וויסן וווּ איר זייט געווען און וואס איר האט אויפגעטאן. פאר ניט אויספירן דעם באפעל, וועט מען באשטראפט ווערן לויט אלע כללים פון קריגס־צייט".

ב. ראש־השנה 1943 אין פארטיזאנער אטריאד.

דער פוילישער פארטיזאנען־אטריאד „קאסטיושקא“ וועלכער ציילט בערך 300 פארטיזאנער פון פוילישער אפשטאמונג און אכט יידישע זעלנער, געפינט זיך יעצט אין דער געגנט פון גרויסן דארף מולטשיטש (בערך 80 קילאמעטער פון פינסק), אין גרויסע געדיכטע וועלדער און צווישן טיפע בלאטעס.

דער אטריאד האט אונטער זיין שוץ אן „אבאז“ פון קרוב צו הונדערט פוילישע משפחות, וועלכע זענען אנטלאפן פון די שחיטות, וואס די אוקראינער האבן אויף זיי געמאכט. אין „אבאז“ געפינען זיך אויך עטלעכע צענדליק יידישע נפשות — אומגליקליכע אנטלאפענע רעשטלעך פון די צענדליקער טויזנטער יידן פון דער אומגעבונג, וואס די דייטשן צוזאמען מיט די אוקראינישע און ווייסרוסישע באנדיטן האבן אומגעבראכט אויף אן אכזריותדיקן אופן.

איך בין דורכן שטאב פון אטריאד באשטימט געווארן אלס פורמאן, וועלכער פירט די משפחות פון די פארטיזאנען־קעמפער.

לאנג פלעגט דער אטריאד ניט שטיין אויף איין ארט — מיר פלעגן זייער אפט בייטן די ערטער אין די וועלדער.

ערב ראש־השנה 1943 האט זיך א ייד פון „אבאז“ געווענדעט מיט א ביטע צום קאמאנדיר פון אטריאד, ער זאל דערלויבן מארגן, ראש־השנה, מאכן א מנין, כדי צו קענען דאוונען בציבור אין א שייער, וואס איז געשטאנען נאענט אין וואלד.

דער קאמאנדיר, א יונגער, געזונטער און שיינער מאן, רעדט און שרייבט גוט פויליש — איז ערשט מיט א מאנאט צוריק אראפגעלאזט געווארן מיט נאך א צענדליק פוילישע פאראשוטיסטן פון אן עראפלאן, וועלכער איז אנגעקומען פון מאסקווע.

דער קאמאנדיר רעדט ווינציג און איז אויסערגעוויינלעך שטרענג. זייט ער איז קאמאנדיר אין אונזער אטריאד, האט נאך קיינער ניט געזען קיין שמייכל אויף זיין שיינעם פנים. זיינע באפעלן צו די פארטיזאנער ווי אויך צו די פליטים פון „אבאז“ זענען שטענדיק געווען קורץ און שארף. אן רחמנות פלעגט ער שיסן פאררעטער און מוסרים. א גוטן שטריך אין כאראקטער האבן מיר יידן באוויזן צו באמערקן גלייך מיט זיין אנקומען אין אטריאד. ער האט, נעמלעך, באפוילן זיינע אויפזעער אויף שפייז און די פאראנטווארטלעכע אויף די קיכן, זיי זאלן קיינעם ניט באעוולען אין פאנאנדערטיילן דעם עסן, אזוי, אז די יידישע פליטים זאלן באקומען צוגלייך מיט אלע פוילישע און רוסישע פליטים.

ראש־השנה אינדערפרי האט דער קאמאנדיר געשיקט רופן צו זיך דעם יידן, וואס האט אים נעכטן געבעטן א דערלויבעניש צו דאוונען בציבור און האט אים מיט א שמייכל אויף די ליפן, וואס ביז אהער האבן דאס נאך אפילו די אממערסטן נאענט־שטייענדע צו אים מענטשן ניט זוכה געווען צו זען, געזאגט בזה הלשון:

„אויב איר מיינט, אז אייער גאט וועט אייך העלפן דורך דעם וואס איר וועט אים בעטן — גייט, מאדליעט זיך. מיין גאט“ — האט ער געזאגט, צודריקנדיק צום הארץ זיין געווער — „איז מיין ביקס און מיינע באמבעס. דאס דאזיקע לשון פארשטייען די דייטשישע מערדער בעסער און עס דערגייט גיכער צו זיי. אייערע בקשות און תפילות דערגייען, ווייזט אויס, צו אייער גאט פונקט אזוי ווי זיי דערגייען צו די דייטשן.. אבער דאוונט און בעט צו אייער גאט וויפיל אייער הארץ גלוסט. איך האב קיין רעכט ניט צו שטערן אייערע הייליקע געפילן, און באגערן. דאוונט וויפיל איר ווילט, ס׳זאל אבער זיין רוהיג“.

אלע יידן, אויסער די יידישע פארטיזאנער, וואס זענען געווען אין דינסט, זענען געקומען דאוונען. ס׳איז געווען איין טלית און איין מחזור, וואס א פלאטניצער ייד האט אנטלויפנדיק פון

דער שחיטה מיטגענומען מיט זיך. ער האט זיך איינגעהילט אין טלית און געדאוונט און די איבעריקע — א רעשטל פון צענדליקער טויזנטער געהרגעטע, געשחטענע און לעבעדיק באגראבענע יידן — האבן זיך געשטיקט אין טרערן, געקלאפט די קעפ אן די ווענט און געוואלדיק ספאזמירט.

די מענטשלעכע שפראך איז צו ארעם צו באשרייבן די דאזיקע הארצרייסנדע סצענע, ווען קרוב צו דריי צענדליק אומגליקלעכע יידן — מענער, פרויען און קינדער — עלנטע, איינזאמע און פאריתומטע, — האבן אויסגעוויינט און אויסגעצארנט זייער גרויסן אומגליק.

ארום שייער האבן זיך צוזאמענגעקליבן פיל פוילישע פליטים פון „אבאז" — ווי אויך פארטיזאנער פון אטריאד. פיל פון זיי האבן מיטגעוויינט צוזאמען מיט די יידן.

ווער ווייסט, וואס ס'האט אויף זיי געדריקט ?... אפשר האבן זיי חרטה געהאט אויף דעם, וואס זיי האבן זיינער־צייט געהאלפן די דייטשן אומברענגען די עלטערן, מענער, פרויען און קינדער פון די־אָ יידן, וואס דאוונען יעצט ?...

ווען דער חזן — א גוטער דאוונער מיט א הארציקער שטימע און אנגעווייטיקט הארץ — האט אנגעהויבן זאגן „הנני העני ממעש" האבן די טרערן ממש פארפלייצט דעם שייער.

אין דעם מאמענט איז האסטיק אנגעקומען, רייטנדיק אויפן פערד, דער קאמאנדיר פון אטריאד, פאלקאווניק סאטאנאווסקי. ער האט געבעטן איבעררייסן אויף א ווײלע דאס דאוונען און, זיצנדיק אויפן פערד, האט ער געזאגט:

„חברים! וואס וויינט איר? מיר לעבן דאך — איז צו וואס וויינען? די דייטשן טרעטן אפ אדאנק די שטארקע קלעפ פון דער העלדישער רויטער ארמיי אויף אלע פראנטן. ניט ווייט איז דער טאג ווען דער רוסישער זעלנער וועט ארומשפאצירן איבער די בערלינער גאסן, איבער דער גאנצער פארשאלטענער דייטשישער ערד און איבער די טויטע פגרים פון די דייטשישע מערדערס — ניט ווייט איז דער טאג פון נקמה! אבער... אונדזער פארטיזאנער־לאגע איז היינט ניט בעסער, נאר פיל ערגער ווי פריער. מיר דארפן פארשטארקן אונדזער וואכזאמקייט. דעם דייטש קומט אָן שווער אפצוטרעטן. אלע בריקן און אייזנבאן־ליניעס האבן מיר און אלע אנדערע העלדישע פארטיזאנער אפטיילונגען אויפגעריסן. די דייטשן געפינען זיך אין א פארצווייפלטער לאגע. זיי ווייסן, אז די פארטיזאנער זענען פאר זיי יעצט די גרעסטע געפאר. זיי האבן, דעריבער, ארויסגעשיקט ספעציעלע דייטשישע דיוויזיעס אונדז צו פארניכטן. אויך פון מערב זייט — פון דייטשלאנד, זענען ארויס דייטשישע דיוויזיעס זיי צו הילף. מיר געפינען זיך אינמיטן. אלע וועגן זענען אבער פאר זיי פארשטעלט. צו אונדז קענען זיי דערווייל ניט צוקומען. יעדע נאכט ווערן דורך אעראפלאנען אראפגעלאזט גרויסע רוסישע פארטיזאנער־גרופן, וועלכע מינירן די וועגן דורך וועלכע די דייטשן טרעטן אפ. אין פעלד און אין וואלד ווערן זיי צעריסן אויף שטיקלעך. און כאטש מיר פירן ניט מיט זיי קיין אפענעם קאמף — דאס טוט מיט גרויס דערפאלג — די העלדישע רויטע ארמיי — פאלן דאך פון אונדז גרויסע קרבנות. צי מיר אלע, וועלכע געפינען זיך דא, וועלן בלייבן לעבן איז שווער צו וויסן. לאמיר האפן, אפשר?

„פון פינסק ביז מאזיר און זשיטאמיר איז אלץ דורך די דייטשן פארברענט געווארן. ס'איז דא א באפעל פון דער מאסקווער העכסטער ארמיי־אנפירונג צו פארניכטן אן רחמנות אלע דייטשישע נאכשלעפער און פאררעטער. אין מיין פליטים־„אבאז" האבן מיר אנטדעקט א גאנצע משפחה דייטשישע שפיאנען — העכער צוויי צענדליק פון מיינע טייערע פארטיזאנער בחורים זענען צוליב זיי אומגעקומען. היינט באנאכט ווערט די גאנצע משפחה פון אכט פערזאן געהאנגען, כאטש שולדיק בעיקר און אומדירעקט איז נאר זייערע א טאכטער. ס'איז אבער אנצונעמען, אז די גאנצע הינטישע משפחה האט וועגן פאררעט געוווסט. לאמיר האפן, אז מיר וועלן בייקומען אלע שווערקייטן. זאל לעבן די רויטע ארמיי!"

נאכן ענדיקן די רעדע, ווענדעט זיך דער קאמאנדיר צום איינגעהילטן אין טלית חזן און זאגט צו אים פאלגענדעס: „הער נאר, מאדליע זיך ווייטער, זאג דאס וואס דו האסט פריער, ביי מיין אנקומען צום שייער, געזאגט".

דער חזן האט איבערגעדעקט מיטן אלטן צעריסענעם טלית זיין קאפ, אנגעשפארט זיינע דארע אויסגעטריקנטע הענט אן מזרח וואנט פון שייער און וויינענדיק האט ער געצויגן די ווערטער פון „הנני העני ממעש".

דער קאמאנדיר איז אראפ פון פערד, פאררויכערט א סיגארעט, זיך אנגעשפארט מיט זיין לינקען אקסל אן זיין פערד, געקוקט די גאנצע צייט אין איין ריכטונג אין װאלד אריין און זיך שטיל און מיט אויפמערקזאמקייט צוגעהערט צום טרויעריקן, וויינענדיקן, פול מיט פיין אנגעזאפטן ניגון.

איך האב באמערקט, אז טרערן קייקלען זיך אראפ פון זיינע אויגן...

* * *

די מלחמה האט זיך געענדיקט. איך בין צוריקגעקומען אין מיין געבורטס-שטאט און געטראפן חורבות און א גרויסן מאסן־קבר, אלץ איז פארלארן.

אין דינסטלעכע אנגעלעגענהייטן, בין איך געשיקט געווארן קיין ראוונע.

ביים שטאט קאמענדאנט אין קאנצעלאריע, האב איך באגעגנט א מאן אנגעטאן אין א שיינעם שווארצן אנצוג מיט זארגפעלטיק פארקעמטע האר. ער האט געפירט א געשפרעך מיטן קאמענדאנט.

איך נעם ניט אראפ פון אים מיינע אויגן. דעם מאן האב איך ערגעץ ווו געזען און כ'קאן מיך בשום אופן ניט דערמאנען. דער מאן האט באמערקט אז איך קוק אויף אים מיט א ספעציעלער פאראינטערעסירונג און פלוצים גיט ער מיך א פרעג:

„צי דערקענסטו מיך ניט, חבר?"

„ניין" — ענטפער איך — „כ'האב דיך ערגעץ־ווו געזען, נאר כ'קאן מיך בשום אופן ניט דערמאנען ווער דו ביסט".

„נו, טייערער" — זאגט ער צו מיר — „אויב דו האסט ניט דערקענט, דארף מען ניט. ס'איז ניט נויטיק, טייערער, אלדאס בייז געהערט שוין במילא צו דער פארגאנגענהייט, צו דער געשיכטע".

ווען ער איז ארויס פון קאנצעלאריע, פרעגט מיר דער ראוונער שטאט־קאמענדאנט: „ביזטו, בירגער האכמאן, געווען אין צייט פון קריג אין זיין פוילישן אטריאד, וואס האט געטראגן דעם נאמען פון קאסטיושקאָ?"

איך האב אים שוין ווייטער ניט געלאזט ריידן און געזאגט: „יא, יא, ריכטיק! דאס איז דאך דער קאמאנדיר פון מיין אטריאד דער פאליאק פאלקאווניק סאטאנאווסקי!"

„ניין, ניין" — איבעררייסט מיינע רייד דער ראוונער שטאט־קאמענדאנט, — „ניין, ניט דער פאָליאק סאטאנאווסקי, נאר דער העלדישער גרויסער גיבור פון ראטנפארבאנד, ארגאניזאטאר פון אלע פוילישע פארטיזאנען־אטריאדן אויף דער סאוויעטישער ערד, וועלכער איז באהאנגען יעצט דורכן חבר סטאלין אליין מיט אלע העכסטע אויסצייכענונגען און איז אפט א גאסט, צוגלייך מיט אלע אנדערע הויכגעשטעלטע פערזענלעכקייטן אין קרעמל, פאלקאווניק, און העלדישער פארטיזאן, דער ייד משה סאטאנאווסקי!"

מרים ברעגמאן, די פארטיזאנקע, דערציילט:

...האלב יולי 1941, געווען איז דאס ענדע וואך, נאכדעם ווי די דייטשן זענען געווען עטלעכע טעג אין דאוויד־הארדאק, האט זיך פארשפרייט א קלאנג אז די רוסן קומען צוריק. די דייטשן האבן אפגעטראטן צוזאמען מיט זייערע שטעטלשע מיטהעלפער.

דער מערדער א. מארייקא, וואס איז געשטאנען אין שפיץ פון די ארטיקע מאכט־ארגאנען איז אנטלאפן מיט זײַנע מענטשן קיין פינסק. אז מ׳האט אים געפרעגט וויאזוי לאזט ער איבער דאס שטעטל אן א פארוואלטונג, האט ער געענטפערט אז זיי אנטלויפן צוליב די שיסערייען פון די יידן און די רוסן. זונטיק זענען די דייטשן צוריקגעקומען און מיט זיי אויך דער מערדער מיט זיינע מענטשן.

באלד האט מען באפוילן די יידן אנהייגען אויפן ארבל א בלויען מגן־דוד אויף א ווייסער לענטע. די מענער האט מען אין זעלבען טאג — פארנומען „אויף ארבעט״ אונטערן שטאט. אין עטלעכע שעה ארום האבן — פון דארט ווו די מענער האבן געארבעט — זיך דערהערט שיסערייען. ווער און וואס האט קיינער ניט געוווסט. דעם טאטן האבן מיר באהאלטן אין קעלער, און ווען נאר די גויים זענען אריין זוכן מענער האבן מיר געמאכט א טומל כדי אפצווענדן זייער אויפמערקזאמקייט.

דעמזעלבן פארנאכט אין א גאַס־רעגן האב איך פלוצלונג דערהערט געשרייען און דורכן פענסטער האב איך דערזען פרויען און קינדער גייען מיט טארבעס אויף די פלייצעס.

אויף מיין פראגע האט מען מיר געזאגט אז מ׳טרייבט ארויס אלע יידן פון שטאט, צום בריק־צו וואס אונטערן שטאט. באלד האט מיין טאטע אנגעטאן פרויען־קליידער, און זאלבע־פירט — מיין מאמע, מיין טאטע, מיין שוועסטערל פייגעלע און איך — צוגעשטאנען צו אלעמען. אין וועג האט אונדז געטראפן דער צורר קולאגא, פון די אנגעזעענע גויים אין שטעטל, און דערקענט דעם טאטן. עס האבן ניט געהאלפן קיינע רייד. ער האט אים צוריקגעקערט מיט זיך אין שטעטל...

דער רעגן גיסט. די פרויען מיט די קינדער האט מען געבראכט הינטערן שטאט אין מאיאנטעק וואס נעבן טייך אויפן וועג צו סטאלין. מ׳האט אונז פארזיכערט אז גלייך ווי מ׳וועט פארענדיקן ביי אונז אין די הייזער זוכן געווער וועט מען אונז צוריקפירן אהיים. דערווייל זענען זיך צונויפגעקומען צו אונז די גויים פון דער ארומיקער געגנט און אנגעהויבן ראַבעווען און שלעפן אלץ וואס איז זיי געקומען צום האנט. איינער פון זיי האט זיך געראנגלט מיט מיר דראָענדיק מיט א מעסער אויב איך וועל אים ניט געבן מיין מאנטל. איך האב אבער ניט געגעבן און ער איז אוועק.

באנאכט איז געקומען דער מערדער מארייקא און מיטגענומען מיט זיך רבקה׳ן, יאסל יודאוויטשעס ווייב, מיט אירע צוויי טעכטער, מאלע און יענטל. לאה׳לען, עליע ברעגמאנס מאמע און מלכה דער אפטייקערקע — יאשע יודאוויטשעס ווייב. ער האט אויך געוואלט מיטנעמען פייגעלען — מיין שוועסטער — „נאכוואס זאל זי דא ליידן?״ — האט ער געזאגט. אבער איך האב פאר קיין פאל ניט געוואלט שיידן זיך מיט איר.

צומארגנס האט וואנקא מיט דער הילף פון א באנדע קאלעגן אונז ארויסגעטריבן פון מאיאנטעק צו סטאלין־צו. זיי האבן געשאסן אין דער לופט, געשטופט און געיאגט. די עלטערע האבן ניט אויסגעהאלטן און געפאלן אין וועג. זייענדיק שוין ניט ווייט פון סטאלין האבן זיי אונז צוריקגעפירט קיין דאוויד־הארדאק.

איינער א בעלאהושער גוי וואס האט געקאנט מיין זיידן, מיין מאמעס טאטע; הערצל

לוריע דעם וואלד־סוחר — האט אונדז אוועקגענומען צו זיך אין פארמע אין דער צייט ווען אלע אנדערע האבן פאר׳טגעזעצט גיין צו דאוויד־האראדאק. (שפעטער האב איך זיך דערוווסט אז אין שטעטל האט מען זיי פארשפארט אין א געטא וואס מ׳האט אויפגעשטעלט און ארומגעצוימט מיט שטאכלדראט). לויט זיין פלאן וועט פייגעלע מיט מיר ארבעטן אין פעלד, און די מאמע וועט זיצן אין הויז.

ער האט אונדז זייער שיין באהאנדלט. אבער אין צוויי טעג ארום, ווען ער איז ארויס מיט אונדז אין פעלד אריין איז נעבן אונדז פארבייגעגאנגען א דארפישער שכן.

„איצט אז מ׳האט אייך געזען קענט איר מער ניט בלייבן ביי מיר" — האט געזאגט דער גוי — „ווייל מיין לעבן איז אויך איינגעשטעלט". — ער האט אונדז איבערגעפירט צו זיינע אייגענע אין א צווייטער פארמע, און ער אליין איז געפארן אין סטאלין און געבראכט געלע לאטעס, וועלכע זענען שוין געווען דארט פון לאנג איינגעפירט.

אז ער איז צוריקגעקומען האט ער אונדז אפגעפירט אין זיין וואגן דורכן וואלד ביז סטאלין און ער האט אונדז אראפגעלאזט, גענומען אונזערע זאכן אין וואגן אריין און צוגעפירט אין סטאלין. מיר אליין זענען געגאנגען אין סטאלין צופוס. דער גוי האט ניט געוואלט נעמען ביי אונדז קיין געשענק און קיין געלט.

אין סטאלין האבן מיר זיך פארהאלטן עטלעכע טעג ביי אסתר בליזשאווסקא, אבער אונדזער ריכטונג איז געווען סארנע. דארט האט געווינט מיין מומע, מיין מאמעס שוועסטער. מיר זענען געגאנגען צופוס קיין דאמבראוועץ, און פון דארטן זענען מיר געפארן ביז סארנע מיט א וואגן. אין סארנע זענען מיר געווען פינף מאנאטן ביז מ׳האט אין יידישן קווארטאל אויפגעשטעלט א געטא. אינטערעסאנט צו באמערקן, אז געוויסע סארנער גויים האבן ניט געוואלט פארלאזן די גרענעצן פון געטא.

די עקזיסטענץ פון דער מערהייט יידן אין געטא איז געווען פון פארקויפן זייערע זאכן און כלים — מיר האבן ניט געוואלט, אז די מומע זאל אונדז אויסהאלטן, און מיר זענען אריבער אין אן אנדער וווינונג, וואס דער קהילה־קאמיטעט האט אונדז געגעבן.

מיט אונדז זענען געווען אין געטא עטלעכע דאוויד־האראדאקער: גאלדע פינקעלשטיין מיט איר מאמע יענטל, זעלדע פינקעלשטיין מיט איר טאכטער שרה, און חייקע פינקעלשטיין מיט אירע צוויי טעכטער: מאניע און ריווע.

גאלדע פינקעלשטיין איז צו די אלגעמיינע לײדן צוגעקומען איר אייגענער צער, ווייל פונקט אין אט די טעג, אויפן שוועל פון פארניכטונג, האט זי צוועלף יאר נאך דער חתונה געבוירן א טאכטער.

צוויי מאל אין זעקס מאנאטן זענען אלע יידן רעגיסטרירט געווארן. ביים צווייטן מאל האט מען דארט אויפן ארט אויפגעשטעלט א געטא אין וועלכן מ׳האט געבראכט דאמבראוויצער יידן און יידן פון דער אומגעגענט. ד׳אן האט זיך אנגעהויבן דער מארד. פינף הונדערט מאן זענען טאג טעגלעך טראנספארטירט געווארן צו די קאנאלן אונטערן שטאט — וואס האבן זיך געצויגן אין וואלד — און דארט דערשאסן געווארן.

ווען דער טראנספארט אין וועלכן מיר זענען געווען איז אנגעקומען אויפן ארט, האט זיך אנגעהויבן א לויפעניש פון די קאנאלן צום בערגל וואס צו סארנע־צו — א גלענצנדער ציל פאר די דייטשע ביקסן.

מיין שוועסטער פייגעלע איז פארוווּנדעט געווארן, לויפנדיק האב איך געהערט א שטים: „טאכטער לויף!" — ביז היינט ווייס איך ניט צו דאס איז געווען דער מאמעס קול. אלנפאלס פון דאן אָן האב איך איר מער ניט געזען.

מיר זענען געקומען צו א טייך און איך האב אפגעשווינקט פייגעלעס פוס. א גאנצע

נאכט האבן מיר בײדע געשפאנט אלײן אין װאלד — באגלײט פון שרעק און שװידערלעכע װיזיעס. אינדערפרי האבן מיר אין װאלד דערזען א הײזקע און אהין ארײן. פײגעלעס פוס איז געשװאלן געװארן און זי האט זיך צוגעלײגט אויף א קאשעטקע און אײנגעדרימלט. איך בין ארויס באטראכטן א ביסל די געגנט און אויסגעפונען ײדן. קומענדיק צוריק צו פײגעלען האבן מיר די שטוב מענטשן געזאגט אז זי איז אװעק מיט די פאסטוכער. שפעטער האט מיר די דארפס־לערערין קאראסין דערצײלט אז מ׳האט פײגעלען פארשלעפט אין װאלד, אװעקגעלײגט אויף דער ערד און געפארן איבער איר מיט א ראָװער הין און צוריק אזוי לאנג ביז זי האט מיט שרעקלעכע װײטיקן און יסורים אויסגעהויכט איר ריינע נשמה.

איך בין ארויס אויפן שליאך מיט א ביטערן געװײן און כ׳בין אײנגעשלאפן פון מידקײט. א גוי האט מיר אויפגעװעקט, געבראכט אין װאלד און געראטן אפזוכן א באהעלטעניש. צו־מארגנס פרי האב איך פארטגעזעצט גײן ביז עס האט זיך אפגעשטעלט א װאגן און מיר צוגעפירט צו א פארמע. איך בין ארײן אין א הויז און געבעטן א טרונק. כ׳האב דארט געטראפן צװײ ײדן. נאכדעם, װי כ׳האב אפגעגעסן און אפגעטרונקען האבן די ײדן מיר געװיזן דעם װעג און געראטן אויסצובאהאלטן זיך פאר װאגנס. איך גײ װײטער און פלוצלינג הער איך עס פארט אָן א װאגן. כ׳האב מיך גלײך באהאלטן צװישן די קוסטעס. צום גרויסן שרעק האט זיך דער װאגן פארהאלטן נאענט צו מײן באהעלטעניש. מיר איז שיעור די נשמה ארויסגעפלויגן ביז ס׳האט זיך ארויס־געװיזן אז דאס זענען מײנע װעגװײזער פון דער פארמע. מיט זײער װאגן האבן זײ מיר צוגעפירט צו א פאמיליע פון אַ ײדישן דאקטאר, װאס האט געװוינט אין װאלד. א מאנאט האב איך זיך אויפגעהאלטן בײ זײ. באנאכט פלעגן מיר גײן איבער די גױישע הײזער בעטלען עסן, אדער כאטש א טרוקן שטיקל ברויט. די בוימער האבן אונדז געדינט פאר א באהעלטעניש באנאכט.

אײנע א גויע האט מיר פײן באהאנדלט און אײנגעלאדן אײנמאל אין דער װאך צו איר. דארט האב איך געװאשן דעם קאפ, און זי האט מיר אויך געשענקט א טאפ צום קאכן און אַ ביסל זאלץ — אזאך װאס איז דאן געװען א יקר המציאות.

צװײ זענען געװען די מעלות פון טאפ. אײנס — עסן װארעמע און געקאכטע נאך לאנגע װאכן פון װאנדערן אין דער קעלט פון װאלד. און די הויפטזאך — די קארטאפל װאס פלעגן בראטנדיק זיך העלפט פארברענט װערן, יעצט װעל איך געניסן פון זײ גענצליך אָן קײן אפפאל.

אן אנדער גויע האט מיר באהאלטן אין װאלד װען די דײטשן האבן זיך אמאל באװיזן, און נאכדעם האט זי מיר צוריק געבראכט צו מײנע פרײנט. אין אײנער א נאכט, װען מיר האבן זיך געװארעמט נעבן א פײער, װאס מיר האבן אנגעצונדן אין װאלד, איז פלוצלינג אנגעקומען א מאַן מיט א ביקס און זאגט: „איך בין א פארטיזאן. מיר האבן א פארװוּנדעטן״. בײ דער ליכט פון פלאם האט ער באטראכט אלע אנװעזנדע ביז ער האט זיך אפגעשטעלט נעבן מיר און מיר דורכדרינגענד באטראכט. פלוצלינג האט זיך דערהערט א שאָס מיט א געשרײ: „הויב אָן!״...

אלע האבן זיך צעלאפן, נאר געמוזט צוריקקומען אײנער נאכן אנדערן. דער דאקטאר האט אויך זײנע טעכטער צוריקגערופן, זאגנדיק אז מ׳װעט אים „דערלײדיקן״ אויב זײ װעלן ניט קומען. דערנאך האבן זײ אלע מיר געזוכט, גערופן בײם נאמען, און נאכאמאל און װידעראמאל — אבער איך בין יענע גאנצע נאכט געלעגן צװישן די קוסטעס און געשװיגן. אינדערפרי האב איך מיר אומגעקערט צו דער גרופע. דער דאקטאר האט מיר געלויבט און געזאגט: „דו האסט קלוג געטאן װאס דו האסט ניט געװאלט קומען״...

אזוי האט זיך דאס געצױגן עטלעכע מאנאטן ביז די באנדיטן — אין דער שפיץ פון זײער פירער באנדערא, װאס אויף זײן נאמען האבן זײ געהײסן „באנדעראװצעס״ — האבן אנגעהויבן כאפן ײדן. דאמאלסט האבן זיך באװיזן די פארטיזאנער. כ׳האב זיך געבעטן בײ זײ, אז זײ זאלן

מיר נעמען צו זיך, אבער זיי האבן מיר ענטזאגט. דאן האב איך זיי געזאגט: „ענדיקט מיט מיר אויב איר ווילט ניט נאכקומען מיין ווונש״.

ענדלעך זענען זיי באשטאנען אויף דעם. פון אנהויב האב איך עטלעכע מאנאט געדינט אין דער מעדיצינישער סעקציע, באגלייט די פארוווּנדעטע אין וואגנס און זיי באדינט. נאכהער, אז כ׳האב ארויסגעוויזן העלדישקייט און מוט בין איך אנגעשלאסן געווארן אין דער אינפאר־מאציאנס לייטונג. איך בין געווען פארפליכטעט גיין איבער דערפער, דערוויסן זיך די צאל דייטשישע סאלדאטן אויף יעדן פלאץ, וואס איז די צאל געווער און ווו געפינט זיך זייער קאמענדאנטור. — אז כ׳האב געבראכט גענויע איינצעלהייטן פלעגן די פארטיזאנער אטאקירן יענע פלעצער און מאכן דארט א חורבן.

אין קאלווארייסקאיא־לעסא, נעבן זשיטאמיר, איז אויסגעבויט געווארן א פלי־פלאץ, ווו ס׳האבן געלאנדעט סאוויעטישע פארבינדונגס־עראפלאנען פון דער רויטער־ארמיי, וואס האבן מיטגענומען אונזערע שווער־פארוווּנדעטע און אונז איבערגעלאזט פארזארגונג און געווער.

די עראפלאנען פלעגן קומען באנאכט, און כדי צו וויסן גענוי אונזער ארט האבן מיר אנגעצונדן פייערן, און זיי האבן געלאנדעט צווישן די פלאמען. איינמאל האט זיך געדרייט איבער אונז דעם שונא׳ס עראפלאן און מיר מיינענדיק, אז דאס איז אן אונזעריקער האבן מיר אום־שולדיק אנגעצונדן פייערן. דער עראפלאן האט פארטגעזעצט זיין פלי אין דער ריכטונג צו קיעוו, און אין עטלעכע שעה ארום איז ער צוריקגעקומען און האט אונז „באשאנקען״ מיט זיינע באמבעס.

אין איינעם פון אונדזערע איבערפאלן האבן מיר איינגענומען דעם דארף עמילטשאנא, נעבן זשיטאמיר. די אפטרעטנדע דייטשן זענען געווען זיכער אז פאר זיי שטייען זעלנער פון דער רויטער־ארמיי. אין דער צייט פון אונזער פארהאלטן זיך אויף דעם פלאץ האבן מיר געגעסן און געטרונקן אן אויפהער. מיר האבן זיך געפירט לויט דער סיסטעם: „נעם ביי דעם און גיב אוועק יענעם״... ביי איינעם האבן מיר אוועקגענומען און אים צוריק אוועקגעגעבן דאס וואס מיר האבן נאכער אוועקגענומען ביי אן אנדערן.

איינע פון מיינע אויפגאבן איז געווען אבסערוואציע. און אט איז איינמאל זיצנדיק אזוי אויף מיין פאסט האב איך ניט באמערקט אז אונזערע מענטשן האבן פארלאזט דעם ארט, און די דייטשן קומען אָן. איך בין אבער ניט איבערגעלאזן געווארן אליין. עס איז געשיקט געווארן ארייטער מיט א פערד מיר אוועקצונעמען, און עס איז אונז געלונגען אנטלויפן די לעצטע מינוט פארן ארייננמארש פון די דייטשן.

געווען איז דאס איינער פון די פילע נסים וואס זענען מיר געשען.

נאכדעם ווי מיר האבן זיך ארויסגעראטעוועט פון עמילטשאנא בין איך ווייטער געשטעלט געווארן אויף אבסערוואציע. אומגעפער א קילאמעטער פון מיר, טיף אין וואלד, זענען געשטאנען אונדזערע מענטשן מיט אן הארמאט און איך האב זיי געדארפט װארענען ווען דער פיינט דער־נענטערט זיך.

דאס פארלירן פון הארמאט איז פאר אונדז געווען פיל טראגישער ווי דאס אנווערן איינעם פון אונדזערע מענטשן, און איך בין אין דעם ניט געווען קיין אויסנאם. פלוצלינג הער איך א טופעריי פון פערדישע קאפיטעס.

„סטאָפּ!״ — האב איך באלד א געשריי געגעבן. „ווער איז דארט?״ — און א שושקע געטאן דעם פאראל. מיין לאגע איז געווען אומדערטרעגלאך, ווייל וועלכער ס׳איז ניט דורכפאל אין אויספירן די פונקציע — אפילו ווען דו ביסט אין דעם ניט שולדיק — באדייטעט... טויט. אויף מיין מזל זענען דאס געווען אונדזערע מענטשן. אלס אנערקענונג איז מיר געשענקט געווארן א מעדאל.

איינמאל באנאכט זענען מיר רייטנדיק אויף אונדזערע פערד פארבייגעפארן נעבן א באן־סטאנציע. די בעלי־חיים האבן מיר געהיט ווי אן אויג אין קאפ, ווייל זיי זענען געווען אונדזער וויכטיקסטער קאמוניקאציע מיטל. מיר האבן זיי געפיטערט ווי געהעריק, לויט אונדזערע בעסטע מעגלעכקייטן, און ווען מיר האבן געזען אז זייערע כוחות גייען אויס — האבן מיר געביטן אויף אנדערע, פרישערע און געזינטערע פון זיי, וואס מיר האבן קאנפיסקירט אין וועג.

נעבן די שיידוועגן פלעגן מיר זיך פאנאנדערטיילן און רייטן אין פארשיידענע ריכטונגען הין און צוריק, כדי צו פארפירן דעם שונא. און אט איז איינמאל ווען מיר זענען פארבייגעפארן די באן־סטאנציע האב איך זיך דערווייטערט פון מיין אפטיילונג כדי צו בייטן מיין פערד. צוריקקומענדיק איז קיינער ניט געווען. דעם פערד האב איך וואס אן אמת געביטן און כ׳האב אויך געהאט מיט זיך א ביקס, אבער געבליבן בין איך אליין.

א וואך צייט האב איך ארומגעבלאנקעט ניט זעענדיק קיין לעבעדיקן נפש. פון צופיל מידקייט איז מיר דער ביקס שטארק צו־לאסט געווען און איך האב מיך „פריינטלעך" געזעגנט מיט אים. דעם אכטן טאג בין איך געקומען אין א דארף. איך בין אריין אין איינער א כאטע און געפרעגט די איינוווינער צו האבן זיי געזען אין דער געגנט רייטער מיט פערד.

„יא, יא! געוויס האב איך געזען" — האט געענטפערט דער באלעבאס. „זיץ א ווײַלע. רו זיך אפ. איך קום באלד צוריק". — ווייזט זיך אויס אז דאס איז געווען דער סאלטיס פון דארף. כ׳האב אויסגענוצט דעם מאמענט פון זיין ארויסגיין און כ׳האב מיך אפגעטראגן פון דארט.

כ׳האב געלאזט מיין פערד און מיין גאנצע „האב־און־גוטס". נאכדעם בין איך אריין אין עטלעכע הייזער און באפוילן די איינוווינער געבן מיר עסן און ניט טאן מיר קיין בייז, אויב זיי ווילן ניט האבן צו טאן מיט די פארטיזאנער וואס גייען נאך מיר.

צום ענדע בין איך אריין אין איינער א הייזקע און ווידער געפרעגט אויב זיי האבן ניט געזען אין דער אומגעגנט פערד־רייטער. נאכדעם ווי כ׳האב זיי צוגעזאגט א געהעריקן לוין, איז די ווירטין געגאנגען מיט מיר ווייזן דעם וועג, און צום צענטן טאג פון מיינע וואנדערונגען בין איך צוריקגעקומען צו אונדזערע מענטשן.

איינמאל זענען מיר ארומגערינגלט געווארן דורך די דייטשן, און זיי האבן אונדז באשאסן פון אלע זייטן. אונזער לאגע איז געווען האפנונגסלאז, און מיר האבן זיך שוין געזעגנט איינער מיטן אנדערן. א טיל פון אונדז איז געלונגען אדורכרייסן דעם שונאס רייען און אנטלויפן איבערלאזנדיק די פארוווּנדעטע. באלד איז געגעבן געווארן א באפעל אומצוקערן זיך און ארויסראטעווען די פארוווּנדעטע. אין צעפלאקערטן שלאכט זענען א סאך געפאלן. אויך ביי בראד זענען געפאלן אסאך פון אונדזערע מענטשן און מיט זיי אויך מערער דאמבראוויצער יידן.

דער שפיאנאזש אפאראט פון שונא איז ווייזט אויס געווען זייער פארצוויגט, ווייל ניט איינמאל איז געשען, אז קומענדיק אויף א געוויסן ארט זענען מיר באמבארדירט געווארן דורך זיינע עראפלאנען. די ריכטונג פון אונזער צוריקציען זיך האבן מיר שטענדיק באשטימט לויט דער ריכטונג ווו עס זענען געפלויגן דעם שונאס עראפלאנען.

אין לעמבערג זענען מיר געקומען אין בארירונג מיט דער רויטער ארמיי. איך בין נאמינירט געווארן אלס הויפט־שוועסטער אין א טראנספארט פון פארוווּנדעטע און טיפוס־קראנקע אין הינטערלאנד. א טייל זענען געלעגן אויף דער ערד. א וואך צייט האב איך דערפילט די פונקציע אין דער רויטער ארמיי. אין דער זעלביקער וואך האבן מיר געגראבן א קבר איינעם א פארטיזאן וואס איז געראטעוועט געווארן פון א סאך קאמפן און איז געפאלן צופעליק. אויף זיין קבר האב איך געזאגט א קורצע טרויער־רעדע...

נאך דעם האב איך אנטגילטיק באשלאסן אוועקגיין פון די פארטיזאנער און טאן עפעס פאר זיך. ווען מיר האבן זיינער צייט איינגענומען עמילטשאנא האב איך מיר אינטים באפריינדעט

מיט איינער א דארפס־מיידל. איצטער, נאכדעם ווי די געגנט איז אפגערייניקט געווארן פון שונא, בין איך געגאנגען צו איר אין הויז. צו אונז זענען צוגעשטאנען עטלעכע פורמאנעס און יונגעלייט וואס אויך זיי זענען געגאנגען אין זעלבן וועג. מיין חבר׳טעס הויז איז געבליבן אויפן ארט, און איר פאמיליע איז געווען אין ארדנונג. איך בין געווען ביי זיי א קארגן מאנאט ביז כ׳האב אנגעהויבן ארבעטן אלס באמטע אין א ביורא פון א גרויסן טארטאק צום זעגן האלץ. כ׳האב געמוזט בייטן מיין וווינונג און יעדן זונטיק האב איך פארבראכט אין דער געזעלשאפט פון מיין פריינדין.

אזוי האבן זיך געצויגן עטלעכע מאנאטן, ביז ס׳איז דערגאנגען צו מיר א קלאנג, אז פינסק איז באפרייט געווארן. כ׳האב באשלאסן אומקערן זיך א היים. כ׳האב איינגעארדנט א פאספארט און געקומען קיין סארנע. כ׳האב געוואלט פארזעצן מיין וועג אין דאוויד־האראדאק, נאר באקאנטע וואס כ׳האב באגעגנט אין סארנע האבן מיר ניט געלאזט פארן ווייל — „דארט איז ניט געבליבן קיין זכר פון קיין ייד". ניט ווילנדיק בין איך פארבליבן אין סארנע און אנגענומען דעם פארשלאג צו ארבעטן אלס באאמטע ביים קאמיסאר פון שטאנד־מיליטער אין סארנע. אויך אין נ.ק.וו.ד. האט מען מיר פארגעלייגט ארבעטן, אבער כ׳האב מיך ענטזאגט. אין א קורצער צייט ארום, אז מ׳האט מיר פאראדנט גיין אויפן פראנט צוזאמען מיט מיין קאמאנדע, האב איך איינגעשטימט צושטיין צום נ.ק.וו.ד.

עס איז מיר געשאנקען געווארן אן אפיצערן ראנג און איך בין אריבער ווינען נעבן דער וווינונג פון קאמיסאר. איידער כ׳האב אנגעהויבן ארבעטן, האב איך באקומען אן אנקעטע וואס כ׳האב קיינמאל אזא לאנגע און אויספירלעכע ניט געזען. כ׳האב אנגעהאלטן ביי דער ארבעט עטלעכע מאנאט. אין יענעם פעריאד האבן נאך די באנדעראוועס געבושעוועט אין שטאט און דער אומגעגנט, געראבעוועט און פאגראמירט.

די נ.ק.וו.ד. אוניפארם האט מיר געשיצט. געראטעוועט האט מיר ניט איינמאל אויך דער פאקט, וואס איך בין פיל מאל דער׳שינען צוזאמען מיטן קאמיסאר — נאר מיר ביידע — און יעדער אזא ארויסטריט האט געלאזט א גוואלדיקן איינדרוק אויף אלעמען און, האט צוריק־געהאלטן די אלע, וועלכע האבן וואס ניט איז געפלאנט קעגן מיר.

מיט דער קראפט פון אט דער נאענטקייט צום פראקוראטאר האב איך אויך ארעסטירט עטלעכע גויים אין וועלכע כ׳האב דער׳קענט יידן־מערדער.

אין א געוויסן טאג האב איך באשלאסן פארן קיין עמילטשאנא אויף א געזעגענונגס־באזוך. ניט קענענדיק זיך דערלויבן פארן פאר מיין געהאלט, בין איך געווען געצוווּנגען פארקויפן פאפיר אויף הויכע פרייזן צו דעקן די רייזע־קאסטן. מ׳האט מיר אבער געכאפט און ארעסטירט.

אן נ.ק.וו.ד. אנגעשטעלטער, וואס מ׳האט אים ארעסטירט פאר אזא פאל ביי אן ענלעכער געשיכטע, איז באשטראפט געווארן צום אפרעכענען פינף און צוואנציק פראצענט פון זיין געהאלט ביז ער וועט ענדיקן זיין דינסט. — נאך פיל באמיאונגען בין איך באפרייט געווארן און מ׳האט איבערגעשיקט א באריכט וועגן מיר קיין סארנע.

אז איך בין אהין צוריקגעקומען האב איך ווידער גענאסן פון קאמיסאר׳ס צוטרוי און פון מיין געהאלט האט ער אפילו א גראשן ניט אפגערעכנט. די טראנספארטן פון פארזארגונג און מיליטער זענען אלע אדורך דורך סארנער סטאנציע, וועלכע האט אויך געדינט פארן מיליטער אלס לאגערונגס־ארט. און ווען א מיליטערישער צוג פלעגט זיך אפשטעלן דאן פלעג איך ארײנלייגן אין מיין רוקזאק צוויי־דריי פלעשער בראנפן און גיין צו דער סטאנציע מאכן א בייט מיט די סאלדאטן אויף קליידער, ווייל די באנען זענען געווען פול מיט אלדאס גוטס. איינמאל, ווען איך בין אהינגעקומען האבן באן־נ.ק.וו.ב.־זשאנדארמען ארומגערינגלט די באן און געמאכט אונטערזוכונגען.

איידער מ׳האט מיר באזוכט האב איך באוויזן אוועקווארפן די פלעשער בראנפן. אז מ׳האט מיר געבראכט צו מיין קאמיסאר, האב איך מיך געמאכט ניט וויסנדיק און געזאגט אז איך בין אהין געגאנגען אלס נ.ק.וו.ד. אפיצער.

אין א האלבן מאנאט ארום האב איך געבעטן מיר באפרייען פון נ.ק.וו.ד. און אן אויס־וואנדערונגס־שיין. מיין קאמיסאר האט מיר דערמאנט מיין... ארעסט. אבער צוזאמען מיט דעם האט ער מיר געשיקט מיט א בריוו — וואס זיין אינהאלט ווייס איך ניט ביז היינט — צום ראוונער קאמיסאר.

די וועכטער האבן מיר ניט געלאזט אריין צו אים, און מיר געפרווט אפריידן מיט פארשיידענע אויסריידן. איך האב מיך אבער געהאלטן ביי מיינס און אריין.

ער האט איבערגעלייענט דעם בריוו און מיר צוריקגעשיקט מיט אן אנדער געשטעמפלטן בריוו, וואס אויך זיין אינהאלט איז מיר ניט באוווסט.

כ׳האב איבערגעגעבן דעם בריוו דעם סארנער קאמיסאר, און אלע שטערונגען פון מיין וועג זענען באזייטיקט געווארן...

איך בין געפארן צו דער פרייהייט.

גרויזאמע געטא־שחיטות אין רובליע, דאוויד־הארא־דאק און סטאלין אין אבריוו קיין דעטראיט

מיכאל נאסאנטשוק פון רובליע, גיט איבער די שוידערליכע געשעענישן אין א בריוו צו זיין ברודער בערל נאסאנטשוק פון ווינדזאָר. — דער שרייבער פון בריוו איז אַנטלאפן פון רובליע און זיך אנגעשלאָסן אן די אנטי־נאצי פארטיזאנען און שפעטער אן דער רויטער ארמיי. — איבערגעגעבן אין „פארווערטס" פון יעקב נאסאנטשוק פון דעטראיט.

א בריוו מיט אלע שוידערלעכע איינצעלהייטן פון די שחיטות אויף די יידן פון די שטעטלעך רובליע, דאוויד־הארא־דאק און סטאלין, מינסקער גובערניע, איז ערשט ניט לאנג אנגעקומען א בריוו פון א רובליער יונגערמאן מיטן נאמען מיכאל נאסאנטשוק צו זיין ברודער בערל נאסאנטשוק אין ווינדזאר, א קאזין פון דעם באקאנטן דעטראיטער כלל־טוער, יעקב נאסנטשוק, פון 1979 גלין קארט, איינער פון די פירער פון די טוראווער און רובליער סאסיעטיס, וועלכער האט דעם בריוו איבערגעגעבן אין „פארווערטס".

דער שרייבער פון דעם בריוו איז דער איינציקער געראטעוועטער פון זיין פאמיליע און איינער פון א הייפל געראטעוועטע יידן פון רובליע און די אנדערע דערמאנטע שטעט. ער האט זיך געראטעוועט אינמיטן די שחיטות, ווי דורך א נס, און ער איז אוועק צו די פארטיזאנען און זיך אנגעשלאסן אן זייערע רייען. שפעטער איז ער געווארן א רויט־ארמייער.

מר. יעקב נאסאנטשוק האט אונז איבערגעגעבן פאר פארעפענטליכונג צוויי בריוו. אין דעם ערשטן בריוו גיט דער רויט־ארמייער אן אלגעמיינעם איבערבליק איבער דעם וואס ער האט איבערגעלעבט אין דעם צווייטן בריוו באשרייבט ער די איינצעלהייטן פון די שוידערלעכע שחיטות.

אין דעם ערשטן בריוו שרייבט ער:

„היינט איז דער גליקלעכסטער טאג אין מיין לעבן — אזוי האב איך געפילט לייענענדיק דעם בריוו געשריבן מיט מיין ברודערס האנט. וויפיל טעג און נעכט האב איך געטראכט נאר

וועגן איין זאך — צי וועט איר כאטש וויסן פון דעם פינסטערן גורל, וואס האט אונדז געטראפן. אנטלויפנדיק פון דער פינסטערער געטא, פון דער דייטשער מערדערישער האנט, זיך ארומ־וואלגערנדיק אין אלע בלאטעס, לוזשעס, וועלדער און זומפען, איינזאם, עלנט, ערגער ווי א הונט, איז אין מיין געדאנק געווען נאר איין מחשבה — ווי גיט מען צו וויסן מיין שוועסטער און ברודער? וועט כאטש עמיצער פון אונדזער משפחה וויסן נאך מיין טויט, וואס איך האב איבער־געלעבט? ניט איינמאל האב איך געוואלט א סוף מאכן צו מיין לעבן. נאר דערמאנענדיק זיך אן אייך, האב איך זיך געשטארקט. איך האב אלץ געהאפט — אפשר, און האב מיט׳ן גרעסטן מוט אלץ איבערגעטראגען. מיין איינציגע שטרעבונג איז געווען ווען עס איז צו נעמען געווער אין האנט און נקמה נעמען. ניט גרינג איז עס מיר אנגעקומען ארייננצוגיין אין פארטיזאנישן אטריאד. פון אטריאד בין איך אריין אין דער רויטער ארמיי. געווען אין ליטע, לעטלאנד, דערנאך אויפן פראנט הינטער ווארשע, און געענדיקט אינ׳ם פינסטערן בערלין. פאר אונדזער אומשולדיק פארגאסן בלוט האב איך נקמה גענומען. נאר די גרויסע ווונד קען זיך ניט פארהיילן״.

אין דעם צווייטן בריוו געשריבן מיט פינף טעג שפעטער (דעם 15־טן יאנואר, 1946) גיט דער שרייבער די פאלגענדע איינצעלהייטן וועגן די בלוטיגע שחיטות:

„אין 1941, ארום ט״ז אב (עס איז געווען א זונטיק, געדענק איך), איז פארגעקומען די גרויזאמע שחיטה אין דאוויד־הארადאק. מיט׳ן אויסרייד, אז מען נעמט אויף ארבעט, האט מען אלעמען אויפגעקליבן און הינטער הארადאק דערשאסן.

„איך בין דאן געווען אין רובליע, נישט וויסנדיק פון גארניט. האבנדיק א ליידנשאפט צו כאפן פיש, בין איך אוועק אויפן טייך. יעקב אונדזער גאלדע׳ס, איז געזעסן אין שטוב און ארום טיש זענען געזעסן זיינע חסידים. איך האב אים גערופן גיין מיט מיר. אבער ער האט זיך גענומען וויצלען — געזאגט, אז ער וועט קומען מיט א וואגען נאך די פיש. איך בין אליין אוועק.

„ארום 5 אזייגער נאכמיטאג האב איך דערהער׳ט א שיסעריי פון ביקסן, איינס נאכן אנדערן... איך האב זיך געזעצט טיפער אין די קוסטעס און האב געווארט, ביז עמיצער וועט גיין פון דארף. דער ערשטער אנזאגער פון דער ביטערער בשורה איז געווען מארקא, דער בעז־דיעטניק... מיט א פאר שעה צוריק איז אלץ נאך געווען רואיק, יעדער איז געזעסן ביי זיין ארבעט, ווער אין קוזשניע, ווער עס האט גענייט. פלוצלינג אלע טויט. יעקב אויך. אט, ערשט האט ער חכמות געזאגט, און אט ליגט ער שוין א טויטער. פארוואס? 53 קדושים זענען דאן דערמארדעט געווארן, און חנה׳לעס פאטער און גיטלס מאן בתוכם.

„יעקב האט פארן טויט א פאר ווערטער ארויסגערעדט... מען האט זיי צוזאמענגענומען אין פאזשארנע, געבונדן אין דרייען, ארויסגעפירט אין די שייערן און דארט געשאסן... באלד איז אנגעקומען די ידיעה, אז אין הארადאק (דאוויד־הארადאק), איז שוין אויך נאך אלעמען.

„איך בין אוועק אומבאמערקטערהייט צו אודייען, זועס אין הארישע. די גזלנים האבן גלייך געזען, אז איך בין ניטא צווישן די הרוגים און זיי האבן מיך גענומען זוכען. נאר אודיי האט שוין געוווסט, ווי מיך צו באהאלטן. אין סטאלין איז נאך געווען רואיק די פינסטערע ס.ס. האבן אויסגעמיטן סטאלין. זיי האבן פארכאפט נאר דאוויד־הארადאק. אין רובליע האבן דאס געמאכט ארטיקע און האלעצער שקצים. איך האב באקומען א בריוועלע פון אונדזער משה חיימ׳ען, עליו השלום, איך זאל קומען קיין סטאלין. איך בין אהין געקומען. די רובליער און הארადאקער אומגליקלעכע ווייבער האט מען ארויסגעטריבן פון דארף (הארישע) און פאר זיי אין די אויגן האט מען געשלעפט זייער האב־און־גוטס. ביי חיה׳ן אונזער גאלדעס, האט ניקאליי פוסיקס א שגץ אראפגעשלעפט פון די פיס יעקב׳ס שטיוול (דערנאך, זייענדיק אין די פארטיזאנער, האבן מיר אים דערשאסן). די אומגליקלעכע האבן זיך דערנאך געוואלגערט אין ברעזנאיער וואלד. אין ערגעץ האט מען ניט אריינגעלאזן.

„אין סטאלין האט זיך געשאפן א קהילה און מיט פיל מאטערניש און גאלד, געפועל׳ט, אז מען זאל די אומגליקלעכע ארײנלאזן אין סטאלין.

„דעם צווייטן טאג ראש־השנה בין איך געזעסן מיט אונדזער ברודער משה חיימ׳ען. ערשט פלוצלינג האבן זיך ארײנגעריסן אין שטוב צוויי גזלנים און מען האט משה׳לען צוגענומען אויף אייביק. אין דריי טעג ארום האבן מיר זיך דערוווּסט, אז מען האט אים פארפייניגט צום טויט. מען האט אים געשטאכן מיט שטיקעס; געריסן פון אים שטיקער. דעם צווייטן טאג ראש־השנה, 1941, 12 אזייגער ביינאכט, האט ער אויסגעהויכט די הייליגע נשמה אין סטאלינער טורמע... זיין קערפער האב איך אין זעקס מאנאטן ארום געפונען און אים געבראכט צו קבורה, אין זיין טלית, ארום דער מומע גאלדע׳ס קבר.

„ליאווע, אן אבגעגאסענער מיט טרערן, האט געזאגט קדיש ביים קבר. עס איז געווען מיט מיר זעליג פישמאן. ער האט מיר געהאלפן. דער פנים פון אונזער הייליגן ברודער איז שוין געווען פארערדיגט. דאך האב איך אים דערקענט. פרומקע, גאניע, חיה און רחל זענען אויך געקומען צולויפן... מיר האבן עס געמאכט אן דעם וויסן פון די דייטשן.

„פאר מיר האבן זיך נאך משה׳לעס טויט אנגעהויבן יענע טעג. איך בין געבליבן איינער פון דער משפחה, ארומגערינגעלט מיט יתומים און אלמנות. איך פלעג א קוק טאן אויף די קינדער, איבערהויפט אויף אביבה׳לען, פלעגט שיעור מיין הארץ ניט פלאצן. די מומע גאלדע האט זיך געהאלטן גוט. פלוצלינג האט זי גענומען אויסגיין ווי א ליכט. חנוכה־צייט האט זי אויסגעהויכט איר נשמה ביי אונדז אין שטוב. אלע רובליער אלמנות האבן זי באוויינט. מיר האבן געמאכט א שטילע לויה, ווייל די דייטשן האבן פארבאטן לויות.

„נאר פון די טויטע האט מען לאנג ניט געקענט טראכטן. עס איז געפאלן אויף מיר דער גרויסער יאָך פון אלע יתומים און אלמנות. איך האב זיך געווארפן אין אלע זייטן, כדי מען זאל ניט הונגערן... ביי אונדז אין שטוב איז געווען א מנין. ד׳ער פאטער, עליו השלום, פלעגט מיט ליאוון זאגן קדיש. דער ערשטער מנין איז געווען נאך די רובליער קדושים, דערנאך נאך אונדזער ברודער, דערנאך דער מומע גאלדע. דער פאטער פלעגט וויינעק רעדן, נאר פארבייסן די ליפן און שווייגן. אפטמאל אנשרייען ווען די ווייבער פלעגן נעמען וויינען, און אליין זיך דערביי באגיסן מיט טרערן. איך האב געמוזט שפילן די ראלע פון א העלד און אליין פלעג איך זיך באגיסן מיט טרערן.

„אין גאס האט מען ניט געטארט ווייזן זיך נאך 7 א זייגער פארנאכט. מיר פלעגן זיצן ביי פארמאכטע לאדנס. אפטמאל פלעגט גאניע מיט די קינדער קומען דורכ׳ן גארטן און מיר פלעגן צוזאמען זיצן. ניט איינמאל האבן מיר וועגן אייך גערעדט: צי ווייסט איר וואס עס טוט זיך און צי וועט איר זיך ווען עס איז דערוויסן?

„אזוי זענען מיר א גאנצן ווינטער געזעסן אין שטוב אויף די פלעצער.

„ערב פסח, 1942, האט מען גאנען ארויסגעטריבן פון איר שטוב און גלייך נאך דעם אונדז. זעליג פישמאן, עליו השלום, האט אונדז דאן שטארק ארויסגעהאלפן. דאן האבן זיך גענומען פארשפרייטן קלאנגען, אז אין סטאלין ווערט א געטא. וויפיל איבערלעבענישן!? וויפיל קאנטרי־בוציעס אויף אונז! זיי האבן פון אונז געשונדן די הויט.

„ערב שבועות האט מען פארענדיגט ארומצוימען די געטא מיט א צוים פון 15 דראטן, איין סלופ פון צווייטן דריי מעטער...

„מיר האבן באקומען א באפעל זיך איבערציען אין געטא. באשרייבן דאס בילד איז אוממעגלעך. יעדערער האט געטראגן וואס ער האט געקאנט — לעבן דארף מען דאך — דער פאטער, עליו השלום, האט גענומען דעם שטעקן אין האנט און אוועק אין געטא. מיר האבן באקומען א קליין צימערל. איך, שיע גאלדעס דעם פעטער יעקב׳ס פון אסאווא, א ייגנגלע,

אויך מיכאלקע, 5 יאר אלט, און די עלטערן, גענוג מיט די קינדער נישט ווייט פון אונדז, פרומקע אויך ניט ווייט...

„אין געטא האט זיך אנגעהויבן יענער לעבן — ניט ארויסטראגן, ניט אריינטראגן. די שטערבלעכקייט איז דערגאנגען ביז 12 מאן טעגליך. מענשן זענען געווען געשוואלענע. איך פלעג קוקן אויף די עלטערנ׳ס פיס און א שוידער פלעגט מיר דורך דורכ׳ן לייב... וועגן קיין אנדער זאך האט מען ניט גערעדט, ווי נאר וועגן עסן. האבן געפונען אויסוועגן, ווי אריינצושמוגלען אין געטא עסנווארג. נאר דאָ זענען געקומען די פינסטערע ידיעות, אז מען שיסט אויס אלע יידן. עס האט זיך ניט געוואלט גלויבן. וואס הייסט? ווי אזוי? קליינע קינדער? עלטערע מענשן? עס קען ניט זיין!

„ביז עס איז געקומען דער פינסטערער טאָג, ערב ראש־השנה, 1942 — 7,000 נפשות זענען דאן געווען אין סטאלין און אלע זענען אומגעקומען. די קברים זענען געווען גרייטע. מען האט פריער אויסגעטאן אלעמען נאקעט, געלעגט לעבעדיגע אין קבר און געשאסן רייענווייז...

„די לעצטע נאכט אין געטא וועל איך קיינמאל ניט פארגעסן. איך בין געווען צוזאמען מיט די עלטערן ביז דריי אזייגער ביינאכט. מיר האבן זיך געקושט און געקושט, געוויינט און געוויינט — אייערע פאטאגראפיעס געדריקט צום הארצן און זיך געזעגנט מיט אייך — דער פאטער האט אפגעזאגט ווידוי. די מוטער האט זיך איינגעוואשן, אנגעטאן ריינע וועש, זיך געגרייט צום טויט, און מיר האט זי געטריבן פון שטוב:

„גיי אוועק פון אונדז! דו וועסט איבערלעבן. באהאלט זיך. זיץ נישט מיט אונדז! דו וועסט כאטש ווען־ניט־איז נקמה נעמען און דערציילן וועגן אונדז“.

„איך האב אין יענעם מאמענט דער מוטער׳ס ווערטער ניט געגלויבט: ווי קען איך בלייבן לעבן, אז מיר זענען ארומגערינגעלט פון אלע זייטן! איך בין אוועק נאר מיט׳ן מיין, אז די עלטערן זאל זיין גרינגער די לעצטע מינוטן, טראכטענדיק, אז איך בין געבליבן לעבן.

„אזוי בין איך אוועק פון די ליבסטע און טייערסטע אויף אייביק. טויזענטער מאל האב איך פארשאלטן די מינוט, וואס איך בין אוועק. ווי עס האט זיך מיר געוואלט ניט איינמאל ליגן מיט זיי צוזאמען ארומגענומען, ווי אלע קדושים האבן זיך ארומגענומען פאר׳ן טויט!

„איך בין אין א קעלערל מיט וועליען מאלאטשניק אבגעלעגן 18 טעג נאך דער שחיטה אין געטא. איך האב אלץ געטראכט, געזוכט פלענער, ווי זיך ארויסצורייסן. מיין הארץ האט מיר געזאגט, אז אויב איך וועל ארויס פון געטא, וועל איך שוין זיך ווי עס איז אן עצה געבן. איך האב גערופן וועליע׳ן מיט זיך. נאר זיין פרוי האט נאך דאן אויך געלעבט באהאלטן. דערצו איז נאך געבליבן לעבן ביילע מאלאטשניק, ניסעל, זייער טאכטער באשעלע און שלום דורצין מיט דער ווייב און קינד. זייער משפחה איז נאך געווען גאנץ. און איך בין שוין געווען א יתום. איך האב זיך מיט זיי געטראפן ביינאכט און געוואלט איבעררײדן זיי, זיי זאלן מיט מיר זען אן עצה ווי ארויסצוגיין. זיי האבן זיך פארלאזן אויף נסים, און פארבליבן.

„איך האב גענומען זוכען אליין אן אויסוועג. אויף דער 18־טער נאכט, נאך דער שחיטה, ארומבלאנדזשענדיק אין דער פינסטערער געטא ביינאכט, טירן, פענסטער, אלץ צעבראכן. פון אלע הייזער געווארן פוסטקייט, און עס דאכט זיך מיר, אז אט טרעף איך א טויטן קערפער פון א קדוש. די האר האבן ביי מיר געשווידערט. נאר איין געדאנק איז געווען ביי מיר — לעבן, לעבן!... — ווי גייט מען ארויס!

„אין דעם מאמענט האב איך זיך אנגעשטויסן אויף א לעבעדיקן מענשן. איך בין גלייך צוגעגאנגען. איך האב געטראכט, אז נאך אזא אומגליקלעכער ווי איך גייט ארום און זוכט אן אויסוועג, ווי ארויסצוכאפן זיך פון דאנען. נאר ווי פארוואונדערט בין איך געווארן, ווען איך

האב דערזען פאר זיך א הויכן גוי — דער גרעסטער גנב פון סטאלין (ער זיצט איצט אין טורמע), און ער האט מיך ארויסגעפירט פון געטא.

„וועליע׳ן, ביילע׳ן, ניסל׳ען, שלמה׳ן — זיי האט מען אין עטלעכע טעג נאך מיין אנטלויפן, געפונען דערשאסענע.

„דאן האבן זיך פאר מיר אנגעהויבן יענע גאלדענע טעג — אן איבעריגער מענש אויף דער וועלט — זיך ארומגעוואלגערט געגנוג. נאר א דאנק דעם סאלטיס אוודייען, כוועדאכ׳ן, לעוואנען מאלאכ׳ס מאמאנאוויטש — זיי האבן מיר ארויסגעהאלפן ביז איך בין געווארן זעלבסט־שטענדיק, דאס הייסט איך בין אריין אין פארטיזאנען אטריאד. מיינע ווייטערדיקע איבערלעבונגען וועל איך ניט שרייבן — דאס איז שוין ניט וויכטיג...

„איך גלויב, אז פון דעם וואס איך האב געשריבן, וועט איר האבן מער־וועניגער א שטיקל פארשטעלונג פון דעם, וואס ביי אונדז איז פארגעקומען.

„פון די רובליער זענען דא מיט אונדז אברהם שולמאנ״ס דעם לוי׳ס צוויי בחורים. עלנטע — זיי האבן אין ניו־יארק א מומע, אידל שולמאן און זיי האבן ניט איר אדרעס. אויב דו קענסט, טייערער ברודער, דורך די רובליער זיך דערוויסן איר אדרעס, טא גיב איר צו וויסן וועגן ביידע יינגלעך. זאל זי זיי שרייבן אויף אונדזער אדרעס״.

מיין קליינע נקמה פארן גרויזאמן פארברעכן

אהרן מאראוושטשיק

מיין קליינע נקמה פארן גרויזאמן פארברעכן

(קאפיטלען פון מיינע מעמוארן)

מאי 1946.

דער טראנספארט, וועלכער פירט די רעפאטריאנטן (פוילישע בירגער וועלכע האבן די צייט פון דער צווייטער וועלט־מלחמה פארבראכט אין ראטנפארבאנד) און צווישן זיי אויך מיך, קיין פאלקס־דעמאקראטישן פוילן, האט זיך אפגעשטעלט אין קלאצקא — א שטעטעלע אין נידער־שלעזיען. דא דארפן מיר אלע אויסשטייגן און אנהויבן בויען א לעבן פונדאסניי.

זאל איך פאראנקערן דא, אדער זוכן א מער צענטראלע שטאט?

איבריקנס, וואס איז וויכטיק צי דא, צי אין א גרויס שטאט? במילא בין איך עלנט און איינזאם, אן א קרוב, א גואל און פריינט — איך באשליס אראפגיין דארט ווו דער גורל האט מיר געבראכט; איך בלייב אין דאזיקן שטעטעלע.

ס׳געפינט זיך ביי מיר די נאמענטלעכע רשימה פון די דאוויד־הארადאקער רוצחים־מיעשטשאנעס, וועלכע ס׳איז מיר געלונגען צו באקומען פארנדיק אין טראנספארט.

פון מאל צו מאל, נעם איך ארויס די רשימה און לייען דורך די נעמען פון די רוצחים, וועלכע האבן אומגעבראכט די דאוויד־הארადאקער יידן.

אט איז דער אבי־אבות הטומאה, דער הויפט שולדיקער און הויפט מערדער — דער פעלדשער איוואן מארייקא ימ״ש און נאך אים זיינע טרייע מיטהעלפער דער אדוואקאט יעווגעני יעוופלאוו מיט זיין פרוי מארוסיא, קאסארעוו מיט זיינע 3 זין, סיעמיאן קולאגא מיטן זון גריגארי, דעמיאן מארייקא, סטארייקא, הענטשעל, קרום, לעווקאווסקי, פאלוקאשקא, קאזאלאווסקי, גריצ־קעוויטש און נאך און נאך ימח שמם וזכרם.

מסתמא דרייען זיי זיך יעצט ארום, די מערדער, פראנק און פריי איבערן פאלקס־דעמאקראטישן פוילן און פארבערגנגען די צייט אין ווילטאג, פארן אנגערויבטן יידישן האב־און־גוטס.

דער געדאנק לאזט מיך ניט צורו. כ׳באשליס אז איך מוז פאר יעדן פרייז אויסגעפינען און דעמאסקירן. ס׳טאר קיין יידיש בלוט ניט זיין הפקר! איך מוז זיין דער בלוט־אויסלייזער פון מיינע דאוויד־הארადאקער ברידער און שוועסטער.

א פאר וואכן נאך מיין אנקומען קיין פוילן איז אויסגעבראכן דער קעלצער פאגראם.

א בהלה האט ארומגעכאפט די שארית־הפליטה און יידן האבן מאסנוויז אנגעהויבן פארלאזן דאס לאנד, וועמענס ערד ס׳האט איינגעזאפט בלוט פון מיליאנען יידישע אומשולדיקע קרבנות און האט זיך נאך דערמיט אלץ ניט אנגעזעטיקט.

ס׳איז געוועזן „נאטירלעך״, אז אויך איך זאל מיטגעריסן ווערן מיטן גרויסן שטראם פון דער שארית־הפליטה. מיינע פריינט האבן מיר אויך צוגערעדט דערצו. א פארבארגענער כוח האט מיך אבער ניט געלאזט זיך רירן פון ארט.

כ׳בין געבליבן זוכן די מערדער, טראץ דעם, וואס פיל פון מיינע ידידים האבן געהאלטן, אז ס׳איז א „מ ש ו ג ע ת״ פון מיין זייט.

* * *

כ׳האב באשלאסן זיך איינארדענען אויף ארבעט אין „סטאראסטווא״ ווו מ׳האט מיר פארגעלייגט א פאראנטווארטלעכן פאסטן. אין פארלויף פון א קורצער צייט, האב איך דערוואָרבן צו זיך דעם צוטרוי פון „סטאראסטא״ אליין.

דער „סטאראסטא״ איז געווען א מאן אין מיטעלן עלטער, מיט עכט פוילישע „וואנסן״ און „באקנבראדן״. ער איז געווען גלאטן און זאכלעך. יעדעס ווארט, וואס איז ארויס פון זיין מויל איז צוערשט געווען דורכגעטראכט, געוווגן און געמאסטן. זיין באנעמען זיך מיט מענטשן, ווי אויך זיין אויסערלעכער אויסזען, האבן געצוווּנגען אים צו סימפאטיזירן. א העכסט אנשטענדיקער מאן, אן איבערצייגטער קאמוניסט און אן אויסגעשפראכענער אידעאליסט איז דער מענטש געווען. זיין ריין אַרישער אויסערלעכער אויסזען, זיין עכטער פוילישער פאמיליען־נאמען, זיין ווונדערבארע פוילישע ליטעראַרישע שפּראַך און זיין ריין פוילישער אקצענט, האבן דיך איבערצייגט, אז דו שטייסט פאר א פאליאק פון דור דורות. (אינטערעסאנט צו באמערקן, אז ווען כ׳האב זיך אין א געוויסער צייט ארום געטראָפן, ביי אינגאנצן אנדערע אומשטענדן מיטן דאזיקן „עכטן פאליאק״, איז שוין דער „פוילישער סטאראסטא״ געווען א נאציאנאלער גוט־הארציקער ייד).

אין א געוויסן פרימארגן לאדט מיך איין דער סטאראסטא צו זיך אין קאבינעט און לייגט מיר פאר, אז איך זאל צוזאמען מיט א פאכמאן פאָרן קיין ווראצלאוו (ברעסלאו) כדי צו קויפן א טעקסי פארן סטאראסטווא־אמט. „כ׳ווייס״ — האט ער דיסקרעט צוגעגעבן, — „אז דו ביסט א ייד און כ׳בין זיכער, אז דו וועסט די דאזיקע שליחות אויספירן מיט דערפאלג.

כ׳האב באדאנקט דעם סטאראסטא פאר זיין צוטרוי צו מיר און גערן אנגענומען די שליחות, האפנדיק — אן א שום יסוד דערצו — צו געפינען אין דער גרויסער שטאט שפורן פון די דאוויד־האראדאקער מערדער.

* * *

כ׳האב דערפילט מיין שליחות אין ווראצלאוו, איינגעקויפט די טעקסי מיט די נויטיקע דערצו טיילן און געמוזט ווארטן נאך 3 טעג, כדי כ׳זאל דאס אלץ קאנען מיטנעמען קיין קלאצקא.

די 3 טעג, האב איך באשלאסן אויסנוצן אויף צו זוכן די שפורן פון די מערדער.

דרייענדיק זיך אויף די ווראצלאווער גאסן, האב איך צופעליק באגעגנט מיין ידיד אברהם־משה גרינבערג — א לאמזשער ייד, — וועלכער איז יעצט געווען ראש הקהל אין „אונדזער״ געמיינזאמער נייער שטעטל.

ער האט מיר דערציילט, אז זיין אויפגאבע איז צו קויפן אין ווראצלאוו עופות אויף „כפרות״ פאר די קלאצקער יידן. זיין פארשלאג איך זאל מיטגיין מיט אים און העלפן איינקויפן די עופות, האב איך מיט פארגעניגן אנגענומען און כ׳בין, אזוי־ארום געווארן א שותף צו א שליח־מצוה.

מיר זענען ארויף אויפן מארק, וועלכער איז געווען פארפולט מיט טויזנטער מענטשן און הונדערטער קיאסקן מיט „סטראגאנעס״.

ס׳זענען מיר ארויף אויפן געדאנק די צייטן, ווען מיליאנען יידן זענען נאך געווען אין פוילן און כ׳האב מיך אין מיין פאנטאזיע פארגעשטעלט דעמזעלבן מארק מיט די יידישע הענדלערס און פעדלערס, אָן וועלכע ס׳איז אוממעגלעך געווען פארצושטעלן אזא מארק־טאג. ווער וואלט געגלויבט — האב איך מיר געטראכט — אז דאס אלץ זאל פארשווינדן אזוי גיך.

גייענדיק ביים זייט פון ה׳ גרינבערג און זייענדיק פארטאן מיט די דאזיקע געדאנקען איז פלוצלינג געשען דאס אומגלויבלעכע:

א גוי, וואס איז געשטאנען ביי זיין סטראגאן און פארקויפט הערינג, האט אויף מיר

אנגעהויבן קוקן פול מיט פארוווּנדערונג, אינסטינקטיוו האבן זיך באַגעגנט אונדזערע ביידנס בליקן. מיטאמאל האט ער מיר א פרעג געטאָן אויף רוסיש: „עטא טי זיעמליאק״ (דאס ביסטו לאנדסמאן?) און אין א פאר סעקונדעס ארום האט ער צוגעגעבן: „עטא טי מוראוּוּטשיק?״ (דאס ביסטו מוראוּוּטשיק?). ווי דורך אן עלעקטרישן שטראם בין איך אויפגעציטערט געווארן, ווען כ׳האב אזוי אומדערוואַרטעט דערהערט אין א פרעמדער שטאט צווישן פרעמדע מענטשן, אין דער רוסישער שפראך מיין פאמיליע נאמען. ס׳האט זיך מיר אויסגעדוכט, אז איך חלום, אדער, אז כ׳הער א שטים פון אינגאנצן אן אנדער וועלט.

צום גליק האב איך מיך ניט פארלארן און כ׳האב זיך שנעל אריענטירט, אז דער דאזיקער פארשוין האט ווארשיינלעך א שייכות צו דאווויד־האראדאק; און אפשר איז ער פון די, וועלכע איך זוך?...

„א קטא ווי טאקאי?״ (און ווער ביסטו?) — האב איך אים געפרעגט.

אנשטאט א תשובה, האט אבער דער אומבאקאנטער פארשוין זיך אנגעהויבן צוריקציען און שטאמלען: „אנטשולדיק מיר, אפשר האב איך געהאט א טעות, אפשר האב איך ניט דיר געמיינט״...

„זאג ווער דו ביסט״ — האב איך אנגעהויבן נערוועז שרייען — „אקארשט האסטו מיך ביי מיין נאמען אנגערופן, דו קאנסט מיך זיכער נאך פון פריער״.

ס׳איז געווארן א צוזאמענלויף פון מענטשן, מיין נערוועזיטעט איז געוואקסן פון מינוט צו מינוט און כ׳האב ניט אויפגעהערט צו פארלאנגען ער זאל זאגן ווער ער איז.

דער אומבאקאנטער האט געשוויגן. ער האט אונטערגעבויגן דעם קאפ און זיך געמאכט ווי ער וואלט עפעס געזוכט אויף דער ערד. ער האט פארשטאנען, אז ער האט זיך אליין פארשאטן...

„מיליץ, מיליץ!״ — האב איך אנגעהויבן שרייען מיט אן אויסטערלישער שטים, וועלכע כ׳האב אליין ניט דערקענט.

אין געציילטע מינוטן, זענען אנגעקומען 2 מיליץ־לייט. כ׳האב זיי אויפגעקלערט, אז איך בין חושד דעם דאזיקן פארשוין אין מיטארבעט מיט די דייטשישע אקופאנטן אין צייט פון קריג און אין מיטבאטייליקן זיך אין דער פארניכטונג פון די דאווויד־האראדאקער יידן.

די מיליץ האט באפוילן דעם גוי שליסן זיין סטראגאן און האט אונז ביידן מיטגענומען אין פאליציי־קאמיסאריאט. נאכן דורכקאנטראלירן זיינע דאקומענטן, האט זיך ווירקלעך ארויס־געוויזן, אז עס איז דער דאווויד־האראדאקער מיעשטשאנין, וועמענס נאמען ס׳האט פיגורירט אין דער רוצחים־רשימה.

שוין בעת דער ערשטער אויספארשונג, וועלכע איז אויפן ארט, אין מיין אנוועזנהייט דורכגעפירט געווארן, האט זיך דער מערדער צו מיר געווענדעט און געזאגט: „מוראוּוּטשיק, וועמען ארעסטירסטו? איך האב דאך פארנומען א ניט וויכטיקן ארט ביי די דייטשן. פארוואס ארעסטירסטו ניט איוואן מארייקא, וועלכער איז פאר די דייטשן געווען בירגערמייסטער פון דאווויד־האראדאק? ער האט דאך אומגעבראכט אלע דאווויד־האראדאקער יידן און טראָץ דעם זיצט ער זיך יעצט רואיק אין ווארשע?!״...

אט אזוי בין איך ארויפגעפירט געווארן אויף די שפורן פונם הויפט־מערדער מארייקא און כ׳האב פארשטאנען, אז דער אנהויב וועט סוף־כל־סוף דערפירן צום ארעסט פון אלע איבעריקע מערדער, וועלכע געפינען זיך אויף דער פוילישער ערד.

איך איבערטרייב איבערהויפט ניט מיט דער פעסטשטעלונג, אז דער טאג איז געווען דער גליקלעכסטער אין מיין לעבן זייט דעם אנהויב פון קריג אין יאר 1939.

כ׳האב דערלעבט צו זען פרוכט פון מיין הייליקער ארבעט. כ׳בין געווען שטאלץ דערמיט,

טראץ דעם, וואס כ׳האב געוווסט, אז די נקמה אן די רוצחים וועט ניט צוריק אויפלעבן מיינע זייערע דאוויד־האראדאקער ברידער און שוועסטער.

גלייכצייטיק, האָב איך זיך אפגעגעבן א דין־וחשבון, אז די עיקר ארבעט דארף ערשט געמאכט ווערן און, אז ניט אזוי לייכט וועט דאס אנקומען.

מיין באשלוס צו דערפירן די הייליקע ארבעט ביז צום סוף, איז אבער פיל פעסטער געווארן און דער אנהויב האט מיר צוגעגעבן מוט, כוח און אויסדויער קראפט, ווייטער פארט־זעצן מיינע באמיאונגען אויסצוגעפינען די איבעריקע מערד׳ער.

* * *

דער פעלדשער איוואן מארייקא, וועלכער האט געהאט זייער א גרויסע יידישע קליענטעלע, האט זיך גלייך געשטעלט אין דינסט פון די דייטשן און איז דורך זיי באשטימט געווארן אלס שטאט בירגערמייסטער.

פון ערשטן טאג אָן איז איינגעפירט געווארן אין שטאט א טעראר־רעזשים לגבי דער יידישער באפעלקערונג.

דער געשעצטער אין שטאט צאָן־דאקטאר יצחק עדעל מיט זיין זון גדליהו, זענען דעמזעלבן טאג דערשאסן געווארן.

אהרן סלאמיאנסקי, א חשובער חסיד׳ישער ייד, איז לעבעדיקערהייט פון בריק אין טייך הארין אריינגעווארפן געווארן.

שמחה מישאלאוו און מאטל קוויעטני, האבן זיך אויסבאהאלטןביים „גוטן פריינט“ איוואן מארייקא, וועלכער האט ביי זיי דערפאר געגומען גאלד און זילבער. אין א פאר טעג ארום האט זיי מארייקא ארויסגעטריבן פון באהעלטעניש, באפוילנדיק די „מיעשטשאנעס“ זיי צו דערמארדן. שמחה מישאלאוו איז דערהרגעט געווארן ביי זיין אייגן הויז אין אנוועזנהייט פון זיין פרוי מיט די קינדער.

די משפחה פינקעלשטיין, וועלכע איז געוועזן געשעצט אויך דורך די „מיעשטשאנעס“ און איבערהויפט דורך די קריסטלעכע שוסטערס, איז דערמארדעט געווארן צוגלייך מיט אלע איבעריקע יידן, טראץ דעם וואס זיי האבן איינגעצאלט ריזן סכומים אלס אויסקויף־געלט און טראץ דער באמיאונג פון די קריסטלעכע שוסטערס ביי דער מאכט, אז מ׳זאל זיי לאזן לעבן אלס „גוטע יידן“.

דער רב ר׳ משה׳לע זצ״ל האט ארויסגעוויזן אומגעווייִנלעכען שטאלץ און איבערגעגעבנהייט צו זיין עדה. טאג־טעגלעך פלעגט ער קומען צום רוצח איוואן מארייקא און זיך משתדל זיין אפצושרייען די גזירות אויף די יידן. צום סוף איז ער צוזאמען מיט אלע מענער פון שטאט געפירט געווארן צו דער שחיטה. איינגעוויקלט אין טלית און תפילין האט ער, פאר די צום טויט פארמשפטע יידן, געהאלטן א דרשה און איז צוזאמען מיט זיי אומגעקומען.

ברוך־יוסף קאצמאן מיט זיינע זין איז געלונגען אויסצומיידן די עקזעקוציע אדאנק דעם וואס זיי האבן זיך באהאלטן אין א שטאל. זיי האבן זיך באזארגט מיט עסן אויף 2 וואכן און געהאפט אנטלויפן אין די וועלדער.

אין 2 וואכן ארום, ווען ס׳האט זיך געענדיקט זייער שפייז, זענען זיי ארויס פון באהעלטעניש און מורא האבנדיק זיך ווענדן צו די מיעשטשאנעס נאך הילף, האבן זיי זיך געמאלדן דירעקט אין דייטשישן שטאב, וועלכער איז צו יענער צייט געוועזן אין יודאוויטשעס הויז.

זיי האבן דערציילט די דייטשן וויאזוי ס׳האט זיך זיי איינגעגעבן אויסצובאהאלטן און זיך געבעטן ביי די דייטשן זיי זאלן זיי שענקען דאס לעבן.

צו זייער גרויסער איבערראשונג, האבן זיי פון די דייטשן באקומען פאלגנדע תשובה, וועלכע איז, אגב, כאראקטעריסטיש פאר דער דייטשישער „פינקטלעכקייט״:

„מיר האבן באקומען א באפעל אומצוברענגען די יידן דעם 10־טן אויגוסט. היות דער טערמין איז שוין דורכגעגאנגען און קיין אנדער באפעל האבן מיר ניט, וועלן מיר אייך קיין שלעכטס ניט טאן און איר זייט פריי״.

ווי נאר די קאצמאנס זענען אר״ס פון דייטשישן שטאב, האט זיי אויפן גאס געטראפן דער שיכור און רוצח איליא סטאווראַ (סטאדניק) וועלכער האט זיי מיט אייזנס אויפן ארט דערמארדעט.

אינטערעסאנט, אז אין דער זעלבער נאכט נאכן מארד, איז ער פון געוויסנסביסן משוגע געווארן, אונטערגעצינדן זיין אייגן הויז און זיך לעבעדיקערהייט פארברענט.

עזרא סאלאמיאניק האט זיך אויך אויסבאהאלטן פון דער שחיטה. אין א פאר טעג ארום, האט אים אבער זיין שכן יעסיפ דובאק (מאטוסיעוויטש) אנטדעקט און דערמארדעט.

* * *

די „וויכטיקסטע ארבעט״ פון מערדער מארייקא איז געווען זיין פראוואקאציע קעגן די דאוויד־הארא־דאקער יידן, ד.ה. קעגן זיינע פאציענטן פון וועלכע ער האט די גאנצע יארן געלעבט און געמאכט א פארמעגן.

ער האט צוזאמען מיט זיינע מיטהעלפער באהאלטן אין גרויסן בית־מדרש שטאבעס אייזן, העק און עטלעכע רעוואלווערן, און דערנאך געמאלדן דעם דייטשישן שטאב אין לוניניעץ, אז מ׳האט „אנטדעקט״ אין בית־מדרש א געווער־לאגער, מיט וועלכן די יידן גרייטן זיך צו מאכן אן אויפשטאנד קעגן דער דייטשישער מאכט.

די דייטשן האבן אויפן סמך פון דער פראוואקאציע ארויסגעגעבן א באפעל צו דערמארדן אלע יידישע מענער פון דאוויד־הארא־דאק.

איבער 3000 יידן — מענער אין עלטער פון איבער 14 יאר, — זענען דעם 10־טן אויגוסט 1941 דערמארדעט און באגראבן געווארן אין גרויסע מאסן־קברים, וועלכע זענען נאך פריער צוגעגרייט געווארן אויפן וועג צווישן חינאוווסק און אלשאן.

אין לעצטן מאמענט פאר דער גרויזאמער שחיטה, האט מארייקא כלומרשט אנגעהויבן פארמיטלען און צוזויסן געטאן, אז ער האט געפועלט ביי די דייטשן צו געבן יידן א מעגלעכקייט זיך אויסקויפן פון טויט פאר געלט אדער ווערט־זאכן.

די אומגליקלעכע קרבנות האבן אים געגלויבט און געפירט די רוצחים אין די ערטער, ווו ס׳איז געווען אויסבאהאלטן גאלד, זילבער, און אנדערע ווערטפולע זאכן.

נאכן אנקלייבן עטלעכע קאסטנס מיט יידישן האב־און־גוטס, זענען די יידן צוריקגעפירט געווארן צום עקזעקוציע פלאץ און צוזאמען מיט אלע איבעריקע אומגעבראכט געווארן.

מארייקא האט זיך פערזענלעך באטייליקט אין מארד, שיסנדיק די יידן פון א רעוואלווער.

מ׳דערציילט, אז די געשרייען פון די אומגליקלעכע קרבנות האבן זיך געהערט א פאר קילאמעטער ווייט. 3 טעג האט זיך דערנאך געהויבן די ערד פון די פארשאטענע מאסן־קברים, ווייל פיל פון די יידן זענען באגראבן געווארן לעבעדיקערהייט.

די פארבליבענע אין שטאט פרויען און קינדער, האבן די רוצחים אינמיטן דער נאכט נאכן מאסן־מארד ארויסגעטריבן פון שטאט ניט דערלויבנדיק זיי מיטנעמען קיין איין זאך. ס׳זענען געווען פאלן ווען פרויען זענען ארויסגעטריבן געווארן פון די הייזער אין בלויזע נאכט־העמדער.

נאכן ארויסטרייבן די פרויען און קינדער, האבן די מיעשטשאנעס און די פויערים פון די ארומיקע דערפער בארויבט דאס גאנצע איבערגעבליבענע יידיש האב־און־גוטס.

ס'איז ניט געווען קיין איין דאוויד־הארארקער מיעשטשאנין, וועלכער זאל ניט האבן אנטיילגענומען אין דאזיקן רויב.

* * *

דער ארעסטירטער דאוויד־הארארקער מיעשטשאנין, האט „ניט געוווסט" דעם גענויעם אדרעס פון איוואן מארייקא אין ווארשע. אויסגעפינען אים איז ניט געווען פון די לייכטע אויפגאבעס. עטלעכע מאל בין איך ספעציעל געפארן אין ווארשע אים זוכן, לײדער, זענען מיינע באמיאונגען ניט געקרוינט געווארן מיט דערפאלג. כ'האב שוין כמעט רעזיגנירט פון געפינען אים. דער גליקלעכער צופאל האט, אבער, געוואלט אז כ'זאל מיך אין איינער פון מיינע רייזעס קיין ווארשע, באקענען אין צוג מיט א יידישן געהיים־אגענט (יהודה ספיוואק־זינגער — יעצט אין ישראל), וועלכער האט דערוו'סנדיק זיך וועגן מיין רייזע־ציל, גענומען אויף זיך די אויפגאבע צו געפינען מארייקאן.

נאך לאנגע באמיאונגען און זוכענישן האט ער ענדלעך אים געפונען אין א קליין שטעטעלע ביי ווארשע, ווו ער האט געארבעט, אויפן סמך פון א געפעלשטן דיפלאם אלס דאקטאר. מארייקא האט אויך געהאט פארלאזן א בארד, כדי מ'זאל אים ניט דערקענען.

צו מיין שמחה איז קיין גרענעץ ניט געווען, ווען כ'האב באקומען פון ספיוואק־זינגער א טעלעגראמע מיט דער פריילעכער ידיעה וועגן מארייקאס ארעסט.

אין א קורצער צייט נאכדעם, איז זיין פרוי דאריא געקומען צו מיר אין קלאצקא (עד היום איז פאר מיר א רעטעניש וויאזוי זי האט מיין אדרעס באקומען), כדי צו בעטן רחמים, אנטשול־דיקונג און מחילה.

די באגעגעניש מיט איר איז געווען רייך מיט דראמאטישע מאמענטן:

„ארויס מערדערין פון שטוב, כ'וויל דיך ניט זען און איך וויל ניט הערן וועגן דיין מאן" — האב איך צו איר געזאגט, אנשפייענדיק איר אין פנים.

„כ'באליידיק מיך איבערהויפט ניט, ווייל איך בין גרייט געווען אויף אזא קבלת־פנים" — האט זי מיר געענטפערט, צוגעבנדיק גלייכצייטיק, אז ס'איז דאך כדאי כ'זאל איר אויסהערן...

אין דעם מאמענט איז מיר דורכגעלאפן א געדאנק, אז אפשר איז טאקע כדאי, צוליב דער טובה פון דער זאך, זיך באהערשן, דערשטיקן אויף א ווײלע אין זיך דעם עקל, וואס כ'פיל צו דער מערדערין און אויסהערן איר, כדי אויף אזא וועג צו באקומען פון איר אדרעסן פון די איבעריקע רוצחים.

כ'האב איר געהייסן אראפגיין אוןווארטן אויפן גאס (אין מיין וווינונג האב איך ניט געוואלט האבן די טומאה) ביז כ'וועל אראפקומען.

איר גאנצער ריידן איז, פארשטענדלעך, געווען א פרווו ריינצוואשן איר מאן פון אלע זינד און דורכדעם ווירקן אויף מיר, אז כ'זאל רעזיגנירן פון מיינע באשולדיקונגען קעגן אים.

זי האט מיר, צווישן אנדערע, דערציילט, אז איר זון מישא איז נאך דער מלחמה צוריק־געקומען פון ענגלאנד קיין פוילן (ער איז אין דער פויליש־דייטשישער מלחמה געווען אפיציר אויף דער פוילישער שיף „פילסודסקי", וועלכע איז אין צייט פון קריג דערטרונקען געווארן) און האט מיט זיך מיטגעבראכט פון דארטן א יידישע זייער סימפאטישע פרוי, מיט וועלכער ער האט נאך אין ענגלאנד חתונה געהאט און וועלכער זי — דאריא — האט ליב ווי אן אייגענע טאכטער (ווי כ'האב דערנאך פעסטגעשטעלט, איז לײדער ריכטיק געווען די ידיעה, אז א יידישע פרוי האט, חתונה געהאט מיטן זון פון מערדער און אומברענגער פון די דאוויד־הארארקער יידן).

איר מאַן, האָט זי געטענה'ט, האָט „נעבאַך" קיין ברירה ניט געהאַט און געמוזט אָננעמען דעם פאַרגעלייגטן אים, דורך די דייטשן, אַמט פון דאַוויד־האָראַדאָקער שטאָט־בירגערמייסטער.

אַמטירנדיק אַלס בירגערמייסטער האָט ער „פאַרשטענדלעך" געזוכט עצות און וועגן ווי־אַזוי אָפּצושרייען גזירות קעגן יידן.

בכלל איז ער — איוואַן מאַרייקאַ — געווען „גאָט די נשמה שולדיק", ווייל ער האָט געמוזט אויספירן די באַפעלן פון יעוווגעני יעוופלאַוו, וואָס איז דורך די דייטשן באַשטימט געוואָרן אַלס „געביטס־קאָמיסאַר".

מיין געדולדיקער אויסהערן האָט איר צוגעגעבן מוט און זי האָט אין פאַרלויף פון געשפּרעך געגעבן מיר אָנצוהערן, אַז זי ווייסט, אַז כ'געפין מיך אין אַ שווערער מאַטעריעלער לאַגע און אַלס אַלטע ידידים זענען זיי גרייט מיר צו העלפן...

איר חוצפה'דיקער פאָרשלאָג האָט מיך אַזוי אויפגערעגט, אַז כ'האָב אָנגעהויבן שרייען און אָנשפּייענדיק איר ווידער אין פּרצוף אַריין גענומען צוריקגיין אין וווינונג.

זי האָט אָנגעהויבן נאָכלויפן נאָך מיר און זיך אַנטשולדיקן, בעטנדיק איך זאָל איר ווייטער אויסהערן.

אינצווישן האָב איך זיך דערמאָנט, אַז דעם הויפּט־צוועק פון מיין געשפּרעך האָב איך נאָך ניט דערגרייכט — כ'האָב נאָך קיין איין אַדרעס ניט פון די איבעריקע מערדער — און כ'בין ווידער געבליבן איר אויסהערן.

זעקס שעה נאָכאַנאַנד האָט געדויערט דער געשפּרעך. זעקס פּיינפולע פאַר מיר שעה, ווייל כ'האָב אויף קיין איין סעקונדע ניט פאַרגעסן, אַז איך פיר אַ געשפּרעך מיט אַ חיה אין געשטאַלט פון אַ מענטש, וועמענס הענט ס'זענען איינגעטונקט אין בלוט פון טויזנטער פון מיינע טייערע ברידער און שוועסטער און צווישן זיי אויך מיין ליבע פרוי און מיינע טייערע 4 קינדערלאַך הי"ד.

און דאָך איז כדאי געווען די גאַנצע אָנשטרענגונג, ווייל כ'בין אַרויס פון געשפּרעך מיט אַ ידיעה וועגן וווין־אָרט פון יעוווגעני יעוופלאַוו מיט זיין סאַדיסטישער פאַרברעכערין מאַרוסיאַ.

* * *

דער רוצח יעוווגעני יעוופלאַוו, איז זיינער־צייט (איידער די סאָוויעטיש־דייטשישע מלחמה האָט אויסגעבראָכן) אַרעסטירט געוואָרן דורך דער סאָוויעטישער מאַכט פאַר זיין ווייסגוואַרדיי־אישער פאַרגאַנגענהייט און איז איינגעזעצט געוואָרן אין בריסקער תפיסה.

ווען די מלחמה צווישן דייטשלאַנד און ראַטנפאַרבאַנד האָט זיך אָנגעהויבן און די רוסן האָבן עוואַקואירט אין ספּעציעלע עשאַלאָנען די אַרעסטאַנטן קיין טיף רוסלאַנד, איז ער צוזאַמען מיט לייזער ראַנקין אַנטלאָפן פון עשאַלאָן (אין אַ פּאָר טעג אַרום, נאָכן אָנקומען קיין דאַוויד־האָראַדאָק איז לויטן באַפעל פון דעמזעלבן יעוופלאַוו דערמאָרדעט געוואָרן דורך „מיעשטשאַנעס" זיין תפיסה־חבר לייזער ראַנקין הי"ד).

יעוופלאַוו האָט, אָנקומענדיק קיין דאַוויד־האָראַדאָק, זיך גלייך געשטעלט אין דינסט פון די דייטשן, באַשטימט ווערנדיק דורך זיי אַלס „געביטס־קאָמיסאַר".

אַלס נקמה דערפאַר, וואָס פאַר די סאָוויעטן האָט אים צופעליק אַרעסטירט אַ יידישער נ.ק.וו.ד.־אָפיציר, האָט ער באַשטימט אומברענגען אַלע יידן פון שטאָט. זיין פרוי, די סאַדיסטישע מערדערין מאַרוסיאַ, האָט גלייך נאָכן אַרעסט פון איר מאַן דורך די סאָוויעטן, זיך אויסגעדריקט אין מיין אָנוועזנהייט, אַז „ס'וועט קומען אַ טאָג, ווען כ'וועל נקמה נעמען אָן די יידן, דערפאַר וואָס אַ ייד האָט אַרעסטירט מיין מאַן".

ביידע, הן יעווּפּלאַוו און הן זיין פרוי מאַרוסיאַ, האָבן דערפילט זייער צוזאָג.

אין בריוו, וואָס פרוי מיכלע סטאַלמאַן־רוסמאַן און איר טאָכטער נינאַ פון דעטראָיט האָבן מיר צוגעשיקט קיין פוילן, איז דאָ א געגויע שילדערונג פון די אַכזריות'דיקע מעשים פון איוואַן מאַרייקאַ, יעווגעני יעווּפּלאַוו און זיין פרוי מאַרוסיאַ.

באַזונדערס האָט זיך „אויסגעצייכנט" מיט איר סאַדיזם מאַרוסיאַ, וועלכע האָט אַליין דערמאָרדעט יעקב גערצולין, ווען זי האָט געטראָפן אים א באַהעלטעניש. זי האָט לעבעדיקערהיט געוואָרפן יידישע קינדער אין טייך האָרין אַריין.

אויך דער אַרעסט פון די יעווּפּלאַווס האָט זיך אָנגעטראָפן אויף גרויסע שוועריקייטן.

דערפילנדיק, אַז די ערד ברענט אונטער זייערע פיס, האָבן זיי פאַרלאָזן די שטאָט זיעלאָנאַ־גוראַ, אין וועלכער זיי האָבן געוווינט, און זיך וואָכן־לאַנג אויסבאַהאַלטן אַלס פישער אין א קליין פאַרוואָרפן דערפל.

געהיים־אַגענטן פון „אור־בע" האָבן זיי טאָג און נאַכט אָפּגעהיט ביי זייער הויז אין זיעלאָנאַ־גוראַ און סוף־סוף זיי אַרעסטירט.

בעת דער אונטערזוכונג איז ביי זיי געפונען און קאָנפיסקירט געוואָרן אַן אוצר פון גאָלד, זילבער און ווערטפולע שמוק־זאַכן. פאַרשטענדלעך, אַז דאָס אַלץ איז געווען אָנגערויבט ביי די דאַווידהאָראָדאָקער יידן. צווישן אַנדערע איז אויך געפונען געוואָרן ביי זיי א בילד פון מיינע צוויי קינדערלעך שרה'לה און יצחק'ל הי"ד מיט א פוילישער אויפשריפט. דאָס האָט מיין טאָכטערל אויפגעשריבן מיט איר קינדערישן האַנטשריפט פאַר זייער טאָכטערל זאָסיאַ, מיט וועמען זי האָט זיך אין די פאַר־מלחמה יאָרן געחברט. (אין פאַרלויף פון 7 יאָר, איידער ס'איז אויסגעבראָכן די 2־טע וועלט־מלחמה, האָב איך מיט יעווּפּלאַוון געהאַט שותפות א ביוראָ פאַר ביטעס, איבערזעצונגען און אַנדערע ביוראָ־אַרבעטן).

די מערדערין מאַרוסיאַ, האָט געוואָלט אויסנוצן דאָס בילד, כדי איבערצייגן מיך וואָסערע גוטע ידידים מיר זענען געווען (א סימן אַז זי האָט געהאַלטן ביי זיך דאָס בילד די גאַנצע צייט און עס ניט פאַרניכטעט) און אַזוי אַרום האָט זי געוואָלט ווירקן אויף מיר, אַז כ'זאָל רעזיגנירן פון זייער אַרעסט.

זי האָט מיר אויך דערציילט, אַז זי האָט געוווּסט, אַז די קריסטין אַלעקסאַנדראַ אַגראַדזינסקאַ האָט ביי זיך אויסבאַהאַלטן א יידיש מיידל און דאָך האָט זי איר ניט געמסרט פאַר דער מאַכט.

ווען כ'האָב אָבער אַרויסגענומען דעם מאַטעריאַל, וועלכן כ'האָב מיט זיך געהאַט און פאָרגעלייענט איר וועגן אירע און איר מאַנס „שיינע מעשים", האָט די מערדערין קיין וואָרט מער ניט אויסגערעדט. זי האָט געשוויגן... און איך? איך האָב מיך אָנגעהויבן איינקוקן אין בילד און ניט געקענט די אויגן אָפּרייסן פון מיינע טייערע קינדער. כ'האָב מיך דערמאָנט אָן מיין גאַנצער משפחה, אָן מיין פרוי, מיינע 4 קינדערלאַך, מיינע עלטערן, ברידער און שוועסטער, אָן דער גאַנצער יידישער עדה פון מיין היימשטאָט, אָן דעם אַלעמען, וואָס איז געווען און אַזוי טראַגיש אומגעקומען — כ'האָב געקוקט און געוויינט, געוויינט און געקוקט — א קוואַל פון טרערן האָט זיך געגאָסן אָן אויפהער פון מיינע אויגן...

אין א צייט אַרום האָב איך מיך דערוווּסט, אַז דער מערדערין מאַרוסיאַ איז געלונגען אָפּצונאַרן דעם אויספאָרשונגס־ריכטער פאַרשטעלענדיק זיך פאַר א געפערלעך קראַנקער, באַקומענדיק דורך דעם א געזונדהייטס־באַפרייאונג.

כ'בין גלייך אוועקגעפאָרן אין זיעלאָנאַ־גוראַ און באַוויזן דעם פּראָקוראָר דעם בריוו פון פרוי מיכלע סטאַלמאַן־רוסמאַן און איר טאָכטער נינאַ און וועלכן ס'איז גענוי געשילדערט דאָס סאַדיסטישע פאַרהאַלטן זיך פון דער מערדערין מאַרוסיאַ יעווּפּלאַוו.

דער פראקוראר איז געווען אזוי איבערגענומען און גערירט, אז ער האט אין מיין אנוועזנהייט באפוילן צו ארעסטירן דער „קראנקער" מארוסיא דערקלערנדיק, אז ס'איז ניטא קיין אָרט אויף דער פרײַ פאר אזעלכע מנוולים אין פאלקס־דעמאקראַטישן פוילן.

אין פארלויף פון דער אויספארשונג, האבן די יעוופלאווס אויסגעגעבן דעם וווין־אָרט פון מערדער לעוווקאווסקי פון דארף סעמיהאסטיטש.

ווען כ'בין געקומען קיין זגאזשעלעץ און זיך געווענדעט אין „או.בע." וועגן אַרעסט פון לעווקאווסקי, איז דער „או.בע." קאמענדאנט — צופעליק א ייד — געווען אויף אורלויב. ווען ער האט זיך טעלעפאניש דערוווסט וועגן צוועק פון מיין קומען, האט ער איבערגעריסן זיין אורלויב און ספעציעל געקומען, כדי פערזענלעך צו פארשנעלערן און העלפן מיר אין מיין אױפגאבע.

אט אזוי האט איין רוצח אריינגעצויגן דעם צווייטן און אין א קורצער צייט ארום זענען ארעסטירט געווארן קרים און זיעמיאן מארייקא, באַבקא און אנד.

פארשטענדלעך, אז יעדער אַרעסט באזונדער איז א קאפיטל פאר זיך, וואס איז רייך מיט דראַמאטישע מאמענטן, מיט אומגעהויערער אנשטרענגונג, מיט זוכענישן און ארומרייזן און אפילו מיט סכנת נפשות.

אינטערעסאנט צו באמערקן, אז די פוילישע זיכערהייטס־פאליציי האט מיך געווארנט איך זאל זיין פארזיכטיק, ווייל עס דראט מיר א לעבנס־סכנה. זיי האבן מיך געראטן כ'זאל אין די אָוונטן ניט גיין איינער אליין אין גאס, כ'זאל ניט עפענען די טיר פון מיין וווינונג כל זמן כ'וויס ניט אויף זיכער ווער ס'געפינט זך הינטערן טיר, כ'זאל אויסמיידן צוזאמענטרעפן מיט אומבאקאנטע פאר מיר מענטשן א.א.וו.

איך האב אבער ניט אכטונג געגעבן אויף די ווארנונגען און ענערגיש פארטגעזעצט מײַן הייליקע ארבעט.

די פוילישע זיכערהייטס־פאליציי, האט ווי געהעריק אפגעשאצט מיין אויפטו און אלס דאנקבארקייטס־אויסברוך האט זי מיר געשיקט אן אנערקענונגס־בריוו, וועלכער דינט מיר ווי א טיילווייזע מאראלישע סאטיספאקציע פאר מיין אומדערמידלעכער הייליקער ארבעט. פאר־שטענדלעך אז מיין הויפט סאטיספאקציע איז דער ארעסט פון די מערדער אליין.

לויט ניט אפיציעלע ידיעות איז מיר באוווסט, אז אין א צייט ארום איז ארעסטירט געווארן מארייקאס טאכטער אלא, וועלכע האט מיטגעארבעט מיט די דייטשן אלס איבערזעצערין, זיינע 2 איידעמס וואיטאוויטש און וויעלאווייסקי, וועלכע זענען געווען אפיצירן אין פארמלחמה'דיקן פוילישן מיליטער, ווי אויך זיין זון מישא מיט דער יידישער פרוי, וועלכע זענען געקומען פון ענגלאנד. מישא האט פארנומען אין פוילישן זיכערהייטס־מיניסטעריום א הויכן אמט.

* * *

ס'איז אנגעקומען מיין ריי עולה זיין קיין ישראל. מער האב איך, ליידער, ניט געקענט אפשלעפן מיין עליה.

מיט א ווייטיק אין הארץ האב איך געמוזט איבעררייסן דאס פערזענלעכע פארנעמען זיך מיטן ענין און איבערלאזן צו פארענדיקן די ארבעט די פוילישע זיכערהייטס־ און רעכטס־ארגאנען.

אידער כ'האב פארלאזן פוילן, האב איך באזוכט איןווארשאווער „או.בע.", ווו מ'האט מיך אינפארמירט, אז אלע ארעסטירטע רוצחים זיצן און אז אין איינקלאנג מיטן אינטער־נאציאנאלן „עקסטראַדיציע־געזעץ" וועלן זיי ארויסגעפירט ווערן קיין דאוויד־האראדאק (דאוויד־האראדאק געהערט יעצט צום ראטן־פארבאנד), ווו ס'וועט אַייפן ארט פון זייערע באגאנגענע פארברעכנס פארקומען זייער פראצעס.


Telegram

godz. m.

przewód nr

podpis

Odtelegrafowano

godz. m.

przewód nr

do

podpis

ZATRZYMANY

דער אויספארשונגס־ריכטער מאיאר פיאנטקאווסקי, וועלכער האט געפירט די אויס־
פארשונג פון די רוצחים, האט מיר פארגעלייגט אריינצופירן אין תפיסה, אדער ברענגען דעם
רוצח איוואן מארייקא אין זיין קאבינעט, כדי כ׳זאל אים קאנען זען. כ׳האב ניט אויסגענוצט די
דאזיקע געלעגנהייט און ניט געוואלט אנקוקן דעם מערדערישן פרצוף. דעם אמת געזאגט,
פארדריסט מיר צייטנווייז, וואס כ׳האב ניט אויסגענוצט די געלעגנהייט און ניט געזען דעם
מערדער אין א צושטאנד פון אפקומען א שטראף פאר זיינע מערדערישע זינד.

ביים זעלבן באזוך, מיינעם אין ווארשע, האב איך אפגעשטאט א וויזיט אין דער סאוויע־
טישער אמבאסאדע, און אויך זיי האבן מיר צוגעזאגט די פולע אונטערשטיצונג אין פארטזעצן
דעם ענין.

ביי דער געלעגנהייט, וויל איך באזונדער אונטערשטרייכן די אויסערגעוויינלעכע פאר־
אינטערעסירונג מיט דעם ענין מצד דעם צענטראל־קאמיטעט פון די פוילישע יידן אין ווארשע
און דערמאנען וועגן זייער יורידישער (זיי האבן געשטעלט 2 אדוואקאטן צו הילף) און פינאנסיעלער
אונטערשטיצונג.

כ׳מיין, אז ס׳איז וויכטיק צו ברענגען אין דער עפנטלעכקייט, א פאקט, וואס דינט ווי
א ליכט־שטראל אין דער גרויסער פינסטערניש, וואס האט געהערשט דאן אין דאוויד־האראדאק:

א קריסטן מיט א איידעלער נשמה — אלעקסאנדרא אגראדזינסקא — האט די איינציקע
אין שטאט אויסבאהלטן ביי זיך — איינשטעלנדיק דאס לעבן — אין פארלויף פון דער גאנצער
דייטשישער אקופאציע־צייט א יידיש מיידל מיטן נאמען גאלדע קוזניעץ (יעצט אין חיפה).

דעם פאקט איז באזונדערס וויכטיק צו אונטערשטרייכן, ווייל אלע אָן אויסנאם קריסטן

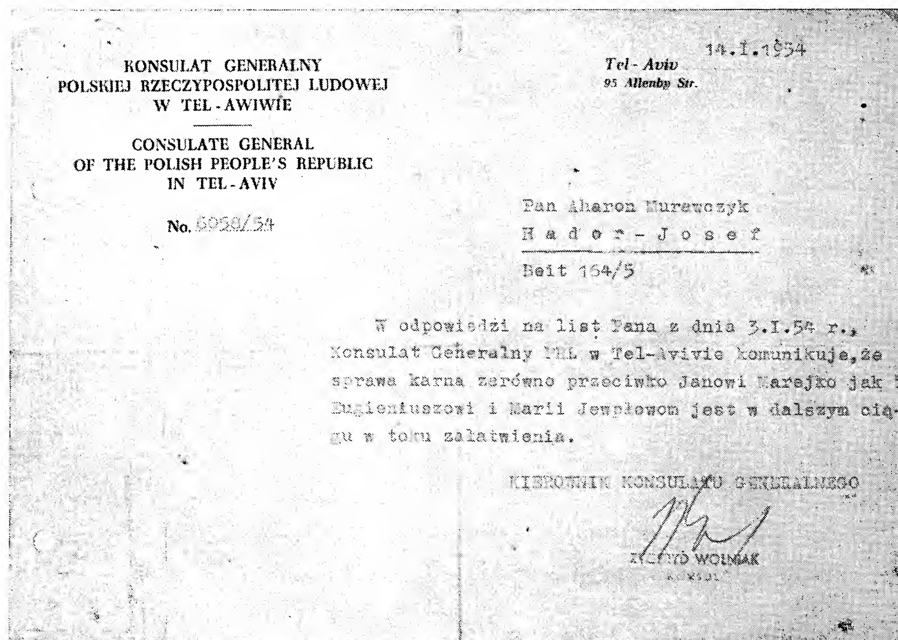
פון דאוויד־האראדאק זענען אין באצוג צו יידן געווען מער מערדעריש פון די דייטשן. זי — אלעקסאנדרא אגראדזינסקא — איז דער איינציקער ליכטיקער פונקט אויפן גרויסן שווארצן פלעק פון דער דאמאלסדיקער טראגישער דאוויד־הארארדאקער ווירקלעכקייט.

זאל ביי דער דאזיקער געלעגנהייט איר אויסגעדריקט ווערן אונזער אויפריכטיקע אנערקענונג און יישר־כוח.

די פרוי אגראדזינסקא לעבט יעצט אין פוילן. אלס דאנקבארקייטס אויסדרוק, האב איך איר שוין פון ישראל געשיקט אלס מתנה א קעסטל מאראנצן.

* * *

נאך מיין אנקומען אין ישראל, האב איך פארטגעזעצט צו אינטערעסירן זיך מיטן ענין. כ׳האב מיך פארבונדן מיט דער פוילישער אמבאסאדע אין תל־אביב און כ׳האב פון זיי באקומען מונדלעכע און שריפטלעכע אויפקלערונגען. (3 בריוו פון דער פוילישער אמבאסאדע פונם: 19.12.51, 22.8.52 און 14.1.54).



KONSULAT GENERALNY
POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ
W TEL-AWIWIE

CONSULATE GENERAL
OF THE POLISH PEOPLE'S REPUBLIC
IN TEL-AVIV

No. 6958/54

Tel-Aviv
95 Allenby Str.

14.I.1954

Pan Aharon Murewczyk
H a d o r - J o s e f
Beit 164/5

W odpowiedzi na list Pana z dnia 3.I.54 r., Konsulat Generalny PRL w Tel-Avivie komunikuje, że sprawa karna zarówno przeciwko Janowi Marejko jak i Eugieniuszowi i Marii Jewpłowom jest w dalszym ciągu w toku załatwienia.

KIEROWNIK KONSULATU GENERALNEGO

Zygfryd Wolniak
Konsul

אויף מיין פארלאנג, האט די ווארשאווער פראקוראטור איבערגעשיקט א טייל פון די באשולדיקונקס־אקטן אין תל־אביבער פרידנס־געריכט, כדי צו דערגענצן זיי מיט דערקלערונגען פון עדות, וועלכע געפינען זיך יעצט אין ישראל. אין יאר 1953 האט מען אין תל־אביב אויסגעהערט די עדות און דערנאך צוריקגעשיקט די דאקומענטן קיין ווארשע.

אין אוגוסט מאנאט 1954, האב איך ווידער באזוכט אין דער פוילישער אמבאסאדע. אויף מיינע פראגן האב איך באקומען ענטפערס, וועלכע כ׳געפין פאר נויטיק איבערגעבן מיינע לאנדסלייט.

„אלע ארעסטי׳רטע פארברעכערס“ — איז מיר געזאגט געווארן מונדלעך —
„זיצן. וויפיל מערדערס ס׳זענען ארעסטירט, ווו זיי זיצן און צי איז שוין פארגעקומען זייער פראצעס — וועגן דעם קאנען מיר דערווייל ניט צוּוויסן געבן...“
אלס פארגי׳טיקונג פאר די דאזיקע אויסמיידנדע (און ניט פארשטענדלעכע .פאר מיר) ענטפערס, האב איך באקומען פאלגענדן צוזאג:
„געדולד, מיין הער, ס׳וועט קומען א טאג און דו וועסט וועגן אלץ וויסן“.
ביזן שרייבן די דאזיקע שורות, איז נאך, ליידער, דער צוזאג ניט אויסגעפירט געווארן...

צביה קראוס (ציפארין) ז״ל

(צו שבעה)

אין יאר 1923, האב איך און אפאר פאראינטערעסירטע עלטערן און ארטיקע ציוניסטישע עסקנים אנטייל גענומען אין דער גרינדונג (שפעטער אויך אין דער לייטונג) פון דער „תרבות״־שול אין דאוויד־הארדאק.

געדענק איך זייער גענוי, ווי ביי דער תלמידים־רעגיסטראציע איז דערשינען אן הויך־געוואקסיג יונגע מיידל, ספק, אליין אקאנדידאטין פאר דער שול אדער צו פארשרייבן עמיצן, יינגער פון זיך. שעמעוודיק האט זי אנגעגעבן די געפאדערטע איינצלהייטן — צביה ציפארין, 11 יאר אלט...

צוערשט איז דער לערער פערסאנאל געווען מיט דער מיינונג, אז איר הויך (מיט וועלכן זי האט איבערגעשטיגן אלע תלמידים) שטערט איר און דאס איז די סבה פון איר שעמעוודיקער צוריקגעהאלטנקייט. אבער שוין ביי אירע ערשטע טריט אין שול, האבן מיר באקומען דעם איינדרוק אז דאס איז אירע א פאזיטיווע און נאטירלעכע אייגנשאפט.

די און פיל אנדערע מעלות, מיט וועלכע צביה איז געווען געבענטשט, האבן מיטגעהאלפן אז זי זאל שנעל דערוווערבן א זיכערע פאזיציע אין דעם לעבן פון שול און ווערן באליבט ביי אירע חבר׳טעס, חברים און לערער. זייענדיק שטענדיק פלייסיק, זויבער, פינקטלעך, קארעקט און פאראנטווארטליך, איז איר ניט שווער געווען צו געפינען חן ביי אנדערע און אנהאלטן ביי זיי אווארעמען און אנגענעמען אנדענק.

צוליב דער ניט־שטענדיק באפרידעגענדער מאטעריעלער לאגע אין הויז, איז איר, ליידער, ניט באשערט געווען צו לערנען רואיק און אומגעשטערט. ס׳איז איר פארשאפט געווארן אסך עגמת־נפש. אבער אירע פאזיטיווע כאראקטער שטריכן זענען געבליבן אומדערשיטערט; פארקערט, זיי זענען געווארן פעסטער און געלייטערטער און באקומען, מיט די יארן, נאך מער חן...

שפעטער, ווען זי האט אין דער זעלבער שול דערפילט די פונקציע פון א געהילפס־גננת, האט איר צערטליכקייט און זארג פאר די קינדער ארויסגערופן ביי זיי צוגעבונדענקייט, אנזען און דאנקבארקייט ביי די עלטערן און אפאזיטיווע אפשאצונג ביי דער פארוואלטונג.

ווען כ׳האב, מיט יארן שפעטער, געטראפן צביהן אין ארץ־ישראל, אלס פרוי קראוס, האב איך מיט צופרידנהייט געקענט פעסטשטעלן די אמאליקע ריכטיקע אפשאצונג און באוואונדערן די אומענדלאכע צערטלעכקייט, דאגה און ליבע מיט וועלכע זי האט ארומגע־רינגעלט איר מאן און אירע שוואכע עלטערן. זי האט קיינמאל קיינעם ניט פארגעסן. שטענדיק געדענקט יעדע טובה וואס עמיצער האט איר געטאן.

אנ׳האלבע ארבעט האט צביה ניט ליב געהאט. אויב טאן עפעס, איז ווי ס׳באדארף צו זיין... אויב העלפן — איז מיט לייב און לעבן...

ווער וויס אויב ניט אט די, דורך אלעמען געשעצטע, אייגנשאפטן, האבן איר געזונט אונטערגעגראבן, ביז דעם ביטערן סוף, וועלכער איז — פאר איר און פאר אונז אלעמען — אזוי פריצייטיק און פלוצלונג געקומען.

און אויף אייביק איז אויסגעלאשן געווארן דאס העל־שטראלענדע ליכט פון די טונקעלע אויגן.

ת. נ. צ. ב. ה. ראובן מישאלאוו

חיפה, ו׳ אדר א׳, תשי״ז (7.2.57)

באמערקונג: צוליב דעם וואס דער העברייאישער טייל פון בוך איז שוין געווען געשלאסן, זענען די אנדעקונגס־ווערטער געשריבן אין יידיש.

התוכן

הווי

מוסדות וארגונים

התנועה הציונית

בית־הספר „תרבות״

מפי זקנים

אישים

א. קדושים וטהורים הי״ד (נפלו בידי הנאצים)

ב. מן הדור הישן (וגם החדש)

נפטרו לעולמם בארץ

ה ש ו א ה

פ ר ט י ז נ י ם

אחרי השואה

הקהלה הקטנה (רובליה)

יזכור

אידישער טייל

פון די קינדער יארן

רביים און כלל טוער

ערב מלחמה

די לעצטע טעג און לעצטע שעה׳ן

פארטיזאנער דערציילן

תקוני טעויות

עמוד		שורה	נדפס	צ״ל
26	6	מלמטה	לחבה	בְּכָבָהּ
27	7	מלמעלה	לחבה	לכבה
44	1	מלמעלה	מחרבת	מחברת
58	9	מלמטה	אידל	איצל
87	4	מלמעלה	במהירות	בבהירות
109	4	מלמטה	צאטלוביצני	דיטלוביצקי
116	4	מלמעלה	צעדו	צערו
126	5	מלמטה	מאיר״	מאידי
136	5	מלמטה	מדולפין	מאנלפין
158	19/21	מלמעלה	אוכלי	אורלי
170	16	מלמעלה	הסער	השער
173	15	מלמטה	בקהלה	בקהל
179	7	מלמטה	לשלשים	לשלושים
204	16	מלמטה	רבינו	ראינו
218	7	מלמעלה	אונישו	אוניושקו
221	5	מלמטה	רעתי	רעותי
227	1	מלמעלה	קרבצוק	קרבציק
228	13	מלמעלה	ארע	אירע
231	1	מלמעלה	נקמתו	נקמתי
261	16	מלמעלה	הצטמן	הצטיין
322		תמונות	שׂרמוק ישראל	פייוויל
350	7	מלמעלה	ד. הארדאק	ד. הארדאקער
356	22	מלמעלה	פאוגיו	פאווק
357	19	מלמעלה	מופיע	פעמים
409		אחרונה	הארדאקעד	הארדאקער
411	3	מלמטה	שוארא	שאזורא
423	10	מלמעלה	שאלקאוועד	זשאלקאווער
430	5	מלמעלה	קלויז	קליין